

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

1994

ISSN 1392 - 0391

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

Vilnius "Katalikų pasaulio" leidykla 1994

UDK 947. 45 (082)

Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Vladas Sirutavičius

Recenzavo

dr. *Gediminas Rudis*

Leidinį parengti talkino:

Vytautas Jogėla

Raimundas Lopata

© "Katalikų pasaulio" leidykla

© Lietuvos atgimimo istorijos studijos

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Aldona Prašmantaitė</i> VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)	8
<i>Ieva Šenavičienė</i> GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX a.	24
<i>Vytautas Jogėla</i> VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS	56
<i>Vidmantas Edvardas</i> RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE	96
<i>Darius Staliūnas</i> VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)	142
<i>Regina Laukaitytė</i> LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE	220
<i>Aroldas Gaidys</i> LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI (1905–1907)	254
<i>Juozas Skirius</i> BAŽNYTINĖS “LIETUVIŲ DIENOS” SVARBA LIETUVAI (1916–1918)	317
<i>Raimondas Lopata</i> ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK	331

II. SENA DISKUSIJA	341
J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ	342
III. PUBLIKACIJOS	409
<i>Kazys Misius</i> APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENŲ JŲ ĮGYVENDINANT	411
<i>Regina Laukaitytė</i> NESKELBTAS J.TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIŲ VILNIAUS SEIMĄ	435
<i>Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius</i> BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)	444
<i>Algimantas Katilius</i> PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO P.KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS	452
STRESZCZENIE	488
SUMMARY	496
ZUSAMMENFASSUNG	504
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	512
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	532
APIE AUTORIUŠ	542

PRATARMĖ

Tema "Lietuvos tautinis atgimimas ir Katalikų Bažnyčia" yra labai plati ir šakota, kai kurie jos aspektai bei problemos jau ne kartą buvo nagrinėti istoriografijoje. Besidomintys šia tematika istorikai nepritrūks darbo ir ateityje.

Šiame tome, nepretenduojant aprėpti temos visumą ar pateikti naują jos koncepciją, skelbiami straipsniai, kuriuose nagrinėjami įvairūs Katalikų Bažnyčios, jos veikėjų, institucijų ir dvasininkijos, katalikiškų visuomeninių ir politinių organizacijų veiklos, santykių su caro valdžia ir Lietuvos visuomene XIX a. – XX a. pradžioje aspektai. Daugelio straipsnių tematika yra nauja, originali, paremta pirminių, neretai pirmą kartą į mokslo apyvartą įtraukiamų, šaltinių analize. Tiesa, kai kurie iš jų tik netiesiogiai susiję su rinkinio tema, bet, manome, kad ir jie prisidės prie visapusiškesnio temos ir epochos suvokimo.

Rinkinyje perspausdinama šio amžiaus 4-ajame dešimtmetyje vykusios diskusijos tarp Vaclovo Biržiškos ir Juozapo Stakausko dėl M. Valančiaus požiūrio į lietuvių ir lietuvių tautinį judėjimą medžiaga. Tikimės, jog tai prisidės prie korektiškos, bet principinės poleminės dvasios gaivinimo mūsų istoriografijoje, provokuos naujus valančianos tyrimus.

Kaip visada, rinkinyje yra archyvalijų skyrelis, kuriame spausdinami keli su rinkinio tematika susiję archyviniai dokumentai, iki šiol nepublikuoti. J. Totoraičio straipsnis apie lietuvių kunigų veiklą Didžiojo Vilniaus seimo laikotarpiu, paskutiniojo Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus atsiminimų fragmentas.

Redakcinė kolegija

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS

VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)

Aldona Prašmantaitė

Intensyviam XIX a. pirmųjų dešimtmečių Vilniaus kultūriniam ir intelektualiniam gyvenimui tyrinėtojų dėmesio nestinga, tačiau tuo metu veikusios Biblijos draugijos istorija iki šiol nėra detaliau tyrinėta. Fragmentiškos užuominos istoriografijoje suponuoja prielaidą¹, jog čia būta formalios organizacijos. Antai universiteto istorijos autorius J. Bielinškis (Bielinski), pažymėjęs, kad su universitetu ši draugija neturėjusi jokių ryšių, akcentuoja labai menką jos veiklą. Skeptiška nuostata į Lietuvoje veikusią Biblijos draugiją ryški ir M. Biržiškos enciklopediniame straipsnyje apie Biblijos draugijas². Kadangi žinoma, jog draugijai priklausė keli universiteto profesoriai, kad draugija rūpinosi Biblijos platinimu, tarp kitų ir lietuviško Naujojo Testamento, kurį vertė ir išleido draugijos narys Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis (Giedraytis, Giedroyc, Gedroitz, Gedroic) 1816 metais, toks požiūris mažų mažiausiai keistas. Keista ir tai, kad J. Bielinškis ir M. Biržiška bene bus vieninteliai (be rusų istoriko A. Pypino (Pypin) specialioje studijoje³ pateiktos vienos kitos užuominos) apie tą laiko tarpsnį rašę autoriai, pastebėję Biblijos draugijos veiklos pėdsakų Lietuvos kultūriniame gyvenime. Matyt, istoriografinis vakuumas atsirado ne vien dėl duomenų stygiaus.

Straipsnio tikslas – aptarti Biblijos draugijos Lietuvoje atsiradimo aplinkybes bei svarbiausias veiklos kryptis, remiantis iki šiol istoriografijoje nenaudotais archyviniais ir spausdintais šaltiniais. Svarbios medžiagos nagrinėjamai temai rasta Rusijos valstybinio

istorijos archyvo (toliau – RVIA) Rusijos Biblijos draugijos (toliau – RBD) fonde. Vertingos informacijos yra ir spausdintuose Vilniuje veikusios Biblijos draugijos (toliau – VBD) viešųjų visuotinių susirinkimų protokoluose. Neabejotinai reikšmingų duomenų turėtų būti draugijos eilinių posėdžių protokoluose, tačiau jų kol kas nepavyko rasti.

VBD IŠTAKOS

Idėja įkurti Vilniuje Biblijos draugiją atėjo iš Sankt Peterburgo, kur 1812 m. gruodžio 6 d.* caro įsaku įsteigta Sankt Peterburgo Biblijos draugija⁴, nuo 1814 m. rugsėjo mėn. veikusi kaip Rusijos Biblijos draugija. Pastarosios atsiradimą inspiravo 1804 m. Londone įkurta Britų ir užsienio Biblijos draugija (British and Foreign Bible Society), žymiausia ir veikliausia iš visų kada nors iki tol veikusių ar vėliau įkurtų Biblijos draugijų. Anglijos Bažnyčios istorijoje XVIII a. paskutiniai dešimtmečiai išskiriami kaip ypatingo religinio pagyvėjimo laikotarpis. Šalyje vyravęs krikščioniškas entuziazmas sudarė prielaidas misionieriškų tendencijų stiprėjimui protestantų bažnyčioje, inspiravo ekumeninį sąjūdį. Svarbiausias Biblijos draugijos tikslas buvo propaguoti Šv. Raštą visame pasaulyje. Vienas iš šios veiklos aspektų – analogiškų draugijų steigimas įvairiose pasaulio šalyse.

Sankt Peterburge įkurta draugija užsibrėžė platinti Šv. Raštą tarp visų Rusijos imperijoje gyvenančių tautų jų gimtąja kalba. Švento Rašto rusų kalba leidimo reikalai buvo bažnytinės vyresnybės kompetencija, todėl draugija ketino skleisti Dievo Žodį tik tarp imperijoje gyvenančių užsieniečių ir kitatikių, kurių dauguma išsivertusi Šv. Rašto neturėjo⁵. Pagal draugijos taisykles Šv. Raštas

¹ Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1909. T. 2. S. 606.

² B[iržiš]ka M. Biblijų draugijos // Lietuvos enciklopedija. K., 1935. T. 3. P. 827.

³ Пыпин А. Н. Российское Библийское общество 1812–1826 // Религиозные движения при Александре I. Петроград, 1916. С. 1–293.

* Čia ir toliau datos nurodomos pagal senąjį kalendorių.

⁴ Ten pat. P. 21.

turėjo būti platinamas be jokių priedų ir komentarų⁶. Antrasis minėtų taisyklių punktą skelbė, kad draugijai gali priklausyti bet kokio tikėjimo išpažinėjai, taigi ir katalikai. Vienintelė sąlyga – pritari Šv. Rašto platinimo idėjai ir ištraukti į draugijos veiklą⁷. Draugijos lėšų fondą numatyta kaupti iš narių kasmetinių mokesčių ir vienkartinių įnašų, kurie nebuvo ribojami⁸. Be to, materialiai remti neatsisakė Britų ir užsienio Biblijos draugija, paaukojusi įkūrimo proga 500 svarų sterlingų⁹. Vadovauti draugijai turėjo renkamas komitetas iš vieno prezidento, ne mažiau kaip dviejų viceprezidentų, išdininko, dviejų sekretorių ir šešių ar daugiau direktorių. Skirtingai nuo Britų ir užsienio Biblijos draugijos, veikusios visuomeniniais pagrindais, Rusijoje draugijos veikla nuo pat pradžių buvo sąmoningai susieta su valstybiniu valdymu. Vadovauti draugijai ėmėsi aukštas caro administracijos pareigūnas – Vidaus reikalų ministerijos kitatikių dvasinių reikalų vyriausiasis valdytojas A.Golycinas (Golicyn). Ši aplinkybė neabejotinai turėjo įtakos Biblijos draugijos veiklos Rusijoje efektyvumui – draugijos skyrių greit atsirado įvairiose Rusijos imperijos vietose. Jau pirmaisiais 1813 metais buvo įkurti šeši skyriai¹⁰. Nors Lietuvoje toks skyrius įkurtas kur kas vėliau, bet draugijos skleidžiamos idėjos Lietuvos visuomenę pasiekė vos ją įsteigus. Į RBD jau pirmaisiais jos veiklos metais įstojo Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis, ne tik teoriškai palaikęs Biblijos platinimo idėją, bet ir konkrečiai prisidėjęs prie jos įgyvendinimo: išvertė Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą ir išleido jį Biblijos draugijos tarpininkaujamas. Draugijai priklausė ir kiti Žemaičių vyskupijos dvasininkai. J.A.Giedraičio pasirašytuose 1813 m. kunigų tarnybos lapuose nurodyti jos nariai: vyskupijos oficiolas prelatas Bonaventūra Gailevičius (Goylewicz), kanauninkas Dominykas Mogėnas (Mogien), Butkiškių parapijos klebonas Juozapas Januškevičius (Januskiewicz), Sedos parapijos klebonas Stanislovas Ovsianas (Owsian)¹¹. Reikėtų specialių paieškų, norint nustatyti, kokia konkrečiai buvo šių dvasininkų kaip Biblijos draugijos narių veikla. Draugijai taip pat priklausė Vilniaus vyskupas J.Stroinovskis (Stroinowski) ir kai kurie Vilniaus vyskupijos kunigai. Pažymėtina, kad J.Stroinovskis labai palankiai sutiko žinią apie draugijos įkūrimą Sankt Peterburge. Pasak vyskupo, Vilniaus vyskupijai Biblijos

draugijos ketinimai aprūpinti Šv. Raštu itin svarbūs, nes Biblijos čia trūksta¹². Jis ragino savo vyskupijos dvasininkus, kad jie kiek galėdami remtų draugiją materialiai arba patys į ją stotų¹³. 1814 m. sausio 17 d. draugijos posėdyje pažymėta, kad Vilniaus vyskupas nuo savo vyskupijos dvasininkų atsiuntė 745 rb, ir nurodė aukojusių kunigų pavardes bei gyvenamąją vietą. Prie to paties rašto buvęs pridėtas ir sąrašas kunigų, pasižadantių kasmet mokėti draugijai 265 rb įnašą, tarp jų ir pats vyskupas¹⁴. Vyskupo siųstų raštų minimoje byloje nėra, taigi neaišku, kiek Vilniaus vyskupijos dvasininkų panoro būti RBD nariais.

Be tikrųjų narių, RBD turėjo savų korespondentų – žmonių, padėjusių platinti Bibliją ir kitą draugijos leidžiamą literatūrą. Lietuvoje jais buvo Žemaičių kanauninkas G.Bytautas (Bytowt), Vilniaus vyskupijos prelatas J.Civinskis (Ciwinski)¹⁵. Taigi Lietuvos visuomenę žinios apie Sankt Peterburge įkurtą Biblijos draugiją pasiekdavo ir, reikia manyti, kad draugijos skyriaus steigimas Vilniuje nebuvo netikėtas.

VBD ĮSTEIGIMAS IR NARIAI

Į įkūrimo iškilmes Vilniuje atvyko vienas iš RBD steigėjų, Britų ir užsienio Biblijos draugijos narys, tuo metu Sankt Peterburge

⁵ Проект об учреждении в С. Петербурге Библейского общества // О библейских обществах и учреждении такого же в Санкт Петербурге. СПб., 1813. С. 35.

⁶ Ten pat. P. 39.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat. P. 40.

⁹ Ten pat. P. 41.

¹⁰ Пыпин А. Н. Российское Библейское... С. 30.

¹¹ 1813 m. Žemaičių vyskupijos kunigų tarnybos lapai // RVIA. F. 822. Ap. 11. B. 426. L. 4, 6, 13, 21.

¹² 1813 04 26 J. Stroinovskio raštas A. Poliui // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 273–2313. L. 1.

¹³ Ten pat.

¹⁴ 1814 01 17 RBD posėdžio protokolai // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 92. L. 23.

¹⁵ 1818 08 14 A. Golycino raštas VBD // Ten pat. B. 8. L. 177.

gyvenęs škotų misionierius R.Pinkertonas (Pinkerton). Kokios svarbos įkūrimui teikta, matyti iš R.Pinkertono suinteresuotumo žinią į Sankt Peterburgą perduoti kaip galima greičiau. Jo laiškas RBD sekretoriui V.Popovui (Popov) datuotas 1816 m. spalio 23 d. ir rašytas ką tik po steigiamojo susirinkimo¹⁶, surengto pas generalgubernatorių A.Rimskį-Korsakovą (Rimskij-Korsakov). Čia, pasak R.Pinkertono, spalio 23 d. vidudienį susirinko apie pusšimtis gerbtiniausių miestiečių¹⁷. Susirinkimą pradėjo pats generalgubernatorius. Po to kalbėjęs civilinis vicegubernatorius grafas M.Pliateris Zybergas (Syberg, Zyberk) aptarė pagrindinius VBD veiklos principus ir perskaitė nuostatų projektą¹⁸. Buvo išrinktas komitetas, kurį sudarė viceprezidentai, direktoriai, sekretoriai ir išdininkas. Iš komiteto struktūros matyti, kad kuriama draugija turėjo funkcionuoti kaip RBD skyrius. Prezidento institucijos nebuvimas akivaizdžiai pabrėžė priklausomybę ir pavaldumą RBD. Jau 1814 m., nutarus Sankt Peterburgo Biblijos draugiją vadinti Rusijos Biblijos draugija, buvo numatyta, kad įvairiose imperijos vietose įkurtos draugijos bus vadinamos miestų vardais ir veiks RBD skyrių teisėmis, privalės siųsti į Sankt Peterburgą ne tik metines ataskaitas, bet ir nuolat pranešinėti apie nuveiktus darbus.

Be A.Rimskio-Korsakovo, viceprezidentais išrinkti Žemaičių vyskupas kunigaikštis J.A.Giedraitis, grafas M.Pliateris Zybergas ir mokyklų vizitatorius grafas Adomas Chreptavičius¹⁹. J.A.Giedraitis susirinkime nedalyvavo²⁰. Lemiamos reikšmės renkant į viceprezidento postą, matyt, turėjo vyskupo, kaip Naujojo Testamento vertėjo, nuopelnai ir narystė RBD.

Į komitetą išrinkta įvairių konfesijų atstovų. Be J.A.Giedraičio, katalikų hierarchijai atstovavo J.Civinskis, Vilniaus vyskupijos generalinis vikaras, pavaduojantis tuometinį Vilniaus vyskupijos administratorių metropolitą S.Sestrencevičių Bogušą (Siestrzeniewicz Bohusz). Komiteto direktoriais buvo išrinkti evangelikų reformatų kunigas Steponas Rečinskis (Reczynski), Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno archimandritas Joilas (Joil), evangelikų senjoras Jonas Jokūbas Nikolajus (Jan Jakub Nikolaj)²¹. Kol nesurasti draugijos eilinių posėdžių protokolai, sunku spręsti apie jų aktyvumą. Viena aišku, kad steigiant Biblijos draugijos skyrių

Vilniuje, buvo siekiama laikytis pagrindinio protestantiškųjų draugijų veiklos principo – Dievo žodžio platinimui telkti visų konfesijų tikinčiuosius.

Kiekybiniu požiūriu persvarą komitete turėjo pasauliečiai. Iš 18 narių (kartu su 2 sekretoriais ir išdininku) tik 6 buvo dvasininkai²². Į komitetą įėjo aukšti valstybinės valdžios pareigūnai. Be A.Rimskio-Korsakovo, komiteto nariais išrinkti civilinis gubernatorius P.Hornas (Horn), generalinis pašto direktorius A.Bucharskis (Bucharski), gubernijos bajorų vadovas T.Ropas (Ropp), vyriausiojo teismo prezidentai A.Chrapovickis (Chrapowicki) ir I.Balinskis (Baliński)²³. Universiteto profesūrai komitete atstovavo S.Malevskis (Malewski), Z.Niemčevskis (Niemczewski), J.Saundersas (Saunders), A.Bekiu (Becu), J.Znoska (Znosko) ir adjunktas M.Bobrovskis (Bobrowski)²⁴. Tai, kad komitetui priklausė universiteto profesoriai, verčia abejoti istoriografijos teiginiais, jog universitetas nieko bendra su draugija neturėjęs. Kita vertus, iš karto krinta į akis, jog Vilniaus universiteto teologams komitete atstovauja vien M.Bobrovskis. Žinoma, tai toli gražu nepakankamas argumentas versijai apie universitete dirbančių teologų (F.N.Golianskio (Golański), J.Chodanio (Chodani) ir kt. priešišką požiūrį į steigiamą Biblijos draugiją. Reikėtų nuodugnesnių studijų, kad būtų galima išsamiai ir argumentuotai šį neigiamą požiūrį komentuoti. Tačiau ir turima fragmentinė medžiaga suponuoja prielaidą apie galimus besikuriančios VBD ryšius su oficialiosios Katalikų Bažnyčios smerkiama masonų organizacija. Iš turimo VBD komiteto narių vardinio sąrašo²⁵ matyti, kad masonų tarp jų yra. Masonams priklausė VBD nariai A.Chrapovickis,

¹⁶ 1816 10 23 R. Pinkertono laiškas RBD sekretoriui V. Popovui // Ten pat. B. 65. L. 141–145.

¹⁷ Ten pat. L. 142.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat. L. 143.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat; Wiadomość // Kurjer Litewski. 1816. Nr. 98.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

J.Saundersas, T.Ropas, M.Pliateris Zybergas, J.Niemčevskis, I.Balinskis²⁶. Tik nuodugnėsnė tyrimai galėtų padėti atsakyti į klausimą, kiek masonų idėjos buvo prasiskverbusios į VBD. Draugijos įkūrimas ir pirmieji veiklos metai chronologiškai sutampa su masonų ložių klestėjimo laikotarpiu Lietuvoje, taigi teiginys, kad VBD turėjo įtakos masonai, nėra absurdiškas. Juo labiau kad istoriografijoje tendencija sieti Biblijos draugijų veiklą su masonų sąjūdžiu pakankamai ryški. A.Bodo (Boudou) manymu, aukštųjų Rusijos visuomenės sluoksnių įsitraukimas į masonų sąjūdį labai palengvino RBD įkūrimą²⁷. Neneigia masonų, visų pirma jų literatūros, poveikio RBD ir A.Pypinas²⁸. N.Šilderio (Šilder) nuomone, tai, kad dauguma priklausančių RBD buvo ir masonų ložių nariai, kaip tik ir lėmė draugijos veiklos sėkmę²⁹.

Ieškant panašumų tarp masonų ir Biblijos draugijų, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Šv. Rašto studijos istoriniu ir dogminiu aspektu masonų nedomino. Biblijoje ieškota peno dvasiniam gyvenimui, maldingumui ir religiniams jausmams³⁰. Tokia Šv. Rašto samprata buvo labai artima Biblijos draugijų nariams. Be to, masonams galėjo priklausyti bet kurios konfesijos krikščionys. Visiškas indiferentizmas dogmoms bei tikėjimo kryptims – vienas iš svarbiausių ir Biblijos draugijų veiklos principų. Čia, matyt, ir glūdi pagrindinė priežastis, kodėl Katalikų Bažnyčia netoleravo Biblijos draugijų. Atkreiptinas dėmesys, kad XIX a. I pusėje Katalikų Bažnyčia griežtai laikėsi Tridento Susirinkimo nuostatų dėl Šv. Rašto skaitymo, vertimo ir komentavimo, pagal kurias Šv. Rašto tekstai negalėjo būti platinami be Bažnyčios aprobuotų komentarų. Tarp protestantų atsiradusios Biblijos draugijos, kaip minėta, laikėsi priešingos pozicijos. XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvo išleistas ne vienas specialus popiežiaus raštas prieš Biblijos draugijas. Jos kaltinamos tuo, kad, platindamos Šv. Raštą be jokių komentarų ir siekdamos užsibrėžto tikslo duoti Dievo Žodį kiekvienam pageidaujantiui jam suprantama kalba, netiesiogiai inspiruoja klaidingų Šv. Rašto interpretacijų atsiradimą. Leonas XII 1824 m. enciklika "Ubi Primum" perspėjo, kad tokiu būdu Dievo Žodis gali lengvai būti pakeistas žmogaus žodžiu arba netgi virsti paties velnio balsu³¹. Taigi Šv. Sostas griežtai stojo prieš katalikų dalyvavimą Biblijos draugijų veikloje, kaip ir prieš

priklausymą masonų ložėms. Be fragmentiškų pastebėjimų istoriografijoje, ryšio tarp masonų ir Biblijos draugijų problema išsamiau nenagrinėta. Tokie tyrinėjimai būtų vertingi ne vien Biblijų draugijų veiklos, bet ir ekumeninio sąjūdžio istorijai.

VBD VEIKLOS BRUOŽAI

VBD kaip pavaldaus skyriaus veiklą kontroliavo ir koordinavo RBD. Pagrindinė VBD veiklos kryptis – RBD leidžiamų leidinių ir Šv. Rašto knygų platinimas. Knygas RBD paprastai siųsdavo paštu. Jau 1817 m. sausio 5 d. į Vilnių iš RBD knygyno buvo išsiųstos 5 dėžės su 591 egz. Naujojo Testamento lenkų kalba ir 44 egz. – vokiečių kalba, iš viso už 1861 rb (Naujasis Testamentas lenkų kalba pardavinėtas po 3 rb, vokiečių – po 2 rb)³². Tų pačių metų rugpjūčio mėn. buvo išsiųsta 20 egz. slavų Biblijos, kainuojančios po 10 rb³³. 1818 m. VBD gavo kelias siuntas Šv. Rašto knygų hebrajų kalba³⁴, 1820 m. – 135 egz.: 35 knygas rusų kalba, po 50 – bažnytine slavų ir vokiečių kalbomis³⁵. Kol išplatindavo, gaunamas knygas laikydavo VBD knygyne. Jau 1817 m. VBD išsinuomojo patalpas knygynui ir salę posėdžiams, mokėdama už jas po 30 rb sidabru³⁶. 1819 m. VBD viešajame posėdyje buvo

²⁶ Žr.: Małachowski–Łempicki S. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego księstwa Litewskiego (1776–1822). Wilno, 1930.

²⁷ Boudou A. Stolica Święta a Rosja: Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. Kraków, 1928. T. 1. S. 117–119.

²⁸ Пыпин А. Н. Российское Библиейское... С. 111.

²⁹ Шильдер Н. К. Краткое историческое обозрение цели, хода и последствий учреждения Библиейского общества в России // Rusijos nacionalinės bibliotekos. Rankraščių skyrius. F. 859. K. 20. Nr. 10. L. 1–17.

³⁰ Boudou S. Stolica Święta... S. 120.

³¹ Remiamasi citata iš str.: Gillis J. M. Bible Societes // The Catholic Encyclopedia. New York, 1913. Vol. 2. P. 544–545.

³² Ataskaitos apie knygų išsiuntimą // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 2. L. 60.

³³ Ten pat. L. 98.

³⁴ Ten pat. L. 149, 151, 177.

³⁵ Ataskaitos apie knygų išsiuntimą // Ten pat. B. 130. L. 3.

³⁶ 1817 11 01 RBD posėdžio protokolas // Ten pat. B. 92. L. 152.

pranešta, kad už patalpų nuomą ir apšildymą draugija sumokėjusi 1211 rb 90 kp asignacijomis³⁷. Deja, lokalizuoti, kur buvo įsikūrusi VBD, kol kas nepavyko. Knygyne Šv. Rašto knygos neužsigulėdavo. 1816–1820 m. išplatintos 6963 Šv. Rašto knygos, iš kurių 439 padovanotos neišgalintiems nusipirkti³⁸. Iš Sankt Peterburgo VBD gaudavo RBD išleistas Šv. Rašto knygas įvairiomis kalbomis ir aprūpindavo Lietuvoje gyvenančius kitakalbius. Tai reikšmingas faktas ekumeninio sąjūdžio Lietuvoje istorijai. Tačiau lietuvių kultūros istorijai kur kas svarbesnis kitas VBD veiklos baras – draugijos vaidmuo platinant lietuvišką Naująjį Testamentą, verstą Žemaičių vyskupo J.A.Giedraičio. Aplinkybės taip susiklostė, kad VBD įkurta tuo metu, kada Naujasis Testamentas jau buvo baigiamas spausdinti Vilniaus misionierių spaustuvėje ir jo vertėjas J.A.Giedraitis leidybos išlaidų sąskaitą jau buvo apmokėjęs³⁹. R.Pinkertonas minėtame spalio 23 d. laiške V.Popovui rašė, kad Naujojo Testamento lietuvių kalba visas 5 tūkst. tiražas⁴⁰ bus baigtas spausdinti po 8 ar 10 dienų⁴¹. Tačiau spausdinimas šiek tiek užtruko, baigtas tik 1816 m. gruodyje⁴². Kadangi vertimas leistas tarpininkaujant RBD, dalį tiražo (4 tūkst. egz.) J.A.Giedraitis nemokamai atidavė draugijai, sau pasilikdamas 1 tūkst.⁴³ Iš spaustuvės buvo gauti neįrišti egzemplioriai, taigi pirmiausia reikėjo juos įrišti. RBD nurodė, kad būtų įrišta oda, nes popierinis įrišimas nuo dažno šių knygų naudojimo greitai susidėvės⁴⁴. Vienos knygos įrišimas oda Vilniuje kainavo 2 rb asignacijomis, Sankt Peterburge – 1 rb 50 kp⁴⁵. VBD pinigų 4 tūkst. Naujojo Testamento egzempliorių įrišimui neturėjo. Britų ir užsienio Biblijos draugija, gavusi informaciją apie verčiamą Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą, buvo atsiuntusi jo leidimui RBD 250 svarų sterlingų. Kadangi leidimo išlaidas padengė pats J.A.Giedraitis, šie pinigai liko, todėl buvo nutarta už juos knygas įrišti⁴⁶. RBD atsiuntė VBD 5 tūkst. rublių⁴⁷. Specialių paieškų reiktų, norint atsakyti, kur lietuviškas Naujasis Testamentas buvo įrištas – Vilniuje ar Sankt Peterburge. Kadangi Sankt Peterburge įrišimas buvo pigesnis, veikiausiai šį darbą ir bus atlikę Sankt Peterburgo knygrišiai, nes vilniškiams būtų reikėję mokėti 8 tūkst. rb⁴⁸. Matyt, tikėtasi, kad ir su transportavimo išlaidomis išeis pigiau. 1819 m. viešame VBD posėdyje pranešta, jog Sankt Peterburgo knygrišiams už lietuviško

Naujojo Testamento įrišimą iš VBD kasos išmokėta 7700 rb asignacijomis (siųsta dukart – 2500 ir 5200 rb)⁴⁹. Įrašai RBD kasos knygoje rodo, kad 1820 m. I pusmetį VBD du kartus siuntė į Sankt Peterburgą po 2500 rb⁵⁰. Už ką siūsti šie pinigai, nenurodyta, tačiau tiksli suma – 5 tūkst. rb – leidžia manyti, kad VBD bus gražinusi skolą. Vadinasi, VBD ne tik Naujojo Testamento leidybos, bet ir įrišimo išlaidų nepadengė (1 tūkst. pasiliktų egzempliorių J.A.Giedraitis įrišo Varniuose savo lėšomis). Lietuvišką Naująjį Testamentą platino vien VBD, nes J.A.Giedraitis iniciatyvos nerodė⁵¹.

VBD platino Šv. Rašto knygas, tarp jų ir lietuvišką Naująjį Testamentą, pasitelkusi platintojus, vadinamuosius korespondentus. Tarp jų buvo nemaža dvasininkų. Aktyvumu pasižymėjo Žemaičių vyskupijos kunigai: Alsėdžiuose – Jonas Matulevičius (Matulewicz), Skuode – Jochimas Dovsinas (Dowsin), Rietave – Mykolas Silvestra- vičius (Sylwestrowicz), Šiluvoje – Valerijonas Zbužinskis (Zburzyń- ski), Veliuonoje – Juozapas Omulskis (Omulski), Batakiuose – Jonas

³⁷ Pierwsze posiedzenie publiczne oddziału Wileńskiego Rosyjskiego Towarzystwa Biblijnego. Wilno, 1819. S. 7.

³⁸ Drugie zdanie sprawy z działań komitetu oddziału Wileńskiego Towarzystwa Biblijnego Rosyjskiego na publicznem posiedzeniu dnia 4 lutego 1821 r. Wilno, 1821. S. 22.

³⁹ 1817 09 11 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 8. L. 163–164.

⁴⁰ Naujasis Testamentas buvo pradėtas spausdinti 1 tūkst. egz. tiražu. RBD prašymu nutarus leisti 5 tūkst. egz., reikėjo papildomai išspausdinti ir tą dalį teksto, kurio tebuvo išspausdintas 1 tūkst. egz.

⁴¹ 1816 06 23 R.Pinkertono laiškas // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 8. L. 144.

⁴² 1817 02 10 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // Ten pat. L. 150.

⁴³ 1817 06 16 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // Ten pat. L. 154.

⁴⁴ 1817 05 24 A.Golycino laiškas J.A.Giedraičiui // Ten pat. L. 155.

⁴⁵ 1817 01 01 RBD posėdžio protokolas // Ten pat. B. 92. L. 148.

⁴⁶ 1818 06 23 A.Golycino raštas RBD ūkiniam komitetui // Ten pat. B. 8. L. 169.

⁴⁷ 1818 06 23 A.Golycino raštas VBD // Ten pat. L. 170.

⁴⁸ 1817 09 20 A.Bucharskio laiškas V.Popovui // Ten pat. L. 166.

⁴⁹ Pierwsze posiedzenie ... S. 7.

⁵⁰ RBD kasos knyga // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 3. L. 175.

⁵¹ 1818 06 11 A.Bucharskio laiškas V.Popovui // Ten pat. B. 8. L. 111–112.

Dobševičius (Dobszewicz), Varniuose – Martynas Žakevičius (Żakiewicz), išplatinę apie 2000 Šv. Rašto knygų⁵². 1820 m. lapkričio 25 d. RBD komiteto posėdyje skaitytas pranešimas iš Vilniaus, kad draugijos skyrius nusprendęs Šv. Rašto platinimui turėti savo korespondentų ir Vilniaus gubernijoje. Kartu pranešama, jog Vilniaus vyskupijos generalinis vikaras T.Kundzičius (Kundzicz) įsipareigojo siuntinėti Biblijos draugijos leidinius dekanams ir provinciolams, kad šie tas knygas platintų⁵³. Į Biblijos platinimo darbą buvo įtraukta ir pasauliečių. Antai grafas Platonas Zubovas (Zubov) savo valstiečiams nupirko 300 egz. lietuviško Naujojo Testamento ir 200 egz. latviško⁵⁴. Šv. Rašto knygas, gautas per VBD, Telšiuose platino apskrities bajorų vadovas Stanislovas Pilsudskis, Raseiniuose – Mykolas Ivanovičius (Iwanowicz), Šiauliuose – Tadas Šemiota (Szemiota)⁵⁵. Uolumu pasižymėjo Ukmergės bajorų vadovas Antanas Žagiela (Żagiell?) ir teismo raštininkas Liudvikas Koncevičius (Koncewicz)⁵⁶. Iki 1822 m. VBD išplatino Šv. Rašto knygų daugiau kaip už 10 tūkst. rb⁵⁷.

Į religinių knygų platinimą buvo įtrauktas ir universitetas, nors kai kurie profesoriai ir nepritarė VBD veiklai. M. Biržiška mini, kad Teologijos skyrius griežtai atmetė J. Saunderso prašymą leisti platinti mokyklose RBD tarpininkavimu leistą Naująjį Testamentą lenkų kalba⁵⁸. Tačiau 1819–1821 m. universitetui iš VBD knygyno buvo išduotos lenkiško Naujojo Testamento 854 knygos⁵⁹. Tai, ko gero, ir buvo 1816 m. J. Saunderso iniciatyva išleistas Naujasis Testamentas. Be to, universitetas palaikė ir tiesioginius ryšius su RBD. Antai 1823 m. sausio 15 d. A. Bucharskio (Bucharski) vardu RBD išsiuntė dėžes su knygomis Vilniaus švietimo apygardos mokykloms⁶⁰, iš viso 216 Šv. Rašto knygų lotynų, prancūzų, vokiečių, lenkų, bažnytine slavų ir graikų kalbomis už 699 rb 80 kp⁶¹. 1823 m. balandžio mėn. RBD iš universiteto gavo už jas 700 rb⁶². Tai, kad sąskaitą apmokėjo universitetas, dar vienas argumentas, leidžiantis abejoti istoriografijoje vyraujančiu teiginiu, jog universitetas ryšių su draugija nepalaikė.

Be Šv. Rašto knygų platinimo – svarbiausios VBD veiklos krypties, – draugija užsiėmė ir leidyba. Atskiromis knygelėmis išleisti 1819 ir 1821 m. viešų susirinkimų protokolai. Informacinių leidinių rengimas ir leidimas šiuo atveju iškalbingas faktas,

rodantis, kad VBD stengėsi išeiti į viešumą ir būti žinoma. Todėl vargu ar galima VBD priskirti prie Vilniuje veikusių slaptų organizacijų, net jeigu ir būtų argumentuotai įrodyti ryšiai su masonų ložėmis. Kai kurie draugijos veiklos aspektai aiškiai rodo, kad tuo metu visuomenė apie VBD žinojo, maža to – dėl jos diskutavo. Čia vertėtų atkreipti dėmesį į vokiečių kunigo, Naujojo Testamento vertėjo į vokiečių kalbą (1807) Jono Henriko Eso van Leandro (Ess van Leandr; 1775–1847) veikalo⁶³, kuriame įrodinėjama Šv. Rašto skaitymo nauda, pasirodymą. Šis darbas buvo išverstas į lenkų kalbą ir išleistas VBD iniciatyva. 140 puslapių knygelėje, remiantis Bažnyčios Tėvų mokymu, įrodinėjama, kad kiekvienas krikščionis privalo pats skaityti Bibliją, ypač Naująjį Testamentą. Pasak autoriaus, nepakanka išklausti ištraukų iš Evangelijos ir Apaštalų laiškų, skaitomų bažnyčiose sekmadieniais ir švenčių dienomis, – kiekvienam reikia pačiam gilintis į Šv. Rašto tiesas. Tie, kurie draudžia katalikams skaityti Bibliją, visiškai nežino Bažnyčios Tėvų požiūrio arba menkai apie jį teišmano. Bažnyčios mokymas, autoriaus manymu, ne tik kad nedraudžia, priešingai – skatina skaityti Bibliją visus krikščionis, taigi ir katalikus⁶⁴. Šio vokiečių kunigo veikalo pasirodymas buvo inspiruotas būtinybės paneigti tuo metu Lietuvoje visuomenėje intensyviai populiarintą priešingą nuomonę apie Šv. Rašto skaitymą. 1816 m. pabaigoje „Dziennik Wileński“ išspausdino F. N. Golianskio verstą vieno žymiausių Liudviko XIV laikų Prancūzijos dvasininkų, arkivyskupo

⁵² Drugie zdanie... S. 22.

⁵³ 1820 11 25 RBD posėdžio protokolas / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 155. L. 126.

⁵⁴ Drugie zdanie... S. 28.

⁵⁵ Ten pat. P. 30.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ 1822 02 08 RBD posėdžio protokolas / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 182. L. 9.

⁵⁸ Biržiška M. Biblijų draugijos... P. 827.

⁵⁹ Drugie zdanie... S. 28.

⁶⁰ 1823 01 15 RBD sąskaita / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 165. L. 120.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Draugijos kasos žiniaraščiai 1823–1825 / / Ten pat. B. 26. L. 221.

⁶³ Ess van Leandr. O potrzebie i pożytku czytania Pisma świętego. Wilno, 1819.

⁶⁴ Ten pat. P. XII.

Fenelono (Fenelon François de Saignac de la Mothe; 1651–1715) straipsnį⁶⁵. Remiantis Tridento Susirinkimo nutarimais, jame kategoriškai teigiama, kad leidimas kiekvienam norinčiam skaityti Šv. Raštą gimtąja kalba atneštų daugiau žalos negu naudos. Pasak autoriaus, tokį leidimą išimties tvarka gali duoti tik vyskupai. Pasisakymų prieš Šv. Rašto skaitymą populiarinimas aiškiai rodo, kad aplinka VBD veiklai buvo ne itin palanki. R.Pinkertonas, lankydamasis Vilniuje praėjus porai metų po draugijos įkūrimo, rašo apie priešišumą, su kuriuo susidūrė draugija⁶⁶. Manytina, kad tam tikro priešiškumo būta jau steigiant draugiją, nes VBD steigiamasis susirinkimas vyko praėjus mėnesiui po paskelbimo garsiosios popiežiaus Pijaus VII 1816 09 16 brevės „Magno et acerbo dolore“, kuria Šv. Tėvas pasmerkė metropolito S.Sestrencevičiaus Bogušo dalyvavimą RBD veikloje, reikalaujamas nutraukti bet kokius ryšius su ja⁶⁷. Lietuvos katalikų visuomenė šią brevę, be abejo, pastebėjo ir, atrodo, ji bus turėjusi įtakos VBD nuostatų formuluotėms. Steigiamajame draugijos susirinkime M.Pliaterio Zybergo skaityto nuostatų projekto viso teksto nepavyko rasti, tačiau iš turimų fragmentų matyti, kad, palyginti su RBD 1812 m. patvirtintais nuostatais, čia akcentuojami kai kurie nauji dalykai, kaip antai: deklaruojama, kad draugijos platinami Šv. Rašto vertimai yra derinami su to krašto, kuriuose platinama, dvasininkija, jai priklausanti išimtinė teisė komentuoti sunkesnes Šv. Rašto vietas⁶⁸. Iš tolesnio teksto aiškėja, kad šie teiginiai deklaratyvūs, nes specialiai pabrėžta, jog Šv. Raštas bus leidžiamas ir platinamas be jokių priedų ir komentarų⁶⁹. Vadinas, VBD steigėjai buvo priversti laviruoti, norėdami išvengti priešiškos reakcijos, kurią galėjo katalikiškoje Lietuvos visuomenėje sukelti popiežiaus pasmerktos draugijos įsteigimas. To padaryti, deja, nepavyko. R.Pinkertonas apgailestaudamas rašė, kad iš sakyklų ir per spaudą draugiją piktai puola Romos katalikai. Pasak autoriaus, vienas iš jų, universiteto profesorius F.N.Golianskis, išspausdinęs daug žalos pridariusį pamfletą „Ar kiekvienas gali skaityti Bibliją“⁷⁰. Tokios publikacijos nėra F.N.Golianskiui priskiriamų darbų sąrašė, tad gali atrodyti, kad R.Pinkertonas čia bus suklydęs. Žinoma, kad Vilniaus misionierių spaustuvė 1817 m. išleido panašaus pavadinimo 24 puslapių lenkišką brošiūrą, kurios autorius

nenurodytas⁷¹. J. Bielinskis, universiteto istorijoje rašydamas apie VBD, iškelia versiją, kad jos autorius tikriausiai yra A. Pohl (Pohl; 1742–1820), kunigų misionierių vienuolyno Vilniuje vizitatorius, Vilniaus dvasinės seminarijos profesorius⁷². K. Estreicherio (Estreicher) bibliografijoje ši knygelė be išlygų priskirta A. Poliui⁷³. Vėliau sudarytoje bibliografijoje taip pat neabejojama A. Polio autoryste⁷⁴. Kadangi žinoma, jog F.N. Golianskis buvo nepalankus VBD, visai tikėtina jį esant minėto darbo autoriumi, kaip ir nurodo R. Pinkertonas.

Remdamasis Katalikų Bažnyčios tradicija, brošiūros autorius pabrėžia, kad pagal Bažnyčios mokymą Šv. Rašto tiesų perdavimas yra ganytojų kompetencija. Pasak autoriaus, Šv. Rašte daug sunkiai suprantamų ir paaiškinamų vietų, turinčių slaptą prasmę, kurią ne kiekvienas sugeba suvokti. Leisti skaityti Bibliją kiekvienam be išimties, autoriaus manymu, būtų tas pat, kaip visiems liepti skaityti Vergilijų, Ovidijų ar Telemachą⁷⁵. Klaidingai suprantamas Šv. Raštas lengvai gali būti blogam panaudotas ir taip padaryti daug žalos⁷⁶. Iš Anglijos sklindančias idėjas, kad kiekvienas krikščionis privalo skaityti Bibliją, autorius vertina neigiamai, Šv. Rašto knygų platinimo sąjūdį apibūdindamas kaip

⁶⁵ Fenelon. O czytaniu Biblii w terażniejszych językach // Dziennik Wileński. 1816. T. 4. S. 400–411.

⁶⁶ Pinkerton R. Russia: or Miscellaneous Observations on the Past and Present State of that Country and his Inhabitants. London, 1833. P. 95.

⁶⁷ Spausdinta: Malou J.-B. La lecture de la Sainte Bible en langue vulgaire. Louvain, 1846. Vol. 2; Cit. pagal: Brumanis A. Mgr Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz. Louvain, 1986. P. 283.

⁶⁸ Wiadomość // Kurjer Litewski. 1816. N 98.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Pinkerton R. Russia... P. 95.

⁷¹ Rozprawa czy wolno wszystkim bez braku czytać księgi Pisma Świętego, w językach kraiovych drukowane. Wilno, 1817.

⁷² Bieliński J. Uniwersytet Wileński... S. 606.

⁷³ Pohl Jędrzy // Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stolecia. Kraków, 1876. T. 3. S. 438.

⁷⁴ Źr.: Pohl Andrzej // Nowy Korbut. Bibliografia literatury polskiej – Oświecenie. W-wa, 1970. T. 6. S. 36.

⁷⁵ Rozprawa... S. 6.

⁷⁶ Ten pat. P. 10.

ereziją, kurios skleidėjai siekia silpninti ir iškraipyti teisingą Jėzaus Kristaus religiją⁷⁷. Tokio turinio brošiūra, aišku, tik sunkino VBD veiklą.

DĖL VBD UŽDARYMO

Draugijos uždarymo problemos nagrinėjimui reikėtų nuodugnesnių tyrimų. Turima faktografinė medžiaga kol kas neleidžia detaliai rekonstruoti paskutiniojo VBD veiklos periodo, kartu ir nustatyti uždarymo priežastis. Iš istoriografijos (A. Pypinas) matyti, kad RBD, drauge ir VBD, kaip Sankt Peterburge veikusios draugijos skyriaus, uždarymą sąlygojo daug priežasčių, ne vien neigiama Šv. Sosto nuostata Biblijos draugijų atžvilgiu⁷⁸.

M. Biržiškos manymu, po 1821 m. VBD veikla apmirė⁷⁹. Patikslinus paaiškėjo, kad toks teiginys pernelyg kategoriškas. Įrašai RBD kasos knygoje rodo, kad ir 1823 m. iš Vilniaus už knygas gauta 695 rb asignacijomis ir 1 rb 25 kp sidabru⁸⁰. Vadinas, VBD ir toliau dirbo kryptingai – platino iš Sankt Peterburgo gaunamas knygas. Formali paskutinė VBD veiklos istorinė data – 1826 07 15. Tą dieną Nikolajus I pasirašė įsaką, nurodydamas tuometiniam RBD prezidentui stačiatikių metropolitui Serafimui perduoti RBD lėšas (du milijonus rublių) ir visų reikalų tvarkymą Švenčiausiajam Sinodui⁸¹. Draugija nustojo egzistavusi, kartu uždaryti ir 289 draugijos skyriai ir skyreliai įvairiose imperijos vietose, tarp jų ir Vilniuje.

IŠVADOS

1. VBD (1816–1826) veikė RBD skyriaus teisėmis ir buvo tiesiogiai pavaldi Sankt Peterburge įsikūrusiai draugijai. Pagrindinė VBD veiklos kryptis – RBD leidžiamos religinės literatūros ir Biblijos įvairiomis kalbomis platinimas Lietuvoje.
2. VBD – pirmoji Lietuvoje ekumenine dvasia veikusi organizacija. Platindama Šv. Raštą įvairiomis kalbomis ir taip prisidėdama prie religinės gyventojų kultūros ugdymo, draugija daug nuveikė ir

skleisdama Dievo Žodį lietuvių kalba: VBD išplatino Žemaičių vyskupo J.A.Giedraičio parengtą Naujojo Testamento (1816) vertimą.

3. Katalikų Bažnyčia, tuo metu nuosaikiai žiūrėjusi į Biblijos platinimą ir smerkusi Biblijos draugijų veiklą, netiesiogiai inspiravo opozicijos Biblijos draugijos atžvilgiu susiformavimą. Lietuvoje aplinka draugijos veiklai taip pat nebuvo palanki (diskusija dėl Šv. Rašto skaitymo), nors Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchai (J.A.Giedraitis, J.Stroinovskis, J.Civinskis) dalyvavo RBD ir VBD veikloje.

4. VBD nebuvo slapta organizacija, tačiau per savo narius su tuo metu veikusiomis slaptomis draugijomis, pirmiausia masonų ložėmis, ryšius palaikė.

5. Ryšiai su masonais, neigiamas Katalikų Bažnyčios požiūris į Šv. Rašto platinimą turėjo įtakos, kad draugija ilgam liko XIX a. Vilniaus kultūrinio gyvenimo šešėlyje.

⁷⁷ Ten pat. P. 16.

⁷⁸ Пыпин А. Н. Российское Библейское... С. 223–261.

⁷⁹ Biržiška M. Biblijų draugijos... P. 827.

⁸⁰ RBD kasos knyga // RVIA. F. 808. Ap. 1. V. 3. L. 318.

⁸¹ О возложении на Святейший Синод ведения и распоряжения имущества Российского Библейского общества // Полное собрание законов Российской империи. Изд. 2-ое. СПб., 1830. Т. 1. № 475. С. 785.

GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX A.

Ieva Šenavičienė

Gamtos ir tikslieji mokslai dvasininkų švietimo sistemoje ėmė įsitvirtinti XIX a. Tačiau negalima teigti, kad dvasininkija jėzuitų laikais nebuvo mokoma gamtos ir tikslųjų mokslų dalykų. XVI a. jėzuitų įkurtoje Vilniaus akademijoje, be pasauliečių inteligentų, buvo rengiama elitinė dvasininkija, siunčiama tęsti mokslų iš vyskupijų seminarijų bei popiežiaus alumnato. Pagal pakopinę akademijos mokymo sistemą, prieš pradėdami studijas Teologijos fakultete, būsimieji dvasininkai privalėjo išeiti Filosofijos fakulteto mokymo programą¹. Šiame fakultete veikė dvi – matematikos (jai priskirta ir astronomija) bei filosofijos – katedros. Didžiausia filosofijos kurso dalis – vadinamoji gamtos filosofija, arba fizika, iki XVIII a. vidurio dėstyta kaip scholastinė Aristotelio gamtos filosofija, tačiau šiose idealistinėse spekuliacijose gamtos mokslų tema būta ir gamtos mokslų žinių.

Nuo XVIII a. vidurio akademijos filosofijos kurso turinys ėmė radikaliai keistis gamtos mokslų linkme. XVII–XVIII a. Vakarų Europos didieji filosofijos, fizikos, ypač mechanikos, atradimai stipriai pastūmėjo gamtos filosofiją naujųjų laikų fizikos problematikos supratimo link, nors jai tebebuvo priskiriami ir kiti tuo metu mažesnę pažangą padarę gamtos bei tikslieji mokslai: astronomija, matematika, geografija, hidrologija, zoologija, botanika, geologija². Tuo metu akademijoje įkurta astronomijos observatorija ir matematikos-fizikos kabinetas sudarė sąlygas ne tik teoriniam, bet ir eksperimentiniam dvasininkijos lavinimuisi gamtos mokslų

sirtyje³. Šis laipsniškas dvasininkijos išsimokslinimo pasaulėjimas įgalina paaiškinti svarbią dvasinės inteligentijos reikšmę XVIII a. pabaigos pasaulietinio švietimo reformoms ir tai, jog XVIII a. II pusės – XIX a. I pusės žymiausi Lietuvos gamtos mokslų tyrinėtojai priklauso dvasininkų luomui.

Tikriausiai dėl akademijos parengtų teologų gamtamokslinių interesų įtakos jau XVIII a. I pusėje prie kiekvieno turtingesnio vienuolyno buvo įkurti fizikos kabinetai, o prie vienuolynų esančiose moderniškesnėse kolegijose dėstyta fizika ir geografija⁴. Pasak J. Lelevelio (Lelewel), jėzuitų mokyklų bibliotekose tuomet daugiausia būta ne teologinių, o filosofinių, istorinių, kitokių mokslinių veikalų, kurie, palyginti su ankstesniais laikais, įnešė į jas gaivumo⁵.

Šiaip iki XVIII a. 7-ojo dešimtmečio, t. y. jėzuitų laikais, dvasinės seminarijos buvo abejingos gamtos ir tiksliesiems mokslams. Mokymo planuose jų nerandame, o pavieniai aukštesnieji dvasininkai gamtos mokslais domisi šalia gyvenimiškosios veiklos: tai veikiau individualus intelektualinis interesas, negu švietimui ar praktiniam gyvenimui taikytinas dalykas. Šis požiūris, koreguojamas gyvenimo aktualijų, ėmė keistis XVIII a. II pusėje.

ŠVIEČIAMOJO AMŽIAUS IDĖJŲ ĮTAKA DVASININKIJOS RENGIMUI XVIII A. PAB. – XIX A. PRAD.

Po jėzuitų ordino panaikinimo pakito požiūris į gamtos mokslų svarbą dvasininkijos lavinimui. Tokį kitimą paskatino rūpinimasis dvasininkijos švietimo reformavimu, jo pritaikymu prie istoriškai naujų gyvenimo aplinkybių. Tuo metu Lietuvos visuomenėje sparčiai didėjo mesianistinis mokslo vaidmuo: jame buvo matomas

¹ Plečkaitis R. Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje. V., 1975. P. 24–29.

² Ten pat. P. 273–283.

³ Ten pat. P. 209–210.

⁴ Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno, 1912. S. 322, 319.

⁵ Žr.: Janowski L. Prace przygotowane do historii Uniwersytetu Wileńskiego / / Varšuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – NBR(V). Rps. II. 7843. T. 10. L. 51.

gyvybingas kūno ir dvasios atgaivos šaltinis. XVIII a. pabaigoje susiformavo ir pasaulietinė švietimo sistema, pajėgi konkuruoti su bažnytine. Viso to negalėjo nematyti ir nepaisyti prioritetinis visuomenės sluoksniu – dvasininkija. Vėliau viename iš savo laišku šią situaciją itin taikliai apibūdino Vilniaus universiteto kuratorius A. Čartoryskis (Czartoryski). Jo nuomone, didėjant visose tautose mokslo reikšmei, išvalgiausi žmonės, numatė, kad švietimo nebus galima atskirti nuo religijos, priėjo prie išvados, jog dvasininkija išsimokslinimu privalo ne tik neatsilikti nuo pasauliečių, bet netgi pirmauti. Tačiau pas mus šis luomas esąs visiškai apsilėdęs. Būtina gražinti religijai senąją spindesį, altoriaus tarnams – pagarbą ir savigarbą⁶.

Kokie veiksniai vertė keisti nuomonę apie dvasininkų rengimą?

Spartus Šviečiamojo amžiaus idėjų plitimas Lietuvoje XVIII a. II pusėje siūbtelėjo į ją gamtos mokslų populiarumo bangą. Ši banga, inspiruota Vakarų Europos pramoninės revoliucijos, kurios ideologinius pagrindus atspindėjo jau nuo XIV a. Vakarų Europoje per bažnyčių bokštuose atsirandančius laikrodžius pradėjusi reikštis technologijos sakralizacija⁷, tarp Lietuvos didikų sukėlė profesinių mokyklų steigimo, savarankiškų mokslinių tyrimų vykdymo, įvairių gamtinių mineralų, prietaisų ir kt. kolekcionavimo vaju, padėjusi slopinti dvasinę resignaciją, atsiradusią visuomenėje po Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų. Pirmosios Lenkijos–Lietuvos valstybinio švietimo institucijos – racionalizmo ir empirizmo, o ypač fiziokratų ir masonų idėjas akumuljavusios Edukacinės komisijos⁸ pasaulietinės švietimo reformos programoje, šiuo metu išryškėjo gamtos ir tikslųjų mokslų prioritetas. Dėl „Šviečiamojo amžiaus pragmatizmo“ (kaip taikliai pareiškė D. Bovua (Beauvois))⁹, gamtos mokslų vaidmuo joje tapo svarbiausias ne tik formuojant mokslinę visuomenės požiūrį į pasaulį, bet ir realizuojant galimybę pažadinti kraštą iš ūkinės stagnacijos.

Ypač didelį vaidmenį, skatinant domėjimąsi gamtos mokslais, suvaidino Vilniaus universitetas (VU). Tarsi žymėdamas konkrečių mokslų sekuliarizacijos proceso iš teologinių-filosofinių Vilniaus akademijos disciplinų į savarankiškus mokslus pabaigą, jame pradėjo funkcionuoti didelis Fizikos ir matematikos mokslų fakultetas (FMMF), turintis Vakarų Europos lygio gamtos mokslų

programą. Nenuostabu, jog universitetas tapo intensyvaus gamtos mokslų populiarinimo židiniu Lietuvoje. Per periodinius leidinius, mokslinę spaudą, visuomenei atvirus universiteto posėdžius, prietaisų kabinetus bei botanikos sodą buvo kreipiamas visuomenės dėmesys į gamtos mokslus, kurių fone iškilo išpūdingos M. Počobuto (Poczobut), J. ir A. Sniadeckių (Sniadecki), S.B.Jundzilo (Jundziłł), Z. Niemčevskio (Niemczewski) ir kitų profesorių figūros. Tuoju sulaukta ir rezonanso: gausėjo gamtos mokslų populiarinimo literatūros, kurią rašė įvairiausių profesijų žmonės, gamtamokslinėmis idėjomis užsikrėtę pažangesni visuomeniniai sambūriai – Lietuvos filomatai, filaretai, spindulingieji¹⁰. Šiuos mokslus universitete studijavo A. Mickevičius (Mickiewicz), J.Čečiotas (Czczot), T.Narbutas (Narbutt). D.Bovua rašė: “Jeigu studentas pasirenka net kitą dalyką, beveik visad metus praleidžia tame [FMMF] fakultete... Pasirengimas tikslųjų mokslų srityje tuo metu atrodo būtinas...”¹¹

Stiprėjant visuomenės gamtamokslinei pasaulėžiūrai, dvasininkijai iškilo būtinybė suderinti teologines tiesas su gamtos mokslų žiniomis. Dvasininkų žinių atotrūkis nuo gausėjančios pasaulietinės inteligentijos išsimokslinimo suponavo spartesnę Bažnyčios visuomeninio vaidmens mažėjimą.

Minėta tendencija ypač lietė švietimą. Iki jėzuitų ordino panaikinimo Lietuvoje švietimo monopolis priklausė Bažnyčiai –

⁶ A.Čartoryskio raštas Vyriausiosios kitatikių dvasinių reikalų valdybos valdytojui 1817 08 05 / / Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MABRS). F. 43–21669. L. 1.

⁷ Kavolis V. Epochų signatūros. Chicago, 1991. P. 19.

⁸ Račkauskas J. A. Lietuvos ir Lenkijos Edukacinė komisija ir jos įtaka kitų kraštų švietimo sistemoms / / Lietuvių katalikų mokslo akademijos aštuntojo kongreso darbai. T. 8. Roma, 1974. P. 405–407 (Actes du Huitième Congrès de l'Académie Lituanienne Catholique des Sciences).

⁹ Žr.: Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich. 1803–1832. T. 1: Uniwersytet Wileński. Rzym–Lublin, 1991. S. 230.

¹⁰ Žr.: Filomatų draugija. Parodos katalogas // Parengėja ir išanginio straipsnio autorė R. Griškaitė. V., 1990; Maciūnas V. Litanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje / / Darbai ir Dienos. Kaunas, 1939. P. 61 ir kt.

¹¹ Beauvois D. Min. veik. S. 230.

vienuolių ordinams. Pavedus švietimą reformuoti Edukacinei komisijai, švietimo priklausomybė nuo Bažnyčios ėmė sparčiai mažėti. Pasaulietinės mokymo institucijos – universiteto administruojamos aukštesniosios ir vidurinės mokyklos, kuriose buvo sustiprintas matematikos ir gamtos mokslų dėstymas, susietas su praktiniais krašto poreikiais¹², – darėsi grėsmingos konkurentės vienuolynų mokykloms. Edukacinės komisijos nurodymu joms teko koreguoti mokymo planus, įtraukti į juos daugiau pasaulietinių, ypač gamtos mokslų, matematikos disciplinų¹³. Prireikė tinkamų tiems dalykams dėstyti dvasininkų mokytojų. Teko koreguoti dvasininkų rengimo programas dvasinėms seminarijoms.

M.Lukšienė nurodo, jog plečiantis pasaulėjimui, savaime turėjo siaurėti dvasininko kaip individo funkcijos visuomenėje. Kartu kilo klausimas, koks jo modelis gyvenamuoju metu yra teiktiniausias¹⁴. Todėl XVIII a. II pusėje atsirado mėginimų pastūmėti dvasininkiją, be tiesioginių dvasininko pareigų atlikimo, kultūrinės ir socialinės veiklos kryptimi. 1786 m. vyskupas J.K.Kasakauskas (Kossakowski) savo knygelėje „Kunigas klebonas“ aprašė siektiną utopinį pavyzdį: tai dvasininkas, kilęs iš neturtingų gyventojų sluoksnio, atsidėjęs kaimo ekonomikos, higienos, kultūros kėlimui. Švietimas jam – viena iš svarbiausių pareigų¹⁵. Toks kunigas, be teologijos dalykų, privalėjo turėti tam tikrų ekonomikos, medicinos, gamtos ir kitų žinių. Mažajoje Lietuvoje jau egzistavo realus šviešaus klebono prototipas – Kristijonas Donelaitis. Tačiau diduma eilinių ganytojų protų skendėjo ne mažesnėse, nei jų globojama liaudis, tamsybėse, kurių gelmes dar neseniai apšviesdavo raganų laužai, o iš bažnyčių tebesklido saviplakių rimbo garsas.

Kaip minėta, iki jėzuitų ordino panaikinimo Lietuvoje veikusiose dvasinėse seminarijose gamtos ir tikslieji mokslai nebuvo dėstomi. Pirmąją kregždę XVIII a. II pusėje tapo Vilniaus diecezinė seminarija. 1774 m. švietėjiškos orientacijos vyskupas I.Masalskis (Massalski) į seminarijos programą įtraukė matematiką ir geometriją, o jos biblioteką papildė kai kuriais gamtos bei tikslųjų mokslų instrumentais¹⁶, tuo parodydamas politiko išvalgumą. 1788 m. seminarijos vizitacijos aprašyme minima, kad ji turi du didelius gaublius, vieną optinį veidrodį, kampainį, matavimo stalelį su perspektyva, kompasą, diską pusiausvyrai rasti, instrumentų rinkinį

su dviem skriestuvais, matlankiu ir masteline liniuote bei kitų prietaisų (iš viso 11)¹⁷. Tai leidžia manyti, jog seminarijoje domėtasi matematika, geografija ir fizika. Tik po 15 metų (1789 m.) Vilniaus vyskupijos administracijos nuostatai diecezinės seminarijos programą, be elementariosios matematikos ir praktinės geometrijos, oficialiai papildė fizika, geografija bei kosmografija. Šie dalykai čia dėstyti dvejus pirmuosius metus kaip pagalbiniai, būta iš jų ir egzaminų¹⁸. Trimetį fizikos kursą su kasmetiniais egzaminais dokumentai mini 1790–1792 m. ir popiežiaus alumnate, rengusiamė unitų dvasininkus¹⁹.

Po I. Masalskio mirties 1794 m. Vilniaus diecezinę seminariją ėmęs globoti Vilniaus vyskupas J. N. Kasakauskas (Kossakowski), matyt, nebuvo didelis gamtos mokslų gerbėjas, nes 1795 m. Vilniaus kapitulos komisijos seminarijos vizitacinėje ataskaitoje šie mokslai jau nebeminimi. Komisija pripažino didelį senosios mokymo programos nuosmukį ir konstatavo, jog dabartinės programos nepakanka būsiesiems pamokslininkams, prelatams ir vyskupams rengti²⁰. Tą patį 1797 m. pažymėjo ir seminariją vizitavęs kanauninkas A. Kruševskis (Kruszewski) pridurdamas, kad jos lygis tegali tenkinti parapinius poreikius²¹.

¹² Lukšienė M. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. V., 1985. P. 61; Kurczewski J. Min. veik. P. 319.

¹³ Kurczewski J. Min. veik. P. 319.

¹⁴ Lukšienė M. Min. veik. P. 41.

¹⁵ [Kasakowski J. K.] Ksiądz pleban. W-wa, 1786; Plačiau apie ją žr: Lukšienė M. Min. veik. P. 41–42.

¹⁶ Kurczewski J. Min. veik. P. 337.

¹⁷ Visitatio Generalis Seminarium Diocesis Vilnensis... Anno D-ni 1788 Die // Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 57. B. 53–27. L. 17.

¹⁸ Žr.: Vilniaus diecezinės seminarijos 1789 m. reguliavimas // Kurczewski J. Min. veik. P. 529–534.

¹⁹ Žr.: Buv. Vilniaus popiežiaus alumnato rektoriaus O. Leščynskio (Leszczyński) 1815 01 12 liudijimas buvusiam alumnui, Bresto katedros prelatui A. Tupalskiui (Tupalski) apie 1790–1792 m. ten išklaustytus kursus ir išlaikytus egzaminus // NBR(V). Rps. BOZ 872. L. 217 [Raporty Michała Bobrowskiego].

²⁰ Kurczewski J. Min. veik. P. 337–338.

²¹ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 3. [Wilno, 1916]. S. 405–406.

Į šiuos priekaištus Vilniaus diecezinės seminarijos vadovybė mažai kreipė dėmesio, nes ir 1803 m. iš gamtamokslinių disciplinų jos mokymo planuose teminima kosmografija ir kalendoriai²². Kylančią naujoviško dvasininkų rengimo būtinybę realizavo netrukus įkurta Vilniaus vyriausioji seminarija.

VILNIAUS VYRIAUSIOSIOS SEMINARIJOS ĮKŪRIMAS

Vilniaus vyriausiosios seminarijos (VVS), veikusios Lietuvoje 1808–1833 m. su 4 metų pertrūkiu, vieta dvasininkijos švietimo sistemoje tokia savita, kad apie ją yra rašę bemaž visi autoriai, nuodugniau tyrinėję XIX a. švietimo ar Bažnyčios istoriją. Vien VVS veiklai skirtų darbų žinome keturis: P.Žukovičiaus (Žukovič)²³, F.Symono (Symon)²⁴, M.Godlevskio (Godlewski)²⁵ straipsnius bei didelį archyvinį V.Vorotynskio (Worotyński) tyrinėjimą – 1935–1938 m. dvitomį „Vilniaus Vyriausioji Seminarija“²⁶, turintį neabejotiną vertę šios įstaigos istorijos tyrimui, ypač nušviečiant joje gamtos bei tiksliuosius mokslus 1808–1812 m. Šio tarpsnio autoriaus naudotų dokumentų, priešingai vėlesniems, Lietuvoje beveik nebėlikę. Lietuvoje primirštas veikalas leido mums, remiantis ir pačių atrastais daugiausia Vilniaus kapitulos dokumentais, giliau ir savaip apmąstyti pagal dabartinę to laikotarpio sampratą gamtos mokslų dėstymo seminarijoje reikšmę.

Jau po 1783 m. tarp universiteto rektoriaus M. Počobuto ir Vilniaus kapitulos, ypač vyskupo I. Masalskio, kilo konfliktas, nes rektorius bandė išsikovoti, kad kapitula nekontroliuotų teologijos mokymo²⁷. Matyt, jausdamas šias tendencijas, 1797 m. Mogiliovo arkivyskupas S.Bogušas-Sestrencevičius (Bohusz-Siestrzencewicz) Katalikų departamento vardu pateikė valdančiajam Senatui dvasinių seminarijų reformos projektą, kaip pakelti jų lygį. Jis siūlė trečdalį kiekvienos diecezinės seminarijos alumnų siųsti į VU, kur jie studijuotų teologiją, filosofiją, taip pat kitus mokslus, ir taip pasirengtų aukščiausioms bažnytinės hierarchijos pareigoms, o likusieji po seminarijų baigimo darbuotųsi parapijose²⁸. Šis projektas, kuriuo iš esmės siekta neišleisti iš rankų dvasininkijos rengimo kontrolės darant tam tikrų nuolaidų pasaulietiniam švietimui, suvaidino

katalizatoriaus vaidmenį visai priešingam rezultatui gauti, negu tikėjosi S. Bogušas-Sestrencevičius. Jis įkvėpė drąsią idėją, kurią tuometinis universiteto kuratorius A. Čartoryskis 1803 m. pradžioje išdėstė raporte švietimo ministrui – prie VU įkurti specialią dvasinę įstaigą – Vilniaus vyriausiąją seminariją (VVS)²⁹, pavaldžią tik pasaulietinei valdžiai. Ši idėja netrukus tapo realybe: greitas caro sutikimas įkurti nepavaldžią Katalikų Bažnyčiai seminariją atitiko imperinės politikos siekius susilpninti Romos įtaką Rusijos imperijos katalikams. Nuostabu tik, kad ji buvo dvasininko J. Stroinovskio (Stroinowski), tuometinio universiteto rektoriaus, ir pasauliečio A. Čartoryskio bendrų pastangų vaisius³⁰.

1803 m. liepos 18 d. caro įsaku prie VU buvo įkurta VVS, kurioje “pasišvenčiantys dvasinei tarnystei galėtų įsigyti visus savo pašaukimui reikalingus mokslus”, nes “religijos ministrų šviesumas ir geri papročiai turi didelę įtaką liaudies papročiams ir švietimui”³¹. V. Vorotyńskis konstatavo beveik visišką šio įsako tapatumą A. Čartoryskio 1803 m. projektui³².

²² Žinios apie Vilniaus diecezinę seminariją 1803 m. // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 694. Ap. 1. B. 100. L: 1–2.

²³ Лукович П. Об основании и устройстве главной семинарии при Виленском университете (1803–1832 г.г.) // Христианское чтение. №. 3/4. С. 237–286.

²⁴ Symon F. A. De Seminario principali Vilenensi // Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana. Anno academico 1887–1888. Petropoli, 1887.

²⁵ Godlewski M. Documenta ad historiam Seminarii Principalis Vilnensis pertinenta 1803–1822 // Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana. Anno academico 1910–1911. Petropoli, 1911.

²⁶ Worotyński W. Seminarjum Głównie w Wilnie. T. 1: 1803–1816 // Studja Teologiczne. T. 7. Wilno, 1935; T. 2: 1816–1833 // Ten pat. T. 10. Wilno, 1938.

²⁷ Beauvois D. Min. veik. P. 243.

²⁸ Projekto tekstą žr.: Сборник материалов для истории просвещения в России, извлечённых из Архива Министерства Народного Просвещения. Учебные заведения в Западных губерниях, 1802–1804. Петербург, 1897. Т. 2. С. 23–26; Plačiau žr.: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 13–18.

²⁹ Projekto tekstą žr.: Сборник материалов... Т. 2. С. 34–38ж Plačiau žr.: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 22–30.

³⁰ Beauvois D. Min. veik. P. 243.

³¹ Caro 1803 07 18 įsako tekstas // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 1.

³² Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 30 ir toliau.

VVS, pradėjusi veikti 1808 m. kartu su Moralinių ir politinių mokslų fakulteto Teologijos skyriumi, realizavo pasaulietinio pobūdžio teologijos mokslų reformą Lietuvoje. Reformos esmė ta, jog teologijai universitete buvo suteiktas nepriklausomų mokslų statusas, taip pat įteisintas VVS pavaldumas civilinei valdžiai.

Reforma nustatė ypatingą VVS vietą tarp visų Rusijos imperijos vyskupijų mokymo įstaigų, rengiančių tiek katalikų, tiek unitų dvasininkiją. Pirmiausia ji tapo nepriklausoma nuo vietinio vyskupo: seminariją valdė kasmet renkama seminarijos taryba, į kurią įėjo universiteto rektorius, 3 teologijos profesoriai, 2 kapitulos nariai katalikai ir 1 unitas. Ją globojo Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija. Antra, caro įsakymu nurodyta, jog, praėjus dešimčiai metų po seminarijos įkūrimo, niekas iš pasauliečių katalikų ir unitų kunigų negalės užimti aukštų vietų bei eiti aukštų bažnytinių pareigų, pradedant bažnyčių ir katedrų pamokslininkais ir baigiant vyskupais, jeigu nebus baigę VVS arba nebus gavę Vilniaus universitete teologijos ar kanonų teisės daktaro laipsnio, arba kitur įgytų tokių diplomų patvirtinimo. Tai lietė ir vienuolius (išskyrus bonifratrus), tik iš jų buvo reikalaujama ne daktaro laipsnio, o VU baigimo arba nors atitinkamų egzaminų išlaikymo³³. Tarp aukščiausiųjų vienuolių pareigų caro įsake buvo minimos mokytojo pareigos, nes vienuolynai tuomet išlaikė daugelį mokyklų. Įsake ši pareigybė buvo tik bendrai apibrėžta, o vienuolynų mokyklose labai dažnai mokė nepasirengę tam mokytojai, neturintys reikalingų mokymo priemonių³⁴, todėl Teologijos skyrius 1804 m. vasario 22 d. nusprendė, kad praėjus 2 metams nuo 1804 m. rugsėjo 1 d. joks vienuolis negalės būti mokytoju, jei nebus nors 2 metus studijavęs VU ir negaus liudijimo, duodančio teisę mokytojauti³⁵. Taigi per VU valstybė gavo teisę spręsti apie į bažnytines ar mokytojų pareigas skiriamų dvasininkų kvalifikaciją.

Prerogatyva suteikti teologams mokslinius laipsnius palikta išimtinai VU, kartu vien jam duota teisė tvirtinti kitų teologijos mokymo įstaigų išduotus diplomus, neišskiriant nė 1812 m. įkurtos Polocko jėzuitų akademijos. Tai dar labiau sustiprino Peterburgo Romos katalikų dvasinės kolegijos draudimas po 1822 m. seminarijose eiti profesorių pareigas asmenims, neturintiems mokslinio laipsnio³⁶.

Oficialus VVS įkūrimo motyvas buvo žemas dvasinių seminarijų lygis. Taigi toks VVS išaukštinimas buvo savotiškas „antausis“ diecezinėms seminarijoms, laikytoms atsilikusiomis ir netinkamomis ugdyti apsišvietusį klerą³⁷.

GAMTOS MOKSLŲ DĖSTYMO PROJEKTAS VVS MOKYMO PROGRAMOJE

VVS mokymo programos projektą pirmiausia atspindi seminarijos įstatai, kuriems parengti universitete buvo sudarytas rektoriaus vadovaujamas specialus komitetas iš 3 teologijos profesorių, 2 Vilniaus kapitulos narių katalikų ir 1 unitų prelado³⁸. Darbas truko 2 metus³⁹, o 1806 m. spalio 6 d. seminarijos įstatus patvirtino caras⁴⁰. Pagal juos numatyta, kad klierikų studijuojami dalykai apims 2 savarankiškas sritis – teologijos mokslus ir pasaulietinių mokslų grupę, – atspindėsiančias kokybiškai naują posūkį dvasininkijos lavinimo bare.

³³ Caro 1803 07 18 įsako tekstas // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 1–2; Tekstas išspausdintas: Сборник материалов... Т. 2. С. 43.

³⁴ A. Čartoryskio 1803 07 27 laiškas T. Čackiui (Czacki) // NBR(V). Rps. III. 3296. L. 13–17.

³⁵ Сборник материалов... 1805–1807. Петербург, 1898. Т. 3. С. 738–739. Kad šio įsako buvo laikomasi, patvirtina tai, jog VU buvo nemažai gamtos bei tiksluosius mokslus studijuojančių vienuolių. Antai 1824 m. tarp FMMF klausytojų buvo 23 įvairių ordinų vienuoliai (1824 11 24 pažyma apie fakulteto klausytojus // VUBRS. F. 2. – KC. 264. L. 247–248); 1804–1832 m. 14 vienuolių FMMF suteiktas filosofijos magistro laipsnis. Žr.: Šenavičienė I. Moksliniai laipsniai Vilniaus universitete Fizikos–matematikos mokslų fakultete 1803–1832 m. // Lituania. 1991. Nr. 4. P. 51–55.

³⁶ Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1900. T. 2. S. 521, 524–525.

³⁷ Beauvois D. Min. veik. P. 243.

³⁸ Caro 1803 07 18 įsako tekstas // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 1–2.

³⁹ Buckiewicz A. Historia Akademii Wileńskiej 1803–1831. T. 3 // NBR(V). Rps. II. 7843. P. 1239 [L. Janowski. Prace przygotowawcze do historii Uniwersytetu Wileńskiego. T. 2].

⁴⁰ Žr.: Ustawy dla Głównego Seminarium... // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 55–61. Jų tekstas išspausdintas: Сборник материалов... Т. 2. С. 50–58.

Pažvelkime nuodugniau į įstatus. Skyriuje apie mokslus rašoma: "Kadangi dvasininko pareiga yra, viena, įgyti mokslo ir žinių, artimiausių jo pašaukimui, o kita vertus, naudinga, kad jie [dvasininkai] kuo daugiau nusimanytų apie gamtos ir moralės dalykus, klierikams dėstomi mokslai suskirstomi į dvi dalis: vienų visiems būtina mokytis, o kiti jiems dėstomi pagal norą ir gabumus"⁴¹. Taigi planuota, kad VVS pagrindiniai dalykai bus Šventasis Raštas, dogmatinė teologija, moralinė teologija, Bažnyčios istorija, kanonų teisė, šalia to – lotynų ir lenkų literatūra, gamtos istorija, botanika, fizika, žemės ūkis, higiena, arba mokslas apie sveikatos saugojimą, logika, graikų kalba, o pagalbiniai – hebrajų kalba, prigimtinė ir tautų teisė, politinė ekonomija, mechanika, chemija, matematikos mokslai, architektūra ir piešimas. Be to, įsakyta mokytis rusų, prancūzų ar vokiečių kalbų.

Palyginkime šią programą su 1789 m. Vilniaus diecezinėje seminarijoje dėstytais dalykais. Pagrindiniai buvo dogmatinė teologija, moralinė teologija, Šventasis Raštas, Bažnyčios istorija, kanonų teisė; pagalbiniai – lotynų kalba, logika, elementarioji matematika, geometrija, piešimas, fizika, geografija ir kosmografija⁴².

Ryškéja esminis skirtumas tarp diecezinės ir VVS mokymo programų: abiejose teologijos kursai tie patys, o VVS pasaulietinių disciplinų labai padaugėja: jų santykis su teologiniais dalykais padidėja dvigubai. Vietoj 5 gamtos mokslų disciplinų, – jau 8, o kartu su higiena, architektūra ir piešimu šio profilio dalykai, palyginti su teologiniais ir humanitariniais, apima beveik 50% visų mokymo planų. Keičiasi ir pats gamtos mokslų statusas: vietoj pagalbinių kursų dalis jų – gamtos istorija, botanika, žemės ūkis, fizika, taip pat higiena, įtraukiami kaip pagrindiniai. Pasikeičia ir problematiniai gamtos mokslų akcentai: išnyksta geografija bei kosmografija. Atsiranda visai naujos gamtos istorijos, botanikos, žemės ūkio, mechanikos ir chemijos disciplinos, glaudžiai susijusios su praktiniu taikymu kasdieniame gyvenime mokslo žinių, kurias papildė higiena, architektūra ir piešimas. Į VVS mokymo planus numatomos įtraukti beveik visos pagrindinės to meto FMMF disciplinos, išskyrus astronomiją ir mineralogiją⁴³.

Iš tokios gamtos ir tikslųjų mokslų programos matyti, kad alumnai VVS privalėjo išeiti vos ne visą FMMF mokslų kursą teologijos diplomui gauti. Šių studijų pobūdis pagal įstatus vėlgi niekuo nesiskyrė nuo universiteto pasauliečių studentų: kursų alumnai privalėjo klausyti universiteto auditorijose kartu su pasauliečiais, kartu laikė egzaminus, naudojosi tais pačiais vadovėliais, kurių laikėsi profesoriai, dėstydami savo kursus, ir kuriais juos privalėjo aprūpinti savo lėšomis seminarija⁴⁴.

Suprantama, kad nei tokia pasaulietiška plati mokymo programa, nei juo labiau pasaulietiškas studijavimo būdas negalėjo nekliūti tiems dvasininkams, kurie manė, jog alumnams turėtų pakakti vien teologinių dalykų.

Neabejotina, jog pasaulietinių mokslų seminarijos planuose problematikai lemiamą įtaką turėjo tuometinis VU rektorius, teisininkas ir ekonomistas fiziokratas J. Stroinovskis bei kuratorius A. Čartoryskis, entuziastingas gamtos mokslų šalininkas. Greičiausiai J. Stroinovskio dėka VVS mokymo planuose atsirado teisės ir ekonomikos dalykai⁴⁵. Apie gamtos mokslų reikalingumą kalbama komiteto parengtų VVS įstatų projekto A. Čartoryskio pataisose, kur jis aptaria botanikos, žemės ūkio ir higienos disciplinų tikslingumą. A. Čartoryskis rašo: "O dėl mokslų plano, būčiau patenkintas, jei visi klierikai mokytųsi botanikos ir žemdirbystės kaip dalykų, kurie galėtų būti jiems naudingi kiekvienoje padėtyje, ypač jei jie taps kaimo klebonais ar vienuolynų vyresniaisiais. Priešingai, atrodo, jog politinė ekonomija jiems mažiau reikalinga, ir nebūtina reikalauti, kad visi jos mokytųsi. Nors dažnai menkas medicinos žinojimas būna žalingesnis nei visiškas jos nežinojimas, gal nebūtų pavojaus pamokyti klierikus, be higienos, ko nors daugiau iš medicinos mokslų"⁴⁶.

⁴¹ Ustawy dla Głównego Seminarium... // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 58–59.

⁴² Žr.: Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. S. 529–534.

⁴³ Žr.: VU paskaitų tvarkaraščiai 1803–1832 m. // Bieliński J. Min. veik. T. 2. P. 24–53.

⁴⁴ Ustawy dla Głównego Seminarium... L. 58–59.

⁴⁵ Žr.: Račkauskas J. A. Min. veik. P. 406–407.

⁴⁶ A. Čartoryskio 1804 12 ? laiškas J. Stroinovskiui // NBR(V). Rps. III. 3296. L. 267–269. Šį laišką cituoja ir V. Vorotynskis (Min. veik. T. 1. P. 140).

Matome, jog A.Čartoryskis, panašiai kaip J.K.Kasakauskas, akcentuoja kultūrinę ir socialinę dvasininkijos vaidmenį, ateities klebono funkcijas įsivaizduodamas ne tik kaip liaudies dvasios vadovo, bet ir jos pirmojo mokytojo, gydytojo, patarėjo. Šis akcentas vėlesniuose VVS šalininkų pasisakymuose vis tvirtėjo. Tuoj po VVS atidarymo 1808 m. liepos 19 d. savo raštiškame nurodyme universiteto rektoriui kuratorius rašo: "Vilniaus vyriausiajai seminarijai... universitetas... turi skirti ypač daug dėmesio. Tai labai svarbu siekiant suteikti tam institutui gerą kryptį, sukurti jame tinkamą tokiam sambūriui dvasią, apsaugoti dvasiškąją jaunuomenę nuo prietarų ir tamsumo, įskiepyti jai teisingą ir šviesuolišką pamaldumą, pagrįstą dora morale ir esminiu savo luomo pareigų supratimu. Seminarijos taryba privalo žiūrėti, kad baigę mokslus klierikai taip būtų pasirengę eiti svarbias pareigas, kurioms yra pašaukti, jog su laiku galėtų naudingai daryti įtaką kitų švietimui ir pataisymui liaudies pažiūrų ir jausmų"⁴⁷.

Būtent šia linkme VVS numatė formuoti būsimą klerą.

Gamtos mokslai seminarijoje 1808–1833 m.

Nors gamtos mokslų vaidmuo VVS mokymo programoje numatytas didelis, tačiau realiai, ypač pirmuoju 1808–1816 m. VVS veiklos tarpsniu, nepajėgta jo geriau realizuoti. Kaip vėliau matysime, iš įstatuose numatytų 10 gamtamokslinio-praktinio profilio dalykų (kartu su higiena, architektūra ir piešimu) dėstyti tik 6, t. y. 60%. Tačiau ir tai neatspindi realybės, nes kai kurie šie dalykai dėstyti fragmentiškai, ne per visą seminarijos gyvavimo laiką.

Svarbiausia priežastis, vertusi nesilaikyti gamtos mokslų studijų planų, buvo ateinančių į VVS alumnų menkas pasirengimas. VVS įkūrimo įsake diecezinėms seminarijoms ir ypač Vilniaus buvo nurodyta suderinti savo mokymo planus su VVS planais, kad iš jų į VVS pasiųsti alumnai sugebėtų tęsti studijas universitete⁴⁸. Tačiau jose mažai kas pasikeitė. Iš diecezinių seminarijų ateinantys klierikai gamtamokslinių žinių neatsinešdavo, tik kartais pasitaisydavo šiek tiek išmanančių geografiją⁴⁹. Apie tai net ir 1823 m. rašė rektorius J.Tvardovskis (Twardowski): "Iš diecezinių seminarijų atsiųsti klierikai neturi jokio pasirengimo, arba tik labai nežymų pagalbiniam ir filosofiniams mokslams, kaip fizika, gamtos istorija, agronomija, filosofija, graikų, lotynų, rusų ir lenkų literatūra, bei

jokio Rytų kalboms⁵⁰. Todėl jau nuo pirmų dienų klierikai buvo nusiteikę prieš platesnes gamtos mokslų studijas.

Menkas pasirengimas gamtos ir kalbų mokslų studijoms ypač lietė alumnus iš Žemaičių ir Minsko vyskupijų. Tuoj po seminarijos atidarymo, 1808 m. birželio mėn., VVS regensas pažymėjo, kad alumnai mokosi noriai ir stropiai. Tačiau jau gruodžio mėn. seminarijos tarybai jis rašė, „...jog jau pusė žemaičių ir minskiečių klierikų trokšta, kad jų vyskupai paleistų juos iš tos seminarijos dėl priešasčių, kurias ankstesniuose [raportuose] nurodžiau⁵¹, t. y. dėl nesugebėjimo mokytis. Kai kurie iš jų, kaip B.Ivanauskas (Iwanowski) iš Žemaičių vyskupijos, jau 1808 m. pavasarį savo nenorą studijuoti motyvavo dar ir tuo, jog iš viso neturi potraukio kalboms, o tuo labiau matematikai⁵². Taigi toli gražu ne visi klierikai buvo taip pat ir psichologiškai pasirengę priimti naująją mokymo sistemą.

Siekdama pakelti ateinančių alumnų išsimokslinimo lygį, seminarijos vadovybė buvo priversta atvykstantiems klierikams įvesti stojamuosius egzaminus, per kuriuos, be krikščionybės pagrindų ir kalbų, buvo tikrinamos jų fizikos, geografijos bei matematikos žinios⁵³. Tačiau to nepakako. Per visą seminarijos gyvavimą įstatuose numatytų kassavaitinių konferencijų bei klierikų valgymo metu sakytų pamokslų tematika mirga pokalbiais apie pasaulietinių mokslų ir švietimo kunigams būtinybę

⁴⁷ A.Čartoryskio 1808 07 19 raštas VU rektoriui // Vyriausiasis senųjų aktų archyvas (Varšuva). Sig. 290. L. 108 [Zbiór materiałów różnej proveniencji od XVI do XX w.].

⁴⁸ Žr.: Caro 1803 07 18 įsako tekstas // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58. L. 1–2.

⁴⁹ Žr.: Žinios apie Vilniaus diecezinę seminariją 1813–1814 ir 1819–1821 m. // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3177. L. 293–296; B. 422. L. 115; B. 426. L. 33–34; Vyskupo B.Mackevičiaus laiškas seminarijos tarybai // VUBRS. F. 57. B. 54–43. L. 69–70.

⁵⁰ J.Tvardovskio 1823 09 09 laiškas A.Čartoryskiui // LVIA. F. 721. Ap. 1. B. 41. L. 1.

⁵¹ Cit. pagal: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 91; VVS tarybos 1808 12? posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21656. L. 70.

⁵² Ten pat. P. 86; VVS tarybos 1808 06 09 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21656. L. 51.

⁵³ Žr., pvz.: VVS tarybos 1820 09 13 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21679. L. 50; Regenso padėjėjo 1819 09 19 ir 1825 08 30 raportai seminarijos tarybai // Ten pat. F. 43–21667. L. 34; F. 43–21729. L. 76 ir kt.

bei naujovišką VVS dvasią⁵⁴. Jeigu taip atkakliai formuotos alumnų nuostatos, matyt, psichologinis poveikis buvo išties reikalingas.

Apie konkrečias gamtos mokslų disciplinas 1808–1816 m. duomenų pateikia savo knygoje V.Vorotynskis. Kad seminarijos vadovybė siekė įgyvendinti naująją mokymo sistemą, rodo tai, jog tuoj po seminarijos atidarymo, nuo birželio 3 d., be kalbų, alumnams pradėta kasdien po valandą dėstyti matematiką⁵⁵. Ją dėstė anksčiau VU matematiką ir fiziką studijavęs universiteto moralinės teologijos ir kanonų teisės adjunktas bazilijonas Benjaminas Koža (Korza; 1762–1809). B.Kožos dėstyta matematika vargiai galėjo būti sistemingas mokslo kursas, o daugiau elementarūs pradmenys. Šiai pirmajai mus dominančiai seminarijos disciplinai dėmesį rodė pats A.Čartoryskis, kuris per vizitą (liepos 17 d.) seminarijoje dalyvavo matematikos paskaitoje ir net uždavė klierikams kelis klausimus⁵⁶.

Geriau dėstyti matematiką pradėta po atostogų, 1808–09 m.m. Rugsėjo 21–spalio 1 d. įvyko matematikos egzaminas iš dalies atostogų metu išėito kurso. Kadangi pasirodė, jog kai kurie alumnai gerokai pažengė į priekį, seminarijos taryba nutarė gambiausius ir stropiausius mokinius toliau siųsti į FMMF algebros katedros profesoriaus Tomo Žyckio (Życki; 1762–1839) universitetines algebros ir geometrijos paskaitas. Kitiems klierikams dėstyti elementariąją matematiką dėl B.Kožos ligos laikinai pavesta turėjusiam matematinių išsimokslinimą seminarijos unitų prefektui bazilijonui Klemensui Čaplinskiui (Czapliński; 1769-?)⁵⁷. Nuo lapkričio 13 d. jį pakeitė jau nuolatinis lektorius, tuo metu mokytojų seminarijos klausytojas, vėliau VU aukštosios ir taikomosios matematikos katedros profesorius Mykolas Pelka-Polinskis (Pełka-Poliński; 1784–1848), klierikų mokymą pradėjęs matematikos egzaminu⁵⁸.

Šis alumnų matematikos studijų diferencijavimas pasirodė nepakankamas. 1808 m. gruodžio 8 d. raporte seminarijos tarybai VVS regensas, išsigandęs vis didėjančio alumnų bėgimo, paprašė tarybos laikyti matematiką laisvu dalyku ar bent leisti pasirinkti arba geometriją, arba algebrą, taip pat daryti ir su kai kuriomis kalbomis. Pasirinkti buvo leista⁵⁹.

Be matematikos, iškart po vasaros atostogų, rugsėjo 17 d., įvyko pirmoji gamtos istorijos paskaita, kurią skaitė tuometinė Lietuvos

botanikos mokslo garsenybė – gamtos istorijos ir botanikos katedros profesorius pijoras Stanislovas Bonifacas Jundzilas (1761–1847)⁶⁰. Kaip ir matematika, gamtos istorija, numatyta VVS įstatuose pagrindine disciplina, seminarijoje pradėta dėstyti kaip pagalbinis kursas, kadangi po visų egzaminų paaiškėjo, jog dauguma klierikų nepasirengę klausyti netgi viso teologijos kurso⁶¹.

1808-09 m.m. iš geometrijos arba algebros ir gamtos istorijos klierikai laikė egzaminus jau sausio ir birželio mėnesiais. Dokumentuose užsimenama, kad 1808 m. lapkričio mėn. 18-19 d. alumnai taip pat laikė egzaminus iš fizikos ir zoologijos. Fiziką tuo metu FMMF dėstė žinomas profesorius Steponas Stubelevičius (Stubielewicz; 1762–1814), o zoologiją – S.B.Jundzilas. Deja, alumnams nepajėgiant, fizikos paskaitas teko nutraukti jau 1808 m. gruodžio mėnesį⁶².

Antraisiais ir trečiaisiais studijų metais gamtos mokslų klierikai nestudijavo. Ir tik ketvirtaisiais, kaip pažymėta V.Vorotynskio, klausė higienos ir agronomijos paskaitų, iš kurių pirmąją dėstė fiziologijos ir higienos katedros profesorius Augustas Bekiu (Becu; 1771–1824), antrąją – veikiausiai S.B.Jundzilas⁶³.

⁵⁴ Žr.: VVS tarybos 1808 09 22 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21656. L. 62; Regenso raportai seminarijos tarybai: 1822 10 30 // MABRS. F. 43–24457. L. 7; 1825 11 29 // Ten pat. F. 43–21729. L. 136; Konferencijų 1826–27 m.m. planas // Ten pat. F. 24483. L. 1; Pamokslų sąrašas 1825 m. // Ten pat. F. 21729. L. 63.

⁵⁵ Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 85; VVS tarybos 1808 06 09 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21656. L. 51.

⁵⁶ Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 86.

⁵⁷ Ten pat. P. 76, 88.

⁵⁸ Ten pat. P. 88–89; VVS tarybos 1808 11 17 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21656. L. 68–69.

⁵⁹ Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 91–92.

⁶⁰ Ten pat. P. 88.

⁶¹ Ten pat. P. 89.

⁶² VVS tarybos posėdžių protokolai: 1808 11 24 // MABRS. F. 43–21656. L. 69; 1808 12 ? // Ten pat. L. 71.

⁶³ Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 180; Klierikams dėstyta agronomija greičiausiai galėjo būti S. B. Jundzilo gamtos istorijos kurso dalis, kadangi pati agronomijos disciplina VU atsirado tik 1819 m.

Ženklesnis gamtos mokslais yra antrasis VVS veiklos tarpsnis – 1816–1833 metai. Tuo metu čia dėstyta fizika (iki 1819 m. paskaitas skaitė fizikos adjunktas Kajetonas Krasovskis (Krasowski; 1784–1854), vėliau – fizikos profesorius Feliksas Dževinskis (Drzewiński; 1788–apie 1850), gamtos istorija, botanika ir zoologija (iki 1823 m. rudens – S.B.Jundzilas, vėliau – botanikos profesorius Juozas Jundzilas (Jundził; 1794–1877), agronomija (nuo 1819 m. – K.Krasovskis, nuo 1822 m. – agronomijos profesorius Mykolas Očapovskis (Oczapowski; 1788–1854) ir higiena (A.Bekiu), o nuo 1825 m. – teismo medicinos ir medicininės policijos katedros profesorius Jonas Karolis Berkmanas (Bärkmann; 1783–1856).

Dokumentai rodo, jog gamtamoksliniai dalykai VVS šiuo metu dėstyti pirmajame ir ketvirtajame kurse, nors yra ir išimčių. Kaip jų mokyta antruoju VVS veiklos tarpsniu, matyti iš lentelės.

Gamtos mokslų ir higienos dalykai alumnams 1817–1831 m.⁶⁴

Gamtos mokslai

Mokslo metai	pirmais mokslo metais	ketvirtais mokslo metais	kitais mokslo metais
1816–17	neplanuoti		
1817–18	(higiena)		
1818–19	fizika (gamtos istorija)		
1819–20		fizika	
1820–21	fizika, gamtos istorija	fizika, gamtos istorija	
1821–22	gamtos istorija (fizika)	gamtos istorija	
1822–23	fizika (gamtos istorija)	gamtos istorija	
1823–24	gamtos istorija	higiena	

1824–25	(fizika)	fizika, higiena (agronomija)	penktasis metais – higiena (agronomija)
1825–26	(zoologija)	botanika, agronomija (higiena, fizika)	
1826–27	agronomija	agronomija, higiena	trečiasis metais – agronomija
1827–28	agronomija, zoologija	agronomija, higiena, fizika	trečiasis metais – botanika
1828–29		agronomija, botanika, higiena	
1829–30	nerasta duomenų		
1830–31	agronomija	higiena	

Pastaba. Disciplina skliausteliuose numatyta, bet tais metais nedėstyta.

⁶⁴ Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: VVS tarybos posėdžių protokolai: 1817 09 18 // MABRS. F. 43–21666. L. 61, 62; 1817 12 14 // Ten pat. F. 43–21667. L. 99; 1818 09 17 // Ten pat. F. 43–21674. L. 65–66; 1819 09 18 // Ten pat. F. 43–21677. L. 50; 1820 09 27 // Ten pat. F. 43–21679. L. 71–72; 1821 09 19 // Ten pat. F. 43–21693. L. 83, 85–86; 1822 09 11 // Ten pat. F. 43–21693. L. 220–221; 1822 10 02 // Ten pat. L. 234; 1823 05 14 // VUBRS. F. 57. B. 54–42. L. 26; 1823 07 02 // Ten pat. L. 36; 1824 09 29 // MABRS. F. 43–21711. L. 69; 1824 10 06 // Ten pat. L. 70, 75; 1825 09 21 // Ten pat. F. 43–21723. L. 65; 1830 09 16 // Ten pat. F. 43–21761. L. 166–167; Regenso raportai seminarijos tarybai: 1824 11 23 // Ten pat. F. 43–24469. L. 15; 1825 02 11, 23 // Ten pat. F. 43–21729. L. 11, 17; 1825 05 19 // Ten pat. L. 39, 48; 1825 09 14 // Ten pat. L. 101; 1825 10 05 // Ten pat. L. 118; 1825 11 02 // Ten pat. L. 133; 1826 05 23 // Ten pat. L. 193; 1827 09 02 // Ten pat. F. 43–21749. L. 122; F. 43–24469. L. 53; 1829 06 02 // Ten pat. F. 43–21731. L. 6; Klierikų studijuojami mokslai: 1825–26 m. m. // Ten pat. F. 43–21729. L. 120; F. 43–21726. L. 6; 1826–27 m.m. // Ten pat. F. 273–3860. L. 26; 1828–29 m.m. // Ten pat. F. 43–21756. L. 132; 1823–24 m.m. // Čartoryskių biblioteka (Krokuva) (toliau – ČB). Rps. 5477. L. 613 [NB(V). Mf. 28135]; VVS klierikų 1823–24 m.m. sąrašas // Ten pat. L. 614.

Iš lentelės matyti, jog būta metų, kada kai kurios gamtamokslinės disciplinos išvis nedėstytos, nors ir buvo planuotos. Šį reiškinį sąlygojo tai, jog gamtos mokslai iš tikrųjų tapo pagalbiniais teologinėms studijoms. Jų atsisakydavo, jeigu paskaitų valandos sutapdavo su kitų, ypač teologinių, dalykų laiku. Taip atsitiko 1821–22, 1824–25 ir 1825–26 m.m. su fizika, 1818–19 ir 1822–23 m.m. – su gamtos istorija, 1824–25 m.m. – su agronomija⁶⁵. Kai kurie alumnai nuo gamtos mokslų paskaitų lankymo arba bent egzaminų būdavo atleidžiami, jei per stojamuosius egzaminus pasirodydavo pakankamai juos išmaną arba jau turį filosofijos kandidato laipsnį, o neretai ir dėl laiko stygiaus pasirengti magistro egzaminams⁶⁶. Atleisdavo alumnus ir priešingu atveju – kai jie visiškai nesuvokdavo gamtos mokslų⁶⁷.

Gamtos mokslų studijas ypač komplikavo vadovėlių trūkumas, atstumdaves alumnus nuo mokslo, kaip per sunkaus jų jėgoms dalyko. Neturėdami įpročio užsirašyti paskaitų, o vis dėlto norėdami baigti mokslus, kai kurie alumnai perrašinėdavo ištistus traktatus iš universiteto ar seminarijos bibliotekų vadovėlių, kartais perrašydami ir visus. Dėl to buvo kalta seminarijos taryba, neap rūpinusi jų reikalingomis mokymosi priemonėmis, numatytomis seminarijos įstatuose. Jau 1808 m. regensas kreipėsi į tarybą laišku, prašydamas skirti pinigų reikalingoms knygoms pirkti ar bent praėjusių metų profesorių užrašams išspausdinti, kadangi daug klierikų jau “skundžiasi susilpnėjusiomis akimis ir plaučiais, nes po kelis šimtus lapų kiekvienam prisieina rašyti”⁶⁸.

Būdingas 1825 m. regenso laiškas seminarijos tarybai dėl klierikų atleidimo nuo fizikos mokymosi, demonstruojantis problemų tęstinumą – menką alumnų išsimokslinimą ir vadovėlių trūkumą. Prašymas ir dabar motyvuojamas tuo, jog “beveik visiškai nėra reikalingų tobulintis šiame dalyke veikalų ir nėra galimybės dažnai kartoti to, kas išgirsta paskaitose, panaudojant aparatus ir fizikines mašinas, kaip daro eiliniai pasauliečiai akademikai” (t. y. universiteto klausytojai). Dėl to klierikai niekaip negali išlaikyti egzamino, “nepadarydami žalos viso instituto reputacijai”. Prašoma ir kitą pusmetį juos atleisti nuo fizikos, neversti “lankyti paskaitų, kurios jų protams labai sunkiai įkandamos ir mažai naudingos”, nes nė vienas klierikas “neturi tinkamo iš

apskritinių mokyklų pasirengimo, įgalinančio iš minėtų paskaitų gauti reikiamą naudą⁶⁹. Panaši padėtis ir su botanika⁷⁰.

Tačiau negalima teigti, kad gamtos mokslų disciplinos visiems be išimties klierikams buvo svetimos. V. Vorotynskis pažymi, jog kai kurie iš jų labai domėjosi pagalbinių mokslų dalykais, skaitė universiteto ir seminarijos bibliotekų knygas⁷¹. Pastaroji 1820 m. tarp 671 knygos turėjo 39 botanikos, zoologijos, žemės ūkio, chemijos, fizikos, matematikos, geografijos, medicinos veikalus, „Dziennik Wileński“, „Kurjer Litewski“, „Syn Otečestva“, „Severnaja Pčela“ ir kitų periodinių leidinių⁷². Randame duomenų, kad klierikai net prašydavo leisti lankyti gamtos mokslų paskaitas⁷³. Todėl į klausimą, kodėl gamtos mokslai VVS vis dėlto nepajėgė užimti jiems įstatais numatytos vietos, geriausią atsakymą pateikia 1817 m. regenso raportas: „Beveik visų klierikų noras jiems skirtų mokslų studijoms išties didelis, tačiau senka jų jėgos, nepajėgdamos iš karto visko aprėpti; dėl to daugelį ... paskaitų lankydami, neįstengia nė vienos pakankamai gerai suvokti... tai turi įtakos jų dvasiai ir kūnui, kuris, esant tokiam sunkiam mokslo darbui, negali pakankamai atsigauti“⁷⁴.

⁶⁵ VVS tarybos posėdžių protokolai: 1821 09 19 // MABRS. F. 43–21693. L. 83; 1822 10 02 // Ten pat. L. 234; 1824 10 06 // Ten pat. F. 43–21711. L. 75; Regenso raportai seminarijos tarybai: 1818 09 17 // Ten pat. F. 43–21667. L. 188; 1824 11 23 // Ten pat. F. 43–24469. L. 15; 1825 02 23 // Ten pat. F. 43–21729. L. 17; 1825 10 05 // Ten pat. L. 118.

⁶⁶ VVS tarybos posėdžių protokolai: 1818 09 17 // MABRS. F. 43–21674. L. 66; 1820 09 27 // Ten pat. F. 43–21679. L. 71–72; 1826 02 01 // Ten pat. F. 43–21740. L. 3–4; Regenso raportai seminarijos tarybai: 1825 10 31 // Ten pat. F. 43–24469. L. 26; 1829 06 02 // Ten pat. F. 43–21731. L. 6.

⁶⁷ Regenso 1825 02 23 raportas seminarijos tarybai // MABRS. F. 43–21729. L. 17; VVS tarybos 1826 02 01 posėdžio protokolas // Ten pat. F. 43–21740. L. 3–4.

⁶⁸ Cit. pagal: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 95–96.

⁶⁹ Regenso 1825 02 11 raportas seminarijos tarybai // MABRS. F. 43–21729. L. 11.

⁷⁰ Regenso 1825 12 21 raportas seminarijos tarybai // Ten pat. F. 43–24469. L. 26.

⁷¹ Worotyński W. Min. veik. T. 2. P. 188–189.

⁷² VVS bibliotekos knygų sąrašas, sudarytas 1820 12 01 // VUBRS. F. 57. B. 53–100. L. 11–20.

⁷³ VVS tarybos 1819 09 18 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21677. L. 50.

⁷⁴ Regenso 1817 12 04 raportas seminarijos tarybai // Ten pat. F. 43–21667. L. 99–100.

Taigi kalbama apie dar vieną VVS problemą – per didelę mokslinių disciplinų apimtį. Esant tokiam mokslo krūviui, pirmiausia žiūrėta luomui svarbiausių dalykų. Daugelis alumnų studijavo vien teologiją su lotynų literatūra ir kai kuriomis kalbomis. Tik patys gambiausi mokėsi pagal platesnę programą⁷⁵.

Nors ir būta kiekvienai naujovei būdingų nesklaidumų, reikšmingiausias yra pats gamtos mokslų atsiradimas to meto dvasininkijos mokymo programose bei įsitikinimas šių disciplinų perspektyvumu. Klierikų gamtamokslinio lavinimosi prasmė, kurią matė seminarijos vadovybė, ypač išryškėja kritiniu jos istorijos tarpsniu – 1816–1818 m., kada gamtos mokslų klausimas čia įgauna vos ne ideologinę svarbą, netikėtai išryškindamas prieštaringas visuomenės poliarizacijas ir tendencijas.

1812 m. dėl karo nutrūkusi VVS veikla atsinaujino 1816 m. Tuo metu prieš seminariją stėjo dvi konfesinės jėgos – Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija, atstovavusi Rusijos imperinės politikos interesams dvasinėje srityje, ir seminariją išlaikę vienuolynai⁷⁶. Šios dvi jėgos Peterburgo Romos katalikų dvasinės kolegijos rašte švietimo ministrui, datuotame 1816 m. rugpjūčio 16 d., siūlė VVS uždaryti kaip kenksmingą. Pagrindinis priekaištas jai – pasaulietinis seminarijos mokymo pobūdis: žalingas alumnų dorovei universiteto paskaitų lankymas ir be reikalo dėstomos pasaulietinės – gamtamokslinės disciplinos. Kaip alternatyva pabrėžtas ne blogesnis klierikų parengimas diecezinėse seminarijose⁷⁷.

Tokią poziciją iš dalies galima suprasti prisiminus, kad pasaulietinių žinių būtinumo, o ypač gamtamokslinių dalykų klero išsimokslinimui akcentavimas, buvo vienas iš motyvų rengti aukštąjį klerą be Bažnyčios kontrolės. Kai kurie Bažnyčios atstovai su tuo niekada nesusitaikė. Šių mokslų reikalingumo dvasinės seminarijos programoje svarstymai iš esmės atspindėjo seno ir naujo požiūrio į dvasininko vietą XIX a. I pusės visuomenėje susidūrimą, vykusį tuo metu ne tik tarp bažnytinės, bet ir tarp pasaulietinės visuomenės narių. Dalis jų laikėsi nuomonės, jog per pasaulietiškas gamtamokslines universiteto paskaitas buvo visiškai įmanomas liberalios orientacijos idėjų kelias į dvasininkiją. Šių dalykų neatsitiktinai bijota, kaip galinčių formuoti dvasininkų, o ypač

aukštesniųjų, nepaklusnumą bažnytinei ir imperinei valdžiai. Taip atsitiko su botaniku S. B. Jundzilu, kai šis Šviečiamojo amžiaus auklėtinis, net turėdamas išeiti į pensiją, nebenorėjo priklausyti nuo bažnytinės valdžios, geriau sutikdamas gauti mažesnę pensiją iš universiteto kasos negu didesnę iš beneficijos⁷⁸. Kai seminarijos tarybos nario A. Klungevičiaus (Kłągiewicz) raginimu diecezinėms seminarijoms buvo liepta kaip ir VVS dėstyti pasaulietinius mokslus, Podolės Kameneco vyskupas B. Mackevičius (Mackiewicz), pasak J. Kurčevskio (Kurczewski), atsakė, kad jam reikalingi ne astronomai ir botanikai, bet vadovai išganymo kelyje. 1825 m. laiške seminarijos tarybai šis vyskupas nekaip apibūdino ir VVS absolventų dorovę, esą šie "kartais mėgsta burbtelėti prieš vyskupą, nežiūri į mažas pajamas", nors iš seminarijos ir išeina pagal savo galimybes išsimokslinę⁷⁹.

Gamtos mokslai buvo tik viena iš nepasitenkinimo VVS išraiškų. Lietuvos Bažnyčios viršūnei apskritai nepatiko VVS teologų rengimo supasaulietinimas, universiteto teologijos profesorių orientacija į Austrijos teologijos fakultetuose paplitusius vadovėlius, propagavusius jozefinizmo doktriną, kuri teisingai pasaulietinės valdžios kišimasi į Bažnyčios reikalus⁸⁰. Todėl nenuostabu, jog popiežiaus neribotų teisių šalininkai istorikai katalikai vėliau nepalankiai vertino teologijos studijas Vilniaus universitete arba, kaip V. Vorotyński, iš patriotinių paskatų stengėsi sumažinti jozefinizmo, gaubusio tą instituciją, įtaką.

⁷⁵ VVS tarybos 1817 07 03 posėdžio protokolas // Ten pat. F. 43–21666. L. 53.

⁷⁶ Nuo piniginės prievolės seminarijai buvo atleisti visi jėzuitų, pijorų, misionierių, bonifratrų, vizitiečių ir gailėstingųjų seserų vienuolynai bei vienuolynai, kuriems VU kuratorius pavedė ar pavestų išlaikyti gimnazijas ar apskrities mokyklas, taip pat tie Vilniaus vienuolynai, kurių nariai, tęsdami studijas VU, per egzaminus parodys pažangą moksle (žr.: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 24; Caro 1803 07 18 įsako tekstas // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 58).

⁷⁷ Worotyński W. Min. veik. T. 2. P. 143–144; VVS tarybos 1817 07 03 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21666. L. 50–51.

⁷⁸ Bieliński J. Min. veik. T. 3. P. 207–208.

⁷⁹ Žr.: Kurczewski J. Min. veik. P. 344; B. Mackevičiaus 1825 07 14 laiškas seminarijos tarybai // VUBRS. F. 57. B. 54–43. L. 69–70.

⁸⁰ Vilniaus universiteto istorija, 1803–1940. V., 1977. P. 87–88.

Kita Lietuvos pasaulietinės ir dvasinės visuomenės dalis, priešingai, į VVS auklėtinius žiūrėjo kaip į šaltinį, sugebėsiantį atgaivinti dvasininkų luomą, kuri 1821 m. taip niūriai apibūdino filomatas T.Ložinskis (Łoziński). „Tarp dvasininkų yra tamsiausių žmonių, fanatizmas savo geležiniuose gniaužtuose dar laiko liaudies žmonių nugaras... Tai ištikimiausia despotizmui žmonių klasė“⁸¹. Šio visuomenės sparno mąstymo argumentaciją gerai atspindėjo tuometinio seminarijos regenso pavaduotojo A.Klongevičiaus kalba, pasakyta 1816 m. per seminarijos atidarymą. Peterburgo atakų įkarštyje ji tapo viešu iššūkiu Peterburgo pozicijai. Kalbai teiktą svarbą liudija tai, jog 1822 m. ji buvo išspausdinta visuomenei atskiru leidiniu lenkų kalba⁸².

Savo pasisakyme A.Klongevičius, akcentavęs pasaulietinių mokslų svarbą dvasininkų pareigoms („tam, kad dvasininkas naudingai savo užduotį atliktų, turi įgyti ne tik profesinį – teologijos, bet ir gamtos mokslų dalykų išsimokslinimą, nes teologiniai mokslai esminiais taps tik paremti kitomis žiniomis“), toliau didaktiškai pažymi: „Tačiau tarp kunigų šiuo metu vyrauja didelis pasipriešinimas kitiems mokslams, nors jie labai padeda gerinti kunigo darbą ir daryti didesnę įtaką žmonėms“. Kunigai, užuot švietę savo protą, šalinasi mokslo. „Todėl, – nurodo A.Klongevičius, – ... jeigu pasvertume, kas yra tų tamsybių, kurios dar taip plačiai viešpatauja ir savo plieninėje valdžioje laiko mažiausiai tris ketvirtadalius liaudies, kaltininkas, turbūt kad kalčiausiais rastume dvasininkus.

Kunigui mokslas būtinas ir todėl, jog pagal dabar vyraujančius klaidingus įsitikinimus visos mokyklos tarnauja tik privilegijuotosioms klasėms ir žemesniosioms dar ilgai nedaug duos naudos. Todėl dvasininkai turėtų žadinti žemesniesiems luomams mokslo trūkumo ir poreikio jam pojūtį“.

A.Klongevičiaus kalba rodo pažiūrų į dvasininko visuomenines funkcijas evoliuciją. J.K.Kasakauskas, savo mikropasaulyje veikiančio XVIII a. pabaigos klebono – kaimiečių patarėjo ir pagalbininko, – įvaizdis čia personifikuojamas į liaudies žadintoją, jos švietimo ir pažangos įrankį. Peterburgo akimis, toks lenkiškai kalbantis plačiai išsilavinęs katalikų dvasininkas, žadinantis visuomenėje švietimo poreikį (o gal ir tautinę savimonę?), pravoslaviškoje valstybinėje terpėje galėjo atrodyti vos ne vėžine imperijos ląstele.

Jos generatoriumi buvo VVS. Juk ne be reikalo čia klierikams per pietus ir vakarienę, be Senojo ir Naujojo Testamentų, buvo skaitoma nacionalinius lenkų jausmus žadinanti A.S.Naruševičiaus (Naruszewicz) „Lenkų tautos istorija“⁸³. Galbūt tai padėtų atsakyti į klausimą, kodėl gi šiaip jau savo statusu imperinės politikos interesams palanki katalikiška institucija staiga tapo šalintinu kliuviniu.

Savo poziciją Peterburgo dvasinės kolegijos rašto atžvilgiu A.Klongevičius nedviprasmiškai išsakė 1816 m. laiške A.Čartoryskiui, kuriame prašė informuoti carą, jog nedalyvaujant nešvariose Peterburgo kolegijos prieš VVS akcijose, kurios yra žalingos švietimui bei religijai ir kuriomis „patys dvasininkai dvasininkų švietimą nori vėl padaryti bevertį“⁸⁴. Panašią poziciją užėmė ir sukomplektuota, prižiūrint A.Čartoryskiui, seminarijos taryba, į kurią įėjo nemažai Šviečiamojo amžiaus auklėtinių, platesnių pažiūrų žmonių, nelinkusių lengvai nusileisti: S.Malevskis (Malewski), A.Synhajevskis (Synhajewski), J.Chodanis (Chodani), A.Klongevičius ir kt. Apologijoje A.Čartoryskiui, paruoštoje jo paties nurodymu ir datuotoje 1817 m. liepos 3 d.⁸⁵, taryba pateikė savo kontrargumentus į Peterburgo priekaištus: „Visi mokslai ... ne tik kad nekenkia, o priešingai, kiekvienas iš gamtos mokslų daug šviesos dvasiniams mokslams suteikia“⁸⁶, todėl derėtų galvoti apie galimybes kuo daugiau jų aprėpti; klierikų bendravimas su pasaulietine jaunuomene labai naudingas, nes išbando jų pašaukimo tvirtumą, apšvarindamas nuo priklydusiųjų. Ydos, pasireiškusios tarp kai kurių seminarijos klierikų, yra diecezinių seminarijų raugo

⁸¹ Cit. pagal: Lukšienė M. Min. veik. P. 160.

⁸² Mowa zastępcy rejensa. Dawniej rejensa Gł. duchownego seminaryum... Jędrzeja Kłagiewicza... przy nowem otwarciu tego seminaryum, w obecności rady seminarskiej, miana dnia 24 września 1816 roku w Wilnie. Wilno, 1822.

⁸³ Regenso 1825 06 03 paaiškinimai vizitatoriams // MABRS. F. 43–24472. L. 3.

⁸⁴ A. Klongevičiaus 1816 11 23 laiškas A. Čartoryskiui // ČB. Rps. 5477. L. 42[NB(V). Mf. 28135]. Šį laišką cituoja ir V. Vorotynskis (Min. veik. T. 1. P. 145).

⁸⁵ Apologijos tekstą žr.: VVS tarybos 1817 07 03 posėdžio protokolai // MABRS. F. 43–21666. L. 50–56; Kai kuriuos jos teiginius cituoja V. Vorotynskis, remdamasis: Godlewski M. Min. veik. P. 43–52.

⁸⁶ Žr. apologijos tekstą. L. 52 (85 išnaša).

padariniai; jeigu Dvasinė kolegija yra tokia naivi, jog katekizmą laiko teologija, pabirą scholastinių senienų rinkinį – tvarkinga teologine sistema, Bažnyčios istorijos skyrių sąrašą – pačia istorija, pasenusią gramatiką – literatūra, t. y. mokslo pavadinimą – pačiu mokslu, tada suprantama jos išvada, jog diecezinėse ir Vyriausiojoje seminarijoje dėstymas yra vienodo lygio.

Remdamasis apologija, A.Čartoryskis 1817 m. rugpjūčio 5 d. rašte tuometiniam švietimo ministrui ir Vyriausiosios kitatikių dvasinių reikalų valdybos valdytojui A.Golycinui (Golycin)⁸⁷ argumentavo VVS svarbą dvasininkijos švietimui, jos išsaugojimo būtinumą motyvuodamas nuosmukiu diecezinių seminarijų, kuriose “per daugiau kaip dvidešimt metų taip pablogėjo išauklėjimas, kad, išskyrus vienuolius ir unitus, iš dviejų tūkstančių pasauliečių kunigų šešiose Romos išpažinimo vyskupijose mokytojų teologų ir gabių pamokslininkų nedaug tegalima rasti. Vilniaus universitetas iki šiol tarp savo profesorių neturėjo nė vieno pasauliečio kunigo; labai sunku rasti pasaulietinėje dvasininkijoje gabių dvasininkų ir pamokslininkų mokykloms”⁸⁸. Iš šių seminarijų tiek tegalima laukti, rašo kuratorius, kiek jas įstengs paveikti VVS.

Šiame rašte, taip pat 27 d. laiške metropolitui S.Bogušui-Sestrencevičiui A.Čartoryskis akcentavo, matyt, ir labiausiai ginčijamą gamtos mokslų naudą. Rašte jis įrodinėjo: “...kas galėtų ginčyti, kad vadinamieji gamtos mokslai neįneša tobulumo į bažnytinius mokslus. Šio dalyko žymiausių autorių darbuose, Bažnyčios Tėvų kūriniuose gilios gamtamokslinės žinios egzistuoja kartu su teologinėmis tiesomis ir ne kartą yra pagrindas, o dažnai ir pavyzdys”⁸⁹. Laiške A.Čartoryskis diplomatiškai pažymėjo, jog tokiam išsilavinusiam žmogui, koks yra metropolitas, gamtos mokslų naudos įrodinėti nereikia. Religija turi prižiūrėti mokslą bei švietimą, kartu religija ir kunigai iš mokslo turi semtis naudos bei autoriteto. “Visuotiniu švietimo troškulio metu, kai visos klasės šiuo atžvilgiu daro didelę pažangą, dvasininkija, atsisakiusi šioje pažangoje pirmauti, labai pakenktą ir sau pačiai, ir religijai. Kunigai, mokytojai, mokiniai, bažnytinė ir edukacinė valdžia turi veikti išvien, tik tada iš jų vienybės išplauks gėris žmonėms ir kraštui”⁹⁰.

A.Čartoryskio įrodymai A.Golycinui bei aukščiausiesiems Bažnyčios hierarchams, matyt, pasirodė įtikinami, nes Peterburgo dvasinei

kolegijai jau rugsėjo 7 d. buvo nurodyta surasti lėšų VVS sutvarkyti taip, kad ji galėtų toliau naujoviškai mokyti⁹¹.

Peterburgo dvasinės kolegijos užslėptas priešiškus VVS dar kartą prasiveržė 1818 m., dabar jau iš pasalų. Minėtą rūpinimąsi VVS darbo sutvarkymu kolegija po metų pabandė įvardyti kaip nurodymą atskirti seminariją nuo universiteto⁹². Seminarijos vadovybė buvo priversta vėl kreiptis į kuratorių, kuriam įsikišus daugiau atakų nebūta. Kad A.Golycinas čia suvaidino svarbų vaidmenį, matyti iš A.Čartoryskio laiško (be datos) ištraukos: "1818 m., kada seminarijai buvo iškelti įvairūs neteisingi kaltinimai, mano pasiūlymą to instituto svarbos atžvilgiu savo protekcija apgynei nuo grėsusios pražūties"⁹³.

Šis faktas dar kartą rodo, jog Peterburgą labiausiai šokiravo VVS pasaulietiškus. Galbūt tam turėtas šioks toks pagrindas. Vidinis seminarijos gyvenimas 1816–1822 m. buvo palankus pasaulietiniams kontaktams, ir nemažai plačiosios visuomenės aistrų prisiskverbdavo pro seminarijos sienas. Regensas J.Lesnevičius (Leśniewicz) su kapelionu ir kitais dvasininkais tuomet lankė gretimame gubernijos maršalkos M.Remerio (Römer) name veikusią masonų ložę "Uolūsis lietuvis", o alumnai iš universitetinio jaunimo perėmė trauką tokioms "beprotybėms", kaip Paryžiaus daktaro F.Mesmerio (Mesme atrastas "gyvuliškasis magnetizmas", arba hipnozė⁹⁴.

Nors, antra vertus, VVS šiuo požiūriu kažin ar buvo išimtis Masonams tuo metu priklausė nemažai dvasininkų, o "magnetizmo" reiškiny Lietuvoje buvo toks visuotinis, jog terodė, kad

⁸⁷ A.Čartoryskio 1817 08 05 raštas kitatikių dvasinių reikalų valdytojui // MABRS. F. 43–21669. L. 1–4.

⁸⁸ Ten pat. L. 3.

⁸⁹ Ten pat. L. 2.

⁹⁰ Cit. pagal: Worotyński W. Min. veik. T. 1. P. 150–151.

⁹¹ Peterburgo dvasinės kolegijos 1817 10 16 raštas Vilniaus Romos katalikų dvasiniam konsistoriui // MABRS. F. 43–21671. L. 1–2.

⁹² VVS tarybos 1818 01 22 posėdžio protokolas // MABRS. F. 43–21674. L. 3–5.

⁹³ A.Čartoryskio laiškas (be datos) švietimo ministrui // ČB. Rps. 5442. L. 443 [NB(V). Mf. 28132].

⁹⁴ M.Herburto seminarijos istorijos 1812–1825 m. rankraščio dokumentas // Ten pat. F. 43–24548. L. 6.

protai nebesitenkino sausu racionalizmu, o jungdami svajones ir fantaziją su gamtos mokslų faktais, troško kažko, kas labiau veiktu jausmus ir vaizduotę. Tikriausiai apie "gyvuliškąjį magnetizmą" žinota ir kitose Lietuvos seminarijose.

Remiantis cituotais A.Klongevičiaus, seminarijos tarybos ir A.Čartoryskio pasisakymais dėl pasaulietinių ir gamtos mokslų reikalingumo dvasininkijai, galima daryti kai kurias išvadas apie, Peterburgo akimis, kur kas pavojingesnę dvasinės bei pasaulietinės visuomenės moderniosios pakraipos požiūrį į dvasininkijos visuomeninę vietą XIX a. I pusėje, radusį atgarsį VVS. Čia dominuoja Šviečiamojo amžiaus motyvai. Konstatuojama, jog kaip tik dvasininkijai tenka didžiausia atsakomybė už liaudies skendėjamą tamsybėse, kuri inspiruoja pačių dvasininkų tamsumas. Atgaivinti dvasininkų luomą, padidinti jo įtaką visuomenei, grąžinti prarastą spindesį įmanoma mokslu ir švietimu. Nebekvestionuojamas teologinių dalykų suderinimo su mokslo žiniomis būtinumas, akcentuojama religijos ir mokslo tiesų abipusės sąveikos nauda. Maža to, išsilavinusios naujosios dvasininkijos reikšmė darosi ypač svarbi – ji privalo rodyti kelią visų visuomenės sluoksnių mokslui ir švietimui, per tokią dvasininkijos veiklą matoma reali galimybė krašto kultūriniam atgimimui.

Vilniaus ir Peterburgo susirėmimas vaizdžiai demonstravo stiprėjančią to meto visuomenės įtampą, kuri jau pranašavo artėjančio sukilimo viesulą. Nepasitenkinimas naujovišku seminarijos mokymu buvo būsimos reakcijos dvelksmas, po kurio VVS įsivyravo apgaulinga ramybė prieš audrą.

Palikta ramybėje, antruoju veiklos tarpsniu seminarija stiprėjo: kilo mokslo lygis, įsigalėjo liberalizmo dvasia, padvelkė laisvės vėjas⁹⁵. Šiuo metu bandyta dar labiau įtvirtinti modernų mokymą. Paminėtini 1822–1823 m. teologinių studijų reformos projektai, kuriuose buvo numatoma prailginti seminarijoje studijų trukmę, kartu sustiprinti gamtos mokslų ir kitų pasaulietinių dalykų mokymą. 1823 m. seminarijos regensas M.Herburtas (Herburt) rašė A.Čartoryskiui, siūlydamas pratęsti alumnų studijas iki 7 metų, kad 3 pirmus metus jie galėtų studijuoti vien pasaulietinius mokslus⁹⁶. 1824 m. svarstytas pirmamečių alumnų kursų išplėtimas, nes tik pasitobulinę kalbų ir fizikinių dalykų srityse jie tapsią

tinkamesni teologijai⁹⁷. Tam pritarė universiteto rektorius J.Tvardovskis, 1823 m. akcentavęs tokios reformos modernumą: "... visose gerai sutvarkytose Katalikų Bažnyčios dvasinėse mokyklose dvasiškasis jaunimas pirmiausia mokosi filosofinių dalykų, o po to pereina prie teologinių"⁹⁸.

Taip pat bandyta pagal Austrijos teologinių mokymo įstaigų pavyzdį suskirstyti mokymą į klases (M.Bobrovskio (Bobrowski) projektas)⁹⁹, motyvuojant tuo, kad teologinių dalykų studijoms būtinos paruošiamųjų mokslų žinios. Buvo numatoma 3 pirmus studijų metus skirti pagalbiniais mokslams, o kitus 4 – teologiniams¹⁰⁰, trečioje klasėje dėstyti gamtos istoriją, zoologiją, botaniką, fiziką, ketvirtoje – higieną ir agronomiją. 1823 m. A.Čartoryskis universiteto tarybai rašė, kad mokinių skirstymo į klases geri rezultatai jau praktiškai įrodyti Vilniaus medicinos institute, be to, taip tvarkosi visos žymiausios kitų kraštų teologinės mokyklos¹⁰¹. Deja, po filaretų proceso iš universiteto pasitraukus didžiausiems šios reformos šalininkams A.Čartoryskiui, J.Tvardovskiui ir M.Bobrovskiui, ji sustojo¹⁰².

Gamtos mokslų reikšmės didėjimą seminarijoje šiuo metu rodo ir naujos mokslo laipsnių teikimo taisyklės. Nuo 1807 m. VU egzistavusios teologijos mokslo laipsnių teikimo taisyklės¹⁰³ numatė filosofijos, teologijos ir kanonų teisės magistro laipsnį suteikti po 2 metų studijų asmenims, pateikusiems liudijimą apie išklaudytą fizikos kursą. 1821 m. patvirtintos naujos teologijos mokslo laipsnių teikimo taisyklės. Magistro laipsniui gauti per 4 metus, be 6

⁹⁵ Janulaitis A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. V., 1989. P. 242.

⁹⁶ M. Herburto 1823 07 26 laiškas A. Čartoryskiui // ČB. Rps. 5477. L. 549–550 [NB(V). Mf. 28135].

⁹⁷ M.Herburto 1824 03 09 laiškas A.Čartoryskiui // Ten pat. L. 610.

⁹⁸ J.Tvardovskio 1823 09 09 laiškas A.Čartoryskiui // LVIA. F. 721. Ap. 1. B. 41. L. 1.

⁹⁹ M.Bobrovskio raportai // NBR(V). Rps. BOZ 872. L. 97–104.

¹⁰⁰ A.Čartoryskio 1823 01 06 laiškas VU tarybai // LVIA. F. 721. Ap. 1. B. 41. L. 2–3.

¹⁰¹ Ten pat.

¹⁰² Plačiau apie reformą žr.: Worotyński W. Min. veik. T. 2. P. 123–131.

¹⁰³ Taisyklių tekstą žr.: Сборник материалов... N. 3. С. 788–792.

teologinių kursų, alumnai pagal jas turėjo išklaudyti dar 6 pasaulietinius, tarp kurių jau yra fizika ir gamtos istorija¹⁰⁴.

Kad VVS būta ir kitų originalių mokymo naujovių, liudija 1819 m. A.Čartoryskio rūpesčiu prie seminarijos įkurta parapinių mokytojų ir vargonininkų mokykla, kurioje VVS alumnai turėjo atlikti savotišką pedagoginę praktiką – dėstyti katekizmą ir bažnytinių apeigų mokslą. Labdarybės namų vaikams bei seminarijos tarnams jie irgi dėstė¹⁰⁵. Taigi seminarijoje bandyta praktiškai formuoti švietėjiškus dvasininkijos įgūdžius.

GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS ŠVIETIMAS PO VILNIAUS UNIVERSITETO UŽDARYMO

Po 1831 m. sukilimo virš VU pakibo uždarymo grėsmė. 1831–32 mokslo metai prasidėjo tik Medicinos mokslų fakulteto ir Teologijos skyriaus bei VVS klausytojams, kiti fakultetai neveikė. Suprantama, jog nebuvo dėstomi ir FMMF profesorių kursai.

1832 m. gegužės 1 d. caro įsakymu VU buvo uždarytas, o VVS su Teologijos skyriumi 1833 m. liepos 1 d. caro įsaku reorganizuoti į Dvasinę akademiją. Nors reorganizavimo rūpesčiai buvo užkrauti tuometiniam Vilniaus vyskupijos valdytojui A.Klongevičiui, anksčiau dideliame VVS šalininkui, tačiau dėl objektyvių aplinkybių dėstyti gamtos mokslų akademijoje jau nenumatyta. Iš gamtos mokslų disciplinų į Dvasinės akademijos mokymo programą įtraukti tik higienos pagrindai, kurie, kaip nurodo Dvasinės akademijos įstatai, turėjo būti dėstomi paskutiniais studijų metais, tam tikslui pakvietus vieną iš Medicinos–chirurgijos akademijos profesorių¹⁰⁶. Vietoj lenkų kalbos imta dėstyti rusų arba lotynų kalbomis (išskyrus pamokslų sakymo pratybas, per kurias klierikai turėjo kalbėti jų vyskupijose vartojamomis kalbomis ar dialektais)¹⁰⁷. Taigi galima sakyti, jog gamtos mokslų disciplinų ir lenkų dėstomosios kalbos pašalinimas buvo matomiausia imperinės reakcijos išraiška aukštųjų dvasininkų rengimo programoje. S.B.Jundzilas apie gamtos mokslų kursus labai apgailestaudamas rašė, jog tų dalykų „nebebuvimas dvasinėje akademinėje įstaigoje vėl sugražins katalikiškąją dvasininkiją

grubių prietarų ir burtų įtakon, iš kurių tik neseniai pradėta išsivaduoti, ir tuo greičiau ir tikriau, jog po universiteto uždarymo ir naujos gimnazijų sandaros tie mokslai paliko vien tuščias pavadinimas“¹⁰⁸.

1843 m. Dvasinė akademija iš Vilniaus buvo perkelta į Peterburgą. Kad joje iki tol nebuvo visiškai išblėsusi pažangesnė VU dvasia, liudija pats caras Nikolajus I savo kalboje, pasakytoje Carskoje Selo 1842 m. rugsėjo 4 d. pas jį tuo reikalu deleguotiems dvasininkams: “Tikrai žinokite, jog iš Vilniaus į Peterburgą įsakiau perkelti Dvasinę akademiją tiktai todėl, kad galėčiau ją asmeniškai prižiūrėti, nes Vilniuje likti ji negalėjo. Turėjau pagrįstų sumetimų būti nepatenkintas kryptimi, kuri jai iki tol buvo duota. Jos tendencija buvo kenksminga“¹⁰⁹.

1843 m. paskelbti nauji Romos katalikų seminarijų įstatai jų mokymo planuose paliko tik teologines disciplinas bei rusų kalbą ir istoriją¹¹⁰, t. y. dvasininkijos švietimas Lietuvoje buvo nusmukdytas į dar žemesnę padėtį nei XVIII a. II pusėje.

Tuo labiau nepamirština VVS, siekusi suformuoti pažangų Šviečiamojo amžiaus dvasininko modelį, kurio autoritetas, pajėgus atlaikyti kylančią gamtamokslinę pasaulėžiūrą, galėjo sėkmingai veikti visuomenę švietėjiška linkme. Labiau integruodama dvasininkiją į pasaulietinę visuomenę, seminarija siekė ugdyti mąstančią asmenybę, o ne inertišką masę. Gal dėl to nemažai jos auklėtinių paliko pėdsaką krašto istorijoje ne tiek blogąja, kiek gerąja prasme.

¹⁰⁴VU Teologijos skyriaus mokslo laipsnių teikimo taisyklės // NBRS(V). Rps. BOZ 872. L. 203; Jas plačiau komentuoja V.Vorotynskis (Min. veik. T. 2. P. 118–123).

¹⁰⁵M. Herburto seminarijos istorijos 1812–1825 m. rankraščio fragmentas // MABRS. F. 43–24457. L. 5; Regenso 1826 08 30 raportas seminarijos tarybai // Ten pat. F. 43–21729. L. 242.

¹⁰⁶Vilniaus dvasinės akademijos įstatai // LVIA. F. 721. Ap. 2. B. 67. L. 22–23.

¹⁰⁷Ten pat. L. 22.

¹⁰⁸Pamiėtniki zycia księdza Stanisława Jundziłła.../Wydał dr. Antoni M. Kurpiel // Archiwum dla historii literatury i oświaty w Polsce. Kraków, 1904. T. 13. S. 133.

¹⁰⁹Caro kalbos tekstas // NBRS(V). Rps. II. 7843. L. 51 [L. Janowski. Prace przygotowawcze... T. 14].

¹¹⁰Kurczewski J. Min. veik. P. 339.

VVS mokėsi ir baigė daug žinomų XIX a. dvasininkų: M.Bobrovskis, M.Herburtas, J.Ch.Gintila (Gintyło), A.Fialkovskis (Fialkowski), I.Holovinskis (Holowiński), J.Skidelis (Skidełł), P.Sosnovskis (Sosnowski), T.Dobševičius (Dobszewicz) ir kiti, tarp jų lietuvių tautai brangūs M.Valančius (Wolonczewski), pirmosios žemaičių gramatikos autorius J.Čiulda (Czułdo), lietuviškos religinės literatūros rengėjas K.Vizgirda (Wizgird). J.Stroinovskis, A.Klongevičius, G.K.Ciecišovskis (Cieciszowski), S.B.Jundzilas ir kiti pažangesni dvasininkai, taip pat pasauliečiai šviesuoliai J.Sniadeckis, A.Čartoryskis, S.Malevskis, J.Tvardovskis, Lietuvos filomatai ir filaretai per VVS matė būdą iš esmės apšviesti ir moraliai patobulinti dvasininkų luomą, padaryti jį progresyvių idėjų nešėju. VVS, kuri politiniu požiūriu alsavo lenkų patriotizmo dvasia, Katalikų Bažnyčios akimis žiūrint buvo liberali, nepakankamai laikėsi jos dogmų ir politikos¹¹¹, turėjo nemažą poveikį jos auklėtinių pasaulėžiūrai, kuri iš dalies pasireiškė pažangia pozicija per 1831 m. sukilimą. "Lietuvos kunigus pagrobė bajorų judėjimo banga: palaikė revoliuciją, vos mažuma teturėjo drąsos iki galo eiti su rusais", – rašo A.Janulaitis¹¹². Sukilime aktyviai dalyvavo kunigai J.Kryžanauskas (Krzyżanowski), J.Jomantas (Jamontt) ir kiti buvę VVS alumnai¹¹³.

Dažna Lietuvos ateities progresyvi, švietėjiška ar tautinė mintis buvo susijusi su VVS auklėtinių vardu. Prisimintinas vyskupo M.Valančiaus po 1863 m. sukilimo 1864 m. pasiūlytas Mažosios Varnių seminarijos – pirmosios lietuviškos šešiametės mokyklos, turėjusios rengti būsimus Varnių seminarijos klierikus, projektas. Mažojoje seminarijoje numatytas beveik pilnas pasaulietinės gimnazijos kursas su gamtos ir tiksliaisiais mokslais lietuvių kalba: matematika, geografija, gamta¹¹⁴.

Motyvai, vertę atmesti rusų valdžią šios seminarijos projektą, matyti iš žemiau pateiktos citatos, kuri taip pat leidžia spręsti apie didelį dvasininkijos vaidmenį žemaičių krašte. Juk ne veltui Žemaičių vyskupijai VVS parengė beveik ketvirtadalį savo alumnų, o vienas iš šviesiausių jos mokinių buvo M.Valančius. Vilniaus mokymo apygardos kuratorius 1864 m. gegužės 3 d. švietimo ministrui rašė: "Žemaičiai katalikai, sudarantys svarbiausius ... gubernijos gyventojus, kaip žinoma, yra labai morališkai veikiami

savo dvasininkijos, kuri palaiko liaudies prietaringumą, fanatizmą ir atkaklų laukinį susvetimėjimą rusams. Tai akivaizdžiai įrodė paskutiniai kruvini įvykiai. Žemaičiai buvo įtraukti į maištą ne savo ponų, kuriais mažai pasitiki, įtikinimu, o savo kunigų, kuriems jaučia prietaringą nuolankumą, pamokymu ir pavyzdžiu. Iš ponų pusės maištas turėjo politinę prasmę, tačiau iš liaudies pusės paskatos kovai buvo vien religinės. Drąsiai galima sakyti, kad svarbiausi žemaičių sukilimo kaltininkai buvo katalikų vienuoliai ir kunigai¹¹⁵.

“Katalikybė vakarinėse gubernijose pavojinga ir dėl to, kad artina liaudį su lenkų visuomene. Todėl visos priemonės, padedančios čia triumfuoti katalikybei, yra pražūtingos Rusijai”. M.Valančiaus projekto įgyvendinimas “padėtų įtvirtinti Žemaitijoje ir be to jau stiprią katalikų dvasininkijos įtaką – įtaką, priešišką tiek vyriausybei, tiek tikrajai krašto naudai...”¹¹⁶

Taigi M.Valančiaus idėją pasmerkė žlugti objektyvios aplinkybės, susidariusios dėl Rusijos okupacinės politikos kitų tautų atžvilgiu. Kartu su ja buvo palaidota ir gamtos mokslų gražinimo į dvasininkijos rengimo programos galimybė. Šie dalykai į dvasines seminarijas Lietuvoje grįžo tik XX a. pradžioje, sklaidantis reakcijos tamsai.

¹¹¹ Janulaitis A. Min. veik. P. 242.

¹¹² Ten pat. P. 265.

¹¹³ Ten pat. P. 266–268.

¹¹⁴ Lukšienė M. Min. veik. P. 246–248.

¹¹⁵ Vilniaus mokymo apygardos kuratoriaus 1864 05 03 laiškas švietimo ministrui
// LVIA. F. 567. Ap. 4. B. 939. L. 6.

¹¹⁶ Ten pat. L. 7.

VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS

Vytautas Jogėla

UNIVERSITETO UŽDARYMAS

Didžiausias ir pajėgiausias buvusios LDK sostinės kultūros židinys – imperatoriškasis Vilniaus universitetas – 1830–1831 m. sukilimą sutiko “įgijęs Vakarų Europoje rimtos įstaigos vardą”¹. Toks universiteto stiprėjimas kėlė nerimą Rusijos imperijos valdantiejiems sluoksniams. Caras Nikolajus I nemėgo buvusių LDK žemių, o ypač Vilniaus, čia tvyrojusios dvasios, ir laukė galimybių paspartinti šio krašto rusinimą, suliejimą su imperija. Nors Vienos kongresas palaidojo bet kokią viltį išsivaduoti iš Rusijos, tačiau po 15 metų prasidėjęs sukilimas Lenkijoje atgaivino siekimą nusimesti imperijos jungą. Pasak amžininkų, “kas gyveno 1830 ir 1831 metais, matė, kas yra tautos užsidegimas ir kaip stipriai visi mylėjo Tėvynę”².

Prasidėjęs sukilimui Lietuvoje, studentai stojo į sukilėlių gretas. Pilnas caro kariuomenės Vilnius panešėjo į parako statinę. Buvo daromos kratos universitete, ieškoma ginklų. Mieste pradėjo siausti cholera, 1831 m. balandžio mėn. laikinai uždarytas universitetas, o studentų patalpose apgyvendinta kariuomenė. Švietimo ministras, įpykęs dėl studentų dalyvavimo sukilime, nutraukia susirašinėjimą su universitetu, o jo kaip, beje, ir visų buvusių LDK žemių tolesnis likimas, vos prasidėjęs sukilimui, jau svarstomas Peterburge. Šio krašto ateitį lėmė bendra Rusijos raidos tendencija ir pavienių valstybės veikėjų pasiūlymai carui. 1831 m. rugpjūčio 29 d. Mogiliovo gubernatorius M. Muravjovas (Muravjov) siunčia carui

rašta su pasiūlymais dėl buvusių LDK žemių pertvarkymo. Būdamas gubernatorius ir puikiai suprasdamas esamą situaciją, jis negalėjo pakešti, kad Rusijos įtaka šiose teritorijose tokia menka. "Šis universitetas, – rašė jis, – tiek išgirtas lenkų, visai nėra reikiamo švietimo židinys: lietuvių bajorija lyg ir nekaltu pretekstu siunčia savo vaikus į jį mokytis, kurie leisdami dienas šventiškai ir laisvamaniškai, menkai mokydamiesi, po kelerių linksmai praleistų metų grįžta į namus, įgavę jame kenksmingo pusiau mokytumo išorinį blizgesį ir stiprų laisvamanybės pagrindą"³.

Žinodamas Nikolajaus I nusistatymą ir naudodamasis įtempta situacija, M.Muravjovas siūlo sunaikinti lietuvių laisvamanybės lizdą – likviduoti Vilniaus universitetą (VU)⁴. M.Muravjovas carui patarė:

1) uždaryti VU arba bent jį pertvarkyti; 2) įvesti rusų kalbos dėstymą; 3) pakeisti parapines mokyklas pasaulietinėmis; 4) uždrausti katalikų kunigams mokyti vaikus namuose⁵.

Be M.Muravjovo, raštus carui siuntė Podolės gubernijos valdytojas generolas adjutantas S.Šipovas (Šipov). Jis taip pat pažymėjo šios gubernijos aukštųjų sluoksnių priešišumą tuometinei Rusijos politikai. Vilniaus gubernijos gubernatorių pasiūlymų dėl krašto pertvarkymo Vakarų komitete rasti nepavyko, nors ši gubernija savo dvasia buvo labiausiai priešiška vykdomai politikai.

Be to, reikia pažymėti, kad ir aukštuosiuose valdančiuose imperijos sluoksniuose vyko grupuočių kova, jie negailėjo argumentų, norėdami pasiekti savo tikslų. Imperatorius, gaudamas tokius pasiūlymus, ėmėsi veiksmų, kurie turėjo pagreitinti projektų svarstymą ir įgyvendinimą. Iki tol veikusiu Ypatinguoju komitetu, vadovaujamu A.Golicyno (Golicyn), Nikolajus I buvo nepatenkintas.

¹ Biržiška M. Senasis Vilniaus universitetas. London, 1955. P. 53.

² Heleniusz Eu... Listki z Ukrainy. Kraków, 1902. T. 3. S. 118.

³ Пантелеев Л. Закрытие Виленского университета // Русское богатство. 1909. № 11. С. 45–46. Originalai yra Rusijos valstybiniame istorijos archyve (toliau – RVIA). F. 1266. Ap. 1. B. 9.

⁴ Ten pat. L. 46.

⁵ Ten pat. B. 8. L. 84.

1831 m. rugsėjo 16 d. įkurtas Komitetas peržiūrėti pasiūlymus iš Lenkijos sugrąžintų gubernijų, trumpiau vadintas Vakarų komitetu. Komiteto veikla lėmė tolesnę Rusijos politiką LDK žemėse. Į jo sudėtį įėjo aukščiausi vyriausybės nariai: pirmininkas – Valstybės tarybos pirmininkas grafas V. Kočubėjus (Kočubej), Sinodo oberprokuroras ir liaudies švietimo ministras kunigaikštis A.Golicynas, valstybės tarybos narys ir VU kuratorius N.Novosilcevas (Novosilcev), finansų ministras grafas E.Kankrinas (Kankrin), vidaus reikalų ministras M.Korfas (Korf), Teisingumo ministerijos valdytojas D.Daškovas (Daškov) ir švietimo ministro pavaduotojas, Kitatikių reikalų departamento valdytojas D.Blūdovas (Bludov)⁶. (Nemaža komiteto medžiagos yra skelbta ir tyrinėta. Plačiau žr.: Mościcki H.Pod znakiem Orła i Pogoni. Lwów; Warszawa, 1923). Šio komiteto veikla ir universiteto uždarymu prasideda naujas buvusių LDK žemių įjungimo į Rusijos imperiją etapas. Reformos, padarytos per 17 šio organo veiklos metų, naikino paskutinius LDK valstybingumo relikтус. Jau kūriantis Vakarų komitetui, imperatorius įsakė teikti siūlymus dėl VU sunaikinimo⁷. Gubernatorių raštus imperatorius perdavė komitetui. Savo atsiliepimus į M.Muravjovo ir S.Šipovo raštus parašė E.Kankrinas ir D.Blūdovas. Visai kitą požiūrį į universiteto ateitį ir būklę pateikė tuometinis rektorius V.Pelikanas (Pelikan). Iš žurnalo protokolų matyti, kad komitetas nesvarstė dviejų rektoriaus raštų. Aišku, rektorius galėjo išreikšti savo nuomonę tik kuratoriaus N.Novosilcevo pritiriamas, nes abiejų “kėdės degė”. V.Pelikano pagrindinė intencija – išsaugoti universitetą, kad jo neuždarytų. Iš komiteto narių pateiktų išvadų aiškėja, kad rektoriaus pasiūlymai buvo ta atsvara, kuria komitetas galėjo bandyti formuoti Nikolajaus I nuomonę apie VU. Rektoriaus pasiūlymai kartu su komiteto posėdžių žurnalu buvo pateikti imperatoriui.

V.Pelikanas tiesiogiai oponavo Mogiliovo gubernatoriui: “Teškodami nepasitenkinimo ir suirutės priežasčių buvusios Lenkijos gubernijose, kai kas norėtų jas rasti Vilniaus universitete. Susižavėję savomis prielaidomis, jie vadina Vilniaus universitetą lizdu, pradininku, židiniu viso ko pikto <...>, ir, kreipdami dėmesį į smulkmenas, nemato tikrojo blogio šaltinio”⁸. Toliau rektorius kaltino buvusį Vilniaus švietimo apygardos globėją A.Čartoryskį

(Czartoryski) ir gynė patį N.Novosilceva. Visa dabartinio apygardos globėjo veikla buvusi skirta moraliniam universiteto suartėjimui su Rusija: įvestas rusų kalbos dėstymas, paskirtas Rusijos istorijos katedros profesorius P.Kukolnikas (Kukolnik).

Tačiau pats didžiausias N.Novosilcevo laimėjimas esąs VU mokytojų ir mokinių abejingumas tuometiniams įvykiams, nes "iš trijų tūkstančių studentų pas sukilėlius pabėgo tik 40 ir visai ne dėl universiteto kaltės".

Rektorius pateikė galutines išvadas:

1) nuostabu yra tai, kokį menką poveikį turėjo visos priešiškos aplinkybės Vilniaus jaunuomenei;

2) VU nebuvo nei blogio židiny, nei lizdas.

Svarbiausi M.Muravjovo kaltinimai, atrodytų, buvo paneigti, tačiau kalbėdamas apie padėtį po sukilimo, rektorius padarė nedovanotiną klaidą gąsdindamas carą: "Labai apsirinka tie, kurie mano, kad maišto numalšinimas tame krašte atšaldė neteisėtą entuziazmą ir padarė galą visiems nusikalstamiems kėslams; priešingai, dabar daugiau nei bet kada liaudis įsiutinta nesėkmių, sužlugdyta savo nusikaltimo didybės, morališkai sugadinta dvasininkų <...>, dabar ši liaudis, jeigu ne daugiau, tai tikrai ne mažiau, be abejonės, nekenčia valdžios ir Rusijos, ir pasirengusi atsiradus nors mažiausiai galimybei sukelti dar baisesnius, didesnius neramumus"⁹.

VU rektorius siūlė išeitį – steigti uždaras kolegijas ir taip apsaugoti jaunuomenę nuo blogos įtakos. V.Pelikanas ne tik polemizavo su M.Muravjovu, bet ir pritarė jo idėjoms išlaisvinti parapines mokyklas nuo katalikų kunigų, pamažu – pradedant universitetu – įvesti rusų kalbą.

Matyt, abu universiteto ir švietimo apygardos vadovai nebuvo patenkinti pirmuoju raštu. Netrukus rektorius parašė antrąjį

⁶ Andriulis V. Vilniaus universiteto uždarymo 1832 metais teisinės prielaidos // Teisės istorijos studijos. V., 1980. P. 108.

⁷ Vakarų komiteto posėdžio protokolas 1831 10 26 // RVIA. F. 1266. Ap. 1. B. 8. L. 76.

⁸ Пантелеев Л. Закрытие... С. 49.

⁹ Ten pat. P. 53.

ginamąjį raštą, kuris vadinosi "Ar naudinga sunaikinti Vilniaus universitetą". Čia jis apžvelgė universiteto istoriją, citavo Aleksandro I įsakus, daugiau akcentavo teisinį veiklos aspektą. "Universiteto perkėlimas daug kainuotų valstybei, o uždarymas nepanaikins priešiško nusiteikimo valdžiai, be to, lietuvių jaunuomenė važiuos mokytis į kitus Rusijos universitetus, kartu skleis priešiškas idėjas po visą imperiją. Šio krašto negalime palikti be aukštosios mokyklos, kuri, nebūdama iki galo sutvarkyta, pelnė europietišką šlovę ir davė didžiulę naudą imperijai"¹⁰.

Nei rektorius, nei Vilniaus švietimo apygardos kuratorius nežinojo tikrojo Nikolajaus I požiūrio į Vilnių, nes antrąjį raštą baigė pagiriamuoju žodžiu Vilniui: "Vilnius dėl esamos geros padėties daugiausia turi būti dėkingas universitetui, kurį uždarius ar perkėlus į kitą vietą, pajustų visišką nuosmukį ir skurdą"¹¹. Taigi Vakarų komitetas, gavęs tris gubernatorių raštus, du rektoriaus, D.Blūdovo ir E.Kankrino pastabas dėl M.Muravjovo ir S.Šipovo siūlymų, kaip pertvarkyti buvusias LDK valstybinio gyvenimo institucijas ir reguliuoti šių žemių dvasinę pusiausvyrą, turėjo pateikti carui aiškias, pagrįstas rekomendacijas. Komiteto nariai žinojo Nikolajaus I nuostatą dėl universiteto: "Panaikinti". Šio komiteto nariai valstybės pareigūnai nebuvo ypač griežtos, primityvios politikos šalininkai. Jie suprato, kad atsargi, kryptinga politika galų gale duos geresnių rezultatų. Jų nuomone, jei visos reformos bus vykdomos neskubant, laikas veiks Rusijos imperijos naudai. Komentuodamas Podolės gubernatoriaus raštą, komiteto narys E.Kankriną pateikė Lietuvos (taip jis vadina buvusias LDK žemes, išskyrus Ukrainą) visiško įjungimo ir suartėjimo su Rusija projektą. Nors iš karto komitetas ir atmetė šį projektą, tačiau, kaip aiškėja iš tolesnių įvykių, jo idėjos buvo nuodugnai įgyvendinamos. Taigi E.Kankrino suformuluoti 1831 m. sausio mėnesį siūlymai vėliau tapo skaudžia realybe¹².

Blėstant sukilimui Lietuvoje, 1831 m. spalio 26 d. Peterburge pirmininkaujamas V.Kočubėjaus įvyko posėdis, lėmęs tolesnį universiteto likimą. Komiteto nariai pateikė Nikolajui I kolektyvinę nuomonę. Iš padarytų išvadų matyti, kad posėdžio dalyviai stengėsi išlaikyti pusiausvyrą tarp caro ir gubernatorių pateiktų siūlymų. Tikriausiai iš sostinės įvykiai neatrodė tokie baisūs. Imperija jautė

savo galybę. "Uždarius universitetą, – rašoma protokole, – studentai, baigę kitus universitetus, bus dar nenuolankesni valdžiai. Juo labiau kad Medicinos–chirurgijos fakultetas garsėja kaip geriausias visoje Rusijoje"¹³. Viena iš svarbiausių ir sunkiausiai įveikiamų buvusių LDK struktūrų išliko Katalikų Bažnyčia su visa hierarchija, nors jau tada buvo įkurta nekanoniška Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija ir Kitatikių reikalų departamentas prie Švietimo ministerijos. Rusijos valdžios įtaka Katalikų Bažnyčiai buvo per maža. Tokią padėtį daugelis imperijos galvų suprato, tačiau sunkiai sekėsi rasti būdų, kaip pajungti Bažnyčią Rusijos interesams.

E.Kankrinas įrodinėjo carui: "Negalima net galvoti, kad katalikus įmanoma atversti į kitą tikėjimą; buvusioje Lietuvoje jų yra apie 2,4 milijono. Negalima katalikų dvasininkijai duoti jokio preteksto įtarimui"¹⁴.

Komiteto narių nuomone, teologijos fakulteto Rusijos imperijoje negalima uždaryti, nes 2,5 milijono Rusijos piliečių yra katalikai (be Lenkijos Karalystės). Polocko jėzuitų akademija jau uždaryta, ir tik Vilniaus vyriausioji seminarija rengia būsimuosius aukštuosius dvasininkus. Dėl lėšų trūkumo perkelti universitetą nebūtina, tačiau reikia apriboti jo įtaką Vilniaus, Gardino gubernijomis ir Baltstogės sritimi. Tai yra ta teritorija, kurią Vakarų komitetas apibrėžia kaip Lietuvos teritoriją po įjungimo į imperiją ir linkęs vadinti Lietuvos vardu¹⁵. Vilniaus kaip politinio bei kultūrinio centro įtaka skaidyta ir ribota jau prieš sukilimą. Į universitetą galima priimti studentus tik iš vadinamųjų lietuviškų gubernijų, "o dabar mokslas gali tęstis tik Medicinos fakultete, kuriame mokosi apie 100 studentų, Vyriausiojoje seminarijoje su 20 klierikų ir Vilniaus vyskupijos seminarijoje su 60 klierikų"¹⁶.

¹⁰ Ten pat. P. 54.

¹¹ Ten pat.

¹² Dėl 1831 01 01 rašto "Apie Lietuvą" // RVIA. F. 1266. Ap. 1. B. 9. L. 131–136.

¹³ Ten pat. B. 8. L. 87.

¹⁴ Ten pat. B. 9. L. 134.

¹⁵ 1831 03 15 Vakarų komiteto atsakymas // Ten pat. L. 146.

¹⁶ 1831 10 26 Vakarų komiteto posėdžio protokolas // Ten pat. B. 8. L. 89.

Komiteto nuomone, ateityje tikslinga įkurti Kijevo universitetą, kuriame mokytųsi studentai, kilę iš Podolės, Volynės, Minsko ir Kijevo gubernijų. Toks universitetas būtų visiškai rusiškas. Beveik po mėnesio caras Nikolajus I savo ranka ant komiteto pateiktų siūlymų protokole užrašė: „Vilniaus universitetą uždaryti, išskyrus Medicinos ir Teologijos fakultetus, gal būtų galima vietoj Medicinos fakulteto įkurti medicinos–chirurgijos institutą, o vietoj Teologijos fakulteto – dvasinę akademiją“¹⁷.

Taigi 1831 m. lapkričio 22 d. buvo lemtinga. Kitame komiteto posėdžio, kuris įvyko gruodžio 17 d., protokole formuluotės buvo patikslintos. Dabar siūloma įkurti Medicinos akademiją, panašią į Sankt Peterburgo ir Maskvos, o Teologijos fakulteto vietoj įsteigti ne akademiją, kaip užrašė imperatorius, o dvasinę mokyklą.

Kas lėmė tokią pavadinimų kaitą, sunku pasakyti, tačiau, jau pradėdant kurti dvasinę mokyklą, akademijos įsteigimo nuopelnus ir formuluotės pakeitimą iš dvasinės mokyklos į akademiją dažnai pabrėždavo tuometinis vidaus reikalų ministras D. Blūdovas. Oficialų įsaką apie universiteto uždarymą caras paskelbė 1832 m. gegužės 1 d.

Švietimo ministrui K. Liveniui (Liven) įsakyta Vilniaus švietimo apygardą panaikinti, prijungti ją prie Baltarusijos švietimo apygardos. Nikolajus I padėjo N. Novosilceviui ir atleido jį iš pareigų. K. Livenis 1832 m. gegužės 5 d. įsakė Baltarusijos švietimo apygardos globėjui G. Kartaševskiui (Kartaševskij) vykti į Vilnių. Jis buvo įpareigotas Medicinos ir Teologijos fakultetus perduoti Vidaus reikalų ministerijai. Šių fakultetų dėstytojai privalėjo laukti tolesnių vidaus reikalų ministro nurodymų, o kitų fakultetų dėstytojai buvo atleisti iš darbo. Bibliotekos ir kabinetų reikalingos mokymo priemonės perduotos Medicinos ir Teologijos fakultetams¹⁸. Mokslas šiuose dviejuose fakultetuose buvo tęsiamas toliau.

Jau seniai po Vilnių klajojęs gandas pasitvirtino. Gegužės 28 d. prasideda liūdnas ir paskutinysis universiteto Tarybos posėdis, kuriame perskaitytas įsakymas apie universiteto uždarymą.

Atvykęs į Vilnių G. Kartaševskis sudarė Ypatingąjį laikinąjį komitetą universitetui uždaryti. Pirmininku paskiriamas fakulteto dekanas, laikinai einantis universiteto rektoriaus pareigas prof. J. Mianovskis (Menowski), nariais – profesoriai M. Polinskis

(Polinski), J.Loboika (Loboiko), P.Kukolnikas, J.Jaroševičius (Jaroszewicz)¹⁹. Beje, pastarąjį buvęs rektorius V.Pelikanas apibūdino carui kaip nepatikimą. Nei V.Pelikano prašymai ir išdavystės, nei senatoriaus N.Novosilcevo pastangos – niekas nepadėjo. Universiteto išsaugoti nepavyko. Taigi Nikolajus I sudavė esminį smūgį svarbiausiam LDK mokslo ir kultūros židiniui.

Pasaulietinė inteligentija beveik ištisą šimtmetį bus priversta kreipti savo proto energiją į Rusijos imperijos mokslo centrus, po to, užbaigusi mokslus, negalės grįžti darbuotis į savo kraštą. Prasidėjo galinga intelekto naikinimo ir jo suliejimo su Rusija banga. Patyrus sukilimo pralaimėjimo kartėlį, šis smūgis atrodė kur kas baisesnis. Vyraujantį požiūrį apie universiteto uždarymą historiografijoje atspindi kolektyvinė monografija „Vilniaus universiteto istorija 1803–1940“. Iš pradžių autoriai rašo, kad universitetas buvo uždarytas, o vėliau priduriama: „nebuvo visiškai uždarytas“²⁰. Mykolas Biržiška šį periodą priskiria antrajam universiteto veiklos tarpsniui: „Imperatorinis Vilniaus universitetas 1803–1832 m.m. su a) pouniversitetinėmis akademijomis 1832–42 m.m.“²¹. Tokio paties požiūrio laikosi ir istorikas Z.Janovskis (Janowski)²². Tik J.Bielinskis (Bieliński) universiteto istoriją baigia 1831 m.²³ Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos rektorius A.Osinskis (Osiński), 1834 m. atidarant akademiją, savo inauguracinėje kalboje išdėstė universiteto istoriją, pradėdamas nuo jėzuitų įkurtos kolegijos²⁴. Šią tradiciją tęsė ir vėlesni akademijos profesoriai ir Rusijos Romos katalikų metropolitai. Peterburgo Romos katalikų

¹⁷ Ten pat. L. 76.

¹⁸ 1832 05 05 švietimo ministro raštas Baltarusijos švietimo apygardos globėjui // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 567. Ap. 2. B. 2802. L. 27–28.

¹⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 2–KC. B. 654. L. 1.

²⁰ Vilniaus universiteto istorija (1803–1940). V., 1977. P. 34, 36.

²¹ Biržiška M. Min. veik. P. 178.

²² Janowski L. Wszelchnica Wileńska (1578–1842). Wilno, 1921. S. 59.

²³ Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1900. T. 1–3.

²⁴ Przemowa Aloizego Osińskiego // Otwarcie publiczne Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej Wileńskiej. Wilno, 1834. S. 24–25.

akademijos rektorius P. Symonas (Symon), net perkėlus akademiją į Peterburgą, laikė ją teisėta universiteto dalimi²⁵. Jie visada akcentavo buvusiojo universiteto istoriją, kartu suvokdami akademiją kaip Teologijos fakulteto teisių paveldėtoją.

AKADEMIJOS PRADŽIA

Katalikų Bažnyčią Rusijos valdžia laikė didžiausiu rusinimo politikos stabdžiu. Nuo santykių su Bažnyčios hierarchais turėjo priklausyti valdžios politikos poveikis žmonėms. Be to, Katalikų Bažnyčia buvo vienintelė išlikusi LDK visuomenės struktūra, kuri palaikė ryšį su Europa. Romos popiežius ir katalikiškoji Europos dalis tramdė imperijos viršūnes nuo drastiškų sprendimų. Tikėjimas XIX a. tampa vienu iš pagrindinių žmogaus savimonės ir egzistencinės būties elementų, todėl daug Rusijos politikų ieškojo būdų, kaip pajungti Katalikų Bažnyčią ir ją patraukti į savo pusę. Čia nuolat kildavo konfliktų su popiežiumi. Rusų valdžios noras pertvarkyti Katalikų Bažnyčios pavaldumą, kad jis taptų panašus į stačiatikių, iš dalies buvo įgyvendintas. Priversti Bažnyčią, kad ji tarnautų imperijai, trukdė Roma ir pačių kunigų priešiškus. Dauguma aukštųjų dvasininkų suprato, jog, paklusę imperatoriaus valiai, vėliau patys taps aukomis. Taigi didysis "trikampis", kurio privalėjo laikytis Katalikų Bažnyčia ir jos hierarchai, Rusijoje sukosi iki pat Spalio revoliucijos.

Situacija po sukilimo buvo patogi valdžiai vykdyti reformas ir iš esmės, kaip jie manė, pertvarkyti šį neramų ir priešišką kraštą. Į šį darbą Nikolajus I su malonumu įtraukė patikimiausius savo žmones. Rusija, likusi beveik be aukštųjų katalikų mokyklų, bijojo, kad gali atsirasti žmonių, baigusią mokslus užsienyje. 1820 m. uždaryta Polocko jėzuitų akademija, o tebeveikianti Vyriausioji seminarija Vilniuje po universiteto uždarymo nepatiko nei valdžiai, nei vyskupams. Ši seminarija pagal įstatus buvo pavaldi ne vyskupui, bet universitetui, jos auklėtiniai sudarė pagrindinę Teologijos skyriaus dalį. Čia mokėsi klierikai iš visų Rusijos vyskupijų. Tik Vilniaus vyskupija galėjo savo nuožiūra pasiųsti mokytis tiek klierikų, kiek jai reikia, o visoms kitoms

vietų skaičius buvo nustatytas. Seminarija kaltinta, kad vyrauja jozefinizmo dvasia, o ir pati tvarka esanti panaši į Austrijos seminarijų.

Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos istorija nuodugniai netyrinėta. XIX a. parašyti tie patys trumpi straipsniai ir atsiminimų fragmentai keliavo iš vieno veikalo į kitą, o keitėsi tik autorių pavardės. Daugiau kaip trijų keturių parašytų lapų nepavyko aptikti jokioje studijoje.

Bene pirmiausia apie Vilniaus akademiją, tiesa, jau kaip Peterburgo dvasinės akademijos dalį, trumpą straipsnį paskelbė šios akademijos rektorius P.Symonas²⁶. Apie įkūrimą jis užsimena tik bendrais bruožais. Beveik visi tų laikų atsiminimų autoriai pažymi vyskupo Andriaus Klungevičiaus nuopelnus kuriant šią aukštąją mokyklą. Tyrinėjimų, kurie remtųsi archyvais, nėra. Ir A.Alekna²⁷, A.Petrani (Petrani)²⁸ ir "Vilniaus universiteto istorija" kartoja A.Symono straipsnį. Naujų duomenų, atspindinčių oficialiųjų sluoksnių požiūrį, pateikia kultūros istorikė M.Lukšienė²⁹.

Gana greit Nikolajus I vidaus reikalų ministru paskiria Švietimo ministerijos Vyriausiosios kitatikių reikalų valdybos valdytoją D.Blūdovą. Tą pačią dieną (1832 02 02) Vidaus reikalų ministerijai jis perduoda Kitatikių reikalų valdybą ypatingojo departamento teisėmis³⁰.

Katalikų Bažnyčios reikalais rūpintis pavedama protingam ir jaunam vyrui D.Blūdovui, vėliau tapusiam Rusijos mokslų akademijos prezidentu. Likimas ir istorija lyg ir pasityčiojo iš visos D.Blūdovų giminės vyriškosios linijos: jo protėviai kovėsi Gedimino

²⁵ Symon Franciscus Albinus. *Academieae Ecclesiasticae Romano-Catholicae Petropolitanae. Origo et fata* // *Academia Caesarea Romano Ecclesiastica Petropolitana Anno Domini 1885*. Petropoli, 1885.

²⁶ Ten pat. P. 20.

²⁷ Alekna A. *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. K., 1936. P. 124–125.

²⁸ Petrani A. *Akademia Duchowna w Wilnie* // *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce, wiek XIX i XX*. Lublin, 1976. T. 3. C. 1. S. 409–410.

²⁹ Lukšienė M. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*. K., 1970. P. 210–215.

³⁰ RVIA. F. 822. Ap. 1. B. 5102. L. 1.

pulkuose, o jis uoliai tarnavo Rusijai. Naujasis ministras išsiuntė Peterburgo Romos katalikų dvasinei kolegijai raštą, kuriame pareiškė, kad "tikisi gerų tarpusavio santykių"³¹. Jau prieš tapdamas ministru, D.Blūdovas buvo įpareigotas kurti dvasinę mokyklą. Gerai žinodamas Bažnyčios padėtį ir pažindamas aukštąją dvasininkiją, D.Blūdovas suvokė, kad jam reikia gero pagalbininko. Ilgai ieškoti nereikėjo. Peterburge sklido kalbos apie ištremto Vilniaus vyskupo A.Klongevičiaus (Kłągiewicz) protingumą ir sumanumą. Vilniaus vyskupijos valdytoją 1831 m. liepos mėnesį į Jaroslavlį buvo ištrėmęs generalgubernatorius M.Chrapovickis. Nurodomos įvairios ištrėmimo priežastys: asmeniškai susikirtimai su generalgubernatoriumi³², žudynių Ašmenoje smerkimas³³, atsisakymas paskelbti atsišaukimą į sukilėlius Vilniuje³⁴. Tikriausiai šis ištrėmimas – tai sumanios žandarų akcijos pradžia, norint priversti vyskupą paklusti Rusijos valdžiai. 1831 m. sausio 13 d. Vilniaus III apygardos žandarų korpuso viršininkas generolas majoras A.Lesovskis (Lesovskij) pranešė žandarų šefui A.Benkendorfui (Benkendorf): "Katalikų dvasininkams reikia ypatingos priežiūros, sužinoti jų paslaptis beveik neįmanoma, todėl sekimas nepasiteisina, vietinis vyskupas Andrius Klongevičius turi didelę įtaką visai dvasininkijai, išskyrus vienuolius <...>, nors negalima laikyti vyskupo Andriaus Klongevičiaus visiškai ištikimu vyriausybei, aš manau, būtų naudinga paglostyti jo savimeilę <...> kartu pavesti jam griežtą atsakomybę už bet kokius neramumus tarp dvasininkų ir vienuolių"³⁵. A.Benkendorfas leido pradėti slaptai vyskupą sekti, o viršininkas A.Lesovskis siekė kompensuoti tas nuoskaudas, kurių jis patyrė iš senatoriaus N.Novosilcevo, Ginc'o ir visos jų grupuotės³⁶. Iš tremties vyskupas siuntė prašymus įvairiems ministrams ir įrodinėjo savo nekaltumą. Žygių sugražinti vyskupą A.Klongevičių iš Jaroslavl'io ėmėsi naujasis Vilniaus generalgubernatorius kunigaikštis N.Dolgorukovas (Dolgorukov), atvykęs į Vilnių 1831 m. rugsėjo mėnesį. Jis rašė raštus carui ir vidaus reikalų ministrui, matyt, kažkieno skatinamas. Vidaus reikalų ministras ryžosi padėti, išsikvietė Vilniaus vyskupą į Peterburgą, susitiko ir ilgai su juo kalbėjosi. 1832 m. sausio 20 d. Nikolajui I jis rašė: "Klongevičius nori grįžti iš tremties, pabuvęs 7 mėnesius Jaroslavyje. Aš nepastebėjau jokių ypatingų jo savybių, kurios anksčiau buvo priskiriamos jam iš nuogirdų, tikint kitų

pagyrimais. Jis, kaip man atrodo, nėra didelio proto, jam stinga žinių, netgi gudrumo, jo veikla remiasi ne tiek politiniu, kiek religiniu fanatizmu. Beje, šis paskutinis Lietuvos ir kitų mūsų Vakarų gubernijų žmonių jausmas kilęs iš siekimo atstatyti Lenkiją, kaip nepriklausomą Romos katalikų valstybę...³⁷ Į tai caras nieko neatsakė. Po savaitės D.Blūdovas patikino Nikolajų I, kad, perkėlus metropolitą iš Mogiliovo į Vilnių, savaime sumažės A.Klongevičiaus įtaka kunigams ir vyskupijai. Derybos šiuo klausimu su Roma vyko nuo 1815 m. Paskutiniu metu Rusijos pasiuntiniui Romoje G.Gagarinui (Gagarin) buvo pavesta toliau tartis su popiežiumi. Rusija tikėjosi sėkmingų derybų pabaigos, tačiau po popiežiaus mirties Romos kurijos pozicija iš esmės pasikeitė.

Tais neramiais laikais toks vyskupo A.Klongevičiaus apibūdinimas buvo pati geriausia rekomendacija carui³⁸. Pagaliau imperatorius sutiko, kad A.Klongevičius grįžtų iš tremties. Vilniaus vyskupas iki pat vasaros liko Peterburge, bendravo su Romos katalikų kolegijos nariais, patarinėjo jiems, kaip parengti akademijos statutą, numatė strateginius veiksmus, kuriuos vėliau pats bandys įgyvendinti, pasak amžininkų, išmoko rusiškai. Vakaraus dažnai susitikdavo su D.Blūdovu. Vyskupas manė įgyvendinsiąs kunigų moralės reformą. 1832 m. liepos 9 d. jis grįžo į Vilnių. Dėl jo grįžimo "kunigai nerodė ypatingo džiaugsmo, daugelis jų slapta norėjo, kad vyskupas visai negrįžtų, nes vyskupas Klongevičius kunigams buvo griežtas ir reiklus"³⁹.

K.Liveniui 1832 m. sausio 31 d. perdavus Kitatikių reikalų valdybą Vidaus reikalų ministerijai, D.Blūdovas ėmėsi skubiai

³¹ Ten pat.

³² Janulaitis A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. V., 1989. P. 297.

³³ Biržiška V. Aleksandrynas. Chicago, 1963. T. 2. P. 297.

³⁴ Vidaus reikalų ministro 1832 m. ataskaita // RVIA. F. 821. Ap. 11. B. 6. L. 18.

³⁵ Rusijos valstybinis Spalio revoliucijos archyvas (toliau – RVA). F. 109. III skyrius. 1 eksp., 1831 m. B. 72. L. 3, 8.

³⁶ Ten pat. L. 9.

³⁷ RVIA. F. 821. Ap. 11. B. 6. L. 18.

³⁸ Krasieński A. Wspomnienia. Kraków, 1901. S. 74.

³⁹ Vilniaus 4 korpuso žandarų viršininko pranešimas žandarų šefui Benkendorfui 1832 07 11 // RVA. F. 109. III skyrius, 1 eksp. 1831 m. B. 72. L. 14.

rengti būsimosios akademijos statutą. Kuo greičiau atidaryti šią mokyklą reikalavo ir imperatorius. Vidaus reikalų ministras, pristatęs trumpą teologijos fakultete dėstomų dalykų sąrašą ir projektą, kreipėsi į Romos katalikų dvasinę kolegiją, prašydamas pateikti pastabų ir pasiūlymų dėl būsimosios akademijos⁴⁰.

Atskiro teologijos fakulteto imperatoriškajame Vilniaus universitete nebuvo, nors ir caras, ir kiti valdininkai šį terminą vartojo. Moralinių ir politinių mokslų fakultete veikė Teologijos skyrius, kuriame buvo dėstomi trys pagrindiniai kursai: Šventojo Rašto, dogmatinės ir moralinės teologijos. Be šių kursų, studentai klausė Bažnyčios istoriją, pastoralinę teologiją, kanonų teisę, praktinę ir teorinę homiletiką, logiką, graikų, lenkų ir lotynų literatūrą, mokėsi lotynų, graikų, hebrajų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbų. Klierikai privalėjo lankyti gamtos mokslų (gamtos istorijos, fizikos, botanikos, agronomijos ir higienos) paskaitas, bet nelabai noriai mokydavosi šalutinių, ypač gamtos, mokslų. Jie net laiškuose skųsdavosi tokia disciplinų gausybe. Mokytis reikėdavo 4–5 m.

Du mėnesius Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija užtruko svarstydamą besikuriančios mokyklos apmatius. Mogiliovo arkivyskupijos administratoriumi, 1828 m. mirus vyskupui J. Grabovskiui (Grabowski), buvo paskirtas J. Ščytas (Szczytt), matęs Europos gyvenimą, baigęs mokslus popiežiaus akademijoje, filosofijos ir teologijos daktaras, ištikimas popiežiui kapitulos prelatas. Trumpai buvęs asesoriumi kolegijoje, pažinojo aukštų valdžios žmonių, kurių dėka ir tapo administratoriumi⁴¹. Žemaičių vyskupijai kolegijoje atstovavo kanauninkas J. Gintila (Gintilla). Kokia buvo jo nuomonė apie svarstomą projektą, duomenų neradau. Galima manyti, kad jis buvo neblogas vyskupo A. Klungevičiaus pagalbininkas. Be to, J. Gintila, kaip jis pats rašė, ruošėsi kelionei į Karlsbadeną gydytis. Iš žandarų pranešimų aiškėja, kad jis ten vyko ne vien gydymosi tikslais. Vilniaus vyskupijos asesorius A. Žiškovskis (Żyszkowski) daugiausia jaudinosi dėl kuriamos mokyklos ir net pareiškė atskirą nuomonę dėl akademijos sutvarkymo vidaus reikalų ministrui. 1832 m. balandžio 6 d. kolegija, apsvarsčiusi vidaus reikalų ministro projektą, pateikė savąjį⁴². Ji siūlė palikti pagrindinius kursus, prijungti prie jų kitus teologinius dalykus, tik prie Šventojo Rašto katedros dėl kurso platumo pridėti

vien biblinę archeologiją. Kolegija siūlė katedras, kuriose dėstys profesoriai ir adjunktai⁴³: 1) Šventojo Rašto ir biblinės archeologijos, 2) dogmatinės teologijos ir logikos, 3) moralinės ir pastoralinės teologijos, 4) Bažnyčios istorijos ir kanoninės teisės, 5) teorinės ir praktinės homiletikos, 6) lotynų ir graikų literatūros. Šias katedras galėjo užimti tik dvasininkai, o lotynų ir graikų literatūros, prancūzų, hebrajų, vokiečių, rusų kalbų dėstytojai galėjo būti ir pasauliečiai.

Universitete ir Vyriausiojoje seminarijoje anksčiau dėstyty gamtos mokslų atsisakyta, tačiau stojantieji į aukštąją mokyklą turėjo būti jų mokėsi. Kolegija steigiamai dvasinei mokyklai prašė suteikti akademijos vardą. Rusijoje tarp aukštųjų mokyklų šis vardas buvo populiarus, juolab kad ir stačiatikių aukštosios dvasinės mokyklos vadinosi akademijomis. Pirmą kartą pilną akademijos vardą – Romos katalikų dvasinė akademija – ministras pavartojo 1832 m. liepos 17 d.⁴⁴

Vyskupas A.Klongevičius greičiausiai per susitikimą su D.Blūdovu 1832 m. gegužės 8 d. patarė ministrui vietoj rusų kalbos akademijoje įkurti Rusijos ir visuotinės istorijos katedrą su dėstomąja rusų kalba⁴⁵. Kolegija, tikriausiai susitarusi su vyskupu, šios istorijos dėstyti nesiūlė, palikdama veikimo erdvę jam pačiam. Panašias mintis jau brandino ir Vilniaus generalgubernatorius. Tik jų tikslai visiškai priešingi. N.Dolgorukovas 1832 m. liepos mėnesį susirūpinęs skundėsi vidaus reikalų ministrui: “Šio krašto žmonės blogai moka rusiškai, viešajame gyvenime daugiausia vartoja lenkų ir net žemaičių kalbas. Be to, naujai kuriamose Medicinos–chirurgijos akademijoje ir dvasinėje mokykloje yra numatoma mokytis kitų kalbų, bet nutyliama apie rusų kalbą”⁴⁶.

⁴⁰ Pasiūlymas kolegijai. 1832 01 31 // RVIA. F. 822. Ap. 1. B. 5096. L. 1–2.

⁴¹ Wasilewski J. Arcybiskupi i administratorowe archidiecezji Mohylowskiej. Pińsk, 1930. S. 11.

⁴² 1832 04 06 kolegijos posėdžio protokolas // RVIA. F. 822. Ap. 1. B. 5096. L. 3–16.

⁴³ Ten pat. L. 5.

⁴⁴ Vidaus reikalų ministro 1832 m. ataskaita // Ten pat. F. 821. Ap. 11. B. 6. L. 109.

⁴⁵ Ten pat. L. 112.

⁴⁶ 1832 06 ? Vilniaus generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui // LVIA. F. 378. B S. 1832 B. 2780. L. 4.

Generalgubernatorius buvo įsitikinęs, kad reikia nepraleisti geros progos įvesti visuotinį rusų kalbos mokymą ir prašė vidaus reikalų ministrą perduoti carui jo pasiūlymus: 1) ir toliau Medicinos–chirurgijos akademijoje ir dvasinėje mokykloje dėstyti rusų kalbą ir literatūrą, 2) įsteigti atskiras klases Vilniuje, Gardine, Baltstogėje prie civilinių gubernatorių valdininkams mokyti, 3) papapinėse mokyklose mokyti paprastą liaudį rusų kalbos, 4) kuo daugiau dalykų visose mokymo įstaigose dėstyti rusų kalba, 5) nesuteikti laipsnių dvasininkams, kurie nepateikė liudijimų, kad moka rusų kalbą, 6) nustatyti terminą, kuriam praėjus, nė vienas bajoras, neturintis liudijimo, negalės gauti tarnybos⁴⁷. Taigi krašto surusavimo programa buvo parengta.

Ministras D.Blūdovas neabejodamas sutiko įsteigti vyskupo siūlomą Rusijos ir visuotinės istorijos katedrą, tačiau prie rusų kalbos pridėjo dar ir literatūrą. Taip atsirado dvi naujos katedros.

Liepos 17 d. D.Blūdovas išdėstė savo credo carui: „Teologijos fakultetą pertvarkant į akademiją, svarbiausias tikslas yra atsikratyti visų nesklandumų buvusioje auklėjimo sistemoje, įvesti naują sistemą, kuri suartintų Romos katalikus su rusais, ir pagrindinė vyriausybė priemonė šiam tikslui pasiekti yra kalba“⁴⁸. Tiek A.Klongevičius, tiek asesorius A.Žiškovskis rūpinosi, kad akademijoje mokytųsi kuo daugiau klierikų iš Vilniaus vyskupijos. Vyskupas siekė sukurti stiprų katalikišką mokslo centrą, „mažąjį universitetą“. Vilniaus vyskupija buvo pati didžiausia tikinčiųjų skaičiumi: turėjo apie 1400 kunigų ir vienuolių, čia veikė 453 bažnyčios, buvo 323 parapijos⁴⁹. Jos vedama politika lėmė katalikybės likimą Rusijos imperijoje. Kolegija tik kelioms vyskupijoms skyrė daugiau vietų akademijoje. Vyriausiojoje seminarijoje galėjo mokytis 33 klierikai, būsimoje akademijoje – 37. Vyskupijoms vietos paskirstytos taip: Lucko – 6, Žemaičių – 8, Mogiliovo – 10, Kameneco – 7, Minsko – 6. Kolegijos nariai, sekdami buvusią tradiciją, nepaskyrė nė vienos vietos akademijoje Vilniaus vyskupijai. Anksčiau vyskupas siūsdavo mokytis į Vyriausiąją seminariją ir universitetą tiek klierikų, kiek jų reikėjo⁵⁰. Nieko nelaukdamas, kolegijoje A.Žiškovskis 1832 m. balandžio 19 d. padavė atskirą prašymą D.Blūdovui: „Būtų visiškai teisinga vietoj išvykusių iš Vyriausiosios seminarijos 17 unitų klierikų skirti šias vietas

Vilniaus vyskupijai⁵¹. 1828 m. caras uždraudė priiminėti į seminariją unitus, norėdamas Polocke įkurti jiems dvasinę akademiją. Kiek vėliau vyskupas A.Klongevičius padarė tą žingsnį, kuriam ilgai ruošėsi ir į kurį dėjo daug vilčių – pasiūlė vidaus reikalų ministrui prie akademijos prijungti Vyskupijos kunigų seminariją. Vyskupijoje trūko kunigų, mažėjo vienuolių. “Gerbiant Vilniaus vyskupijos gyventojus, reikėtų priimti į aukštąją mokyklą 67 klierikus⁵². 1832 m. liepos 9 d. ministras ir caras sutiko sujungti seminariją ir akademiją į vieną aukštąją mokyklą. Tiesa, ministras nenurodė klierikų skaičiaus, o kalbėjo tik apie bendrus principus.

Vyskupo džiaugsmas truko neilgai. Po aštuonių dienų ministras atmetė A.Klongevičiaus sumanymą: “Įgyvendinus šį pasiūlymą, Vilniaus vyskupijos dvasininkai turėtų lemiamą įtaką viskam. Šitoji įtaka juo labiau pavojinga, nes lietuvių dvasininkai, esantys šalia lenkiškojo ir katalikiškojo fanatizmo Rusijoje, nuo jaunų dienų persiima šiuo kenksmingumu. Be to, aukštasis mokslas reikalingas aukštiesiems dvasininkams ir visiškai jo nereikia kaimo kunigams, nes tai gali pakenkti stačiatikių įtakai Vakarų gubernijose⁵³. Nepavyko įgyvendinti ir antrojo siūlymo. A.Klongevičius, patardamas vidaus reikalų ministrui įsteigti Rusijos ir visuotinės istorijos katedrą, tikėjosi sulaukti ministro ir caro pritarimo bei leidimo antrajam ir svarbiausiam savo siekiui. Deja. Atmestas net A.Žiškovskio prašymas Vilniaus vyskupijai skirti 17 vietų.

Rusijos valdžia, siekdama kiek įmanoma sumažinti vietų skaičių, kartu tikėjosi apriboti Vilniaus vyskupijos galią. Jau tada pradėdama mąstyti apie unitų prijungimą prie stačiatikių. 1833 m. gruodžio 22 d. Romos katalikų dvasinė kolegija išleido vidaus reikalų ministro patvirtintą įsakymą dėl vietų skaičiaus imperijos

⁴⁷ Ten pat. L. 6.

⁴⁸ Vidaus reikalų ministro 1832 m. ataskaita / / RVIA. F. 821. Ap. 11. B. 6. L. 112.

⁴⁹ Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi. Wilno, 1843. T. 24. S. 168.

⁵⁰ Dobszewicz T. Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Kraków, 1883. S. 88.

⁵¹ RVIA. F. 822. Ap. 1. B. 5096. L. 15–16.

⁵² Ten pat. F. 821. Ap. 11. B. 6. L. 110.

⁵³ Ten pat.

vyskupijoms⁵⁴. Mogiliovo vyskupijai skirta 9, Vilniaus – 9, Minsko – 6, Kameneco – 6, Žemaičių – 5, Lucko-Žitomiro – 5 vietos. Skirdama 9 vietas Vilniaus vyskupijai, Rusijos valdžia, o ypač vidaus reikalų ministras, vis dar tikėjosi perkelti metropolitą iš Mogiliovo į Vilnių. Akademiją D.Blūdovas nutarė padalyti į du skyrius: aukštesnį ir žemesnį. Pirmajame turėtų mokytis klierikai, baigę seminarijas, o antrajame (seminarijoje) 67 auklėtiniai iš Vilniaus vyskupijos, 5 armėnai katalikai iš Gruzijos ir 2 iš Podolės gubernijos. Seminarijoje mokslas truksiąs 3 metus. Profesoriai, dirbantys akademijoje, be jokio užmokesčio privalėsią dėstyti tuos pačius dalykus ir seminarijoje – tik siauriau.

Be vidaus reikalų ministerijos, svarstant ir tvirtinant akademijos statutą, dalyvavo ir speciali Vidaus, dvasinių ir liaudies švietimo reikalų komisija, vadovaujama grafo I.Stroganovo (Stroganov). Šios komisijos pirmininkas kreipėsi į Vilniaus gubernatorių, prašydamas atsiųsti buvusio universiteto statutą ir kitus dokumentus⁵⁵.

Grįžęs į Vilnių, A.Klongevičius neliko be darbo – padėjo caro valdžiai uždaryti vienuolynus. Už šį darbą vėliau vidaus reikalų ministras jį pristatė apdovanojimui. Nors po caro įsako dėl universiteto uždarymo praėjo keli mėnesiai, universiteto turtas ir valdos vis dar buvo nepadalyti. 1832 m. spalio 6 d. Nikolajus I paskyrė Vilniaus vyskupą akademijos konferencijos (susirinkimo) pirmininku, taip pat pavedė jam sudaryti laikinąją beneficinę komisiją, kuri perimtų universiteto turta, skirtą akademijai. Vilniaus generalgubernatorius patvirtino A.Klongevičių šios komisijos pirmininku, o nariais – oficialią prelatą J.Civinskį (Cywiński), valstybės patarėją A.Lapą, gubernijos bajorų vadovą grafą Zobiela, kamerherą Abromavičių, generalgubernatoriaus kanceliarijos vedėją Žadovskį, kolegijos asesorių Kleistą. Spalio 27 d. įvyko pirmasis komisijos posėdis, kuriam pirmininkavo A.Klongevičius⁵⁶. Komisija veikė iki pat akademijos iškėlimo į Peterburgą. Be šių rūpesčių, vyskupas vadovavo dar tebeveikiančiai Vyriausiajai seminarijai. Nuo 1832 m. Vilniuje atidaromos Medicinos–chirurgijos akademijos per labai trumpą laiką paruoštą statutą caras tuoj patvirtino, o katalikų aukštoji mokykla dar neturėjo nei savojo statuto, nei įsako. Čia caras neskubėjo – katalikų kunigai imperijai buvo kur

kas pavojingesni už gydytojus. Po sukilimo Rusija vengė aštrių susidūrimų su Vatikanu, tačiau santykiai su Romos popiežiumi nebuvo patys geriausi. Nors popiežius ir pasmerkė kunigų dalyvavimą sukilime, tačiau buvo suinteresuotas palaikyti maištingą dvasią šiose Rytų Europos žemėse. Vienuolynų ir bažnyčių, universiteto, kuriame buvo Vyriausioji seminarija, uždarymas, kunigų trėmimas kėlė Romos kurijos nebylų pyktį ir nepasitenkinimą. 1832 m. rugpjūčio mėnesį Rusijos atstovui prie Šv. Tėvo sosto G.Gagarinui Romos kurija įteikė niekieno nepasirašytus raštus, įvardytus A.B.C.D.E.⁵⁷ Šie raštai – tai tikras kaltinamasis aktas Rusijos valdžiai. Vatikanas priekaištavo imperijos valdžiai, kad pastebimi tarp Lietuvos krašto Romos katalikų ir dvasininkų papročių pasikeitimai ir susilpnėjęs tikėjimo jausmas, varžoma vyskupų valdžia, vyskupams ir kitiems dvasininkams neleidžiama ugdyti būsimųjų klierikų ir kt. Kitaip tariant, Romos kurija davė išpėjamąjį ženklą. Suneiręs Peterburgas siekė žūtbūt išvengti konflikto su Roma. Sunku pasakyti, ar A.Klongevičius žinojo apie šį Vatikano poelgį, tačiau D.Blūdovui nebuvo jokia paslaptis prieš sukilimą Vilniaus konsistorijos palaikomi tiesioginiai ryšiai su Roma⁵⁸. Atrodo, ryšiai nenutrūko ir toliau. A.Klongevičius su Rusijos valdžia ėmė elgtis vis drąsiau. Taigi popiežius, nors ir netiesiogiai, palaikė ir pagreitino akademijos kūrimą. Tokia laiku suteikta parama Vilniaus vyskupui kuriant akademiją teikė vilčių kuo daugiau naudos išspausti iš imperijos valdžios.

Rusijos Užsienio ir Vidaus reikalų ministerijos teisinosi Romos kurijai, kad steigiama mokykla labiau atitiks Romos katalikų dvasininkų poreikius Rusijoje ir jai vadovaus metropolitas arba Vilniaus vyskupijos valdytojas.

⁵⁴ RVIA. F. 46. Ap. 1. B. 413. L. 1.

⁵⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus 1832 07 05 raštas Baltarusijos švietimo apygardos globėjui // LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 7. L. 12.

⁵⁶ 1832 10 27 posėdžio protokolas // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 43. B. 2193. L. 1.

⁵⁷ Rusijos užsienio politikos archyvas. F. 190. Ap. 525. B. 455. L. 1–45.

⁵⁸ 1837 03 31 vidaus reikalų ministro raštas // Ten pat. L. 145–151.

Pagaliau 1833 m. liepos 1 d. Aleksandrijoje netoli Peterhofo Nikolajus I patvirtino einančio Valstybės tarybos pirmininko pareigas A.Golycino pateiktą akademijos statutą. Pirmas įsako punktas teigė: įsteigti Vilniuje aukštąją Romos katalikų teologinę mokyklą ir pavadinti ją "Romos Katalikų dvasine akademija"⁵⁹. Akademija privalo vadovautis patvirtintu statutu. Beje, statusas labai panašus į 1814 m. stačiatikių akademijos statutą⁶⁰, o pritaikytas katalikų akademijai turėjo šiek tiek bendrumo ir su Vokietijos katalikų teologijos fakultetų nuostatais. Tas pats statusas vėliau tapo pamatu steigiamai Varšuvos katalikų akademijai.

Prie akademijos prijungta Vyriausioji seminarija, Vilniaus vyskupijos seminarija, kurioje buvo 60 klierikų iš vyskupijos ir armėnų katalikų skyrius su 7 klierikais. Statute numatoma, kad akademijoje mokysis 40 studentų, taip pat tie, kurie mokės patys už mokslą, į ją galės stoti tik patys geriausi seminarijų auklėtiniai. Mokslas akademijoje truks 3 metus. Visi mokslai dėstomi lotynų ir rusų kalbomis, be to, klierikai galės mokytis, sakyti pamokslus vietos kalba arba savo vyskupijos tarme. Tai labai svarbi nuostata, tačiau teikiama galimybė beveik niekada nebuvo pasinaudota. Trečioji vartojama kalba akademijoje – lenkų. Šia kalba dėstyta homiletika. Akademija buvo tiesiogiai pavaldi Peterburgo Romos katalikų dvasinei kolegijai ir Vidaus reikalų ministerijai. Vilniaus vyskupui suteikta teisė pirmininkauti konferencijoms, dalyvauti egzaminuose, bet kada lankyti akademiją, apie pastebėtus trūkumus pranešti rektoriui arba valdybai.

Peterburgo Romos katalikų kolegija buvo tarpininkė tarp akademijos ir Vidaus reikalų ministerijos, nors iki iškėlimo į Peterburgą didžiausią įtaką akademijoje turėjo A.Klongevičius, o ne rektorius. Vidinė akademijos struktūra buvo panaši į Vyriausiosios seminarijos: rektorius, valdyba, inspektorius, ekonomas. Į valdybą įėjo rektorius, inspektorius, du profesoriai pasauliečiai ir ekonomas. Rektorius vadovavo valdybai, jo balsas tapdavo lemiamas posėdžiuose, jei balsų būdavo po lygiai. Jis buvo atsakingas už akademijos valdymą ir tvarkymą. Akademija nepalikta be kontrolės. Kolegija įpareigota kas 3 metai pateikti Vidaus reikalų ministerijai nepaprastojo vizitatoriaus kandidatūrą. Ministro patvirtintas vizitatorius iš Peterburgo keliaudavo į Vilnių. Pirmą kartą 1836 m.

akademijoje ir seminarijoje esančią tvarką tikrino pats N.Dolgorukovas, ir tik 1838 m. vizitatoriumi paskiriamas kolegijos asesorius J.Gintila⁶¹.

DĖSTYTOJŲ PARINKIMAS IR MOKSLO DISCIPLINOS

Vienas iš svarbiausių vyskupo rūpesčių buvo dėstytojų parinkimas. Nuo šių žmonių išsimokslinimo, pilietinės savimonės, noro katalikiškai ugdyti aukštuosius dvasininkus turėjo priklausyti būsimos akademijos mokslo lygis, katalikybės stiprėjimas ir išlaikymas buvusioje LDK ir visoje Rusijos imperijoje. Tai puikiai suprato A.Klongevičius, kuriuo, beje, caras ir vidaus reikalų ministras ėmė vis labiau pasitikėti. Konkretus darbas prasidėjo ir Peterburge, ir Vilniuje. Dabar caro valdžia siekė greičiau sutvarkyti akademiją. 1833 m. liepos 25 d. Senatas oficialiai dar kartą įpareigojo vidaus reikalų ministrą vykdyti caro įsaką dėl akademijos įkūrimo. D.Bliūdovas tradiciškai išdėstė savo nuomonę apie būsimą akademijos rektorių ir kitus dėstytojus ir pažymėjo, kad rektoriumi negali būti paskirtas dabartinis Vilniaus vyskupijos valdytojas A.Klongevičius⁶².

Akademijos statute buvo nurodytos šios katedros: Šventojo Rašto, biblinės archeologijos ir hermeneutikos, moralinės, dogmatinės ir pastoralinės teologijos, logikos ir moralinės filosofijos, Bažnyčios istorijos ir kanonų teisės, teorinės ir praktinės homiletikos, lotynų ir graikų literatūros ir kalbos, rusų literatūros ir kalbos, Rusijos ir visuotinės istorijos, taip pat hebrajų, prancūzų ir vokiečių kalbų. Homiletikos profesorius, be pagrindinio kurso, turėjo skaityti ir lenkų literatūros paskaitas.

A.Klongevičius neleido laiko veltui. Jau dirbdamas universitete jis gerai išmanė mokymo ir mokslų trūkumus bei privalumus. Vilniaus

⁵⁹ Виленская римско-католическая духовная академия. Устав Виленской римско-католической духовной академии. СПб., 1833. Л. 1.

⁶⁰ Żongołowicz B. Wydział teologiczny uniwersytetu Stefana Batorego w okresie 1919-1929 r. Wilno, 1931. S. 7.

⁶¹ RVIA. F. 46. Ap. 1. B. 398. L. 16.

⁶² 1833 09 16 ministro raštas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 16.

vyskupas – nuolatinis reformatorius – kiek leido jėgos ir galimybės stengėsi iki galo išnaudoti susiklosčiusią situaciją. Nors caro valdžia atmetė jo pateiktus siūlymus, jis vėl teikė naujus. Tremtis išugdė atkaklumą ir tvirtą nuostatą įgyvendinti sumanymus.

Naujasis akademijos statutas nedžiugino vyskupo: mažai katedrų, neapibrėžtos klierikų buitinės sąlygos ir elgesio normos, teologiją dėl kurso platumo neįstengtų dėstyti tik vienas profesorius. Ypač vyskupą užgavo naujai įkurta Moralės filosofijos katedra. Grįžęs iš tremties jis suprato, kad situacijai po sukilimo reikia naujo tipo kunigų. Dėl padidėjusio Rusijos valdžios spaudimo reikėjo kurti struktūrą, kuri būtų patikima ir sugebėtų save išsaugoti. „Niekas taip nepuošia Bažnyčios, kaip geri kunigai“, – sakydavo vyskupas⁶³.

A.Klongevičius, pranešimo „Apie toleranciją“ autorius ir masonų susirinkimų lankytojas, nutarė atsikratyti tarp kunigų vyravusios liberalizmo ir jozefizmo dvasios. „Dabartinė moralės filosofija – rašė jis, – susižavėjusi vokiečių filosofijos sistemomis. Tačiau Kantas, Fichtė, Šelingas ir kiti nepaaiškino grynosios prigimties teisės, tik padarė ją nesuprantama. Išvados, išvestos iš grynojo proto (ratio pura) arba iš praktinio proto, sukėlė abejones pagrindinėmis tiesomis, sukomplikavo auklėjimą ir uždegė auklėtinių galvas idealizmu, bet naudos visuomenei neatnešė...“⁶⁴

A.Klongevičius kaip pavyzdį nurodė universiteto Filosofijos katedrą, kuri vadovavosi vokiečių mokyklos sistema, ir buvo uždaryta. Vyskupo argumentai išties svarūs, jis vėl tikėjosi nuteikti palankiai sau vidaus reikalų ministrą: „Vietoj moralės filosofijos reikėtų atskirai dėstyti moralinę teologiją. Tai būtų naudinga tiek dvasine, tiek filosofine prasme. Kiekvienas krikščionis vadovaujasi tik krikščioniška morale. Logiką būtų galima sujungti su moraline teologija“. Į vyskupo raštą D.Blūdovas ilgai neatsakė, A.Klongevičius net pasiūlė kandidatą naujai katedrai. Deja, ne pirmą kartą teko Vilniaus vyskupui nusivilti. Vidaus reikalų ministras buvo ne blogesnis sofistai už vyskupą. Akademijos statutas, patvirtintas caro, įpareigojo ne tik vyskupą, bet ir ministrą. „Be filosofijos mokslo negalima būti geru pamokslininku, tvirtu krikščionybės gynėju, nuosaikiu, nesižavinčiu fanatizmu, – rašė ministras rašte kolegijai. – Čia kalbama ne apie kenksmingą filosofiją, bet apie tikrąją, kurios bijoti nereikia“⁶⁵.

Naujieji mokslo metai Vyriausiojoje ir Vyskupijos seminarijose prasidėjo kiek neįprastai. Vidaus reikalų ministras leido vyskupui toliau mokyti klierikus, tačiau uždraudė priimti naujų. Seminarijoje dėstė J.Skydelis (Skidell), A.Fijalkovskis (Fialkowski), L.Borovskis (Borowski), A.Kapelis (Cappelli), S.Žukovskis (Žukowski), buvęs Šventojo Rašto ir biblinės archeologijos profesorius, unitų archijerėjas M.Bobrovskis (Bobrowski) jau nedėstė, nes unitų klierikai nesimokė.

Rugpjūčio pabaigoje vyskupas gavo oficialų raštą, kuriame nurodoma pateikti kandidatus visoms pagal statutą numatytoms disciplinoms dėstyti. Parinkti žmonės, kurie patenkintų vyskupo keliamus reikalavimus ir kartu tikrų valdžiai, nebuvo lengva. Sunkumų kilo net dėl katedrų skaičiaus, etatų. Sunku buvo rasti žmonių Vilniuje, norinčių dėstyti nekeliančioje pasitikėjimo nežinomoje rusų valdžios kuriamoje mokykloje. Įvairių tautybių Vilniaus kunigai skirtingai vertino tokį darbą. Be to, daugelis kunigų, anksčiau baigusią teologijos mokslus, atsiliko nuo teologinių mokslų pažangos.

Svarbiausias asmuo kuriamoje akademijoje – rektorius. Šias pareigas turėjo teisę užimti vienas iš Vilniaus vyskupijos sufraganų arba prelatas, garsus savo mokytumu. Jau anksčiau vidaus reikalų ministras atmetė A.Klongevičiaus kandidatūrą į šį postą. Kolegija privalėjo pateikti vidaus reikalų ministrui du kandidatus į šią vietą. Rektorių skirti ir atleisti galėjo tik pats caras. A.Klongevičius siekė, kad rektoriumi taptų jam artimas žmogus. Jis susitiko su Vilniaus kapitulos nariais. Visų pirma kreipėsi į tuos kapitulos narius, kurie anksčiau dirbo Vyriausiojoje seminarijoje⁶⁶. Prelatai K.Dmochovskis (Dmochowski) ir J.Civinskis atsisakė rektoriaus posto ir paprašė nesiūlyti jiems jokių pareigų akademijoje. Tiesa, po dešimties metų K.Dmochovskis labai gailėjosi, kad atsisakė. A.Klongevičius pernelyg dėl to nenusiminė. Po sukilimo išvažiavęs

⁶³ Krasieński A. Wspomnienia. S. 73.

⁶⁴ 1833 08 30 raportas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 18–19.

⁶⁵ 1833 12 19 vidaus reikalų ministro raštas kolegijai // Ten pat. L. 86.

⁶⁶ Dobszewicz T. Wspomnienia. S. 99.

į Lucką, ten gyveno buvęs Vilniaus katedros prelatas scholastas A. Osinskis – ištikimas vyskupo bendražygis. Kai trėmė Vilniaus vyskupą, žandarai leido jam parašyti tik kelis žodžius: „Vyskupijos valdymą pavedu konsistorijai“⁶⁷. Susirinkusi Vilniaus kapitula norėjo išsirinkti kapitulos vikarą, tačiau tam pasipriešino A. Osinskis. Grįžęs vyskupas neužmiršo doro prelato poelgio ir suteikė jam Olicko infulatą. Taigi dabar A. Klungevičius norėjo susigražinti A. Osinskį į Vilnių. Vienas iš mokyčiausių kunigų buvęs pijoras A. Osinskis buvo tinkama kandidatūra į rektoriaus kėdę. Anksčiau būsimasis rektorius profesoriavo įvairiose pijorų mokyklose ir licėjuose, buvo teologijos daktaras, universiteto tarybos garbės narys. Tai tipiškas „vėlyvojo Šviečiamojo amžiaus atstovas, vienas iš tų, kuris rūpinosi išsaugoti liaudies kultūrą“⁶⁸. Sudarinėjo lenkų kalbos žodyną, rašė studijas apie universiteto rektorių P. Skargą, vyskupų gyvenimą, jėzuitus. Kilęs iš nuskurdusių Lenkijos bajorų šeimos. Pats A. Osinskis palankiai vertino Vilniaus vyskupo žinią. „Jaučiu dėkingumą už pasiūlymą vadovauti dvasinei akademijai. Trūksta žodžių garbingumui ir gerumui išreikšti“, – rašė jis A. Klungevičiui⁶⁹.

Antruoju kandidatu į rektoriaus vietą sutiko būti Vilniaus kapitulos prelatas kustošas, buvęs dvasinės kolegijos asesorius A. Žiškovskis, kuris, aišku, mokytumu negalėjo prilygti A. Osinskiui, tačiau gyvendamas Peterburge pažinojo įtakingų valdžios vyrų.

Surasti rektorių didelių pastangų nereikėjo, ieškojimas kitų dėstytojų, kurie atitiktų mokslo ir mokymo lygį ir ištikimybę bažnyčios kanonams, matyt, kainavo vyskupui daug sveikatos. Profesorių, adjunktų ir lektorių paskyrimą tvirtindavo vidaus reikalų ministras. Oficialiu kriterijumi atrenkant profesorius buvo laikomas mokytumas ir gebėjimas dėstyti konkrečią discipliną. O tie, kurie nepasižymėjo anksčiau arba, būdami jauni, dar nespėjo to padaryti, privalėjo pateikti vieną arba kelias disertacijas dėstomosios disciplinos tema.

Uždaręs universitetą, caras nepalietė nė vieno Teologijos skyriaus dėstytojo, nors rektorius kelis buvo apibūdinęs kaip nepatikimus. Kas tiko carui, ne viskas patiko Vilniaus vyskupui. Vidaus reikalų ministras siūlė palikti akademijoje A. Kapelį ir S. Žukovskį. A. Kapelis anksčiau dėstė kanonų teisę. Pagal statutą, Bažnyčios istorija ir

kanonų teisė buvo sujungtos į vieną katedrą. Ta proga vyskupas sumanė atsikratyti svetimšalių, skleidusių kritiškas pažiūras apie Bažnyčios teisės šaltinius ir jos hierarchus. Be to, Bažnyčios istorijos dėstytojas turėjo būti gerai pasirengęs. A.Klongevičius manė pakeisti pasaulietį A.Kapelį profesoriumi dvasininku. Įtakingas Vilniaus masonas, adjunktas S.Žukovskis, dėstęs Teologijos skyriuje graikų ir hebrajų kalbas, nesutiko akademijoje dėstyti vien hebrajų kalbą. Akademijos statute šios kalbos atskirtos. Vyskupas atmetė ministro siūlomas A.Kapelio ir S.Žukovskio kandidatūras⁷⁰.

Šventojo Rašto, archeologijos ir hermeneutikos katedra atiteko profesoriui J.Skydeliui, universitete dėščiusiam moralinę ir pastoralinę teologiją. Tai buvo 43 metų, kilęs iš bajorų, baigęs Telšių apskrities mokyklą, Vilniaus universitetą, Vyriausiąją seminariją profesorius. 1823 m. už darbą "De eminentia et juribus episcoporum super prestbiteros" jam buvo suteiktas teologijos daktaro laipsnis. Šis Vilniaus katedros kanauninkas nekėlė vyskupui jokių abejonių.

Buvusiam Vyriausiosios seminarijos regensui J.Markevičiui (Markewicz) pavedama skaityti dogmatinę, pastoralinę ir moralinę teologiją. A.Klongevičius veikiau pasitikėjo prieštaringai vertinamo Podolės-Kameneco katedros kanauninko žiniomis, negu jo gebėjimu vadovauti klierikams.

Savo vietos akademijoje laukė vienas iš geriausių Vyriausiosios seminarijos klierikų A.Fijalkovskis. Nuo 1825 m. jis profesoriavo seminarijoje, buvo mylimiausias A.Klongevičiaus mokinys, Polocko akademijos auklėtinis, teologijos ir bažnyčios teisės daktaras. A.Fijalkovskiui buvo pasiūlyta Bažnyčios istorijos ir kanonų teisės katedra. 1833 m. vyskupo paliepimu, remiantis caro įsaku, A.Fijalkovskis atrinkinėjo knygas akademijai iš universiteto bibliotekos⁷¹, padėjo A.Klongevičiui dirbti akademijos ir seminarijos jungimo darbus.

⁶⁷ Krasieński A. Wspomnienia. S. 74.

⁶⁸ Polski słownik biograficzny. W., 1979. T. XXIV/2. S. 334.

⁶⁹ 1833 10 02 A. Osinskio laiškas vyskupui // VUBRS. F. 13–157. L. 3.

⁷⁰ 1833 09 15 A. Klongevičiaus raštas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L.

⁷¹ Formuliarinis tarnybos sąrašas // Ten pat. F. 46. Ap. 3. B. 144a. L. 5.

Nors Vilniaus vyskupas ir nusiuntė vidaus reikalų ministrui Filosofijos katedros pakeitimo projektą, tačiau ne itin tikėjo laiminga pabaiga. "Logikos ir moralės filosofijos katedrą aš patikiu, – rašo A.Klongevičius, – buvusiam iki šio laiko Vyriausiosios seminarijos dvasios tėvui, kanauninkui Daugirdui, kuris šioje mokslų srityje garsėja savo darbais..."⁷² A.Daugirdas (Dowgird), universiteto Filosofijos katedros profesorius, Lietuvos pijoras, neilgai tedėstė akademijoje – 1835 m. mirė.

Vidaus reikalų ministras 1833 mokslo metų pradžioje leido buvusiam Vilniaus universiteto retorikos ir poezijos profesoriumi L.Borovskiui (Borowski) dėstyti Vyriausiojoje seminarijoje pamoklinės retorikos pagrindus ir homiletiką. Jį mėgo klierikai, be to, L.Borovskis gerai mokėjo klasikinės ir naująsias kalbas, buvo linksmo būdo ir laisvas žmogus, kaip ir visi Vilniaus masonai, tikėjo laisve ir lygybe⁷³. L.Borovskis sutiko vadovauti teorinės ir praktinės homiletikos katedrai. Vyskupo nuomone, tarp dvasininkų nėra jai geresnio kandidato.

Pagal caro patvirtintus etatų nuostatus, graikų ir lotynų literatūrą, rusų literatūrą ir kalbą privalėjo dėstyti Medicinos–chirurgijos akademijos tų dalykų profesoriai, geriausias klasikinės literatūros žinovas S.Grinevičius (Hryniewicz) – lotynų ir graikų literatūrą. O vienintelis rusas tarp profesorių, taip J.Loboiką apibūdino buvęs Vilniaus generalgubernatorius, mokys rusų kalbos ir literatūros. Abu buvę universiteto profesoriai. Sunku pasakyti, kaip atsitiko, kad etatų nuostatuose paskirtos tik 7 profesorių algos, o akademijos statute numatytos aštuonios katedros. Kitaip tariant, Rusijos ir visuotinės istorijos profesorius liko be algos. Medicinos–chirurgijos akademijos bibliotekininkas P.Kukolnikas be užmokesčio sutiko mokyti klierikus istorijos. Vėliau jam vidaus reikalų ministras paskyrė ne profesoriaus, bet adjunkto algą, tačiau paskaitos nebuvo vertos ir tokio užmokesčio. Taigi kandidatai į visas katedras buvo surasti, pagal nuostatus, be profesorių, akademijoje turėjo dirbti ir keturi adjunktai – profesorių padėjėjai. A.Klongevičius į šias vietas siūlė buvusius savo auklėtinius, kurie beveik visi buvo baigę Vyriausiąją seminariją ir turėjo mokslo laipsnius. Matyt, rektorius A.Osinskis rekomendavo Lucko kanauninką, Kremeneco licėjaus dvasios tėvą J.Kulikovskį (Kulikowski), tačiau dėl blogos

sveikatos ir pradėtos bažnyčios statybos jis atsisakė. Iš Chersono gubernijos buvo iškvieistas Jozefalio kolonijos kuratorius K. Borovskis (Borowski)⁷⁴, Polocko akademijos auklėtinis, tik 1831 m. baigęs Vyriausiąją seminariją. Jis maloniai sutiko imtis jam siūlomo darbo. Vilniaus vyskupas gerai pažinojo diecezinės seminarijos prefektą D. Pacevičių (Pacewicz). Kilęs iš Žemaitijos bajorų, 33 m. amžiaus, mokėsi Padubysio apskrities mokykloje, paskui Žemaičių vyskupijos seminarijoje. 1827 m. grįžo į Vilniaus Šv. Jono bažnyčią. Seminarijoje jis dėstė moralinę teologiją.

Kitas kandidatas į adjunktus – J. Narkevičius, 29 m. žemaičių bajoras, gabus klierikas, už gerą mokymąsi Vyriausiojoje seminarijoje apdovanotas pinigine premija. Ją baigęs, mokytojavo vargonininkų mokykloje prie Vyriausiosios seminarijos. Vyskupas J. A. Giedraitis (Giedroyc) 1830 m. pasikvietė J. Narkevičių (Narkiewicz) į Alsėdžius ir paskyrė kapelionu⁷⁵. Po sukilimo perkeltas į Kužlių altariją.

P. Valinskis (Walinski), kunigas misionierius šiek tiek studijavo universitete, vėliau 6 metus dirbo dėstytoju misionierių seminarijose ir išlaikė egzaminus teologijos magistro laipsniui. A. Klungevičius misionierių kunigą paskyrė akademijos bibliotekininku. Biblioteką sudarė Vyriausiosios bei Vyskupijos seminarijų ir universiteto knygų rinkiniai.

Universiteto ekstraordinarinis profesorius J. de Neve (De Neve) buvo pakviestas dėstyti prancūzų kalbą, filosofijos kandidatas, Vilniaus apskrities mokyklos mokytojas V. Birfroindas (Birfreund) – vokiečių. S. Žukovskiui atsisakius dėstyti hebrajų kalbą, surasti kataliką, gerai mokantį šią kalbą, pavyko greitai. Vilniuje gyveno nemažai išsilavinusių žydų, tačiau vyskupas pageidavo dėstytojo kataliko. Ir tik 1835 m. gegužės mėn. vidaus reikalų ministras patvirtina A. Klungevičiaus ir prof. J. Skydelio rekomenduotą Bernardinų ordino vienuolį žydą, perėjusį į krikščionybę D. Pazdzierskį (Pazdzierski) hebrajų kalbos dėstytoju.

⁷² Ten pat. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 34.

⁷³ Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579–1831). T. 3. S. 139.

⁷⁴ Formuliarinis 1848 m. tarnybos sąrašas // RVIA. F. 822. Ap. 11. B. 444. L. 142–143.

⁷⁵ Formuliarinis tarnybos sąrašas // Ten pat. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 320–321.

Besikuriančiai akademijai reikėjo ir ūkio. Ekonomu buvo paskirtas Vilniaus vyskupijos seminarijos prokuratorius, teologijos kandidatas A.Stanevičius (Staniewicz). 1817 m. jis baigė Pastovių apskrities mokyklą, vėliau Vyriausiąją seminariją. Ekonomas koordinavo visus ūkinius ir finansinius akademijos darbus, rūpinosi patalpų švara ir tvarka. Ekonomu, pagal statutą, galėjo būti ir dvasininkas, ir pasaulietis.

Antroji figūra po rektoriaus akademijoje buvo inspektorius. Inspektoriumi paprastai skirdavo kurį nors vyresnį akademijos profesorių. Paskaitų ir dvasinių pratybų kontrolė, moralinė būsimojo kunigo sielos būseną ir elgesys akademijoje, bendravimas su klierikais ir jų kambarių lankymas – tai inspektoriaus pareiga ir rūpestis. Išsamesnę inspektoriaus veiklos instrukciją nustatydavo akademijos valdyba. Vilniaus vyskupas manė, kad inspektorius neturi dėstyti, o privalo vykdyti pagrindinę savo pareigą – auklėti klierikus. A.Klongevičiui nepatiko kandidatas į šią pareigybę buvęs Vyriausiosios seminarijos rektoriumi (regensu) J.Markevičius, mat pernelyg gerai žinojo jo silpnybes, todėl inspektoriumi vyskupas pasiūlė Vilniaus katedros kanauninką J.Gonsovskį (Gašowski). Šis Lomžos pijorų mokyklos auklėtinis nuo 1804 m. mokėsi ir profesoriavo Vilniaus kunigų vincentiečių seminarijoje. 1833 m. ėjo Vilniaus vyskupijos konsistorijos asesoriaus pareigas.

Pagal statutą, akademijos valdybą sudarė rektorius, inspektorius, du profesoriai ir ekonomas. Į valdybą buvo renkami profesoriai pasauliečiai. Tuo valdžia siekė akademijos valdyboje turėti didesnę įtaką, o kartu rinkti informaciją, kurios ne tiek daug ir turėjo. Valdybos nariais paskiriami L.Borovskis ir J.Loboika. Į šias vietas Rusijos valdžia paprastai skirdavo vien rusų literatūros ir istorijos profesorius. Pirmoji valdyba – išimtis akademijos istorijoje.

Beveik visas akademijos personalas buvo surinktas. Dabar tereikėjo, kad jį patvirtintų imperatorius ir vidaus reikalų ministras. Pastarasis, nors ir ragino Vilniaus vyskupą kuo greičiau atidaryti akademiją, bet pats skubėti nemėgo. Kolegija šioje dvikovoje laikėsi stebėtojo ir tarpininko pozicijų. Ministras buvo nepatenkintas, nes beveik visos kandidatūros kėlė jam įtarimą, ypač jaunesni adjunktai. D.Blūdovą erzino ir užgavo tai, jog Vilniaus vyskupas visiškai neatsižvelgė į jo siūlomas kandidatūras.

Vidaus reikalų ministras tikėjosi, kad galbūt Vilniaus generalgubernatorius pasiūlys kitus kandidatus. Tuo tikslu 1833 m. lapkričio 24 d. jis kreipėsi į N.Dolgorukovą: "Būtina, kad į Romos katalikų dvasinę akademiją būtų paskirti pagal galimybes gabūs, patikimi, atsidavę vyriausybei žmonės"⁷⁶. D.Blūdovas labai susirūpinęs rektoriumi, nes, jo nuomone, "nė vienas iš kandidatų neturi reikiamų savybių"⁷⁷. Jam labiau patiko J.Civinskis ir K.Dmochovskis, kurie atsisakė eiti rektoriaus pareigas. Ministras siekė supriešinti vyskupą ir būsimąjį rektorių.

A.Klongevičius su N.Dolgorukovu sutarė gerai. Be to, vyskupas buvo turtingas žmogus, o generalgubernatoriui, mėgstančiam puotas, kurios pranokdavo jo finansinių išteklių galimybes, geri santykiai su vyskupu teikdavo, matyt, ne tik moralinį pasitenkinimą. Pagal žandarų pranešimus ir Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonę visi profesoriai esą patikimi ir gabūs mokslo vyrai. Nors dėl A.Fijalkovskio ir J.Gonsovskio dar susirašinėta, Vilniaus žandarų korpuso pulkininkas K.Rutkovskis (Rutkovskij) itin gerai apibūdino Polocko akademijos auklėtinį A.Fijalkovskį: "puikaus elgesio ir turi palyginti gerų savybių"⁷⁸.

Ministras neturėjo kur dingti, jis buvo priverstas gerbti generalgubernatoriaus nuomonę, juo labiau kad ir caras juo pasitikėjo. Be to, Peterburgo dar nespėjo pasiekti kalbos apie N.Dolgorukovo gyvenimo būdą.

1833 m. gruodžio 8 d. vidaus reikalų ministras išvyko pas carą. Nikolajus I patvirtino D.Blūdovo pateiktus kandidatus⁷⁹. Akademijos rektoriumi paskiriamas A.Osinskis, profesoriais – J.Skydelis, A.Daugirdas, S.Grinevičius, L.Borovskis ir J.Loboika. Vidaus reikalų ministras griežtai nusiteikęs prieš vyskupą ir paskiria A.Kapelį kanonų teisės bei Bažnyčios istorijos profesoriumi. Vyskupas į šią vietą siūlė A.Fijalkovskį, tačiau šis dėstys teologiją. Kadangi kanauninkas J. Gonsovskis nedirbo nei universitete, nei Vyriausiojoje seminarijoje, tai inspektoriumi, ministro manymu,

⁷⁶ 1833 10 24 ministro raštas // LVIA. F. 378. PS. 1833. B. 68. L. 2.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Ten pat. L. 4.

⁷⁹ 1833 12 10 ministro raštas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 74–75.

negali būti skiriamas. Inspektoriumi patvirtintas J. Markevičius. Profesoriaus vardas suteiktas Rusijos ir visuotinės istorijos dėstytojui P. Kukolnikui, tačiau jam buvo mokama tik adjunktų alga.

Ministras, padaręs du pakeitimus, nenustebino A. Klungevičiaus. Svarbiausias tikslas pasiektas – rektoriumi paskirtas A. Osinskis. Adjunktų ir lektorių, išskyrus J. de Neve, vidaus reikalų ministras kol kas nepatvirtino. Jis laukė generalgubernatoriaus žinių apie jų patikimumą ir lojalumą valdžiai.

Vilniaus gubernijos žandarų korpuso skyrius nuodugniai rinko duomenis apie adjunktus ir lektorius. IV apygardos žandarų korpuso viršininkas pulkininkas D. Jazikovas (Jazikov) pranešė generalgubernatoriui: „Vilniaus vyskupijos seminarijos prefektas kunigas Pacevičius sukilime ir antivyriausybinėje veikloje nedalyvavo, normalaus elgesio. Misionierių kunigas P. Valinskis kuklus, gabus, nepastebėta, kad užsiimtų antivalstybine veikla“⁸⁰. Panašiai apibūdintas ir kunigas A. Stanevičius. Nors žandarų korpuso vadas nepateikė kompromituojančių duomenų apie Žemaičių vyskupijos kunigą J. Narkevičių, tačiau, žinodami J. A. Giedraičio elgseną per sukilimą, žandarai ir valdžia netikėjo buvusio vyskupo dvasios tėvo nekaltumu. Papulkininkui Bobochovui specialiai įsakoma kruopščiai surinkti duomenis apie jį. J. A. Giedraitis tikriausiai neužmiršo apginti savo nuodėmklausio. Papulkininkis pranešė generalgubernatoriui: „Jono Narkevičiaus elgesys ir gyvenimo būdas geras, nepastebėta, kad būtų nepatinkamas politinė ar civilinė veikla. Sukilime nedalyvavo, neteistas, bet kokių nors nuopelnų vyriausybei neturi“⁸¹. N. Dolgorukovas, siųsdamas duomenis apie J. Narkevičių vidaus reikalų ministrui, „užmiršo“ įrašyti paskutinę papulkininkio Bobochovo sakinio dalį. 1834 m. liepos mėn. D. Blūdovas adjunktai patvirtino D. Pacevičių, J. Narkevičių ir K. Borovskį.

Akademijos kapelionu tą patį mėnesį paskiriamas Trinitorių ordino vienuolis R. Kačanovskis (Kaczanowski) (49 m.), dėstęs Antakalnio vienuolyne lotynų kalbą ir padovanojęs biblioteką akademijai. Jis buvo baigęs Vilniaus gimnaziją, universitete gavo filosofijos kandidato laipsnį.

Ilga raštų „kova“ vyko dėl vokiečių kalbos dėstytojo V. Birfroindo. Vidaus reikalų ministras ketino vokiečių kalbos dėstytoju skirti

G.Grauertą, anksčiau dėsciusį seminarijoje. Asesorius G.Grauertas nuo 1823 m. dirbo civilinio gubernatoriaus kanceliarijoje, versdavo tekstus. Jis pats parašė prašymą vidaus reikalų ministrui dėl paskyrimo į akademiją. "Patikimas ir atsidavęs vyriausybei"⁸², – taip apibūdino jį generalgubernatorius. Vilniaus vyskupui tokių "patikimų" žmonių, aišku, nereikėjo. Gubernatoriaus kanceliarijos tarnautojas ne tik pats norėjo dirbti akademijoje, jį rėmė oficialus valdžios atstovas, gubernatorius. Norėdama paskirti savo žmogų, valdžia privalėjo skandinti kitą kandidatą, todėl V.Birfroindas, išsilavinęs žmogus, universiteto auklėtinis, buvo apkaltintas laisvamanybe ir nepastovumu. Be to, jo žmona, nepraėjus nė mėnesiui po vestuvių, nusiskandino Neryje. Asesorius Andersonas kaltino V.Birfroindą, kad dėl jo įtakos Anderseno sūnus dalyvavo sukilime.

Buvo aptikta, kad V. Birfroindas turėjo ryšių su sukilėlių emisaru. Gubernatorius negailėjo kaltinimų vyskupo kandidatui ir liūpspių G.Grauertui, tačiau laikas pagaužė vidaus reikalų ministro kantrybę ir 1835 m. lapkričio 3 d. vokiečių kalbos dėstytoju D.Blūdovas paskyrė V.Birfroindą⁸³. Tais pačiais metais ordinarinis Medicinos–chirurgijos akademijos profesorius E.Eichvaldas (Eichwald) sutiko dėstyti higienos kursą.

Pirmieji akademijos kūrimosi metai buvo sunkūs. 1835 m. – vėl permainos. Dėl klierikų blogo elgesio ir už akademijos auklėtinių išdaigų slėpimą atleidžiamas inspektorius J.Markevičius. Naujuoju inspektoriumi tapo J.Gonsovskis. Balandžio 26 d. mirė kanauninkas A.Daugirdas. Pirmąjį ir paskutinį kartą rektorius A.Osinskis ketino paskelbti spaudoje konkursą Logikos ir filosofijos katedros profesoriaus vietai užimti. Laikinai dėstyti filosofiją paprašomas filosofijos kandidatas, pijorų ordino vienuolis K.Lenartavičius (Lenartowicz). Po metų ekonomo pareigų atsisakė A.Stanevičius. A.Klongevičius akademijos ekonomu paskiria Vilniaus gimnazijos kapelioną A.Vaitkevičių (Woytkiewicz), kuris

⁸⁰ 1833 11 22 raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. P. S. 1833. B. 68. L. 7.

⁸¹ 1834 01 02 raštas gubernatoriui "Apie Narkevičių" // Ten pat.

⁸² 1834 02 ? raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. L. 19.

⁸³ Ministro raštas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 384.

1816 m. baigė Troškūnų apskrities mokyklą, vėliau vyskupijos seminariją, kunigavo Šv. Jono bažnyčioje Vilniuje ir Pasvalyje. 1825–1832 m. vykdė įvairius Vilniaus konsistorijos pavedimus⁸⁴.

MOKSLO VARDŲ IR LAIPSNIŲ SUTEIKIMAS

Pagal statutą, akademija turėjo teisę suteikti studento, kandidato, magistro ir daktaro mokslinius teologinius laipsnius.

Tikslios procedūros akademijos statutas nenumatė ir iš pradžių vyskupas, suteikdamas laipsnius, vadovavosi senąja Teologijos fakulteto laipsnių suteikimo tvarka. Caras leido akademijos konferencijai (susirinkimui) parengti tikslius nuostatus dėl egzaminų, disputų, mokslinių laipsnių teikimo.

1834 m. liepos 6 d. prasidėjo A.Klongevičiaus pirmininkaujama akademijos konferencija, aptarusi projektą⁸⁵. Jį pasirašė A.Osinskis, L.Borovskis, J.Loboika ir išsiuntė tvirtinti vidaus reikalų ministrui. Projektas dingo ministerijos stalčiuose. Ir tik po caro apsilankymo Vilniuje, 1838 m. pradžioje, ministras pateikė Kitatikų reikalų departamentui apsvarstyti Vilniaus akademijos konferencijos sudarytas taisykles. Kaip buvo įprasta, departamento valdininkai rado nesutapimų su akademijos statutu, nenustatytą egzaminų skaičių ir kt. Kovo mėn. pabaigoje ministras atsiuntė projektą į akademiją taisyti. Akademijos valdyba, pataisiusi projektą, jį vėl išsiuntė ministrui.

Tik po Medicinos–chirurgijos akademijos demokratinės draugijos susekimo ir S.Konarskio sušaudymo caras įsakė vidaus reikalų ministrui patvirtinti Vilniaus akademijos mokslinių laipsnių suteikimo taisykles.

1839 m. rugsėjo 22 d. vidaus reikalų ministras ne tik patvirtino taisykles, bet ir prailgino mokslą akademijoje vieneriais metais. Dabar alumnai turėjo mokytis akademijoje 4 metus. Iš dalies mokslo laipsnių suteikimas buvo panašus į vokiečių katalikų teologijos fakultetų praktiką. Pagal kanonų teisę, suteikiami du mokslo laipsniai: licenciato ir aukščiausias – daktaro.

Vilniaus akademija suteikdavo kandidato, magistro ir daktaro mokslinius laipsnius. Naujosios taisyklės leido akademijos konferencijai teikti studento, kandidato, magistro, teologijos ir kanonų teisės daktaro teologinius mokslinius laipsnius⁸⁶.

Auklėtiniai, baigę 3 kursus ir gerai arba labai gerai išlaikę pagrindinius egzaminus ir parašę trumpą darbą, gaudavo teologijos kandidato laipsnį. Klierikai, kuriems mokslas sekėsi gerai ir vidutiniškai, tapdavo teologijos studentais. Šie, gerai išlaikę egzaminus IV kurse ir parašę darbą, taip pat galėjo tapti teologijos kandidatais. Negavę teologijos studento laipsnio ir norintys tapti kandidatais, vis vien privalėjo atitikti studentui keliamus reikalavimus. Baigiantys IV kursą klierikai, kuriems jau III kurse suteiktas kandidato laipsnis, turėjo teisę siekti magistro laipsnio. Jie rašydavo prašymus rektoriui arba akademijos valdybai. Pagrindinių disciplinų profesoriai duodavo užduočių. Konferencija paskirdavo disertacijos temą būsimam magistrui. Būtinai reikėjo parašyti dvi disertacijas: vieną lotynų kalba iš teologijos ir antrą, trumpesnę rusų kalba, įrodymui, kad disertantas moka rusiškai.

Magistras, kuriam laipsnį suteikdavo vienbalsiai visi konferencijos nariai, po metų galėjo siekti daktaro laipsnio, o jei laipsnis suteiktas ne vienbalsiai – po dvejų⁸⁷.

Būsimasis daktaras privalėjo ne tik laikyti egzaminus, bet ir pateikti akademijos konferencijos pasiūlyta tema dvi disertacijas: 1) iš teologijos arba kanonų teisės lotynų kalba; 2) kaip taikyti kanonų teisę egzistuojančioms valstybės nuostatoms, arba kokia nors kita konferencijos paskirta tema rusų kalba.

Naujosios taisyklės numatė ir išimčių. Buvo galima suteikti magistro ir daktaro laipsnius neturintiems pirmųjų dviejų žemiausių laipsnių ir baigusiems mokslus užsienyje. Kunigai magistrui, baigę kitas akademijas ir universitetus, pateikę Vilniaus akademijos konferencijai disertacijas, gaudavo teologijos daktaro laipsnius. Rusijos valdžia labai retai leisdavo pasinaudoti paskutiniąja išimtimi.

Vilniaus akademijos konferencija padarė dar vieną išimtį, bet tik savo profesoriams ir adjunktams. Tiesiogiai, be egzaminų ir disertacijų, teologijos mokslo daktaro laipsnis galėjo būti suteiktas

⁸⁴ Formuliarinis tarnybos sąrašas // Ten pat. F. 822. Ap. 11. B. 444. L. 70–71.

⁸⁵ 1834 07 06 akademijos valdybos raportas // Ten pat. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 127.

⁸⁶ Правила для испытания и возведения в учёные степени в Виленской римско-католической духовной академии. Вильно, 1839. С. 1.

⁸⁷ Ten pat. L. 6.

akademijos dėstytojams už gerą pagrindinių arba šalutinių disciplinų dėstymą, arba išgarsėjusiems spausdintais teologiniais darbais⁸⁸. Pasinaudojant šia išimtimi, daktaro laipsnis suteiktas M.Valančiui. Vėliau šia nuostata ims naudotis nesąžiningi profesoriai, ir metropolitas uždraus tokiu būdu teikti daktaro laipsnius. Visus laipsnius tvirtindavo vidaus reikalų ministras atskiru įsakymu.

PATALPOS

Pagal statutą, akademija ir vyskupijos seminarija turėjo būti kartu, tačiau klierikai į vieną pastatą netilpo. "Ten, kur susikerta trys gatvės, iš kurių dvi vadinamos Savičiaus, o trečioji, aukštytyn kylanti – Bokšto, stovi didelis buvusios Dvasinės akademijos pastatas"⁸⁹.

Tai buvęs Vyriausiosios seminarijos pastatas (Savičiaus 13). Per sukilimą čia buvo įkurdinta ligoninė. Anksčiau šis pastatas priklausė augustinijonų vienuoliams. "Kiek toliau nuo šito statinio, prie Savičiaus gatvės (vedančios prie Rotušės), iškilusi Šv. Marijos Ramintojos bažnytelė, seniau priklausiusi augustinijonams, o kartu skirta kasdieninėms [...] Akademijos dvasininkų pamaldoms"⁹⁰. Susitarus su vienuoliais, šie pastatai 1807 m. buvo perduoti Vyriausiajai seminarijai, o dabar atiteko naujai įkurtai akademijai. Diecezinė kunigų seminarija nuo 1788 m. užėmė buvusį karmelitų vienuolyną, prie Šv. Jurgio bažnyčios. "Šalia vienuolyno mažuose kiemeliuose dar visai neseniai galima buvo regėti bajorų dvarelių su podėliais ir klėtelėmis, kurie dabar sunykę ar perstatyti tolydžio retėja"⁹¹. Akademijos ir diecezinės seminarijos pastatų vieno nuo kito tolumas vyskupą labai vargino. Vidaus reikalų ministras leido, kol bus pastatytas naujas pastatas akademijai, klierikus mokyti atskirai.

Vyskupo manymu, akademijos rektorius, inspektorius, kapelionas ir ekonomas turėtų gyventi pačiame akademijos pastate arba šalia jos. Akademijos valdyba kartu su vyskupu, apžiūrėjusi akademijos pastatą, įsitikino, kad čia tilps 40 akademijos klierikų ir armėnų katalikų skyrius, gyvens rektorius, kapelionas ir vienas adjunktas⁹². Dviem profesoriams – A.Daugirdui ir L.Borovskiui, taip pat sekretoriui su visa kanceliarija paskirtos dvi auditorijos. Profesorius A.Kapelis gyveno Šv. Jono bažnyčios beneficiniame

name, J.Skydelis ir A.Fijalkovskis – Kapitulos namuose, J.Lo-boika, P.Kukolnikas ir S.Grinevičius – Medicinos–chirurgijos akademijos butuose. J. de Nevė neturėjo kur gyventi, todėl vyskupas prašė vidaus reikalų ministrą skirti 400 rb išsinuomoti butui, kadangi anksčiau tokią pat sumą mokėdavo universitetas⁹³. Akademija norėjo gauti dar 1200 rb nuomoti butus vokiečių ir lotynų kalbos dėstytojams.

A.Klongevičius rūpinosi ne tik kaip gerinti profesorių ir dėstytojų gyvenimo sąlygas, bet ir kaip galutinai sutvarkyti pačią akademiją. Vidaus reikalų ministras Vilniaus vyskupo prašymu davė 30000 rb. A.Stanevičius siunčiamas ieškoti medžiagų statybai. Kad būtų pigiau, nuspręsta ne naują pastatą statyti, o išplėsti Vyskupijos seminarijos patalpas ir ten perkelti akademijos alumnus. Akademijos valdyba, beneficinės komisijos paprašyta, 1834 m. liepos 28 d. pateikė būtinų patalpų akademijai sąrašą⁹⁴. Valdybos manymu, pilnutiniam akademijos darbui reikalingos tokios patalpos: oratorija, 107 vietų valgykla, keturios didelės auditorijos, iš kurių trys bus skirtos akademijai, viena seminarijai, iškilmingų susirinkimų salė, biblioteka su skaitykla, butas bibliotekininkui, ligoninė, salė, kurioje galėtų susirinkti klierikai po pietų ir vakarienės, kanceliarija su posėdžių sale valdybos posėdžiams ir konferencijoms, butai rektoriui, inspektoriui, kapelionui, 107 klierikų kambariai, vonios, virtuvė, sandėlis, vyno rūsys, ledainė, daržinės, arklidė ir kiti ūkiniai statiniai. Seminarijos perstatymo projektą parengė prof. K.Podčasinski (Podczaszyński). Ministerijos skirtų pinigų užteko tiktai pusei projekto įgyvendinti. Prasidėjo ilgai trukęs susirašinėjimas su generalgubernatoriumi ir vidaus reikalų ministru. Be to, akademijos valdyba ir beneficinė komisija kritikavo patį projektą už tai, kad per daug palikta

⁸⁸ Ten pat. L. 14.

⁸⁹ Kirkoras A. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. V., 1991. P. 98.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Ten pat. P. 107.

⁹² 1834 02 24 raštas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 94.

⁹³ Ten pat. L. 95.

⁹⁴ 1835 10 03 pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 1241. L. 1.

koridorių, blogai parinktas pagrindinis įvažiavimas, mažai vietos klierikų lovoms, ligoninė arti klierikų miegamųjų, o tai pavojinga epidemijos metu⁹⁵.

PIRMIEJI MOKSLO METAI

Nors jau 1833 m. vasario mėnesį vidaus reikalų ministras pažymėjo, kad, panaikinus universitetą, Vyriausioji seminarija egzistuoti nebegali⁹⁶, 1833 mokslo metus ji pradėjo kaip Vyriausioji seminarija, o ne kaip akademija. Tiek klierikai, tiek dėstytojai jautėsi pasimėtę. Seminarijai vadovaujantis vyskupas, ministro palieptas, nepriėmė naujų klierikų. Po rekolekčių, antroje rugsėjo pusėje, į Vyriausiąją seminariją grįžo 15, į vyskupijos – 52 klierikai. Paskaitos pradėtos skaityti jau rugsėjo pabaigoje. A. Klungevičius ėmėsi įgyvendinti dėl disciplinų dėstymo pasiūlytą projektą vidaus reikalų ministrui, kuris vėliau jį atmetė. A. Fijalkovskis dėstė dogmatinę ir pastoralinę teologiją; moralinę teologiją ir logiką – J. Skydelis, būsiamasis inspektorius J. Markevičius – kanonų teisę ir Bažnyčios istoriją, Šventąjį Raštą – misionierių kunigas I. Kacas. A. Daugirdas ėjo kapeliono pareigas jau daugiau kaip 20 m. Iš pradžių paskaitos buvo skaitomos fragmentiškai, trūko dėstytojų, o ir klierikai tais suirutės ir permainų metais nelabai buvo linkę mokytis. Prieš Naujuosius metus A. Klungevičius iš naujo skirstė jau vidaus reikalų ministro patvirtintus profesorius. Paskaitos pradėtos skaityti pagal statutą. Kadangi pablogėjo vyskupo sveikata, jis ragino rektorių kuo greičiau atvykti į Vilnių. 1834 m. sausio 2 d. dėstytojai davė priesaiką. Sušaukęs valdybą, vyskupas aptarė mokymo ir klierikų tolesnį likimą. Ketvirtakursiams nutarta leisti baigti kursą iki vasaros, kiti klierikai paliekami, kol baigs mokslą. Įstoję naujaisiais metais jau turės mokytis 3 metus.

Profesoriai per savaitę privalės dėstyti po 6, visi kiti po 4 valandas. Kitiems mokslo metams bus sudaromas specialus grafikas.

Numatyta, kad logikos, filosofijos, Rusijos ir visuotinės istorijos, rusų literatūros ir kalbos, prancūzų, vokiečių kalbų disciplinos bus dėstomos per savaitę po 2 valandas akademijoje ir seminarijoje, lotynų ir graikų literatūros – po 3 akademijoje ir po 1 semi-

narijoje. Kitos lotynų kalbos valandos atiduodamos seminarijos adjunkto pavaduotojui.

“Naujoji tvarka ir akademijoje, ir seminarijoje gera, – pažymėjo A.Klongevičius, – tik vienam inspektoriui sunku visur spėti, reikia, kad jam padėtų adjunktai arba jų pavaduotojai, kaip dabar daroma”⁹⁷.

Peterburgas visad nenuleido akių nuo akademijos. Vidaus reikalų ministras skubiai davė ataskaitą carui: “1833 m. baigtas svarbus darbas, Teologijos fakultetas reorganizuotas į dvasinę akademiją”⁹⁸. D.Blūdovas skubėjo, nes kelis kartus Nikolajui I buvo prižadėjęs atidaryti akademiją iki 1834 m. sausio 1 d., tačiau Vilniaus vyskupas kantriai laukė atvykstančio A.Osinskio. Šaltis, gili žiema ir pūgos vis trukdydavo rektoriui vykti į Vilnių, o ir nelabai stiprią sveikatą reikėjo saugoti. Nors vyskupas, daugiausia prisidėjęs prie akademijos kūrimo, turėjo moralinę teisę švęsti atidarymą ir be rektoriaus, tačiau laikėsi savo principų be reikalo nepataikauti valdžiai. Pagaliau vasario 4 d. rektoriaus karieta sustoja akademijos kiemelyje. Netrukus pradėta rengtis akademijos atidarymui. Iškilmingas akademijos atidarymas prasidėjo 1834 m. vasario 11 d. pusę dvylikos. Tai buvo vienas žymiausių įvykių Vilniuje po sukilimo.

Lydimas rektoriaus, profesorių, dėstytojų ir klierikų, A.Klongevičius atvyko į akademijos Šv. Jono bažnyčią. Bažnyčia buvo pilna kunigų, vienuolių ir pasauliečių, celebruotos pontifikalinės iškilmingos šv. Mišios, giedotas himnas “Veni Creator”, melstasi už imperatorių. Po šv. Mišių visi ėjo į viešąją salę, juos pasitiko gubernijos valdžia: generalgubernatorius N.Dolgorukovas, Vilniaus gubernijos viršininkas Doppelmairas, generalmajoras Š.Baturinas, Medicinos–chirurgijos akademijos prezidentas T.Kučkovskis (Kuczowski), IV apygardos žandarų viršininkas D.Jazikovas ir daug kilmingų svečių⁹⁹.

⁹⁵ Ten pat. L. 5.

⁹⁶ 1833 02 25 raštas “Apie dvasinės mokyklos įsteigimą” // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 383. L. 20.

⁹⁷ 1834 02 15 raštas kolegijai // Ten pat. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 116.

⁹⁸ Извлечение из отчёта министра внутренних дел за 1833 г. // Журнал Министерства внутренних дел. 1834. Ч. 13. № 7. С. 65.

⁹⁹ Kuryer litewski. 1834. 27 lutego. N 17. S. 142–143.

Iš pradžių buvo perskaitytas caro įsakas apie akademijos įkūrimą. A.Klongevičius, pradėdamas iškilmingą posėdį, pasakė įžanginę kalbą. Joje pamaloninta valdžia ir imperatorius, apžvelgta universiteto istorija. Svarbiausia mintis, kuri sukėlė daugelio nuostabą ir leido suprasti tikrąjį vyskupo tikslą, skambėjo taip: "Naujoji Akademija, perėmusi ankstesniosios [Vilniaus akademijos – V. J.] vardą ir pobūdį, apsirūpinusi nauja, šviesesniems laikams tinkančia pagalba, turėtų subrandinti kraštui tokius pačius, o galbūt ir dar brandesnius savo darbo vaisius"¹⁰⁰.

Pati intelektualiausia buvo akademijos rektoriaus kalba. A.Osinskis akcentavo didelius pirmojo rektoriaus jėzuito P.Skargos nuopelnus Vilniaus akademijai. Tai buvo kalba, uždeganti klierikus ir teikianti jėgų bei pasitikėjimo visam akademijos personalui. "Dvasinė akademija atveria Jums, – kalbėjo rektorius, – neišsenkamus mokslų turtus ir visus tikrus pagarbos ir šlovės šaltinius. Teologijos mokslai tokie dideli ir garbingai nešantys pasauliui ramybę nušvies Jums išsamiai ir tvirtai ypatingą paskirtį studijuojant tikėjimo šaltinius..."¹⁰¹

Vėliau prof. A.Fijalkovskis buvo kaltinamas, kad jo skaitytas traktatas "Apie Bažnyčios istorijos būtinumą, jos naudą ir įtaką teologijos mokslams"¹⁰² esąs menko mokslinio lygio. Tačiau profesorius ir nesirengė gubernijos valdžiai skaityti mokslinio pranešimo, o tik norėjo supažindinti ją su Bažnyčios istorija ir teologijos mokslo esme. Pranešimas generalgubernatoriui patiko: A.Fijalkovskis be saiko gyrė imperatorių, aiškino, ko moko teologijos disciplinos.

Be akademijos profesorių, prakalbą apie lotynų ir graikų kalbų mokėjimo ir pažinimo naudą pasakė Medicinos–chirurgijos akademijos profesorius S.Grinevičius¹⁰³. Jis kalbėjo lotyniškai, tuo pabrėždamas savo profesionalumą ir ištikimybę tradicijai, Bažnyčios ir kunigų atskirumą nuo salėje sėdinčios gubernijos valdžios. Paskutinę panegiriką imperatoriui ir Rusijos valstybės istorijai pasakė "žymusis" istorikas P.Kukolnikas¹⁰⁴. Kaip ir derėjo valdžios statytiniui, savo mintis jis dėstė rusiškai. Universiteto sienos seniai buvo girdėjusios tokį rusiška dvasia persunktą murmėjimą. Liūdna iškilmių pabaiga nesugadino nei rektoriaus, nei vyskupo nuotaikos.

1834 m. spalio 9 d., cenzoriui L. Borovskui leidus, Vilniaus knygų leidėjas J. Zavadskis išleido iškilmingame akademijos atidaryme pasakytas kalbas ir pranešimus.

Vyskupui buvo kur kas lengviau dirbti kasdienius darbus, nes rektorius ėmėsi savo tiesioginės veiklos, kol kas padedamas vyskupo. Rektoriui intelektualui kiek neįprasti ir sunkiai suprantami atrodė akademijos ūkio ir pertvarkymo darbai. Vyskupo praktiškumas ir rektoriaus intelektas sudarė gerą duetą.

Kolegija jau 1833 m. paskirstė vyskupijoms vietas akademijoje. Vyskupai neskubėjo siųsti klierikų į akademiją – padėtis po sukilimo neskatino aktyvios veiklos. Tik Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis nedvejojo ir greit pranešė, kad į akademiją pasiųsti tie klierikai, kurie mokėsi Vyriausiojoje seminarijoje: A. Visockis (Wysocki), D. Gobiatas (Gobiatto), D. Tčaskovskis (Trzaskowski), B. Putramentas (Putrament) ir A. Volodkevičius (Wolodkewicz)¹⁰⁵. Vėliau ir kiti vyskupai atsiuntė prašymus rektoriui. Pirmieji teologijos studento laipsnį birželio 26 d. gavo 8, teologijos kandidato – 2 auklėtiniai. Klierikų skaičius akademijoje didėjo pamažu, net 1835 m. rugsėjo mėn. jų mokėsi tik 20: 3 iš Mogiliovo arkivyskupijos, 6 iš Vilniaus, 3 iš Minsko, 5 iš Žemaitijos, 1 iš Kameneco ir 2 iš Lucko-Žitomiro¹⁰⁶.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Bandžiau atskleisti Vilniaus Romos katalikų dvasinės akademijos įkūrimo procesą. Nors toks fragmentiškas nagrinėjimas nesukuria visapusiško vaizdo ir neatskleidžia situacijos sudėtingumo, tačiau

¹⁰⁰Otwarcie publiczne Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej Wileńskiej Dnia 11 lutego 1834 Roku. Wilno, S. 12.

¹⁰¹Ten pat. P. 29.

¹⁰²Ten pat. P. 42–83.

¹⁰³Ten pat. P. 87–103.

¹⁰⁴Ten pat. P. 107–134.

¹⁰⁵1834 02 23 raportas kolegijai // RVIA. F. 826. Ap. 1. B. 2. L. 119.

¹⁰⁶1834 09 24 auklėtinių sąrašas // Ten pat. L. 297.

nauja rasta medžiaga Rusijos archyvuose galbūt padės atgavinti mūsų istorinėje sąmonėje nepelnytai visų pamirštą Vilniaus, o vėliau Peterburgo akademiją. Situacija po sukilimo vertė imperijos viršūnę ieškoti būdų, kaip išvengti neramumų buvusiose LDK žemėse. Rusijos valdžia siekė neutralizuoti bajoriją ir patraukti į savo pusę kunigus. Kitaip tariant, ko negalėjo padaryti caro valdžia administracinėmis priemonėmis, turėjo padaryti kunigai, auklėdami jaunimą ir formuodami žmonių mąstyseną vyriausybės pageidaujama linkme.

Rusijos valdžia manė, kad kuriamoji akademija turi ugdyti lojalų imperijai ir valdomą vyriausybės kunigą. Tuo rūpinosi ne vien caras, bet ir vidaus reikalų ministras: "Prašom atkreipti Jus ypatingą dėmesį į šią naujai kuriamą aukštąją mokyklą Rusijos Romos Katalikų dvasininkams, kad dabartinė akademijos sudėtis, vadovaujama Vilniaus vyskupo, ne tik nenukryptų nuo kilniaširdiško mūsų imperatoriaus iškelto tikslo, bet ir pateisintų vyriausybės viltis, jog jaunuomenė bus rengiama kruopščiai ir lavinama ištikimybės valdžiai, atsidavimo Rusijos valstybei, pareigos ir Bažnyčios tiesioginės naudos dvasia"¹⁰⁷.

Realiau mąstantys valdžios žmonės netikėjo tokio tikslo gyvybingumu: "Aukštuomenės auklėjimas buvusioje Lietuvoje daugiausia yra katalikų dvasininkų rankose. Nėra jokios vilties atimti auklėjimą iš jų..."¹⁰⁸

Sudarytos Katalikų Bažnyčiai minimalios veikimo sąlygos, dvasininkų ugdymas, tiesiogiai priklausomas nuo vidaus reikalų ministro, taip pat kitos administracinės priemonės, caro įsitikinimu, turėjo duoti gerų rezultatų. Nikolajus I 1835 m. gegužės 19 d. Lenkijos vietininkui Paškevičiui rašė: "Laikas perimti kunigų ugdymą į savo rankas, ką mes su pasisekimu Vilniuje ir padarėme"¹⁰⁹.

Priešingų tikslų toje pačioje akademijoje siekė Vilniaus vyskupijos hierarchai – išugdyti kunigą, kuris griežtai laikytųsi Bažnyčios kanonų ir nesileistų Rusijos valdžios apgaunamas ir suviliojamas.

Daugiausia nuopelnų kuriamai akademijai turėjo Vilniaus vyskupas. Ji buvo formuojama pagal jo ir rektoriaus nuostatą, kaip tęsėja tų tikslų, kurių siekė jėzuitų įkurta Vilniaus akademija.

Esu linkęs pritarti šių dviejų garbingų vyrų nuomonei. Rusijos valdžia kūrė savąją mokyklą, jie – savąją: pirmoji atspindėjo išorines sąlygas, antroji siekė esmės.

Laikas įrodė, kad vyskupas ir rektorius buvo teisūs. Vėliau akademija, perkelta į Peterburgą, išlaikė tą dvasią ir kryptį, kuri taip ilgai buvo puoselėjama LDK centre.

¹⁰⁷ 1833 12 10 vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. PS. 1833. B. 68. L. 11.

¹⁰⁸ 1831 01 01 Kankrino raštas "Apie Lietuvą" // RVIA. F. 1266. Ap. 1. B. 97. L. 136.

¹⁰⁹ Письма Николая I Паскевичу // Щербатов. Генерал-фельдмаршал князь Паскевич. Приложение к тому пятому 1832-1847. СПб., 1896. С. 257.

RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE

Edvardas Vidmantas

1881 m. į sostą įžengus Aleksandrui III, Rusijos imperijoje suaktyvėjo reakcija. Jos veiksmus labiausiai pajuto Lietuvos katalikų dvasininkija, kurios caro valdžia nuo Lietuvos okupacijos pradžios nepajėgė įveikti. Todėl Rusijos vyriausybė visaip siekė maksimaliai apriboti Katalikų Bažnyčios funkcionavimą ir taip mažinti dvasininkijos įtaką, sudaryti sąlygas krašto kolonizacijai ir stačiatikybės išgalėjimui. Tokia padėtis skatino gyventojus priešintis valdžios siekiams juos nutautinti ir paversti stačiatikiais. Kita vertus, katalikų tikėjimas ir lietuvių kalba valstiečiams buvo įgimtos dvasinės vertybės. Nuo M.Valančiaus vyskupavimo laikų jos turėjo ryškesnę tautinę tendenciją. XIX a. pabaigoje, sustiprėjus reakcijai, religinis tautinis sąjūdis Žemaitijoje ne susilpnėjo, bet atvirksčiai, įgijo aštresnę pasipriešinimo formą bei platesnį mastą.

Šios temos atskiri klausimai atsispindėjo tyrinėtojų darbuose. Kunigai J.Matusas¹ ir V.Burkevičius² knygoose bei straipsniuose, remdamiesi Kauno archyvo dokumentais, aptarė lietuvių rusinimą per pradžios mokyklas, kunigų priešinimąsi moksleivių nutautinimui. Keletas autorių³ nušvietė Kauno kunigų seminarijos auklėtinių nelegalią veiklą, katalikiškosios periodinės spaudos leidimą bei platinimą Lietuvoje. Kunigai A.Dambrauskas-Jakštas ir J.Stakauskas apžvelgė Žemaičių (Telšių) vyskupo M.Paliulionio veiklą. J.Stakauskas vyskupą priskiria prie senesniosios tradicijos, lenkiškos orientacijos dvasininkijos atstovų, kuris žiūri į lenkiškąją kultūrą kaip

į sąjungininę, galinčią laiduoti pergalę kovoje su gyventojų stačiatikinimu ir Bažnyčios persekiojimu, tačiau, autoriaus nuomone, jis Žemaitijos gyventojų nelenkino, protegavo lietuvių kalbą ir atkakliai priešinosi caro valdžios vykdomai politikai⁴. A. Dambrauskas-Jakštas M. Paliulionį laiko M. Valančiaus pasekėju. Tarp jų jis mato tik tą skirtumą, kad M. Valančius, be Bažnyčios reikalų, rūpinosi katalikų dvasininkijos lietuviybės stiprinimu, buvo karštas patriotas ir žymus lietuvių rašytojas. O M. Paliulionis kitų idealų kaip būti geru katalikų vyskupu ir ginti katalikybės reikalus neturėjo⁵.

Čikagoje leistame Kražiškių sambūrio leidinyje "Kražiai" nagrinėjama tema keletas straipsnių buvo paskelbta. Jų autoriai (kun. P. Veblaitis⁶, kun. S. Matulis⁷, J. Virbickis⁸) nagrinėjo 1893 m. Kražių įvykius, kiti (B. T. Dirmeikis⁹, P. Šležas¹⁰) įvertino gyventojų priešinosi Kražiuose reikšmę lietuvių tautiniam atgimimui. P. Veblaitis taip pat nušvietė 1886 m. Kęstaičių parapijos gyventojų priešinosi bažnyčios uždarymui¹¹.

Šiame darbe siekiama atskleisti bendrą religinio tautinio sąjūdžio Žemaitijoje vaizdą, nustatyti veikusių religinių tautinių jėgų tarpusavio ryšius bei sąveiką, išsiaiškinti sąjūdžio organizacinį centrą, veiklos programą, metodus bei taktiką.

¹ Matusas J. Kunigų kova su rusų valdžia dėl tikybos ir gimtosios kalbos pradžios mokykloje / / Tiesos kelias. 1930. Nr. 5. P. 266-275; Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. K., 1937.

² Burkevičius V. Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų 1863-1915. K., 1939.

³ Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje / / Tiesos kelias. 1938. Nr. 11-12; 1939. Nr. 1-3, 5, 7/8; Merkelis A. Juozas Tumas-Vaižgantas. V., 1989; Tumas J. "Apžvalga" ir apžvalgininkai. K., 1925.

⁴ Stakauskas J. Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas / / Židinys. 1939. Nr. 8/9. P. 230-262.

⁵ Dambrauskas-Jakštas A. Užgesę žiburiai. Roma, 1975. P. 213-224.

⁶ Veblaitis P. Kražių skerdynės / / Kražiai. Chicago, 1989. P. 39-79.

⁷ Matulis S. Kražiečių kraujo auka / / Ten pat. P. 80-84.

⁸ Virbickis J. Kruvinoji Kražių drama / / Ten pat. P. 115-124.

⁹ Dirmeikis B. T. Kražių skerdynių reikšmė tautiniam atgimimui / / Ten pat. P. 128-130.

¹⁰ Šležas P. Kražių įvykių reikšmė tautiniam susipratimui / / Ten pat. P. 131-140.

¹¹ Veblaitis P. Kova su caro valdžia už Kęstaičių Bažnyčią / / Draugija. 1938. Nr. 9/10, 11-12, 15/16, 17/18-22.

SAJUDŽIO SUAKTYVĖJIMO PRIEZASTYS

Caro vyriausybės politika buvo siekiama galutinai inkorporuoti kraštą į Rusijos imperiją ir rusinti gyventojus, ištrinti iš jų atminties Lietuvos vardą. Krašto rusinimo programa daugiausiai priklausė nuo imperijos monarchų pastangų bei politinės situacijos. Monarchų kaita sustiprindavo arba susilpnindavo proceso eigą. 1863 m. sukilimas sudarė sąlygas Lietuvoje įsigalėti M. Muravjovui (1863–1865), kuris leido krašto valdymo taisykles, potvarkius, varžančius lietuvių tautos kultūrinį bei ekonominį gyvenimą, panaikino bet kokias piliečių teises. Jis sudarė tarsi teisinį pagrindą, kuriuo buvo vadovaujama iki pat 1905 m. Rusijos demokratinės revoliucijos. Tai padarė didelę žalą lietuvių tautai ir jos kultūrai.

Rusinimas Žemaitijoje daugiausia plito per mokyklas. Ji įsiskverbė ir į katalikų kunigų pastoracinį darbą. XIX a. 8-ajame dešimtmetyje Panevėžio apskrityje kun. Rubaževičius atlikdavo pridėtines pamaldas rusų kalba¹². Vilniaus generalgubernatorius P. Albedinskis (valdęs 1874–1880) savo rašte Vidaus reikalų ministerijai rašė, kad rusų kalba į Katalikų Bažnyčią ateis su mokyklos pagalba. Jo nuomone, vietos jaunimas, pakankamai įsisavinęs rusų kalbą, pareikalaus šia kalba atlikinėti ir pastoracinį darbą¹³. Šie generalgubernatoriaus samprotavimai turėjo pagrindą. Mokyklos poveikis vaikams didėjo. Pavyzdžiui, Veiviržėnų mokyklos mokytojas, kuris nepastebimai rusino moksleivius, turėjo jiems didesnę poveikį negu tikybos mokytojas*.

XIX a. 9-ojo dešimtmečio pradžioje buvo sugriežtinti M. Muravjovo laikų Lietuvos valdymo metodai: buvo pradėtas šiurkščiai varžyti pastoracinis darbas, valstybinių švenčių dienomis moksleiviai katalikai verčiami lankyti cerkves¹⁴, griebtasi priemonių susilpninti vadinamąjį katalikų fanatizmą¹⁵. Šitaip valdžia siekė katalikų dvasininkiją paversti paklusnia caro valdžios tarnautoja, aktyvia vyriausybės politikos vykdytoja. Panašiai buvo žiūrima ir į Lietuvos vyskopus. Tai vaizdžiai rodo caro Mikalojaus I pokalbis su M. Valančiumi pastarojo konsekracijos į Žemaičių vyskupo pareigas proga. Pokalbis su caru vyko ne apie žemaičių dvasinius reikalus, Bažnyčios būklę, bet apie gyventojų ištikimybę vyriausybei¹⁶. Valdžios siekimas laikyti vyskupą pareigūnu, o ne žmonių

sielų ganytoju, komplikavo katalikų dvasininkijos padėtį. Esant dviejų skirtingų interesų sankirtai, išaugo vyskupo vaidmuo saugant savo krašto dvasines vertybes, ginant Bažnyčios interesus.

Tokią atsakomybę jautė ir kun. M.Paliulionis, kai 1883 m. du kartus mėgino atsisakyti valdžios siūlomų Žemaičių vyskupo pareigų¹⁷. Tuo buvo mėginama pabrėžti, kad jis nenorės valdininkauti, vykdyti valdžios nurodymus, bet eis pasirinktu keliu, vykdys apaštalavimo misiją.

Neturime žinių, kokiomis sąlygomis, bet, matyt, valdžios verčiamas M.Paliulionis užėmė Žemaičių vyskupo pareigas. Pirmieji vyskupavimo metai suteikė nemažai rūpesčių. Rusinimo tikslais buvo leidžiama rusų kalba religinė literatūra, skirta katalikų moksleiviams, visų tikėjimų mokiniai buvo verčiami prieš pamokas atsistoję kalbėti bendrą maldą prieš ikoną, imta nuolat kontroliuoti tikybos mokytojo darbą mokyklose¹⁸, reikalauta, kad katalikų dvasininkija savo pastoraciniame darbe laikytųsi ne Bažnyčios kanonų, bet vyriausybės nutarimų¹⁹. Rusijos imperijos šovinistai atvirai ragino vyriausybę panaikinti Katalikų Bažnyčią, katalikus paversti stačiatikiais arba šią bažnyčią atskirti nuo lenkų įtakos ir pamažu padaryti ją paklusnia

¹² Vilniaus mokymo apygardos globėjo 1889 m. pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui // Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau - RVIA). F. 821. Ap. 150. B. 249. L. 37.

¹³ Vilniaus generalgubernatoriaus 1876 m. raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. Ap. 125. B. 272. L. 274.

* Apie tai plačiau žr. šioje knygoje E.Vidmanto spaudai parengto dokumento publikaciją "Žemaitijos katalikų dvasininkijos priešinimasis rusinimui".

¹⁴ Apie mokymo žinybos potvarkį dėl katalikų tikėjimo mokinių cerkvės lankymo iškilmingomis švenčių dienomis // Ten pat. B. 315. L. 63.

¹⁵ 1874-1886 m. priemonės Vakarų krašto Romos katalikų fanatizmui susilpninti // Ten pat. B. 298^a.

¹⁶ Valančius M. Pastabos pačiam sau. Klaipėda, 1929. P. 35.

¹⁷ Vidaus reikalų ministro pranešimas dėl 1896 m. Kitatikių reikalų departamento veiklos // RVIA. F. 821. Ap. 11. B. 71. L. 86.

¹⁸ Vilniaus generalgubernatoriaus 1893 01 29 raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. Ap. 3. B. 717. L. 3.

¹⁹ Vidaus reikalų ministro 1885 11 14 raštas Telšių (Žemaičių) vyskupui M.Paliulioniui // Ten pat. Ap. 125. B. 262. L. 12.

valstybei²⁰. Visa tai kėlė rimtą grėsmę Katalikų Bažnyčios egzistavimui Lietuvoje ir rimtą pavojų šio krašto gyventojų tautiškumui.

GIMTOSIOS KALBOS IR TIKĖJIMO GYNIMAS MOKYKLOJE

Katalikybė ir lietuviybė buvo pagrindiniai veiksniai, kurie telkė tautą, skatino saugoti savo tėvų bei senelių puoselėtas dvasines vertybes, o grėsmės atveju – ginti jas.

Tokia grėsmė atsirado po 1863 m. sukilimo, kai rusų valdžia norėjo įtvirtinti mokyklose rusų kalbą. Pagal 1863 m. paskelbtas taisykles, pirmaisiais vaikų mokymo metais tikyba turėjo būti dėstoma gimtąja kalba, o jau antraisiais metais – rusų kalba. Tačiau praktiškai į tai nebuvo atsižvelgiama. 1865 m. Kauno mokyklų inspektorius, vizituodamas Surviliškio mokyklą, įsakė tikyba dėstyti rusiškai, tik kai kuriuos žodžius paaiškinti lietuviškai. Vilniaus generalgubernatorius irgi reikalavo tikyba dėstyti rusų kalba²¹. Kadangi valdžios reikalavimams tikintieji atkakliai pasipriešino, tikybos dėstymas rusiškai buvo pristabdytas. 1882 m. jis buvo atnaujintas, remiantis Valstybės tarybos nutarimu²². Taigi buvo mėginama atimti vienintelę galimybę viešoje vietoje vartoti lietuvių kalbą ir išreikšti savo tautiškumą.

PRIEŠINIMASIS TIKYBOS DĖSTYMUI RUSŲ KALBA

1882 m. vyriausybės priimtas nutarimas buvo antras mėginimas įgyvendinti M. Muravjovo nepavykusį bandymą pašalinti lietuvių kalbą iš mokyklos. Valdžios mėginimams įvesti rusų kalbą tikybos pamokose pirmieji pasipriešino kunigai – tikybos mokytojai. Jie ėmėsi boikotuoti tikybos pamokas. 1884–1885 m.m. retai pradėjo lankyti pamokas Šiaulių apskrities tikybos mokytojai. 1885–1886 m.m. panaši padėtis jau buvo Bachmatų, Biržų, Sedos, Šaukėnų, Žagarės mokyklose. Kauno mokyklų inspektorius, dalyvavęs Akmenės, Kruopių, Kuršėnų, Žagarės mokyklų egzaminuose, nustatė, kad mokiniai pagrindines maldas mokėjo žemaitiškai arba lenkiškai,

o į rusų kalbą jų išversti nesugebėdavo²³. Kunigų retas tikybos pamokų lankymas pastebimas visoje Žemaičių vyskupijoje ir jis tęsėsi iki XIX a. pabaigos.

Kita dalis kunigų ateidavo į pamokas, bet atsisakydavo tikybą dėstyti rusų kalba. Bene pirmasis demonstratyvus pasipriešinimas dėstymui rusų kalba buvo Veiviržėnų mokykloje. 1885 m. kun. A. Jasinskis, atvykęs į šią mokyklą dėstyti tikybą, rado tokią tvarką: prieš pamokas moksleiviai rusų kalba giedodavo maldą, pertraukos metu privalėjo tarp savęs kalbėti rusiškai, o jeigu kuris prašnekdavo žemaitiškai, tai pagal įvestą tvarką mokėdavo vienos kapeikos baudą. Mokytojas aiškino mokiniams, kad lietuvių ir rusų tautos turi daug bendro, jis nematęs skirtumo tarp katalikų ir stačiatikių tikėjimų. Visa tai išdėstęs, tikybos mokytojas paklausė mokinių: "Nuo kada jūs tapote rusais?"²⁴. Šie kunigo žodžiai vaikams buvo tarsi šaltas dušas, verčiantis juos susimąstyti apie gimtosios kalbos svarbą. A. Jasinskis, nepaisydamas mokyklos vadovybės reikalavimų, tikybą dėstė lietuviškai ir taip pat prieš pamokas kalbėjo maldą. Todėl už moksleivių tautinės savimonės žadinimą bei rusų kalbos ignoravimą tikybos pamokų metu, kunigas valdžios buvo uždarytas dvejiems metams į Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyną. Šis įvykis sukėlė Veiviržėnuose gyventojų nepasitenkinimą bei atgarsį Žemaitijoje. Taip Žemaitijoje kunigai priešinosi rusų kalbai. Padėtis nesikeitė ir vėlesniais metais. 1888 m. Kauno mokyklų inspektorius, vizitavęs Biržų pradžios mokyklą ir pastebėjęs galimybę dėstyti tikybą rusų kalba*, pasiūlė tikybos mokytojui kun. Jančiauskui vietoj lenkų kalbos pradėti dėstyti rusų kalba. Tačiau tikybos mokytojas, neatsižvelgdamas į inspektoriaus pasiūlymus, tikybą ėmė dėstyti lietuviškai²⁵.

²⁰ Сборник статей разъясняющих польское дело по отношению к Западной России. Кн. 1. В., 1885. С. 224.

²¹ Matusas J. Lietuvių rusinimas... P. 108.

²² Svetimo ministerijos 1883 01 12 raštas Vidaus reikalų ministerijai // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 274. L. 45.

²³ Ten pat. Ap. 150. B. 249. L. 1–2.

²⁴ Ten pat. L. 145.

²⁵ Ten pat. L. 44–45.

Mažai įtakos kunigams turėjo 1885 m. švietimo vadovybės įvestas tikybos dėstymas prie "atvirų durų". Šiose pamokose privaloma tvarka turėjo dalyvauti mokyklos mokytojas ir kontroliuoti kunigo darbą. Tai buvo šiurkštus kišimasis į kunigų reikalus bei jų darbo sekimas. Atrodo, kad ši priemonė nebuvo efektyvi. Tai matome iš mokyklų inspektoriaus tikrinimo rezultatų. 1887 m. inspektorius, patikrinęs 19 mokyklų, pagyrimo vertą rado tik vieną kunigą. 1893–1894 m. patikrinus 55 mokyklas, rezultatas buvo panašus, nes užtiko vos vieną kunigą, "turintį meilės rusų mokyklai"²⁶. Padėtis negerėjo ir vėlesniaisiais metais. Lietuviškai tikyba buvo dėstoma Alsėdžių, Baisogalos, Batakių, Kelmės, Papilio, Skaudvilės, Šilalės, Žagarės ir kitose mokyklose. Be to, XIX a. pabaigoje pastebimos tam tikros valdžios nuolaidos: iš kunigų pradėta reikalauti, kad jie prie rusų kalbos dėstymo pereitų antraisiais mokslo metais²⁷.

Taigi dauguma tikybos mokytojų valdžios reikalavimams nepakluso, vaikus mokė taip, kaip liepė jų sąžinė ir Bažnyčia. Dėl tos priežasties nemaža kunigų, tokių, pavyzdžiui, kaip tikybos mokytojai: Sedos mokykloje – Paulauskas (1885), Veiviržėnų – A.Jasinskis (1885), P.Cechanovskis (1887), Kauno – Mickanevskis (1889), Alsėdžių – Svilas (1898), Žagarės – Čepas (1898) už gimtosios kalbos gynimą buvo pašalinti iš pareigų ir uždaryti į vienuolynus. Taujėnų mokyklos tikybos mokytojui kun. Stapulioniui buvo iškelta byla, o Panevėžio realinės mokyklos kapelionas A.Dambrauskas-Jakštas – ištremtas į Rusijos gilumą (1889). Kunigų priešinimasis valdžios nepagrįstiems reikalavimams pareigūnų buvo vertinamas kaip konfesinės pareigos nevykdymas. Tuo tarpu Katalikų Bažnyčioje nuo XVI a. Tridento vyskupų susirinkimo galiojo nutarimas, įpareigojantis mišrios tautinės sudėties tikintiesiems pridėtinėse pamaldose vartoti daugumos kalbą.

Tokios pozicijos Romos kurija laikėsi ir vėliau. Kai 1869 m. Vakarų gubernijų bažnyčiose caro valdžia pradėjo prievarta įvesdinti rusų kalbą, Lietuvos vyskupai kreipėsi į Vatikaną, prašydami išspręsti šiuos klausimus: 1. Ar galima be Apaštališkojo Sosto leidimo įvesti rusų kalbą į pridėtinės pamaldas? 2. Ar lietuvių kalbos pakeitimas rusų kalba gali būti laikomas priimtiniu Apaštališkajam Sostui? 1877 m. liepos 11 d. Romos inkvizicijos

Generalinė kongregacija priėmė dekretą*, kuriuo Lietuvos vyskupams davė neigiamą atsakymą²⁸. Aiški Romos kurijos pozicija dėl gimtosios kalbos vartojimo Katalikų Bažnyčioje skatino Žemaitijos katalikų dvasininkiją priešintis rusų kalbos įvedimui į pastoracijos darbą ir prievartiniam gyventojų rusinimui. Be to, dvasininkus veikė ir kitos priežastys, pavyzdžiui, meilė savo kraštui, siekimas išsaugoti savo įgimtas tautines vertybes, instinktyvus priešinimasis brutaliai patvaldystės prievartai bei savivalei.

MALDOS UŽ CARĄ MOKYMO RUSŲ KALBA BOIKOTAVIMAS

Pagal Katalikų Bažnyčios kanonus malda už valdovą, karalių (*Pro rege*) buvo atliekama lotynų kalba. Popiežius buvo leidęs lenkams šią maldą kalbėti gimtąja kalba. 1832 m. Rusijos vyriausybė, susiderinusi su Romos kurija, išleido įsaką, kuris įpareigojo Rusijos katalikų dvasininkiją maldą už imperatorių (carą) ir jo šeimą kalbėti vietos gyventojų vartojama kalba. 1852 m. Vidaus reikalų ministerija dar kartą paragino katalikų dvasininkiją maldą už imperatorių kalbėti vietos gyventojų kalba²⁹.

Po 1863 m. sukilimo rusų administracija pareikalavo iš M. Valančiaus, kad vyskupijos informaciniame leidinyje (vadinamame "rubricėle") būtų išspausdinta malda už imperatorių rusų kalba. Kadangi vyskupas šio reikalavimo neįvykdė, valdžia griežtai įsakė maldą už imperatorių rusų kalba išspausdinti atskirame lapelyje ir išplatinti vyskupijoje³⁰.

Nepasitikėdama Lietuvos vyskupais, Vilniaus mokymo apygarda 1869 m. išleido maldaknygę rusų kalba "Altorius jaunimui"

²⁶ Matusas J. Kunigų kova... P. 274.

²⁷ Matusas J. Lietuvių rusinimas... P. 110.

* Dekretas buvo paskelbtas žurnale "Le monde", 1877. Nr. 252.

²⁸ Gečys K. Katalikiškoji Lietuva. Chicago, 1946. P. 125.

²⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus 1869 07 06 raštas vidaus reikalų ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 277. L. 37-38.

³⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus 1870 05 04 raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. B. 320. L. 52-53.

(“Altarnik dlia molodioži”), kurioje buvo išspausdinta ir malda už imperatorių. Ši leidinių buvo mėginama išplatinti mokiniams per tikybos mokytojus. Kunigai atsisakė platinti šią maldaknygę, o maldą už carą mokė moksleivius iš “rubricélés”³¹ lietuvių kalba. 1885 m. Vilniaus mokymo apygardos vadovybė vėl pareikalavo iš dvasininkų maldą už imperatorių mokyti iš maldaknygės “Altorius jaunimui”. Kadangi ši maldaknygė nebuvo vyskupo aprobuota, Kauno gimnazijos kapelionas kun. V.Šiškevičius atsisakė mokyti maldos už imperatorių iš nurodytos knygos³¹. Šiškevičiaus pavyzdžiu pasekė Šiaulių gimnazijos kapelionas kun. Žatkevičius, Panevėžio realinės mokyklos kapelionas kun. Jakenis, prie jų prisijungė pradžios mokyklų tikybos dėstytojai. Valdžios mėginimai pakeisti iki šiol kalbėtą maldą už imperatorių nepavyko. Katalikų dvasininkijai ji buvo nepriimtina ne tik dėl kalbos, bet ir dėl jos turinio. Pirmiausia naujoje maldoje pirmenybė buvo suteikta carui, o ne popiežiui. Antra, šioje maldoje perdėtai buvo garbinamas caras, reiškiamas jam vergiškas nuolankumas. Taip pat maldoje vyravo didžiavalstybinio šovinizmo tendencijos. M.Paliulionis, norėdamas paremti besipriešinančius dvasininkus, oficialiai išdėstė valdžiai vyskupijos dvasininkų nuomonę dėl jiems siūlomos maldos už carą. Jis pažymėjo, kad maldaknygę “Altorius jaunimui” tikybos mokytojai laiko netinkama; antra, šioje knygoje išspausdinta malda už imperatorių ne liturginė, o tik pridėtinė malda rusų kalba, kuri popiežiaus nepatvirtinta; trečia, mokyti maldos už imperatorių netikslinga, nes apie paklusnumą valdžiai mokiniai susipažįsta mokydamiesi katekizmo³².

Kunigų nepripažintas maldaknyges pradžios mokyklų mokytojai pradėjo patys platinti ir iš šių knygų mokyti vaikus maldos už imperatorių. Pasklidus žiniai, kad mokyklose platinamos svetimo tikėjimo maldaknygės, tėvai pradėjo jas naikinti. Mokytojai kreipėsi į tikybos mokytojus pagalbos, bet jie atsisakė padėti³³. Nei vidaus reikalų ministro grasinimai M.Paliulioniui, nei švietimo vadovybės pastangos paveikti kunigus nedavė rezultatų. Taigi valdžiai nepavyko pakeisti Katalikų Bažnyčios nuostatos ir priversti dvasininkus vykdyti administracijos nurodymus, kurie prieštaravo katalikybės dvasiai ir tautiniams siekiams.

PRIEŠINIMASIS BENDRAI MALDAI PRIEŠ PAMOKAS

Švietimo vadovybė, siekdama pašalinti katalikų mokinių priešiskumą stačiatikių tikėjimui, 1887 m. Kauno gubernijos mokyklose įvedė visų tikėjimų moksleiviams bendrą maldą prieš pamokas, atliekamą pagal stačiatikių apeigas³⁴. Į tai pirmas sureagavo Kauno gimnazijos kapelionas Mickanevskis. Jis per tikybos pamokas pradėjo aiškinti mokiniams, kad dalyvauti bendroje maldoje, kuri atliekama pagal stačiatikių apeigas, katalikams yra nuodėmė. Ji gali būti atleidiama, jei katalikai dalyvauja joje ne savo valia³⁵. Už tokį aiškinimą kunigas buvo atleistas iš kapeliono pareigų. Į vakuojančią vietą vyskupas paskirti kandidatą atsisakė. Gimnazijai likus be kapeliono, gimnazistų tėvai pradėjo reikšti nepasitenkinimą, rašyti skundus, kaltinti gimnazijos vadovybę katalikų tikėjimo suvaržymu³⁶. Matyt, tarp tėvų ir gimnazijos vadovybės kilo rimtas konfliktas, kad į tai sureagavo Vilniaus generalgubernatorius I. Kachanovas (1884–1893). Jis, nenorėdamas aštrinti padėties ir būdamas liberalesnių pažiūrų, privertė švietimo ministrą D. Tolstojų atšaukti mokykloje įvestą bendrą maldą³⁷, pažeidžiančią katalikų tikėjimo teises.

Šis Švietimo ministerijos žingsnis Kauno mokyklų direkcijai, kurios pastangomis vyko rusinimo ir stačiatikybės diegimo darbas mokyklose, buvo nemalonus. Vykstant konfrontacijai su katalikų dvasininkija, bendros maldos prieš pamokas atšaukimas reiškė nuolaidą Katalikų Bažnyčiai ir tai silpnino direkcijos poziciją. Susidariusią keblią padėtį netikėtai išgelbėjo naujo Vilniaus

* Šiame leidinyje išspausdinta malda už imperatorių buvo Bažnyčios aprobuota.

³¹ Vilniaus generalgubernatoriaus 1885 10 10 raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. B. 262. L. 6.

³² Ten pat. L. 18-19.

³³ Vilniaus mokymo apygardos 1886 05 12 raštas Vilniaus generalgubernatoriui // Ten pat. L. 33.

³⁴ Vidaus reikalų ministro pranešimas // Ten pat. Ap. 10. B. 512. L. 81.

³⁵ Ten pat. Ap. 150. B. 249. L. 54.

³⁶ Ten pat. L. 98.

³⁷ Ten pat. Ap. 10. B. 512. L. 81.

generalgubernatoriaus P.Orževskio (1893 01 13 – 1897) paskyrimas. Būdamas kraštutinių pažiūrų, jis pašlijusį rusinimo ir stačiatikybės diegimo procesą Lietuvoje sugražino į senąsias vėžes. Jau 1893 m. Kamajų mokykloje mokiniai buvo verčiami maldą kalbėti atsistoję prieš ikoną, o tam pasipriešinęs kun. J.Juozapaitis buvo uždarytas į vienuolyną³⁸. Taip pat ir kitose mokyklose buvo reikalaujama mokyti vaikus prieš pamokas melstis pagal stačiatikių apeigas. Tokia padėtis didino įtampą tarp katalikų dvasininkijos ir mokyklų mokytojų. Susidaro išpūdis, jog valdžia sąmoningai aštrino padėtį. Įtampa Lietuvoje, matyt, krašto valdytojams buvo naudinga, nes tuomet jie gaudavo iš vyriausybės didesnių įgaliojimų bei teisių. Kita vertus, tokia generalgubernatoriaus trumparegiška politika kenkė vyriausybės siekiams. Aktyvėjant visuomeniniam judėjimui, kunigų aktyvus dalyvavimas sąjūdyje stiprino bendrą Lietuvos judėjimų frontą. Drąsus kunigų priešinimasis caro valdžiai skatino aktyviau veikti valstiečius. Pavyzdžiui, 1896 m. Alsėdžiuose penki ūkininkai, dalyvaujant valsčiaus viršaičiui, pamokos metu įnešė į pradžios mokyklą didelį kryžių, prikaltė prie sienos ir įsakė mokiniams maldos metu atsigręžti į kryžiaus pusę. Mokytojui jie pasiūlė su mokiniais kalbėtis žemaitiškai³⁹. Pažymėtina, kad ši akcija buvo vykdoma valsčiaus sueigos nutarimu ir išreiškė žmonių valią. Taigi žemesnioji valdžios grandis, pasipriešinusi katalikų teisių diskriminacijai, pradėjo veikti prieštaraudama valstybės politikai. Neturintis precedento įvykis darė poveikį Žemaitijos gyventojams. Nors valdžia pradėjo tyrimus, vaikai maldos metu nebežiūrėjo į ikoną, o atsigręždavo į kryžių, jų nebeveikė mokytojo pastabos bei raginimai elgtis pagal nustatytą tvarką. Savo ruožtu tėvai reikalavo iš savo vaikų griežtai laikytis ūkininkų nurodymų. Šitaip reiškėsi ne tik gyventojų vienybė ir susitelkimas, bet ir dvasinių vertybių gynimas nuo svetimųjų įtakos.

Tuo metu tarp valstiečių ėmė reikštis ir tautinė savimonė. Susirinkimuose imta kalbėti, kad jiems rusiška mokykla esanti nereikalinga. Rusų valdžia, norėdama sustabdyti antivyriausybinę gyventojų nuotaiką, siekė iškelti bylą. Tačiau neatsirado nė vieno liudytojo, kuris būtų patvirtinęs tokį faktą. Taip valstiečiai solidarizavosi su tikybos mokytojais ir išreiškė bendrą požiūrį į caro valdžios politiką.

XIX a. pabaigoje masiškas gimnazijų (Kauno, Šiaulių, Mintaujos) moksleivių pasipriešinimas katalikų tikėjimo suvaržymams privertė vyriausybę padaryti politinį sprendimą: 1897 m. caras atšaukė bendrą maldą prieš pamokas. Šįkart, kaip ir anksčiau, savo reakcingą poziciją parodė švietimo sistemos biurokratai. Ypač aktyvūs šiuo požiūriu buvo Šiaulių gimnazijos rusintojai. Nors caro įsakas buvo paskelbtas spaudoje, Šiaulių gimnazijos vadovybė naujus mokslo metus norėjo pradėti pagal anksčiau įsigalėjusią tradiciją, t. y. bendra malda gimnazijos salėje. Salėje susirinkusiems mokiniams pastebėjus, kad popas rengiasi bendrai maldai, katalikai demonstratyviai išėjo. Gimnazijos vadovybė bei veiklesni mokytojai visai mėgino sutrukdyti šią moksleivių demonstraciją, grasino policija, bet prasidėjusios akcijos sustabdyti nepavyko. Direkcija mokinių poelgi interpretavo kaip antivalstybinį veiksma⁴⁰. Dėl to gimnazijos pedagogų taryba pašalino iš mokyklos keletą moksleivių, bet Vilniaus mokymo apygarda šio sprendimo nepatvirtino. Taigi tarp vyriausybės, rusinimo politikos ideologų ir jos vykdytojų atsirado nesutarimų. Jei vyriausybė, susidarius nepalankioms aplinkybėms, mėgino laviruoti, keisti taktiką, tai jos vykdytojai, įsijungę į šį žaidimą, nenorėjo suvokti politinių subtilybių ir į jiems pavestą darbą žiūrėjo tiesmukiškai ir netgi su užsispyrimu. Negalėdami susitaikyti su tokiu vyriausybės nutarimu, vietos rusintojai pradėjo visai trukdyti caro priimto nutarimo įgyvendinimą. Jie, išstudijavę nutarimą ir neradę nurodymo, kuria kalba katalikai privalo melstis, neleido kalbėti maldos prieš pamokas gimtąja kalba. Ginčai dėl kalbos pasiekė Švietimo ministeriją. Jos atstovai, norėdami nuraminti abi puses, priėmė tokį sprendimą: melstis prieš pamokas lotynų kalba. Beje, Šiaulių gimnazijos rusintojai mokinius katalikus dar vertė melstis stovint

³⁸ Vidaus reikalų ministro pranešimas apie religinį judėjimą Kauno gub. dėl generalgubernatoriaus P. Orževskio veiklos XIX a. pabaigoje // Ten pat. Ap. 150. B. 887. L. 16.

³⁹ Burkevičius V. Min. veik. P. 5.

⁴⁰ Remeikis J. Dėl Šiaulių gimnazijos "molebno" // Mūsų senovė. 1921. Kn. 2. P. 108.

prieš ikoną, remdamiesi tuo, jog Švietimo ministerija buvo išreiškusi nuomonę, kad katalikų ir stačiatikių paveikslai esą lygiaverčiai. Kadangi gimnazijos kapelionas tam griežtai pasipriešino, tai pastarieji prisipažino, kad katalikai tokią teisę turi. Tačiau, pagal instrukciją, tas katalikų paveikslas turi būti mažesnis už stačiatikių ir pakabintas nuošalioje vietoje. Po ilgų diskusijų kapelionui pavyko pakabinti tokį paveikslą, kokį turėjo, ir reikiamoje vietoje⁴¹.

PRIVERSTINIS CERKVIŲ LANKYMAS

Rusijos imperijoje egzistavo tvarka, kad visų įstaigų tarnautojams caro švenčių dienomis (caro vainikavimo, gimimo, vardinių bei jo šeimos narių švenčių progomis) buvo privalu dalyvauti iškilmingose pamaldose cerkvėje. XIX a. 7-ajame dešimtmetyje Švietimo ministerija įsakė visų tikėjamų mokslėjams caro švenčių dienomis dalyvauti pamaldose cerkvėje. Per metus tokių dienų buvo aštuonios ir dėl savo prievartinio pobūdžio jos buvo vadinamos "tabelinėmis dienomis".

Laikui bėgant ši priverstinė priemonė silpnėjo, o kai kur ir visai buvo pamiršta. 1884 m. Vilniaus mokymo apygardos globėjas prisiminė šį potvarkį ir įsakė savo pavaldiniams griežtai jį vykdyti⁴². Globėjo įsakymas sutapo su Vilniaus ir Žemaičių naujų vyskupų konsekracija*, kuriam pritarė ir pats caras. Šis įvykis logiškai turėjo reikšti naują vyriausybės požiūrį į Katalikų Bažnyčią Lietuvoje, jos vaidmenį visuomenėje, nes vyskupai buvo paskirti ir patvirtinti pagal galiojusias taisykles, jie turėjo visas vyskupijos valdytojo teises ir pareigas, buvo atsakingi už Katalikų Bažnyčios funkcionavimą ir jos kanonų vykdymą. Kita vertus, ir katalikų dvasininkija, gavusi teisėtus vyskopus, tikėjosi iš jų paramos, palankesnių pastoracinio darbo sąlygų bei didesnės laisvės.

Tuo metu Vilniaus mokymo apygardos globėjo iškelti reikalavimai dėl priverstinio katalikų mokslėjams cerkvės lankymo prieštaravo imperijos monarcho parodytam dėmesiui Lietuvos Katalikų Bažnyčiai. Tad Švietimo ministerija veikė arba nepaisydama politinių peripetijų, arba toks caro žingsnis buvo tik

priedanga siekiant parodyti Vakarų Europai savo palankumą Katalikų Bažnyčios atžvilgiu.

Šiurkštus vietos valdžios kišimasis į Katalikų Bažnyčios reikalus komplikavo santykius su katalikų dvasininkija. Tačiau Žemaičių vyskupas M.Paliulionis mėgino aštrius klausimus spręsti taikingai. Kadangi švietimo vadovybės reikalavimas katalikų tikybos moksleiviams lankyti cerkvę prieštaravo Katalikų Bažnyčios nuostatai, vyskupas oficialiai kreipėsi į Vilniaus mokymo apygardos globėją ir siūlė netaikyti numatytos tvarkos moksleiviams katalikams⁴³.

Kita vertus, valdžia neturėjo įstatyminio pagrindo, kuriuo remdamasi būtų galėjusi kitatikius versti lankyti cerkvę, o tarnautojams galiojusi praktika negalėjo būti mechaniškai taikoma moksleiviams. M.Paliulionio mėginimas susitarti su švietimo atstovais nepavyko. Į šiuos klausimus įsikišo ir vidaus reikalų ministras, pareikšdamas, kad jie, sprendami religijos klausimus, vadovaujasi savo įstatymais, kuriems privalo paklusti ir katalikų dvasininkija⁴⁴. Tam tikslui į Kauną specialiai buvo pasiųstas Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamento direktoriaus pavaduotojas, kuris pareikalavo iš M.Paliulionio nutraukti "priešišką įstatymams veiklą", nes priešingu atveju katalikų dvasininkijai bus taikomos griežtos priemonės⁴⁵. Kadangi Katalikų Bažnyčios taisyklėse besąlyginio draudimo lankytis kito tikėjimo bažnyčioje, ypač norint pareikšti kitatikiams pagarbą, nebuvo, caro valdžia bažnytinės vyresnybės elgesį traktavo kaip priešišką vyriausybei. Tačiau ir vieniems, ir kitiems buvo gerai suprantamos prievartinio moksleivių varymo į cerkvę pasekmės ir dvasininkijos mėginimai išvengti valdžios numatytos prievartos. Todėl valdžios atstovai, neradę Katalikų Bažnyčios taisyklėse kategoriško draudimo

⁴¹ Sžiauliu gimnazija // Tėvynės sargas. 1898. Nr. 1. P. 14-15.

⁴² RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 315. L. 63.

* Iki tol Žemaičių vyskupijoje administratoriaus pareigas laikinai nuo 1875 m. ėjo vysk. A. Beresnevičius, Vilniaus vyskupijoje - prel. P. Žilinskis.

⁴³ Dėl Romos katalikų veiklos Šiaurės Vakarų krašte // Ten pat. B. 312. L. 18.

⁴⁴ Vidaus reikalų ministro 1885 11 14 raštas Telšių (Žemaičių) vyskupui M.Paliulioniiui // Ten pat. Ap. 125. B. 262. L. 12.

⁴⁵ Ten pat. B. 315. L. 68.

dalyvauti kitatikių bažnyčioje, bauginimo tikslais pradėjo kaltinti vyskupijos vadovybę bei katalikų dvasininkiją priešišku "teisėtai valdžiai". Katalikų dvasininkija, norėdama atremti valdžios kaltinimus, slapta kreipėsi į Vatikaną su užklausimu, ar moksleiviai katalikai gali dalyvauti stačiatikių pamaldose. Iš Romos kurijos buvo gautas neigiamas atsakymas ir jis buvo paskelbtas lenkų laikraštyje "Kraj" (1889. Nr. 31). Be to, šis nutarimas buvo išsiuntinėtas Šiaurės Vakarų krašto* dvasininkijai ir mokymo įstaigų vadovams⁴⁶. Caro vyriausybė šį nutarimą traktavo kaip Rusijoje neturintį juridinės galios, nes jis pasirodė imperijoje ne vyriausybės nustatyta tvarka, t.y. ne per Vidaus reikalų ministeriją, o nelegaliai. Nutarimą gavę asmenys apie tai privalėjo informuoti valdžią, priešingu atveju kaltininkams grėsė bausmė⁴⁷.

Romos kurijos nutarimas paskatino tikybos mokytojus aktyviau priešintis neteisėtiems valdžios reikalavimams. Pažymėtina, kad kunigai nuo pat pradžios priešinosi katalikų tikėjimo mokinių prievartiniam varymui į cerkvę. Biržų mokyklos tikybos mokytojas kun. J.Žilinskas 1885 m. barė mokinius už dalyvavimą stačiatikių gedulingose pamaldose cerkvėje, skirtose carui Aleksandrui II. Už tai kunigas buvo nubautas pinigine bauda⁴⁸. Kunigų paveikti mokiniai pradėjo nebevykdyti mokytojų nurodymų – neiti į cerkvę. Masiškas mokinių priešinimasis prasidėjo 1889 m., kai nė vienas mokinys iš Kauno gimnazijos caro vainikavimo proga nenuėjo į cerkvę⁴⁹. Lemiamą vaidmenį mokinių apsisprendimui turėjo gimnazijos kapelionas kun. C.Jačinskis (Jačinovskis). Kai trečios klasės gimnazistams buvo įsakyta kovo 1 d. dalyvauti gedulingose pamaldose cerkvėje, kapelionas paprieštaravo inspektoriui aiškindamas, kad mokiniams katalikams reikia eiti ne į cerkvę, bet į bažnyčią. Nuėjęs į trečią klasę, kunigas paklausė gimnazistų, kur jie yra pasirengę eiti – į cerkvę ar į bažnyčią. Katalikai mokiniai atsakė, kad į bažnyčią. Kitų klasių mokiniai, kurie apie tokį pasiūlymą nežinojo, nuėjo į cerkvę. Tuo tarpu kovo 2 d., t.y. caro vainikavimo dieną, visi mokiniai katalikai nuėjo į bažnyčią. Taip pat pasielgė ir Panevėžio realinės mokyklos kapelionas A.Dambrauskas-Jakštas. Jis pareiškė direktoriui, kad, remiantis bažnytinės vadovybės nurodymu, jis praneš mokiniams, jog caro šventės dieną jie būtinai dalyvautų pamaldose bažnyčioje. Nepaisydamas

direktoriaus draudimo, kunigas savo pažadą įvykdė. Moksleiviai, paklausę kapeliono, dalyvavo pamaldose bažnyčioje⁵⁰.

Prasidėjęs mokinių priešinimasis cerkvių lankymui greitai paplito ir kitose mokyklose. Kunigai savo ruožtu, kiek leido sąlygos, darė įtaką mokiniams. Pažymėtina, kad šiam judėjimui nemažą reikšmę turėjo M.Paliulionio elgesys. 1889 m. Vilniaus generalgubernatorius pareikalavo iš vyskupo paskelbti vyskupijoje katalikų dvasininkijai vyriausybės potvarkį, įpareigojantį caro švenčių dienomis moksleivius dalyvauti iškilmingose pamaldose cerkvėje. Vyskupas Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymo neįvykdė⁵¹, o atliko savo patvarkymus, kurie neatitiko valdžios reikalavimų. Dėl to M.Paliulionis nusiuntė raštą Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamentui, protestuodamas prieš mokinių prievartinį varymą į cerkvę⁵².

1888–1889 m. pasipriešinimas caro valdžios prievartai Žemaičių vyskupijoje turėjo skaudžių pasekmių. Kauno gimnazijos ir Panevėžio realinės mokyklos kapelionai C.Jačinskis bei A.Dambrauskas–Jakštas buvo ištremti 3–5 metams į Novgorodo guberniją, Šeduvos vikaras kun. J.Linkevičius, Čekiškės parapijos kun. A.Katkevičius, Kauno dekanas kun. M. Narbutas, Vidžių klebonas kun. P.Landsbergis, Gargždų klebonas kun. J.Kerpauskis buvo uždaryti į Kretingos vienuolyną⁵³. Taip pat nukentėjo ir M.Paliulionis, kuriam perpus buvo sumažinta alga.

* Taip buvo vadinama buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija, o maždaug nuo 1870 m. priklausė trys gubernijos (Vilniaus, Kauno ir Gardino).

⁴⁶ Ten pat. L. 76.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Žemaičių vyskupijos katalikų dvasininkijos priešinimasis vyriausybės nutarimui dėl katalikų tikėjimo mokinių dalyvavimo caro švenčių dienomis cerkvėje // Ten pat. B. 310. L. 171.

⁴⁹ Kauno gubernatoriaus 1889 03 03 slaptas pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui // Ten pat. L. 31.

⁵⁰ Tumas J. Prelatas Aleksandras Dambrauskas // Dambrauskas–Jakštas A. Užgesę žiburiai. Roma, 1975. P. IX.

⁵¹ RVIA. F. 821. Ap. 150. B. 249. L. 58.

⁵² Vyskupo M.Paliulionio 1889 03 31 raštas Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamento direktoriui // Ten pat. Ap. 125. B. 310. L. 79–82.

⁵³ Kauno gub. asmenų, esančių po policijos priežiūra, 1889 m. žiniaraštis // Lietuvos centrinis valstybinis istorijos archyvas. F. 378. PS. 1890. B. 12. L. 14–23.

Griežtos represinės caro valdžios priemonės nesustabdė dvasininkijos priešinimosi Katalikų Bažnyčios suvaržymams. Nuaidėjus įvykiams Kauno gimnazijoje, 1890 m. Kauno vaikų prieglaudos tikybos mokytojas kun. A.Gasevičius aiškino savo auklėtiniams, kad jie privalo melstis ne cerkvėje, bet bažnyčioje. Už tai kunigas buvo išstremtas į Tverės guberniją. Naujai paskirtas Kauno gimnazijos kapelionas kun. M.Andriuškevičius atsisakė paklusti valdžios reikalavimams. Jis pareiškė gimnazijos direktoriui, kad gavęs vyskupo nurodymą dirbti taip, kaip dirbo buvęs kapelionas. Drauge kunigas pažymėjo, kad jis taip pat remiasi ir savo asmeniniais įsitikinimais, kad katalikų dalyvavimas pamaldose cerkvėje prieštarauja Katalikų Bažnyčios reikalavimams⁵⁴. Kunigas, atvirai rodantis savo įsitikinimus ir atsakomybės jausmą, gimnazijai buvo nereikalingas. Panašūs pasipriešinimai cerkvių lankymui 1893 m. įvyko Kamajų (kun. J.Juozapaitis), 1894 m. Rietavo (kun. F.Gušas), 1896 m. Zarasų (kun. Tamaševičius) mokyklose. Visa tai pradėjo jaudinti Žemaitijos visuomenę. Šiaulių moterų pensionato globėja grafienė Zubovienė kreipėsi į valdžios atstovus prašydama, kad jie leistų kiekvienam tikinčiajam melstis savo šventovėje, nes nėra teisinio pagrindo, kuris draustų mokiniams katalikams caro švenčių dienomis melstis už valdovus savo bažnyčioje. Jos supratimu, reikalavimas mokiniams caro švenčių dienomis dalyvauti pamaldose cerkvėje, yra panašus į reikalavimą savo tarnautojui eiti į cerkvę, nors jis ir neišpažįsta stačiatikių tikėjimo⁵⁵.

Nepasitenkinimas caro valdžios prievarta didėjo ir tarp mokinių tėvų. 1897 m. pradžioje Vidaus reikalų ministerija gavo daugybę skundų, kurie reiškė nepasitenkinimą, kad jų vaikai yra verčiami eiti į cerkvę. Tėvai motyvavo, kad dėl to jų vaikai darosi abejingi tikėjimui ir tai kelia didelį susirūpinimą jų ateitimi⁵⁶. Gyventojų nepasitenkinimas katalikų tikėjimo suvaržymais, mokinių dalyvavimas pasipriešinimo akcijoje ir stiprėjantis darbininkų judėjimas jau neleido rusų vyriausybei vykdyti priešiškos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu. Todėl 1897 m. birželio 25 d. caras patvirtino vyriausybės nutarimą, kuriuo panaikino moksleivių katalikų prievartinį dalyvavimą cerkvėje⁵⁷. Taigi caro vyriausybė, katalikų dvasininkijos ir tikinčiųjų prispirta, padarė nuolaidų ir atšaukė nutarimus, diskriminuojančius katalikus. Valdžia represinėmis

priemonėmis nepajėgė įveikti gyventojų, kurie gynė savo prigimtas teises ir dvasines vertybes, pasipriešinimo.

KAUNO KUNIGŲ SEMINARIJOS AUKLĖTINIŲ VAIDMUO TAUTINĖJE VEIKLOJE

Svarbiausias Žemaičių vyskupijos lietuvių tautinis židinys, kuriame telkėsi konservatyvios lietuviškosios inteligentijos pajėgos, sugėbančios pasipriešinti ir svetimai įtakai, ir Katalikų Bažnyčios bei gimtosios kalbos suvaržymams, buvo Kauno kunigų seminarija. Nors religinio tautinio sąjūdžio svarbiausias židinys buvo vyskupija su savo organizacine struktūra, tačiau Kauno kunigų seminarija – lietuvių tautiškumo puoselėjimo židinys, ugdes ir kėlęs lietuvių tautinę savimonę ir per katalikiškąją spaudą skatinęs gyventojus priešintis okupacinei priespaudai. Nemaža įtakos tautiniam sąjūdžiui turėjo ir gimnazijose bei pradžios mokyklose besireiškianti anticarinė veikla. Todėl nagrinėjant seminarijos klierikų tautinę veiklą išskyla klausimas, kokie buvo anksčiau išvardytų židinių tarpusavio ryšiai, jų santykiai, veiklos koordinacija?

Ryškesnė Kauno kunigų seminarijos tautinė veikla pasireiškė pasirodžius pirmajam lietuvių tautiniam žurnalui „Aušra“ (1883). J.Stakausko nuomone, iki tol kunigų seminarijoje lietuviškumas pasireiškė daugiausia lietuvių tautybės konstatavimu. Vadinasi, lietuvių klierikų tautinė savimonė buvo gyva. Todėl seminarijoje, matyt, rado atgarsį M.Valančiaus puoselėtos tautinės vertybės. Jos suteikė seminarijos auklėtiniams drąsos pabrėžti savo tautinę priklausomybę, atsispirti unijinėms tendencijoms. Lietuviška dvasia, kuri reiškėsi seminarijoje, pasirodžius „Aušrai“, sudarė sąlygas

⁵⁴ RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 310. L. 174.

⁵⁵ Ten pat. Ap. 10. B. 512. L. 81-82.

⁵⁶ Šiaulių gyventojų 1897 m. skundai Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. Ap. 125. B. 311. L. 7-13.

⁵⁷ Pažymos kopija apie 1897 06 25 caro patvirtintą vidaus reikalų ministro pranešimą dėl cerkvės lankymo tabelinėmis dienomis ir maldos prieš pamokas // Ten pat. L. 19.

plėsti šioje įstaigoje tautinę veiklą. Žurnale skelbiami straipsniai, kurie kritikavo ir katalikų dvasininkiją (kas iki tol nebuvo įprasta), palietė ir seminariją. Seminarijos inspektorius kun. A.Baranauskas reikė protestą dėl be jo žinios "Aušros" žurnale paskelbto eilėraščio, kitiems nepatiko kritiniai straipsniai katalikų dvasininkijos atžvilgiu. Visa tai paskatino seminarijos auklėtinius veikti, pradėti lavinti ir mėginti savo literatūrinės jėgas, kad paskui su plunksna galėtų "stoti į kovą su antikatalikiška pakraipa, kuri jau buvo bepradedanti reikštis jaunutėje lietuvių spaudoje"⁵⁸. Iš tyrinėtojų paskelbtų darbų susidaro išpūdis, kad seminarijoje susikūręs nelegalus būrelis veikė savarankiškai, tik iš caro valdžios pusės gresiant pavojui, įsikišdavo seminarijos vadovybės atstovai. Atrodo, kad, pasirodžius liberaliam žurnalui "Aušra", klierikus leisti rankraštinių laikraštėlių bei pratintis rašinėti galėjo paskatinti ir A.Baranauskas. Juk bene jis buvo vienintelis, kuris domėjosi klierikų nelegalia veikla, palaikė ryšį su aktyvesniaisiais veikėjais (A.Dambrausku-Jakštu), patarė, kaip veikti iškilusios grėsmės atveju. Vadinasi, ryšiai tarp nelegalios organizacijos ir seminarijos vadovybės egzistavo, jų veikla buvo stebima ir reguliuojama taip, kad nelegalus būrelis veiktų ir būtų konspiratyvus. Kai nelegalaus būrelio veikla taip išsiplėsdavo, kad jam iškildavo grėsmė ar pavojus, tai jos veikėjai gaudavo nurodymus pristabdyti kai kuriuos veiklos barus.

Vėliau (1888), susikūrus kitos klierikų kartos slaptam būreliui, kuriam priklausė tokie pagarsėję veikėjai, kaip J.Tumas-Vaižgantas, J.Mačiulis-Maironis, K.Pakalniškis, F.Lialis, P.Urbonavičius, jo veikla išsiplėtė ir už seminarijos ribų. Šių veikėjų pastangomis buvo leidžiamas katalikiškasis periodinis leidinys "Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", verčiama į lietuvių kalbą religinė literatūra. Periodinės spaudos leidimas užsienyje ir jos platinimas Lietuvoje pareikalavo nemažai organizacinių pastangų bei lėšų. Šis darbas be katalikų dvasininkijos bei vyskupijos paramos negalėjo būti dirbamas. Pirmiausia seminarijos nelegalios organizacijos veikėjai nuolat jausdavo vyresnių dvasininkų moralinę paramą. Anot Vaižganto, lietuvių kalbos pamokos seminarijoje sukeldavo džiaugsmą. Prof. K.Jaunius ne tik žadindavo savo auklėtinių tautinę savimone, bet ir ugdydavo jaunuolių literatūrinius sugebėjimus, darė klierikams poveikį ir kaip dėstytojas, ir kaip patriotas⁵⁹.

1892 m. seminarijos profesoriumi buvo paskirtas Maironis, kuris palaikė glaudžius ryšius su klierikų nelegalia veikla. Pats dalyvavęs Kauno kunigų seminarijos slaptoje veikloje, gerai suvokė seminarijos auklėtinių veiklos prasmę, palaikė juos, o savo kūryba darė poveikį jų lietuviškai dvasiai. Pažymėtina, kad tuo metu kunigų seminarijoje buvo nemažai pedagogų. Tai J.Skvireckas, H.Lovmianskis, P.Januševičius, kurie bendradarbiavo lietuvių spaudoje, puoselėjo lietuvių tautinę dvasią, padėjo klierikams orientuotis visuomenėje.

Taigi seminarijos auklėtiniai, dirbę nelegalų tautinį darbą, turėjo ryšį su profesūra, kuri veikė juos ir skatino tautinį darbą. Kita vertus, įgyta nelegalios veiklos darbo patirtis nenutrūkdavo pasibaigus mokslui seminarijoje. Įgyti įgūdžiai, tautinė orientacija buvo paskata tolimesnei tautinei veiklai. Galima sakyti, kad seminarijoje veikusi nelegali organizacija turėjo dvejopą paskirtį. Pirma, ugdyti klierikų tautinę savimonę, patriotizmą, siekė suformuoti atsparų rusinimo ir lenkinimo tendencijoms dvasininką. Antra, rūpintis lietuvių religine literatūra, katalikiškąja periodine spauda ir jos pagalba kelti tikinčiųjų dvasingumą, propaguoti tautines idėjas. Svarbiausias uždavinys buvo nuolat leisti katalikiškąją periodinę spaudą, nes pradėtas leisti žurnalas "Varpas", klierikų manymu, negalėjo lietuvių apginti nuo rusinimo ir stačiatikinimo.

Iš tikrųjų Kunigų seminarijoje klierikų pradėta nelegali veikla išsiplėtė už seminarijos sienų, apėmė svarbius kultūrinės veiklos barus, jos veikla reiškėsi visoje Lietuvoje ir už jos ribų. Periodinis leidinys "Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", kuris nelegaliai ėjo du kartus per mėnesį, buvo labiausiai prieinamas gyventojams ir darė jiems didžiausią poveikį. Buvę Kauno kunigų seminarijos nelegalios organizacijos veikėjai Vaižgantas, F.Lialis, K.Kazlauskas įkūrė periodinį leidinį "Tėvynės sargas" (1896–1904), kuriame bendradarbiavo aktyviausieji kunigai. 1893–1902 m. šį leidinį nuolat

⁵⁸ Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas... // Tiesos kelias. 1938. Nr. 11. P. 753-754.

⁵⁹ Tumas J. Žemaičių kunigų seminarija // Mūsų senovė. 1921. Kn. 1. P. 73.

aukomis rėmė daugiau nei 50 kunigų, kurie kasmet aukodavo nuo keliasdešimties iki šimto rublių⁶⁰. Nelegaliosios spaudos rėmimo praktika egzistavo nuo Šv. Kazimiero draugijos susikūrimo Kauno kunigų seminarijoje laikų. Tada buvo įkurtas fondas lietuvių katalikų spaudai remti. Klierikai, stodami į draugiją, pasižadėdavo, baigę seminariją, remti lietuvių katalikiškąją spaudą. Taip pat buvo įsteigta kunigų savitarpio pagalbos draugija. Jos nariais buvo verbuojami paskutiniojo kurso klierikai, kurie įsipareigodavo kasmet įmokėti 10 rb mokesčių. Iš surinktų pinigų buvo šelpiami caro valdžios represuoti kunigai. Išstremtam į Rusijos gilumą dvasininkui kasmet buvo siunčiama iki 400 rb pašalpa⁶¹. Ši parama paskatino ir sudarė sąlygas kunigams drąsiai dalyvauti anticarinėje veikloje: bendradarbiauti nelegalioje spaudoje, gabenti iš užsienio spaudą, priešintis gyventojų rusinimui ir jų pavertimui stačiatikiais. Pažymėtina, kad į katalikiškosios spaudos rėmimo darbą buvo įsijungę ir žemaičių didikai. Materialinę paramą laikraščiu teikė Plungės dvarininkas grafas M.Oginskis, "Tėvynės sarge" bendradarbiavo grafitė M.Tiškevičiūtė. Ji, grįždama iš Klaipėdos, dažnai savo karietoje pargabendavo iš užsienio "Tėvynės sargo" tiražą.

Kauno kunigų seminarijoje slaptos organizacijos sukurtas nelegalios veiklos mechanizmas įgalino išplėsti religinį tautinį sąjūdį, įtraukti į šį darbą katalikų dvasininkijos daugumą ir jų pagalba efektyviai veikti tikinčiųjų sąmonę ir skatinti priešintis caro valdžios priešpaudai. Be to, seminarijos klierikų veikla nebuvo uždara. Jie palaikė ryšį su parapijų kunigais, tikybos mokytojais, bendromis jėgomis buvo bandoma, vieni kitus paremiant, priešintis rusinimui. Pavyzdžiui, Veiviržėnų tikybos mokytojui, nepajėgusiam pasipriešinti moksleivių rusinimui mokykloje, į talką atėjo seminarijos nelegalios organizacijos veikėjai. Jie mėgino paveikti gubernatorių, kad jis iš minėtos mokyklos pašalintų mokytoją, kuris aktyviai dirbo moksleivių rusinimo darbą⁶². Taip pat buvo koordinuojamas Kauno gimnazijos kapelionų veikimas. Tarpusavio ryšiai, kontaktai tarp periferijos kunigų, seminarijos nelegalios organizacijos bei vyskupijos atstovų sudarė bendrą katalikų dvasininkijos veikimo grandį. Galbūt kai kurių kunigų bei seminarijos klierikų veikimo sritys nebuvo derinamos su vyskupijos vadovybe, bet toms tendencijoms, kurios gynė katalikybę, buvo pritariama ir jos visada buvo skatinamos.

Nemažą reikšmę klierikų veiklai skatinti turėjo M.Paliulionio vizitai į seminariją. Klierikų išventinimo į kunigus progomis vyskupas prabildavo į juos tokiais žodžiais: "Mes žmonės savo amžių atgyvenome ir mūsų dienos suskaičytos. Todėl perduodame jums naujai pašventintiems kunigams priesaką tęsti mūsų šventą reikalą. Jūsų laukia dygliuotas kelias: daugeliui iš jūsų teks kankinio gyvenimas už mūsų Romos katalikų tikėjimą, kuriam šiuo metu gresia didelis pavojus iš rusų pusės. Jūs kunigai esate energingi, kupini gyvybės, nuo šiol jums tenka ypatinga Dievo malonė ir todėl Dievo vardu drąsiai eikite į mūsų už mūsų šventą tikėjimą, vildamiesi, kad Dievas jūsų neapleis ir mūsų priešai bus nugalėti kaip iki šiol visada būdavo"⁶³. Taigi vyskupas atvirai ragino kunigus rezistencijai, siūlė jiems savo gyvenimą paskirti kovai, kad apgintų Katalikų Bažnyčią nuo iškilusios grėsmės. Priešintis valdžios priespaudai, prievartai, svetimai įtakai vyskupas laikė kiekvieno kunigo pareiga ir Dievo malone. Tokio pobūdžio raginimus kunigai išgirsdavo iš vyskupo parapijų lankymo metu. Tuo metu kunigai gaudavo iš vyskupo konkrečius nurodymus, įpareigojimus, būdavo pagirti arba pabarti.

Kalbant apie vyskupo ryšį su Kunigų seminarijoje veikusiomis nelegaliomis organizacijomis, pažymėtina, kad jų veikimas jam buvo gerai žinomas. Tik reikalas buvo tas, ar vyskupas visiškai pritarė klierikų lietuviškos krypties veiklai. Tuo metu vyskupijos bei seminarijos vadovybės buvo lenkiškos orientacijos. Tačiau ji nebuvo tokia grėsminga lietuviams kaip Vilniaus vyskupijoje. Klierikų absoliuti dauguma buvo lietuviai, išėiviai iš valstiečių. Tuo tarpu kitų tautybių klierikai (lenkai, vokiečiai, latviai ir kt.) sudarė 2–3%⁶⁴. Oficiali mokymo kalba seminarijoje buvo lotynų. XX a. pradžioje visi seminarijos auklėtiniai turėjo išmokti lietuvių kalbą, nes toks buvo vyskupijos vadovybės reikalavimas. Kartu

⁶⁰ Paystrietis P. Kun. F. Lialis-komandiras ir "Tėvynės sargo" pradžia // Mūsų senovė. 1922. Kn. 4/5. P. 636-637.

⁶¹ Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas... // Tiesos kelias. 1938. Nr. 12. P. 282; 1939. Nr. 1. P. 29.

⁶² RVIA. F. 821. Ap. 150. B. 249. L. 174.

⁶³ Ten pat. L. 176.

visi privalėjo išmokti ir lenkiškai. Tai buvo daroma verčiant ap-
linkybėms, nes seminarija neturėjo mokymui lietuviškos literatūros.
Be to, lenkiška literatūra religijos ir kitais klausimais lietuviams
buvo prieinamiausia. Lenkų kalbos vartojimas Kauno kunigų se-
minarijoje nebuvo dvasininkų nutautėjimo požymis, bet realybės
padiktuota sąlyga. Apskritai aptariamuoju laikotarpiu Kauno
kunigų seminarija savo sudėtimi, dvasia, siekiais, veiklos kryptimi
buvo lietuviška ir Žemaitijoje ji buvo svarbus religinio tautinio
sąjūdžio židiny. Ji ruošė dvasininkus ne tik gyventojų religiniam
aptarnavimui, bet ir ugdė lietuvių tautos patriotus, kurie, išėję
iš seminarijos, toliau dirbo tautinį darbą. Būtume neteisūs, saky-
dami, kad seminarijoje nebuvo polonistinių tendencijų. Kun. M.Vait-
kus, mokėsis XX a. pradžioje Kauno kunigų seminarijoje, savo
atsiminimuose nurodo, kad prolenkiška partija dar buvo stipri.
Seminarijoje inspektorius vicerektorius kan. P.Kriškijonas (Kriškijan)
buvo karštas lenkintojas ir persekiojo aktyvesnius lietuvius. Jį
palaikė prof. kun. B.Liausas, vyskupo sekretorius prof. kun. B.Žon-
golovičius (Żongołowicz), prie jų glaudėsi M.Paliulionis⁶⁵. O ins-
pektorius kun. E.Barauskas stengėsi seminarijoje nelegaliai veikusią
lietuvių organizaciją nukreipti jam pageidaujama linkme. Jis su
aktyviausiais veikėjais kalbėdavo apie nelegalios draugijos per-
spektyvą, duodavo pasiskaityti lenkiškos orientacijos literatūros.
Tačiau nemažai seminarijos profesorių palaikė savo auklėtinių
tautinę veiklą, taip pat patys dalyvavo nelegalioje spaudoje.
Daugelis amžininkų M.Paliulionį laikė prolenkiško nusistatymo
žmogumi, taip suteikdami jo veiklai nepalankumo požiūrį. Aps-
kritai reikalas yra gerokai sudėtingesnis, vertinimai dažnai yra
paviršutiniški, neatsižvelgiama į labai sudėtingas to meto sąlygas
ir nepakenčiamą caro valdžios priespaudą. Vietos valdžia, siekdama
bet kokiomis sąlygomis susilpninti Katalikų Bažnyčios vaidmenį
gyventojams, stengėsi sukompromituoti vyskupą vyriausybės aky-
se ir tuo pateisinti savo neteisėtus veiksmus bei smurtą prieš
katalikų dvasininkiją. Vis dėlto M.Paliulionis savo darbais, atkak-
liu priešinimusi caro vyriausybės politikai prilygsta M.Valančiui.
A.Dambrauskas–Jakštas buvo teisus, sakydamas, kad M.Paliulionis
yra tikras M.Valančiaus įpėdinis. Skirtumas tik tas, kad M.Valančius
pirmiausia jautėsi esąs žmogus ir žemaitis, o jau paskui vyskupas.

M.Paliulionis gi priešingai: jis pirm visko jautėsi esąs vyskupas, paskui žmogus ir tik galų gale lietuvis⁶⁶. Pasišventimas vien tik Bažnyčios reikalui vyskupą darė konservatyvesniu, stūmė į senų tradicijų šalininkų gretas. M.Paliulionis priklausė tai žmonių grupei, kuri dar buvo nespėjusi išsilaisvinti iš lenkų įtakos, tradicijų, bet pažangos poslinkių buvo. Jis dažnai rodė lojalumą lietuvių tautiniam reikalui, skatino ruošti ir leisti religinę lietuvių literatūrą, reaguodavo į kritiką bei pamažu keitė savo požiūrį į lietuvių tautinį judėjimą. Vyskupas pritarė nelegaliam katalikiškosios periodinės spaudos leidimui ir materialiai ją rėmė, skatino kunigus bendradarbiauti, bet taip, kaip M.Valančius. Vyskupas rūpinosi, kad klierikai seminarijoje išmoktų skelbti Dievo Žodį lietuvių kalba, ragino profesorius versti į lietuvių kalbą religinę literatūrą, remdavo knygnešių darbą. Pavyzdžiui, knygnešys kun. M.Sederavičius iš M.Paliulionio gavo 1000 rb, kad veltui aprūpintų maldaknygėmis Rytų Lietuvos žmones. Aplenkėjusiose parapijose jis neleisdavo lenkams visiškai išstumti iš bažnyčių lietuvių kalbos. Rodydamas palankumą lenkams, jis manė, kad Lietuva lengviau galės pasipriešinti rusinimui ir stačiatikybės priėmimui, būdama sąjungoje su Lenkija, o lietuvių tautiniame atgimime matė tam tikrą vienybės ardymą. Tiesa, vyskupas kai kuriuos aktyvius tautinio sąjūdžio veikėjus (Vaižgantą, J.Lindę, J.Stakauską) buvo pasiuntęs į Kuršą⁶⁷. Sunku pasakyti, kad tai buvo padaryta vien iš tautinių sumetimų. Greičiausiai vyskupas, norėdamas susilpninti caro valdžios neigiamą nuomonę apie katalikų dvasininkiją, taip pat išvengti didesnių represijų, stengėsi veikliuosius kunigus išsiųsti toliau nuo caro valdžios akių bei kuo toliau nuo politinio kultūrinio veiklos centro. Ištrėmimo grėsmė visą laiką kabojo ir virš M.Paliulionio galvos. Jis iš anksto tam buvo pasiruošęs ir kiekvieną dieną to laukė. Todėl šios aplinkybės vertė vyskupą į lietuvių

⁶⁴ Šaulys K. Žemaičių seminarija ir jos reikalai // Draugija. 1908. Nr. 13. P. 34.

⁶⁵ Vaitkus M. Mistiniame sode. Kunigų seminarija Kaune. Putnam, 1957. P. 17-18.

⁶⁶ Stakauskas J. Vyskupas M. L. Paliulionis... P. 231-232

⁶⁶ Dambrauskas J.-Jakštas. Užgesę žiburiai. P. 214-215.

⁶⁷ Stakauskas J. Vyskupas M. L. Paliulionis... P. 231-232.

tautinį sąjūdį žiūrėti atsargiai, nes jis buvo susijęs su anticarine veikla, kuri dar labiau galėjo pabloginti padėtį Žemaitijoje.

Tačiau M.Paliulionio laviravimo politika, jo aktyvi veikla, nukreipta prieš rusinimą ir stačiatikybės priėmimą – norėjo jis to ar nenorėjo – stiprino lietuvių tautinį sąjūdį. Caro valdžios akcijos, kunigų represijos veikė gyventojų sąmonę, žadino jų priešišką patvaldystei, kėlė politinį gyventojų aktyvumą. Visuomenė, įsijungusi į katalikų tikėjimo gynimą, drauge gynė ir savo tautinius reikalus: gimtąją kalbą, tradicijas, papročius, kurie buvo susipynę su religinėmis apeigomis. Tautinėje veikloje skiriamąją ribą tarp katalikybės ir tautiškumo praktiškai sunku buvo užčiuopti. Grynasis tautiškumas greičiausiai egzistavo tik teorinėje plotmėje.

Taigi Kauno kunigų seminarija buvo ta erdvė, kurioje subręsdavo idėjos, kuri žadindavo jaunuolius tautinei veiklai, nubrėždavo dvasininkijos veiklos gaires. Pagrindinis tikslas buvo išsaugoti ir apginti savo tikėjimą ir tautos dvasią. Ir kunigų seminarijos auklėtiniai, ir vyskupijos vyresnybė veikė viena linkme: vieni kitus drąsindami ir skatindami, suteikdami ryžto pasirinktam keliui, kurio galutinis tikslas visiems buvo suprantamas ir aiškus, jis reiškė laisvę.

MASINĖ RELIGINĖ TAUTINĖ REZISTENCIJA

Tyrinėtojas J.Stakauskas buvo tos nuomonės, kad M.Paliulionio vyskupavimo metais lietuvių tautinis judėjimas dar nebuvo pasiekęs masinio pobūdžio. Tada veikė tik atskiri tautiškai susipratę asmenys⁶⁸. Su tokiu traktavimu vargiai galima sutikti. Sąjūdyje matome veikiančius ne tik pavienius asmenis, bet ir vienminčių gruputes bei gyventojų sluoksnius. Prie pastarųjų priskiriami gyventojų priešinimasis caro valdžios pastangoms panaikinti krikščioniškas apeigas, kurios turėjo liaudyje galias tradicijas ir buvo reikšmingos žmonių dvasiniame gyvenime. Nuo seno egzistavo paprotys sodybose ir pakelėse statyti kryžius, iškilmingai palydėti mirusįjį į kapus su bažnytinėmis vėliavomis, giesmėmis, organizuoti įvairias procesijas. Didelė šventė ir svarbus įvykis tikinčiųjų gyvenime buvo vyskupo vizitai į parapijas, atlydai.

Šios tradicijos stiprino gyventojų religingumą bei tautines aspiracijas, kurios nemaža dalimi trukdė patvaldystei vykdyti nutautinimo politiką. Norėdama izoliuoti gyventojus nuo vertybinių šaltinių, kurie teikė žmonėms dvasingumo bei moralines vertybes, valdžia pradėjo drausti ir varžyti šias tradicijas.

VYSKUPO PARAPIJŲ LANKYMAS

Tai buvo ne tik tikinčiųjų susitikimas su savo dvasiniu ganytoju, bet ir pastoracinis tikinčiųjų aptarnavimas, suteikiant vaikams Sutvirtinimo sakramentą. Po 1863 m. sukilimo Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas, norėdamas sumažinti vyskupo įtaką tikintiesiems, uždraudė lankyti parapijas. 1889 m. M. Paliulionius pavyko gauti leidimą vizituoti Zarasų bei Ukmergės apskričių parapijas. Kita vertus, parapijų vizitacija buvo vyskupo tiesioginė pareiga, nes žemesnio rango dvasininkai negalėjo suteikti vaikams Sutvirtinimo sakramento. Tokia katalikų vyskupo teisė buvo patvirtinta 1857 m. Rusijos įstatyme (Svod. Zak. st. 46, t. XI, d. 1).

1889 m. Žemaičių vyskupo M. Paliulionio vizitacija Zarasų apskrityje sukėlė valdžios sluoksniuose susirūpinimą. Vidžių parapijos tikintieji surengė vyskupui iškilmingą sutikimą, kurį Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamento atstovai pavadino demonstracija, turinčia politinį atspalvį⁶⁹. Nusižengimu buvo tai, kad vyskupo garbei buvo pastatyti garbės vartai, apipinti vainikais ir gėlėmis, jį pasitiko ir lydėjo daugiau kaip 60 raitų valstiečių, kurie "buvo su karine uniforma, girdėjosi karinės komandos" (?), vyskupą sutiko ovacijomis, o prie bažnyčios buvo iškabintas plakatas su lenkišku užrašu "Vitaj nasz porządany" ("Gyvuok, mūsų garbingasai"). Iškilmėse dalyvavo daugiau nei 50 tūkstančių žmonių, o apie 2 tūkstančiams vaikų vyskupo buvo

⁶⁸ Ten pat. P. 232

⁶⁹ Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamento 1887 11 04 raštas Policijos departamentui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 671. L. 11.

suteiktas Sutvirtinimo sakramentas⁷⁰. Policija, matydama neįprastai išpuoštą miestą, gyventojus pakelėse ir jų iškilmingą pakilią nuotaiką bei rodomą pagarbą savo dvasiniam ganytojui, mėgino sutrukdyti iškilmių eigą. Jie gainiojo pakelėse susirinkusius žmones ir stabdė vyskupo palydą. Iš Vilniaus generalgubernatoriaus rašto Vidaus reikalų ministerijai matome, kad Vidžiuose įvyko policijos susidūrimas su gyventojais, kurie pasipriešino jos savivalei ir todėl tolimesnis vyskupo parapijų lankymas buvo uždraustas⁷¹. M.Paliulionis, protestuodamas prieš policijos elgesį, nurodė, kad tikinčiųjų surengtas vyskupo sutikimas, lyginant su ankstesniais metais, buvo kuklus, o netvarką sukėlė pati policija, gainiodama žmones, plėšydama nuo gyventojų namų papuošimus, o savo išsišokimu ji įžeidė ir jo garbę⁷². Dėl įvykusio konflikto vyskupo parapijų lankymas buvo suvaržytas, jį galėjo atlikti tik su vietos valdžios kontrole.

1893 m. M.Paliulionis, aplenkdamas vietos valdžią, kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių, prašydamas leidimo vizituoti Telšių apskrities parapijas. Dėl Kauno gubernatoriaus neigiamo požiūrio į Telšių apskrities gyventojus, kuriuos jis laikė silpnai išsivysčiusiais ir fanatiškais, leidimo vyskupui nedavė. Pastarajam nuvykus į Vilnių, pavyko iš generalgubernatoriaus gauti leidimą, bet jis buvo apribotas įvairiomis sąlygomis, kurios vyskupui atrodė žeminančios. Todėl vizituoti Telšių parapijas jis pavedė savo sufraganui A.Baranauskui. Vilniaus generalgubernatoriaus tai buvo įvertinta kaip vyskupo savivalė ir pasiūlyta Vidaus reikalų ministerijai griežtai nubausti. Nors ministras ir nerado rimtos priežasties vyskupą bausti, bet, nenorėdamas žeminti neseniai paskirto generalgubernatoriaus autoriteto, M.Paliulioniui ir A.Baranauskui pareiškė papeikimus. Savo ruožtu A.Baranauskas nusiuntė ministrui raštą, prašydamas nurodyti, už kokius pažeidimus jis gavo papeikimą ir kieno jie buvo nustatyti. Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių departamento direktorius nurodė, kad sufragano laiškas yra nekorektiškas ir jam tiesiogiai kreiptis į ministrą draudžiama⁷³.

Vyskupo tiesioginė pareiga lankyti parapijas turėjo įstatyminių pagrindą, bet buvo valdžios uzurpuota. Vyriausybė, nepaisydama įstatymo, kuris suteikė teisę vyskupui vykdyti pastoracinį darbą,

gynė ne teisėtvarką, bet jos pažeidėjus. Ji vengė sudaryti sąlygas gyventojams reikšti savo jausmus, demonstruoti ištikimybę savo tikėjimui ir tradicijoms.

DRAUDIMAS STATYTI KRYŽIUS

Taip valdžia norėjo išgyvendinti Lietuvoje gyvavusią tradiciją ir panaikinti šio krašto išskirtinumą iš kitų Rusijos imperijos gubernijų. Po 1863 m. sukilimo kritusių kovotojų pagerbimui žmonės statė kryžius. Caro valdžia tai įvertino kaip politinę akciją ir lenkų propagandos pasekmę. Iš tikrųjų po sukilimo, siaučiant terorui bei užsitęsus karo stoviui Lietuvoje, kryžių statymas, kuris buvo uždraustas, rodė gyventojų pasipriešinimą valdžios smurtui.

Katalikų dvasininkija šią gyventojų akciją palaikė ir skatino, norėdama išplėsti tikinčiųjų pasipriešinimą. Naujai paskirtas Vilniaus generalgubernatorius P. Albedinskis, pastebėjęs šią tendenciją, pasirūpino, kad 1864 m. M. Muravjovo priimtas įsakymas, draudžiantis statyti ir remontuoti kryžius, būtų panaikintas. 1878 m. vyriausybė, priimdama tokį sprendimą, bijodama lietuviams teikti vilčių, nutarė neskelbti, o tik informuoti gubernatorius bei policijos viršininkus. Taip pat ji jiems nurodė nevaržyti gyventojų, kurie prašys leidimo statyti kryžių⁷⁴.

Matyt, gyventojai, pajutę valdžios nuolaidą, suaktyvino kryžių statymą. Dėl to M. Paliulionis gavo iš Kauno gubernatoriaus raštą, kuriame nurodoma, kad valstiečiai kryžių statymo priedanga stato paminklus bei koplyčias. Gubernatorius prašė vyskupą įpareigoti dvasininkus nešventinti išvardytų objektų ir pareikalavo, kad kryžiai

⁷⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus 1889 06 03 raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. Ap. 125. B. 3078. L. 54.

⁷¹ Vilniaus generalgubernatoriaus 1889 05 25 raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. L. 45-46.

⁷² Vidaus reikalų ministro pranešimas // Ten pat. Ap. 11. B. 71. L. 90.

⁷³ Ten pat. L. 93.

⁷⁴ Ten pat. Ap. 150. B. 887. L. 8-9.

būtų statomi 3–4 sieksniais* toliau nuo kelio. Vyskupas atsisakė vykdyti gubernatoriaus nurodymus, motyvuodamas tuo, kad valstiečiai stato geležinius ir akmeninius kryžius, kurie neuždrausti, o vietos valdžia juos laiko paminklais arba koplyčiomis⁷⁵. Gubernatorius buvo nepatenkintas vyskupo paaiškinimu ir 1894 m. potvarkiu įsakė policijai pastatytus paskutiniaisiais metais visus akmeninius bei metalinius kryžius nugriauti. Policijai pradėjus vykdyti gubernatoriaus įsakymą, valstiečiai pasipriešino. O Panevėžio apskrities Smilgių valsčiaus valstietės P.Eidukienė ir A.Antanaitienė 1895 m. kreipėsi į Valstybės senatą, reikalaudamos: 1) Patraukti atsakomybėn kaltuosius, kurie, viršydami savo įgaliojimus, niekino ir naikino kryžius, 2) Pripažinti Kauno gubernatoriaus 1894 10 03 d. potvarkį negaliojančiu, 3) Suteikti prašytojams teisę statyti savo sodyboje kryžių iš bet kokios medžiagos ir bet kokios išvaizdos, 4) Panaikinti uždėtą baudą. Senatas pripažino, kad Kauno gubernatoriaus potvarkis neturi teisinės galios, ir kryžius buvo nugriautas be teisinio pagrindo. Taip pat buvo panaikintos valstietėms uždėtos baudos ir leista toje pačioje vietoje atstatyti kryžių⁷⁶.

Šis valstiečių laimėjimas buvo ne vyriausybės teisingumo atstatymo pasekmė, bet žemaičių pasipriešinimo savivalei išdava. Kol Senate vyko svarstymas, užtrukęs dvejus metus, gyventojai veikė įvairiose valdžios instancijose, kaltindami vietos administraciją savivale. Panevėžio, Raseinių apskričių valstiečiai siuntė į Vidaus reikalų ministeriją skundus, kaltindami policiją įstatymo pažeidimais⁷⁷.

Senato priimtas nutarimas teigiamai išsprendė tiktai pareiškėjų reikalavimus, bet apribojimai (statybinės medžiagos kryžiui statyti, jo formos) nebuvo išspręsti. Šiuos klausimus spręsti vyriausybę privertė valstiečio Arbučio skundas. Policijai nugriovus minėto valstiečio pastatytą metalinį kryžių, jis pasiskundė vyriausybei. Pastaroji, pradėjusi tyrinėti skundą, pastebėjo, kad 1878 m. įsakymas nėra tobulas. Todėl šis įsakymas buvo papildytas: nustatytos leidimo statyti kryžių sąlygos, dvasininkai įpareigoti šventinti kryžius tuo atveju, kai jie pastatyti pagal valdžios reikalavimus⁷⁸.

Kai kurios pasiektos nuolaidos nepatenkino tikinčiųjų. Juos žemino leidimo iš valdžios prašymas, policijos savivalė. Taip pat

nebuvo išspręsti gyventojų tautiniai suvaržymai. Pavyzdžiui, Plungės klebonas kun. Jarulaitis, pastatęs šalia bažnyčios akmeninį kryžių su žemaitišku užrašu, buvo priverstas pašalinti užrašą ir gavo baudą⁷⁹.

Religinei sferai priklausančių dalykų suvaržymai ir persekiojimai nekėlė gyventojų dorovės, o vietos valdžios vykdomos priemonės neturėjo juridinio pagrindo. Panašaus pobūdžio gyventojų suvaržymai žemino tikinčiųjų religinius jausmus ir rodė priešiškos stovyklos atstovų svetimumą.

RELIGINIŲ PROCESIŲ, ATLAIDŲ RENGIMO VARŽYMAI

Katalikų visuomenėje per šimtmečius susiklosčiusios tradicijos sudarė krašto kultūros vertybes. Jos turėjo religinę prasmę ir tautinį pobūdį. Gal dėl to ir buvo draudžiamas iškilmingas mirusiojo į kapus palydėjimas, procesijų rengimas numatytomis šventėmis bei progomis, kunigų dalyvavimas kaimyninių parapijų atlaiduose. Atrodytų, kad šie dalykai, kurie turėjo religinį pobūdį, turėjo priklausyti katalikų dvasininkijos kompetencijai, tačiau valdžia juose matė ir antivalstybinių tendencijų pasireiškimą.

1866 m. Vilniaus generalgubernatorius K.Kaufmanas (1865–1866) paskelbė potvarkius, kuriais uždraudė per Šv. Kazimiero, apaštalo Morkaus, Dievo Kūno šventes rengti iškilmingas procesijas. Tais pačiais metais buvo uždraustos procesijos gatvėse bei šventose vietose (Kalvarijoje), miestuose ir apie bažnyčią. Tose vietose, kur

* Vienas sieksnis lygus 2,13 m.

⁷⁵ Telšių (Žemaičių) vyskupo 1895 08 16 raštas Kauno gubernatoriui // Ten pat. Ap. 125. B. 5. L. 55-56.

⁷⁶ Jo didenybės imperatoriaus visos Rusijos patvaldžio 1897 m. įsakas, iš vyriausybės senato // Ten pat. B. 7. L. 83-84.

⁷⁷ Ten pat. L. 26, 136.

⁷⁸ Vidaus reikalų ministerijos kitatikių departamentas. Apie Romos katalikų kryžių ir šventųjų atvaizdų statymą // Ten pat. B.5. L. 178-179.

⁷⁹ Kauno gubernatoriaus 1901 10 08 raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. B.7. L. 148.

buvo cerkvės, procesijas buvo leista rengti stačiatikių šventikams⁸⁰. Dėl tokios Katalikų Bažnyčios padėties M.Paliulionis ne kartą kreipėsi į Kauno gubernatorių, prašydamas leisti valsčiaus centruose rengti apie bažnyčią (šventoriuje) procesijas. Matyt, į vyskupo prašymus nebuvo atsižvelgta, nes Vilniaus generalgubernatoriui bei Vidaus reikalų ministerijai tikintieji, artėjant parapijose atleidams, siuntė prašymus⁸¹. Tuo tarpu valdžia į atlaidus žiūrėjo neigiamai. Ji draudė kunigams be leidimo dalyvauti kaimyninių parapijų atlaiduose, o leidimo dėl biurokratinio vilkinimo bei kitų priežasčių dažnai negaudavo. Todėl kunigai buvo priversti, nepaisant draudimo ir negaudami leidimo, vieni kitiems padėti surengti religines šventes. Per 1885 m. pirmąjį pusmetį tokių pažeidimų Žemaičių vyskupijoje policija užfiksavo keturiolika. Dauguma nusižengusių kunigų buvo nubausti nuo 15 iki 50 rb bauda⁸².

Tokiais apribojimais buvo varžoma ir aukštesnioji katalikų dvasininkija. A.Baranauskas Vilniaus generalgubernatoriaus buvo kaltinamas už nesilaikymą valdžios nustatytos tvarkos. Jis be valdžios leidimo važiavo į Viešvėnus, tris savaites viešėjo Plungėje pas grafą Oginskį, dalyvavo statomos Gruzdžių bažnyčios pamatų pašventinimo iškilmėse⁸³. Iš tikrųjų M.Paliulionis buvo prašęs Kauno gubernatoriaus leidimo komandiruoti A.Baranauską ir 10 kunigų statomos bažnyčios pamatų šventinimo iškilmėms, bet atsakymo negavo. Šie pavyzdžiai rodo, kokiomis sąlygomis katalikų dvasininkija dirbo, ir valdžios pažiūrą į dvasinius reikalus.

TIKINČIŪJŲ PRIEŠINIMASIS BAŽNYČIOS UŽDARYMUI

Pats ryškiausias ir masiškiausias judėjimas Žemaitijoje buvo tikinčiųjų pastangos apginti savo bažnyčią nuo sunaikinimo. Nelaimių (pvz., gaisras), susidėvėjimo atvejais gauti leidimą bažnyčiai statyti buvo labai sunku, nes tai prieštaravo generalinei rusų vyriausybės politikos linijai. Tai aiškiai parodo Laižuvos, Girkalnio, Gruzdžių bažnyčių statymo istorija.

Pavyzdžiui, Laižuvos parapijos tikintieji turėjo visą medžiagą ir lėšas, buvo sumokėję visus mokesčius bei papirkę pareigūnus, tačiau praėjo daug metų, kol gavo leidimą statyti vietoj sudegusios naują bažnyčią⁸⁴.

Žemaitkiemio parapijos tikintieji, negavę leidimo bažnyčiai statyti, savavališkai pastatė laikiną pastatą religiniam gyventojų aptarnavimui. Todėl šios parapijos klebonas kun. Gulbinas, neturėjęs jokios įtakos gyventojų iniciatyvai, 1893 m. buvo išstremtas į Kalugos guberniją⁸⁵.

Prievartos ir jėgos naudojimą prieš Katalikų Bažnyčią matome per visą mūsų nagrinėjamąjį laikotarpį. 1880 m. buvo uždaryta Kauno karmelitų bažnyčia, 1897 m. – Tytuvėnų Šv. Jurgio koplyčia ir keletas vienuolynų, – tai Kęstaičių (1886), Raseinių (1886), Žemaičių Kalvarijos (1889), Kražių (1893)⁸⁶. 1832–1893 m. Žemaičių vyskupijoje rusų valdžia uždarė 46 vienuolynus, 22 bažnyčias, filijas bei koplyčias. Šiems grubiems valdžios veiksams tikintieji priešinosi, o XIX a. pabaigoje tai įgavo platesnį užmojį. ypač Kęstaičiuose ir Kražiuose.

Plačiau neaptarinėdami Kęstaičių ir Kražių bažnyčių uždarymo įvykių, kurie pakankamai buvo nušviesti spaudoje, daugiau dėmesio skirsime šių įvykių ypatumams bei tarpusavio sąveikai apžvelgti. Turint omenyje, kad Kęstaičių ir Kražių įvykius vienas nuo kito skyrė 7 metų laikotarpis, jie nebuvo panašūs, nors ir turėjo bendrų bruožų. Bendra buvo tai, kad gyventojų pasipriešinimas caro valdžiai, ginant bažnyčią, vyko ne stichiškai, bet buvo sąmoningas, turintis aiškų tikslą tikinčiųjų veiksmas. Bažnyčios gynime masiškai dalyvavo parapijų gyventojai, o akcija truko vienur apie du, kitur daugiau nei du mėnesius. Kęstaičių bažnyčią gynė tik tos parapijos gyventojai, Kražiuose dalyvavo Raseinių, Šiaulių, Telšių, net Kauno ir Panevėžio parapijų tikintieji. Iš viso priskaičiuojama per 20 parapijų⁸⁷. Jeigu Kęstaičių bažnyčios

⁸⁰ Kauno gubernatoriaus 1902 07 13 raštas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. B. 8. L. 105.

⁸¹ Ten pat. B. 6. L. 142; Ap. 3. B. 671. L. 9.

⁸² Telšių (Žemaičių) vyskupijos nusižengusių katalikų dvasininkų žiniaraštis 1885 m. nuo sausio 1 d. iki rugpjūčio 1 d. // Ten pat. Ap. 125. B. 312. L. 63-68.

⁸³ Ten pat. Ap. 11. B. 71. L. 95.

⁸⁴ Keletas raštų apie Kražių atsitikimą. Tilžė, 1895. P. 5.

⁸⁵ RVIA. F. 821. Ap. 150. B. 887. L. 6.

⁸⁶ Gečys K. Min. veik. P. 108.

⁸⁷ Keletas raštų apie Kražių atsitikimą. P. 12.

uždarymo pasipriešinimo iniciatyva išėjo iš valstiečių, tai Kražiuose ji priklausė ir valstiečiams, ir miestiečiams, ir dvarininkams. Šie visuomenės sluoksniai atskirai, savo vardu rašė carui prašymus. Pažymėtina, kad Kražių bažnyčios gynimo organizatoriai atsižvelgė į Kęstaičių patyrimą. Kadangi į pastarųjų prašymą caras neatsižvelgė, tai kražiškiai, siekdami, kad jų balsas būtų išgirstas, papildomai siuntė raštus į įvairias instancijas ir net į užsienio atstovybes, taip pat Austrijos, Danijos, Anglijos bei Prancūzijos valstybės vadovams⁸⁸.

Vienas iš svarbiausių Kęstaičių ir Kražių gyventojų pasipriešinimo bažnyčių uždarymui bruožų buvo tai, kad jie buvo taikaus pobūdžio. Tačiau kraštutiniu atveju, pavyzdžiui, kaip Kražiuose, atokiau stovintieji gyventojai, pamatę žandarų varomus sukruvintus savo tėvus, seseris, griebėsi kuolų bei akmenų ir pradėjo juos ginti. O štai Kęstaičių parapijos moterys su dalgiais vaikė policiją, kuri mėgino sugriauti šventoriuje įrengtą gynėjams maitinti virtuvę. Ir vėliau, kai atvyko keli eskadronai kariuomenės, Kęstaičių parapijos tikintieji bažnyčioje klūpėdami ir susikibę rankomis giedojo šventas giesmes ir nekreipė dėmesio į Kauno gubernatoriaus žodžius. Tada kareiviai jėga pradėjo po vieną vesti iš bažnyčios ir mušti. Dėl tokio žandarų elgesio pasipiktinę žemaičiai pasipriešino.

Kražių gyventojų pasipriešinimo bažnyčios uždarymui taikų pobūdį pažymėjo ir teisme gyventojus gynę advokatai ir tas faktas, kad atvykus Kauno gubernatoriui į Kražius uždaryti bažnyčią, prie jos durų parapijiečiai pasitiko gubernatorių su kryžiumi, caro ir carienės paveikslais. Bažnyčios gynimo organizatorių reikalavimas buvo paprastas ir aiškus – parodyti caro įsakymą apie bažnyčios uždarymą. Kadangi tokio įsakymo gubernatorius neturėjo, gyventojai pasiūlė palaukti, kol caras atsiųs atsakymą į jų pasiūstus raštus. Gyventojų siūlomas gubernatoriui sprendimas buvo logiškas ir turėjo teisinį pagrindą.

Žemaičių kova dėl bažnyčios, kartu buvo ir kova dėl tautos gyvasties išsaugojimo. Ji atitiko varpininko J. Adomaičio-Šerno sampratą, kad katalikybė susiliejęsi su tautybe taip, kad neaišku, kur baigiasi viena ir prasideda kita⁸⁹, tad valstiečiai šitaip gynė ir savo Tėvynę. Juk jie Bažnyčios griovimo akcijoje pastebėjo

platesnius valdžios tikslus – gyventojų vertimą stačiatikiais. Kęstaičių vienuolyno bei kunigų prieglaudos nekilnojamas turtas buvo atiduotas Skuodo stačiatikių dvasininkijai. Visiems buvo suprantama, kokiems tikslams Žemaitijoje buvo statomos cerkvės, nors ten rusų beveik nebuvo. Kražių vienuolynui priklausęs Audenių dvaras buvo paskirtas rusų kolonistams, o nugriautos bažnyčios ir vienuolyno ūkio pastatų medžiagą valdžia planavo panaudoti ūkio mokyklos Kražiuose statybai⁹⁰.

Kražių ir Kęstaičių įvykiai ne tik išryškino gyventojų moralinius bruožus, jų atsakomybės suvokimą, pasiaukojimą, meilę savo Bažnyčiai ir Tėvynei, bet ir veiklos savarankiškumą. Jų elgesys rodė tam tikrą požiūrį į savo parapijos bažnyčios reikalus. Suprantama, bažnytinei vyresnybei šiuo atveju teko daryti kompromisą, norint išsaugoti pagrindinius Bažnyčios interesus. Todėl kitos išeities neturėjo, kaip aukoti Kęstaičių ir Kražių bažnyčias ir parodyti prievartinį paklusnumą valdžiai. Tiesa, M.Paliulionis derėjosi dėl Kražių benediktinių vienuolyno bažnyčios, prašydamas ją palikti parapijai. Tuometinis Vilniaus generalgubernatorius I.Kachanovas vyskupo pasiūlymui buvo pritaręs. Vyriausybei jį atleidus iš pareigų, naujasis generalgubernatorius neatsižvelgė į tikinčiųjų bei vyskupo pageidavimus. Vykstant minėtoms deryboms su I.Kachanovu dėl paskyrimo parapijai bažnyčios, vietos dvasininkija norėjo išspręsti tai savo naudai. Norint palikti parapijai mūrinę vienuolyno bažnyčią, reikėjo parapijos klebono žemę apkeisti į vienuolyno. Kražių klebonui tai buvo nepatogu ir jis, atvykusiam valdininkui reikalaujant, išdėstė raštiškai. Dėl tokio klebono elgesio parapijiečiai nusiuntė I.Kachanovui raštą, pažymėdami, kad klebono elgesys yra neteisingas ir dėl asmeninių tikslų neturi teisės suspenduoti žemės pasikeitimo, nes jis reikalingas ne klebonui, bet parapijiečiams ir jų vaikams⁹¹. Su žemės pakeitimu buvo

⁸⁸ Veblaitis P. Kražių skerdynės. P. 57.

⁸⁹ Budrys [Adomaitis-Šernas J.]. Audiatur et altera pars // Varpas. 1889. Nr. 2. P. 23.

⁹⁰ Veblaitis P. Kražių skerdynės. P. 52.

⁹¹ Ten pat. P. 49.

keičiama sena medinė parapijos bažnyčia į vienuolyno mūrinę bažnyčią. Gyventojai į parapijos žemę, bažnyčią žiūrėjo kaip į visų tikinčiųjų nuosavybę, ja rūpinosi ir galvojo apie jos ateitį. Dar labiau Kražių įvykių metu tikinčiuosius papiktino parapijos vikaras, kuris, vykdydamas dvasinės valdžios nurodymus, mėgino iš saugomos bažnyčios išnešti Švenčiausiąjį sakramentą. Tai gyventojams reiškė ne ką kita, o vietos dvasininkijos sutikimą, valdžiai reikalaujant, uždaryti bažnyčią. Todėl Kražių parapijos dvasininkai atsidūrė keblioje padėtyje. Viena, jie turėjo vykdyti dvasinės vadovybės nurodymus; antra, caro valdžios atstovų reikalavimus. Kražių įvykių metu vietos dvasininkijai pavyko išlaviruoti tarp šių dviejų jėgų, tačiau parapijiečių akyse jie liko pasyviais stebėtojais.

Skaitytujui gali kilti klausimas - ar apskritai katalikų dvasininkija turėjo poveikį Kražių gyventojams, kurie atkakliai priešinosi bažnyčios uždarymui Kražiuose? Tyrinėtojas J. Virbickis mini, kad Kražių įvykių metu buvo kurstytojų prieš valdžią, jie veikė slaptai ir atsargiai, bet policijai nutverti jų nepavyko. Taip pat buvo nurodoma, kad akcijai vadovavo aplinkinių parapijų jaunieji kunigai⁹². Yra ir kitų duomenų apie dvasininkų įtaką Kražių gyventojams. Dar 1891 m. K. Pakalniškis "Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje" rašė, kad valdžia, kuri skriaudžia ir kankina katalikus, esanti ne Dievo, bet velnio veikiama, todėl priešintis jai Bažnyčios mokslas nedraudžia⁹³. Manytina, kad tokio pobūdžio straipsnis buvo neatsitiktinis. Juk 1891 m. pabaigoje buvo žinoma apie valdžios ketinimą uždaryti Kražių vienuolyną. Todėl laikraščio leidėjai pradėjo ruošti gyventojus pasipriešinimui. Be to, nuteikti gyventojus ryžtingai kovai prieš bažnyčios uždarymą laiko pakako, nes Kražių vienuolyno uždarymas tęsėsi iki 1893 m. vidurio. Iš šio vienuolyno paskutinės vienuolės prievarta buvo išvežtos gegužės 4 d. Tada prasidėjo praktiškas vienuolyno bažnyčios gynimas nuo uždarymo. Per tą laiką, matyt, jaunesnieji kunigai, tikybos mokytojai, taip pat Kauno kunigų seminarijos nelegalios organizacijos veikėjai darė gyventojams poveikį. Kad kunigai veikė ta linkme, rodo jų leidžiamas periodinis leidinys "Žemaičių ir Lietuvos apžvalga". 1892 m. "Apžvalgos" antrame numeryje buvo paskelbtas kreipimasis į gyventojus "Lietuvei ir Žemaiczei saugokites". Straipsnis

perspėja gyventojus apie gresiantį Kražių bažnyčiai pavojų. Tais pačiais metais šiame leidinyje buvo paskelbta keletas informacijų apie Kražius. 1893 m. "Apžvalgoje" pasigendame platesnių žinių apie šiuos įvykius, išskyrus metų pabaigoje išspausdintą straipsnį "Kražiai". Galimas daiktas, kad vyskupijos vadovybė, vengdama valdžios kaltinimų gyventojų kurstymu, pristabdė informacijos skelbimą. Be to, gyventojų atmintyje buvo gyvi Kęstaičių įvykiai, kurie teikė drąsos ir ištvermės priešintis Kražių bažnyčios uždarymui.

Kęstaičių ir Kražių įvykiai parodė sąmoningą gyventojų pasipriešinimą caro valdžios rusinimo politikai, jos siekimui sumenkinti Katalikų Bažnyčios vaidmenį gyventojams, panaikinti krikščioniškas tautiškas tradicijas, pakeisti tikinčiųjų puoselėjamas vertybes.

Atkablūs gyventojų pasipriešinimai patvaldystės prievartai buvo įvairių formų ir nemaža jų buvo masinio pobūdžio. Jie dažniausiai prasidėdavo nuo peticijų, skundų rašymo, valdžios įsakymų, nurodymų nevykdymo, reikalavimų boikotavimo bei atviro fizinio pasipriešinimo. Efektyviausia rusų valdžiai pasipriešinimo forma buvo nelegali kultūrinė veikla. Ji praktiškai stabdė lietuvių nutautinimo procesą, padėjo išsilaikyti gimtajai kalbai, tautos papročiams ir tradicijoms.

Svarbios reikšmės rusinimui stabdyti turėjo spaudos rusų raidėmis boikotavimas. Rusų šrifto įvedimui į lietuvių raštiją, pasipriešinimas, organizuotas katalikų dvasininkijos iniciatyva, suformavo gyventojų pažiūrą į rusų raidę – kirilicą. Ši neigiama gyventojų pažiūra į rusų rašmenis išsilaikė iki pat spaudos draudimo panaikinimo. Nors valdžios draudimas iš pat pradžių patyrė nesėkmę, ji savo tikslų neatsisakė iki pat 1904 m. Kauno mokyklų direkcija 1886 m. sausio 16 d. potvarkiu įsakė Katalikų Bažnyčios pastoraciniame darbe vartoti maldaknygę rusų raidėmis "Mažas aukso altorius"⁹⁴. Tuo tarpu kunigai į šį nurodymą ne-reagavo.

⁹² Virbickis J. Kruvinoji Kražių drama. P. 119.

⁹³ J.Szermunelis [Pakalniškis K.]. Pastaras szio meto "Apžvalgos" numeris // Žemaičių ir Lietuvos apžvalga. 1891. Nr. 24. P. 186.

⁹⁴ Matusas J. Lietuvių rusinimas... P. 97.

Efektyvi nelegalios kultūros veiklos forma, kuri žlugdė rusinimo planus, buvo slaptosios mokyklos. Istorikas V.Merkys, remdamasis archyviniais šaltiniais, sudarė 1883–1904 m. caro valdžios susektų nelegalių lietuviškų mokyklų Kauno ir Vilniaus gubernijose lentelę⁹⁵. Pateikti duomenys rodo, kad daugiausia slaptų mokyklų veikė Kauno gubernijoje, kurių organizatoriais daugiausia buvo kunigai. 1883–1900 m. Kauno apskrityje slaptų lietuviškų mokyklų caro valdžia susekė 16, Panevėžio – 15, Raseinių – 7, Šiaulių – 15, Telšių – 11, Ukmergės – 25, Zarasų – 13.

Dar didesnę įtaką gyventojams, keliant žemaičių tautinę savimonę ir konsoliduojant tautą, darė nelegalios lietuviškos spaudos per sieną gabenimas ir platinimas. Knygnešiai, aprūpindami gyventojus lietuviška literatūra, ypač religine, tenkino tikinčiųjų dvasinius poreikius, blokavo spaudinius rusų raidėmis, formavo priešišką nuostatą ne tik literatūrai rusiškomis raidėmis, bet ir rusų valdžios svetimumo įvaizdį. Remdamiesi V.Merkio sudaryta statistika, tarp knygnešių, įkliuvusių dėl lietuvių spaudos gabenimo, platinimo ir laikymo, matome palyginti nemažai žemaičių valstiečių. 1881–1900 m. caro valdžia susekė 2206 spaudos platintojus. Remdamiesi šiais skaičiais, galime sakyti, kad dauguma Žemaitijos gyventojų naudojosi knygnešių paslaugomis ir kartu buvo anticarinės veiklos bendrininkais. Trumpai tariant, beveik kiekvienas žemaitis turėjo tautinio savitumo jausmą ir pareigą priešintis atėjūnams. Kad dvasinės vertybės ir atsakomybės jausmas žmonių sąmonėje buvo gilus, rodo tėvų pažiūra į savo dukteris. Jie vengė leisti mergaites į valdiškas mokyklas, kad išsaugotų jų krikščionišką tautišką dvasią, nes nuo jų sąmonės lygio priklausys sukurtos šeimos imunitetas nutautinimui ir dekatalikizavimui. Ši tendencija atsispindi J.Matuso⁹⁶ sudarytoje lentelėje, kuri parodo Kauno gubernijos berniukų ir mergaičių katalikų valdiškų mokyklų lankymo santykį:

Metai	Skaičius		Metai	Skaičius	
	berniukų	mergaičių		berniukų	mergaičių
1880	7472	246	1888	8320	345
1881	7224	256	1889	8886	300
1882	7345	312	1890	7991	326
1883	7614	303	1891	7363	397
1884	9022	317	1892	7634	463

1885	9149	311	1893	7439	573
1886	8800	286	1894	7969	661
1887	8692	341	1895	8334	752

Iš lentelės matome, kad 9–ajame dešimtmetyje mergaičių mokyklą lankė 23–30 kartų mažiau negu berniukų. XIX a. pabaigoje mergaičių skaičius didėjo mokytojų pastangomis, kurie ragino gyventojus leisti jas į mokyklą. 1896 m. Kauno mokyklų direkcijos vadovybė leido tėvams lankyti pamokas, kad jie galėtų pasiklausyti, kas dėstoma vaikams mokykloje.

Praktiškai gyventojų pažiūrą į valdiškas mokyklas formavo katalikų dvasininkija. Kai kurie kunigai naudojo atvirą įtaigos formą. Pavyzdžiui, Taujėnų (kun. J. Masalskis), Troškūnų (kun. J. Gabševičius), Subačiaus (kun. A. Stapalius) mokyklų tikybos mokytojai, pažeisdami valdžios nustatytą tvarką, mergaičių mokyklose tikybą dėstė lietuviškai, tuo tarpu berniukų mokyklose – rusiškai. Tuo kunigai norėjo pabrėžti lietuvių kalbos svarbą mergaičių gyvenime. Be to, Kauno gubernijoje veikė nelegalios religinės draugijos. Iš jų paminėtina draugija „Gyvas ražančius“, kurią sudarė 15 mergaičių. Jos, be religinio švietimo, įgydavo ir rašto įgūdžių⁹⁷. Ši draugija atstodavo valdiškas mokyklas.

Taigi XIX a. paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais lietuvių tautinis sąjūdis buvo ne pavienių asmenų sambūris, bet organizuotas masinis tautinis judėjimas, apimantis plačius Žemaitijos visuomenės sluoksnius. Jis siekė gyvybiškai svarbių ir konkrečių religinių tautinių uždavinių – tautos prigimtų savybių išsaugojimo ir Katalikų Bažnyčios veiklos laisvės.

⁹⁵ Merkys V. Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. V., 1982. P. 156-163.

⁹⁶ Matusas J. Lietuvių rusinimas... P. 124.

⁹⁷ RVIA. F. 821. Ap. 150. B. 249. L. 87-89.* Likusieji 9 kunigai buvo išsiųsti į kitas vyskupijas.

PASIPRIEŠINIMO PATVALDYSTEI ORGANIZACIJA,
METODAI, TAKTIKA

XIX a. pabaigoje Lietuvoje suaktyvėjo tautiniai demokratiniai sąjūdžiai. Vieni gynė Katalikų Bažnyčią bei tautines dvasines vertybes, antri kovojo už nepriklausomybę ir Lietuvos valstybingumo atstatymą, treči revoliucijos būdu siekė pagerinti darbininkų socialinę padėtį. Kiekviena politinė grupuotė, nepriklausomai nuo to buvo ar nebuvo susijungusi į partiją, turėjo savo organizaciją, programą bei veiklos taktiką. Religinis tautinis sąjūdis reišėsi ne stichiškai, bet sąlygojamas tam tikrų jėgų, kurios turėjo veikimo mechanizmą, organizacinį centrą bei veiklos kryptį. Šalia to dar autonomiškai veikė nelegalios grupuotės, kurios buvo mažiau priklausomos nuo centro (kunigų seminarijoje slapti būreliai) ir aktyviai reišėsi tautinėje kultūrinėje veikloje, kurios stengėsi religiniams dalykams suteikti lietuvišką atspalvį. Tuo buvo siekiama sustiprinti lietuviškojo sąjūdžio bendrą frontą. Antra vertus, ir pats lietuvių tautinis atgimimas nebuvo apėmęs visų sluoksnių. Lenkiškos orientacijos dvasininkams buvo nepriimtini lietuvių tautiniai siekiai. Tačiau M.Paliulionio aktyvus Bažnyčios interesų gynimas konsolidavo dvasininkiją, skatino ją priešintis caro valdžios suvaržymams. Beje, M.Paliulionio Žemaičių vyskupijoje apaštalavimo pradžia sutapo su lietuvių tautinio atgimimo aktyvėjimo žingsniais. Tada tautiškai susipratusių lietuvių inteligentų buvo tik saujelė, bet ir jie daugiausia veikė Rusijos aukštosiose mokyklose bei užsienyje, ir vyskupo tvirtas ir ryžtingas Katalikų Bažnyčios gynimas nuo atkaklaus stačiatikių skverbimosi ir rusinimo darė nemažą įtaką visuomenei. Naujai paskirto vyskupo M.Paliulionio valančiška nuostata caro valdžios atžvilgiu darė poveikį ir Kauno kunigų seminarijos lietuvių nelegalios organizacijos veiklai. Bene svarbiausias dalykas, tonizuojantis vyskupijoje religinį sąjūdį, buvo tas, kad vyskupas 1884 m. ryžtingais protestais priešinosi valdžiai, kuri mėgino suvaržyti kunigų darbą mokyklose. Konfliktas su caro valdžia ir jos represiniai veiksmai veikė katalikų dvasininkijos ir tikinčiųjų sąmonę, stiprino jų priešiško valdžiai jausmą ir drauge žadino suvokimą apie gresiantį katalikams pavojų.

Vyskupo pasipriešinimas rusų valdžios suvaržymams negalėjo vykti be vyskupijos konsistorijos artimiausių pagalbininkų paramos. Taigi buvo grupė dvasininkų, kurie svarstė, ieškojo geresnių būdų iškilusiai grėsmei atremti ir faktiškai jie sudarė vyskupijos organizacinį centrą. Žinoma, didelį vaidmenį šiame darbe atliko vyskupo padėjėjas vysk. A.Baranauskas, sekretorius A.Karosas, pagalbininkai A.Dambrauskas-Jakštas, kun. K.Kazlauskas. Tačiau, matyt, svarbiausią organizacinį pagrindą sudarė ir katalikų dvasininkijos hierarchija. Ji buvo pakankamai efektyvi ir per ją vyskupas turėjo visas galimybes vykdyti savo politiką. Tik su šios struktūros pagalba palyginti per trumpą laiką M.Paliulioniui pavyko sužlugdyti caro valdžios pastangas paversti mokyklą veiksminga rusinimo priemone. Žinoma, tam tikslui buvo sumaniai panaudota dvasininkijos kadru politika.

M.Paliulioniui pradėjus eiti vyskupijos ganytojo pareigas, tikybos mokytojais dažniausiai buvo parapijų klebonai. Jie, turėdami savo ūkio rūpesčių ir kitų išskaičiavimų, su valdžia bei mokyklos mokytojais stengėsi sugyventi taikiai. Tuo pasinaudodami mokymo įstaigų vadovai stengėsi nepastebimai plėsti savo įtakos sferas, pajungti juos valdžios politikos siekiams. M.Paliulionis, pastebėjęs klebonų indiferentiškumą, pradėjo į tikybos pareigas skirti energingus, drąsius, neseniai seminariją baigusius kunigus. Nuo pirmųjų vyskupavimo metų jis pradėjo vykdyti tikybos mokytojų kadru kaitos politiką. Kunigus, kurie nuolaidžiavo caro valdžiai, perkeldavo į parapijas, kur nebuvo mokyklos, o į jų vietas skyrė tam darbui tinkamus vikarus. Iki 1888 m. iš 54 kunigų, kurie tikyba dėstė stropiai, vykdydami valdžios reikalavimus, 25 buvo perkelti į kitas parapijas (iš jų 16 klebonų, 9 filialistai), neskiriant jų į tikybos mokytojų pareigas, 10 kunigų liko senose vietose, bet nebuvo patvirtinti tikybos mokytojų pareigoms. Tik 10 dvasininkų liko senose vietose ir pareigose⁹⁸. Į pašalintų kunigų – tikybos mokytojų vietas skyrė jaunus kunigus, jaučiančius savo tiesioginio darbo atsakomybę, nebijančius atvirai pasipriešinti caro

* Likusieji 9 kunigai buvo išsiųsti į kitas vyskupijas.

⁹⁸ Ten pat. L. 78.

valdžiai. 1889 m. Vilniaus mokyimo apygardos globėjo žiniomis visos Žemaičių vyskupijos tikybos mokytojų vietos buvo užimtos jaunų kunigų. Iš 169 Kauno gubernijos tikybos mokytojų, 104 kunigai turėjo nuo 1 iki 6 metų kunigavimo stažą. Tie kunigai, kurie liko tikybos mokytojo pareigose, buvo priversti keisti savo ankstesnį darbo stilių, tapti aktyviais pasipriešinimo caro valdžios suvaržymams dalyviais. Pavyzdžiui, Smalvos mokyklos (Zarasų pav.) tikybos mokytojas kun. V.Dambrauskas iki 1884 m. tikyba dėstė laikydamasis valdžios reikalavimų, o vėliau pradėjo retai lankyti pamokas mokykloje, priešinosi tikybos dėstymui rusų kalba. Per 1886–1888 m. iš viso buvo pakeisti 142 tikybos mokytojai⁹⁹. Kad valdžia neatkreiptų dėmesio į didelę kadrų kaitą, kuri buvo nukreipta prieš mokyklos politiką, vyskupas įvedė oficialią tvarką, kad tikybos mokytojais gali būti kunigai vikarai, kurie yra mažiau užimti ir yra pajėgesni.

Vyskupija, vykdydama tikybos mokytojų kadrų politiką, neapsiribojo vien tik kunigų perkėlimais iš vienos vietos į kitą, bet nuolat naujai paskirtus kunigus kreipdavo reikiama linkme, kontroliuodavo jų pedagoginę veiklą, kaupdavo žinias apie jų darbą. Kunigai, nesusidorojantys su tikybos mokytojo pareigomis, buvo linkę taikstyti su caro valdžia, todėl buvo atleidžiami iš pareigų ir perkelti į kitą, dažniausiai blogesnę, parapiją. Pavyzdžiui, naujai paskirtas į Veiviržėnų mokyklą tikybos mokytojas P.Cechanovskis susirašinėjo su M.Paliulioniu, teikė jam informaciją apie nepakenčiamą tikybos mokytojo padėtį. Vyskupas savo ruožtu kreipėsi į Kauno gubernatorių, reikalaudamas sutramdyti mokytojo savivaliavimus¹⁰⁰. Aktyvi tikybos mokytojų veikla vyskupo buvo skatinama susitikimuose, vizituojant parapijas. 1886 m. vizituodamas Šilalės parapiją, vyskupas susitiko su aplinkinių parapijų tikybos mokytojais, su jais kalbėjosi mokyklų reikalais. Taigi vyskupija buvo centras, kuris praktiškai vadovavo tikybos mokytojų pasipriešinimo sąjūdžiui.

Be to, veikė ir kitos vyskupijos bažnytinės struktūros, pavyzdžiui, dekanatai. Aktyvesni dekanai patys savarankiškai rodydavo iniciatyvą. Vienas iš tokių buvo Zarasų dekanas, Vidžių parapijos klebonas P.Landsbergis. M.Paliulionio parapijų lankymo metu jis organizavo iškilmingą vyskupo sutikimą, lydėjo jį po dekanatą,

organizavo gyventojų aktyvų dalyvavimą, pasitinkant vyskupą prie savo parapijos sienos. Dekano aktyvumą organizuojant iškilmingus vyskupo sutikimus, rodomą jam pagarbą, valdžia įvertino kaip politinę akciją ir jis buvo uždarytas į Kretingos vienuolyną¹⁰¹.

Tam tikrą organizacinį vaidmenį religiniame tautiniame sąjūdyje turėjo ir vienuolynai. Caro valdžiai nusikaltusieji kunigai buvo uždaromi į vienuolynus. Tokie nubausti kunigai vienuolynuose turėjo gyventi pagal valdžios nustatytas taisykles. Praktiškai gi tai dažniausiai priklausydavo nuo vienuolyno viršininko – gvardijono sprendimo. Aptariamuoju laikotarpiu Kretingos vienuolyno viršininkas kun. P.Rimkevičius buvo palankus lietuvių tautinio sąjūdžio dalyviams ir sudarė sąlygas į vienuolyną uždarytiems kunigams toliau netrukdomai veikti. Šiame vienuolyne buvo rengiamas, sudaromas ir leidžiamas žurnalas “Tėvynės sargas”. Vienuolynas pasidarė šio žurnalo leidimo, organizavimo ir platinimo centru¹⁰².

Tokį pat teigiamą vaidmenį tautiniam sąjūdžiui turėjo ir Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas (uždarytas 1893 m.). Valdžios nubausti ir į vienuolyną uždaryti kunigai žmonių akyse tapdavo rusų valdžios aukomis bei kankiniais. Be to, šie valdžios veiksmai tikinčiųjų buvo vertinami kaip katalikų tikėjimo persekiojimas. Tokia gyventojų pažiūra kenkė valdžios autoritetui bei žadino gyventojų priešišumą rusų valdžiai.

Svarbiausias anticarinių nuotaikų skatintojas buvo M.Paliulionis. Jis susitikimuose su kunigais drąsindavo juos ginti Bažnyčią, nebijoti jokios bausmės iš vyriausybės, nes ji gali “nubausti 20–30 kunigų, po to pails ir viskas bus kaip seniau”¹⁰³. Principiniais Bažnyčios klausimais vyskupas nedarė valdžiai nuolaidų. Kitais klausimais turėjo savo veikimo taktiką. Siekdamas išvengti valdžios kaltinimų,

⁹⁹ Ten pat. L. 79.

¹⁰⁰ Žemaičių vyskupo 1885 10 22 raštas Kauno gubernatoriui // Ten pat. L. 165.

¹⁰¹ Vilniaus generalgubernatoriaus 1889 08 25 raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. Ap. 3. B. 671. L. 1-3, 37.

¹⁰² Paystrietis P. Min. veik. P. 634-640.

¹⁰³ RVIA. F. 821. Ap. 150. B. 249. L. 179.

vyskupas savo elgesį, kuris valdžios pareigūnams atrodė nusikaltamas, mėgino pagrįsti Katalikų Bažnyčios kanonais bei valdžios įstatymais. Nors caro valdžia nenorėdavo pripažinti Katalikų Bažnyčios teisių, bet neretai suvaržydavo pareigūnus laisvai taikyti katalikų dvasininkijai represines priemones. Vyskupas atkakliai gynė kunigus, ypač tikybos mokytojus, kurie tikyba dėstė lietuviškai. Jis įrodinėjo valdžiai motyvuodamas, kad vaikai nėra įsisavinę rusų kalbos ir kunigai yra priversti sudėtingus dalykus aiškinti lietuviškai. Vyskupas dažnai pabrėždavo valdžios pareigūnams, jog tikybos mokytojai nukrypsta nuo mokyklos reikalavimų tik todėl, kad jie prieštarauja Romos Katalikų Bažnyčios įstatymams, o vertimas dėstyti rusų kalbą, – o vaikai ta kalba negali įsisavinti tikėjimo tiesų, – varžo katalikų tikėjimo laisvę. Tvirta vyskupo pozicija, ginant Katalikų Bažnyčios teises, skatino kunigus griežtai laikytis Bažnyčios nustatytos tvarkos, atlikti savo pareigas prisilaikant katalikybės principų.

Caro valdžia iš kunigų reikalaujavo atsakomybės už nustatytos tvarkos nevykdymą. Tikybos mokytojai savo elgesiui pateisinti turėdavo ieškoti argumentų. Norėdami išvengti valdžios represijų, jie, pavyzdžiui, retą mokyklos lankymą dažniausiai motyvuodavo tiesioginių pareigų gausumu, dideliu atstumu iki mokyklos, transporto priemonių neturėjimu. Kadangi kunigų nurodytos priežastys dažniausiai egzistavo, tai valdžia ne visada galėdavo griežti represijų.

Valdžios kišimasis į Katalikų Bažnyčios reikalus (negalėjo be rusų administracijos žinios kunigą skirti į aukštesnes pareigas, perkelti kiton vieton ir t.t.) silpnino dvasininkų drausmę, sudarydavo sąlygas nepareigingiems dvasininkams piktnaudžiauti. M.Paliulionis, panašiai kaip ir M.Valančius, naudojo tokius pačius metodus, kuriais atsidavusius valdžiai dvasininkus mėgindavo neutralizuoti. Veiviržėnų parapijos pavyzdys rodo, kad vyskupui tai ne visada pavykdavo padaryti. Šios parapijos klebonas kun. Bilevičius palaikė Veiviržėnų mokyklos mokytoją, kuris aktyviai rusino moksleivius, jo pastangomis buvo pašalintas iš pareigų tikybos mokytojas kun. A.Jasinskis. Vyskupas, norėdamas susilpninti rusifikacijos židinį Veiviržėnuose, mėgino kleboną perkelti į kitą vietą. Pastarąjį stojo ginti Kauno gubernijos aukšti pareigūnai ir neleido vyskupui klebono perkelti į kitą vietą¹⁰⁴. Tada vyskupas

pakeitė veikimo taktiką: organizavo mokyklos mokytojo iškeldinimą iš Veiviržėnų. Tam pagrindas buvo, nes mokytojas rusinimo darbe naudojo šiurkščias priemones, peržengdamas padorumo ribas, ir tai sukėlė gyventojų nepasitenkinimą. Vyskupas, pasinaudojęs tomis aplinkybėmis ir sulaukęs gyventojų paramos, privertė Kauno gubernijos valdžią perkelti mokytoją į kitą mokyklą¹⁰⁵.

Rusų valdžios palankių jai kunigų globa privertė vyskupą keisti kunigų perkėlimo į kitas parapijas taktiką. Norėdamas netinkamą kunigą perkelti į kitą parapiją, vyskupas pirmiausia paaukštindavo jį pareigose ir valdžia neprieštaraudavo dvasininko perkėlimui. Praėjus kuriam laikui, šis kunigas būdavo pažeminamas pareigose ir pervedamas į altaristas. Toks kunigo perkėlimo būdas buvo panaudotas Skaudvilės mokyklos tikybos mokytojui kun. Miniotui, kuris caro valdžiai teikė informaciją apie vyskupo veiklą¹⁰⁶.

Gana efektyvi vyskupo taktika, siekiant susilpninti rusifikaciją, buvo delsimas skirti į valdžios pašalinto arba vyskupo paskirto, bet valdžios nepatvirtinto, tikybos mokytojo vakansinę vietą kitą kunigą. Vyskupas, norėdamas susilpninti valdžios kišimąsi į vyskupijos reikalus, sąmoningai delisė skirti naujus tikybos mokytojus bei kapelionus, motyvuodamas tuo, kad neturi kunigų. 1889 m. caro valdžiai pašalinus iš Kauno gimnazijos bei Panevėžio realinės mokyklos kapelionus, naujas paskyrimas užsitęsė kelerius metus¹⁰⁷. Tai sukėlė moksleivių tėvų nepasitenkinimą, sudarė sąlygas aktyvinti judėjimą, nukreiptą prieš mokyklos vadovybės vykdomą politiką. Dar labiau padėtį paaštrindavo tai, kad gimnaziją baigę moksleiviai negalėdavo gauti mokyklos baigimo atestato, nes nebūdavo tikybos pažymio. Švietimo ir Vidaus reikalų ministerijos buvo priverstos priimti nutarimą, kuris leido išduoti atestatus abiturientams be tikybos pažymio¹⁰⁸.

Kitas vyskupo veikimo būdas, kad priverstų valdžią patvirtinti ganytojui patikimą žmogų svarbiose vietose, buvo iš baismės

¹⁰⁴Ten pat. L. 162.

¹⁰⁵Ten pat. L. 185.

¹⁰⁶Ten pat. L. 77.

¹⁰⁷Ten pat. Ap. 125. B. 315. L. 72-74.

¹⁰⁸Ten pat. L. 73.

vieta sugrįžusių kunigų paskyrimas. Dažniausiai tokius kunigus vyskupas paskirdavo į tas parapijas, kur buvo mokykla ir nebuvo daugiau kitų kunigų, nei vikaro, nei altaristos. Taip į parapiją paskirtas klebonas automatiškai tapdavo ir tikybos mokytoju. Caro valdžiai belikdavo arba patvirtinti, arba mokykla likdavo be tikybos mokytojo.

M.Paliulionis, norėdamas išlaikyti Katalikų Bažnyčios autoritetą, neleido valdžios atstovams žeminti vyskupo orumo. Jeigu valdžia suvaržydavo jo pastoracinį darbą žeminančiomis sąlygomis, jis atsisakydavo vykdyti apeigas, nors valdžia ir suteikdavo tam leidimą. Kai vyriausybė atmesdavo vyskupo argumentuotus reikalavimus arba versdavo jį atlikti tai, kas prieštaravo Katalikų Bažnyčios kanonams, vyskupas atvirai pareikšdavo, kad jų reikalavimų nevykdys, nes tada jis nustotų būti vyskupu¹⁰⁹.

Taigi Žemaičių vyskupija, ypač jos ganytojas M.Paliulionis, buvo pagrindinis pasipriešinimo caro valdžiai organizatorius. Jo veikla buvo kryptinga, turėjo aiškius tikslus, priešinimosi valdžiai metodus bei veikimo taktiką. Ji, priklausomai nuo politinės padėties ir aplinkybių, keitėsi. Dažniausiai buvo taikoma gynimosi taktika, nes okupacinė valdžia griovė bažnyčias, naikino senas krikščioniškas tradicijas, iš visų jėgų siekė asimiliuoti gyventojus. Kraštutiniu atveju bažnytinė vyresnybė pereidavo prie valdžios puolimo taktikos, kaltindama valdžios atstovus piktnaudžiavimu, įstatymo pažeidimu, savivale. Visa tai buvo atliekama prisilaikant etikos normų, diplomatijos, remiantis logika bei argumentais.

IŠVADOS

1. Caro valdžios spaudos sąlygomis Katalikų Bažnyčia Žemaitijoje buvo svarbus veiksnys, ugdes gyventojų sąmonę, skatinęs jų dvasinį ir tautinį atsparumą.
2. XIX a. 9-ajame dešimtmetyje, suaktyvėjus reakcijai, katalikų dvasininkija, – tada lietuvių tautinė inteligentija tik formavosi, – buvo svarbi opozicinė jėga, atkakliai gynusi Bažnyčios ir lietuvių tautos interesus. Religinų tautinių vertybių gynimas skatino plėtoti lietuvių sąjūdį.

3. Žemaičių pasipriešinimas rusų valdžios tautinei priespaudai ir pastoracinio darbo suvaržymams vyko nuolatos ir apėmė įvairius visuomenės sluoksnius, o neretai įgaudavo masinį pobūdį.

4. Sąjūdžio tonizuojantį vaidmenį atliko vyskupijos institucija bei autonomiškai veikusios kunigų seminarijoje nelegalios organizacijos. Jos buvo lietuviškos pakraipos, jų pastangomis buvo stiprinamas žmonių religingumas, dvasinis ir tautinis nusistatymas. Nors apskritai Žemaičių vyskupijos dvasininkija buvo priešiška nusiteikusi patvaldytės atžvilgiu, bet lietuvių tautiniam sąjūdžiui ne visi pritarė. Katalikų Bažnyčios interesų gynimas konsolidavo dvasininkiją bei tikinčiuosius ir sudarė vieningą anticarinį frontą.

5. Religinio tautinio sąjūdžio koordinacinį vaidmenį atliko vyskupas M.Paliulionis. Jis visus dvasininkus, nežiūrėdamas jų tautinės orientacijos, stengėsi nukreipti prieš valdžios vykdomą politiką krašte. Taikydamas įvairius pasipriešinimo metodus bei taktiką, jis sugebėjo neutralizuoti valdžios pastangas surusinti ir įtvirtinti stačiatikybę šiame krašte, o tai savo ruožtu netiesiogiai skatino lietuvių tautinį sąjūdį.

6. Nepaisant patirtų represijų ir aukų, katalikų dvasininkijos ir tikinčiųjų pasipriešinimas rusų politikai atliko teigiamą vaidmenį Lietuvai: sustabdė Katalikų Bažnyčios griovimo tendencijas, sužlugdė gyventojų rusinimo ir krašto kolonizacijos politiką, padėjo sužadinti lietuvių tautinę savimone, etninio savitumo supratimą, ugdė dvasingumą.

¹⁰⁹Vilniaus generalgubernatoriaus 1889 04 17 raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. B. 310. L. 110.

VILNIAUS VYSKUPO E.ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)

Darius Staliūnas

Tautinių sąjūdžių epochoje greta kitų etnosą jungiančių veiksnių svarbi vieta teko religijai. XVIII a. pabaigoje Rusijos imperijos okupuotų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių gyventojai buvo skirstomi pagal konfesijas. Visi katalikai buvo laikomi lenkais. Situacija ėmė keistis XIX a. antrojoje pusėje augant gūdų ir ypač lietuvių tautinei savimonei. Tačiau šios etninės grupės kultūrinio laisvėjimo kelyje susiduria su dviem kliūtimis: oficialioji švietimo sistema siekė rusinti kitataučius, o Katalikų Bažnyčia – lenkinti. Su pirmąja buvo kovojama steigiant ir plečiant slaptųjų mokyklų tinklą. Tuo tarpu kova Katalikų Bažnyčios viduje, ypač dėl to, kuri kalba turėtų būti vartojama per pamaldas, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje peraugo į aštirus konfliktus. Šis reiškiny – neišskirtinis Vidurio ir Rytų Europos tautinių sąjūdžių epochoje. Panaši situacija buvo susiklosčiusi XIX a. viduryje Osmanų imperijoje, kai serbai siekė vyrauti visų pavergtų krikščioniškų tautų kovoje su pavergėjais¹.

Buvusios LDK žemės XIX a. antrojoje pusėje Rusijos administracinėje sistemoje sudarė 6 vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto gubernijas: Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko ir Mogiliovo. Pagal 1897 m. surašymo duomenis, lenkai čia sudarė ne daugiau kaip 10% visų gyventojų². Socialiniu požiūriu jie vyravo tarp dvarininkijos, taip pat Lietuvos ir Vakarų (katalikiškos) Baltarusijos miestų gyventojų krikščionių tarpe. Tarp valstiečių kiek didesnę dalį lenkai sudarė tik ties Lietuvos ir Baltarusijos

etnografinių teritorijų riba, daugiausia Vilniaus apskrityje, taip pat Gardino gubernijos pietvakariuose³. Tokia lenkų socialinė struktūra, ypač lietuvių ir gudų tautiniams sąjūdžiams skelbiant, be nacionalinių, dar ir socialinius reikalavimus, kėlė jiems izoliacijos baimę.

Kaip rodo A.Kulakausko tyrinėjimai, būtent XIX a. pabaigoje prasidėjo baigiamasis lenkiškai kalbėjusios Lietuvos bajorijos įsijungimo į lenkų etnosą etapas⁴. Tačiau Lietuvos ir Baltarusijos lenkai tada dar negalėjo, pirmiausia dėl carizmo persekiojimo baimės, atvirai deklaruoti savo ir Lenkijos Karalystėje gyvenančių lenkų siekių vieningumo. Išskirtinę poziciją užėmė demokratinė krajovaldymo srovė, pasisakiusi už pilietiniu pagrindu besiremančios šiek tiek sumodernintos LDK atstatymą. Tačiau ji nebuvo gausi ir įtakinga; be to, tokia pozicija buvo nepriimtina daugumai Lietuvos ir Baltarusijos lenkų ir sunkiai suvokiama valstiečiams. Kur kas patrauklesnis lenkų visuomenėje galėjo būti Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų vienijimasis konfesijos pagrindu. Šiuo požiūriu ypatinga vieta tenka Vilniaus vyskupijai, kuri XX a. pradžioje apėmė Vilniaus ir Gardino gubernijas. Jose lenkai turėjo tvirtesnes pozicijas nei kurioje nors kitoje vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto gubernijoje*. Svarbus vaidmuo tenka ir Vilniui, kaip buvusios LDK sostinei ir miestui, turinčiam gilius lenkų kultūros šaknis. Todėl Vilniaus vyskupija galėjo tapti placdarmu lenkų plėtimuisi į kitas buvusios LDK žemes. Šioje visuomeninių jėgų ir potencialių galimybių išsidėstymo erdvėje ypatingas vaidmuo tenka Vilniaus vyskupui. Tarp XIX a.

¹ Castellan G. Facteur religieux et identité nationale dans les Balkans aux XIXe–XXe siècles / / Revue historique. 1984. N 549. P. 143–144.

² Ромер М., Ромер-Охенковская Е. Поляки (II) // Формы национального движения в современных государствах. Спб., 1910. С. 356.

³ Ten pat. P. 363.

⁴ Kulakauskas A. Lenkiškai kalbanti Lietuvos bajorija lenkų ir lietuvių nacijų formavimosi laikotarpiu / / Jaunųjų istorikų darbai. V., 1987. Kn. 6. P. 128.

* Gardino gubernijoje lenkai sudarė 10,08%, o Vilniaus - 8,17% visų gyventojų. Nors Kauno gubernijoje jie sudarė 9,04% gyventojų, tačiau čia labai stipriai reiškėsi lietuvių tautinis sąjūdis.

antrosios pusės – XX a. pradžios Vilniaus vyskupų bene labiausiai išsiskiria Eduardo Ropo (Edward von der Ropp), kuris išbuvo šiose pareigose vos 4 metus (1903–1907), figūra. Tačiau būtent šis laikotarpis, o tiksliau – 1905 m. revoliucija, yra lyg atskira epocha Rusijos tautų išsivadavimo kovoje. Revoliuciniai įvykiai ir Spalio 17-osios caro manifestas, kuris faktiškai legalizavo politinį imperijos gyvenimą, negalėjo palikti nuošaly ir katalikų dvasininkijos. Juolab kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pasikeitė Vatikano požiūris į katalikų dvasininkijos dalyvavimą visuomeniniame ir ekonominiame gyvenime. Popiežiaus Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum“ (1891) ir „Graves de Communi“ (1901) įteisino ir apibrėžė šią veiklą. Šioje vietoje svarbu pažymėti ir tai, kad ypatingas vaidmuo, skleidžiant šias idėjas Rusijos imperijoje, teko tiems katalikų dvasininkams, kurie mokslus buvo baigę Vakarų Europoje.

XX a. pradžios Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkijos ir atskirai vyskupo E.Ropo veikla iki šiol nesusilaukė didesnio istorikų dėmesio. Šią temą nagrinėjo M.Remeris (Römer). Prieškarinėje Lenkijoje P. Kubickis (Kubicki) knygoje, skirtoje katalikų dvasininkijos veiklai caro priespaudos metais, aptaria ir E.Ropo veiklą⁵. Devintajame dešimtmetyje pasirodė kun. T.Krahelio (Krahel), Z.Ponarskio (Ponarski), R.Jurkovskio (Jurkowski) straipsniai, skirti šio vyskupo veiklai⁶. Ši tema taip pat nagrinėta J.Jurkievičiaus (Jurkiewicz) ir J.Bardacho (Bardach) darbuose⁷. Lietuvių istoriografijoje kol kas pasitenkinta enciklopedinio pobūdžio straipsniais⁸. Tiesa, dalis lenkiškos istoriografijos autoriui liko neprieinama.

Šiame straipsnyje, remdamiesi Lietuvos ir Rusijos archyvuose saugoma medžiaga, XX a. pirmosios pusės periodika bei memuarais, pabandysime atskleisti kai kurias vyskupo Ropo biografijos detales, paskyrimo į Vilniaus vyskupo pareigas aplinkybes, jo požiūrį į įvairias etnines grupes, santykius su caro administracija. Ypatingą dėmesį skirsime E.Ropo politinės veiklos aspektams.

NAUJASIS VYSKUPAS

Pirmieji XX a. metai Vilniaus vyskupijoje, kaip ir visoje imperijoje, nepasizymėjo ramybe. Tuometinis vyskupas A.Zvierovičius (Zwierowicz) lyg ir taikstėsi su esama situacija ir netgi dalyvavo paminklo M.Muravjovui (Муравьев) atidengimo ceremonijoje Vilniuje ir tuo, aišku, nepakėlė Katalikų Bažnyčios autoriteto; kita vertus, jis skatino ir rėmė pastangas, nukreiptas prieš oficialiąją švietimo sistemą. Pasak Vilniaus gubernatoriaus, vyko slapta katalikų dvasininkijos kova su rusiškėmis mokyklomis⁹. Paskutinis lašas, perpildęs valdžios kantrybės taure, buvo A.Zvierovičiaus 1902 m. vasario 12 d.* aplinkraštis, kuriuo faktiškai buvo kviečiama boikotuoti cerkvinę mokyklą. Tokie aukšto katalikų dvasininko veiksmai caro administracijos buvo įvertinti kaip „antvyriausybinė veikla“: A.Zvierovičius buvo pašalintas iš pareigų ir ištremtas į Rusiją¹⁰.

Šis pašalinimas neišsprendė nė vienos problemos. Kova dėl įtakos švietimo srityje vyko ir toliau. Jau 1903 m. birželio 21 d. Vilniaus

⁵ Ромер М. Поляки (II). P. 371; Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawą Kóscioła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Cz. 2. Dawna Litwa i Białoruś. Sandomierz, 1936. T. 1. S. 743–747 ir kt.

⁶ Krahel T. Arcybiskup Edward Ropp // Tygodnik Powszechny. 1984. N 1; Ponarski Z. Ropp Edward // Polski Słownik Biograficzny. 1989. T. 32. Z. 132. S. 31–33; Jurkowski R. Stronnictwo konstytucyjno-katolickie na Litwie i Białoruśi w 1906 r. (Szkic do dziejów) // Acta Baltico slavica. 1987. T. 18. S. 93–118.

⁷ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922. Poznań, 1983. S. 44–46; Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988. S. 231.

⁸ R. Krs. [Krasauskas R.] Roppas Edvardas // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1961. T. 25. P. 514; Kviklys B. Lietuvos Bažnyčios. Chicago, 1985. T. 5. D. 1. Vilniaus arkivyskupija. P. 71–72; Zinkus J. Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinė katalikų partija // Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1986. T. 2. P. 568; Zinkus J. Ropas Edvardas // TLE. V., 1987. T. 3. P. 569.

⁹ Kubicki P. Dwa odczyty. Sandomierz, 1936. S. 235.

* Datos pateikiamos senuoju stiliumi. Tuo atveju, kai nepavyksta nustatyti, koks yra naudojamas stilius, pažymime “(?)”

¹⁰ Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) 1902 metais pritaikytos priemonės pašalinant iš pareigų Vilniaus vyskupą Zvierovičių // Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA). F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 119–120.

vyskupijos valdytojas prelatas V.Fronckievičius (Frąckiewicz) kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių ir prašė leisti kunigams mokyti vaikus toliau nuo mokyklų esančiuose kaimuose¹¹. Generalgubernatorius prašė pareikšti savo nuomonę Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatorius bei Vilniaus švietimo apygardos globėja. Detaliau nenagrinėdami atsakymų, vis dėlto galime pastebėti, kad būdingiausias buvo švietimo apygardos globėjo A.Beleckio (Белецкий) raštas, kuriame teigiama, jog būtent tokio leidimo siekia "kunigai fanatikai" ir toks leidimas sukeltų nepageidautiną reakciją, kokia buvo po A.Zvierovičiaus aplinkraščio¹². Prelatas dar bandė kreiptis į vidaus reikalų ministrą V.Plėvę, bet gavo neigiamą atsakymą. Įdomu, kad prelatas prašė leisti tikybą dėstyti gimtąja kalba, o neigiamą atsakymą gavo "dėl tikybos dėstymo lenkų kalba"¹³. Iš to galime spręsti, kad caro administracija bent jau Vilniaus vyskupijoje visiškai tapatinavo katalikybę ir lenkiškumą. Šie aukštųjų dvasininkų veiksmai buvo tik vienas iš daugelio Katalikų Bažnyčios kovos už savo įtakos atgavimą aspektų. Šioje kovoje dvasininkus rėmė katalikiškoji krašto visuomenė. Kaip tik tada į Peterburgą pradėjo plaukti valstiečių peticijos, kuriose buvo prašoma leisti dėstyti tikybą gimtąja kalba. Tada Ropas ir buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

E.Ropas gimė 1851 m. gruodžio 2 d. Liksnoje, Daugpilio apylinkėse. Giminė, turinti galias istorines tradicijas, kildino save iš Vestfalijos didikų, XIII a. atsikėlusių į Livoniją. Motina – iš garsios Zyberg–Pliaterių (Zyberg–Plater) giminės. E.Ropas buvo auklėjamas namuose¹⁴. 1864 m. baigė Rygos gimnaziją, kurioje mokydamasis niekuo neišsiskyrė iš kitų. Jo žinios buvo įvertintos bendru pažymiu "patenkinamai"¹⁵. 1875 m. baigė Peterburgo universitetą, įgijęs teisės mokslų kandidato laipsnį. Universiteto baigimo pažymėjime nurodyta, kad E.Ropas "jokiuose antivyriausybinuose renginiuose nedalyvavo"¹⁶. Iki 1879 m. dirbo Peterburge, vėliau išvyko į Niščios kaimą Vitebsko gubernijoje, kur ir praleido kelerius metus. Bet ir ten ilgai neužsibuvo, įstojo į Kauno kunigų seminariją, gilino žinias Insbruke ir Frybūre (Šveicarija). 1886 m. vysk. M.Paliulionio buvo išsventintas į kunigus. Kaip teigiama laikraštyje "Kraj", nuo to momento užsimezgė artima M.Paliulionio ir E.Ropo draugystė¹⁷. 1889–1902 m., iš pradžių būdamas klebonu, o vėliau – dekanu Liepojoje, E.Ropas parodė apsukrumą. Vietinei valdžiai neleidus

statyti naujos bažnyčios, jis sugebėjo gauti leidimą perstatyti senąją. Taip buvo pasiektas norimas rezultatas. 1896 m. tapo kanauninku. 1902–1903 m. jau būdamas Saratovo (Tiraspolio) vyskupu E.Ropas išplėtoja pastoracinę veiklą. Tačiau ir ten ilgai neužsibuvo, nes 1903 m. lapkričio 9 d. jis buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

Rusijos imperijoje vyskupai galėjo eiti savo pareigas tik tuo atveju, jeigu jų paskyrimą patvirtindavo caras. Todėl Vatikanas turėjo skaitytis su Rusijos valdžios nuomone. Pastaroji po ilgos kovos su Katalikų Bažnyčia dėl įtakos vadinamajame Šiaurės vakarų krašte, o ypač po konflikto su A.Zvierovičiumi, buvo labai apdairi tvirtindama naująjį vyskupą.

E.Ropo paskyrimas buvo suderintas diplomatiniais kanalais¹⁸. Tačiau caras patvirtino naujojo Vilniaus vyskupo paskyrimą tik 1904 m. vasario 12 d.¹⁹ Šis delsimas visų pirma sietinas su blogais Rusijos ir Vatikano santykiais. Caras įtariai žiūrėjo į kiekvieną naują Vatikano paskyrimą. Tačiau šiuo atveju vis dėlto buvo palankiai pažiūrėta į E.Ropo kandidatūrą. Mat jis iki tol, o ir vėliau

¹¹ Kubicki P. Bojownicy kapłani. S. 272.

¹² Ten pat. P. 274.

¹³ VRM Kitatikių departamente (toliau – KD) 1904 02 27 vykusio posėdžio protokolas Nr. 1208 // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1036. D. 2. L. 41.

¹⁴ Iki šiol istoriografijoje buvo teigiama, kad E. Ropas studijavo Frybūre baigęs Kauno kunigų seminariją (Žr.: Krahel T. Arcybiskup. Min. veik. ir kt.) A.R.Z. (?) Ingres Biskupa wileńskiego J.E. Ks. Roppa // Kraj. 1904. N 25. S. 7–8; Vilniaus gubernatoriaus (toliau – gub.) 1906 04 18 raštas generalgubernatoriui (toliau – gengub.) // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 83. L. 120; (?) Postowie wileńscy do Dumy Państwowej // Kurjer Litewski. 1906. N 84. Tačiau kiti šaltiniai teigia, kad jis Frybūre lankėsi vaikystėje. Nors pirmasis teiginys atrodo patikimesnis, tačiau galutiniam jo patvirtinimui reikalingi papildomi tyrinėjimai.

¹⁵ Rygos gimnazijos išduotas pažymėjimas apie būtinas žinias stojant į Universitetą // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1022. D. 3. L. 1.

¹⁶ Imperatoriškojo Sankt Peterburgo universiteto pažymėjimas išduotas E. Ropui 1875 09 18 // Ten pat. L. 6.

¹⁷ A.E.Z. (?) Ingres...

¹⁸ VR viceministro 1903 08 23 pranešimas Vilniaus gengub. // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 3. L. 18.

¹⁹ 1904 02 12 caro įsakas // Ten pat. L. 20.

sugebėdavo elgtis apdairiai. 1879 m. jis net buvo apdovanotas Šv. Stanislovo trečiojo laipsnio ordinu. Mat Liepojoje įskundė "Atgajos" draugiją ir už tai, matyt, taip pat buvo nusipelnęs valdžios palankumą. Plačiai nuskambėjo E. Ropo poelgis jau 1905 m. revoliucijos metu, kai jis kartu su dviem prelatais išėjo prieš demonstrantus ir, nuvedęs minią į Katedrą, nuramino žmones²⁰. Valdžios požiūriu E. Ropas buvo nevietinės kilmės, todėl manyta, kad toks žmogus sugebės atsispirti prieš vietinius lenkų šovinistus²¹. Dar 1903 m. rugpjūčio mėnesį Vilniaus generalgubernatorius kreipėsi į vidaus reikalų ministrą ir prašė pagreitinti E. Ropo paskyrimą Vilniaus vyskupu²².

Vatikanas taip pat siekė palaikyti gerus santykius su Rusija, ir E. Ropo išoriškas nuosaikumas ir apsukrumas, kuriuos jis demonstravo iki tol, lėmė jo kandidatūros pasirinkimą.

Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkija, puikiai žinodama vyskupo skyrimo tvarką, negalėjo E. Ropo sutikti išskėstomis rankomis. Spaudoje ir kituose leidiniuose pasirodžiusius teiginius apie gerus naujojo vyskupo ir jam pavaldaus klero santykius galima paaiškinti politine konjunktūra. Ypač sunkiai dialogas mezgėsi su dalimi aukštosios dvasininkijos. Kartais konfliktai įgaudavo ir aštrias formas. Taip, pavyzdžiui, atsitiko, kai V. Fronckievičius 1906 m. pradžioje pasisakė prieš vyskupo rinkimą Dūmos deputatu²³.

Tie nesutarimai atsispindėjo ir naujojo vyskupo santykiuose su Vilniaus dvasinės seminarijos rektoriumi kun. K. Baika (Bajko). Šis padarė karjerą prie Zvierovičiaus, todėl E. Ropo paskyrimas jo negalėjo pernelyg džiuginti. Konfliktas kilo skiriant seminarijos dėstytojus²⁴. Tačiau būta ir gilesnio pobūdžio nesutarimų. Padėtis seminarijoje netenkinama ne tik lietuvių, kurie čia matė lenkinimo židinių²⁵, bet ir pačių seminaristų. Šie netgi viešai protestavo prieš seminarijoje susiklosčiusią padėtį²⁶. Kritiška padėtis ruošiant dvasininkus, o ypač dėstymo lygis seminarijose, buvo būdinga visai Europai²⁷. E. Ropo požiūrį į kunigų ruošimą vaizdžiai liudija tas faktas, kad būtent jo dėka klierikų skaičius padidėjo nuo 100 iki 150²⁸ ir seminarijoje lietuvių kalba buvo pradėta dėstyti kaip atskiras dalykas.

Daliai klero galėjo nepatikti naujojo vyskupo siekimas sudrausminti pavaldinius. Mat daugelis iš jų elgėsi, kaip nedera elgtis

šio luomo žmonėms. Vos pradėjęs valdyti vyskupiją E.Ropas ir bandė išgyvendinti šiuos reiškinius²⁹. Anot žymaus Vilniaus visuomenės veikėjo V.Studnickio (W.Studnicki), po 1863 m. sukilimo spaudžiant caro administracijai, dauguma aukštosios katalikų dvasininkijos sutiko, kad pamaldos būtų laikomos ir rusų kalba. Ir tik visuomenei pasipriešinus nepavyko šio sumanymo įgyvendinti³⁰. Be specialių tyrimų sunku pasakyti, kiek buvo išplitusios tokios susitaikėliškos pažiūros, tačiau, kad tokių tendencijų buvo, neabejotina. Todėl naujojo Vilniaus vyskupo laukė nelengvas darbas atstatant tai, kas per paskutiniuosius dešimtmečius buvo prarasta. Antra vertus, nemaža vyskupijos dvasininkų dalis palankiai sutiko E.Ropo paskyrimą. Tikrais vyskupo vienminčiais galėtume pavadinti brolius kunigus Novickius, kurie išplėtojo ne tik pastoracinę, bet ir ūkinę veiklą. 1905 m. audringų įvykių išvakarėse E.Ropas sugebėjo sutelkti apie save didumą vyskupijos dvasininkų. Tačiau tai pasiekti nebuvo lengva. Vyskupas turėjo parodyti ištikimybę katalikybei ir sugebėjimą veikti sudėtingomis sąlygomis.

²⁰ 1879 03 23 caro įsakas // Ten pat. B. 1022. D. 3. L. 17; Vidmantas E. Katalikų Bažnyčia ir nacionalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. V., 1987. P. 48; Krahel T. Arcybiskup...

²¹ Jankowski Cz. W ciągu dwóch lat. Przyczynek do dziejów pracy polskiej na Litwie. Warszawa, 1908. S. 33.

²² Gengub. 1903 08 13 raštas VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 16.

²³ Gengub. 1906 07 01 raštas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905 m. Ap. 113. B. 395. L. 120.

²⁴ E.Ropo laiškas be datos kun. K. Baikai // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMABRS). F. 43. B. 25695. L. 6–7.

²⁵ Basanavičius J. Lenybės skleidimas Lietuvoje per bažnyčias // Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius (toliau – LLTIRS). F. 2. B. 611.

²⁶ I skyriaus pristavo raportas // LVIA. F. 420. Ap. 2. B. 1823.

²⁷ Zsigmond L. A propos de la discussion sur la notion et l'interpretation de la démocratie chrétienne. Budapest, 1970. P. 543.

²⁸ Apie Vilniaus Romos katalikų dvasinės seminarijos auklėtinių skaičiaus padidinimą // LVIA. F. 378. BS, 1904. Ap. 112. B. 331. L. 1–30.

²⁹ E.Ropo 1905 01 25 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3559.

³⁰ Studnicki W. Walka przeciwko językowi rosyjskiemu w kościele // Kurjer Poryanny. 1934. N 246.

Jau pirmieji E.Ropo metai vyskupijoje aiškiai parodo jo siekimą išplėsti vyskupo įtaką. Štai 1904 m. rugsėjo 18 d. aplinkraštyje faktiškai agituojama neleisti vaikų į valdines mokyklas³¹. 1905 m. sausio 26 d. aplinkraštyje E.Ropas skelbiasi A.Zvierovičiaus pasekėju³². Vadinas, akivaizdžiai rodo pastangas tęsti pirmtakų kovą su carizmu švietimo srityje. Tame pačiame aplinkraštyje vyskupas ragino kurti įvairias draugijas, tik būtinai nepolitines. Ši E.Ropo nuoroda seka iš bendros Vatikano politikos. Ryškų Vatikano pozicijų pasikeitimą galime išvelgti vėliau, 1905 m. birželio mėnesį paskelbtoje enciklikoje "Il fermo proposito", kurioje katalikams patariama ruoštis politiniam gyvenimui³³. Be to, tokias politines draugijas, padrikai kuriamas kur pakliuvo, vyskupui būtų buvę sunku kontroliuoti, o kita vertus, E.Ropas siekė apsaugoti žmones nuo neapgalvotų ir pernelyg ankstyvų veiksmų, kurie būtų galėję tik pakenkti bendram reikalui.

Nepaliko nuošaly E.Ropas ir švietimo klausimų. Nesutaręs su vietine administracija, jis kreipėsi į liaudies švietimo ministrą. Ministrui adresuotame rašte vyskupas susiejo valdinės mokyklos nepajėgumą atlikti savo funkcijų su liaudyje plintančiais "antivalstybiniais ir antivyriausybiniais šūkais"³⁴. Vyskupas išdėstė ir savo programą. Jo nuomone, ten, kur dauguma mokinių katalikai, ir mokytojas turi būti katalikas; būtina sulyginti katalikų ir stačiatikių tikybos mokytojų padėtį, o jie turėtų būti bažnyčios dispozicijoje; tikyba turi būti dėstoma gimtąja kalba, be to, prie bažnyčių reikia įsteigti pradinės mokyklas, kuriose būtų mokoma ta kalba, kuria vyksta pamaldos.

Šie vyskupo veiksmai nedavė laukiamų rezultatų tol, kol nepasikeitė padėtis Rusijos imperijoje. Po 1905 m. balandžio 17 d. caro tolerancinio įsako, kuriuo, be kita ko, buvo leista pereiti iš vienos tikybos į kitą, atsirado kur kas palankesnės sąlygos ir vyskupo veiklai. Tuo pasinaudojo E.Ropas ir jau balandžio 22 d. nurodė tikybos mokytojams mokyti vaikus ta kalba, kuria jie meldžiasi namuose – lenkiškai ir lietuviškai, – o pradinėse mokyklose, jei yra reikalas, ir gudiškai³⁵. Ši vyskupo "iniciatyva" labai nepatiko valdžiai, bet E.Ropas laikėsi tvirtai ir "pasiteisino", kad, nesiėmus jam šių veiksmų, jaunimas gali sukelti neramumus³⁶. Valdžia negalėjo taikstyti su tokia padėtimi, ir Vilniaus

generalgubernatorius, gavęs nurodymą iš Liaudies švietimo ministerijos, rugpjūčio mėnesį sudarė nežinybinę komisiją, kuri turėjo nustatyti tikybos dėstymo tvarką. Komisiją sudarė 5 katalikų dvasininkai (3 iš Vilniaus ir 2 iš Žemaičių vyskupijos) ir 9 pasauliečiai. Reikėjo atsakyti į kelis klausimus: kas yra gimtoji kalba? Kuria kalba turi būti dėstoma tikyba? Koks tikybos dėstymo gimtąja kalba tikslas? Mes neturime tikslo detalčiai ištirti komisijos darbo, tačiau mums svarbu išsiaiškinti vyskupo poziciją šioje situacijoje. Sunkiausia komisijai buvo nustatyti, kuri kalba gudams katalikams yra gimtoji; ar ta, kuria jie kalba namuose (gudų), ar ta, kuria meldžiasi (lenkų). Valdžios atstovai laikėsi pirmosios pozicijos, dvasininkai – antrosios³⁷. Tačiau pasauliečiai komisijos nariai turėjo sutikti, kad negalimi greitai pakitimai, todėl iš pradžių pakaktų, kad nors pradiniame etape tikyba gudams būtų aiškinama ta kalba, kuria jie kalba namuose. Vyskupo paskirti kunigai P.Ganusovičius (Ganusowicz), P.Stanevičius (Stanewicz) ir J.Elertas (Elert) turėjo laikytis E.Ropo pozicijos. Pastarasis, kaip jau minėta, 1905 m. balandžio 22 d. nurodė tikybos mokytojams, jei reikia, vartoti ir gudų kalbą. Atrodytų, kompromisas nesunkiai pasiekiamas, tačiau komisijos darbas baigėsi nesėkmingai³⁸. Situaciją paaiškina vyskupo instrukcijos, adresuotos jo paskirtiems kunigams, kopija. Šiame dokumente E.Ropas teigia, kad tikybos dėstymas yra išimtinai jo kompetencija, o iš komisijos jis tikisi tik paaiškinimo, ir jos nutarimai

³¹ E.Ropo 1904 09 18 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3554.

³² E.Ropo 1905 01 26 aplinkraštis // Ten pat.

³³ Zsigmond L. A propos... P. 541.

³⁴ Kubicki P. Bojownicy kapłani... S. 281–282.

³⁵ E.Ropo 1905 04 22 cirkuliaras tikybos mokytojams // LVIA. F. 378. BS, 1904. Ap. 112. B. 316. L. 179.

³⁶ E.Ropo 1905 04 25 rašto Vilniaus švietimo apygardos globėjui kopija // Ten pat. L. 53.

³⁷ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1905 08 18 pranešimas gengub. // Ten pat. L. 158–159.

³⁸ Nežinybinės komisijos, svarščiusios 1905 04 17 caro įsako 14-o punkto pritaikymą 1905 08 12 aktas // Ten pat. L. 208.

jam neprivalomi³⁹. Be to, vyskupo nuomone, ten, kur gyventojų daugumą sudaro lenkai, tikybą reikia dėstyti lenkiškai, kur lietuviai – lietuviškai. Gudai įprato klausytis pamaldų lenkiškai, todėl čia negalimi staigūs pokyčiai. Toliau E.Ropas išdėstė savo programą. Pirmiausia gudų, t.y. paprastoji kalba (vyskupo terminas), turi būti vartojama lygiai su kitomis kalbomis ir nedaroma jokių kliūčių šiai kalbai plėtotis, reikia išplėsti šios kalbos vartojimo sferą ir tada ji bus pradėta vartoti bažnyčiose. Šiuo metu vyskupas siūlo vartoti tą kalbą, prie kurios paprasti žmonės yra pripratę – lenkų. Tuo pat metu vyskupas pareiškia, kad jis nesiekia lenkinti ir siūlo aiškinti vaikams tikėjimo tiesas gudiškai. Be to, kunigai turi padėti vystyti literatūrinę gudų kalbą. Taigi čia sprendžiama pagrindinė problema – kieno rankose bus švietimo sistema.

Vyskupas toliau tęsė pradėtą darbą. Jau 1905 m. rugpjūčio 22 d. jis paskelbė aplinkrašį, kuriuo nustatė tikybos dėstymo tvarką visoje vyskupijoje. Vėliau, 1906 m. sausio 22 d. aplinkraščiu, liepė mokyti vaikus gimtosiomis lenkų ir lietuvių kalbomis, o gudų vaikams tik pirmaisiais metais aiškinti tikėjimo tiesas gudiškai⁴⁰. Visa E.Ropo veikla rodo nuoseklią jo poziciją gudų tautinio atgimimo atžvilgiu. Štai laiške „Слово“ redakcijai vyskupas teigia, kad niekas jam negali prikišti nepalankumo gudams ir jis visada pasisakęs už gudų kalbos įvedimą į katalikiškas pamaldas⁴¹. Rūpinosi E.Ropas ir laikraščio gudų kalba leidimu. O kai po ilgų tremties metų vėl galėjo laisvai vizituoti dalį vyskupijos, sakė pamokslus ir gudiškai⁴². Įdomu, kad trečiajame dešimtmetyje E.Ropas buvo bizitualizmo šalininkas, pasisakė už pamaldų vedimą ir lotyniškai, ir slaviškai. Aptarę E.Ropo požiūrį į gudų etnosą, galime konstatuoti, kad jis elgėsi gana toliaregiškai, stengdamasis neįvaryti pleišto tarp kylančio gudų tautinio sąjūdžio ir Katalikų Bažnyčios. Tuo atveju, jeigu Katalikų Bažnyčia gudams asocijuotųsi vieni su siekimu juos lenkinti, labai rimtai galėjo iškilti gudų tautinės Bažnyčios kūrimo, kitaip sakant, 1839 m. panaikintos Unitų Bažnyčios atstatymo klausimas. Juk viena pagrindinių priežasčių, trukdžiusių telkti gudų tautines pajėgas, ir buvo bendros religijos nebuvimas. Tokių nuotaikų tarp gudų tautinio sąjūdžio lyderių būta. Tuo klausimu J.Luckievičius (Luckiewicz) net vedė derybas Lvove su Austrijos–Vengrijos unitų metropolitu Šeptickiu (Szepticki)⁴³.

E.Ropo poziciją galėsime įvertinti tik apžvelgę, tarp kokių jėgų jis turėjo laviruoti. Todėl vertėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos ir Baltarusijos tautinio darbo sąjungą (Związek pracy narodowej na Litwie i Białorusi, toliau – TDSLБ). Šios organizacijos suvažiavimas, įvykęs 1905 m. gegužės 16 d., nutarė kreiptis į vyskupus su reikalavimu užkirsti kelią gudų kalbos vartojimui Katalikų Bažnyčioje. Šiame dokumente teigiama, kad ši problema kelia didelį lenkų visuomenės istorinės Lietuvos žemėse susirūpinimą⁴⁴. Veikiausiai su šios organizacijos veikla buvo susijęs ir anoniminis atsišaukimas, pasirašytas “kunigo” “Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios. Broliai katalikai!” (Ksiądz. W imię Ojca i Syna i Duchą Świątego. Bracia Katolicy!)⁴⁵. Tarp aktyvių šio atsišaukimo propaguotojų buvo ir penkiolika kunigų, iš kurių verta paminėti K.Baiką, J.Sadovskį ir St.Maciejevičių. Šiame atsišaukime teigiama, kad “caro valdžia atėmė iš mūsų Tėvynę Lenkiją, persekiojo šventą religiją, lenkų kalbą ir, norėdama surusinti, vadina mūsų paprastąją kalbą gudų kalba, o mus visus – gudais; nori mus padaryti panašiais į didžiarusius, t. y. tikruosius rusus

³⁹ E.Ropo 1905 08 05 instrukcijos Nr. 4033, adresuotos katalikų dvasininkijos delegatams į komisiją, svarstančią tikybos dėstymo gimtąja kalba problemas, kopija // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 152–153. Šią kopiją vienas komisijos narių – Gardino dekanas Elertas pristatė valdžiai, kai iškilo E.Ropo pašalinimo iš pareigų klausimas. Tuo tarpu tarp komisijos dokumentų yra kita E.Ropo instrukcijos tuo pačiu numeriu ir ta pačia data, kopija // LVIA. F. 378. BS. 1904. Ap. 112. B. 1016. L. 195. Abiejų pradžios ir pabaigos sutampa, tačiau kun. Elerto pateiktojoje yra dar ir E.Ropo programa. Gali būti, kad į komisiją pristatytas sutrumpintas variantas. Tačiau netgi tuo atveju, jeigu tai falsifikatas, mūsų nuomone, jis atspindi E.Ropo pažiūras.

⁴⁰ Станкевич А. Политическая роль виленских епископов. В., 1911. С. 24.

⁴¹ Барон Эдуард Юльевич ф.-д. Ропп, епископ. Письмо в редакцию (iškarpa iš laikraščio “Слово” 1908 02 12) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 92.

⁴² Stankievič A. Biełaruski chryścijanski ruch. Wilna, 1939. S. 69; Boruta (?) Arcybiskup Ropp // Dziennik Wileński. 1924. N 81.

⁴³ Stankievič A. Biełaruski... S. 35; Vakar N. Belorussia. The making of a nation. Cambridge, 1956. P. 246.

⁴⁴ TDSLБ 1905 05 16 suvažiavimo nutarimai // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 25. L. 32.

⁴⁵ Ksiądz. W imię Ojca i syna i Duchą Świątego. Bracia Katolicy! // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 11.

(prawdziwych kacerów), iš tikrųjų mes katalikai visi esame lenkai, ir tik valstiečius stačiatikius galima vadinti gudais, bet ir tie visi kada nors susijungs su mumis į vieną lenkų katalikų tautą...” Šis atsišaukimas pasirodė kaip tik 1905 m. rugpjūčio mėnesį, kai dirbo nežinybinė komisija. Todėl vyskupui reikėjo atlaikyti ne tik valdžios spaudimą, bet ir dalies aukštosios dvasininkijos bei lenkų visuomenės, siekusios lenkinti gudus, spaudimą.

Ypatingo dėmesio vertas dar vienas E.Ropo veiklos po tolerancinio įsako paskelbimo aspektas. Balandžio 21 d. jis paskelbė aplinkraštį, kuriuo nustatė perėjimo iš stačiatikių tikybos į katalikų tvarką⁴⁶. Anksčiau tai daryti apskritai buvo draudžiama. Gerai suvokdamas, kad valdžia gali greit išleisti daug normatyvinių aktų, faktiškai paneigiančių patį įsaką, E.Ropas skubėjo pasinaudoti palankiu momentu. Įdomu, kad balandžio 18 d., sekdamas caro kovo 14 d. įsaku, t.y. po mėnesio, vyskupas buvo paskelbęs aplinkraštį, kuriame nurodė bausmes katalikų dvasininkams už vertimą pereiti į katalikybę⁴⁷. Ši problema turėjo galias šaknis. Mat po 1839 m. Unitų Bažnyčios panaikinimo, taip pat po 1863 m. sukilimo numalšinimo, kai valdžia įvairiais būdais vertė valstiečius katalikus pereiti į stačiatikybę, Stačiatikių Bažnyčia vakarinėse gubernijose gerokai papildė savo pasekėjų gretas, tačiau tai buvo tik išoriškas pasikeitimas. Po tolerancinio įsako paskelbimo prasidėjo masiškas perėjimas į katalikybę. Apskritai per gana trumpą laiką perėjo daugiau kaip 30 tūkstančių žmonių. Įdomūs perėjusiųjų į katalikybę skaičiai atskirose apskrityse: Vilniaus – 2237, Švenčionių – 120, Ašmenos – 56⁴⁸. Šių skaičių interpretacijoms reikėtų atskirų tyrimų, mums gi įdomus E.Ropo vaidmuo. O jo įtaka šiems procesams neabejotinai didelė. Apie tai liudija ir korespondencijos apimtys. Kovo mėnesį vyskupas gavo 190, o konsistorija – 238 laiškus, jau gegužės mėn. atitinkamai 1630 ir 599⁴⁹.

Tai buvo netgi ne pavienių ir ne tūkstančių žmonių perėjimo į katalikybę problema. Dviejų Bažnyčių susijungimo idėja buvo plačiai pasklidusi, taip pat ir Vilniaus vyskupijoje⁵⁰. Todėl šioje srityje E.Ropas rado nemažai pagalbininkų. Aktyvesnius kunigus vyskupas stengėsi skirti į tas parapijas, kur buvo daug svyruojančių. Būtent tada jis ruošėsi kurti naujas parapijas ir prašė valdžią skirti pinigų kunigams išlaikyti⁵¹. Kai vietos valdžia ėmėsi spausti

vyskupą, šis atsakė, kad liepiąs kunigams vengti agitacijos ir laikytis takto⁵². Labiausiai dėl tokios vyskupo veiklos buvo nepatenkinti Stačiatikių Bažnyčios hierarchai Lietuvoje, kurie sušaukė savo atstovų suvažiavimą Vilniuje ir nutarė kreiptis į carą, kad šis apgintų stačiatikių teises vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte⁵³.

1906 m. pabaigoje Prancūzijos laikraštis „La Croix“ išspausdino interviu su E.Ropu, kuriame šis plačiai išdėstė savo požiūrį į Stačiatikių Bažnyčios ateitį⁵⁴. Anot vyskupo, visos Rusijos nelaimės kyla dėl to, kad jos viešpataujanti religija yra stačiatikybė, o vedę popai negali liaudies nukreipti doros keliu. Todėl šioje padėtyje vienintelė išeitis yra Rusijos atsivertimas į katalikybę. O norint tai pasiekti reikia, kad kuo daugiau katalikų misionierių apsigyventų Rusijoje ir skleistų savo religines tiesas. Nors, E.Ropo nuomone, kraujo praliejimo nebūtų išvengta, bet pergalė būtų garantuota. Reikšminga tai, kad E.Ropas šias idėjas skleidė ne vien užsienyje, bet ieškojo šalininkų ir pačioje Rusijoje. Su šiomis vyskupo intencijomis sietinas ir ypatingas domėjimasis Armėnų Bažnyčios reikalais. Jos problemas E.Ropas iškėlė net Kitatikių departamento direktoriui⁵⁵.

Kaip 1905 m. balandžio 17 d. manifesto išdava Rusijoje pradeda kurtis „Rusiškosios katalikybės“ („Русского католицизма“) organizacija,

⁴⁶ Krahel T. Arcybiskup...

⁴⁷ E.Ropo 1905 06 18 aplinkraštis // LMABRS. F. 43. B. 3563.

⁴⁸ Lietuvos stačiatikių dvasinės konsistorijos 1905 11 ? raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 404. L. 92–93.

⁴⁹ Išrašai iš Vilniaus centrinio pašto kontoros apie gaunamos korespondencijos kiekį // Ten pat. L. 45.

⁵⁰ (?) Stosunki kościelnie na Litwie. Listy otwartie księdza do księży. Monachium, 1905. S. 27.

⁵¹ (?)W sprawie Ks. Biskupa // Dziennik Wileński. 1907. N 233.

⁵² E.Ropo 1905 06 15 laiškas gengub. // LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 404. L. 11.

⁵³ Gengub. 1905 06 07 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 13.

⁵⁴ Cit. pagal: Poglądy społeczno-polityczne J.E. ks. Biskupa Wileńskiego // Kurjer Litewski. 1906. N 295.

⁵⁵ E.Ropo 1904 02 26 laiškas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 33–34.

kuri siekė skleisti katalikybės idėjas imperijoje⁵⁶. Nepavyko rasti duomenų apie vyskupo tiesioginį dalyvavimą šios organizacijos veikloje, tačiau tokią prielaidą galime daryti, mat viena "Rusiškosios katalikybės" aktyvisčių buvo E.Ropo pusseserė Veronika Zyberg-Pliater (Zyberg-Plater)⁵⁷. Nėra abejonės, kad vyskupui esant tremtyje, jie palaikė asmeninius kontaktus, nes V.Zyberg-Pliater 1914 m. birželio 15 d. prašė vidaus reikalų ministrą, kad šis leistų E.Ropui sutuokti jos sūnų⁵⁸. Be to, E.Ropas aktyviai dalyvavo 1917 m. gegužės mėnesį vykusiame pirmajame Rytų apeigų katalikų dvasininkijos suvažiavime⁵⁹. Pasak JAV istoriko A.Manhatano (A.Manhattan), 1920 m. Vatikanas per E.Ropo agentūrą sukūrė centrą Berlyne ir rengė gausius pasitarimus, kuriuose dalyvavo rusų emigrantai stačiatikiai ir katalikai, taip pat baltai ir vokiečiai. Čia buvo svarstoma Stačiatikių ir Katalikų Bažnyčių susijungimo problema⁶⁰.

LENKŲ VISUOMENINIŲ JĖGŲ KONFIGURACIJA LIETUVOJE IR BALTARUSIJOJE RINKIMŲ Į I RUSIJOS DŪMĄ IŠVAKARĖSE

Sunki Rusijos tarptautinė ir vidaus padėtis bei liberalinio sąjūdžio pakilimas skatino ir vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto politines jėgas suaktyvinti savo veiklą. Šiame skyrelyje apžvelgsime lenkų politinių jėgų konfigūraciją 1905 m. revoliucijos išvakarėse ir jos pradžioje bei aplinkybes, kurių verčiamas E.Ropas pradeda kurti Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinę katalikų partiją (Stronnictwo Konstytucyjno-Katolickie na Litwą i Białoruś, toliau – LBKKP*).

Politinio gyvenimo suaktyvėjimas Rusijos imperijoje pradeda ryškėti apie 1904 m. Neliko nuošaly nuo šių procesų ir Vilniaus vyskupas, kuris 1904 m. rugsėjo mėnesį kreipėsi į valdžią prašydamas leidimo sušaukti vyskupijos dvasininkų suvažiavimą⁶¹. Vargu ar galima pavadinti atsitiktinumu tai, kad būtent 1904 m. rugsėjo mėnesį žymus Vilniaus advokatas T.Vrublevskis (Wróblewski) paruošė Romos katalikų parapijų sąjungos (Związek parafjan wyznania Rzymsko-Katolickiego) ir Vilniaus miesto Romos katalikų parapijų centrinės sąjungos (Związek Centralny parafjan

miasta Wilna wyznania Rzymsko–Katolickiego) statutus⁶². Faktiškai tai vienos organizacijos statutas (toliau – Sąjunga). Pagal šį sumanymą Sąjungai turėjo priklausyti visi vyskupijos katalikai, o pagrindinis organizacijos tikslas – ginti vyskupijos katalikų religinius poreikius. Vilniuje iš parapijų komitetų delegatų turi būti sudarytas Centro komitetas. Nors Sąjungos deklaruojami tikslai buvo gana siauri, tačiau praktinis tokios idėjos įgyvendinimas būtų reiškęs stiprios, konfesiniu pagrindu paremtos korporacijos susikūrimą. Net ir be panašių organizacinių struktūrų, katalikų dvasininkijos veikla buvo rimta kliūtimi caro planams įgyvendinti. O įkūrus Sąjungą, Katalikų Bažnyčios pozicijos būtų dar sustiprėjusios. Aišku, tokioje situacijoje, kai caras dar jautėsi turįs pakankamai tvirtas pozicijas, E.Ropas leidimo sušaukti vyskupijos dvasininkų suvažiavimą negavo.

Akivaizdu, kad T.Vrublevskis čia neatsitiktinis asmuo. Nepavyko rasti duomenų, patvirtinančių žymaus Vilniaus advokato bei E.Ropo ryšius iki pastarojo paskyrimo Vilniaus vyskupu (iki 1903), tačiau aštuntojo dešimtmečio pabaigoje abu gyveno Peterburge ir, būdami kraštiečiai, galėjo palaikyti ryšius. Taip pat tikėtina, kad abu buvo susiję su jėzuitų ordinu. 1912 m. Peterburgo miesto viršininkas tvirtino, kad E.Ropas palaiko draugiškus ryšius su Julija Marija Leduchovska (Ledóchowska), kurios brolis lyg ir esąs jėzuitų ordino

⁵⁶ (?). Русский католицизм // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 51. L. 127.

⁵⁷ KD 1912 05 15 raštas Vitebsko gub. // Ten pat. L. 122.

⁵⁸ V.Zyberg-Plater 1914 06 15 telegrama VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 34.

⁵⁹ Wasilewski J. Arcybiskupi i administratowie archidiecezji Mohylowskiej. Pińsk, 1930. S. 182.

⁶⁰ Manhattan A. The Vatican in World Politics. New York, 1949. P. 334.

* Lingvistiškai taisyklingiau būtų versti Konstitutiškai-Katalikiškoji partija Lietuvoje ir Baltarusijoje, tačiau tada išeitų, kad partija organizacine prasme yra nesavarankiška. Mūsų surinkti duomenys to nepatvirtina, todėl lingvistiškai taisyklingas vertimas neatitiktų realiųjų ir sukeltų painiavą.

⁶¹ Wasilewski J. Arcybiskupi... S. 179.

⁶² Wróblewski T. Statut Związku parafjan wyznania Rzymsko-katolickiego; Wróblewski T. Statut Związku Centralnego parafjan miasta Wilna wyznania Rzymsko-Katolickiego // LMABRS. F. 9. B. 2701. L. 1–3.

generolas⁶³. Iš tikrųjų, tuo metu J.M.Leduchovskos brolis V.Leduchovskis (Ledóchowski) buvo artimiausias ordino generolo bendradarbis. Generolu jis tapo tik 1915 m. Tas pats V.Leduchovskis XIX a. pabaigoje gyveno ir aktyviai veikė Krokuvoje, į kurią būtent tuo metu buvo nuvykęs T.Vrublevskis ir, pasak H.Remer-Ochenkovskos (H.Römer-Ochenkowska), norėjo įstoti į jėzuitų ordiną⁶⁴. Įdomu, kad M.Remeris (Römer) nepritarė T.Vrublevskio politikai, 1911 m. gal ir ne visai rimtai dienoraštyje parašė, kad pastarasis galys priklausyti jėzuitų ordinui⁶⁵.

Gera žinomi ir T.Vrublevskio ryšiai su Rusijos liberaliniu judėjimu, todėl ir šį bandymą įkurti Sąjungą galima sieti su tuo metu Rusijoje vykusiais procesais. 1904 m. spalio 6–9 d. įvyko pirmasis Rusijos zemstvų atstovų suvažiavimas. Tačiau vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte šių vietinės savivaldos organų nebuvo, taigi šios gubernijos galėjo likti be savo atstovų ne tik šiame, bet ir būsimosiose tokio pobūdžio akcijose. Tai ir galėjo būti pagrindiniu akstinu T.Vrublevskiui ir jo bendraminčiams, pasinaudojant katalikybe kaip jungiančia daugumą Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų grandimi, sukurti organizaciją, kuri galėtų siųsti savo atstovus į visos Rusijos zemstvų delegatų suvažiavimą. Be kita ko, pirmasis zemstvų atstovų suvažiavimas priėmė nutarimą organizuoti įvairius banketus, kurių metu turi būti priimamos rezoliucijos, adresuotos caro valdžiai. Būtent tokius banketus 1904 m. pabaigoje ruošėsi surengti ir apie T.Vrublevskį besigrupuojuojantys lietuvių bei lenkų demokratai. Be to, Vilniaus miesto prezidentas M.Venslavskis (M.Węslawski), artimai bendradarbiavęs su T.Vrublevskiu, 1904 m. gruodžio mėnesį pastarajam iš Peterburgo pranešė apie jų vilčių žlugimą, nes caras ėmėsi priemonių prieš žemskinį judėjimą⁶⁶. Tai leistų teigti, kad tos akcijos, kuriose dalyvavo T.Vrublevskis, buvo vykdomos atsižvelgiant į Rusijos liberalinio judėjimo situaciją.

Taigi pirmasis bandymas suvienyti katalikišką visuomenės dalį buvo nesėkmingas. Tuo pat metu, 1905 m. revoliucijos akivaizdoje, pradeda ryškėti lenkų visuomenės politinių jėgų išsidėstymas ir jų santykis. Kiekviena iš jų stengiasi savomis priemonėmis ir saviems tikslams pajungti kuo didesnes visuomenės pajėgas.

1904 m. pabaigoje – 1905 m. pirmojoje pusėje Vilniuje vyko lietuvių ir lenkų autonomistų būrelio surengti Lietuvoje gyvenančių tautų demokratinių jėgų atstovų pasitarimai. Neabejotinai vienas aktyviausių šių akcijų organizatorių buvęs T.Vrublevskis. Tačiau čia nepavyko susitarti, nes lenkų, gudų ir žydų atstovai siekė autonomijos istorinėse, t. y. LDK ribose, o lietuviai matė šiame sumanyme pavojų jų etnoso egzistencijai, todėl siūlė siekti autonomijos etnografinėse ribose. Šiuose pasitarimuose buvo siekiama parengti programą, su kuria būtų galima atstovauti Lietuvos ir Baltarusijos reikalams Rusijos liberaliniame judėjime. Vilniaus lenkų demokratų atstovai Kučevskis (Kuczewski) ir Vužnickis (Wóźnicki) dalyvavo A.Lednickio (A.Lednicki), artimo T.Vrublevskio bendražygio, organizuotame rusų–lenkų suvažiavime Maskvoje, kuris įvyko 1905 m. balandžio 21–22 d. Suvažiavime buvo atstovaujama opozicinėms abiejų tautų politinėms srovėms. Kučevskio pasiūlyta rezoliucija dėl visų politinių ir tautinių teisių suteikimo lenkams (greičiausiai čia turimos omeny vakarinės Rusijos gubernijos) buvo priimta vienbalsiai⁶⁷. Būta suvažiavime ir konfliktų. Poniatovskiui (Poniatowski) pareiškus, kad Lenkijos Karalystėje ir vakarinėse Rusijos gubernijose gyvenančių lenkų tikslai yra tie patys, Kučevskis buvo priverstas pareikšti protestą ir nurodyti, kad Lietuvos lenkų siekiai labai skiriasi nuo tų, kuriuos suformulavo Poniatovskis⁶⁸. Vis dėlto bandymai konsoliduoti Lietuvos ir Baltarusijos visuomenę pilietiniu pagrindu, pasiremiant LDK istorine tradicija, ir 1905 m. revoliucijos pradžioje, ir vėliau buvo nesėkmingi. XX a. pradžioje istorinės Lietuvos žemėse gyvenančių tautų politinėje

⁶³ Peterburgo miesto viršininko 1912 04 21 raportas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 4.

⁶⁴ Hel. Röm. [Römer H.] Śp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski // Kurjer Wileński. 1925. N 152.

⁶⁵ Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T 1) // LMABRS. F. 138. B. 2228. L. 92.

⁶⁶ M.Venslavskio 1904 12 04 (?) laiškas T. Vrublevskini // LMABRS. F. 7. B. 1457. L. 4. Matyt, laiške kalbama ir apie planų Vilniuje leisti laikraštį lenkų kalba žlugimą.

⁶⁷ Zjazd Polsko-Rosyjski w Moskwie r. 1905 // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 24. L. 18.

⁶⁸ Ten pat. L. 14–15.

orientacijoje ima vyrauti nacionalistinės tendencijos, todėl T.Vrublevskio ir kitų krajovcų* idėjos buvo sunkiai suprantamos ir nesulaukė didesnio pritarimo.

Tolesnė T.Vrublevskio ir lenkų demokratų veikla susijusi su dalyvavimu Rusijos žemstvų atstovų suvažiavimuose. T.Vrublevskio vaidmuo 1905 m. rudenį įvykusiame suvažiavime būtų vertas ypatingo dėmesio. Daugiausia T.Vrublevskio dėka suvažiavimas parėmė Lenkijos Karalystės autonomijos reikalavimą⁶⁹. Tačiau mūsų temai daug svarbesnė yra iš žemskinio judėjimo išsirutuliojusios Kadetų (konstitucinių demokratų) partijos užuomazgos. Kadetiškos pažiūros 1905 m. pabaigoje plačiai sklido ir Vilniaus visuomenėje. Aišku, ne be T.Vrublevskio įtakos. Mat būtent jam A.Lednickis pavedė suorganizuoti 3 Lietuvos gubernijų atstovavimą pirmajame kadetų partijos suvažiavime⁷⁰. Č.Jankovskio (Cz.Jankowski) teigimu, vienas LBKKP iniciatorių S.Lopacinskis (Łopaciński) tuo metu kalbėjęs kadetiška dvasia. To paties autoriaus nuomone, šios partijos programa buvo artima ir Vilniaus vyskupui⁷¹. 1905 m. pabaigoje Vilniuje bandyta kurti lenkų kadetų partiją. Pasak M.Remerio ir H.Remer-Ochenkovskos, įvyko įvairių lenkų kadetų grupių suvažiavimas, kuris pakoregavo partijos programą ir pritaikė ją vietos sąlygoms⁷². Tačiau kadetų programa, regis, buvo viso labo tik priedanga 1905 m. pabaigos atšilimo laikotarpiu, už jos slepiantis buvo siekiama kitų tikslų. 1906 m. pradžioje šias idėjas jau skleidžia tik pavieniai asmenys (tarp jų ir T.Vrublevskis), o apie lenkus konstitucinius demokratų, kaip organizaciją, žinių neberandame.

Ugodovcų srovė, pasisakiusi už nuosaikių reikalavimų kėlimą ir lojalumą caro valdžiai, revoliucijos metu patyrė aiškų nuosmukį. Bandoma ieškoti naujų išeičių, tačiau į politinę areną vis labiau išeinant radikalioms politinėms jėgoms tokie bandymai, kaip R.Skirmunto (Skirmunt) kvietimas kurti Lietuvos ir Baltarusijos krašto partiją⁷³, baigėsi nesėkme.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Vilniuje pradeda plėsti savo įtaką ir nacionalistinės pakraipos lenkų organizacijos. 1893 m. Lenkijoje įsikūrusi Tautinė lyga (Liga Narodowa) Vilniuje 1905 m. turėjo 31 narį. Prie lygos veikė katalikų dvasininkijos organizacija Collegium Secretum, kuriai priklausė ir Vilniaus vyskupijos kunigai

St.Maciejevičius, Olševskis (Olszewski) ir St.Milkovskis (St.Miłkowski)⁷⁴. 1901 m. Collegium Secretum buvo panaikinta, kai kunigus pradėta priiminėti į Tautinę lygą. Ši organizacija, siekdama plėsti savo įtaką, 1905 m. vasario mėnesį įkūrė mūsų jau minėtą TDSLБ, kurios oficialiai skelbiami tikslai buvo kova už kultūrinius ir ekonominius lenkų interesus. TDSLБ suvažiavimas įvyko 1905 m. gegužės 16 d.⁷⁵, t.y. netrukus po tolerancinio įsako paskelbimo. Su šios organizacijos veikla susijęs ir kitas 1905 m. rugpjūčio mėnesį pasirodęs atsišaukimas – “Tautinio darbo Lietuvoje ir Baltarusijoje programa” (Program prac narodowych na Litwie i Białorusi)⁷⁶. Šiame dokumente pripažįstamas lenkų tautinis bendrumas istorinėse LDK žemėse ir Lenkijos Karalystėje, tačiau dėl politinių ir etnografinių sąlygų TDSLБ toliau veiks autonomiškai, aišku, palaikydama glaudžius ryšius su Lietuvoje veikiančiomis partijomis. TDSLБ taip pat deklaruoja siekianti sumažinti antagonizmus tarp lenkų ir kitų šios žemės autochtonų, t. y. lietuvių ir gudų. Matyt, kad šį atsišaukimą ir turėjo omeny kun. J.Bikinas laiške kun. J.Tumui 1905 m. rugsėjo mėnesį: “Girdėjau, kad mūsų “polacy z Litwy” pasidirbo sau plačiausią programą”⁷⁷.

Vienas Tautinės lygos narių kun. St.Milkovskis 1905 m. pabaigoje laikraštyje “Kurjer Litewski” paskelbė atsišaukimą, raginantį kurti Krašto savigynos sąjungą⁷⁸. Tai sukėlė didelį valdžios

* Nuo žodžio “kraj” – Šiaurės Vakarų kraštas.

⁶⁹ Милюков П. Н. Воспоминания. Москва, 1991. С. 206 ir kt.

⁷⁰ A.Lednickio 1905 09 27 laiškas T.Vrublevskuiui // LMABRS. F. 7. B. 1184. L. 26.

⁷¹ Jankowski Cz. W ciągu... S. 40–41, 166.

⁷² Ромер М. Поляки... С. 368.

⁷³ (Skirmunt R.) Odezwa Stronnictwa Krajowego Białej Rusi Litwy // Kurjer Litewski. 1906. N 7–8.

⁷⁴ Bender R. Społeczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918. Lublin, 1978. S. 55.

⁷⁵ TDSLБ 1905 05 16 suvažiavimo nutarimai // LVIA. F. 1135. Ap. 8. B. 25. L. 32.

⁷⁶ Program prac narodowych na Litwie i Białorusi // LVIA. F. 378. B. 5. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 21.

⁷⁷ J.Bikino 1905 09 29 laiškas J.Tumui // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 1. B. D. 957. L. 5a.

⁷⁸ Gengub. 1905 12 11 raštas Vilniaus gub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 397. L. 1.

nepasitenkinimą, ir vyskupas buvo priverstas jį pašalinti iš pareigų⁷⁹. Šiame E.Ropo poelgyje reikėtų matyti ne tiek nuolaidžiavimą valdžiai, kiek nepritarimą nacionalistinės pakraipos veikėjų siekiams ir metodams. Tai bene vienintelis atvejis, kai E.Ropas valdžiai reikalaujant taip pasielgė su dvasininku.

Apie 1905–uosius Vilniuje kūrėsi ir lenkų tautinė demokratinė partija (Narodowa demokracja), o trumpiau – endekai. Pastebėtina, kad endekai kritiškai ir nepatikliai žiūrėjo į Katalikų Bažnyčios siekimą savarankiškai veikti politinėje arenoje. Tačiau revoliucijos metais ši partija dar nebuvo tokia įtakinga nei Vilniaus mieste, nei visoje Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje, kokia ji tapo vėliau.

Apžvelgę lenkų politinių jėgų santykį revoliucijos išvakarėse ir jos pradžioje, galime konstatuoti, kad bandymai apjungti nors kiek didesnes ar lenkų, ar katalikų, ar net visos Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės pajėgas laukiamų rezultatų nedavė. Legalizuojantis politiniam gyvenimui, o ypač artėjant rinkimams į I Rusijos dūmą, lenkai Lietuvoje ir Baltarusijoje galėjo likti be stiprios politinės organizacijos. Lenkų istorikas J.Bardachas yra pastebėjęs, kad lenkų politikai ieškodavo sąlyčio taškų per masonines organizacijas⁸⁰. Ši vaidmenį, mūsų manymu, 1905 m. revoliucijos metu galėjo atlikti Neošubravců ložė, atgaivinta pagal XIX a. pradžios masoniškas tradicijas. Ją 1899 m. pabaigoje įsteigė T.Vrublevskis ir jo bendraminčiai⁸¹. H.Remer–Ochenkovskos teigimu, šis sumanymas jam atėjęs po kelionės į Krokuvą, Paryžių ir Vokietiją⁸². Vargu ar būtų galima pavadinti atsitiktinumu tai, kad beveik tuo pat metu – 1900 m. Paryžiuje, vykstant Pasaulinei parodai, posėdžiavo ne tik Tarptautinis Socialistų Kongresas, Pasaulinis Taikos Kongresas, bet ir Didieji Prancūzijos Rytai buvo sušaukę įvairių šalių masoniškų organizacijų atstovų pasitarimą, kuriame buvo siekiama užmegzti glaudesnius tarpusavio ryšius. Vienas darbotvarkės klausimų buvo apie konfesines mažumas⁸³, kuris ypač aktualus buvo Rusijos imperijos pavergtomis tautoms. Istoriografijoje pasitaiko nuomonė, kad rusiškoji politinė masonerija atgimė apie 1900 m.⁸⁴ Reikėtų atkreipti dėmesį į tą faktą, kad XIX a. pabaigoje T.Vrublevskis nebuvo nutraukęs ryšių su žymiu Peterburgo advokatu V.Spasovičiumi (W.Spasowicz), kurio padėjėju kurį laiką jis yra dirbęs. Ši aplinkybė mums svarbi todėl, kad

V.Spasovičius veikiausiai buvo masonas⁸⁵. Mūsų manymu, šie procesai galėjo daryti įtaką T.Vrublevskiui ir jo aplinkos sprendimams.

Masonerijos istorikas L.Hasas (Hass) yra nurodęs, kad masoniška organizacija siaurąja prasme galima laikyti tą, kuri remiasi pirmųjų Anglijos ložių dokumentais, turi ritualus bei pakopas⁸⁶. Turima medžiaga liudija ir neošubravcų susirinkimuose buvus tam tikrus ritualus, tačiau nėra duomenų, kad būtų remiamasi pirmųjų ložių dokumentais ar apie pakopų egzistavimą (veikiau galima kalbėti tik apie tam tikrų pareigybių buvimą). Todėl tikslinga būtų neošubravcų draugiją priskirti paramasoniškoms organizacijoms.

Kartu su T.Vrublevskiui draugiją atkūrė M.Venslavskis, Ig.Parčevskis (Parczewski), A.Zmačynskis (A.Zmaczyński), R.Sumorokas (R.Sumorok), M.Minkievičius (M.Minkiewicz) ir M.Kievičius (M.Kiewlicz)⁸⁷. Pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje jai taip pat priklausė L.Čarkovskis (Czarkowski), V.Lukaševičius (Łukaszewicz), A.Rymša (Rymsza), V.Orlovskis (Orłowski), B.Umiastkovskis (Umiastkowski), T.Dembovskis (Dembowski), J.Klotas (Klott), F.Ruščycas (Ruszczyc), V.Zagorskis (W.Zagorski), A.Tupalskis (A.Tupalski),

⁷⁹ E.Ropo 1905 12 15 laiškas gengub. // Ten pat. L. 3.

⁸⁰ Bardach J. O dawnej... S. 269.

* Tokia buvo pačių neošubravcų nuomonė. Nors negalima atmesti galimybės, kad įvairūs susirinkimai vykdavę ir anksčiau.

⁸¹ Chronica Societatis Szubraviensis. I. 1915 12 24 įrašas // LMABRS. F. 29. B. 189. Puslapiai nenumeruoti; Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19) / LMABRS. F. 138. B. 2245. L. 11.

⁸² Hel. Röm. (Römer H.) Šp. T.S. Wróblewski...

⁸³ Hass L. Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XX wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1982. S. 407.

⁸⁴ Norton B. Russian political masonry, 1917, and historians // Russian history – 1984 – vol. // Post. 1. P. 86, 98.

⁸⁵ E.Pilco 1897 11 03 (?) laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1284. L. 1; Toliušis Z. Lietuvos masonai // LMABRS. F. 29. B. 1232. L. 4.

⁸⁶ Hass L. Wolnomularstwo... S. 13.

⁸⁷ Hel. Röm. (Römer H.) Šp. T. S. Wróblewski.; Įrašai iš "Šubravcų draugijos albumo" (?) // LMABRS. F. 84. B. 192. Lapai nenumeruoti; Czarkowski L. Marjan Kiewlicz // Dziennik Wileński. 1926. N 144.

G.Radzevičius (G.Radzewicz)⁸⁸. Vėlesniais metais tarp 33 draugijos narių randame gydytojo Rudztkio (Rudzki), K.Niedzialkovskio (Niedzialkowski), L.Lukavskio (Łukawski), M.Brenšteino (Brensztejn), V.Venslavskio, K.Dmochovskio (Dmochowski), J.Sokolovskio (Sokołowski), B.Hlaskos (Hłasko), M.Malinskio (M.Maliński), A.Vaškievičiaus (Waszkiewicz), M.Mačevskio (Maczewski), F.Sviežynskio (Świeżyński), J.Boguševskio (Boguszewski) ir K.Zubovičiaus (Zubowicz), M.Strumilos (Strumiłło), M.Siedleckio (Siedlecki), L.Abramovičiaus (Abramowicz), L.Janovskio (Janowski), V.Zavadztkio (W.Zawadzki), J.Michnievičiaus (Michniewicz) pavardes. Tikėtina, kad dauguma jų priklausė ložei ir 1905 m. revoliucijos laikotarpiu.

Neošubravcų draugijos statute įrašyta, kad ji "pati yra tikslas savyje", tačiau J.Duchnovskio (Duchnowski) nuomone, tai buvus "minties ir veiksmo kalvė"⁹⁰. Anot A.Lednickio, ložei galima priskirti vyraujančią vaidmenį Vilniaus politiniame gyvenime, o L.Abramovičiaus nuomone, neošubravcų veikla ypač suaktyvėjo po 1905 m. žemskinių suvažiavimų⁹¹. A.Lednickis ir L.Abramovičius buvo vieni artimiausių savo politinėmis pažiūromis T.Vrublevskiui žmonių ir jų nuomone šiuo atveju galime pasikliauti. Be to, yra nemažai faktų, liudijančių draugijos aktyvų dalyvavimą ir kultūriniame, ir politiniame Vilniaus gyvenime. Daug ką sako žymaus dailininko F.Rušcyco ar Lietuvos istorijos tyrinėtojo M.Brenšteino pavardės. Be abejo, didelė dalis neošubravcų dalyvavo šviečiamosioje veikloje (G.Radzevičius, M.Kievličius, M.Malinskis)⁹², Z.Nagrodztkis (Z.Nagrodzki) net mini turtingų inteligentų grupę, kuri XIX a. pabaigoje visai rėmė lenkų kultūrinį sąjūdį. Šioje grupėje daugumą sudaro būsimeji Neošubravcų draugijos nariai (V.Venslavskis, L.Čarkovskis, V.Zagorskis, K.Dmochovskis, V.Lukoševičius)⁹³. Tarp Lenkų mokslo mylėtojų draugijos aktyvistų taip pat nemažą dalį sudarė neošubravcai, tą patį galime pasakyti apie Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugiją Vilniuje. Tarp neošubravcų būta įvairių pakraipų visuomenės veikėjų: nuo endekiškoje veikloje pasireiškusių M.Venslavskio, V.Zagorskio, B.Umiastkovskio ir kitų iki priešiško visokiam nacionalizmui T.Vrublevskio. Matyt, ši aplinkybė ir leisdavo tam tikrais atvejais suvienyti įvairių pakraipų lenkų politines jėgas. Štai, pavyzdžiui, per rinkimus į I Rusijos Dūmą T.Vrublevskio

kandidatūrą parémė visos lenkų politinės grupuotės. Rinkimuose į II Dūmą balotiravosi kitas neošubravcas – M.Venslavskis, į III Dūmą vėl buvo keliama T.Vrublevskio kandidatūra. Rinkimų į IV Dūmą metu neošubravcai T.Dembovskis, M. ir V. Venslavskiai, A.Tupalskis ir B.Umiastkovskis bandė susitarti su Vilniaus endekų vadais, kad nuo pirmosios miesto kurijos būtų keliama T.Vrublevskio, o nuo antrosios – kun. St.Maciejevičiaus kandidatūros⁹⁴.

Iki 1919 m. draugijai vadovavo T.Vrublevskis, tačiau tuo metu jis jau nebegalėjo susitarti su dauguma neošubravcų, kuriems buvo svetima jo puoselėta LDK atstatymo idėja, todėl jis 1919 m. gruodžio 21 d. draugiją apleido⁹⁵. Tačiau draugija dėl to nenustojo gyvavusi ir tikrai žinoma, kad 1936 m. ji dar veikė⁹⁶.

Tarp gausių Neošubravcų ložės svečių buvo ir Vilniaus vyskupas E.Ropas. Jau 1908 m. iš tremties rašytame laiške T.Vrublevskiui E.Ropas apgailestavo, kad negalėdavęs dažniau lankytis neošubravcų susirinkimuose. Be to, ir pats laiškas rašytas šeštadienį, t.y. tą dieną, kai vykdavo draugijos susirinkimai⁹⁷. H.Radziševskis (Radziszewski) 1905 m. pradžioje rašytame laiške T.Vrublevskiui

⁸⁸ Chronica...I 1920 01 10 įrašas; Išrašai // Op. cit.; Posner S.Tadeusz Stanisław Wróblewski // Przegląd miesięczny. 1925. N 43. S. 313; B.Umiastkovskio 1909 12 20 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1395. L. 1; V.Zagorski 1907 03 22 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1488; A.Tupalski 1908 12 09 laiškas T.Vrublevskiui // Ten pat. B. 1427. L. 3; G. Radzevičiaus 1906 05 30 laiškas T.Vrublevskiui // Ten pat. B. 1319.

⁸⁹ Rudzki 1913 01 19 laiškas T. Vrublevskiui // Ten pat. B. 1332; Chronica... I. – 1916 12 24 ir 1918 12 24, 1920 02 14 įrašai; Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19).

⁹⁰ Duchnovski J. Miasto walczącego idealu. Lida, 1938. S. 16–17.

⁹¹ Lednicki A. Tadeusz Wróblewski. Wspomnienie pośmiertnie // Kurjer Polski. 1925. N 187; L. A. [Abramowicz L.]. Tadeusz Wróblewski // Przegląd Wileński. 1925. N 12.

⁹² Nagrodzki Z. Ze wspomnień oświatowca. Wilno, 1929. S. 21, 28.

⁹³ Ten pat. P. 22.

⁹⁴ Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T. 1). L. 70.

⁹⁵ T.Vrublevskio 1919 12 21 laiškas Vitoldui (V.Venslavskiu?) // LMABRS. F. 84. B. 277. L. 3.

⁹⁶ F.Rušėyc 1936 04 26 laiškas M.Brenšteiniui // LVIA. F. 1135. Ap. 6. B. 8. L. 134.

⁹⁷ E.Ropo 1908 04 26 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 9.

mini pas jį vykusį susirinkimą dalyvaujant ir vyskupui⁹⁸. Galima spėti, kad buvo kalbama apie Neošubravcų ložę. Vadinas, jau 1905 m. pradžioje E.Ropas palaikė ryšius su lože. Šią versiją patvirtintų ir glaudūs E.Ropo pirmtako A.Zvierovičiaus ryšiai su neošubravcais⁹⁹. Įdomu, kad XIX a. antrojoje pusėje masonerija plinta daugiausia kaip kovos su Katalikų Bažnyčia forma. Todėl popiežius Leonas XIII 1884 m. gegužės mėnesį išleidžia bulę "Humanum Genus", o birželio – "Praeclara Gratulationis", kurios nukreiptos prieš masonus. Po pirmosios bulės 1884 m. gegužės 10 d. išleidžiama instrukcija, kurioje sakoma, kad masonų sektos ar kitos panašios organizacijos, rengiančios sąmokslą prieš Bažnyčią ar teisėtą civilinę valdžią, nariai turi būti ekskomunikuojami¹⁰⁰. Į šią deklaraciją, o juo labiau jos taikymą Rusijos imperijos katalikams, reikia žiūrėti rezervuotai. Juo labiau kad ir Neošubravcų ložė nebuvo antikatalikiškos pakraipos. Manytume, kad pateikti duomenys leistų iškelti hipotezę, kad būtent Neošubravcų ložė įgalino 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje suvienyti Vilniaus lenkų visuomenės pajėgas.

Neošubravcų ložė buvo ne vienintelė grupė, vienijanti įvairių pakraipų visuomenės veikėjus*. Problemiška yra neošubravcų ir Vilniaus lietuvių 12 apaštalų draugijos santykių problema.

Lietuvių inteligentai, susivieniję į šią draugiją, kovojo dėl lietuviybės Vilniuje, o tarp neošubravcų būta nemažai endekiškos pakraipos veikėjų. Matyt, geriausiai iš Vilniaus lietuvių 12 apaštalų draugijos palaikyti ryšius su neošubravcais galėjo P.Vileišis. Šią hipotezę patvirtintų ir M.Yčo žodžiai: "jis [P.Vileišis – D. S.] savo turtais, plačiomis pažintimis užimponuoja Vilniaus didikus. Vilniaus vyskupas jį revizituoja, generalgubernatorius ir administracijos galvos skaitėsi su juo ir lenkėsi jam"¹⁰¹. Taip pat sėkmingai tarpininko vaidmenį galėjo atlikti ir J.Vileišis, kuris nuo 1898 m. dirbo pas T.Vrublevskį padėjėju. Trūksta žinių apie kitas organizacijas, veikusias tuo metu Vilniuje. Nėra aišku, pavyzdžiui, kokią vietą Vilniaus politiniame gyvenime užėmė Šlėktų klubas, susirenkantis kiekvieną ketvirtadienį, kuriame nuolat lankydavosi ir T.Vrublevskis¹⁰². Vėlesni duomenys apie panašias organizacijas leidžia geriau suprasti neošubravcų, taip pat ir E.Ropo užimtą poziciją. T.Vrublevskis taip pat vadovavo kairiosios pakraipos

veikėjų susirinkimams, kurie vykdavo ketvirtadieniais, todėl ir buvo vadinami "čvartkomis" (lenk. ketvirtadienis – czwartek). Čia lankydavosi įvairių Lietuvos tautybių visuomenės veikėjai, tarp kurių buvo ir neošubravcas J.Klotas bei nemažai masonų ložės "Litwa" (1908-?) narių: V.Abramovičius, M.Biržiška, A.Janulaitis, M.Remeris, J.Pilsudskis (Piłsudski)¹⁰³. Pastarajai, be jau minėtųjų, taip pat priklausė S.Matulaitis, A.Bulota, Lukauskis, Valiukas, inž. Bielskis, Venslauskis, Romas (Romm), J.Luckievičius, D.Siemaška (Siemaszko), M.Šleževičius, D.Malinauskas, V.Čepinskis ir kt.¹⁰⁴ Nors "Litwa" formaliai buvo pavaldi Rusijos ložėms, tačiau vykdė savarankišką politiką. L.Haso teigimu, A.Bulota 1908 m. birželio mėnesį įstojo į Peterburgo ložę "Poliarnaja zvezda" ("Šiaurinė žvaigždė")¹⁰⁵. Tačiau netrukus Rusijos ložės nutraukė savo veiklą ("užsimigdė") ir vėliau pradėjo veikti jau kaip savarankiškos, nuo Prancūzijos ložių nepriklausomos organizacijos. Matyt, šis Rusijos ložių "užmigimas" nenutraukė iki tol buvusių ryšių, nes 1916 m. paskutiniajame Rusijos masonų konvente dalyvavo ir atstovas iš Vilniaus¹⁰⁶. Taigi turima medžiaga leistų teigti, kad nė vienas neošubravcas nepriklausė masonų ložei "Litwa".

⁹⁸ H.Radziševskio 1905 m. sausio 12 d. (?) laiškas T.Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1312. L. 18.

⁹⁹ Vysk. Zvierovičiaus vizitinė kortelė. Išrašai...

* Šiais samprotavimais norime prisidėti prie geresnio šios sferos pažinimo ir papildyti ką tik pasirodžiusį R. Miknio straipsnį (Miknys R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 3: (Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia). V., 1991. P. 173–198).

¹⁰⁰ Dictionnaire de la franc-maçonnerie. Paris, 1987. P. 399.

¹⁰¹ Aničas J. Petro Vileišio veikla Vilniuje // Kultūros barai. 1991. Nr. 1. P. 68.

¹⁰² M.Remerio 1906 m. liepos 30 d. laiškas T.Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1322a. L. 9.

¹⁰³ Römer M. Dziennik. Rok 1911 (T.1). L. 13, 125; Biržiška M. Prof. Mykolas Römeris (1881–1945) // Tremties metai. Tübingen, 1947. P. 542.

¹⁰⁴ Toliušis Z. Lietuvos masonai...L. 5; Biržiška M. Prof. M.Römeris... P. 543.

¹⁰⁵ Hass L. Rosyjskie wolnomularstwo lat 1906–1918 (fragment z dziejów liberalizmu w Rosji) // Studia z dziejów ZSSR i Europy Środkowej. 1971. T. 7. S. 157.

¹⁰⁶ Запись беседы с А.Я.Гальперном // Николаевский Ф. И. Русские масоны и революция. Москва, 1990. С. 68.

Neaišku ar neošubravcai, kuriuos M.Remeris vadino "patentuota miesto tėvų filisterija"¹⁰⁷, apskritai žinojo apie "Litwos", kuri vienijo kairiųjų pažiūrų veikėjus, egzistavimą. Juk net pats M.Remeris sužinojo apie "Litwą" tik tada, kai 1911 m. kovo mėnesį jam buvo pasiūlyta įstoti į šią masonų organizaciją¹⁰⁸. Taip pat paminėtina, kad V.Lukoševičius ir M.Mačevskis priklausė 1910 m. rudenį įsikūrusiam Banko klubui (Klub Bankowy)¹⁰⁹. Ne mažiau svarbu išsiaiškinti, ar neošubravcų draugija palaikė ryšius su masonų ložėmis, veikusiomis už Lietuvos ir Baltarusijos ribų. Be abejo, T.Vrublevskis asmeniškai pažinojo daugelį rusų ir lenkų masonų. Taip pat žinoma, kad neošubravcų šeštadieninuose susirinkimuose lankydavosi A. Lednickis, kuris priklausė vienai iš masonų ložių Peterburge¹¹⁰.

Lenkų visuomenę Lietuvoje ir Baltarusijoje vertė vienytis ir gudų bei lietuvių tautiniai sąjūdžiai. Jeigu pirmasis buvo daugiau suvokiamas kaip potenciali jėga, tai su antruoju lenkų visuomenės veikėjai turėjo skaitytis. Pasirodžiusi lietuviška spauda pradėjo kelti ir lietuvių kalbos teisių Vilniaus vyskupijoje klausimą¹¹¹. Tarp kunigų lietuvių antilenkiškos nuotaikos reiškėsi gana stipriai. Tai liudija K.Prapuolenio paruoštas "Atsišaukimas į brolius kunigus-lietuvius"¹¹², kuriame kviečiama neskaityti "Przegląd Katolicki", o kurti lietuvišką katalikišką savaitraštį. Ypač aktyviai skleidžiant lietuvių Katalikų Bažnyčioje darbavosi kunigai S.Stakelė ir J.Ambraziejus. Jie kartu su kitais Tautiškosios lietuvių demokratų partijos (toliau – TLDP) nariais daug pasidarbavo sušaukiant 1905 m. lapkričio 21–22 d. Lietuvių suvažiavimą Vilniuje¹¹³. J.Ambraziejus net ruošėsi skaityti referatą apie parapijų reikalus¹¹⁴. Atrodo, kad suvažiavimo metu įvyko rimtas konfliktas tarp S.Stakelės ir P.Būčio dėl požiūrio į lenkus ir lietuviškas pamaldas. Priėmus suvažiavimo rezoliucijas, J.Basanavičius priminė sunkią Vilniaus vyskupijos lietuvių padėtį. Pasak vieno šaltinių, už rezoliuciją, palaikančią Vilniaus vyskupijos lietuvius, kovojančius už lietuvių kalbos teises, buvo balsuota¹¹⁵, pagal kitus – ne¹¹⁶. Kunigai, kurių nemažai dalyvavo suvažiavime, grįžę į savo parapijas, dar labiau suaktyvino savo veiklą. Lenkų politikai negalėjo to nepastebėti. "Vilniaus žinių" teigimu, Vilniaus vyskupas pavadinęs Lietuvių suvažiavimą "antikatalikišku"¹¹⁷.

Aptariant LBKKP susikūrimo aplinkybes, vertėtų atkreipti dėmesį ir į bandymą įkurti Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimą (toliau – LKDS)*. Kadangi paskutiniu metu ši tema susilaukė didesnio istorikų dėmesio¹¹⁸, todėl aptarsime ją tiek, kiek ji, mūsų manymu, susijusi su E.Ropo pastangomis įkurti LBKKP.

Lietuviai krikščionys demokratai aktyviai pasireiškė jau Lietuvių suvažiavime Vilniuje. Kitą dieną po jo įvyko kunigų susirinkimas, kuriame nutarta “suorganizuoti visoje Lietuvoje krikščionių demokratų susivienijimą su Centraliniu Komitetu Vilniuje”. Į jį buvo išrinkti: nuo Vilniaus vyskupijos – kun. V.Mironas, Žemaičių – kun. J.Tumas, o nuo Seinų – kun. J.Totoraitis ir kun. A.Civinskas. Šis komitetas turėjo rūpintis ir laikraščio leidimu¹¹⁹. Tačiau Seinų vyskupijos valdytojo prel. J.Antanavičiaus vardu kalbėjęs kun. Laukaitis

¹⁰⁷Römer M. Dziennik. Rok 1916. (T. 19).

¹⁰⁸Römer M. Dziennik. Rok 1911. (T. 1). L. 66.

¹⁰⁹Ten pat. L. 11.

¹¹⁰T.Vrublevskio 1911 03 13 laiškelis Mykolui (?) ir F.Sviežinskiui // LMABRS. F. 84. B. 275. Lapai nenumuoti; Hass L. Ambicje, rachuby, rzeczywistość. Wolnomularstwo w Europie Środkowowschodniej 1905–1928. Warszawa, 1984. S. 84.

¹¹¹Vilnietis (Matulionis P.) Vilniaus mieste tebesančios lietuviams nemalonios liekanos // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 44 ir kt.

¹¹²Prapuolenis K. Atsišaukimas į brolius kunigus-lietuvius. 1905 m. rugsėjo 30 d. // LLTIRS. F. 20. B. 600.

¹¹³Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-politinės kūrimosi aplinkybės // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1990. T. 1: (Tautinės savimones žadintojai: nuo asmens iki partijos). P. 97.

¹¹⁴Vilniaus Seimo medžiaga // LLTIRS. F. 22. B. 1455. L. 23.

¹¹⁵Višinskis P. Pirmutinis Didysis Lietuvių Suvažiavimas Vilniuje // Lietuvos ūkininkas. 1905. Nr. 1. P. 6.

¹¹⁶Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964. P. 93.

¹¹⁷J.G. (?). Stebėtina metamorfoza ir Memento Lietuvos atstovams Dūmoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 107.

* Pasitaiko ir kitų pavadinimų.

¹¹⁸Gaidys A. Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimosi aplinkybės (1905–1907 m.) // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1991. T. 3: (Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia). P. 139–172; Laukaitytė R. Bandymai įkurti Lietuvos Krikščionių demokratų partiją 1905–1906 m. // Lituania. 1992. Nr. 2(10). P. 29–41.

¹¹⁹P.Bočio 1905 12 28 laiškas J.Maciulevičiui // Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNMBRS). F. 83. B. 12. L. 3.

pareiškė, kad Seinuose bus leidžiamas vyskupijos laikraštis, todėl žlugo bendro leidinio idėja. Šiame susirinkime, kun. P.Būčio teigimu, svarstytas ir "amžinai aktualus klausimas" dėl lietuviškų pamaldų. Nutarta reikalauti, kad Vilniaus kunigų seminarijoje būtų dėstoma ir lietuvių kalba, taip pat lietuviškai laikomos pamaldos ten, kur yra ne mažiau kaip 100 lietuvių¹²⁰. Šiuos nutarimus nuspręsta įteikti Vilniaus vyskupui. E.Ropas į susitikimą su kunigais lietuviais pasikvietė ir lenkus. Tarp abiejų grupių užvirė aštrus ginčas, į kurį vyskupas diplomatiškai nesikišo, taip išlaikydamas gerus santykius ir su lietuviais, ir su lenkais. Susitikimo pabaigoje E.Ropas pareiškė, kad lietuvių kunigų įteikti reikalavimai teisėti ir vykdytini. Kitą dieną pietums vyskupas pasikvietė P.Būčį. Jis bandė iškelti LKDS sukūrimo idėją, tačiau "vyskupas apie ją kalbėjo lyg nenorėdamas, neaiškiais sakiniais". Tik vėliau P.Būčys sužinojęs, kad E.Ropas pats ruošėsi kurti LBKKP¹²¹. Vilniaus vyskupui šis sumanymas negalėjo būti staigmena. Kun. P.Januševičius jau 1905 m. spalio mėnesį buvo pas jį apsilankęs ir išdėstęs šią problemą¹²².

LKDS kūrimasis komplikavosi negavus vyskupų aprobacijos. E.Ropas nutarė pasinaudoti sena pažintimi su vysk. M.Paliulioniu ir perimti iniciatyvą. 1905 m. gruodžio 23 d. jis atvyko pas Žemaičių vyskupą ir pasiūlė priimti LBKKP programą, bet M.Paliulionis atsisakė "dėl to, kad visai politiška esanti". Ir jeigu anksčiau Žemaičių vyskupas žadėjo paremti LKDS, tai susierzinęs po šio vizito jau nebenorėjo apie tai kalbėti. Apie tokio pobūdžio derybas tarp dviejų besiformuojančių krikščioniškosios demokratijos centrų Lietuvoje liudytų ir P.Januševičiaus 1905 m. gruodžio 23 d. laiškas A.Dambrauskui-Jakštui: "SKK [LBKKP – D. S.] siuntė Žongolo [kun. B.Žongolovičių (Żongołowicz) – D. S.] į Vilnių, šis sugrįžęs pasakė, jog Ropas nei ant plaukelio neatsisako". Iš šio laiško aiškėja, kad LKDS iniciatoriai iškėlė E.Ropui tam tikras sąlygas, kurias suderinus, būtų galima tartis dėl vienijimosi. P.Januševičius teigė, kad LBKKP programa jam "visai patiktų, nes moksliškai sutaisyta, bet Lenkijos autonomija..."¹²³ Be to, svarbu ir tai, kad partijos siekė paramos skirtinguose socialiniuose sluoksniuose: LKDS – valstietijoje, o LBKKP stengėsi apjungti visus socialinius sluoksnius. Vis dėlto dalis lietuvių kunigų parėmė ir

LBKKP. P.Januševičiaus teigimu, "sumanyta sutaisyti prieš Naujus Metus programą ir pavesti ją kunigam – po įvairių ilgų debatų tapo nuspręsta priimti Vilniaus programą, – reikėjo ją išversti, – komisijoje pas sufraganą perskaityti, pataisyti, perrašyti etc., – ir vis graitai, graitai"¹²⁴. Vadinasi, 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje M.Paliulionis pakrypo į LBKKP pusę. Nesinorėtų sutikti su mūsų istoriografijoje dažnai aptinkamu teiginiu, kad M.Paliulionis buvęs prolenkiškos orientacijos žmogus. P.Januševičius 1904 m. spalio 15 d. laiške A.Dambrauskui rašė, kad "jis [M.Paliulionis – D. S.] labai užsiėmęs lietuvišku klausimu, pilnas nekantrybės, kodėl negalima dar iki šiolei išgauti dėlei leidimo laikraščiam?"¹²⁵ O kun. V.Janulaitis 1907 m. kovo 17 d. rašė J.Tumui, kad "J.M. vyskupas Paliulonas jau permainė savo nuomonę kas link politiškos krikščionių partijos sutvėrimo"¹²⁶. 1906 m. pradžioje Žemaičių vyskupas nurodė vyskupijos kunigams svarstyti LBKKP programą, tačiau ne visi šį jo žingsnį sutiko palankiai. Štai, pavyzdžiui, Batakių dekanato kunigai atmetė šią programą. J.Tumas apie šią situaciją taip atsiliepė: "tačiau prieš mūsų programą vysk. Ropas paskelbė savo programą, prieš mūsų biurą – savo biurą, įtraukdamas tik vieną mūsiškių, kun. Mironą"¹²⁷.

Buvo ir kita dalis kunigų, kuri ir toliau siekė įkurti LKDS. 1906 m. sausio mėnesį P.Būčys laiške J.Totoraičiui išdėsto savo veiklos programą: "bandysiu veikti, kad vis dėlto CK būtų, ir būtų Vilniuje". Jis planuoja vykti pas vyskopus ir išbraukti iš programos tuos punktus, kurie šiem nepatiks. Pasak P.Būčio, "geriau mums turėti programos skiautelius, negu nieko neturėti"¹²⁸.

¹²⁰Nutarimas kunigų, susirinkusių Lapkričio 23 (Gruodžio 6) d. Vilniuje pas kun. Kuklą // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 290.

¹²¹Vyskupo P.Būčio atsiminimai. Chicago, 1966. T. 2. P. 213–217.

¹²²P.Januševičiaus 1905 10 28 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B. E. 206. L. 37.

¹²³P.Januševičiaus 1905 12 23 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 39.

¹²⁴P.Januševičiaus 1906 01 17 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 40.

¹²⁵P.Januševičiaus 1904 10 15 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 24.

¹²⁶V.Janulaičio 1907 03 17 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. D. 954. L. 8.

¹²⁷J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui // Literatūra. 1988. T. 30(1). P. 75–76.

¹²⁸P.Būčio 1906 01 09 laiškas J.Totoraičiui // LNMBRS. F. 83. B. 12. L. 2.

Manytume, kad nesėkmingo LKDS kūrimo priežasčių galima ieškoti ne tik vyskupų užimtoje pozicijoje. Vargu ar visuomenė buvo pasiruošusi priimti iš Vakarų Europos sklidusias krikščioniškosios demokratijos idėjas. J.Tumas laiške A.Kaupui teigė: "Jeigu bus aišku, tai lengvai suprasite, ką išmintingiausia pašelpti: grynai politinio judėjimo pinigais nesukursi, o agitatorių brošiūrų ir proklamacijų spausdinimui ir platinimui, žinoma, reikalingas, bet pasekmės gali keisti tik kultūriškai žmones priruošus; be to išeina vienas žmonių kvailinimas ir blidingas neraminimas"¹²⁹.

Vatikano politika lietuvių tautinio sąjūdžio atžvilgiu reikalautų atskirų tyrimų, tačiau, mūsų manymu, drąsiai galima tvirtinti, kad popiežius buvo labiau suinteresuotas vienos stiprios (šiuo atveju – LBKKP) partijos susikūrimu Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje, negu dviejų tarpusavy besivaržančių. Ne paskutinėje vietoje šioje situacijoje buvo ir LKDS keliami radikalesni nei LBKKP socialiniai ir ekonominiai reikalavimai. Galime prisiminti, kad dar Leonas XIII siekė suvienyti Italijos katalikiškas jėgas į vieną organizaciją¹³⁰.

Be kitų priežasčių, skatinusių Vilniaus vyskupą vienyti įvairias politines jėgas, kaip jis pats dažnai nurodydavęs, buvo suaktyvėjusi socialistų ir žydų veikla¹³¹. Krikščioniškoji demokratija Vakarų Europoje atsirado kaip atsvara plintančioms socialistinėms idėjom, todėl ši E.Ropo pozicija visai suprantama. Šis "socialistinio" ir "žydiškojo" veiksmų suplakimas liudija, mūsų manymu, kad vyskupas siekė pasinaudoti pakankamai išplitusiu buitiniu antisemitizmu.

VYSKUPAS KURIA PARTIJĄ

Siekiant suvienyti kuo didesnes Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės jėgas, reikėjo paruošti programą, kuri patenkintų įvairių pakraipų visuomenės veikėjus. Dažniausiai LBKKP programos sudarytoju, o drauge ir iniciatoriumi buvo laikomas E.Ropas¹³². Ir pats vyskupas buvo linkęs palaikyti šią nuomonę¹³³, nors kartą yra nurodęs, kad partijos programą jo pavedimu sudarę keli kunigai¹³⁴. Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, labiausiai

prie programos paruošimo yra prisidėję kunigai J.Sadovskis ir V.Fronckievičius¹³⁵. Vidaus reikalų ministras savo ruožtu 1906 m. sausio 17 d. reikalavo tik kunigų, kurie dalyvauja LBKKP veikloje, pavardžių¹³⁶. Rengiant programą taip pat dalyvavo ir dvarininkai, ir inteligentai. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius (Станкевич) nurodo aktyviai dalyvavus ruošiant programą B.Skirmuntą, J.Montvilą (Montwill), S.Lopacinski ir "jų įkvėpėją politiniuose klausimuose T.Vrublevskį"¹³⁷. Kadetiškas programos pobūdis liudytų, kad T.Vrublevskis ir jo aplinka bus įnešę čia nemažą indėlį.

Po Spalio 17 d. caro manifesto legalizuojantis politiniam gyvenimui Vilniaus vyskupo aplinkoje prasideda paruošiamasis partijos kūrimo darbas. Ta aplinkybė, kad LBKKP rėmėsi Rusijos kadetų programa, liudija, kad pagrindinis darbas kuriant partiją prasidėjo po pirmojo kadetų suvažiavimo, įvykusio 1905 m. spalio 12–18 d., kuriame ir buvo priimta partijos programa. Nors paruošiamieji darbai galėję prasidėti ir anksčiau. Apie tai, pavyzdžiui, liudija Gardino gubernatoriaus pranešimas, kad 1905 m. spalio 8 d. dvasininkai suorganizavo plačiai atstovaujama susirinkimą, kuriame buvo aptartos lenkų kalbos, Katalikų Bažnyčios, rinkimų į Dūmą ir kitos problemos. Šis susirinkimas įvyko po to, kai Gardine apsilankė vyskupas, agitavęs kunigus imtis visuomeninės veiklos¹³⁸. Mums šis faktas svarbus tuo, kad tas pranešimas įsegtas į bylą

¹²⁹J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui...

¹³⁰Канделоро Дж. Католическое движение в Италии. Москва, 1955. С. 321.

¹³¹E.Ropo 1906 01 14 laiškas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 21 ir kt.

¹³²Jankowski Cz. W ciągu... S. 39 ir kt.

¹³³E.Ropo 1906 01 14 laiškas gengub...

¹³⁴Ks. Edward Ropp. Nieco prawdy // Nowiny Wileńskie. 1906. N. 9.

¹³⁵Gengub. 1906 02 24 raštas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 91.

¹³⁶VR ministro 1906 01 17 raštas gengub. // Ten pat. L. 44.

¹³⁷Станкевич А. Политическая роль... С. 15.

¹³⁸Gardino gub. 1906 02 14 pranešimas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 81; Rutkowski M. Pobyt J. E. Biskupa barona de Roppa w Grodnie dd. 1–7 października r. 1905 // Przegląd Katolicki. 1905. N 45. S. 708–709.

apie LBKKP veiklą. Spalio 22 d. Vilniaus vyskupas paskelbė aplinkrašį, kuriame ne tik stengėsi atitraukti liaudį nuo žydu (suprask – socialistų) varomos propagandos ir užkirsti kelią galimiems pogromams, bet ir džiaugiasi, kad katalikai jau gali organizuotis, parapijose jau kuriasi katalikiškos draugijos ir vyskupas greit visus pakviesias į katalikišką susirinkimą¹³⁹. 1905 m. gruodžio 18 d. Vilniuje susirinkusi stačiatikių dvasininkija jau svarstė, ką daryti pasirodžius LBKKP programai¹⁴⁰. Gruodžio 21 d. įvyko Vilniaus vyskupijos kunigų susirinkimas¹⁴¹, kuriame, matyt, buvo svarstyti ir su LBKKP kūrimu susiję klausimai. Analogišką bandymą suvienyti visuomenę katalikybės pagrindu regime ir Lenkijos Karalystėje. 1905 m. lapkričio pabaigoje laikraštyje „Przegląd Katolicki“ pasirodo atsišaukimas, kviečiantis kurti Katalikų Sąjungą (Związek Katolicki), tačiau ji turinti būti apolitiška. Gruodžio 15 d. to paties laikraščio puslapiuose artėjančių rinkimų į Dūmą akivaizdoje kviečiama vienytis po katalikybės vėliava taip, kaip Lietuvoje ir Baltarusijoje daro vyskupas E.Ropas¹⁴². Taigi nesunku įžvelgti, kad Rusijos imperijos valdžioje esantys katalikų dvasininkijos veikėjai derina savo veiksmus.

Č.Jankovskis teigė, kad partijos programa buvo sumanyta „kabinetų tyloje“; panašios nuomonės laikėsi ir I.Korvin–Milevskis (H.Korwin–Milewski)¹⁴³. Tuo tarpu vyskupas nurodė, kad paruošus programą, šioji 29 asmenų buvo bent tris kartus svarstyta¹⁴⁴, o E.Ropo sūnėnas M.Šadurskis (Szadurski) tvirtino, kad 1906 m. pradžioje per savaitę įvyko ne vienas LBKKP kūrimo iniciatorių susirinkimas¹⁴⁵. Ir E.Ropas, ir M.Šadurskis kalba apie laikotarpį, kai partijos programa jau buvo paskelbta. Taigi jie neneigia, kad pradiniame etape apie LBKKP kūrimą žinojo nedidelė grupė žmonių. Suprantama, kad tik tokia taktika galėjo duoti laukiamų rezultatų.

Paruošus programą, ji buvo atspausdinta atskiru leidiniu ir išplatinta visoje vyskupijoje*. Štai, pavyzdžiui, 1906 m. sausio mėnesį Rodūnės dekano iniciatyva susirinkę kunigai nutarė prisidėti prie LBKKP programos¹⁴⁶. Gardine įvyko dekanų pasitarimas, kuriame nutarta visiškai pritarti partijos programai ir aktyviau agituoti liaudį¹⁴⁷. Mums nepavyko rasti duomenų, kad LBKKP programos svarstymo iniciatyva būtų kilusi ne iš katalikų

dvasininkų. Tai tik rodytų, kad pirmajame partijos kūrimo etape didžiausią aktyvumą rodė kunigai.

1905 m. spalio pabaigoje – gruodžio pradžioje paruošta ir pradėta svarstyti LBKKP programa kėlė didelę baimę vietos valdžiai. 1906 m. sausio 2 d. jau nebeeinantis Vilniaus generalgubernatoriaus pareigų V. Frezė (Фрезе) vis dėlto laikė savo pareiga pranešti Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei (Вите), jog reikia labai rimtai susidomėti LBKKP programa, nes katalikų dvasininkija čia labai įtakinga¹⁴⁸. Iš Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos 1906 m. sausio 3 d. rašto vidaus reikalų ministrui aiškėja, kad vyskupas jau turėjęs aiškintis valdžiai dėl partijos kūrimo¹⁴⁹. LBKKP programa nusiųsta ne tik vietiniams Stačiatikių Bažnyčios hierarchams, bet ir Vilniaus teismo rūmų prokurorui. Sausio 9 d. generalgubernatorius “informuoja” vyskupą, kad, pagal spalio 17 d. manifestą, gali veikti tik tos partijos, kurių veikla neprieštaruja vyriausybės politikai, ir prašo pranešti apie

¹³⁹List pasterski. Edward Ropp, biskup Wileński. Z Bożej i Stolicy Świątej łaski // Kraj. 1905. N 43, 44, 45. S. 33.

¹⁴⁰Komisijos, svarsčiusios LBKKP programą, protokolas // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 37.

¹⁴¹Kurjer Litewski. 1905. N 96.

¹⁴²Bracia Katolicy! // Przegląd Katolicki. 1905. N 49. S. 761–762; Ks. A. Sz. (?) Nie żadnie stronnictwo ale potężny obóz Narodowo-Katolicki // Przegląd Katolicki. 1905. N 51–52. S. 793–795.

¹⁴³Jankowski Cz. Po burzy // Kurjer Litewski. 1906. N 35; Korwin-Milewski H. Replika ogólna // Kurjer Litewski. 1906. N 22.

¹⁴⁴Ks. E.Ropp. Nieco prawdy...

¹⁴⁵Szadurski M. Nieco światła // Kurjer Litewski. 1906. N 22.

* Be E.Ropo, programą taip pat pasirašė “išrinktieji organizacinio biuro nariai”: J.Montvila – Vilniaus žemės ūkio banko direktorius, S.Lopacinskis – Vitebsko žemės ūkio draugijos pirmininkas, mokyklų kapelionai St.Maciejevičius ir V.Mironas, vaistininkas Stefanovskis (Stefanowski), studentas J.Zmitrovičius (Zmitrowicz) ir J.Lachovičius (Lachowicz).

¹⁴⁶Станкевич А. Политическая роль... С. 25.

¹⁴⁷1906 01 12 dekanų pasitarimas Gardine // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 85.

¹⁴⁸V.Frezės 1906 01 02 pranešimas MT pirmininkui // Ten pat. L. 11.

¹⁴⁹Gengub. kanceliarijos 1906 01 03 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 12–14.

pakeitimus programoje¹⁵⁰. Didelį nerimą LBKKP programos pasirodymas sukėlė Peterburge. Stiprėjančiam opoziciniam liberaliniam judėjimui galėjo atsirasti rimtas sąjungininkas vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte. Vidaus reikalų ministras, susipažinęs su LBKKP programa, rašė Vilniaus generalgubernatoriui, kad ji yra "visiškai priešinga vyriausybės požiūriui". Be to, pareiškė, kad E.Ropo pareigos neleidžia jam dalyvauti politinės partijos veikloje ir pareikalavo vyskupo pasiaiškinti¹⁵¹. Šis ministro pareiškimas paaikškina tolesnę vyriausybės politiką LBKKP ir vyskupo atžvilgiu. Su kadetų partija valdžia net bandė ieškoti kompromisų, o LBKKP atžvilgiu buvo vykdoma nekompromisinė politika, nors abiejų partijų programose randame beveik tas pačias nuostatas. Matyt, didėjanti katalikybės įtaka carizmui asocijavosi su separatizmu. Kaip tik tuo metu atsilaisvino Mogiliovo arkivyskupo vieta. Be kitų, buvo svarstyta ir E.Ropo kandidatūra; tačiau jo veikla kuriant LBKKP sukliudė jam užimti šias pareigas.

Net valdžiai spaudžiant, E.Ropas neatsisakė savo sumanymo ir apie sausio 21 d. padavė prašymą Vilniaus gubernatoriui, kad šis leistų sušaukti viešą partijos susirinkimą¹⁵². Mažiausiai savaitę valdžia nedavė jokie atsakymo, bet vėliau leidimas buvo duotas. Tuo metu Peterburge buvo prieita prie nuomonės, kad LBKKP yra ypač pavojinga, nes siekia pakeisti valdžią. Tik bijant didelių neramumų siūloma nesiimti represinių priemonių, tačiau vidaus reikalų ministras nurodė generalgubernatoriui, kad jokie vieši partijos susirinkimai negalimi¹⁵³. Šis nurodymas, pasiūstas vasario 6 d., jau negalėjo nieko pakeisti, nes LBKKP viešas susirinkimas turėjo įvykti vasario 7 d.

Vasario 6 d. įvyko paskutinis pasitarimas prieš steigiamąjį partijos susirinkimą. Pasak laikraščio "Nowiny Wileńskie", į jį atvyko "iš anksto pakviesti žemvaldžių, vietinės inteligentijos, taip pat dvasininkijos atstovai iš įvairių Vilniaus ir Kauno diecezijų vietovių"¹⁵⁴. Pasitarime reikėjo apsvarstyti programą, kuri turėjo būti priimta vasario 7 d. "pirmajame laisvame susirinkime, dalyvaujant visiems Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės sluoksniams". Vyskupas, pradėjęs susirinkimą, išdėstė partijos sukūrimo tikslus ir naudą, kuri galima ateityje, sukūrus tokią organizaciją. Susirinkę apie 200 žmonių padėjo E.Ropui už jo nuveiktą darbą ir toliau

svarstė programą. Diskutuota tik dėl miškų išpirkimo ir rinkimų į Dūmą eigos. Šiais klausimais pasisakė Z.Cierpinski (Cierpiński), Kwiatkovski (Kwiatkowski), E.Voinilovičius (Woyniłłowicz), A.Chominski (Chomiński), K.Remeris, V.Kopecas (Kopeć), M.Venslavskis, E.Ropas, B.Žongolovičius, St.Maciejevičius ir kun. K.Lubianecas (Lubianiec). Pasitarimui baigiantis nutarta sudaryti komisiją šių punktų galutinei redakcijai ir pateikti juos vasario 7 d. susirinkimui.

Į vasario 6 d. pasitarimą ir kitos dienos susirinkimą LBKKP steigimo iniciatoriai pakvietė dvarininkų, inteligentijos ir dvasininkų atstovų. Kaip buvo parenkamos kandidatūros, sunku pasakyti. Veikiausiai nulemdavo palankumas vyskupo iškeltai idėjai. Vals tiečių ir darbininkų atstovai į susirinkimą, pasak vieno šaltinių, buvo renkami¹⁵⁵, anot kitų – juos parinkdavo kunigai¹⁵⁶, o laikraščio "Kraj" nuomone, jiems taip pat buvo išsiųsti asmeniniai pakvietimai¹⁵⁷. Labiau tikėtinos pirmos dvi versijos. Matyt, kad buvo taikomi abu mechanizmai. Nepavyko aptikti duomenų, kad kam nors valdžia būtų sutrukdžiusi atvykti į susirinkimą.

Turint oficialų susirinkimo protokolą ir gausius aprašymus spaudoje galima atkurti susirinkimo eigą¹⁵⁸. Vyskupas iš pradžių į prezidiumą pakvietė S.Lopacinskį, J.Montvilą, K.Remerį, kun. K.Falevičių (Falewicz), A.Chominskį, prof. M.Zdziechovskį (Zdziechowski),

¹⁵⁰Gengub. 1906 01 09 raštas E.Ropui // Ten pat. L. 20.

¹⁵¹VR ministro 1906 01 17 raštas gengub.

¹⁵²M.Šadurskio 1906 01 28 laiškas T. Vrublevskui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 1.

¹⁵³VR ministro 1906 01 06 raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 61.

¹⁵⁴(?) Zebranie przedwstępnie // Nowiny Wileńskie. 1906. N 21.

¹⁵⁵Gardino gub. 1906 02 07 pranešimas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 89.

¹⁵⁶Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) "Konstitutiškai-katalikiškoji partija Lietuvoje ir Baltgudijoje" ir mės // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 46.

¹⁵⁷A.R.Z. (?) Wilno, 7(20) lutego // Kraj. 1906. N 6. S. 14.

¹⁵⁸1906 02 07 LBKKP susirinkimo protokolas // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 69–71; Marwicz C. Wiece konst.-katolicki // Kurjer Litewski. 1906. N 32; S.S. (?) Pierwsze zebranie organizacyjne stronnictwa Konstytucyjno-Katolickiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 22; (?) Первое учредительное собрание Конституционно-католической партии // Новая Заря. 1906. № 87, ir kt.

St.Maciejevičių, V.Mironą ir keletą valstiečių. Ši prezidiumo sudėtis akivaizdžiai rodo, kurias politines jėgas buvo siekiama suvienyti LBKKP. Valstiečių pakvietimas į prezidiumą rodo siekimą savo pusėn patraukti ir šį socialinį sluoksnį. St.Lopacinskis išreiškė demokratiškai nusiteikusių lenkų visuomenės veikėjų poziciją. Vitebsko žemės ūkio draugijos pirmininkas St.Lopacinskis dalyvavo 1905 m. rugsėjo 12–15 d. vykusiame penktajame Rusijos zemstvų atstovų suvažiavime, o metų pabaigoje jau skleidė kadetų idėjas. Vilniaus žemės ūkio banko direktorius J.Montvila, K.Remeris ir A.Chominskis turėjo atstovauti dvarininkijos interesams. Tuo tarpu V.Mironas tarsi turėjo simbolizuoti lietuvių krikščionių demokratų jungimąsi su E.Ropo vadovaujama partija. Įdomu, kad V.Mironas taip pat dalyvavo ir Lietuvių suvažiavime Vilniuje. O štai dabar jis dalyvauja kitame renginyje, kuris faktiškai ir buvo sušauktas kaip opozicija Lietuvių suvažiavimui. Labai charakteringas T.Vrublevskio vaikystės draugo, profesoriaus iš Krokuvos M.Zdziechovskio pasirodymas vasario 7 d. susirinkimo prezidiume. Jis tuomet aktyviai dalyvavo įvairiose panslavistų akcijose. Neapsiėjo be jo ir minėtasis 1905 m. rusų–lenkų suvažiavimas. O kun. St.Maciejevičius buvo žinomas kaip vienas aktyviausių endekų veikėjų Vilniuje. Nepavyko rasti duomenų apie kurio nors iš prezidiumo narių priklausymą Neošubravcų ložei. Tačiau žinome, kad jų susirinkimuose lankydavosi E.Ropas, taip pat J.Montvilos tarnybinėje aplinkoje buvo nemažai ložės narių. Be to, galima prisiminti, kad T.Vrublevskis dalyvavo programos ruošime, o kitas neošubravcas – M.Venslavskis aktyviai reiškėsi vasario 6 d. pasitarimo metu. LBKKP steigimosi metu nebuvo nustoję veikti tokios organizacijos, kaip TDSLБ, endekai ir kitos, kurių nariai aktyviai veikė ir kuriant E.Ropo vadovaujamą partiją. Neaišku, ar jie buvo deleguojami, ar darė tai savo iniciatyva. Daliai visuomenės veikėjų, tokių kaip V.Kopecas, kuris netrukus po LBKKP susikūrimo pasisakė buvęs ir esąs endeku, naujoji organizacija buvo tik įrankiu siekiant savų tikslų¹⁵⁹.

Pradėdamas susirinkimą vyskupas pasakė, kad matant griau-namąją socialistų veiklą ir buvo sumanyta kurti LBKKP, kurios pagrindinis tikslas – dalyvauti rinkimuose į Dūmą. Taip pat paaiškino kai kuriuos programos punktus. St.Maciejevičius akcentavo

vienijantį katalikybės vaidmenį ir nurodė, kad reikia dirbti Tėvynės labui ir tam panaudoti Dūmą. Ten, jo nuomone, reikia vienytis su tais, kurių padėtis tokia pat bloga. Bene daugiausia dėmesio St.Maciejevičius skyrė mokyklų problemai. Jo nuomone, mokytojai, profesoriai ir auklėtojai turi būti katalikai, mokyti reikia gimtąja kalba, nepamiršti ypatingo kunigų vaidmens auklėjant jaunąją kartą. S.Lopacinskis atkreipė dėmesį į LBKKP ir kadetų programų panašumus ir atmetė kaltinimus dėl nukrypimo į kairę – programa ne socialistinė, bet socialinė. Šiuo metu, pasak S.Lopacinskio, reikia atsižvelgti ir į pačios nuosavybės institutą, ir į skurdžią liaudies padėtį. Po to kalbėjęs Prušinskis (Pruszyński) pabrėžė, kad pagrindinė valstiečių bėda, jog jie nemoka tinkamai naudotis žeme, o einant prie urnų reikia nepamiršti, kad esame ne tik katalikai, bet ir savos tautos atstovai (suprask – lenkai). L.Cybulskio (Cybulski), kuris save taip pat laikė endeku¹⁶⁰, nuomone, partijos kūrimo iniciatyvą iš kunigų turi perimti dvarininkai. Studentas J.Zmitrovičius pabrėžė klasių tarpusavio sutarimo būtinumą. Tai, jo nuomone, ypač aktualu tapo po to, kai 1861 m. valdžia panaikino baudžiąvą vien todėl, kad supriešintų valstiečius su dvarininkais. Ir pastarieji negalėjo padėti valstiečiams, nes patys buvo valdžios suvaržyti. Taip pat susirinkime šnekėjo trys valstiečiai ir keturi darbininkai, kurie pradėjo kelti ir asmeniškai patirtas nuoskaudas. Šios kalbos sukėlė sąmyšį prezidiume ir St.Maciejevičius puolė visus raminti, kad nereikia skubėti, ir Dūma išspręšianti visas problemas.

Dar po kartą trumpai kalbėjo J.Zmitrovičius, paskui E.Ropas, o pabaigoje V.Mironas trumpai persakė visas kalbas lietuviškai. Susirinkimo pabaigoje beveik vienbalsiai pritarta programai.

S.Lopacinskiui, J.Montvilai ir V.Mironui atsistatydinus, buvo sudarytas naujas Centro komitetas, į kurį įėjo E.Ropas, Z.Cierpinski, K.Falevičius, I.Parčevskis, St.Maciejevičius, B.Skirmuntas, Č.Borovskis (Borowski), J.Zmitrovičius ir kun. Burba.

¹⁵⁹Kopeć W. List do Redakcji. Sprawy partyjne // Kurjer Litewski. 1906. N 83.

¹⁶⁰L.Cybulskio 1906 01 13 laiškas A.Karpovičiui // LMABRS. F. 7. B. 1698. L. 2.

Taigi vasario 7 d. susirinkime LBKKP iniciatoriai nesiekė apsvarstyti partijos programos. Tai buvo padaryta anksčiau ir gerokai mažesniame būryje. Ši akcija – tai daugiau agitacinė priemonė rinkimų į I Rusijos Dūmą akivaizdoje. Vasario 7 d. susirinkimas parodė, kad partija dar nepasiekė svarbiausio tikslo – nepavyko suvienyti skirtingos pakraipos politinių jėgų. Net vyskupo ir kunigų autoritetas negalėjo susirinkimo metu užglaistyti socialinių, ekonominių ir tautinių prieštaravimų. S.Lopacinskio atsistatydinimas rodo lenkų demokratų atsitraukimą nuo LBKKP, o V.Mirono – galutinį vilčių patraukti lietuvius į šią organizaciją žlugimą. Atsistatydinus V.Mironui, į CK buvo įtrauktas kitas lietuvis – Burba, tačiau šis, pasak „Vilniaus žinių“, „su visu kuo sutinka“¹⁶¹, todėl negalėjo būti ta asmenybe, kuri sugebėtų patraukti didesnes lietuvių visuomenės pajėgas.

Valstiečiams LBKKP galėjo daryti įtaką per kunigus. Sunkiau šiuo atžvilgiu buvo su darbininkais, nes miestuose buvo silpnesnė katalikų dvasininkijos įtaka; be to, čia labiau buvo paplitusios socialistinės idėjos. Vyskupas puikiai suvokė, kad bus sunku patraukti darbininkus į vieną partiją kartu su dvarininkais, bankininkais ir t.t. Todėl E.Ropo iniciatyva buvo kuriama katalikiška darbininkų organizacija „Vienybė“ (Jedność), kurios steigiamasis susirinkimas, dalyvaujant pačiam vyskupui, įvyko 1905 m. gruodžio 20 d.¹⁶² „Vienybė“ siekė „sukurti širdingus santykius tarp draugijos narių ir tapti broliškos maldos širdimi bei židiniu“¹⁶³. Pagal draugijos įstatus, jai vadovauti turėjo vyskupo skiriamas kunigas. Juo tapo kun. Jasenskis (Jaseński). 1906 m. gegužės mėnesį „Vienybę“ bandyta užregistruoti pagal kovo 4 d. nuostatus, tačiau valdžia atsisakė tai padaryti. Žinoma, kad 1907 m. draugija dar veikė globojama vyskupo. Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, draugija turinti tikslą lenkinti bei siekimą suvienyti lietuvius ir lenkus¹⁶⁴. Toks tikslų dvilypumas, mūsų manymu, būdingas ne tik „Vienybei“, bet ir LBKKP.

LBKKP turėjo savo narių ne tik Vilniuje, bet ir Kaune, Minske, Gardine bei kitur. Turima medžiaga leidžia šiek tiek plačiau apžvelgti LBKKP veiklą Kaune. Apie E.Ropo kontaktus su Žemaičių vyskupijos dvasininkais jau minėjome, tačiau vargu ar LBKKP iniciatoriai pasitenkino plėsdami čia savo įtaką vien su konfesinės

intelligentijos pagalba. Vatikano valstybės sekretoriaus teigimu, tokią pat veiklą kaip Vilniuje buvo išplėtojęs E.Ropas, Kaune vykdė Aleksandras Tiškevičius¹⁶⁵, kuris buvo Kauno žemės ūkio draugijos pirmininku. Šioje vietoje verta prisiminti, kad vienas LBKKP aktyvistų – S.Lopacinskis vadovavo analogiškai draugijai Vitebske, o E.Voinilovičius, kuris dalyvavo vasario 6 d. pasitarime ir ten pasisakė, buvo Minsko žemės ūkio draugijos vicepirmininkas. 1905 m. Kauno žemės ūkio draugijos* nariu buvo išrinktas ir T.Vrublevskis¹⁶⁶. Šiai draugijai jis ir atstovavo žemskiniuose suvažiavimuose. Tikėtina, kad Kauno žemės ūkio draugija bus prisidėjusi kuriant LBKKP Kaune.

Kauno politinėje arenoje LBKKP pasirodo rinkimų į I Dūmą išvakarėse. Kovo 4 d. konstituciniai katalikai suorganizavo rinkiminį susirinkimą miesto teatro salėje. „Gazeta Wileńska“ teigimu, dalyvavo apie 1000 žmonių, „Новая Заря“ nuomone – 2000¹⁶⁷. Iš pradžių oratoriai šnekėjo apie artėjančius rinkimus į Dūmą, Bažnyčios vaidmenį ir t.t. Be LBKKP narių, dalyvavo ir kitų politinių srovių atstovai. TLDP narys S.Raila savo kalboje teigė, kad Bažnyčia negalinti išspręsti darbininkų problemų. Jam nebuvo leista užbaigti, o po PPS (Polska Partya Socialistyczna) atstovo kalbos, – jis siūlė boikotuoti rinkimus, – susirinkimas apskritai buvo nutrauktas. Iš LBKKP veikėjų išskirtini B.Žongolovičius, dalyvavęs ir vasario 6 d. pasitarime, neošubravcas M.Malinskis bei į LBKKP

¹⁶¹Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) „Konstitutiškai-katalikiškoji partija“...

¹⁶²Toporczyk (?). Stowarzyszenie katolickie „Jedność“ // Kurjer Litewski. 1905. N 70.

¹⁶³Vilniaus ir jo apylinkių katalikiška draugija // LVIA. F. 378. BS. 1907. Ap. 115. B. 157. L. 1.

¹⁶⁴Vilniaus gub. 1907 09 17 pranešimas gengub. // Ten pat. L. 8.

¹⁶⁵Ištrauka iš 1907 (?) 05 02 Vatikano valstybės sekretoriaus laiško kopijos neišaiškintam adresatui // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L.62.

* Neaišku, kiek plačiai buvo išvysčiusi veiklą ši organizacija. Atrodo, kad Vilniaus darbininkams ji darė įtaką, nes rinkimuose į I Rusijos Dūmą darbininkai rinkiku išrinko LBKKP atstovą.

¹⁶⁶A.Tiškevičiaus 1905 03 26 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1252.

¹⁶⁷(?) Korespondencija. Kowno // Gazeta Wileńska. 1906. N 21; Новая Заря. 1906. N° 110.

iškeltų kandidatų sąrašą įtraukti kun. K.Oišauskas ir dalyvavę taip pat TLDP kūrime P.Januševičius ir T.Žilinskas¹⁶⁸. Matyt, kad LBKKP turėjo nemažą įtaką Kaune, nes J.Basanavičius TLDP nesėkmę ten vykusiuose rinkimuose aiškino "priešiška veikla kun. K.Oišausko, patraukusio daug lietuvių prie Vilniaus vyskupo E.Ropo "Romos katalikų krikščionių demokratų partijos"¹⁶⁹.

Vyskupo vadovaujama partija pasirinko savo idėjų skleidimu ir per spaudą. LBKKP spaudos organais tapo trys laikraščiai lenkų kalba: "Nowiny Wileńskie", "Towarzysz Pracy" ir "Przyjacieli Ludu".

Plačiau nenagrinėdami šios temos, apsiribosime tik bendrais pastebėjimais. Visų pirma reikia konstatuoti, kad konstitucinių katalikų spaudai sunkiai sekėsi konkuruoti su kitais leidiniais. "Nowiny Wileńskie" pasirodė viso labo 32 numeriai. Uždarius šį laikraštį, E.Ropas išgijo nesena jo, o drauge ir LBKKP oponentą – "Kurjer Litewski". Ir "Nowiny Wileńskie", ir "Kurjer Litewski" buvo skiriami labiau apsišvietusiems visuomenės sluoksniams. Tuo tarpu "Towarzysz Pracy", pradėtas leisti 1906 m. vasario 4 d., buvo skirtas darbininkams, tačiau ir jo sugebėta išleisti vos 8 numerius, o vėliau laikraštis buvo leidžiamas Varšuvoje. Mums gi įdomu, kad "Towarzysz Pracy" prisidėjo ruošiant Lenkijos krikščionių demokratų (Demokracja Chrześcijańska) suvažiavimą¹⁷⁰. 1905 m. gruodžio 22 d. pradėjęs eiti "Przyjacieli Ludu" buvo skirtas valstietijai. Abu šie laikraščiai gana daug vietos skyrė rinkimams į Dūmą. Ir tai, matyt, buvo pagrindinis jų egzistavimo tikslas.

Susidūrus su rimtais sunkumais leidžiant laikraščius, vyskupas buvo sumanęs 1906 m. kovo 22 d. sušaukti diecezijos delegatų pasitarimą šiuo klausimu. Neaišku, ar tai pavyko. O 1906 m. balandžio mėnesį E.Ropas kreipėsi į Varšuvoje posėdžiavusį pirmąjį krikščionių demokratų suvažiavimą dėl penkiasdešimtrublinių akcijų spaudos leidimui ir platinimui tarp kunigų. Kiekvienoje Lenkijos Karalystės, taip pat Lietuvos ir Baltarusijos parapijoje turėjo būti sudaryti komitetai, kurie privalėjo rūpintis šiuo reikalu. Taip pat planuota sujungti laikraščius "Pracownik Polski" ir "Towarzysz Pracy" bei prijungti "Kronika Rodzinna". Iš visų sumanymų pavyko tik laikraščių sujungimas¹⁷¹. Šie E.Ropo ryšiai su Varšuvos krikščionimis demokratais nebuvo atsitiktiniai. Taip pat žinoma, kad jis bendradarbiavo su lenkų politiniais veikėjais, susivienijusiais apie laikraštį "Prąd"¹⁷².

Sunkiai sekėsi ne tik laikraščius leisti, bet buvo labai neaiški ir partijos ateitis. Po vasario 7 d. susirinkimo valdžios spaudimas dar sustiprėjo. Jau vasario 9 d. vidaus reikalų ministras pasiuntė telegramą Vilniaus generalgubernatoriui, kurioje sakoma, jog "būtina neleisti šios partijos susirinkimų"¹⁷³. Vasario 13 d. vyskupas iškviečiamas pas generalgubernatorių. Čia E.Ropas pareiškė, kad jis "ryžtingai nusiteikęs atsisakyti nuo aktyvaus pirmininkavimo partijoje"¹⁷⁴. Matydamas tokią valdžios reakciją, vyskupas laviravo. Matyt, jis buvo linkęs atsisakyti tiesioginio vadovavimo partijai, tačiau išlikti jos "dvasiniu vadu". Tačiau vasario 14 d. LBKKP išplatino atsišaukimą, kuriame išdėstė savo nuostatas rinkimų akivaizdoje. Valdžia ėmėsi radikalių žingsnių. Vasario 27 d. vidaus reikalų ministras pareiškė, kad, pagal Kitatikių departamento statuto 69 straipsnį, vyskupas negali dalyvauti antivyriausybinėje veikloje¹⁷⁵. O kovo 2 d. LBKKP susirinkimai uždraudžiami. Tada kovo 8 d. laikraštys "Kurjer Litewski" buvo išspausdintas E.Ropo atsišaukimas, kuriame teigiama, kad LBKKP veikla visada buvus tik legali ir raminanti. Vyskupas agitavo ir toliau privačiai remti kandidatus į Dūmą, o partijos veikla nutraukiama iki palankaus momento¹⁷⁶. Įdomu, kad kovo 7 d. "Gazeta Wileńska", pasirem-dama vyskupo kanceliarija, informavo, kad pranešimas apie LBKKP susirinkimų uždraudimą yra neteisingas¹⁷⁷.

Rinkimų į I Dūmą metu laikraštis "Kurjer Litewski" konstatavo, kad "nėra politinės partijos, kuri galėtų padaryti tai, ką atliko Lenkijos

¹⁶⁸Iks (Basanavičius J.) Kauno atstovų rinkimai / / Vilniaus žinios. 1906. Nr. 62.

¹⁶⁹Miknys R., Motieka E. TLDP... P. 112.

¹⁷⁰Towarzysz Pracy. 1906. N 3.

¹⁷¹I-ajame Krikščioniškosios Demokratijos suvažiavime išrinktos komisijos spaudos ir leidybos reikalams 1906 04 20 posėdis / / VUBRS. F. 1. B. F. 85. L. 53; Bender R. Społeczne inicjatywy... S. 114.

¹⁷²Ten pat. P. 121.

¹⁷³VR ministro 1906 02 09 telegrama gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap.113. B. 395. L. 62.

¹⁷⁴Gengub. 1906 02 23 pranešimas VR ministrui / / Ten pat. L. 90.

¹⁷⁵VR ministro 1906 02 27 raštas gengub. / / Ten pat L. 95.

¹⁷⁶Odezwa Stronnictwa Konstitucyjno-katolickiego / / Kurjer Litewski. 1906. N 54.

¹⁷⁷K.K. (?). / / Gazeta Wileńska. 1906. N 17.

Karalystėje endekai¹⁷⁸. Č.Jankovskio nuomone, LBKKP nustojo gyvavusi kovo mėnesį, nors faktiškai ji tuo metu nebeveikė¹⁷⁹. P. Būčio tvirtinimu, LBKKP E.Ropą "išrinko atstovu į Dūmą"¹⁸⁰. Paskutiniąja nuomone vargu ar galime pasikliauti. Po 1906 m. kovo 2 d. teisingiau būtų buvę kalbėti apie dalies LBKKP iniciatorių bendrus veiksmus, o ne apie partijos, tokios, kokia ji buvo sumanyta, tolesnę veiklą. Vilniaus generalgubernatoriaus tvirtinimu, po kovo 2 d. kunigai vis tiek rengia slaptus LBKKP susirinkimus¹⁸¹. 1906 m. balandžio 19–20 d. Varšuvoje vykusiame Krikščionių demokratų partijos suvažiavime dalyvavo taip pat atstovai iš Lietuvos ir Baltarusijos, tarp kurių buvo ir vienas artimiausių E.Ropo bendradarbių – kun. J.Novickis. Taigi dalis buvusių LBKKP narių prisidėjo prie Krikščionių demokratų partijos kūrimo Lenkijoje.

Aktyvi katalikų dvasininkijos veikla sukėlė didelį Stačiatikių Bažnyčios atstovų nerimą. Kova dėl įtakos plitimo tarp dviejų Bažnyčių ypač suaktyvėjo po 1905 m. balandžio 17 d. caro tolerancinio įsako. Nematydami kitos išeities, Vilniuje susirinkę stačiatikių dvasininkijos delegatai prašė valdžią paramos, taip pat nutarė siųsti delegaciją pas carą¹⁸². Valdžios ir stačiatikių dvasininkijos bendradarbiavimas tęsėsi ir kovojant su LBKKP. Vilniaus gubernatoriaus ir stačiatikių dvasininkijos atstovų suvažiavimo iniciatyva buvo sudaryta komisija LBKKP programai išnagrinėti. Pateiktose išvadose nurodoma, kad programoje išdėstyti aiškūs lenkinimo tikslai. Kaip atsvarą LBKKP komisija siūlanti kurti Šiaurės Vakarų Večę (Северо Западное Вече).

Aptarę LKDS ir LBKKP santykių raidą, galime aptarti ir lietuviškos spaudos reakciją į LBKKP susikūrimą. "Vilniaus žinių" nuomone, partija turinti polonizatoriškus tikslus¹⁸³. O Z.Žemaitis pastebėjo, kad "Lietuvos autonomijos klausimas susivažiavime buvo paliestas kuo mažiausiai"¹⁸⁴. J.Kriauciūnas ir L.Gira skunde Rusijos pasiuntiniui Vatikane taip pat nurodė prolenkiškas LBKKP tendencijas¹⁸⁵.

LBKKP PROGRAMINĖS NUOSTATOS

Mūsų studijos pobūdis neleidžia visiškai apsieiti be LBKKP programos aptarimo, tačiau čia išdėstytos mintys nepretenduoja būti nuodugnia dokumento analize.

M.Remeris LBKKP apibūdino kaip “turinčią klerikalinį charakterį”. Jo nuomone, iniciatoriai bandė jai suteikti demokratinį atspalvį, skirdami svarbią vietą valstiečių ir darbininkų interesams¹⁸⁶. J.Tumas E.Ropo vadovaujamą partiją apibūdino kaip “kairiąją, nors ne kraštutinę”¹⁸⁷. Akivaizdu, kad abu autoriai pirmiausia turėjo omeny partijos programą.

Valdžia labai bijojo LBKKP įtakos plėtimosi, nes ši “iškėlė sau tikslą, nors ir netiesioginiais išsireiškimais, krašto valdymo užgrobimą į savo rankas”¹⁸⁸. Kokiam “krašte” vyskupo vadovaujama partija siekė išplėsti savo įtaką, arba, kitaip sakant, ką reiškia partijos pavadinime žodžiai “Lietuva ir Baltarusija”? Siekimas įsitvirtinti Kaune aiškiai rodo, kad LBKKP nesiruošė apsiriboti Vilniaus vyskupija. Partijos laikraščio “Nowiny Wileńskie” pirmo numerio vedamajame nurodoma, kad “lenkus su lietuviais bei gudais sieja ir istoriniai mazgai”¹⁸⁹. LBKKP programos įžangoje teigiama, kad turime “visgi visiškai kitą praeitį, kitą vidinę santvarką, kitos mūsų tautos ir žymia dalimi religija”¹⁹⁰. Vasario 7 d. susirinkime K.Remeris padarė pareiškimą dalyvaujančių “Lietuvos,

¹⁷⁸(?). Po Zjeździe // Kurjer Litewski. 1906. N 280.

¹⁷⁹Jankowski Cz. W ciągu... S. 372.

¹⁸⁰Būčys P. Atsiminimai... P. 217.

¹⁸¹Gengub. 1906 03 ? raštas Vilniaus gubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 105.

¹⁸²Vilniaus gub. 1905 06 07 pranešimas VR ministrui // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 404. L. 13.

¹⁸³Kelmas iš pamiškės (?) Lietuviai-katalikai apsidairykite // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 10; B. Perkunėlis (Prapuolenis B.) Lietuvos balsas apie konstitutiškai-katalikišką partiją // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 41.

¹⁸⁴Jonas Kurmis (Žemaitis Z.) “Konstitutiškai-katalikiškoji”...

¹⁸⁵J.Kriaučiūno, L.Giros 1906 10 17 skundas Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMBRS. F. 43. B. 27495. L. 1.

¹⁸⁶Ромер М. Поляки (П). С. 370.

¹⁸⁷Kun. Juozas Tumas. Dvarponiai ir kunigai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 262.

¹⁸⁸1916 m. rugpjūčio 18 d. policijos departamento direktoriaus pažyma apie buvusį Vilniaus vyskupą E.Ropą // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 59.

¹⁸⁹Nasze credo // Nowiny Wileńskie. 1906. N 1.

¹⁹⁰Program Stronnictwa Konstytucyjno-Katolickiego na Litwę i Białoruś. Wilno (?), 1905(?). S. 1–4.

Infliantų ir Baltarusijos katalikų" vardu¹⁹¹. Šiuo požiūriu įdomi E.Ropo pozicija. Jo nuomone, jeigu reikalai eis taip, kaip numatyta LBKKP programoje, tai, remiantis gyventojų valia ir istorine tradicija, autonomiją turėtų gauti taip pat Lietuva, kaip ir Baltarusija etnografinėse ribose¹⁹². Šiuose vyskupo žodžiuose galime išvelgti nenuoseklumą. Juk nei viena, nei kita negalėjo remtis istorine tradicija. Matyt, E.Ropas manė, kad autonomijos statuso suteikimas ir Lietuvai, ir Baltarusijai etnografinėse ribose neprieštarauja ir LDK, kaip etnopolitinio vieneto, atstatymui. Manytume, kad čia apdairiai negvildenamas etninių teritorijų klausimas. Šie samprotavimai paaiškintų ir V.Mirono pastabą, atsiradusią spausdinant LBKKP programą "Vilniaus žiniose", kurioje teigiama, kad partija "lietuviams reikalaujant autonomijos pritaria ir drauge su visa lietuvių tauta reikalauja"¹⁹³. Beje, tokia formuluotė suteikia plačią erdvę interpretacijoms. O būtent tai ir buvo naudinga LBKKP steigimo iniciatoriams, kurie siekė suvienyti įvairių pakraipų politines jėgas. Lietuvos ir Baltarusijos artimumas greta istorinės praeities grindžiamas taip pat ir religiniu bendrumu. Iš čia, savaime suprantama, ir ypatingas katalikų dvasininkijos vaidmuo. Pastebėtina, kad apie tolimesnį šių žemių likimą kalbėti vengžiama. Pirmiausia buvo labai neaiškios ateities perspektyvos; kita vertus, po LBKKP vėliava besivienijančios politinės grupės turėjo labai skirtingą ateities viziją: nuo savarankiškos LDK atstatymo ir vėlesnio savanoriško jungimosi su kitais politiniais dariniais (T.Vrublevskis) iki visiško Lietuvos ir Baltarusijos žemių įjungimo į Lenkijos sudėtį (endekai).

LBKKP sujungė savo programoje dvi idėjinės sroves: kadetų programos pavidalu iš Rusijos atėjusį liberalizmą ir iš Vakarų Europos sklindančias krikščioniškosios demokratijos idėjas. LBKKP steigėjai kaip pagrindą paėmė kadetų programą, todėl pavadinime ir atsirado žodis "konstitucinis". Po spalio mėnesį įvykusio pirmojo Rusijos konstitucinių demokratų suvažiavimo ši partija jau buvo tapusi stipria politine jėga, be to, jie buvo palankiai nusiteikę Lenkijos autonomijos klausimu, o to negalima pasakyti apie kitas Rusijos partijas. Kadetų programa rėmėsi daugelis naujai besikuriančių partijų. Pvz., J.Tumas rašė, kad "ypačiai ji (kadetų programa – D.S.) pritinka Rusijos pakraščių piliečiams, kurių teisių

nei viena partija teip negarantuoja...”¹⁹⁴ Žodžio “konstitucinis” atsiradimą partijos pavadinime galime vertinti ir šiek tiek kitu aspektu. Juk vyskupo vadovaujama partija galėjo veikti tik legaliai. Nuoroda į konstitucinių metodų naudojimą turėjo apsaugoti nuo valdžios persekiojimo.

Krikščioniškosios demokratijos tradiciją atspindėjo žodis “katalikiškoji”. Jis, matyt, pasirinktas norint atsiriboti nuo stačiatikių. Beje, ir kadetai, ir krikščioniškosios demokratijos pasekėjai bandė atsižvelgti į visų socialinių sluoksnių interesus. Aišku, dėl skirtingos situacijos Rusijoje ir Vakarų Europoje šioms dviem srovėms atstovaujančių partijų programose randame esminių skirtumų. Labai simboliška, kad būtent E.Ropo vadovaujama partija sujungė šias dvi sroves. Vilniaus vyskupas, gavęs juridinį išsimokslinimą ir kurį laiką dirbęs Peterburge, turėjo puikią progą susipažinti su tuo metu dar embriono būsenoje buvusiu Rusijos liberalizmu: kita vertus, gilindamas teologines žinias Vakarų Europoje, jis galėjo susipažinti su katalikiškosios minties evoliucija.

Žodis “stronictwo” į lietuvių kalbą verčiamas ne tik kaip “partija”, bet ir “stovykla”, “šalininkai”. Taigi šis žodis turi ir platesnę reikšmę. Mūsų nuomone, tai atspindi ir LBKKP tikslus. Buvo siekiama sukurti ne griežtai apibrėžtą partinę struktūrą, bet greičiau viršpartinę organizaciją.

Ypatingo dėmesio verta LBKKP programos struktūra. Kadetų programoje pirmiausia išdėstyti bendravalstybiniai reikalai¹⁹⁵, o LBKKP iš pradžių akcentuojami švietimo, agrariniai, fabrikų ir gamyklų ir paskiausia – bendravalstybiniai. Taip parodoma, kokias problemas partijų steigėjai laiko svarbiausiomis. Kadetų programa turi konstitucinę struktūrą, o tuo tarpu LBKKP programa sudaryta

¹⁹¹(?) Glosy w sprawie artykułu p. Hipolita Korwin-Milewskiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 22.

¹⁹²Ks. E.Ropp. Nieco prawdy...

¹⁹³Lietuvos ir Baltgudijos Konstitutiškai-katalikiškos partijos programa // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 17.

¹⁹⁴J.Tumo 1906 m. laiškas A.Kaupui.

¹⁹⁵Программа конституционно-демократической партии // Программы русских политических партий. СПб., 1905. С. 41–49.

visai kitais principais. Iš pradžių yra labai didelė įžanga ir tik paskui pereinama prie aktualių klausimų aptarimo. Apskritai LBKKP programinis dokumentas labiau primena reikalavimus, o ne veiklos programą. Programą pasirašė "iniciatorius" E.Ropas ir kiti "išrinktieji organizacinio biuro nariai". Taip buvo išskirtas vyskupo asmuo. Neaišku ar valstiečiai iš viso jautė skirtumą tarp kunigo bažnyčioje skaitomo vyskupo aplinkraščio ir to paties kunigo platinamos LBKKP programos, pasirašytos to paties E.Ropo. Laikraštis "Kraj" tvirtino, kad kartu su LBKKP programa buvo paskelbtas ir vyskupo aplinkraštis¹⁹⁶. Mums nepavyko rasti tokio E.Ropo aplinkraščio, tačiau negalime atmesti hipotezės, kad neišaiškintas "Kraj" autorius vyskupo aplinkraščiu vadino tai, kas buvo išspausdinta kaip partijos programos įžanga.

LBKKP programa buvo orientuota į artimiausią ateitį. Aiškiai pasisakoma tik už Lenkijos autonomiją. Tuo tarpu "valstybė turi išplėtoti kuo platesnę vietinę savivaldą". Šios savivaldos ribos turi būti nustatomos "remiantis žmonių valia, pagal tautines ir bendrų papročių ir visuomenės poreikių ekonomines ir religines – moralines sienas". Ši labai svarbi vieta nėra tiksliai apibrėžta. Koks turi būti šių sienų nustatymo mechanizmas? Juk suderinti čia išdėstytus veiksnius gali būti labai sunku. LBKKP programoje numatyta gana plati vietinių savivaldos organų kompetencija. Centrinės valdžios priežiūrai paliekami tik armijos, laivyno, finansų, svarbiausių valstybės kelių, pašto ir telegrafo reikalai. Centrinė valdžia turi teisę tik prižiūrėti vietinių savivaldos organų veiklą. Nesutarimai tarp šių dviejų valdžios ešelonų sprendžiami tik teisme. Vietinės administracijos organuose turi būti "toje teritorijoje gyvenantys, tos tikybos ir tautybės, kuri sudaro daugumą arba turi didelę reikšmę, atstovai". Šiame punkte aiškiai matyti dalies LBKKP narių siekimas įtvirtinti lenkų vyravimą ten, kur jie yra tautinė mažuma. Šiuo požiūriu svarbu ir tai, kad programa buvo išleista tik lenkiškai. Tuo tarpu autonominių organų kompetencija visai neaptarta. Šis klausimas tuo metu, LBKKP iniciatorių nuomone, Lietuvai ir Baltarusijai dar nebuvo aktualus. Apibrėžus autonominių organų kompetenciją, buvo galima tikėtis išpuolių iš visų pusių, todėl programos autoriai apėjo šį klausimą.

Skyriuje "Bendravalstybiniai reikalai" nurodomi demokratiniai principai, kuriais remiantis turi būti sutvarkytas valstybės gyvenimas. Kadetai paliko neaiškia formuluotę apie valstybinę santvarką: "konstitucinė Rusijos santvarka nustatoma pagrindiniu įstatymu"; gi LBKKP programoje teigiama, kad "parlamentas, vadovaujamas konstitucinio monarcho, turi valdyti valstybę". Rinkimai turi būti visuotiniai, lygūs, tiesioginiai, slapti ir privalomi, taip pat garantuojamos mažumų teisės. Kaip turi būti garantuojamos mažumų teisės, šiame punkte nenurodyta, tačiau kalbant apie rinkimus į vietinės savivaldos organus pasisakoma už proporcinį atstovavimą. Šis teiginys akivaizdžiai prieštarauja anksčiau išsakytoms mintims apie atstovavimą vietinės administracijos organuose. Logiškai mąstant, jeigu proporcinis atstovavimo principas taikomas renkamoms institucijoms, tai toks pat principas turi būti taikomas ir administracinėms.

Švietimo klausimu kadetų ir konstitucinių katalikų programose randame daug panašumų. Abejose reikalaujama demokratizuoti švietimo sistemą. Tačiau LBKKP programoje nerandame aukštųjų mokyklų autonomijos reikalavimo, nebėra suaugusiųjų ir profesinio mokymo klausimų. Užtat atsiranda reikalavimai atskirti krikščioniškas mokyklas nuo nekrikščioniškų, pakelti kunigų statusą mokykloje. Švietimo problemų iškėlimas į pirmą vietą nekelia nuostabos prisiminus, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje aršiausia kova tarp Katalikų Bažnyčios ir caro vyko kaip tik šioje sferoje.

"Agrarinių reikalų" skyriuje numatyta net galimybė konfiskuoti privačias žemes valstiečių naudai. Bandoma suderinti ir dvarininkų, ir valstiečių interesus, todėl neišvengta abstrakčių sąvokų. Ypatingas dėmesys skiriamas miškų apsaugai nuo niokojimo, o esant reikalui neatmetama ir miškų ekspropriacijos galimybė.

"Fabrikų ir gamyklų" skyrius iš esmės atitinka analogišką kadetų programos dalį. Tik konstituciniai katalikai 8 valandų darbo dieną pateikia kaip pageidaujamą dalyką. Įdomu, kad LBKKP programoje numatoma teisė streikuoti, nors enciklikoje "Rerum Novarum" prieš tokias veikimo priemones pasisakoma.

LBKKP programoje atskira dalis skirta Katalikų Bažnyčios reikalams. Reikalaujama atlyginti už padarytas skriaudas, leisti laisvai susisiekti su Šventuoju Sostu, vyskupams steigti naujas parapijas ir t.t.

Partijai vadovauti turi Centrinis komitetas iš 7 asmenų, tarp kurių turi būti bent vienas kunigas. Kiekvienoje apskrityje steigiami vietiniai komitetai, kuriuose taip pat turi būti bent vienas vyskupo skiriamas dvasininkas. LBKKP pagrindiniu uždaviniu iškelia dalyvavimą rinkimuose į I Rusijos dūmą. LBKKP veiklos reglamentacijoje jaučiama T.Vrublevskio 1904 m. paruošto Sąjungos statuto įtaka.

LBKKP programa buvo tris kartus redaguota. Pirmasis variantas paruoštas iki 1905 m. gruodžio vidurio, antrasis – 1906 m. pradžioje, po valdžios spaudimo ir dvarininkų nepasitenkinimo, o paskutinis – 1906 m. vasario 6 d. pasitarime*. Trečiasis variantas ir buvo patvirtintas vasario 7 d. susirinkimo metu. Programoje nebeliko iš pradžių išsakytos minties, kad esant reikalui LBKKP ims valdžią į savo rankas. Iš teiginio, nusakančio būtinybę kuo greičiau apsvarstyti “kiek galint teisinio kuo greitesnio veikimo būdą”, išbraukti žodžiai “kiek galint”. Taip oficialiai atsisakoma nelegalių veikimo būdų.

Trečiajame programos variante visuotiniai, tiesioginiai, slapti, lygūs ir privalomi rinkimai ir į centrinius, ir į vietinius valdžios organus pateikiami nebe kaip reikalavimas, bet kaip idealas ir partija pažada “remti visas pastangas šio tikslo pasiekimui”. O valstybės valdymas atiduodamas į vadovo rankas, kuris turi valdyti griežtai remdamasis konstituciniais pradais. Pirmajame programos variante numatytas miškų nacionalizavimas, o vėliau – tik pirkimas. Paskutiniajame programos variante nebeminima galimybė valstiečiams skirti privačias žemes.

LBKKP programos pasirodymas sukėlė didelę diskusiją vietiniuose laikraščiuose. Vienas rimčiausių E.Ropo ir LBKKP oponentų buvo Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius. Jo straipsnis, nukreiptas prieš LBKKP, buvo išleistas net atskira knyguote¹⁹⁷. Jo nuomone, E.Ropo vadovaujama partija negalinti vaidinti tokio vaidmens kaip “Centras” Vokietijoje. A.Stankevičius kritikuoja universitetų autonomijos reikalavimo nebuvimą, priverstinio balsavimo teiginį ir kt. Jo nuomone,

netikslus dvarininkų ir valstiečių santykių apibrėžimas gali sukelti nepageidautinas liaudies nuotaikas. Pasak A.Stankevičiaus, LBKKP remsis tokia visuomenės ląstele kaip parapija. E.Ropo paruoštą atsakymą išspausdino ir "Vilniaus žinios"¹⁹⁸. Vyskupas sutinka, kad jo vadovaujama partija nepasiekė tokios galios kaip Vokietijos katalikų partija. Priverstinio tikybos dėstymo reikalavimą E.Ropas grindžia tuo, kad skirtingai nuo Rusijos, šiame krašte yra kita situacija "dėl Katalikų Bažnyčios nesulyginamai didesnės kultūriškos spėkos, todėl ir Katalikų Bažnyčia visuomet ir visur stengiasi sutverti mokyklą ne bažnytinę, o tikėjimišką". Vyskupas tvirtina, kad reikalaujama didesnių teisių visom konfesijom, nurodo skirtumus tarp LBKKP ir kadetų programų. E.Ropo nuomone, žemės nacionalizavimas konstituciniams katalikams nepriimtinas, nes tai prieštarauja krikščioniškai moralei. Agrarines problemas reikia spręsti atsižvelgiant ir į dvarininkų, ir į valstiečių interesus. "Darbininkų ir fabriku reikalų" skyriuje, pasak vyskupo, "panašumas žodžiuose yra didelis, bet skirtumas prasmėje yra turbūt didesnis". Toliau teigiama, kad partijos galia remiasi tuo, jog ji "stovi teisybės atgijime", o "konstitucijos esmė yra ta, kad šalies valdymas neprigulėtų nuo kokių ten instrukcijų priešingais įstatymams, bet prigulėtų nuo pačių žmonių". Tam, kad vietiniai reikalai būtų tvarkomi teisingai, reikalinga vietinė savivalda. Priverstinio balsavimo reikalavimą E.Ropas grindžia Belgijos pavyzdžiu. Tai, jo nuomone, sumažina radikalių elementų įtaką. O karinės tarnybos atlikimas gyvenamoje vietoje, vyskupo nuomone, būtų kur kas naudingesnis, tą rodo ir Vokietijos pavyzdys. LBKKP programą ir jos lyderį užsipulė taip pat "Kurjer Litewski" redaktorius I. Korwin-Milevskis¹⁹⁹. Jo nuomone, katalikų

* Antrasis programos variantas buvo atspausdintas E.Novickio spaustuvėje. Trečiosios programos pataisas randame LVIA saugomoje byloje apie LBKKP veiklą (LVIA. F. 378. BS, 1905. Ap. 113. B. 395. L. 29–36).

¹⁹⁷ Станкевич А. Католическая церковь в современном движении русского общества. Вильна, 1906.

¹⁹⁸ Vyskupo bar. Ropp'o atsakymas ant užmetinėjimų konst.-kat. partijai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 35, 37, 40.

¹⁹⁹ Korwin-Milewski H. Nieco światła // Kurjer Litewski. 1906. N 18.

dvasininkija nuolankiai priėmė programą, o ji yra antivyriausybinė, todėl ir sukėlusį valdžios nepasitenkinimą. I.Korvin-Milevskiui nepatiko, kad LBKKP programa turinti daug panašumų su kadetiškąja, o pastaroji, jo nuomone, koketuoja su socializmu. "Kurjer Litewski" redaktorius užsipuola ir vyskupą, nes šis negalįs priklausyti jokiai politinei partijai. Be to, E.Ropas, pasak I.Korvin-Milevskio, yra pasisakęs "prieš tautinę idėją", o tai šiandien turėtų būti svarbiausia, nes nederėtų pamiršti ir Rusijos valstybinių reikalų²⁰⁰. Šiuo straipsniu I.Korvin-Milevskis išreiškė ne tik stambųjų dvarininkų, bet ir valdžios nepasitenkinimą naujos partijos programa. Juk būtent I.Korvin-Milevskiui valdžia pirmiausia ir davė leidimą leisti dienraštį lenkų kalba, nors jis pats to ir nesiekė, o daugelio kitų asmenų prašymai nebuvo patenkinti. Neatsitiktinai Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu šis I.Korvin-Milevskio straipsnis buvo perspausdintas ir oficioze "Виленский Вестник". "Nowiny Wileńskie" išspausdino E.Ropo atsakymą²⁰¹, kuriame jis neigia kada nors kovojęs su tautine idėja. Po I.Korvin-Milevskio išpuolio pasirodė ir daugiau diskusinių straipsnių bei protestų²⁰².

Susilaukė LBKKP programa ir "Gazeta Wileńska" dėmesio²⁰³. Buvo atkreiptas dėmesys į ypatingą katalikų dvasininkijos vaidmenį, taip pat į programos evoliuciją. Laikraščio nuomone, neįmanoma suderinti dvarininkų ir valstiečių, fabrikantų ir darbininkų interesų. "Северо-Западный Голос" kritikuoja už pernelyg didelį Katalikų Bažnyčios vaidmenį²⁰⁴. Šio laikraščio nuomone, programa skirta neišsilavinusiai visuomenei, o partijos tikslas – ne pergalė rinkimuose, bet įsitvirtinimas krašte. Lietuviška spauda LBKKP programai darė tuos pačius priekaištus, kaip ir pačiai partijai.

E.ROPAS I RUSIJOS DŪMOJE

Plačiau nenagrinėdami rinkimų eigos ir I Rusijos dūmos veiklos paanalizuosime tik tuos klausimus, kurie susiję su E.Ropo figūra.

Vilniaus gubernijoje rinkimų į Dūmą metu dvarininkai ir katalikų dvasininkai veikė išvien. Tai daryti juos vertė, be kita ko, ir gubernijos rinkimo susirinkimo sudėtis. Miestuose rinkimus laimėjęs žydams, iškilo grėsmė, kad jie sudarys sąjungą su valstiečiais,

o dvarininkai ir kunigai liks be savo atstovų. Vienintelis konfliktas tarp dvarininkų ir kunigų įvyko Ašmenoje, kai dvasininkai atsisakė sudaryti bendrą bloką su stambiujų žemvaldžių kurijos atstovais, kol nebus išbrauktas vienas kandidatas. Šiuo nepageidautinu asmeniu buvo I.Korvin-Milevskis. Šiam atsiėmus savo kandidatūrą, konfliktas buvo likviduotas²⁰⁵. LBKKP kūrimo metu pasiektas konsensusas tarp dvarininkų ir dvasininkų davė savo vaisius ir rinkimų metu. Šių dviejų grupių atstovams gubernijos rinkiminio susirinkimo išvakarėse pavyko susitarti su valstiečių išrinktais rinkikais. Galutinai sutarę, visi nuvyko pas vyskupą ir šis palaimino sutartį. Nuo Vilniaus gubernijos buvo išrinkti 3 valstiečių atstovai (vieną jie rinko nedalyvaujant kitoms kurijoms), 2 dvarininkai ir vyskupas.

Valdžia įvairiais būdais stengėsi sukliudyti E.Ropui tapti deputatu. Pamačiusi vyskupo užmojus Vilniuje, caro administracija numatė, kad Peterburge E.Ropas elgsis panašiai. Jau 1906 m. sausio 18 d. išleistame aplinkraštyje E. Ropas ragina rinkti gerus katalikus, akcentuoja katalikų dvasininkijos bei LBKKP reikšmę. Dvasininkams norint patekti į Dūmą reikėjo įveikti tris pakopas. Smulkiųjų žemvaldžių susirinkime prieš vyskupą nebalsavo nė vienas rinkikas²⁰⁶. Apskrities žemvaldžių rinkiminiame susirinkime jis gavo daugiausia balsų (už – 118, prieš – 10)²⁰⁷. Panašūs rezultatai buvo ir gubernijos rinkiminiame susirinkime, kur už E.Ropo kandidatūrą balsavo 79 rinkikai, o prieš – 12. Valstiečių atstovai gavo daugiau balsų²⁰⁸.

²⁰⁰Gengub. 1906 02 24 pranešimas VR ministrui. – L. 89.

²⁰¹Ks. E.Ropp. Nieco prawdy // Nowiny Wileńskie. 1906. N 9–10.

²⁰²Skirmunt B. Nieco zólci // Nowiny Wileńskie. 1906. N 11; Protest duchowieństwa Wileńskiego // Nowiny Wileńskie. 1906. N 13 ir kt.

²⁰³Tarczyć (?). Stronnictwo K.-K. // Gazeta Wileńska. 1906. N 5.

²⁰⁴C. O.(?) Программа конституционно-католической партии // Северо-Западный Голос. 1906. N 51.

²⁰⁵Marwicz C. W Oszmianie // Kurjer Litewski. 1906. N 79.

²⁰⁶Balsavimo lapas // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 14. L. 2.

²⁰⁷M.S. (?) W Wilnie // Kurjer Litewski. 1906. N 78.

²⁰⁸Vilniaus gubernijos rinkiminio susirinkimo aktas // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 4.

Tačiau E.Ropas galėjo ir netapti deputatu, jeigu valdžiai būtų pavykę įgyvendinti savo sumanymus. Vasario 22 d. Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorija perdavė atitinkamoms instancijoms kunigų, turinčių teisę dalyvauti rinkimuose, sąrašą²⁰⁹. Tačiau paskelbus rinkėjų sąrašus kai kurių kunigų pavardžių jame nebuvo. Keisčiausia, kad buvo "pamirštas" ir vyskupas²¹⁰. E.Ropas nesiruošė nusileisti ir paprašė T.Vrublevskį paruošti jo vardu protestą²¹¹. Iš Vilniaus generalgubernatoriaus rašto vidaus reikalų ministrui aiškėja, kad patys caro valdžios pareigūnai dažnai nežinodavo, kaip traktuoti įstatymus. Šįkart iškilo problema – kaip vertinti vyskupo pareigas²¹². Vis dėlto E.Ropui buvo leista dalyvauti rinkimuose.

Rinkimų dieną (balandžio 14 d.) vyskupas įteikė rinkimų komisijai paaiškinimą, kad jis sutinkąs balotiruotis, nes vyskupo pareigos neįeina į "civilinių valstybinių pareigų sąrašą"²¹³. 1906 m. gegužės 16 d., t.y. jau susirinkus Dūmai, Senatas išleido įsaką, paaiškinantį, kad katalikų dvasininkų pareigos įeina į "civilinių valstybinių pareigų sąvoką, todėl kunigai ir vyskupai negali būti deputatais"²¹⁴. Jau tą pačią dieną vidaus reikalų ministras užklausė katalikų dvasininkijos atstovų Dūmoje, ką jie ruošiasi daryti. Atrodo, kad E.Ropui tokia įvykių eiga nebuvo staigmena ir jis gegužės pabaigoje organizuoja Vilniuje pasitarimą šiai problemai apsvarstyti. Buvo pakviestas ir T.Vrublevskis²¹⁵. Tuo tarpu gegužės 29 ir 31 d. Dūmos komisija, svarsčiusi šį klausimą, konstatavo, kad E. Ropas gali būti ir deputatu, ir eiti vyskupo pareigas²¹⁶. 1906 m. birželio 16 d. E.Ropas gauna iš Ministrų Tarybos pirmininko raštą, kuriame informuojama, kad jis negalys būti Dūmos nariu²¹⁷, o liepos 9 d. Dūma paleidžiama. Byloje, kurioje yra surinkti dokumentai, susiję su šiuo susirašinėjimu, yra likusi vieno nepasirašyto laiško kopija. Laiško autorius prašo A.Stolypiną (Столыпин) suderinti kažkokį klausimą su popiežiumi, nes jis pats nieko negalys spręsti²¹⁸. Matyt, autorystę galėtume priskirti E.Ropui, nes čia kalbama apie vyskupo teisę atlikti ir savo dvasines pareigas, ir būti deputatu.

1906 m. rugsėjo 21 d. E.Ropas pasiuntė A.Stolypinui išsamų atsakymą²¹⁹. Vargu ar vyskupas ir šįkart apsiėjo be T.Vrublevskio paramos. Juk šis dalyvavo gegužės pabaigoje vykusiame pasitarime

šiuo klausimu, gerai išmanė Rusijos įstatymus, be to, yra pareiškęs, kad “né vienas ginčas tarp valdžios ir Bažnyčios neaplenkė jo kanceliarijos”²²⁰. Nors reikia nepamiršti, kad ir pats E.Ropas turėjo juridinį išsilavinimą. Šiame vyskupo rašte nurodoma, kad katalikų dvasininkija dalyvauja rinkimuose pagal bažnyčių nuosavybėje esantį žemės cenzą, o atsisakius pareigų nebelieka to pagrindo, kuris leido dalyvauti rinkimuose. Katalikų dvasininkijos veikla reglamentuojama dvasiniais kanonais ir skiria juos ne kas kitas, o dvasinė vyresnybė. Toji aplinkybė, kad paskyrimai vyksta su valdžios sankcija, rodo tik paskyrimo mechanizmą. Katalikų Bažnyčia yra išlaikoma ne iš valstybės išdo, bet iš bažnytinių fondų. Baigdamas E.Ropas aptaria savo padėtį. Dėl jo išrinkimo nebūta jokių skundų, o ir Dūmoje konstatuota, kad rinkimai teisėti. Senato sprendimas nieko galutinai nesprensdžia, nes tik popiežius gali pašalinti vyskupą iš pareigų. Taigi šiame rašte siekiama katalikų dvasininkijos teisę tapti Dūmos nariais susieti su konkrečiu E.Ropo išrinkimu. 1906 m. spalio 30 d. vyskupas gavo atsakymą

²⁰⁹Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorijos 1906 02 22 raštas Vilniaus apskrities dvarininkų maršalkai // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 18. L. 13.

²¹⁰E.Ropo 1906 03 13 raštas Vilniaus apskrities dvarininkų maršalkai // Ten pat. L. 5.

²¹¹M.Šadurskio 1906 03 14 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 3.

²¹²Gengub. 1906 04 19 raštas VR ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 76.

²¹³E.Ropo 1906 04 14 pareiškimas gubernijos rinkimui susirinkimui // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 32.

²¹⁴(?) Kandydata Ks. Biskupa wileńskiego // Kurjer Litewski. 1907. N 28.

²¹⁵M.Šadurskio 1906 05 21 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1386. L. 5 ir kt.

²¹⁶IV-ojo Dūmos skyriaus gegužės 29, 31 d. posėdžiai // RVIA. F. 1278. Ap. 1. B. 75. L. 33, 35.

²¹⁷E.Ropo 1906 09 21 raštas Ministrų Tarybos (toliau MT) pirmininkui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 139–145.

²¹⁸E.Ropo (?) laiško be datos kopija MT pirmininkui // LMABRS. BF. B. 1558. L. 18.

²¹⁹E.Ropo 1906 09 21 raštas MT pirmininkui.

²²⁰Alg. (?) Kandydat na posła // Kurjer Litewski. 1906. N 200.

iš Kitatikių departamento direktoriaus V.Vladimirovo (Владимиров)²²¹, kuriame nurodoma, kad visi popiežiaus nurodymai galioja Rusijos imperijoje tik tuo atveju, jeigu jie neprieštarauja Kitatikių departamento statutui. Todėl pakanka Senato išaiškinimo šiuo klausimu. Taip pat V.Vladimirovas paaiškino, kad tokiu žingsniu valdžia siekia garantuoti Dūmos nepriklausomybę ir išvengti opozicijos valdžiai iš žmonių, esančių valstybinėje tarnyboje. Akivaizdu, kad valdžia buvo pasiruošusi pasiremti bet kokiais argumentais, kad tik užkirstų kelią E.Ropui į Dūmą.

Prieš pat rinkimus į II Rusijos dūmą Senatas antrąsyk išleido paaiškinimą²²², kuriame remiantis tuo, kad vyskupai skiriami Imperatoriaus įsaku, o kiti dvasiškiai – su valdžios žinia, visi jie duoda priesaiką carui, gali būti apdovanojami ordinais, vyskupas gali išvykti už vyskupijos ribų tik su vidaus reikalų ministro žinia, nurodoma, kad išrinktieji į Dūmą katalikų dvasininkai turi atsisakyti savo pareigų.

1907 m. sausio 30 d. E.Ropo atsakyme vidaus reikalų ministrui teigiama, kad nė vienas jo argumentas nebuvo paneigtas. Be to, atkreipė dėmesį, kad katalikų dvasininkai gali būti renkami ne tik pagal bažnytinį cenzą, bet ir pagal asmeninį²²³. 1907 m. vasario 5 d. vyskupas gavo vidaus reikalų ministro raštą, kuriame iš esmės kartojami seni argumentai²²⁴. Šiuo raštu ir buvo baigtas beveik metus trukęs susirašinėjimas, kuris akivaizdžiai liudija valdžios siekimą sumažinti Vilniaus vyskupo įtaką.

Nenublanko vyskupo figūra ir I Rusijos dūmos deputatų tarpe. Kiekviena jo kalba savaip įdomi. Štai svarstant atsakymą į caro kalbą vyskupas pasisakė gegužės 3 d. Savo kalboje jis nurodė, kad "Dievas iš pat pradžių kurdamas pasaulį davė jam konstituciją...", toliau jis paaiškina, kad toji konstitucija – tai dešimt Dievo įsakymų²²⁵. Šalia aiškios nuorodos į konstitucijos būtinumą randame ir kitą aspektą – Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios santykį, kuris visiškai priešingas stačiatikybei, niekada neturėjusiai savarankiškos galios net bažnytiniuose reikaluose. Toje pačioje kalboje E.Ropas kritikavo ir kadetų paruoštąjį atsakymą carui, kuriame, jo nuomone, trūksta artimo meilės. Matyt, šitaip vyskupas siekė sulaikyti opoziciją nuo radikalių reikalavimų kėlimo, kurie galėjo supriešinti Dūmą su valdžia. Ši vyskupo kalba pasirodė

labai toliaregiška, nes jau gegužės 4 d. Ministrų Taryboje kyla sumanymas paleisti Dūmą²²⁶. Svarstant agrarinį klausimą, E.Ropas kalbėjo krikščioniškosios demokratijos dvasia²²⁷. Jo nuomone, Rusijos žemės ūkio pertvarkymo projektai visiškai netinka Vakarų kraštui. Negalima sugriauti stambių ūkių, tačiau tuo pat metu reikia padėti valstiečiams. Kalbėdamas apie Baltstogės skerdynes, vyskupas daugiausia dėmesio skyrė valdžios bandymui sentikių rankomis organizuoti žydų pogromą Vilniuje²²⁸. Anot E.Ropo, būtent jo dėka išvengta kraujo praliejimo. Šią problemą vyskupas susiejo su LBKKP steigimu. Partija buvo kuriama norint pasipriešinti sustiprėjusiai žydų agitacijai ir nuraminti liaudį. Tačiau valdžia uždraudusi konstitucinę katalikų partiją. Taigi E.Ropas leidžia suprasti, kad jis tik norėjęs padėti valdžiai. O išeitį E.Ropas mato vietinėje savivaldoje. Ruošėsi E.Ropas iškelti Dūmoje ir Katalikų Bažnyčiai padarytų skriaudų klausimą²²⁹, tačiau nespėjo to padaryti. Valdžia teigiamai įvertino nuosaikią vyskupo poziciją Dūmoje. Kitatikių departamento direktorius V.Vladimirovas konstatavo, kad Dūmoje vyskupas elgėsi taktiškai²³⁰.

Nemažiau svarbus vyskupo darbo baras – tai darbas deputatų tarpe. Deputatai lenkai, išrinkti vakarinėse Rusijos gubernijose, įkūrė atskirą parlamentinę grupę ir pavadino ją “Teritorine grupe” (Koło Terytorjalne, rus. – Группа Западных губерний; toliau – TG). Tiksliai TG sudėčiai nustatyti reikėtų atskirų tyrimų²³¹. Mums svarbu tik tai, kad šiai parlamentinei grupei priklausė ir vadovavo

²²¹ KD direktoriaus 1906 11 11 raštas E.Ropui // LMABRS. BF. B. 1558. L. 9–10.

²²² Senato 1906 12 03 įsakas // Ten pat. L. 11.

²²³ E.Ropo 1907 01 03 raštas VR ministrui // Ten pat. L. 14.

²²⁴ VR ministro 1907 02 05 raštas E.Ropui // Ten pat. L. 15.

²²⁵ Государственная Дума. Стенографический отчет. Созыв I. Сессия I. Ч. I. СПб., С. 108–109.

²²⁶ Гальперина Ф. Свобод российских не понять... // Родина. 1989. N. 12. С. 71.

²²⁷ Госуд. Дума. С. 491–494.

²²⁸ Ten pat. Ч. II. С. 1730–1732.

²²⁹ E.Ropo laiškas be datos T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 1 ir kt.

²³⁰ KD direktoriaus 1906 09 12 raštas Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMABRS. F. 43. B. 24836. L. 1.

²³¹ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli... S. 56.

Vilniaus vyskupas E.Ropas²³², taip pat Vilniaus gubernijoje išrinkti B.Jaloveckis (Jalowecki) ir Č.Jankovskis. Lenkų istoriko J.Jurkievičiaus nuomone, sėkmė rinkimuose lydėjusi krajovcų atstovus²³³, J.Bardacho teigimu, TG susikūrimas liudija tam tikrą šių deputatų tautinio atskirumo nuo Lenkijos Karalystės lenkų apraišką²³⁴. Mūsų manymu, teisingiausia būtų aiškintis kiekvieno deputato poziciją, todėl nenagrinėsime šios sudėtingos problemos. Gal tik pastebėtina, kad J.Jurkievičius traktuoja šią problemą vienpusiškai. Negalima sutikti su jo teiginiu, kad I.Korvin-Milevskis laimėjo rinkimus į Valstybės Tarybą, nes žadėjo rūpintis visų tautų reikalais²³⁵. Juk pastarasis užsipuolė E.Ropą būtent dėl to, kad vyskupas pirmon vieton nekėlė lenkiškumo. Šiek tiek aiškesnis šis klausimas pasirodo panagrinėjus TG ir Lenkų Grupės (Koło Polsko, toliau – LG) santykius. Šios dvi grupės nesusijungė, nes TG nariai baiminosi, kad bus apkaltinti krašto interesų nepaisymu, negalės kalbėti savo krašto vardu; be to, valdžia dviejų grupių susijungime būtų galėjusi išžvelgti separatizmą. Daugumai TG narių – dvarininkų buvo nepriimtina Lenkijos Karalystėje rinkimus laimėjusių endekų siūloma žemės reforma. Būta nesutarimų ir taktikos klausimais, nes TG laikėsi nuosaikesnės politikos. Griežtas LG reglamentas irgi galėjo turėti įtakos. Juk sunku įsivaizduoti Vilniaus vyskupą, paklūstantį endekų daugumos nuomonei. Nors daugeliu atveju TG ir LG veikė išvien²³⁵.

Pati TG nebuvo vieninga. Č.Jankovskio teigimu, ji susikūrė gegužės 4 d.²³⁶ Nesutarimai atsispindėjo ir TG priimtoje programoje²³⁷. Dalis pasisakė už visuotinį, slaptą, lygų ir tiesioginį balsavimą, bet neatmetė galimybės nacionalizuoti dalį privačių žemių atlyginant už jų vertę. Tuo tarpu kiti TG nariai siūlė tik visuotinį balsavimą, o žemės nacionalizavimui numatė daug sąlygų. Faktiškai vyko ta pati diskusija kaip ir redaguojant LBKKP programą. Radikalesnio varianto šalininkais buvo ir A.Lednickis bei E.Ropas²³⁸. Iš tiesų kadetiškas pažiūras buvo sunku suderinti su vakarinių Rusijos gubernijų dvarininkų interesais. A.Parčevskis nurodė, kad TG ne tik kad skilo į dvi dalis, bet ir pati grupė labai silpna²³⁹. Šią tezę patvirtino ir "Valstybės Dūmos deputatų portretų albumas", kuriame pasiremta spaudos ir pačių deputatų pateikta informacija²⁴⁰. Vilniaus gubernijoje išrinkti deputatai

priskiriami skirtingom Dūmos grupėms: B.Jaloveckis – “teritorialistų grupei”, Č.Jankovskis – “Šiaurinių ir Pietinių vakarų gubernijų lenkų deputatų grupei”, o E.Ropas pristatomas kaip nepartinis²⁴¹. Taigi matome skirtingus TG pavadinimus, o didžiausią įtaką TG turintis vyskupas tarsi visiškai jai ir nepriklauso.

Bandyta į TG įtraukti ir valstiečių atstovus. Tačiau grupės programa aiškiai rodo, kad to padaryti nepavyko, nes čia nebuvo atsižvelgta į valstiečių reikalavimus. Be to, du Vilniaus gubernijos deputatai valstiečiai: K.Aleksandravičius ir M.Gotoveckis afišavosi kaip trudovikai²⁴². Birželio 25 d. J.Girnius rašė, kad “p. Aleksandravičius prisipažino, kad vilniečiai atstovai ūkininkai nelabai sutinką su savo ponais” ir galbūt prisidėsia prie lietuvių²⁴³. Matyt, vyskupo autoritetas neleido valstiečiams visiškai atitolti nuo TG.

LBKKP siekimas įtraukti savon orbiton ir lietuvius perša mintį, kad tas pačias intencijas vyskupas turėjo ir Dūmoje. Šią hipotezę patvirtintų ir TG pavadinimas, aiškiai rodantis, kad buvo siekiama apjungti ne vien lenkus. J.Jurkievičius teigia, kad “jau pirmame savo bendrame susirinkime lenkai deputatai iš Lietuvos, Baltarusijos

²³²Woyniłłowicz E. Wspomnienia 1847–1928. W., 1931. Cz. 1. S. 121–122.

²³³Jurkiewicz J. Demokraci wileńscy w latach 1905–1914 (Zarys działalności i myśli politycznej) // Acta Baltico-Slavica. 1983. T. XV. S. 158–159.

²³⁴Bardach J. O dawnej... S. 213.

²³⁵Woyniłłowicz E. Wspomnienie... S. 121–122; Jankowski Cz. W ciągu... S. 88–92; Ropp E. Dyskusja przedwyborcza. O akcji i programie wyborczych // Kurjer Litewski. 1906. N 277; Łukawski Z. Koło polskie w Rosyjskiej Dumie Państwowej w latach 1906–1909. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. S. 36–39 ir kt.

²³⁶Ligenza (Jankowski Cz.) Zgrupowanie się posłów polaków z Litwy i Rusi // Kurjer Litewski. 1906. N 101.

²³⁷Koło Poselskie Litwy i Rusi. Program zasadniczy // Kurjer Litewski. 1906. N. 130.

²³⁸(?) Z Koła Terytorjalnego // Gazeta Wileńska. 1906. N 66; Jankowski Cz. W ciągu... S. 84.

²³⁹Parczewski A. Solidarność posłów polskich // Dziennik Wileński. 1906. N 49.

²⁴⁰Альбом портретов членов Государственной Думы. Москва, 1906. С. 3.

²⁴¹Ten pat. P. 9–10.

²⁴²Ten pat. P. 8–9; Ligenza (Jankowski Cz.) Dziennik polityczny // Kurjer Litewski. 1906. N 134.

²⁴³Girnius J. Valst. Dumos atst. autonomistų taktika // Vilniaus žinios. 1906. N 134.

ir Ukrainos nusprendė įkurti atskirą parlamentinę frakciją²⁴⁴. Iš tiesų Dūmos posėdžių išvakarėse balandžio 16 d. deputatai lenkai iš vakarinių Rusijos gubernijų nutarė įkurti atskirą parlamentinę grupę²⁴⁵. Tačiau prieš dieną buvo įvykęs kitas susirinkimas, kuriame dalyvavo ir deputatai lietuviai iš Kauno gubernijos – kun. V.Jarulaitis, J.Kubilius, E.Milvydas, L.Lopas²⁴⁶. Tokie susitikimai tęsėsi ir prasidėjus Dūmos posėdžiams. „Vilniaus žinios“ netgi buvo pranešę, kad lietuvių kuopoje yra dešimt narių, tarp jų ir Č.Jankovskis bei E.Ropas²⁴⁷. Situaciją paaiškina J.Girniaus (deputatas nuo Suvalkų gob.) straipsnis „Vilniaus žiniuose“, kuriame jis nurodo, kad „iš pradžių p. Jaloveckis ir kiti vilniečiai žadėjo išvien su lietuviais eiti ir prikalbėti net vyskupą Ropą ir Jankauckį [Č.Jankovskį – D.S.], bet jau du mėnesiai, kaip derybos nevyksta“²⁴⁸. Sunku pasakyti, ar patys lietuviai buvo susitelkę į vieną grupę. M.Biržiška tvirtina, kad jie priklausė skirtingoms frakcijoms, „bet išskylant reikalui aptarti lietuvių reikalus, susieidavo savo tarpe“²⁴⁹. Kauno gubernijos atstovai L.Lopas ir J.Sabalis priklausė TLDP, kuri aktyviai propagavo tautinės vienybės idėją, todėl blokuotis su lenkais buvo labai sunku. Jungiančiaja grandimi galėjo tapti dvasininkai: iš vienos pusės – E.Ropas, iš kitos – kun. V.Jarulaitis. Pastarasis vykdamas į Dūmą sustojo Vilniuje ir susitiko su vyskupu, bet visai nepasimatė su deputatais lietuviais²⁵⁰. Matyt, šiame susitikime ir buvo tartasi dėl bendrų veiksmų. Tačiau V.Jarulaičiui sunkiai sekėsi susitarti su kitais lietuviais. Laiške J.Tumui jis skundėsi nežinaš, ko iš jo nori kiti deputatai. Jis teigia, kiek galėjęs dirbęs Lietuvos labui²⁵¹. Išėitų, kad lietuviai jam priekaištavo Lietuvos interesų nepaisymą. Dūmoje V.Jarulaitis pareiškė, kad Lietuvai autonomijos dabar nereikia²⁵². Tuo tarpu kitoje vietoje teigiama, kad jis pasisako už Lietuvos autonomiją²⁵³. Veikiausiai V.Jarulaitis atsisakė Lietuvos autonomijos reikalavimo iš taktinių sumetimų, nes šitaip buvo galima lengviau rasti bendrą kalbą su lenkų atstovais. Vienijo E.Ropą ir V.Jarulaitį pozicijos kadetų partijos atžvilgiu vieningumas. M.Brenšteino teigimu, V.Jarulaitis net ruošėsi dalyvauti Dūmos išvakarėse vykstančiame kadetų suvažiavime²⁵⁴, Dūmoje jis, pasak M.Biržiškos, šliejosi prie šios partijos frakcijos²⁵⁵.

Apžvelgę E.Ropo veiklą I Rusijos Dūmoje, galėtume konstatuoti, kad jis kaip ir LBKKP steigimo metu stengiasi sutelkti įvairių politinių pakraipų ir įvairių tautų atstovus.

PALEIDUS DŪMĄ

Susiklosčius naujai politinei situacijai po Dūmos paleidimo, E.Ropas stengiasi savo veiksmais nesukelti didelio valdžios priešiškumo, nors veiklos nenutraukia.

Paleidus Dūmą, TG nariai išplatino pareiškimą, kuriame nurodė, kad jie siekė pagerinti liaudies padėtį, pasisakė už rimtas ekonomines ir administracines reformas. Dabar deputatai siūlo laikytis rimties²⁵⁶. Taigi jie bando sulaikyti visuomenę nuo kraštutinių veiksmų, tačiau, kita vertus, yra išreiškiamas nepasitenkinimas tuo, kad Dūmai nebuvo leista vykdyti reformų.

1906 m. balandžio 20 d. I Krikščionių demokratų partijos suvažiavime buvo nutarta 1906 m. rugpjūčio 4–6 d. surengti socialinius kursus katalikų dvasininkijai Vilniuje. Organizacinis darbas buvo pavestas Vilniaus vyskupui, o paskaitą turėjo skaityti ir T.Vrublevskis. Iš pradžių jo tema vadinosi „Šiuolaikiniai visuomeniniai Rusijos valstybės įstatymai“²⁵⁷, tačiau E.Ropas ją pakoregavo ir naujasis pavadinimas skambėjo daug aiškiau: „Katalikų dvasininkijos veiklos sąlygos pagal Rusijos įstatymus“²⁵⁸. Tai yra dar vienas svarbus argumentas, liudijantis žymaus Vilniaus advokato

²⁴⁴Jurkiewicz J. Rozwój polskiej my+li... S. 56.

²⁴⁵(?) Duma / / Kurjer Litewski. 1906. N 93.

²⁴⁶(?) Duma / / Kurjer Litewski. 1906. N 92 ir kt.

²⁴⁷Valstijos Dumos sąnarys (?) Valstijos дума ir atstovai / / Vilniaus žinios. 1906. N 45.

²⁴⁸Girnius J. Autonomistų taktika...

²⁴⁹Biržiška M. Lietuvių tautos kelias. Los Angeles, 1953. T. 2. P. 135.

²⁵⁰A.Dambrausko 1906 04 21 (?) laiškas J.Tumui / / VUBRS. F. 1. B. E. 274. L. 27.

²⁵¹V.Jarulaičio 1906 05 29 laiškas J.Tumui / / VUBRS. F. 1. B. D. 954. L. 3.

²⁵²(?) Kas girdėti Dumoje / / Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 20. P. 260.

²⁵³Альбом портретов... С. 35.

²⁵⁴Michał Br. (Brensztajn M.) Posel kowieński Ks. W.Jarulajtis / / Kurjer Litewski. 1906. N 88.

²⁵⁵Biržiška M. Lietuvių tautos kelias... T. 2. P. 153.

²⁵⁶Odezwa posłów Litwy i Białorusi / / Przyjacieli Ludu. 1906. N 28.

²⁵⁷Z.Chelmickio 1906 05 25 laiškas T.Vrublevskiui / / LMABRS. F. 7. B. 1024. L. 1.

²⁵⁸Z.Chelmickio 1906 06 03 (?) laiškas T.Vrublevskiui / / Ten pat. L. 2–3.

ir vyskupo bendradarbiavimą. Šis sumanymas kėlė didelį valdžios susirūpinimą. Generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas A.Stankevičius šiuos kursus pavadino vieša Lenkijos krikščionių demokratų bei LBKKP akcija²⁵⁹. Valdžia vis dėlto leido organizuoti kursus, tačiau šie neįvyko. A.Stankevičiaus teigimu, sumanymas žlugo neatvykus lektoriams²⁶⁰. Pasak L.Giros ir J.Kriauciūno, pokalbiai vykę privačiuose butuose²⁶¹.

Artėjantys rinkimai į II Rusijos dūmą sukelia naują politinio aktyvumo bangą. 1906 m. rugsėjo 29 d. išleistame aplinkraštyje vyskupas ne tik kviečia vienytis, bet ir faktiškai siūlo neleisti vaikų į valdines mokyklas, ragina kurti įvairias draugijas bei rinkti gerus atstovus į Dūmą²⁶². A.Stankevičiaus nuomone, vyskupas dėsto tą pačią LBKKP programą, tik kur kas suprantamesne liaudžiai kalba²⁶³. Šis aplinkraštis suteikia naują impulsą katalikų dvasininkijos veiklai švietimo srityje, kuri pasireiškia oficialiosios mokyklos ignoravimu ir nevaldinių mokyklų steigimu²⁶⁴. Rugsėjo 29 d. aplinkraščio pasirodymą lietuviška spauda traktavo, kaip vyskupo pasiruošimą balotiruotis į Dūmą²⁶⁵. Įvairios politinės grupės rinkimams į II Dūmą sugebėjo pasiruošti geriau negu į pirmąją. Jau spalio mėnesį buvo išrinktas lenkų rinkiminis komitetas²⁶⁶. 1907 m. sausio 22 d. įvyko jų pirmasis priešrinkiminis susirinkimas, kuriame buvo sutarta dėl kandidatų kėlimo. Tada E.Ropas buvo išvykęs ir jis nebuvo įtrauktas į kandidatų sąrašą²⁶⁷. Tokiam sprendimui turėjo įtakos ir jau minėtas 1906 m. gruodžio 3 d. Senato įsakas. Grįžus vyskupui į Vilnių, balsuota antrąsyk ir E.Ropo pavardė atsirado kandidatų sąrašė. Už jo kandidatūrą balsavo 66 ir net 32 buvo prieš. Vyskupas siekė patekti į Dūmą, nes manė, kad būtent ten jis gali suvienyti įvairias politines jėgas; be to, Dūmoje bus sprendžiami Katalikų Bažnyčios reikalai, kuriuos vyskupas geriausiai ir išmano²⁶⁸. Jis išrenkamas smulkiųjų žemvaldžių kurijos rinkiminiame susirinkime²⁶⁹, tačiau toliau balotiruotis atsisako, nusprendęs geriau likti vyskupo kėdėje negu posėdžiauti Dūmoje²⁷⁰. Net centrinė valdžia bijojo, kad E.Ropas bus išrinktas deputatu. Peterburge kilo sąmyšis, kai Kurliandijos dvarininkas Maksas Ropas balotiravosi į deputatus. Mat iš pradžių jis buvo supainiotas su Edvardu Ropu²⁷¹.

Reikėtų šiek tiek nuodugniau aptarti rinkiminę kovą Vilniaus mieste. Lenkų rinkiminis komitetas iškėlė kun. St.Maciejevičiaus

kandidatūrą, kurią ypač palaikė endekai²⁷². Č.Jankovskis "Kurjer Litewski" redakcijos vardu pasisakė prieš šią kandidatūrą²⁷³. O juk laikraštis tada priklausė E.Ropui! Pastarasis turėjo spręsti sunkią dilemą – ką palaikyti: ar kolegą iš Dūmos laikų Č.Jankovskį, ar katalikų dvasininką ir vieną aktyviausių LBKKP veikėjų J.Maciejevičių. Be abejo, čia buvo ne vien personalijų klausimas. Nors ir netiesiogiai vyskupas pasiūlė rasti kitą kandidatūrą, nes, jo nuomone, kun. J.Maciejevičius negali suvienyti visos lenkų visuomenės²⁷⁴. Pastarasis puse lūpų užsiminęs apie buvusius nesutarimus su E.Ropu, atsiėmė savo kandidatūrą²⁷⁵.

Rinkimai į III Dūmą jau vyko pakeitus atstovavimo kvotas. Vilniaus mieste žydai ir katalikai rinko atskirus deputatus. Tai skatino ir didesnę lenkų visuomenės diferenciaciją. Nors pats vyskupas nekėlė savo kandidatūros, tačiau jis negalėjo likti rinkiminės kovos nuošalėje, nes buvo iškeltos buvusio LBKKP veikėjo –

²⁵⁹Gengub. kanceliarijos viršininko 1906 08 14 raportas gengub. (?) // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 126.

²⁶⁰Станкевич А. Политическая роль... С. 17.

²⁶¹L.Giros, J.Kriauciūno skundas... L. 3.

²⁶²E.Ropo 1906 09 29 aplinkraštis // LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 147–148.

²⁶³Станкевич А. Политическая роль... С. 29.

²⁶⁴Politinė Lydos, Ašmenos ir Trakų apskričių apžvalga už 1906 m. // LVIA. F. 419. Ap. 1. B. 731. L. 32.

²⁶⁵Vilniškis (Smetona A.) Vysk. Roppo atsiliepimas į žmones // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 55. P. 634; (Purėnas A.) Vysk. Ropas rengiasi prie rinkimų // Naujoji Gdynė. 1906. Nr. 22.

²⁶⁶(?) Akcja gubernjalna Wileńska // Kurjer Litewski. 1906. N 246.

²⁶⁷Bezpartyjny (?). W imię prawdy // Dziennik Wileński. 1906. N 24.

²⁶⁸Ropp E. Wobec wyborów poselskich // Kurjer Litewski. 1906. N 294.

²⁶⁹Dziennik Wileński. 1906. N 11.

²⁷⁰(?) Kandydatura Ks. Biskupa Wileńskiego...

²⁷¹KD direktoriaus 1907 01 25 raštas Kurliandijos gub.; Kurliandijos gub. 1907 01 29 raštas KD direktoriui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 99–100.

²⁷²Hłasko J. Wybory z miasta Wilno // Dziennik Wileński. 1906. N 55.

²⁷³Jankowski Cz. Wyjaśnienie // Kurjer Litewski. 1906. N 253.

²⁷⁴J.(?) Rozmowa z Ks. Biskupem Wileńskim // Kurjer Litewski. 1906. N 261.

²⁷⁵List Ks. J.Maciejewicza // Dziennik Wileński. 1906. N 68.

kun. J.Maciejevičiaus ir T.Vrublevskio kandidatūros. E.Ropas teigė nematęs tarp šių kandidatų didelio skirtumo, nebent sprendžiant tautines problemas²⁷⁶. Tuo metu vyskupui jau nebuvo paslaptimi valdžios ruošiamas jo pašalinimas iš pareigų, todėl jis turėjo elgtis apdairiai ir, be jokios abejonės, turėjo skaitytis su vis stiprėjančiais endekais. Pastariesiems rinkimų rezultatai buvo itin palankūs, nes kun. J.Maciejevičius gavo tris kartus daugiau balsų negu T.Vrublevskis²⁷⁷.

Rinkimų į tris pirmąsias Dūmas rezultatai Vilniaus mieste ir gubernijoje rodė, kad silpnėjant E.Ropo įtakai stiprėjo endekų pozicijos.

E.Ropo veikla neapsiribojo vien aplinkraščių skelbimu ar kandidatūrų į deputatus aptarimu. Vyskupas įvairiausiais būdais skatino katalikų dvasininkijos veiklą. Pavyzdžiui, 1907 m. dalyvaujant ir E.Ropui įvyko Volkovysko dekanu Griganevičiaus (Griganewicz) organizuotas kunigų susirinkimas, kuriame vyskupas agitavo nuolat šaukti dvasininkų suvažiavimus ir šitaip palaikyti glaudesnius tarpusavio ryšius. Kun. Songinas (Songin) skaitė referatą apie liaudies katalikišką sąjungą. Taip pat buvo svarstyta galimybė įsteigti katalikišką knygyną, draudimo draugijų kūrimo problemos ir kiti klausimai²⁷⁸.

Liko nenagrinėti tie E.Ropo veiklos aspektai, kuriems nušviesti trūksta duomenų arba nėra tokie svarbūs mūsų temai. Iš jų galėtume paminėti iškilmingų vizitacijų atgaivinimą, 1906 m. pabaigoje įvykusią kelionę į Vatikaną, rekolekcijų organizavimą, pastangas ginant aktyvesnius kunigus nuo valdžios persekiojimo.

E.ROPO SANTYKIAI SU LIETUVIAIS

Ankstesniame skyriuje aptarėme E.Ropo požiūrį į gudus. Tačiau nebuvo nagrinėjama vyskupo ir gudų tautinio sąjūdžio santykių problematika, mat pastarąjį galime vertinti greičiau kaip potencialią jėgą. Tuomet lietuviai jau turėjo savas politines partijas, kurios reiškė ir jų tautines aspiracijas. Šiame skyriuje aptarsime ir kai kurias bendresnes lietuvių – lenkų santykių problemas.

Istoriografijoje E.Ropo santykiai su lietuviais dažniausiai nagrinėti svarstant kitas problemas. Neturėdami tikslo paminėti visų autorių,

daugiau ar mažiau aptarusių šiuos santykius, atkreipsime dėmesį į būdingesnes nuomones. Štai J.Gabrys viename darbe nemini E.Ropo tarp aukštosios dvasininkijos, siekusios polonizuoti lietuvius²⁷⁹, o kitame – nurodo, kad, nepaisant iš pradžių demonstruotų palankių intencijų lietuvių atžvilgiu, vėliau vyskupas tampa endekų įrankiu²⁸⁰. Panašios nuomonės laikosi P.Čepėnas, pastebėjęs, kad iš pradžių vyskupas “parodė šiek tiek tolerancijos ir lietuviams, pasakydamas savo inauguracinę kalbą lenkiškai ir lietuviškai”, o vėliau jis rėmėsi endekais ir į polonizacinę veiklą siekė įtraukti Žemaičių vyskupą M.Paliulionį ir Seinų vyskupijos valdytoją prelatą J.Antanavičių²⁸¹. Pasak S.Kairio, vos atvykęs į Vilnių E.Ropas pradėjo rodyti simpatijas lenkams²⁸². E.Vidmanto nuomone, “ypač lietuvių kalbą pastoraciniame darbe suvaržė Vilniaus vyskupas E.Ropas”²⁸³. Bene kategoriškiausias šiuo požiūriu V.Pruskus, teigęs, kad “tapęs endekų statytiniu Vilniaus krašte, jis [E.Ropas – D.S.] varė antilietuvišką politiką tikinčiųjų atžvilgiu, trėmė nepaklusnius lietuvių kunigus į lenkiškas parapijas, o į lietuviškas – kėlė lenkus”²⁸⁴. Lenkų istoriografijoje paprastai nurodomas E.Ropo palankumas visoms tautoms²⁸⁵.

J.Bardacho veikale randame teiginį, kad E.Ropas “buvo truputį lenku, truputį vokiečiu, truputį lietuviu, bet pirmiausia kataliku”²⁸⁶.

²⁷⁶Ireny (?) Książd Biskup o kandydaturach wileńskich // Kurjer Litewski. 1907. N 203.

²⁷⁷Dziennik Wileński. 1907. N 221.

²⁷⁸Станкевич А. Политическая роль... С. 19–20.

²⁷⁹Gabrys J. L'église instrument de la polonisation de la Lithuanie // La situation de l'église catholique en Lituanie depuis l'introduction on du christianisme jusqu'a nos jours. Paris, 1915. P. 7–17.

²⁸⁰Gabrys J. Réponse aux “Observations sur le conflit des angues en Lithuanie” // Ten pat. P. 32.

²⁸¹Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1977. T. 1. P. 68.

²⁸²Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964. P. 139.

²⁸³Vidmantas E. Katalikų Bažnyčia... P. 114.

²⁸⁴Pruskus V. J. Ambraziejus – tautinės savimonės gaivintojas Vilniaus krašte // Problemos. 1991. Nr. 45. P. 105.

²⁸⁵Krahel T. Arcybiskup... ir kt.

²⁸⁶Bardach J. O dawnej... S. 231.

Geriausia būtų suteikti žodį pačiam vyskupui. „Nowiny Wileńskie“ puslapiuose jis yra pareiškęs, kad paskiria save lenkų tautai, nors nesigėdi ir savo vokiškos kilmės²⁸⁷. Pasak P.Januševičiaus, „Ant Ropo nekurie* labai rugoja – neužsiganėdinęs už tatai yra. Sako dėl to jis taip padaręs, kad nesąs lenku, bet vokiečiu“²⁸⁸.

Turime labai nedaug žinių apie E.Ropo santykius su lietuviais iki 1904 m. Tai jau minėtas atvejis, kai jis įskundė „Atgajos“ draugiją, taip pat J.Tumo konfliktas su E.Ropu Mintaujoje, pasak A.Dambrausko, „dėl tautybės“. Po šio įvykio kun. J.Tumas buvo išstremtas į Mosėdį²⁸⁹. Yra išlikęs neišaiškinto asmens raštelis apie E.Ropo elgesį Liepojoje, kuriame, be kita ko, teigiama, kad šis lietuvių nevadinęs kitaip, kaip tik chamais²⁹⁰. Šios šykščios žinios vis dėlto aiškiai liudijo, kad dar iki E.Ropo atvykimo į Vilnių būta konfliktų su lietuviais.

Pirmieji E.Ropo darbai Vilniaus vyskupijoje teikė lietuviams vilčių. 1905 m. pradžioje „Vilniaus žinios“ rašė: „Visi mūsų labai gerbiamo vyskupo elgimusi liudija aiškiai, jogei jisai, kaip vyskupas neesti ypatingas nė vienos tautos šalininkas. Iš pirmų jo žingsnių aišku, kad kiekviena dūšia jam brangi, ar ji būtų lenko, ar lietuvio, ar kito kieno“²⁹¹. Pirmaisiais metais E.Ropas rūpinosi ir lietuviško laikraščio leidimu²⁹². Netgi A.Stankevičius turėjo pripažinti, kad polonizacinė veikla svarbiausia ne E.Ropui, bet kitiems katalikų dvasininkams – V.Fronckievičiui, J.Sadovskiui, Žebrovskiui (Żebrowski)²⁹³.

Nors vyskupo aplinkraščiuose buvo rodomas susirūpinimas visomis tautomis, tačiau konkrečiose situacijose viskas buvo sudėtingiau. Konfliktai su lietuviais kildavę dėl pamaldų kalbos, kunigų perkėlimo ir kitų problemų. Konfliktai tarp aukštosios Vilniaus vyskupijos dvasininkijos ir lietuvių visuomenės buvo įgavę aštrų pobūdį dar iki E.Ropo paskyrimo, todėl pastarajam laviruoti buvo labai sunku. Plačiau nenagrinėdami minėtų problemų, nes jos reikalauja atskirų tyrimų, vis dėlto norėtume pabrėžti, kad E.Ropas dažnai negalėjo veikti savarankiškai, mat už jo nugaros buvo prolenkiškai nusiteikusi Vilniaus kurija.

Skirtingai susiklostė E.Ropo santykiai su įvairiomis lietuvių politinėmis grupuotėmis. Vyskupo santykius su LKDS ir lietuvių atstovais Dūmoje jau aptarėme ankstesniuose skyriuose. Tuo tarpu

ypač aštrus konfliktas kilo tarp TLDP atstovų ir E.Ropo. Šiame konflikte ypatingo dėmesio vertos kunigų J.Ambraziejaus ir S.Stakelės figūros. Pirmasis dar iki E.Ropo atvykimo buvo pagarsėjęs savo lietuviška veikla. Su jo vardu daugiausia susijęs ir lietuviškų pamaldų atsiradimas Vilniuje Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Pasak P.Čepėno, kun. J.Ambraziejus, "būdamas lietuviu patriotu fanatiku, jau buvo pradėjęs per išpažintį ir per pasikalbėjimus versti tikinčiąsias moteriškes neužmiršti gimtosios kalbos..."²⁹⁴ J.Ambraziejaus veikla sukėlė didelį endekų nepasitenkinimą ir ne be jų pastangų vyskupas pašalino jį iš pareigų. Kun. J.Ambraziejus buvo apkaltintas tuo, kad be dvasinės vyresnybės žinios išleido elementorių, nuteikinėjo vieną tautą prieš kitą, elementoriuje paskelbė teiginius, kurie neatitiko Katalikų Bažnyčios dogmų, taip pat su kunigo vardu nesuderinama veikla rinkimų į I Rusijos dūmą metu²⁹⁵. Paskutinysis kaltinimas susijęs su tuo, kad rinkimų metu J.Ambraziejus daug prisidėjo sudarant bendrą žydų ir lietuvių rinkiminį bloką Vilniaus mieste. Taigi matyti aiškus siekimas susidoroti su politiniu priešininku. Nors

²⁸⁷Ropp. E., ks. Nieco prawdy...

* Tikriausiai kalbama apie lenkų endekus. Ne kartą vyskupas yra pareiškęs, kad jis laikosi religinės-tautinės pozicijos, o ne tautinės-religinės. Taigi etnogenetiškai E.Ropas laikė save vokiečiu, etnokultūriškai – lenku. Prisiminus glaudžius vyskupo santykius su vienu iš vadinamojo demokratinio krajojocų sąjūdžio vadu T.Vrublevskiu, galime spėti, kad jam nebuvo visiškai svetima šiek tiek modernizuotos LDK atstatymo idėja. Todėl šiuo atveju kalbėti galima apie "lietuvišką" (LDK piliečio) etnopolitinę orientaciją, o minėtąją citatą taip pat galime suprasti ir kaip vyskupo palankumą visoms tautoms.

²⁸⁸P.Januševičiaus 1904 10 05 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B. E 206. L. 23.

²⁸⁹Dambrauskas–Jakštas A. Užgesę žiburiai. Roma, 1975. P. 293.

²⁹⁰Neišaiškinto asmens raštelis apie E.Ropo elgesį Liepojoje, kur jis klebonavo // LMABRS. F. 255. B. 30. L. 3.

²⁹¹Vilnietis (Matulionis P.). Nemalonios liekanos...

²⁹²P.Būčio 1904 06 13 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. D 546. L. 4; A.Dambrausko 1904 09 09 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. B. E 274. L. 6 ir kt.

²⁹³Станкевич А. Политическая роль... С. 35.

²⁹⁴Čepėnas P. Lietuvos istorija... P. 98.

²⁹⁵Kurjer Litewski. 1906. N 91.

nereikia atmesti ir J.Ambraziejaus kaltės, nes į jo suformuluotą teiginį, kad „dvasinės vyresnybės būtina klausyti tik tuo atveju, kai pastaroji yra garbinga“ ir „kai ji išrinkta lietuvių tautos ir patvirtinta popiežiaus“²⁹⁶, vyskupas negalėjo nereaguoti. 1907 m. gegužės mėnesį vyskupas pasiūlė J.Ambraziejui atsisakyti klaidingų teiginių ir per dvi savaites apie tai paskelbti savo redaguojamame laikraštyje [“Šviesoje” – D.S.] be komentarų. Negavęs atsakymo per dvi savaites, E.Ropas palaukė dar tiek pat ir sudarė komisiją iš trijų kunigų, kuri turėjo nuspręsti J.Ambraziejaus likimą²⁹⁷. 1907 m. rugsėjo 3 d. J.Ambraziejaus veikla buvo suspenduota. Tada lietuvių visuomenėje kilo didelis nepasitenkinimas, pasipylė įvairūs protestai²⁹⁸ ir tai, aišku, dar labiau apsunkino dviejų tautų santykius.

Kun. S.Stakelės veikla buvo kitokio pobūdžio. Pastarasis daugiausia rašydavo raportus apie lietuvių persekiojimą, lenkų daromas skriaudas ir skelbdavo juos spaudoje²⁹⁹. Už tai lenkų šovinistų buvo persekiojamas, o po E.Ropo pašalinimo net sumuštas³⁰⁰.

Greta šių dviejų kunigų prieš E.Ropą bene energingiausiai kovojo kitas TLDP narys – J. Basanavičius. Pasak V.Trumpos, J.Basanavičiui „iš tikrųjų daug labiau rūpėjo lietuvių kalba Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, negu išvien su lenkais griauti caro valdžią“³⁰¹. Taigi susidūrė asmenybės, turinčios skirtingus prioritetus: Vilniaus vyskupas E.Ropas, kuris į pirmą vietą kėlė katalikybę, ir J.Basanavičius, kuriam katalikybė buvo vertinga tik tiek, kiek ji sutapo su lietuvių gyvenimu. Stipriai pablogėjus J.Basanavičiaus sveikatai, kun. J.Tumas ne juokais susirūpino pastarojo religinėm pažiūrom³⁰².

Neapsiėjo be J.Basanavičiaus ir Mindaugio slapyvardžiu pasirašytos brošiūros „Lietuvos lenkintojų kompanija“ pasirodymas. Šis leidinys buvo nukreiptas prieš E.Ropą. „Lietuvių laikraščio“ redaktorius ir Kitatikių departamento agentas A.Smilga surinko apie E.Ropą įvairią medžiagą ir nusiuntė J.Basanavičiui bei Kitatikių departamento direktoriui V.Vladimirovui³⁰³. Ja pasinaudojęs J.Basanavičius ir parašė minėtą brošiūrą³⁰⁴, o atsakomybę prisiėmė A.Smilga³⁰⁵.

Iki atviro konflikto tarp E.Ropo ir J.Basanavičiaus prieita I Lietuvių Dailės parodos metu. Dalis organizatorių pareiškė protestą,

kai į parodos atidarymą buvo pakviestas Vilniaus vyskupas. Šis protestas buvo paskelbtas laikraštyje „Северо Западный Голос“. J.Basanavičius pareiškė neturįs su juo nieko bendra³⁰⁶, bet kai kurie lenkų laikraščiai teigė, kad be jo čia neapsieita³⁰⁷. Mūsų manymu, J.Basanavičius bus prisidėjęs prie šios akcijos. Mat Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyriuje esančiame J.Basanavičiaus fonde yra likęs protesto juodraštis³⁰⁸; be to, 1911 m. kun. Prapuolenis prašė³⁰⁹ būtent J.Basanavičiaus išspausdinti jo straipsnį laikraštyje „Северо Западный Голос“.

Su TLDP veikėjais susijęs ir „Sąjungos gražinti teises lietuvių kalbai Romos katalikų bažnyčiose“ įsteigimas. J.Basanavičiaus teigimu, ji buvo įsteigta J.Ambraziejaus bute vykusiame susirinkime³¹⁰. 1906 m. rugpjūčio 3 d. buvo kreiptasi į Vilniaus gubernatorių dėl jos įregistravimo³¹¹. Tačiau ši organizacija buvo

²⁹⁶E.Ropo 1907 05 15 raštas J.Ambraziejui // LLTI RS. F. 1. B. 128. L. 8.

* Ši byla plačiau aprašyta 1906–1907 m. „Šviesoje“.

²⁹⁷Kvietimas J.Ambraziejui 1907 06 15 atvykti į konfesinį teismą // Ten pat. L. 4.

²⁹⁸Lietuvių protestas prieš Vilniaus lenkininkus // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 103.

²⁹⁹(Stakelė S.) Lenkų katekizmas. Mums pasisėkė gauti kopiją raporto, kurį nusiuntė buvusiam Vilniaus vyskupui Ropui // Šviesa. 1908. Nr. 11–12. P. 82 ir kt.

³⁰⁰J.B. (?) Aprašymas pasikėsinimo ant kunigo Stakelės gyvybės sausio 14 d. ir nurodymas iš tolo to pasikėsinimo priežasčių // Šviesa. 1908. Nr. 5–6. P. 34.

³⁰¹Trumpa V. Istorija nesikartoja // Akiračiai. 1981. Nr. 4. P. 1.

³⁰²J.Tumo 1914 01 04 (?) laiškas L. Girai // LLTIRS. F. 13. B. 1631. L. 86.

³⁰³A.Smilgos 1907 06 20 laiškas J. Basanavičiui // LMABRS. F. 255. B. 30. L. 1; A.Smilgos laiškas be datos KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24939.

³⁰⁴D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija // Lietuvių tauta. 1935. Kn. 5. P. 98.

³⁰⁵Mindaugis (Smilga A., Basanavičius J.). Lietuvos lenkintojų kompanija. A.Smilgos prierasas // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 115.

³⁰⁶Wyjaśnienie d-ra Basanowicza // Kurjer Litewski. 1907. N 7.

³⁰⁷Karpowicz A. Hakatyzm litwinów // Dziennik Wileński. 1906. N 100.

³⁰⁸Protestas prieš E. Ropo pakvietimą į parodą // LLTIRS. F. 2. B. 1938. Lapai nenumeruoti.

³⁰⁹K.Prapuolenio 1911 11 15 laiškas J.Basanavičiui // LLTIRS. F. 2. B. 1299. P. 38–39.

³¹⁰Basanavičius J. Autobiografija... P. 93.

³¹¹Vilniaus gub. 1906 08 03 raštas gengub. // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 411. L. 8.

užregistruota tik 1907 m. rugpjūčio 16 d.³¹², t.y. prieš pat E.Ropo pašalinimą iš vyskupijos. Akivaizdu, kad tai ne atsitiktinumas. Šitaip valdžia siekė dar labiau supriešinti abi tautas. Represijų prieš E.Ropą atveju valdžia galėjo tikėtis bandrų visų vyskupijos katalikų veiksmų. Rodydama palankumą lietuviams carinė administracija manė suardysianti bendrą frontą.

Svarbiu lietuvių ir lenkų nesutarimų objektu buvo 1906 m. gegužės 23 d. lietuvių Memorandumas, išsiųstas popiežiui, kuriame reikalaujama atskiros nuo lenkų Lietuvos Bažnyčios³¹³. Šį Memorandumą J.Basanavičius paruošė 1906 m. vasario mėnesį, aktyviausiu ir LBKKP, ir TLDP veiklos laikotarpiu. Kitatikių departamentą direktoriaus teigimu, "nors lietuvių pareiškimą Vatikanas paliko be atsako, tačiau jis priimtas domėn"³¹⁴. Iš tikrųjų Vatikane buvo gajos prolenkiškos nuotaikos. J.Kriaučiūnas ir L.Gira teigė, kad E.Ropas "kaip Vatikane, taip ir Peterburge turi gausius ryšius ir svarbias pažintis"³¹⁵. Vatikane didelę įtaką turėjo kun. Simonas (Simon) ir vieno aktyviausių LBKKP veikėjų B.Skirmunto brolis kun. K.Skirmuntas. Paskutinysis palaikė glaudžius ryšius su katalikų dvasininkija visoje Rusijos imperijoje, gaudavo daug informacijos, todėl galėjo daryti įtaką popiežiaus sprendimams³¹⁶. Lietuvių visuomenės veikėjams ši kun. K.Skirmunto veikla buvo žinoma, todėl norint atsverti lenkų varomą agitaciją ir buvo vėliau nutarta siųsti į Vatikaną kun. K.Prapuolėnį.

Susidarius tokiai situacijai, kai lietuvių skundai nebuvo išgirsti nei Vilniuje, nei Vatikane, dalis lietuvių visuomenės nematė kito kelio, kaip tik kreiptis į carinę valdžią. Tokių nuotaikų atspindį randame ir K.Prapuolenio laiške J.Basanavičiui: "tegul kuo daugiau siunčia prašymų į Rymą nuskriaustieji lietuviai, – ar tai iš Vilniaus, ar iš Lietuvos parapijų. Rašykite lietuviškai, rinkite parašus – paskui išvertę į rusų kalbą siųskite į Departamentą [Kitatikių – D.S.], teprašant kad kartu su autentika nusiųstų Ryman, į Šv. Tėvą..."³¹⁷ J.Kriaučiūnas ir L.Gira nusiuntė Rusijos pasiuntiniui Vatikane S.Sazonovui (Сазонов) skundą, kuriame E.Ropas kaltinamas lenkinimu³¹⁸. Vėliau kreiptasi į vidaus reikalų ministrą³¹⁹.

Lietuvių skundai į Peterburgą dar labiau sustiprino ir taip gają lenkų visuomenėje mintį, kad valdžia inspiravusi lietuvių tautinį sąjūdį. Be jokios abejonės, būta atvejų, kai rusų šovinistai remdavo

lietuvių reikalavimus siekdami susilpninti lenkų pozicijas. Pavyzdžiui, A.Nezabitauskas mini susirinkimą, kuriame dalyvavo J.Basanavičius ir vienas Vilniaus oktiabristų lyderių Maconas (Магон). Oktiabristai pažadėjo remti lietuvius kovoje su lenkais³²⁰.

Galutinai nusprendus pašalinti E.Ropą iš pareigų, valdžiai iškilo sunki problema – kokios tautybės žmogus turėtų būti vyskupu. Vietinė valdžia norėjo matyti šiose pareigose ne lenką, tačiau rasti tinkamą kandidatą iš lietuvių ar gudų buvo sunku. Vis dėlto, Vilniaus generalgubernatoriaus nuomone, Rusijos interesus geriausiai atitiktų lietuvių ar gudo paskyrimas Vilniaus vyskupu³²¹. Tačiau toks sprendimas sukeltų didelį Vatikano nepasitenkinimą. Centrinė valdžia buvo linkusi teikti pirmenybę tarptautiniams santykiams³²². Tuo tarpu vietinė valdžia, net žinodama galimą Šventojo Sosto reakciją, neatsisakė sumanymo siūlyti į Vilniaus vyskupo vietą ne lenką. Generalgubernatoriaus nuomone, lietuvių tautinis atgimimas dar nepasiekė tokios stadijos, kad būtų pavojingas imperijos interesams³²³.

Šalindama E.Ropą iš pareigų valdžia jį apkaltino taip pat lietuvių ir gudų lenkinimu. Pastaruoju metu lenkų istoriografijoje pasirodė keistų šio kaltinimo interpretacijų. P.Niteckis tvirtina, jog

³¹² „Šviesos“ Redaktorius (Ambraziejus J.) Svarbus pranešimas // Šviesa. 1907. Nr. 18. P. 138.

³¹³ Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose (Lietuvių raštas paduotas Jo šventenybei Pijui X Popiežiui ir visiems Š. R. Katalikų Bažnyčios kardinolams). K., 1906.

³¹⁴ KD direktoriaus 1906 11 07 raštas gengub. kanceliarijos viršininkui // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 412. L. 12.

³¹⁵ J.Kriaučiūno, L.Giros skundas... L. 1.

³¹⁶ Skirmunt B. W służbie Kościoła i Polski: Ks. Dr. Kazimierz Skirmunt. Wilno., 1931. S. 19–20.

³¹⁷ Prapuolenio 1913 05 27 laiškas J.Basanavičiui // LLTIRS. F. 2. B. 1299. L. 57–58.

³¹⁸ J.Kriaučiūno, L.Giros skundas...

³¹⁹ 1907 09 04 lietuvių skundas VR ministrui // LMABRS. F. 255. B. 732. L. 1–3.

³²⁰ Nezabitauskas A. Jonas Basanavičius. V., 1990. P. 278.

³²¹ Gengub. 1907 01 11 raštas MT pirmininkui // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 51–52.

³²² VR ministro 1907 05 05 raštas gengub. // Ten pat. L. 58–59.

³²³ Gengub. 1907 07 10 raštas MT pirmininkui // Ten pat. L. 75.

“atsižvelgiant į susikomplicavusius tautinius santykius, už lenkų interesų rėmimą lietuvių nacionalistų buvo priverstas [E.Ropas – D.S.] 1907 m. apleisti dieceziją”³²⁴. Susidaro įspūdis, tarsi carinės valdžios visai nebūtų?!

Toks kaltinimas anuomet sukėlė aštrią diskusiją Lietuvoje. Aišku, kad lietuvių lenkinimas, kaip gerai pastebėjo “Vilniaus žinios”, valdžiai “rūpi kiek mums pernokštis sniegas”³²⁵. Tačiau į panašius argumentus dažnai nebuvo atsižvelgiama. Dalis lenkų visuomenės, ypač endekai, puolė kaltinti dėl E.Ropo pašalinimo lietuvius³²⁶. Pats vyskupas atmetė valdžios kaltinimą dėl polonizacinės veiklos³²⁷. Nėra visiškai aišku, kaip E.Ropas žiūrėjo į lietuvių vaidmenį pašalinant jį iš pareigų. Vienur teigiama, kad, E.Ropo nuomone, ne lietuvių skundai nulėmė jo pašalinimą³²⁸, kitur – kad vyskupas apkaltinęs ir lenkų, ir lietuvių nacionalistus³²⁹.

Įvairiai šis valdžios žingsnis buvo sutiktas lietuvių visuomenėje. “Nedėdienio skaitymas” su apgailėstaviu rašė apie E.Ropo pašalinimą³³⁰. “Vilniaus žinios” išsamiau išanalizavo situaciją: “Nors mes toli nesutinkame nė su vyskupo Ropo politiškomis pažalgomis, nė su jo atsidavimu įtėkmei Vilniaus lenkų šovinistų (endekais jie vadinasi) kurios pasekme buvo įnašas į bažnyčias lenkiškojo šovinizmo, nors daugialiam kame mes nesutinkame su jo pasielgimais, bet atsitikusioj su juo nelaimėj mes stovime jo pusėj”³³¹. Panašiai rašė ir “Viltis”. Įdomu, kad šis laikraštis teigė nežinąs apie valdžios minimus lietuvių skundus³³². Vargu ar “Vilties” redakcija nežinojo apie L.Giros, J.Kriaučiūno ir kitų akcijas. Tokia “Vilties” pozicija sukėlė didelį “Šviesos” nepasitenkinimą³³³. J.Ambraziejaus redaguojamas laikraštis neslėpė pasitenkinimo tokia įvykių eiga³³⁴. Įdomu, kad dar 1907 m. birželio mėnesį “Šviesa” paskelbė, kad E.Ropas kartu su seminarijos rektoriumi kun. K.Baika atleisti iš pareigų³³⁵.

Tuo metu ir toliau aktyviai veikė J.Basanavičius. Jis dar vasarą lankėsi Kitatikių departamente ir ten sužinojo apie ruošiamą E.Ropo nušalinimą³³⁶. Spalio mėnesį jis parašė departamento direktoriui laišką, kuriame E.Ropas vadinamas polonizatoriumi. Taip pat J.Basanavičius siūlo pašalinti iš Vilniaus vyskupijos kunigus J.Sadovskį, V.Fronckievičių, J.Kurčevskį (Kurczewski) ir kitus³³⁷.

Buvo bandoma veikti ir kita linkme. Sumanyta nusiųsti delegaciją į Vatikaną ir prašyti popiežiaus, kad šis į E.Ropo vietą paskirtų vyskupą lietuvių. Tačiau E.Ropas per V.Fronckievičių nedavė Vilniaus vyskupijos kunigams Burbai ir Racevičiui leidimo išvykti³³⁸. Be to, pasak K.Prapuolenio, dalis dvasininkų nesutiko vykti vienoje delegacijoje su kun. J.Ambraziejumi ir S.Stakele, taip pat nesitikėta pritarimo Vatikane ir bijota naujų endekų išpuolių³³⁹. Vėliau, 1908 m. rugpjūčio mėnesį, lietuvių maldininkai vis dėlto aplankė Šv. Tėvą, tačiau savo skriaudas išdėstė tik kardinolui Mery dell Valiui.

VYSKUPO PAŠALINIMAS IŠ PAREIGŲ

E.Ropo pašalinimo iš Vilniaus vyskupijos klausimas iškilo dar LBKKP kūrimosi laikotarpiu. Vietinė valdžia, siekdama sumažinti partijos galią, norėjo susidoroti su vyskupu. Tačiau vidaus reikalų

³²⁴Nitecki P. Biskupi na ziemiach polskich w okresie niewoli narodowej (1772-1918) // Chrześcijanin w świecie. 1987. N 160-161. S. 167.

³²⁵(?) Vilniaus vysk. Roppo pašalinimas // Vilniaus žinios. 1907. Nr. 166.

³²⁶Smetona A. Ir vėl atgija viltis // Viltis. 1908. Nr. 119.

³²⁷(?) W sprawie Ks. Biskupa // Dziennik Wileński. 1907. N 233.

³²⁸Ten pat.

³²⁹Ten-buvis(?) Vyskupui Roppui išvažiavus // Viltis. 1907. Nr. 16.

³³⁰Kurietis A. Atstatymas Vilniaus vyskupo Roppo // Nedėdienio skaitymas. 1907. Nr. 42.

³³¹(?) Vilniaus vysk. Roppo pašalinimas...

³³²(Tumas J.?) Vyskupui Roppui išvažiavus // Viltis. 1907. Nr. 12.

³³³K. S. L. (?) Ar jiems rūpi Lietuva ir jos ateitis? // Šviesa. 1907. Nr. 13-16. P. 112.

³³⁴M. S. (?) Roppas, jo politika, budas ir spėjamas likimas // Šviesa. 1908. Nr. 7-8. P. 99-102.

³³⁵Šviesa. 1907. Nr. 12.

³³⁶Basanavičius J. Autobiografija... P. 283.

³³⁷J.Basanavičiaus 1907 10 11 laiškas KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24863. L. 9.

³³⁸Iks. (Basanavičius J.) Iš netolimos Vilniaus lietuvių praeities // Vilnietis. 1921. Nr. 40.

³³⁹K.Prapuolenio 1907 12 07 laiškas J.Basanavičiui; K.Prapuolenio 1908 02 04 laiškas J.Basanavičiui // LTIRS. F. 2. B. 1717. Lapai nenumeruoti.

ministras nepalaikė šios idėjos, teigdamas, kad "vien už priklausymą partijai dar negalima pradėti teismo proceso"³⁴⁰. 1906 m. kovo 13 d. vidaus reikalų ministras pranešė, kad caras davęs sutikimą pareikšti vyskupui papeikimą ir atimti pusę atlyginimo³⁴¹. Ministras nurodė, kad LBKKP programos punktai yra visiškai priešingi vyriausybės požiūriui, todėl katalikų dvasininkijos dalyvavimas šios organizacijos veikloje "yra ne tik žalingas, bet ir pavojingas"³⁴². Centrinė valdžia šiuo atveju naudojosi pirmuoju LBKKP programos variantu. Iš to gali kilti dvi prielaidos: arba vietinė valdžia neinformavo apie LBKKP programos evoliuciją ir sudarė neteisingą vaizdą, arba sankcijų paruošimas vyko partijos kūrimosi pradžioje.

Artėjant rinkimams į I Rusijos dūmą, Vilniaus generalgubernatorius siūlė izoliuoti ne tik vyskupą, bet ir kunigus J.Sadovskį ir V.Fronckievičių³⁴³. Tačiau tuo metu valdžia nedrįso imtis drastiškų priemonių. Išrinkus E.Ropą deputatu, situacija pasikeitė. Naujojo vidaus reikalų ministro P.Stolypino nuomone, vyskupo veikla buvo pavojinga tik rinkimų metu, o be to, dabar nėra vakuojančios vyskupo vietos imperijoje³⁴⁴. Pasikeitė ir generalgubernatoriaus pozicija. Šis dabar siūlė iškeldinti tik J.Sadovskį³⁴⁵.

Rinkimų į II Dūmą metu ši problema vėl iškilo, tačiau centrinė valdžia neišdrįso organizuoti teismo proceso. Bijota, kad teismas gali nepripažinti E.Ropo kaltu, o pats teismo procesas gali tik dar pakelti vyskupo autoritetą, todėl prieita prie išvados, kad geriausia E.Ropą būtų iškelti kuo toliau nuo Šiaurės Vakarų krašto³⁴⁶. Tam pritarė ir vietos valdžia³⁴⁷. 1907 m. sausio 12 d. Rusijos valdžia kreipėsi į Šv. Sostą siūlydama E.Ropą perkelti į Kelcų vyskupiją Lenkijos Karalystėje. Priešingu atveju valdžia grąsino jį nušalinti iš pareigų savavališkai³⁴⁸. Vatikanas sutikimo nedavė. Taip pat E.Ropui buvo siūloma pačiam atsisakyti pareigų ir persikelti į Kelcų vyskupiją, tačiau šis atsisakė motyvuodamas savo sprendimą tenykščių sąlygų nežinojimu ir didele endekų įtaka. Negavus Vatikano sutikimo valdžia pati imasi ryžtingų veiksmų. Vidaus reikalų ministras susipažino su E.Ropo pirmtako vyskupo Zvierovičiaus nušalinimo iš pareigų eiga. Nutarta pritaikyti tą patį mechanizmą. E.Ropas turėjo būti iškviestas į Peterburgą ir ten turėjo būti pasiūlyta atsisakyti pareigų. Nesutikus

Jis pašalinamas iš pareigų skiriant 1200 rb pensiją ir netenka teisės gyventi vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte bei sostinėje. O Vilniaus kapitula turi išsirinkti naują vyskupijos valdytoją.

1907 m. rugpjūčio 8 d. E.Ropas iškviečiamas į Peterburgą ir vidaus reikalų ministras pasiūlo jam atsisakyti pareigų. Rugpjūčio 14 d. jis apsilankė pas Kitatikių departamento direktorių, kuris jam pakartojo ankstesnį pasiūlymą. Kaip ir pirmojo susitikimo metu, E.Ropas atsisakė paklusti. Galų gale vyskupui buvo pareikšta, kad gautas kardinolo Mery dell Valio sutikimas dėl jo pašalinimo. E.Ropas tuoj kreipėsi į Vatikaną ir sužinojo, jog ten buvo gauta žinia apie jo savanorišką atsistatydinimą. Pasirodo, kad tokią informaciją perdavęs Kitatikių departamento direktorius po to, kai vyskupas pasakė sutinkąs atsistatydinti, "jeigu kurija to panorės, arba jeigu... pasakys, kad tai jai naudinga ar pageidautina"³⁴⁹. Taigi valdžia, drausdama Rusijos imperijos katalikų dvasininkijai palaikyti tiesioginius ryšius su Šv. Sostu, tikėjosi ne tik pašalinti E.Ropą iš vyskupo pareigų, bet ir sukelti nesantaiką tarp Vatikano ir imperijoje gyvenančių katalikų.

1907 m. rugsėjo 29 d. vidaus reikalų ministras paruošia nuolankiausią pranešimą dėl E.Ropo pašalinimo iš pareigų, o spalio 1 d. caras duoda sutikimą³⁵⁰. Spalio 5 d. šis sprendimas paskelbiamas.

³⁴⁰VR ministro 1906 02 06 raštas gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1905. Ap. 113. B. 395. L. 61.

³⁴¹VR ministro 1906 03 13 raštas gengub. / / Ten pat. L. 112.

³⁴²VR ministro 1906 03 13 nuolankiausias pranešimas apie nuobaudos skyrimą Vilniaus Romos-katalikų vyskupui baronui Ropui / / Ten pat. L. 113-115.

³⁴³Gengub. 1906 03 21 raštas RV ministrui / / Ten pat. L. 116-117.

³⁴⁴VR ministro 1906 06 16 raštas gengub. / / Ten pat. L. 118.

³⁴⁵Gengub. 1906 07 01 raštas VR ministrui / / Ten pat. L. 119-120.

³⁴⁶VR ministro 1906 11 07 raštas gengub. / / LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 41-42.

³⁴⁷Gengub. 1906 11 08 raštas MT pirmininkui / / Ten pat. L. 43.

³⁴⁸VR ministro nuolankiausias pranešimas apie būtinybę pašalinti iš pareigų Vilniaus Romos-katalikų vyskupą baroną Ropą / / RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 121.

³⁴⁹(?) Къ увольнению виленского епископа (iškarpa iš laikraščio "Русь" 1907 10 18) / / RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 155.

³⁵⁰VR ministro 1907 m. nuolankiausias pranešimas apie Vilniaus r.-k. vyskupo barono Ropo pašalinimą iš pareigų / / RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 928. L. 50-51.

Valdžia stengėsi pateisinti savo veiksmus nusišypsodama tikrąsias E.Ropo pašalinimo priežastis. Apie tai liudija ir Kitatikių departamento direktoriaus V.Vladimirovo 1907 m. spalio 7 d. pranešimas dėl laikraščio "Россия" paruoštos informacijos. V.Vladimirovo nuomone, šios žinutės negalima leisti publikuoti, nes Rusijos visuomenė ir taip gerai žino, kodėl pašalintas vyskupas, o su Vatikanu nereikia aštrinti santykių, todėl visiškai pakaktų trumpos žinutės³⁵¹. Taip atsirado oficiali informacija, kurią koregavo net vidaus reikalų ministras³⁵². Valdžia kaltino E.Ropą įsivėlus politikon, kas visai nesiderina su jo pareigom, LBKKP įkūrimu, kurios programa prieštaravo vyriausybės siekiams, 1906 m. rugsėjo 29 d. aplinkraščio paskelbimu, sukėlusiu antivyriausybines nuotaikas, kuris taip pat buvo nukreiptas ir prieš stačiatikius, taip pat pasakutiniu metu išryškėjusia vyskupo veikloje lenkinimo politika, prieš kurią pasirodė lietuvių spaudoje protestai, ir būta lietuvių prašymų pašalinti vyskupą³⁵³. Šią informaciją paskelbė daugelis laikraščių³⁵⁴. Pats E.Ropas nurodė, kad buvo apkaltintas dar ir "netinkamo tono" vartojimu santykiuose su valdžia, o svarbiausia – valdžios paliepiamų šalinti iš pareigų neklusnius kunigus nepaisymu³⁵⁵. Neliko nepastebėtas ir asmeninio pobūdžio E.Ropo konfliktas su generalgubernatoriumi³⁵⁶. Jau 1919 m. E. Ropas iš kažkokio asmens sužinojęs, kad pagrindine priežastimi buvę tai, kad jis užbėgęs už akių žydų pogromui Vilniuje³⁵⁷. Bene geriausiai situaciją apibūdino laikraštis "Русь", kuris teigė, kad valdžia paprasčiausiai norėjo susidoroti su neparankiu žmogumi³⁵⁸.

Valdžia neatsitiktinai rūpinosi informacija, kuri pateks į spaudą. Pašalinus vyskupą, galima buvo tikėtis neramumų. Dar rugsėjo 15 d. Vilniuje įvyko vyskupijos katalikų dvasininkijos atstovų suvažiavimas, kuriame buvo nutarta, kad E.Ropo pašalinimo atveju reikia neklausyti valdžios statytinio³⁵⁹. Pasak I.Korvin-Milevskio, valdžia norėjusi išstremti vyskupą į Sibirą, tačiau jam ir B.Skirmuntui įsikibus, leista apsigyventi Kurliandijoje. Už tai E.Ropas turėjo pažadėti neorganizuoti jokių mitingų ar kitų protesto akcijų³⁶⁰. Iš Peterburgo E.Ropą išlydėjo labai nedidelis būrelis žmonių, o atvykus į Vilnių Didžioji ir Aušros Vartų gatvės buvo pilnos policijos, kazokų ir žandarmerijos^{*361}. Imtasi priemonių ir prieš vietinę spaudą: nuo draudimo spausdinti žinias apie E.Ropo

išvykimą iki redakcijų nubaudimo³⁶². Už nepalankius valdžiai straipsnius buvo persekiojama ir Rusijos spauda³⁶³. Į Peterburgą buvo pranešta, kad žinia apie Vilniaus vyskupo pašalinimą vyskupijoje sutikta ramiai ir tik pavieniai kunigai protestavo prieš šį valdžios žingsnį³⁶⁴. Matyt, čia buvo kalbama apie kunigų tarpe pradėtą protesto parašų rinkimo akciją prieš E.Ropo pašalinimą³⁶⁵.

Sunkiai sekėsi valdžiai susitarti su Vilniaus kapitula. Pašalinus E.Ropą, vietinė administracija nebeturėjo ryšio su vyskupijos dvasininkais. Valdžia pareikalavo nerinkti vyskupijos valdytoju nei kun. V.Fronckievičiaus, nei kun. J.Sadovskio. Kai kapitulą visai atsisakė rinkti naują valdytoją, valdžia uždraudė visiems kapitulos

³⁵¹ KD direktoriaus 1906 10 08 pranešimas neišaiškintam adresatui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1022. D. 3. L. 2-3.

³⁵² Neišaiškinto asmens raštas nežinomam adresatui // Ten pat. L. 4.

³⁵³ Žinutės projektas laikraščiu „Россия“ // Ten pat. L. 5-6.

³⁵⁴ Sprawa ks. Biskupa Roppa. Komunikat urzędowy // Kurjer Litewski. 1907. N 233; (?) С. Католический епископ барон Ропп // Окраины России. 1907. № 42 ir kt.

³⁵⁵ Z. K. (?) Sprawa Ks. Biskupa Roppa // Kraj. 1907. N 36. S. 4-5.

³⁵⁶ Ten pat; Ślizeń W. U posta do Rady Państwa // Dziennik Wileński. 1907. N 233; Korwin-Milewski H. Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855-1925). Poznań 1930. S. 262.

³⁵⁷ Mor-ski(?) Ironia życia // Dziennik Powszechny. 1919. N 322.

³⁵⁸ Нечпор (?) Очерки (iškarpa iš laikraščio „Русь“. 1907. М?) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 26.

³⁵⁹ Vilniaus gub. 1907 09 17 pranešimas gegub. // LVIA. F. 378. BS. 1903. Ap. 111. B. 583. L. 96.

³⁶⁰ Korwin-Milewski H. Wspomnienie... S. 262-263.

* E.Ropas gyveno Didžiojoje gatvėje.

³⁶¹ (?) Odjazd Ks. Biskupa // Kurjer Litewski. 1907. N 224.

³⁶² Dambrauskas A. Iš Kauno kronikos // Mūsų senovė. 1921. Kn. 1. P. 41; Iš Lietuvos // Lietuvos ūkininkas. 1907. Nr. 48. P. 709.

³⁶³ Maskvos gegub. slaptojo skyriaus 1907 10 16 raštas VR ministro kanceliarijai // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 66.

³⁶⁴ Gegub. kanceliarijos 1908 01 14 raštas KD // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 171.

³⁶⁵ Vilniaus gub. 1907 12 19 raštas Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorijai // LVIA. F. 694. Ap. 3. B. 1118. L. 10; ks. Jan Nowicki. Wyjaśnienie // Kurjer Litewski. 1907. N 266.

nariams eiti pareigas, o kun. J.Sadovskį pareikalavo apleisti vyskupiją³⁶⁶. Šios priemonės nenumaldė katalikų dvasininkijos pasipriešinimo. 1908 m. išleistoje rubricelėje E.Ropas figūruoja kaip vyskupas, iškilmingai švenčiamos jo atvykimo į Vilnių metinės. Net ir būdamas tremtyje E.Ropas faktiškai tvarkė vyskupijos reikalus.

Pats vyskupas gana ramiai pakėlė šį smūgį, nes tokios valdžios užmačios jau kuris laikas jam nebuvo paslaptis. 1908 m. balandžio mėn. laiške T.Vrublevskiui E.Ropas rašė, kad "tai jau trečias eksperimentas, kuris puikiai pavyko su Zvierovičium ir kuris išbandytas antrą kartą su manimi ir kurio tikslų yra ne kas kita, kaip vyskupo padėties ir garbės nužeminimas prieš "вице-губернатора по духовным делам"³⁶⁷.

E.Ropo pašalinimas įgavo ir didelį tarptautinį rezonansą. Laikraštis "L'Italie" taikliai pastebėjo, kad "panašūs dalykai gali įvykti tik Rusijoje"³⁶⁸. Po to, kai 1894 m. buvo atkurti diplomatiniai santykiai tarp Rusijos ir Vatikaną, dabar vėl iškilo grėsmė, kad jie gali nutrūkti. Nors Šv. Sostas ir žinojo apie Rusijos valdžios ruošiamas akcijas prieš Vilniaus vyskupą, vis vien ten kilo didelis nepasitenkinimas. O Rusijos pasiuntinys Vatikane S.Sazonovas turėjo pripažinti, kad E.Ropas sukėlęs carinei valdžiai ypač daug rūpesčių³⁶⁹.

Tokioje situacijoje Rusijos vyriausybė pradėjo ieškoti išeities. Iš pradžių nesėkmingai ieškota tarpininkų katalikų dvasininkijos tarpe, vėliau netgi sumanyta panaikinti Vilniaus vyskupiją, tačiau šio projekto atsisakyta, nes tai būtų smarkiai pakenkę Rusijos tarptautiniam autoritetui³⁷⁰. Konflikta kuriam laikui pavyko išspręsti, kai Vatikanas sutiko, kad laikinuoju Vilniaus vyskupijos valdytoju būtų kun. Michalkevičius. Išvalgiausiai šį kompromisą pakomentavo Peterburge ėjęs laikraštis "Kraj": "Rusijos-Vatikaną santykių pablogėjimas – tai didelė nelaimė lenkams ir katalikams, gyvenantiems Rusijos imperijoje"³⁷¹.

* * *

XX a. pradžios politiniame Rusijos gyvenime nesunkiai rado sau vietos tokie politiniai veikėjai kaip E.Ropas, T.Vrublevskis ar A.Lednickis. Nors jų pažiūros nebuvo identiškos, tačiau juos vienijo supratimas, kad pavergtoms imperijos tautoms būtina

vienytis. Turėdami nemažą įtaką Vilniuje, Peterburge ir Varšuvoje, jie tapo savotišku tiltu tarp kylančių į kovą prieš carizmą tautų. Ypač palankios sąlygos tokiai veiklai atsiranda Pirmojo pasaulinio karo metais, tačiau kaip šio karo išdava kuriasi tautinės valstybės, kurios viena nuo kitos stengiasi atsitverti kuo didesne siena.

1917 m. E.Ropas ne be A.Lednickio paramos tampa Mogiliovo arkivyskupu, tačiau sovietinė valdžia už aktyvią veiklą jį suėmė ir nuteisė mirties bausme. Lenkijos vyriausybės rūpesčiu E.Ropui buvo leista išvykti į Lenkiją, bet vos atgavęs laisvę jis kreipėsi į Sovietų Rusijos užsienio reikalų ministrą G.Čičeriną (Чичерин) su prašymu, kad jam būtų leista grįžti į Rusiją po to, kai jis apsilankys Romoje karo nutraukimo su Rusija reikalu. Tačiau gavo neigiamą atsakymą, o ir tolesnės derybos Londone su sovietų atstovu nedavė rezultatų.

Po Pirmojo pasaulinio karo E.Ropas, T.Vrublevskis ir A.Lednickis atsiduria Lenkijos valdomoje teritorijoje. Nors visi trys praktiškai iki pat mirties dalyvavo politinėje veikloje, tačiau jų vaidmuo sumenkėjo ir ta veikla buvo tikrai provincinio pobūdžio palyginus su tuo, ką jie darė XX a. pradžioje ir Pirmojo pasaulinio karo metais. Visuomenė greit pamiršo jų ankstesnius nuopelnus. Ne veltui A.Lednickis T.Vrublevskio mirties proga rašė, kad "charakteringas mūsų laikų bruožas yra trumpa atmintis..."³⁷².

³⁶⁶(?) O Katedrą Wileńską // Kurjer Litewski. 1907. N 266; Dziennik Wileński. 1907. N 241 ir kt.

³⁶⁷E.Ropo 1908 04 28 laiškas T.Vrublevskiui // LMABRS. F. 7. B. 1324. L. 9.

³⁶⁸(?)Nouvelles difficultés entre le Saint Siege et le gouvernement russe (iškarpa iš laikraščio "L'Italie" 1908. N 115) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1020. D. 1. L. 196.

³⁶⁹Саонов С. Воспоминания. Москва, 1991. С. 9.

³⁷⁰(?) Sprawa biskupa Roppa // Kurjer Litewski. 1907. N 283; Wasilewski J. Arcybiskupi... S. 158; KD direktoriaus laiškas be datos Rusijos pasiuntiniui Vatikane // LMABRS. F. 43. B. 25469. L. 18; Rusijos pasiuntinio Vatikane 1907 12 10 laiškas KD direktoriui // LMABRS. F. 43. B. 24841. L. 5-6 ir kt.

³⁷¹(?) Stosunki polsko-rosyjskie (iškarpa iš laikraščio "Kraj". 1907. N 1910) // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1023. D. 4. L. 56.

³⁷²Lednicki A. T. Wróblewski...

LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE

Regina Laukaitytė

Bibliotekų kataloguose nesunkiai surasime daug knygų bei straipsnių apie garbingą lietuvių istorijos laikotarpį – “knygnešių gadyne”, nelegalios spaudos leidimą užsienyje, jos redaktorius ir bendradarbius, valstiečių bei inteligentų kovą dėl savos raštijos. Tuo tarpu kiek vėlesnis lietuviškos spaudos istorijos etapas – nuo ją legalizavusio 1904 m. gegužės 7 d. Ministrų Kabineto nutarimo iki pirmųjų laikraščių pasirodymo – beveik nežinomas. “Spauda tebuvo leista ant popieriaus; kai teko gauti koncesiją laikraščiui, teko nugalėti daugybę kliūčių ir papilti nemaža pinigų”¹, – rašė J. Tumas apie “Vilniaus žinias”. Kitų laikraščių pradžia buvo tapati.

Kaip ir slaptoji, legali lietuvių spauda buvo srovinė. Ji tęsė XIX a. pab. išsiskyrusių politinių jėgų konsolidaciją. Demokratų ir Socialdemokratų partijos Lietuvoje buvo kur kas veiklesnės negu besiformuojanti krikščionių demokratų. Pirmoji buvo įtakingesnė tarp inteligentijos, antroji – miestų darbininkų, o katalikiško Lietuvos kaimo nuomonę dažniausiai lemdavo parapijos klebonas, tad nenuostabu, kad katalikiškos periodikos buvo daug daugiau negu pasaulietinės. 1905–1907 m. Kaune, Vilniuje, Seinuose išėjo net šeši kunigų redaguojami laikraščiai (“Nedėldienio skaitymas”, “Vienybė”, “Lietuvos bitininkas”, “Šviesa”, “Šaltinis”, “Draugija”).

Istoriografijoje pirmieji katalikiški laikraščiai neužmiršti, ypač “Šaltinis” ir “Draugija”, kurie per kelis dešimtmečius tapo lietuvių kultūros fenomenu². Tačiau ir šie, ir kiti laikraščiai dažniausiai apibūdinami vien faktiniais duomenimis, – kas, kada ir kur leido;

analizuojamas jų turinys. Nežinoma leidinių priešistorė – kieno ir kokiomis pastangomis jie išėjo. Be to, išleidžiamas iš akių svarbiausias XX a. pradžios lietuvių kunigų veiklos kontekstas – pastangos susivienyti į politinę partiją (Lietuvių krikščionių demokratų partiją – LKDP) ir jos spaudos organo klausimas. Šiame kontekste svarbūs ne tik išėję, bet ir ketinti leisti laikraščiai, taip pat kunigų planai perimti jau einančius leidinius. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti aplinkybes, kuriomis 1904–1907 m. buvo ruošiasi ir pradėta leisti katalikišką spaudą bei vaidmenį, kurį jai skyrė krikščionių demokratų veikėjai.

Šaltiniai, susiję su legalios spaudos leidimo pradžia, išblaškyti įvairiuose archyvuose (caro administracijos įstaigų susirašinėjimo dokumentai saugomi Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge, Lietuvos valstybiniame istorijos archyve) bei bibliotekų rankraštynuose, kai kurie paskelbti populiarioje bei mokslinėje literatūroje³. Tai XX a. pradžios dokumentai, laišakai ir atsiminimai, kuriuose dažniausiai tik fragmentiškai užsimenama apie spaudos planus bei problemas.

VALDŽIOS POŽIŪRIS Į KATALIKIŠKĄ PERIODIKĄ

Katalikų kunigai, ėmęsi organizuoti spaudos leidybą, atsidūrė tarp dviejų opozicijų. Viena – antikatalikiška imperinė caro valdžios politika. Gražindama lietuviams spaudą, ji neatsisakė rusinimo siekių, o tik pripažino vienos iš savo priemonių neefektyvumą. Lankstesni carizmo politikai numatė, jog nuolaidos lietuviams

- ¹ Tumas J. "Vilniaus žinių" 25 m. sukakties paminėjimas / / Lietuvos aidas. 1932. Nr. 296.
- ² Laukaitis J. "Šaltinio" pradžia / / Šaltinis. 1931. Nr. 14. P. 178–179; Kulbokas Vl. Jakštas ir "Draugija" / / Lietuvos Katalikų Mokslų Akademijos suvažiavimo darbai. 3. Roma, 1938. P. 243–259; Pauliukonis P. Draugija, literatūros, mokslo ir politikos žurnalas 1907–1923 / / Aidai. 1960. Nr. 9. P. 371–381.
- ³ Ambrozevičius J. Jakšto–Dambrausko laišakai Vaižgantui–Tumui / / Athenaeum. 1938. T.9, sąs.1. P.3–47; Tumas J. Kaip aš patekau į "Vilniaus žinias" / / Krivulė. 1924. Nr. 4. P. 14–17.

padidins jų lojalumą (panaikinus spaudos draudimą, caras gavo daug padėkų) ir atsparumą lenkų kultūrinei įtakai. Lenkų valstybinės aspiracijos buvo populiarios visoje Europoje, o tai ir buvo pagrindinė caro administracijos problema vakarinėje imperijos dalyje. Tuo tarpu lietuvių tautinis atgimimas didesnio pavojaus imperijai nekėlė ir netgi atitiko jos siekius tiek, kiek priešinosi krašto lenkinimui. „Sėkmingesniai lietuvių surusinimui būtina visų pirma neleisti Lietuvos sulenkėjimo ir pasiekti, kad lietuvis suvoktų save“⁴, – rašė Kauno gubernatorius 1896 m. ataskaityje carui.

Kita vertus, legali cenzūruojama spauda turėjo išstumti iš apyvartos kontrabanda knygnešių gabenamus Amerikoje ir Prūsijoje spausdintus leidinius. Ne be reikalo Lietuvos demokratai ilgai nesiryžo atsisakyti laisvo „Varpo“, ir socialdemokratų laikraščiai dar kurį laiką ėjo užsienyje. Spaudos leidyba atsidūrė įstatymų bei potvarkių varžtuose, biurokratinio aparato valioje. Laikraščiai ar žurnalui išleisti reikėjo gauti vidaus reikalų ministro leidimą. Leidimai buvo išduodami tik įvairiose instancijose (vietos valdžios įstaigose, Policijos bei Kitatikių departamentuose) kruopščiai patikrinus prašančio asmens lojalumą. Šią funkciją atliko Vyriausioji spaudos reikalų valdyba (VSRV) Peterburge, kuriai ir buvo adresuojami lietuvių prašymai.

Iš karto po spaudos draudimo panaikinimo VSRV valdininkai buvo nustebinti lietuvių prašymų gausumu. Prašymai buvo duodami „aklai“, nes niekas negalėjo nuspėti valdybos sprendimo. Todėl ir Lietuvoje, ir Peterburge sklandė įvairūs gandai, pavyzdžiui, jog iš pradžių bus duotas leidimas tik vienam dviem laikraščiams, o kitiems – po kelerių metų ir pan. Gandus stiprino valdybos neveiklumas – atsakymų į prašymus teko laukti ištisis mėnesius. Žinoma, buvo išbandytos visos priemonės informacijai gauti ar net valdininkams paveikti – kyšiai, asmeninės pažintys ir pan.

Katalikų kunigų prašymai ir gubernatorių kanceliarijose, ir VSRV buvo traktuojami kitaip negu pasauliečių. Antai A.Smilga, P.Vileišis suskubo išleisti laikraščius dar 1904–aisiais, o pirmasis leidimas katalikiškam leidiniui duotas tik 1905 m. rudenį.

Nors juridiskai deklaravus kitatikių teises, antikatalikiška caro politika neteko atviro agresyvumo, tačiau jos esmė negalėjo pasikeisti staiga. Dešimtmečiais persekiotos Katalikų Bažnyčios

kunigams sunku buvo tikėtis propagandinės veiklos laisvės. Gubernatoriai atsargiai žiūrėjo į vyskupų bei kunigų įrodinėjimus apie katalikiškos spaudos būtinybę ir naudą. Katalikų Bažnyčios įtaka ir taip pranoko visas leistinas ribas. Be to, 1905 m. Vilniaus vyskupas E. Ropas (E. Ropp) pradėjo telkti savo diecezijos katalikus į politinę partiją*, kėlusią radikalius politinius (Lenkijos autonomijos, visuotinių, lygių rinkimų) bei socialinius (valstybinio draudimo, miškų eksproprijavimo) reikalavimus. Valdžios įstai-goms teko nelengvas uždavinys sutramdyti vyskupą ir uždaryti jo partiją. Tad ir lietuvių kunigų spaudai leisti prašymų vilkinimui priešasčių buvo pakankamai daug, pavyzdžiui: remiamasi cen-zūros nebuvimu, kaltinama politinės opozicijos organizavimu ("Kaip girdėjome, valdžia atsisakiusi daleisti Žemaičių vyskupijoje kunigams išdavinėti kurį nors perijodišką raštą iš pavojaus, kad prisivengiant susitvėrimo negeistinos jai klerikališkos partijos; atsakymas esąs status ir visa viltis prošali⁵, – rašė kun. A. Damb-rauskui kun. K. Šaulys).

1905 m. lapkričio 26 d. periodinės spaudos leidybos taisyklės caro potvarkiu buvo supaprastintos, t. y. prašymų tenkinimas perduotas vietos gubernatoriaus arba miesto viršininko žiniai. Jie privalėjo išduoti liudijimą, praėjus ne daugiau 2 mėnesiams nuo pareiškimo padavimo dienos (jei leidinys ne rusų kalba)⁶. Ta-čiau ir 1906 m. A. Dambrauskas atsakymo į savo prašymą laukė ilgiau kaip pusę metų. Taigi net ir galiojant palankesniems įsta-tymams, biurokratinis aparatas dirbo lėtai ir atsargiai, versdamas lietuvių veikėjus nežinioje planuoti spaudos leidimą.

* K. Strolmano 1904 11 18 raštas V. Adikajevskiui // Rusijos valstybinis istorijos archyvas (RVIA). F. 776. Ap. 14(1904). B. 160. L. 21.

* Ji galutinai įsteigta 1906 m. vasario 7 d. Vilniuje įvykusiame steigiamajame susirinkime ir vadinosi Lietuvos ir Baltarusijos Konstitucinė katalikų partija (KKP). Jau kovo 2 d. generalgubernatoriaus potvarkiu jos veikla buvo sustabdyta.

⁵ K. Šaulio 1905 08 25 laiškas A. Dambrauskui // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 1. D. 318. L. 7; taip pat žr.: VUBRS. F. 1. E. 206. L. 25.

⁶ Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. 1905 г. Т. 25. СПб., 1908. С. 837.

LIETUVOS VYSKUPŲ POZICIJA

Lietuviai kunigai susidūrė ir su bažnytinės vyresnybės opozicija. Tiesa, vyskupai su lietuviškos katalikiškos spaudos būtinybe sutiko, kėlė šį klausimą valdžios sluoksniuose, tarpininkavo VSRV ir ją leisti besiruošiantiems kunigams. Antai Žemaičių vyskupas M.Paliulionis parašė palankias rekomendacijas kunigams P.Januševičiui ir A.Karosui katalikiškiems laikraščiams Kaune leisti, Vilniaus vyskupas E.Ropas taip pat rūpinosi gauti leidimą laikraščiu „Katalikiška apžvalga“ Vilniuje, Seinų diecezijos valdytojas prel. J.Antanavičius ryžtingai parėmė sumanymą įsteigti spaustuvę bei katalikišką laikraštį Seinuose. Su vyskupų žinia 1904–1905 m. įvyko keletas atskirų diecezijų ir bendrų visų jų atstovų kunigų susirinkimų, svarsčiusių spaudos leidybos klausimus. Juose išryškėjo pozicijų skirtumai: nors vyskupų ir kunigų nuomonė dėl lietuviškos katalikiškos periodikos būtinybės sutapo, tokio leidinio tikslai ir programa buvo įsivaizduojama skirtingai. Šią koliziją lėmė didžiulis atotrūkis tarp bažnytinės vadovybės požiūrio į lietuvių tautinį sąjūdį ir jo aktyvių dalyvių kunigų veiklos. „<...> senesnės kartos Bažnyčios hierarchai, nors ir jausdavosi esą lietuviai, bet dėl lietuvių inteligentijos trūkumo ir lietuviškos kultūros silpnumo neturėjo drąsos pasitikėti savo pačių jėgomis. Jie instinktyviai žiūrėjo į lenkiškąją civilizaciją, kaip į ištikimiausią sąjungininę, galinčią laiduoti pergale atkakloje kovoje su pravoslavija“⁷, – rašė istorikas kun. J.Stačas. Tad lietuvišką kunigų veiklą bažnytinė vadovybė traktavo kaip pavojingą katalikybei separatizmą ir stengėsi slopinti bažnytinėmis bausmėmis. Daug kunigų jau iš dvasinės seminarijos patekdavo į lenkiškas, gudiškas, Kuršo parapijas, buvo kilnojami iš vienos vietos į kitą. Visuomeninėje kunigų veikloje vyskupai įžiūrėjo „modernizmą“, liberalizmo, pozityvumo įtaką, kurios taip pat negalėjo toleruoti. Kadangi laikraščių leidimu pirmiausia susirūpino aktyviausi kunigai, slaptos spaudos organizatoriai ir bendradarbiai, tikri „litvomanai“, vyskupai negalėjo nuspėti būsimų leidinių turinio. Čia jų taktika skyrėsi: pavyzdžiui, vysk. M.Paliulionis pabandė užbėgti katalikiškosios srovės* veikėjams už akių, išleisdamas, anot A.Dambrausko savo „oficiozą“

“Nedėldienio skaitymas”; vysk. E.Ropas norėjo išmesti iš laikraščio programos telegramas (kartu ir politinių įvykių apžvalgą); prel. J.Antanavičius intrigavo dėl “Šaltinio” redakcijos sudėties – iškėlė iš Seinų veikliausius jo kūrėjus ir bendradarbius kunigus A.Civinską, J.Totoraitį, J.Laukaitį, kun. K.Prapuolenis neapsikentęs pats išvažiavo į Kauną.

Dvasinė valdžia spaudą traktavo kaip tikėjimo, doros stiprinimo priemonę. Ši tematika buvo labai aktuali, nes kitų srovių laikraščiai ją ignoravo. Tačiau jaunoji dvasininkijos karta negalėjo tilpti vien į religinės veiklos bei pasaulėžiūros rėmus, likti 1904–1906 m. įvykių stebėtoja. Atsiradus legalaus visuomeninio, politinio darbo galimybėms, katalikų veikėjai 1905 m. pradėjo organizuoti partiją, norėjo išleisti du jos spaudos organus – valstiečiams ir inteligentijai. Po Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 m. gruodžio 6 d. įvyko steigiamasis LKDP susirinkimas, išrinkęs jos CK. Susirinkusieji pavedė CK nariams kunigams J.Tumui, J.Totoraičiui bei A.Civinskui partijos organo “Žiburio” redagavimą.

Vyskupams lietuviškos katalikiškos partijos organizavimas buvo nepriimtinas. Vysk. E.Ropas dar tą pačią gruodžio 6 d. pakvietė susirinkimo dalyvius į kurią ir paragino prisijungti prie kuriamos Vilniuje KKP. Vysk. M.Paliulioniui taip pat buvo artimesnė KKP – sausio pradžioje jis išsiuntinėjo savo diecezijos kunigams jos programą, įsakydamas apsvarstyti dekanatų susirinkimuose. Nė vienas vyskupas neaprobavo P.Būčio jiems pateiktos LKDP programos, tad negalėjo būti kalbos ir apie pritarimą jos spaudos organui. Tokia vyskupų pozicija suardė numatytą LKDP įsteigimo planą, o kartu sužlugdė ir pačią partijos laikraščio idėją.

⁷ Stakauskas J. Vyskupas M.L.Paliulionis ir lietuviškasis klausimas // Židinys. 1939. Nr. 8/9. P. 230.

* “Katalikiškąją srovę” čia vadinami jaunosios lietuvių dvasininkijos kartos veikėjai, “Apžvalgos” ir “Tėvynės sargo” leidėjai bei bendradarbiai. Atsiriboję nuo varpininkų dėl jų religinio indiferentizmo, nesutarimų kovos dėl lietuvių tautos teisių taktikos ir kitais klausimais, jie sudarė atskirą politinę srovę, kurios programa buvo paskelbta 1907 m. “Draugijoje”. Didžiajame Vilniaus Seime šios srovės veikėjai pasivadino krikščionimis demokratais.

Taigi Lietuvos vyskupai pritarė katalikiškos periodikos leidimui, ją rėmė, tačiau jų konservatyvumas, pastangos apsiriboti vien religine tematika ir prolenkiška politinė orientacija buvo kliūtis krikščionių demokratų veikėjams.

PIRMIEJI BANDYMAI PETERBURGE

Legalizavus spaudą, iš karto nustojo ejęs "Tėvynės sargas". Su palengvėjimu atsidusę leidėjai neišleido net beveik parengto spaudai paskutinio jo numerio. "Tėvynės sargas" jau seniai sunkiai vertėsi, – ir dėl lėšų stokos, ir dėl redakcijos sunkumų (redaktorius kun. A.Milukas gyveno Šveicarijoje, o spausdinta Tilžėje). Lietuviai kunigai liko ne tik be spaudos, bet ir be centro, kuris būtų galėjęs koordinuoti katalikiškosios srovės veiklą. Kito centro nebuvo. Suvaržyti draudimo laisvai važinėti, kunigai tarpusavyje bendravo daugiausia vien laiškais. Tai labai apsunkino aktualių klausimų svarstymą, sumanymų įgyvendinimą. Katalikiškosios srovės autoritetai, tautinio sąjūdžio lyderiai buvo išsisklaidę savo parapijose, o dalis jų gyveno Peterburge. XIX a. ten buvo perkeltos svarbiausios Katalikų Bažnyčios įstaigos – metropolijos kurija, Dvasinė akademija ir seminarija. Jose dirbo nemažai lietuvių kunigų, kurie stengėsi panaudoti savo aukštą padėtį Bažnyčios ir Lietuvos labui (J.Mačiulis–Maironis, A.Dambrauskas–Jakštas, P.Bučys, K.Prapuolenis, o šiek tiek vėliau – J.Matulevičius ir kt.).

Pirmieji katalikiško laikraščio leidimu suskato rūpintis Peterburgo dvasinėje akademijoje profesoriavę kunigai lietuviai. Tikėdamiesi silpnesnės cenzūros, jie norėjo leisti laikraštį Peterburge, kur, be to, buvo pakankamai jėgų jam redaguoti. Laikraščio redaktoriumi jau nuo seno buvo numatytas Andrius Dubinskas (1868–1945), dirbęs tuo metu Finansų ministerijoje. Baigęs Seinų kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, A.Dubinskas kunigu netapo, tačiau ryšių su studijų draugais nenutraukė, bendradarbiauvo nelegalioje katalikiškoje spaudoje, ją platino. Dėl bemaž visuotinio pasauliečių inteligentų nutolimo nuo religijos ir Bažnyčios, A.Dubinskas buvo tikras radinys dvasininkams, ieškojusiems būdų apeiti valdžios suvaržymus. Jis pirmasis pabandė gauti caro

administracijos leidimą katalikiškam laikraščiui leisti, tačiau greitai turėjo atsisakyti savo ketinimų, nes valdžia draudė valdininkams užsiimti pašaliniais darbais⁸. Tuomet nominaliu redaktoriumi (faktiniu paliekant A. Dubinską) buvo pakviestas J. Januškevičius, mokytojas, bendradarbiavęs Peterburgo vokiečių ir lenkų spaudoje. 1904 m. gegužės 18 d. jis įteikė prašymą katalikiškam laikraščiui „Žiburys“ leisti⁹.

Matyt, mažai tikėdamiesi teigiamo VSRV sprendimo, tuo pačiu metu P. Būčys parašė laišką į Seinus, o A. Dambrauskas – į Kauną kun. P. Januševičiui, kuriais paragino kunigus siųsti prašymus spaudai leisti¹⁰. Seinai į P. Būčio raginimą neatsiliepė, o P. Januševičius nedelsdamas padavė VSRV prašymą savaitraščiui „Lietuva“.

Išsiuntus prašymus, prasidėjo ilgi laukimo mėnesiai. VSRV neskubėjo į juos atsakyti, rinko nuodugnias žinias apie prašytojus. Lietuvoje tuo metu kunigai sujudo rinkti spaudai pinigų. Jie plaukė į einamąją kun. K. Šaulio sąskaitą Panevėžio banke ir buvo numatyti „Žiburio“ leidybai¹¹.

Nesulaukus jokio VSRV atsakymo, lietuviškos spaudos cenzorius prof. E. Volteris 1904 m. rudenį pasiūlė Akademijos profesoriams išleisti kalendorių¹². Ši idėja buvo greitai realizuota: 1905 m. vasario pradžioje pasirodė „Metraštis, arba Kalendorius“, išleistas Peterburgo lietuvių labdariškosios draugijos lėšomis. Jam medžiagą telkė, redagavo ir spausdinimu rūpinosi P. Būčys, labai greitai parengęs pirmąjį kalendoriaus numerį. Vis dėlto numeris pavėlavo, ir leidėjai patyrė didelių nuostolių¹³. Į Lietuvą buvo atsiųsta daugiau nei 2000 egz., tačiau jų išplatinti nepavyko¹⁴, nes dauguma kaimo gyventojų jau buvo įsigiję kurį nors iš anksčiau išėjusių tų metų kalendorių.

⁸ A. Dambrausko 1904 05 16 laiškas J. Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 12.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ K. Šaulio 1904 05 07 laiškas A. Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 318. L. 2; 1905 11 5 d. laiškas // Ten pat. L. 8.

¹² A. Dambrausko 1904 09 26 laiškas J. Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9., sąs. 1. P. 13.

¹³ P. Būčio 1905 04 30 laiškas J. Tumui // VUBRS. F. 1. D. 456. L. 8.

¹⁴ J. Sriuoginio 1905 06 21 laiškas P. Būčiui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – NBR). F. 160. B. 37. L. 1.

P.Būčio redaguojamas Peterburgo lietuvių labdariškosios draugijos „Metraštis, arba Kalendorius“ išėjo ir kitais, 1906 m. Vėliau jam skirta energija buvo nukreipta į katalikiškų laikraščių leidybą.

PLANAI PERIMTI „LIETUVIŲ LAIKRAŠTĮ“

Ištrigus „Žiburio“ ir „Lietuvos“ prašymams, katalikams kilo idėja perimti „Lietuvių laikraštį“. Tai buvo pirmasis legalus laikraštis lietuvių kalba, išėjęs Peterburge 1904 m. lapkričio 18/graudžio 1 d. Jo steigėjas, leidėjas, o vėliau ir redaktorius buvo Antanas Smilga (1868–1920), vertęs Peterburge prekyba. Smilgų namuose rinkdavosi lietuviai inteligentai, tarp jų minėti Dvasinės akademijos profesoriai, dažnas svečias čia buvo Maironis. Matyt, tautiečių paskatintas ir padrąsintas A.Smilga bandė gauti leidimus lietuviškiems kalendoriams bei maldaknygėms dar 1896–1902 m.¹⁵ „Lietuvių laikraščio“ redaktoriaus K.Vairo–Račkausko nuomone, ir šio savaitraščio leidybos A.Smilga ėmėsi Maironio įkalbinėjamas¹⁶.

Pradėjęs leisti „Lietuvių laikraštį“, A.Smilga asmeniniais laiškais pakvietė Lietuvos kunigus bendradarbiauti, tačiau savaitraščiui jų rašė tik vienas kitas. Aktyviau talkino Peterburgo dvasinės akademijos profesoriai (Maironis, A.Dambrauskas, P.Būčys). Laikraštis laikėsi katalikiškos krypties, ir visą neilgą jo gyvavimo laiką nuolat buvo keliamas klausimas – kaip padaryti jį „kunigijos organu“. Patogi proga atsirado dar beruošiant spaudai pirmąjį numerį. S.Baltramaičiui atsisakius redaguoti „Lietuvių laikraštį“, jo vietą sutiko užimti P.Būčys. Tačiau su tuo nesutiko metropolitas J.Šembekas, nenorėjęs, kad akademijos profesoriai užsiimtų pašaliniais darbais¹⁷.

Toli nuo Lietuvos leistas „Lietuvių laikraštis“ čia nebuvo populiarus. Be to, kaip rašė kun. D.Tumėnas, „tai laikraštis pervis literariškas; prasčiokėliams jis nėr žingeidus“¹⁸.

Lietuvoje mažai skaitomas, „Lietuvių laikraštis“ darėsi leidėjui nuostolingas (tiražas siekė vos 1000 egz.). Jau 1905 m. pradžioje pasklido gandas, kad A.Smilga sutiktų savo laikraštį parduoti. Daugeliui Lietuvos kunigų tokia galimybė atrodė priimtina, jie ragino Peterburgo dvasinės akademijos profesorius ją išnaudoti¹⁹.

Klausimas tapo itin aktualus, pradėjus svarstyti LKDP organizavimo būdus. "Partijos organui gal būtų galima "Liet. laikr." suvartoti, paimant jį į savo rankas. Mūsų užkampyje daug sykių buvo apie vistat šnekėta <...>"²⁰, – rašė P.Būčiui kun. J.Bikinas iš Rietavo 1905 m. pavasarį. Tačiau profesoriai savaitraščio pirkti neskubėjo. "Anot Mačiulio [Maironio – R.L.], kam mums ir pirkti; juk mes galim ir už dyką naudotis iš jo. Galutinai ir aš randu, kad taip iklaikei bene bus geriausiai: galima LL. viską beveik talpinti, net ir tokius dalykus, kurių "dvasiškame laikr[astyje]" negalėtumėm talpinti, dvasiškai valdžiai mums to neleidžiant"²¹, – svarstė A.Dambrauskas.

Nesulaukdamas kunigų apsisprendimo, 1905 m. rudenį A.Smilga parašė vysk. M.Paliulioniui "dievobaimingą gromatą", prašydamas nupirkti jo laikraštį²². Tačiau ir vyskupas savaitraščio nepirko – tikėjosi greitai sulaukti leidimo savo "Nedėldienio skaitymui". Negalėdamas išsilaikyti, 1906 m. sausio pradžioje "Lietuvių laikraštis" staiga, net neįspėjęs savo skaitytojų, sustojo.

P.JANUŠEVIČIAUS "LIETUVA"- "KRYŽIUS"

Kauno kunigų seminarijos profesorius Povilas Januševičius (1866–1948) savo prašymą savaitraščiu "Lietuva" Kaune leisti išsiuntė į VSRV 1904 m. gegužės 22 d.²³ Jis tai padarė gana skubotai, net nepasirūpinęs vyskupo rekomendacija (pastarasis buvo išvykęs).

¹⁵ Tyla A. Mėginimai legaliai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu // Spauda ir spaustuvės. V., 1972. P. 60–63.

¹⁶ Vairas K. Maironis "Lietuvių Laikraštyje" // Ateitis. 1944. Nr. 111. P. 3.

¹⁷ A.Dambrausko 1904 11 09 laiškas J.Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 15.

¹⁸ D.Tumėno 1905 11 16 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. D. 232. L. 19.

¹⁹ P.Januševičiaus 1905 11 22 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 206. L. 32; J.Bikino 1905 09 21 laiškas A.Dambrauskui // VUB. F. 1. D. 306. L. 7.

²⁰ J.Bikino 1905 05 06 laiškas P.Būčiui // NBRŠ. F. 160. B. 23. L. 2.

²¹ A.Dambrausko 1905 03 14 laiškas J.Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 21.

²² J.Bikino 1905 09 21 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 306. L. 7.

²³ P.Januševičiaus 1904 05 22 prašymas VSRV // RVIA. F. 776. Ap. 14(1904). B. 101. L. 1.

“Vietiniai gyventojai lietuviai-žemaičiai beveik visai neturi dvasinio maisto: priversti maitintis iš abejotino ir įtartino prūsiškos bei amerikietiškos literatūros šaltinio, kas gana kenksmingai veikia visą lietuvių ir žemaičių gyvenimą. Atitraukti juos nuo šio šaltinio gali tik geri leidiniai, prieinami plačiajam skaitytojų ratui”²⁴, – argumentavo savo prašymą P.Januševičius.

Iki vėlyvo rudens negavęs jokie atsakymo, lapkričio pabaigoje jis kreipėsi į vyskupą pagalbos. Pastarasis P.Januševičiaus ketinimams pritarė ir dar vasarą buvo davęs trumpą pažymą, kad kliūčių leisti periodinį savaitraštį nėra²⁵, o klausimui nejudant iš vietos net norėjo parašyti vidaus reikalų ministrui²⁶. Gavęs raštišką P.Januševičiaus prašymą išrūpinti leidimą lietuviškam savaitraščiui “Lietuva” (o jei tas pavadinimas netiktų, – “Kryžius”) Kaune (arba, jei ten negalima, – Vilniuje) leisti²⁷, vyskupas parašė ilgą ir labai palankų šiam sumanymui raštą Kauno gubernatoriui. Jame vyskupas išdėstė savo samprotavimus apie spaudos paskirtį šviesti bei auklėti liaudį ir nurodė, kad tokį leidinį gali leisti tik dvasininkija: “Ji juk pašaukta saugoti ir dorovinius–religinius pradus, ir esamą visuomeninę santvarką; kasdien susijusi su valstiečio gyvenimu, ji pažįsta jo būdą, papročius, jo buitį, visą jo gyvenimą; ji kalba su juo ta pačia suprantama, paprasčia kalba, – jo kalba prilygsta jo protiniam lygiui”²⁸.

Šį vyskupo raštą P.Januševičius pats nunešė Kauno gubernatoriui, prašydamas išsiųsti į Peterburgą su palankiu savo atsiliepimu. Gubernatorius P.Veriovkinas tarpininkauti šiuo klausimu dėsė. Vysk. M.Paliulionio įkalbinėjamas, jis motyvavo bijąs “katalikiškos partijos”²⁹, tačiau galiausiai pasirašė palankų raštą vidaus reikalų ministrui. Palankiai apibūdinęs P.Januševičiaus asmenį (“moraliniu ir politiniu požiūriu visai patikimas, jo visuomeninė bei tarnybinė veikloj nieko smerktino pastebėta nebuvo”) ir pabrėžęs vyskupo pritarimą, nuo savęs gubernatorius pridėjo: “<...> dėl visuotinio lietuvių kaimo gyventojų raštingumo pareikalavimas skaitymui gimtąja kalba taip jaučiamas, kad anksčiau nurodyto laikraščio reikšmės negali sumenkinti jau leisti lietuvių spaudos organai, išeinantys S. Peterburge ir Vilniuje, nes yra skirti inteligentiškesnei tų pačių gyventojų klasei”³⁰.

Taigi savo laikraštį P.Januševičius ketino skirti kaimo gyventojams. Laiškuose A.Dambrauskui jis dėstė: “Man norėtųs išgauti

daleidimą laikraščiu išleidinėti Kaune. Kolei kas bus, aš jį paaukaučiau gaspadinių, mergaičių ir davatų reikalams?! Išleidinėčiau mažomis knygelėmis iki atsirastų geras vedikas”³¹. “<...> jei aš pats valdyčiau laikraštį, – tai aš ir išleidinėčiau savais pinigais, – kaip jau ten butų, taip butų gerai: jei ir duotų kas pašalpa – pinigais – iš karto neimčiau, iki mano laikraštis to neužsipelnytų; dar labjaus neimčiau pinigų iš bendrojo išdo, – nes iš šio nei Tamsta negalėtumei duoti, nei aš imti, – nes jis yra visų”³². Iš šių žodžių galima spręsti, jog P.Januševičius nesiruošė leisti katalikiškosios srovės organo. Vis dėlto “Lietuvos” programa apėmė ne tik religijos, bet ir mokslo, medicinos, literatūros ir kitas sritis, daug vietos skyrė informacijai. Taigi iki “kolei kas bus” buvo paliktas rezervas.

Po pakartotinio prašymo, 1905 m. pavasarį–vasarą P.Januševičiaus byloje VSRV pradėjo kauptis dokumentai – Policijos ir Kitatikių departamentų liudijimai, jog jokių kompromituojančių duomenų apie šį asmenį nėra. Tačiau biurokratinė mašina įsisuko per vėlai: vyskupas jau buvo atšaukęs savo rekomendacijas P.Januševičiui.

“Girdėjau, jog mūsų Didžiūnai [t. y. vyskupai – R.L.] apie laikraštį labai mąsto ir svarsto, bet man nei pusę žodelio nesako”³³, – rašė P.Januševičius A.Dambrauskui 1905 m. vasario pradžioje. Šių svarstymų išdava buvo jam netikėta: vyskupas pareikalavo pakeisti laikraščio pavadinimą (į “Nedėlinis atilsis”) ir susiaurinti programą, norėdamas “įgyti laikraštį vien tik Religijos dalykams”³⁴.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat. L. 4..

²⁶ P.Januševičiaus 1904 10 15 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 206. L. 24.

²⁷ P.Januševičiaus 1904 11 20 prašymas Telšių arba Žemaičių vyskupui // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 101. L. 5.

²⁸ Telšių vyskupo 1904 11 22 rašto Kauno gubernatoriui kopija // Ten pat. L. 8.

²⁹ P.Januševičiaus 1904 12 03 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 206. L. 25.

³⁰ Kauno gubernatoriaus P.Veriovkino 1904 12 09 raštas vidaus reikalų ministrui // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 101. L. 22.

³¹ P.Januševičiaus 1904 10 15 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 206. L. 24.

³² P.Januševičiaus 1905 02 02 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 29.

³³ Ten pat.

³⁴ P.Januševičiaus 1905 02 10 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 31.

P.Januševičius bandė vyskupą perkalbėti (prašė A.Dambrauską jį palaikyti, nes vyskupas kaip tik vyko į Peterburgą), – nenorėjo trumpinti programos ir siųsti naują, jau trečią prašymą, neturėdamas atsakymo nei į vieną ankstesnių³⁵. Galiausiai jis apsisprendė nieko nekeisdamas laukti VSRV atsakymo. Tačiau vysk. M.Paliulionis 1905 m. vasario 22 d. pasirašė rekomendaciją Kauno dvasinės seminarijos rektoriui prel. A.Karosui “Nedėldienio skaitymui” leisti, kurioje pareiškė, jog ankstesnis leidimas, jo išduotas P.Januševičiui, netenka galios³⁶.

Istoriko J.Stakausko nuomone, vysk. M.Paliulionis atšaukė savo sutikimą todėl, kad palaikė P.Januševičių kraštutiniu tautininku. Jis bijojo, kad naujosios lietuvių kunigų kartos veikla per daug nenukryptų į tautiškumą ir nepakenktų Bažnyčios labui. Labiau pasitikėdamas buvusiu savo sekretoriumi A.Karosu, vyskupas jam patikėjo naujo lietuviško laikraščio leidimą, pats padiktavo jo programą³⁷. Toks vyskupo žingsnis tik pagilino konfliktą su tautinio sąjūdžio veikėjais ir sužlugdė pirmą katalikišką laikraštį.

VYSKUPO OFICIOZAS “NEDĖLDIENIO SKAITYMAS”

Prel. Antanas Karosas (1856–1947) įteikė prašymą savaitraščiui “Nedėldienio skaitymas” Kaune leisti 1905 m. vasario 23 d.³⁸ Nors vysk. M.Paliulionio ir Vilniaus generalgubernatoriaus rekomendacijos buvo teigiamos, ir šis prašymas VSRV įstrigo, buvo “greitinamas”. Leidimas duotas tik spalio 3 d.³⁹

“Nedėldienio skaitymo” programa buvo dvigubai trumpesnė negu “Lietuvos”. Ją sudarė 6 skyriai: svarbiausi vyriausybės nurodymai, religiniai bei doroviniai, žemės ūkio klausimai, trumpos žinios, Lietuvos spaudos apžvalga ir redakcijos atsakymai, skelbimai⁴⁰. Istorikas J.Stakauskas teigė, jog “Nedėldienio skaitymo” programą nulėmė vyskupo abejingumas tautiniam susipratimui – tautybė, patriotizmas ir politika nerado joje vietos⁴¹. Šis priekaištas pernelyg maksimalistiškas. Patriotizmo reikia ieškoti ne leidinių programoje, bet turinyje. Prašymuose, adresuotuose Peterburgo įstaigoms, nė vienas lietuvių veikėjas nesiskelbė propaguosiąs tautinį atgimimą ar politines platformas.

Katalikiškosios srovės veikėjai žinią apie "Nedėldienio skaitymą" sutiko neslėpdami priešiškuo: "<...> "Skaitymai", žinoma, eis, juk JEK-cija [Jo Ekscelencija – R.L.] nuo savo užmanymo neatsisakys geruoju, negut reiktų padaryti streiką tarp jo bendradarbių"⁴², – rašė A.Dambrauskui K.Šaulys.

Tautinio atgimimo veikėjams ypač apmaudus buvo vyskupo ketinimas leisti laikraštį senąja rašyba (su lenkiškais ł, cz, sz ir kt.). Rašybos klausimas jau seniai buvo virtęs smarkių ginčų objektu, svarstytas kuriose, kunigų susirinkimuose⁴³. Senosios kartos kunigai atkakliai gynė vysk. A.Baranausko rašybą, o vyskupai tarėsi galį tarti šiuo klausimu lemiamą žodį.

Kunigus toks dvasinės valdžios konservatyvumas varė į neviltį: "Jeigu mes negalim da užmiršti senos rašybos ir senos maldaknygių kalbos, tai ką čia mums ir besvajoti apie lietuviškus laikraščius. Tegu tais dalykais užsiima svietiškieji. Jie turi pilną tiesą tuose dalykuose neatsižiūrėti ant dvasiško autoriteto <...>. Kai jie galutinai iškovos tiesas ir dėl naujos rašybos ir grynos lietuviškos kalbos, tai ir mes galėsime be baimės atsitraukti nuo apipelėjusio bažnytinio mūsų žargono"⁴⁴, – rašė A.Dambrauskas J.Tumui 1904 m. rudenį.

"Nedėldienio skaitymo" subredaktoriai dvasinė valdžia pakvietė kun. Domininką Tumėną (1860–1919), vieną iš slaptąjo "Tėvynės sargo" steigėjų ir redaktorių. Jis iš pradžių buvo apsisprendęs už naująją rašybą, tačiau, susitikęs su prel. A.Karosu ir vysk.

³⁵ P.Januševičiaus 1905 02 22 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 32.

³⁶ Vysk. M.Paliulionio 1905 02 23 rekomendacija prel. A.Karosui // RVIA. F. 776. Ap. 15 (1905). B. 46. L. 3.

³⁷ Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias. 1939. Nr. 7/8. P. 551.

³⁸ Prel. A.Karoso 1905 02 23 prašymas VSRV // RVIA. F. 776. Ap. 15 (1905). B. 46. L. 1.

³⁹ VSRV viršininko liudijimas, išduotas prel. A.Karosui 1905 10 03 // Ten pat. L. 15.

⁴⁰ Prel. A.Karoso 1905 02 23 prašymas VSRV // Ten pat. L. 2.

⁴¹ Stakauskas J. Lietuviškasis klausimas... // Tiesos kelias. 1939. Nr. 7/8. P. 551.

⁴² K.Šaulio laiškas A.Dambrauskui (nedatuotas) // VUBRS. F. 1. D. 318. L. 10.

⁴³ P.Januševičiaus 1904 12 12, 1905 02 02 laišakai A.Dambrauskui // VUB. F. 1. E. 206. L. 26, 29 ir kt.

⁴⁴ A.Dambrausko 1904 10 12 laiškas J.Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 14.

M.Paliulioniu, savo nuomonę pakeitė, – sutiko redaguoti senąją. „Taigi, sulauksime nemažai aptauzyjimų iš pusės mūsų kontrklerikalų“⁴⁵, – įvertino šį sprendimą P.Januševičius. Vis dėlto kunigams pavyko išvengti pavojaus išleisti laikraštį XIX a. rašyba. Metų pabaigoje vyskupas pagaliau nusileido kunigų spaudimui ir pakeitė „Nedėldienio skaitymo“ rašybą naująja, nors ir pabrėžė nematąs „jokios racijos“⁴⁶.

Vysk. M.Paliulionio pasirengimai leisti „Nedėldienio skaitymą“ nepriverstė katalikiškosios srovės veikėjų atsisakyti savo leidinio, nors kelių tos pačios krypties laikraščių išsilaikymas daugeliui atrodė abejotinas. „Nekurie mano busiant tiktai skaitymas davatkoms. Mums neatbutinai reikia kito laikraščio ir dėlto tikimės, kad prižadėtas „Žiburys“ teks mūsų draugijai“⁴⁷, – rašė kun. V.Jarulaitis A.Dambrauskui vos įkurtos Šv. Kazimiero draugijos valdybos vardu. Beje, steigiamajame šios draugijos susirinkime 1905 m. spalio 12 d. vysk. M.Paliulionis neleido svarstyti laikraščio klausimo, nors leidimas „Nedėldienio skaitymui“ – pirmam katalikiškam laikraščiui – jau buvo gautas. Akivaizdu, kad šį darbą vyskupas norėjo sutelkti savo rankose, neutralizuoti aktyviųjų katalikų veikėjų įtaką.

Susiklostė gana paradoksali situacija: lapkričio mėn. išėjęs „Nedėldienio skaitymas“ merdėjo („Kol kunigai pradės rašinėti, daug da laiko praeis, dėl kunigų rašymo „NedSK“ gal suvis numirti, <...> pas mus turi atlikti darbą, gal sakyti, viena redakcija; taigi ant kunigų negal tikėtis“⁴⁸, – rašė kun. K.Šleivys), o dvasininkai ruošėsi išleisti dar bent du katalikiškus laikraščius – inteligentams ir kaimo žmonėms. Tokią situaciją nulėmė tai, kad galėjusių rašyti į lietuvišką spaudą kunigų nebuvo daug. Vieniems trukdė veiklumo stoka, kitiems – nepakankamas kalbos mokėjimas, dar kitiems – prolenkiškos pažiūros. Antai kun. V.Jarulaitis 1905 m. rudenį laiške A.Dambrauskui galėjo nurodyti vos porą „dorai besidarbuojančių“ Kauno kunigų – P.Januševičių ir P.Dogelių, kiti „kaip rodos būtų visai svetimtaučiai“⁴⁹. Ir P.Januševičius laiške guodėsi neturįs su kuo iš dvasininkų Kaune pasikalbėti („nes kunigų stoka“⁵⁰), dvasininkų neveiklumu: „Pas mus mažai ką darome: visi teip sau gyvename, tarsi jokių nebūtų reikalų ir darbų“⁵¹. Taigi tam nedaugeliui lietuvių kunigų nepalaikius

“Nedėldienio skaitymo”, jis buvo pasmerktas žlugti. Tai iš tiesų greitai įvyko. Aštriai kritikuotas ir privačioje korespondencijoje (“Visi susirinkusieji vienbalsiai šaukia, kad “NedSK” redakcija kuo greičiausiai permaintytų, nes dabartinė visai netikusi, daro gėdą kunigams, <...> pažemina katalikišką pressą žmonių akyse”⁵², – referavo į šv. Ignaco atlaidus Plungėje susirinkusių kunigų nuomonę K.Šleivys), ir spaudoje (“N.Skait.” laikraštėlis visai menkas, be jokios pakraipos, nė dvasiškas, nė politiškas, į “šio svieto” dalykus mažai tesikiša”⁵³), “Nedėldienio skaitymas” išsilaikė vos 2 metus. Per tą laiką pasikeitė bent trys redakcijos. 1906 m. vasarą Šv. Kazimiero draugija ultimatyviai pareikalavo vyskupą perduoti laikraščio leidimą į jos rankas: “Nedėldienio Skaitymus” supeikėm bjauriai, o į jo vietą nusprendėm (jei jo kun. Vyskupas neatiduos mums ir tai be jokių sąlygų) leisti mėnesinį dėl inteligentijos ir savaitinį, o toliau pussavaitinį, dėl liaudies”⁵⁴, – rašė kun. J.Strimavičius P.Būčiui apie visuotinį draugijos susirinkimą Kaune. Vyskupas laikraštį atidavė, tačiau jo populiarumas liko menkas. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodo radikali laikraščio reforma, padaryta 1907 m. gruodžio mėn., kai vietoj 103 “Nedėldienio skaitymo” numerio išėjo pirmasis naujo laikraščio (“Vienybė”) numeris.

Jis buvo siuntinėjamas tiems patiems prenumeratoriams, naują savaitraštį redagavo Kauno katedros vikaras kun. Antanas Alekna (1872–1930), kuris nuo 1907 m. vasario faktiškai redagavo ir “Nedėldienio skaitymą”. Taigi pasikeitė tik forma ir pavadinimas.

⁴⁵ P.Januševičiaus 1905 11 07 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 327. L. 4.

⁴⁶ P.Januševičiaus 1905 12 31 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 5.

⁴⁷ V.Jarulaičio 1905 10 22 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 292. L. 2.

⁴⁸ K.Šleivio laiškas A.Dambrauskui (nedatuotas) // VUBRS. F. 1. E. 55. L. 25.

⁴⁹ V.Jarulaičio 1905 10 22 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 292. L. 2.

⁵⁰ P.Januševičiaus 1904 10 15 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 206. L. 24.

⁵¹ P.Januševičiaus 1904 10 05 laiškas A.Dambrauskui // Ten pat. L. 23.

⁵² K.Šleivio 1906 08 11 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 55. L. 27.

⁵³ Kun. P. V-nas /P. Vilūnas/. Visuomenės veikėjų katalikų darbas Lietuvoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 155.

⁵⁴ J.Strimavičiaus 1906 08 06 laiškas P.Būčiui // Lietuvos archyvas (toliau – LVA). F. 1674. Ap. 1. B. 152. L. 56.

Kaip ir ankstesni redaktoriai, A. Alekna beveik vienas prirašydavo savo savaitraštį, pasirašinėdamas daugybe slapyvardžių bei slapyraidžių⁵⁵.

“Nedėldienio skaitymo” istorija netiesiogiai rodo jaunosios ir senosios dvasininkijos kartos jėgų santykį Lietuvoje. Pastaroji galėjo atspindėti vien oficialią valdžios politiką, buvo per daug nutolusi nuo tautos siekių, orientavosi tik į religinius jos poreikius. Tokia programa revoliucijos laikotarpiu būtų eliminavusi konfesinę inteligentiją iš politinių jėgų arenos, kurios dešinėje jos veikėjai tvirtai stovėjo jau nuo XIX a. pabaigos.

“ŽIBURYS”

Apie jo prašytoją Juozą Januškevičių (1863–1960) turime labai nedaug žinių. Iki 1906 m. jis gyveno Peterburge, kur vertėsi privačiomis vokiečių ir lotynų kalbų pamokomis, rašė į vietos vokiečių bei lenkų spaudą⁵⁶. Matyt, jis buvo Peterburgo lietuvių draugijų narys, todėl kunigams pažįstamas.

Trūksta žinių ir apie J. Januškevičiaus prašymo likimą. Istoriografijoje šis “Žiburys” neminimas, nes neišėjo. Iš užuominų šaltiniuose galima spėti, kad “Žiburio” byla tęsėsi 1904–1906 m., prarandant ir vėl atgaunant viltį, kad jis galų gale bus leistas.

Kaip jau minėta, J. Januškevičius padavė prašymą “Žiburiui” 1904 m. gegužės 18 d., kuris ilgam įklimpo VSRV. Tik lapkričio 9 d. A. Dambrauskas pranešė J. Tumui, kad leidimas nebus duotas, nes J. Januškevičius “pripažintas už neištikimą valdžiai žmogų”⁵⁷. Nežinia kokių priemonių buvo imtasi įtikinti valdžią prašytojo lojalumu, tačiau beveik po metų, t. y. 1905 m. rugsėjo mėn., valdyba rado naują pretekstą leidimo neduoti, – J. Januškevičius neturėjo universiteto diplomo⁵⁸. Tuomet buvo padarytas sėkmingas manevras: J. Januškevičius pakvietė “Žiburio” redaktoriumi A. Dubinską, kuris, be jau minėtų mokyklų, buvo baigęs ir Peterburgo universiteto Teisės fakultetą. Lapkričio 5/18 d. leidimas “Žiburiui” buvo gautas⁵⁹, oficialiu jo redaktoriumi patvirtintas A. Dubinskas⁶⁰.

Gandas, kad “Žiburys” bus leistas, pasiekė Lietuvą dar rugsėjo mėn. Remdamasis kažkokiais Peterburgo šaltiniais, jį paskleidė

kun. J.Karbauskas⁶¹. „Žiburys“ buvo pirmasis, ilgai puoselėtas kunigų sumanymas, nuo 1904 m. pavasario jam rinktos lėšos. Sužinojus apie VSRV leidimą, laikraščio leidėja iš karto pasisiūlė būti „Šaltinio“ draugija, įkurta 1905 m. vasarą Plungėje katalikiškai spaudai leisti. „Musų bendrija noriai prisiima išleidinėjimą minėto laikraščio ant savęs, jei tiktai Jusų Mylista sutiksime buti jojo redaktoriumi. P[onas] Dubinskas gal neatsisakytų buti nominališku „Žiburio“ leidėju ir sądarbininku, o mes priduoatume kaštą“⁶², – rašė A.Dambrauskui vienas „Šaltinio“ draugijos organizatorių kun. J.Bikinas.

„Šaltinio“ draugija Plungėje gyvavo neilgai – vysk. M.Paliulionio iniciatyva susirinę Kaune visų trijų Lietuvos vyskupijų kunigai spalio 13 d. įsteigė vietoj jos Šv. Kazimiero draugiją. Nors, vykdamį į šį susirinkimą, kunigai ruošėsi jame įkurti „Žiburio“ redakciją⁶³, vyskupas, kaip minėta, šio klausimo svarstyti neleido. Mat jau buvo gautas leidimas „Nedėldienio skaitymui“, kurį M.Paliulionis protegavo. Tačiau kunigai „Žiburio“ neatsisakė, ir naujoji Šv. Kazimiero draugija buvo pasiruošusi jį leisti.

Šv. Kazimiero draugijos vadovybė (V. Jarulaitis) atkakliai vengė leisti „Nedėldienio skaitymą“, kuris iš karto pelnė kunigų priešišumą dėl vyskupo pasiryžimo spausdinti jį senąja rašyba. Sužinojęs apie oficialų „Žiburio“ leidimą (A.Dambrauskas informavo telegrama), V.Jarulaitis taip pat telegrama paragino „petropiliečius kuoveikiausiai pradėti rengti redakciją, pasinaudojant pinigais, surinktais tam tikslui pirm 2 metų“⁶⁴. Taigi Lietuvos kunigai planavo leisti „Žiburių“ Peterburge, akademijos profesorių reda-

⁵⁵ Šležas A. Prof. Kan. Antanas Alekna // Athenaeum. 1932. T. 2, sąs. 1. P. 46.

⁵⁶ Lietuviškoji enciklopedija. Boston, 1956. T. 9. P. 298–299.

⁵⁷ A.Dambrausko 1904 11 09 laiškas J.Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 15.

⁵⁸ A.Dambrausko 1905 09 30 laiškas J.Tumui // Ten pat. P. 24.

⁵⁹ J.Bikino 1905 11 10 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 957. L. 3.

⁶⁰ A.Dambrausko 1905 11 10 laiškas P.Januševičiui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 26.

⁶¹ J.Bikino 1905 09 21 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 306. L. 7.

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ J.Bikino 1905 11 10/23 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. D. 957. L. 3.

guojamą. Lėšas jo leidimui žadėjo duoti Šv. Kazimiero draugija, ketinusi padaryti šį laikraštį "centrališkuoju Lietuvos kunigijos organu"⁶⁵.

Vis dėlto "Žiburio" redakcija Peterburge nebuvo sudaryta. A.Dambrauskas, seniai numatytas ir visų raginamas jį redaguoti, nesiryžo imtis šio darbo. Ilgame laiške Šv. Kazimiero draugijos valdybos nariui P.Januševičiui jis samprotavo: "Bet kyla klausimas: ar "Ž." galės išlaikyti konkurenciją su "Skaitymais". "Sk." bus juk oficiališkasis vyskupo organas. Todėl gali atsitikti taip, jog vyskupas prisiųs džiakonams ir klebonams po kokį 100 ar daugiau egzempliorių su prisakymu – praplatinti tarp žmonių. Na, ir ar daug atsiras kunigų, kurie drįs atvirai pasakyti: ačiu Jusų Sveikatai, mums labiau patinka "Ž-ys"! O jei taip, tai "Ž-iumi" gali nebeatsirasti skaitytojų po parapijas"⁶⁶. Iš principo sutikdamas tapti "Žiburio" redaktoriumi ("Meilesnis man tai darbas negu profesoriavimas"⁶⁷), A.Dambrauskas abejojo – jei vyskupas ir sutiktų leisti jį "į redaktorių", tektų išeiti iš akademijos, t.y. netekti algos bei išlaikymo. Be to, būdamas "žmogus nepraktikas", A.Dambrauskas sutiko prisiimti tik "literariškąją" darbo dalį, o finansams, reikalams su spaustuvėmis ir pan. tvarkyti prašė duoti pagalbininką. Taigi numatęs tiek kliūčių savo kandidatūrai, A.Dambrauskas siūlė oficialiu "Žiburio" redaktoriumi palikti A.Dubinską, o jis pats su P.Būčiu redaguotų neoficialiai: "Nereiktų tat nei oficiališko leidimo vyskupo. Laikraštis išeitų su Dubinsko parašu, bet tarnautų mums. Turėtumėm tiktai paagituoti, kad žmonės imtų jį skaityti ir išsirašinėti"⁶⁸.

Iš užuominų spaudoje ir laiškuose⁶⁹ žinome, kad "Žiburio" klausimas buvo svarstytas kunigų susirinkimuose Vilniuje bei Kaune, visų dvasininkų (taip pat ir Peterburgo profesorų) nuomones bandė koncentruoti kun. J.Karbauskas ir J.Tumas. Šių pastangų rezultatas, matyt, buvo "Žiburio" statusas, numatytas 1905 m. gruodžio 6 d. įvykusiame lietuvių kunigų susirinkime. Kaip minėta, visų trijų Lietuvos vyskupijų dvasininkai jame mėgino įkurti LKDP, išrinko jos CK, kurio nariai (J.Tumas, J.Totoraitis, A.Civinskas) turėjo apsigyventi Vilniuje ir leisti partijos spaudos organą. Juo buvo numatytas "Žiburys", leidimo išlaidas turėjo padengti Šv. Kazimiero draugija. Tačiau įkurti LKDP tomis

dienomis nepavyko, dėl priešiškos Vilniaus kurijos pozicijos CK nariai negalėjo apsigyventi Vilniuje. Neatsisakant LKDP idėjos (Peterburge ruošta jos programa), toliau buvo sprendžiamas ir „Žiburio“ klausimas.

„Žiburiu“, kaip LKDP organu, toliau rūpinosi P.Bučys ir J.Totoraitis. Pirmasis nupirko už 150 rb iš J. Januškevičiaus (oficialiai, žinoma, iš A.Dubinsko) VSRV leidimą šiam laikraščiui ir užrašė pas notarą J.Totoraičio vardu. Tačiau jų pastangos nebesulaukė kitų kunigų pritarimo. 1906 m. vasario 3 d. laiške P.Bučiai J.Totoraitis nusivylęs skundėsi, kad jų pirkiniumi niekas nesusidomėjo: „Seinuose man nė už kelią, ką buvau pridėjęs prie jų duotųjų pinigų, nė tų 50 rub. už Žiburį nieko nepasiūlė, nors buvau užsiminęs. Matydamas, kad iš mudviejų pirkinio nieko nebus, nelindau nė vienam į akis su savo reikalais. <...> Nu ir Žiburys gulintis dabar mano pulpite bus mudviejų nuosavybė“⁷⁰.

Gruodžio 6 d. kunigų nutarimas išleisti Vilniuje „Žiburį“ pradėjo irti mėnesio pabaigoje. Pirmiausia Šv. Kazimiero draugija atsisakė jį finansuoti. A.Dambrauskas (nors oficialiai dar tik pakviestas vadovauti šiai draugijai) suskaičiavo kunigų surinktus laikraščiui pinigus („Išaiškinimui finansiško padėjimo buvau tyčia nuvažiavęs Kaunan 6–10 šio [gruodžio – R. L.] mėnesio“, – rašė laiške J.Tumui) ir nusprendė ankstesnius susitarimus „esant negalimu dalyku“⁷¹. Todėl Šv. Kazimiero draugija atsisakė išlaikyti Vilniuje tris redaktorius (kartu ir partijos CK narius!), pakvietė tik vieną A.Civinską, kuris, be to, pats turėjo pasirūpinti trūkstantomis lėšomis bei

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ A.Dambrausko 1905 11 10 laiškas P.Januševičiui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 25.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat. P. 26.

⁶⁹ Atbalsiai Vilniuje // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 248; Laiškai į „Vilniaus žinių“ redakciją // Ten pat. Nr. 252. Petrusis A. Į Vilniaus vyskupijos kunigų-lietuvius // Ten pat. Nr. 254; P.Januševičiaus 1905 09 14 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 327. L. 3; P.Januševičiaus 1905 11 13 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. D. 206. L. 38.

⁷⁰ J.Totoraičio 1906 02 03 laiškas P.Bučiai // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 139. L. 1.

⁷¹ A.Dambrausko 1905 12 22 laiškas J.Tumui // Athenaeum. 1938. T. 9, sąs. 1. P. 27.

reikalingomis patalpomis⁷². Toks pasiūlymas iš esmės griovė ne tiek "Žiburio", kiek LKDP įkūrimo planą, palikdamas jos CK tik vieną žmogų. Tačiau ir tas vienas – A.Civinskas – nebeišvyko į Vilnių. Nesutikdama su naujomis Šv. Kazimiero draugijos sąlygomis, prieštaraujančiomis gruodžio 6 d. susirinkimo nutarimams (be minėtų redakcijos pakeitimų, ji numatė skirti "Žiburį" ne kaimo žmonėms, bet inteligentijai, norėjo leisti jį Kaune), Seinų vyskupijos vadovybė pareiškė leisianti Seinuose "Šaltinį", leidimas kuriam buvo gautas dar 1905 m. rudenį. Jo redaktorais paskirti A.Civinskas, J.Totoraitis ir J.Laukaitis⁷³.

1906 m. pradžioje "Žiburio" leidimas tapo nebeaktualus. Bendros kunigų pastangos susivienyti į LKDP nutrūko, jos CK nariai A.Civinskas ir J.Totoraitis pradėjo redaguoti Seinuose "Šaltinį", jokio kito centrinio partijos organo nei išrinkta, nei paskirta nebuvo. A.Dambrauskas, 1906 m. vasarą grįžęs į Kauną ir pradėjęs vadovauti Šv. Kazimiero draugijai, krikščionių demokratų organizavimu nesirūpino. Matyt, įsitikinęs šių pastangų bergždumu, savo redaguojamoje "Draugijoje" jis viešai atsiribojo nuo siaurų partinių interesų (žr. toliau). Taigi neįkūrus LKDP, neliko ir "Žiburio" leidėjo. Atskirose vyskupijose jau ėjo katalikiški laikraščiai (Kaune – "Nedėldienio skaitymas", Seinuose – "Šaltinis", Vilniuje – "Šviesa"), o bendram Lietuvos kunigų laikraščiui pritrūko jėgų.

SEINŲ "ŠALTINIS"

"Šaltinis" vienintelis iš šiame straipsnyje minimų katalikiškų laikraščių ėjo iki 1940 m. Po Pirmojo pasaulinio karo Marijampolėje jį atgaivino vienuoliai marijonai, tuo lyg patvirtindami pirmųjų leidėjų įsitikinimą, kad laikraštis Lietuvai gali būti leidžiamas ir provincijoje.

"Šaltinio" organizavimo pradžia – 1904 m. rugpjūčio 11 d., kai "Jo Mylistos Žemaičių Vyskupo sumanymu susirinkę pasitarti apie kėlimą šviesos tarp lietuvių", visų trijų vyskupijų atstovai (iš viso 28) nutarė: 1) įsteigti Vilniuje populiarių savaitraštį "Šaltinis", kuriam leidimą "maloningai ir uoliai padedant Jų Ekselencijoms lietuviškiems vyskupams" turėjo gauti kun. K.Prapuolenis;

2) laikraščio redagavimą pavesti A.Dambrauskui; 3) fondą laikraščiui įsteigti surinkti iš visų trijų vyskupijų dvasininkų⁷⁴.

Išskyrus keletą užuominų laiškuose, daugiau šaltinių apie šį kunigų susirinkimą neturime. Nežinia, kaip buvo priimti minimi nutarimai. Kazimiero Prapuolenio (1858–1933) kandidatūra buvo pasirinkta neatsitiktinai, nors, atrodo, be jo sutikimo*. Ilgus metus dirbdamas Peterburge metropolito kanceliarijos sekretoriumi, Imperatoriškojo Pažų korpuso Maltos bažnyčios kapelionu ir kitose pareigose, jis buvo įgijęs daugybę naudingų pažinčių, o svarbiausia – valdžiai ištikimo žmogaus reputaciją. Caro vyriausybė buvo apdovanojusi K.Prapuolenį bent 5 ordinais, 1903 m. (ir antrą kartą 1910 m.) nesėkmingai siūlė Romos kurijai suteikti jam vyskupo šventimus, o 1904 m. pavasarį, kai naujasis arkivyskupas grafas J.Šembekas atleido K.Prapuolenį iš visų pareigų, vidaus reikalų ministrui tarpininkaujant, caras jam paskyrė 2400 rb.** kasmetinę pensiją⁷⁵.

Lietuviams kunigams buvo žinomas ne tik geras K.Prapuolenio vardas valdžios akyse, bet ir jo nuopelnai kovoje dėl lietuviškos spaudos bei tautinis apsisprendimas⁷⁶, tad gauti leidimą „Šaltiniui“ patikėta jam. Būti dar ir laikraščio redaktoriumi K.Prapuolenis negalėjo. Vėliau savo atsiminimuose jis prisipažino, kad, 1904 m. grįžęs į Seinus, lietuviškai rašyti nemokėjo, lenkų ar rusų kalba parašytus straipsnius išversdavo kun. J.Laukaitis⁷⁷.

⁷² Ten pat; A.Dambrausko rankraštis (nedatuotas) // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MABRS). F. 179. B. 8. L. 2.

⁷³ Prel. J.Antanavičiaus laiškas (nedatuotas) // NBRF. F. 83. B. 12. L. 3–4.

⁷⁴ Nepartinis darbas // Mūsų senovė. Tilžė, 1921. T. 1. Kn. 2. P. 118.

* 1904 09 21 laiške A.Dambrauskui J.Laukaitis rašė: „Kan. Prapuolenis šiomis dienomis atvyko į Seinus, taigi norėtumėm tuojau paduoti prašymą. Turės būtina sutikti, nes vers jį prie to mūsų Administratorius“ (VUB. F. 1. F. 161. L. 2.).

** Tokia didelė pensija buvo skiriama labai retai, juolab išimtinis atvejis – katalikų kunigui.

⁷⁵ Vidaus reikalų ministro pranešimas carui 1904 05 26 // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 1018. L. 7–8.

⁷⁶ Žr.: Dubinskas A. K. Prapuolenio nuopelnai savąją spaudą atgaunant // Lietuvos aidas. 1933. Nr. 165–166; Yčas M. A.a. Kanauninkas K.Prapuolenis // Vairas. 1933. Nr. 5, t. 8. P. 92–97.

⁷⁷ K.Prapuolenio atsiminimai // VUBRS. F. 1. F. 682. L. 31.

1904 m. rugsėjo 17/30 d. K.Prapuolenis pasiuntė VSRV prašymą savaitraščiui „Šaltinis“ Vilniuje leisti, neužmiršdamas nurodyti visus savo titulus ir pridėti reikalingus dokumentus – savo ir A.Dambrausko tarnybos lapus, Mogiliovo metropolito, Žemaičių vyskupo bei Seinų diecezijos valdytojo liudijimus, jog jokių kliūčių leisti „Šaltinį“ nėra⁷⁸. Prašyme buvo išdėstyta išties didžiulė „Šaltinio“ programa – 26-uose punktuose paminėtos visos galimos temos: vyriausybės pranešimai, vedamieji straipsniai visuomeniniais klausimais, religijos, žemės ūkio, mokslo, pedagogikos, politikos, literatūros, meno, teisės ir kiti straipsniai, jumoras, iliustracijos, skelbimai⁷⁹. Galime spėti, kad tokia plati programa buvo sudaryta K.Prapuolenio iniciatyva, kuris savo ryšių dėka tikėjosi nesunkiai ją patvirtinti. Tačiau ir šis prašymas VSRV įstrigo. Skirtingai nuo kitų prašytojų, kurie be jokios informacijos laukė nesulaukė VSRV sprendimo, nepraėjus nė mėnesiui K.Prapuolenis gavo mandagų šios įstaigos kanceliarijos pranešimą apie tai, kad vidaus reikalų ministras laiko būtinybe leidimą „Šaltiniui“ atidėti⁸⁰. Nieko nepadėjo ir seno K.Prapuolenio draugo, Katalikų reikalų skyriaus viršininko, daug prisidėjusio prie lietuviškos spaudos grąžinimo bylos, K.Strolmano tarpininkavimas⁸¹. Tik po metų valdžia įsidrąsino duoti leidimus katalikiškiems laikraščiams.

Buvo spėjama, jog svarbiausias pretekstas leidimą atidėti yra A.Dambrausko teistumas (už atsisakymą iškilmių dienomis vesti katalikų vaikus į cerkvę 1889–1894 m. jis buvo ištremtas į Novgorodo guberniją), todėl 1905 m. vasarą Seinuose buvo nuspręsta palikti leidėju–redaktoriumi vieną K.Prapuolenį. „Taigi pranešdamas Jums apie tai, – aš Jus, vardu seiniškių, atliuosuoju nuog redaktorystės – o kaip toliau bus, gavę daleidimą pažiūrėsime, nes viliuosi, kad ši sykį jau „управл.“ nebegalės išsisukti“⁸², – rašė K.Prapuolenis A.Dambrauskui. Bet VSRV ir vėl „išsisuko“.

Sužinojęs, jog prašymas nepatenkinamas dėl pernelyg plačios „Šaltinio“ programos ir dėl to, kad A.Dambrauskas gyvena ne Vilniuje, 1905 m. spalio 3 d. K.Prapuolenis išsiuntė VSRV naują prašymą. „Šaltinio“ programa jame sutrumpinta perpus (iš esmės ji liko tokia pat, tik glausčiau išdėstyta), taip pat buvo nurodyta, jog redaktorius A.Dambrauskas pasirengęs persikelti į Vilnių⁸³. K.Prapuoleniui paprašius, Vilniaus generalgubernatorius parašė

vidaus reikalų ministrui labai palankias abiejų asmenų charakteristikas ir siūlė patenkinti prašymą* dar ir dėl to, kad lietuviška spauda yra viena iš veiksmingiausių priemonių kovoje su Šiaurės Vakarų krašto lenkinimu⁸⁴.

1905 m. spalio 19 d. leidimas „Šaltiniui“ buvo duotas⁸⁵. Jo leidimo vieta nurodytas Vilnius, tačiau labai greitai (lapkričio 15 d.) K. Prapuolenis gavo VSRV leidimą spausdinti jį Seinuose, dvasinei konsistorijai cenzūruojant⁸⁶. Šitas žingsnis iš esmės pakeitė prieš metus numatytą „Šaltinio“ statusą (jis turėjo eiti Vilniuje kaip bendras kunigų leidinys), o vėliau visiškai supainiojo dvasininkų planus.

Beveik tuo pat metu – 1905 m. spalio–lapkričio mėn. – buvo gauti leidimai net trims katalikiškiems laikraščiams: „Nedėldienio skaitymui“, „Šaltiniui“ ir „Žiburiui“. „Nedėldienio skaitymą“, kaip minėjome, kunigai traktavo kaip vyskupo oficiozą, o du pastaruosius ketino padaryti katalikiškosios srovės, kuri metų pabaigoje pasivadino krikščioniškąja demokratija, leidiniais. „Abudu yra reikalingi tuojuos, jog mūsų pačių (kunigų) reikalų – galybė, o ner kame jų svarstyti; organo katalikiškajai visuomenei su platesne programa teipogi neatbutinai reikia; dėlto rūpinkimės kaip nors juos abudu įvykdinti. Trys vyskupijos man rodos turėtų išlaikyti

⁷⁸ K. Prapuolenio 1904 09 17/30 prašymas VSRV ir kiti dokumentai // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 160. L. 2–13.

⁷⁹ Ten pat. L. 2.

⁸⁰ VSRV kanceliarijos 1904 10 14 raštas // Ten pat. L. 17.

⁸¹ K. Strolmano 1904 11 18 laiškas, rašytas V. Adikajevskiui // Ten pat. L. 18–21.

⁸² K. Prapuolenio 1905 08 24 laiškas A. Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 169. L. 6.

⁸³ K. Prapuolenio 1905 10 03 prašymas VRSV // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 160. L. 30–31.

* Pastebėtina, kad generalgubernatorius neatsižvelgė į visiškai priešingą Vilniaus gubernatoriaus nuomonę. Pastarasis siūlė prašymą atmesti, nes K. Prapuolenis ir A. Dambrauskas nėra Vilniaus gyventojai ir nežino vietos žmonių poreikių; be to, nedideliame lietuvių skaitytojų būreliui pakanka vieno jau leidžiamo laikraščio (LVIA. F. 378. Ap. 114. 1905. B. 356. L. 10).

⁸⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus 1905 08 23 raštas vidaus reikalų ministrui // Ten pat. L. 27.

⁸⁵ VSRV liudijimas, išduotas K. Prapuoleniui 1905 10 19 // Ten pat. L. 35.

⁸⁶ VSRV liudijimas, išduotas K. Prapuoleniui 1905 11 15 // Ten pat. L. 46.

du laikraščiu"⁸⁷, – rašė J. Bikinas 1905 m. rudenį J. Tumui. Buvo diskutuojama, kurį laikraštį skirti kaimo žmonėms, o kurį inteligentijai.

“Aukščiausiu lygiu” katalikiškos spaudos klausimas buvo svarstomas Vilniuje 1905 m. gruodžio 6 d. vykusiame steigiamajame LKDP susirinkime. Kaip minėta, susirinkusieji nutarė pirmiausia išleisti Vilniuje partijos organą “Žiburys”.

Susirinkime buvo svarstytas ir “Šaltinio” klausimas. Kaip po daugelio metų savo atsiminimuose rašė P. Būčys, jį iškėlė kun. J. Laukaitis, vyskupijos administratoriaus J. Antanavičiaus vardu pareiškęs, kad Seinų vyskupija leis savo laikraštį Seinuose. “Nebuvo galima abejoti, kad bendras trijų vyskupijų veikimas yra užmuštas, – rašė P. Būčys – <...> Seinų miesto mažumas, neturėjimas geležinkelio ir padėtis pačiame Lietuvos užkampyje anaiptol neragino žemaičių ir vilniečių tapti Seinų saulės planetomis. Jau nereikia nė minėti, kad apie prel. Antanavičiaus nuopelnus lietuviškai spaudai jos draudimo metu niekas nebuvo girdėjęs, o visi matė, kad jis valdys Seinuose leidžiamą laikraštį. Bandyta įtikinėti kun. Laukaitį, kad jo pareiškimas kenkia Lietuvos katalikybei, bet tas Seinų kurijos valios reiškėjas nesidavė įtikinamas”⁸⁸.

Nors daugiau šaltinių apie šį gruodžio 6 d. kunigų susirinkimo epizodą neturime, kiti faktai netiesiogiai patvirtina P. Būčio atsiminimus. Seinuose pradėta ruošti “Šaltinį” leisti nedelsiant, vos tik gavus VSRV leidimą. Antai K. Prapuolenio prašymas Suvalkų gubernatoriui padėti gauti leidimą leisti “Šaltinį” Seinuose, o ne Vilniuje, datuotas 1905 m. lapkričio 1/14 d.⁸⁹ Lapkričio 12 d. Seinų notaras įregistravo “Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir Bendrovės” sutartį, kuria minimi kunigai įkūrė pasitikėjimo bendrovę su 3600 rb kapitalu spaustuvei Seinuose įkurti⁹⁰.

Taigi 1905 m. gruodžio mėn. Seinų kunigai buvo ne tik apsisprendę, bet ir energingai ruošėsi leisti “Šaltinį” savo vyskupijos centre. Tuo pat metu jie neatsisakė prisidėti prie “Žiburio” leidimo. Tai rodo dviejų vyskupijos kunigų išrinkimas šio laikraščio redaktorais ir J. Laukaičio pažadas, atsakant į Šv. Kazimiero draugijos išdininko P. Januševičiaus telegramą (“Kiek aukojate pinigų specialiai “Žiburiui”. Kada išsiųsite”), atsiųsti 2800 rb⁹¹. J. Totoraitis, kaip minėta, gruodžio mėn. parvežė iš Peterburgo P. Būčio nupirktą ir notarine sutartimi jam perduotą leidimą “Žiburiui”.

Situacija pasikeitė gruodžio pabaigoje. Šv. Kazimiero draugijai dėl lėšų stokos pakvietus į "Žiburio" redakciją vien A.Civinską ir savavališkai nuštačius kitas jo leidimo sąlygas, Seinai tuo pasinaudojo ir pareiškė leisią savo "Šaltinį". Laiške diecezijos kunigams prel. J.Antanavičius apkaltino Šv. Kazimiero draugiją gruodžio 6 d. nutarimų suardymu ir paragino juos raštais, prumeratos platinimu ir bendrovės pajų pirkimu prisidėti prie "Šaltinio" leidimo⁹². Į savaitraščio redakciją paskirti, kaip minėta, kun. J.Toraitis ir A.Civinskas.

Toks Seinų sprendimas visiškai išardė gruodžio 6 d. susirinkime išrinktą partijos CK." <...> Centralinis komitetas žuvo galutinai. Jogei nė viena partija pasaulyje nefunkcionavo, nė nefunkcionuos be centralinio komiteto, tai dabar jau aišku, kad ir LKD nėra"⁹³, – rašė P.Būčys, sužinojęs apie seiniškių kunigų planus. Suprantama, seiniškiai, turėdami savo rankose "Šaltinį", nenorėjo išsižadėti nei jo, nei vyskupijoje surinktų spaudai pinigų. Kadangi mieste veikė kunigų seminarija, tikėtasi didelio bendradarbių, rašysiančių laikraščiu, skaičiaus. Be to, turėjo kilnų tikslą atgaivinti aplenkėjusius dzūkus, šviesti Lietuvos pakraštį lietuvišku katalikišku žodžiu.

Dauguma kunigų seiniškių ketinimams nepritarė⁹⁴. Seinai jiems atrodė tolimas užkampis (4 mylios iki geležinkelio). Vis dėlto neilgai trukus, kovo mėn. "Šaltinis" išėjo. 1907 m. jis pasivadino "ilustruotu lietuvių krikščionių demokratų savaitraščiu". "Tie žodžiai visai nereiškia, kad tai būtų "partijos" oficiališkasis (valdiškasis) laikraštis, bet reiškia vien tai, kad "Šaltinis" skiriamas tiems

⁸⁷ J.Bikino 1905 11 10/23 laiškas J.Tumui // VUBRS. F. 1. D. 957. L. 3.

⁸⁸ Būčys P. Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo // Tėvynės sargas. 1948. Nr. 4. P. 256.

⁸⁹ K.Prapuolenio 1905 11 1/14 prašymas Suvalkų gubernatoriui // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 160. L. 41.

⁹⁰ Gerbiamas Tamsta! Seinai, 1906. P. 1–5.

⁹¹ A.Dambrausko rankraštis (nedatuotas) // MABRS. F. 179. B. 81. L. 2.

⁹² J.Antanavičiaus laiškas (nedatuotas) // NB. F. 83. B. 12. L. 3.

⁹³ P.Būčio 1906 01 05 laiškas J.Torairaičiui // Ten pat. L. 1.

⁹⁴ J.Torairaičio 1906 02 24 laiškas P.Būčiui // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 139. L. 2.

lietuviams (sodiečiams), kuriems brangu krikščionybė ir demokratiškumas"⁹⁵, – aiškino savaitraščio redaktorius J.Vailokaitis. Tokios antraštės atsiradimas tuo metu neatrodė keistas, nes patys kunigai laikė save krikščionimis demokratais, o politinės partijos buvo toks naujas, neįprastas dalykas, jog riba tarp faktinio ir "laikraštinio" jų egzistavimo nebuvo išryškėjusi. "<...> partijas gimdo ne programos, bet laiko dvasia; manantys individuumai logikos keliu išdirba vienodas nuomones ir išeina darbai vienodi, nors neprotokuojami"⁹⁶, – rašė apgailėstaudamas J.Tumas į Ameriką kun. A.Kaupui dėl nepavykusių mėginimų įkurti LKDP, tačiau optimistiškai vertino pačios krikščioniškosios demokratijos ateitį Lietuvoje. Taigi "Šaltinis" tapo regioniniu šios srovės leidiniu, įnešusiu labai svarų indėlį į jos išaugimą į įtakingą politinę partiją.

KATALIKIŠKI LAIKRAŠČIAI VILNIUJE

1904 m. gegužės 6 d. prašymą katalikiškiems laikraščiams leisti generalgubernatoriui įteikė Vilniaus šv. Jono bažnyčios vikaras kun. Juozas Ambrozevičius (1855–1915)*. "Norėdamas išleisti Vilniuje du periodinius leidinius lietuvių kalba lotynišku–lietuvišku šriftu, be išankstinės cenzūros, – "Šviesa" ir "Lietuvos bitininkas", turiu garbės nuolankiausiai prašyti Jūsų Šviesybę malonėti išprašyti tam Jo Prakilnybės Pono Vidaus Reikalų Ministro leidimą"⁹⁷, – rašė J.Ambrozevičius pareiškime generalgubernatoriui, kartu nurodydamas, jog "Šviesą" numato leisti kas savaitę, kaip dvasinio, dorovinio, politinio turinio bei mokslo populiarinimo žurnalą, o "Lietuvos bitininką" – kas mėnesį, kaip mokslinį praktinį bitininkystės žurnalą.

Prašymą laikraščiams leisti J.Ambrozevičius, matyt, įteikė savo iniciatyva, nes su katalikiškosios srovės atstovais nebuvo susijęs. Turėjo apsieiti ir be Vilniaus vysk. E.Ropo rekomendacijų, nes būdamas, anot J.Tumo, "uolus lietuviybės pionierius Lietuvos rytuose", greitai tapo mirtinu jo priešu.

Du mėnesius išgulėjęs generalgubernatoriaus kanceliarijoje, J.Ambrozevičiaus prašymas buvo referuotas vidaus reikalų ministrui. Supažindinęs su prašytojo biografija, generalgubernatorius

pareiškė: „Kunigas Ambrozevičius yra kraštutinis litvomanas ir nėra toks asmuo, kuriam be baimės būtų galima patikėti vadovavimą tokiam periodiniam spaudos organui, kaip jo pasiūlytas žurnalas „Šviesa“, į kurio programą įeina vietos visuomeninio ir politinio gyvenimo klausimų svarstymas“⁹⁸. Vis dėlto generalgubernatorius sutiko, kad J.Ambrozevičiui būtų suteiktas leidimas „Lietuvos bitininkui“, nes jis buvo žinomas bitininkystės specialistas. Analogišką nuomonę pareiškė ir Policijos departamentas, kurio duomenimis, J.Ambrozevičius buvo vienas „lietuvių politinės partijos“ vadų⁹⁹.

Gavęs leidimą tik „Lietuvos bitininkui“, J.Ambrozevičius mėgino išplėsti jo programą. Naujame prašyme VSRV jis siūlė pakeisti žurnalo pavadinimą į „Lietuvos ūkininkas ir bitininkas“, padaryti jį savaitiniu ir leisti spausdinti religinius, ekonominius, mokslo populiarinimo straipsnius¹⁰⁰. Iš esmės J.Ambrozevičius dar kartą pasiūlė „Šviesos“ programą. Nors VSRV atsakymas buvo neigiamas, tačiau pradėjęs leisti „Lietuvos bitininką“ J.Ambrozevičius sugebėjo išplėsti jo turinį ir politinių įvykių, naujienų informacija. Bet dėl specializuotos paskirties ir riboto bendradarbių skaičiaus „Lietuvos bitininkas“ nebuvo populiarus ir 1905 m. nustojo ejęs.

Supaprastinus periodinės spaudos leidybos įstatymus, 1906 m. pradžioje J.Ambrozevičius gavo Vilniaus gubernatoriaus leidimą „Šviesai“ su gana plačia (12 punktų) programa, apimančia politinius įvykius, ekonominius klausimus ir grožinę literatūrą¹⁰¹. Tačiau tokios plačios programos šis leidinys, ejęs Vilniuje 1906–1908 m.,

⁹⁵ Vailokaitis J. Kas laikraščiuose rašoma? // Šaltinis. 1907. Nr. 17. P. 270.

⁹⁶ J.Tumo 1906 02 21 laiškas A.Kaupui // Literatūra. 1988. T. 30, sąs. 1. P. 75.

* Matyt, jis buvo vienas iš nedaugelio lietuvių, kuriems iš anksto buvo žinoma, jog caras ketino priimti sprendimą dėl lietuvių spaudos balandžio 30 d.

⁹⁷ J.Ambrozevičiaus 1904 04 06 pareiškimas generalgubernatoriui // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378. Ap. 114 (1904). B. 275. L. 4.

⁹⁸ Generalgubernatoriaus 1904 06 10 raštas vidaus reikalų ministrui // RVIA. F. 776. Ap. 14 (1904). B. 114. L. 1.

⁹⁹ Policijos departamento 1904 08 28 raštas VSRV // Ten pat. L. 9.

¹⁰⁰ J.Ambrozevičiaus prašymas VSRV // Ten pat. L. 19.

¹⁰¹ Vilniaus gubernatoriaus 1906 01 24 raštas VSRV // Ten pat. Ap. 22 (1906). B. 88. L. 1.

neapropė. Jis greičiau buvo asmeninis J. Ambrozevičiaus žurnalas, kurį leidėjas užpildė savo konflikto su vysk. E. Ropu ir kitais asmenimis dokumentais. Skandalingas jo turinys buvo pastebėtas net Vatikane: "Liūdna, jog Vilnius išvydo periodinį leidinį, kurio redaktorius yra dvasininkas, išdrįsęs iš savo nacionalinių principų taško kritikuoti vyskupo veiksmus, vyriausybės apologetas, tuo būdu parodęs, kad jam ne ypatingai brangūs aukščiausi tikėjimo interesai"¹⁰². Nė vienas Lietuvos kunigas nestojo į tokią atvirą, nekompromisinę kovą su prolenkiška vyskupų politika, kaip J. Ambrozevičius. Šioje kovoje jį palaikė Vilniaus inteligentai, 1907 m. vasarą įsteigę "Sąjungą kovai dėl lietuvių kalbos teisių Vilnijos bažnyčiose". Greitai "Šviesa" tapo sąjungos organu.

Krikščionių demokratų veikėjai, be abejo, džiaugėsi vieša E. Ropo ir kitų lenkintojų kritika, tačiau jokių užuominų apie "Šviesos" panaudojimą šios srovės interesams neaptikome. J. Ambrozevičius krikščioniškąją demokratiją irgi, atrodo, nesidomėjo, o politinėje veikloje bendradarbiavo su nuosaikiųjų liberalų, mėginusių 1906 m. įkurti Tautiškąją lietuvių demokratų partiją, grupe. Už dvasinės cenzūros neapbruotų katekizmo ir elementoriaus išleidimą jis buvo suspenduotas. Tad J. Ambrozevičius buvo pernelyg drastiškas partneris krikščionims demokratams, kurie nedrįso veikti (organizuotis) prieš vyskupo valią.

J. TUMAS IR "VILNIAUS ŽINIOS"

1907 m. sausio–balandžio mėn., taigi 3 mėnesius, "Vilniaus žinias" redagavo Juozas Tumas (1869–1933) – vienas veikliausių, įtakingiausių katalikiškosios srovės lyderių. Projektuojant laikraščius, jo pavardė dažnai minima kunigų laiškuose. J. Tumas, redaguodamas slaptąją spaudą ("Tėvynės sargą", "Žinyčią"), formavo srovės ideologiją, buvo gerai pažįstamas lietuvių veikėjams. Tačiau oficialiai, t. y. vyskupui, J. Tumo kandidatūra buvo pasiūlyta tik vieną kartą – išrinkus jį LKDP CK ir drauge "Žiburio" redakcijos nariu.

J. Tumas buvo apeinamas dėl visiems žinomos nesantaikos su vyskupais M. Paliulioniu ir E. Ropu. Nuo savo kunigavimo (teisingiau – vikaravimo) 1893 m. pradžios jis pakeitė net 7 viena už

kitą nuokampesnes Žemaičių diecezijos parapijas. Dar 1902 m. J. Tumas buvo teisiamas Žemaičių dvasinės konsistorijos teisme, kaltinamas vadovavimu "lietuvių nacionalinei partijai" ir buvo priverstas perduoti "Tėvynės sargo" redakciją, nes vyskupas uždraudė spausdinti straipsnius be jo žinios¹⁰³.

Tautinei J. Tumo veiklai negalėjo simpatizuoti ir Vilniaus vyskupas E. Ropas, su kuriuo susidūrė dar vikaraudamas Mintaujoje. "Žinau, kad Roppas tur prietarų prieš Tamstą, tai numanau, kad ir Tamsta turi turėti prieš jį. Tik dėl Dievo meilės, padėkim dirbti vienas kitam, nors turėtume šį tą vienas prieš kitą"¹⁰⁴, – bandė sutaikyti puses P. Būčys 1904 m., tačiau po dvejų metų iškilus J. Tumo kandidatūrai į "Vilniaus žinių" redakciją, jis numatė, jog šių priešininkų pozicijos yra pernelyg skirtingos, kad bendradarbiavimas būtų įmanomas.

"Vilniaus žinias" kunigams pasiūlė pats inžinierius P. Vileišis, kuris iš jų turėjo dešimtį tūkstančių nuostolio. Susirūpinę pirmojo lietuviško dienraščio* likimu, dvasininkai sutiko paremti jį savo raštais ir prenumerata, o kilus idėjai dėl redaktoriaus kunigo, nutarta sudaryti "Kunigų lygą", kaupti lėšas. Remdamasis atsiminimais ir laiškais, J. Tumo atsiradimą "Vilniaus žiniose" aprašė jo biografas A. Merkėlis¹⁰⁵.

Ir vyskupai, ir, matyt, dauguma kunigų norėjo, kad "Vilniaus žinios" taptų katalikišku dienraščiu. Antai kun. P. Turauskas, sužinojęs apie J. Tumo kandidatūrą, ragino jį sutikti ir rašė: "Žinios" taptų veikiaus organu kr. demokratų. Pakol mūsų liberal-radikalai įsisteigtų sau dienraštį kitą, per "Ž." eitų tiesos spinduliai"¹⁰⁶. Ir 1906 m. spalio 17 d. Kaune įvykusiame kunigų pasitarime dėl

¹⁰² Straipsnio apie Vilnių iš "La Civiltà Cattolica" (1907 12 07) vertimas // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 152. L. 98.

¹⁰³ Merkėlis A. Juozas Tumas Vaižgantas. III leid. V., 1989. P. 124–132.

¹⁰⁴ P. Būčio 1904 11 13/26 laiškas J. Tumui // VUBRS. F. 1. D. 456. L. 3.

* Iš 24 periodinių leidinių, 1906 m.ėjusių Vilniuje, lietuviški tebuvo 3. "Vilniaus žinios" buvo pirmas ir vienintelis lietuvių dienraštis šalia 13 rusiškų, lenkiškų, žydiškų (LVIA. F. 378. Ap. 114. B. 342. L. 7).

¹⁰⁵ Merkėlis A. Min. veik. P. 160–178.

¹⁰⁶ P. Turausko 1905 11 03 laiškas J. Tumui // VUBRS. F. 1. F. 602. L. 3.

“Vilniaus žinių” pirmiausia svarstyti ne finansiniai klausimai, o kas galėtų “katalikiškiau” jas redaguoti. “Kas buvo pakankamai katalikas, tas turėjo ir be to aukštas vietas ir nėjo; kiti būtų ėję, tik nebuvo treniruoti rašytojai arba ir visai nemokėjo rašyti, mokėdami gražiai pakalbėti. Jaunuomenė turėjo tą vieną kandidatą – mane ir tą nuolat kaišiojo, vyskupams nė iš tolo nenorint klausyti”¹⁰⁷, – rašė atsiminimuose J.Tumas. Vis dėlto, neradę kito kandidato, vyskupai turėjo sutikti su J.Tumo paskyrimu į “Vilniaus žinių” redakciją. Pastarasis sutiko važiuoti į Vilnių, tačiau iš anksto išdėstė savo samprotavimus dėl dienraščio katalikiškumo: “<...> grynai Katalik. laikraščio reiktų tik tada, kada jau galėtume palaikyti du dienraščiu. Dabar gi reikalingas vien visuotiniškas, tik kad ne antikatalikiškas; į grynai davatkišką 0,9 korespondentų nerašys, o svarbiausius reikalus mūsų visuomenės pridaboja kaip tik ta 0,9 <...>”¹⁰⁸. Laikydamasis šios nuomonės, savo programiniame straipsnyje J.Tumas neįrašė vyskupo liepto pasižadėjimo vesti laikraštį “sulig Leono XIII enciklikomis” ir vėliau vengė klerikalizmo. Taigi nors A.Dambrauskas ir paragino visas susijusias su LKDP korespondencijas siųsti į “Vilniaus žinias” J.Tumui, dienraštis katalikišku netapo. Nebuvo įkurta ir žadėtoji “Kunigų lyga” jam remti. Šios idėjos nepalaikė pats J.Tumas, žinodamas, jog Lygai finansuojant, turės nuo jos priklausyti.

P.Vileišis vis dėlto sutiko J.Tumą, kaip “Kunigų lygos” atstovą ir primygtinai reikalavo 33 tūkst. rublių savo nuostoliams padengti. Pastarasis pareiškė “atstovaujās vien tik pats save, publicistą Vaižgantą, kurio vardas tiek kunigijai reiškia, jog ji remis darbais ir prenumerata dienraštį, bet jokio kapitalo subvencijai neturi sumobilizavę <...>”¹⁰⁹. Tuo tarpu “Vilniaus žinioms” toliau leisti reikėjo būtent kapitalo, kunigų agitacijos dėka padidėjęs prenumeratorių skaičius jų neišgelbėjo, – 1907 m. balandžio pradžioje P.Vileišis dienraščio leidimą sustabdė.

Darbas “Vilniaus žiniuose” suartino J.Tumą su Antanu Smetona (kuris buvo pakviestas į redakciją su konfidencialia instrukcija kontroliuoti J.Tumo veiklą ir “neprireisti klerikalizmo”¹¹⁰), bet nutolino nuo krikščionių demokratų. Tokios asmenybės praradimas buvo, be abejo, šiai srovei skaudus smūgis. Įdomu, jog P.Būčys, žinodamas J.Tumo pažiūras bei karštą temperamentą, numatė

neišvengiama konfliktą su vysk. E.Ropu ir pranašavo jam "Vilniaus žiniose" netgi suspendavimą¹¹¹. Matyt, J.Tumo konversija įvyko išties natūraliai. Abu su A.Smetona jie buvo "vienybinkai" (St.Yla), abu siekė kunigų ir pasauliečių inteligentų bendradarbiavimo. J.Tumas nuo savo visuomeninio darbo pradžios stengėsi sumažinti įtampą tarp šių grupių: 1896 m. su kitais jis įsteigė "Tėvynės sargą", numarinusį "Apžvalgą", kurios pernelyg šiurkšti polemika su liberalais kiršino inteligentiją. Nors pats neišvengė srovinių ginčų, priverstas atsisakyti "Tėvynės sargo" redagavimo J.Tumas aiškiai pradėjo krypti į varpininkus – įvairiais slapyvardžiais rašė į "Varpą", "Ūkininką", "Naujienas". Šį savo bendradarbiavimą jis slėpė, tai paaiškėjo tik suradus "Varpo" archyve jo ranka rašytus originalus¹¹². Pačių kunigų abejingumas lietuvybei ar net skundai dvasinei valdžiai ir pastarosios persekiojimas* skatino J.Tumą ieškoti bendraminčių kitur. 1907 m. kartu su A.Smetona jis įsteigė bendrovę naujam laikraščiui "Viltis" leisti. Tai buvo dar vienas mėginimas nutiesti tiltą tarp pasaulietinės bei konfesinės inteligentijos, kuris nuvedė prie tautininkų partijos įkūrimo.

"DRAUGIJA"

1907 m. pradžioje Kaune išėjo "Draugija" – literatūros, mokslo ir politikos žurnalas. Tai buvo ilgai lauktas katalikiškas leidinys inteligentijai. Jį leido Šv. Kazimiero draugija, redagavo A.Dambrauskas. Pagal savo programą, kurią A.Dambrauskas įteikė gubernatoriui

¹⁰⁷Tumas J. Kaip aš... // Krivulė. 1924. Nr. 4. P. 14.

¹⁰⁸J.Tumo 1906 11 19 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 118. L. 65.

¹⁰⁹Tumas J. Kaip aš... // Krivulė. 1924. Nr. 4. P. 16.

¹¹⁰Ten pat.

¹¹¹P.Būčio laiško J.Tumui juodraštis (nedatuotas) // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 31. L. 8.

¹¹²Biržiška M. Lietuvių tautos kelias. Los Angeles, 1953. T. 2. P. 79.

* "Per ilgus metus pasišvėsdamas Lietuvai mažai teturėjai paguodos nuo brolių. O jei ir turėdavai, tai mislijai, kad jie teip-gi turi dirbti kaip Tamista, rasi dar daugiau, o dirba mažiaus. Dėlto jų pagarboje nelaikai", - rašė J.Tumui P.Būčys (LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 31. L. 8).

1906 m. kovo 1 d., žurnalas ketino aprėpti literatūros (apsakymai, eilės, dramos ir pan.), mokslo (filosofija, sociologija, istorija ir kt.), politikos (svarbiausių Lietuvos, Rusijos bei užsienio politinių įvykių apžvalga) ir teologijos sritis, apžvelgti periodiką bei išėjusias knygas, visuomeninį lietuvių gyvenimą, spausdinti administracijos potvarkius¹¹³.

Platesnė diskusija dėl „Draugijos“ paskirties, matyt, įvyko 1906 m. liepos 20 d. visuotiniame Šv. Kazimiero draugijos narių susirinkime. Jos atgarsių randame J.Tumo laiške: „Intelligentiškojo laikraščio reikalingumas darosi vis aiškesnis. Tegu sau jis bus paskirtas visokeriopai inteligentijai; tegu sau nebuvo mano balsas pripažintas paskutiniame susivažiavime, balsas už partivišką laikraštį; tegu sau aš lioviaus Jums prieštaravęs, – bet visgi širdyje jaučiu tą laikraštį negalint būti nepartivišku. Jau tas dalykas, kad laikraščio vadžios bus kunigų rankose, padarys jį – partivišku, jei ne klierikališku, kaip mūsų kreivamaniai supranta, tai bent krikščionišku“¹¹⁴, – rašė A.Dambrauskui.

Pirmuosiuose numeriuose „Draugija“ paskelbė prieš metus parengtą LKD susivienijimo programą, išspausdino J.Tumo bei K.Šaulio straipsnius apie krikščionių demokratų organizavimąsi bei programinius siekius. Tačiau kartu redaktorius A.Dambrauskas pareiškė, jog „būti siaurai–partivišku organu a la „Viest.[nik] Nar. [odnoj] Svob. [ody]“ „Draugija“ neketino ir nebus, nes tokie laikraščiai visuomenei neinteresingi“¹¹⁵. Taigi savo laikraščio inteligentijai A.Dambrauskas nesiejo su partiniais interesais, nesiruošė jį padaryti (ir niekada nepadarė) Lietuvos krikščionių demokratų organu.

IŠVADOS

Legalizavus spaudą, lietuvių katalikiškosios srovės veikėjai planavo išleisti bendrą visai Lietuvai šios politinės srovės (nuo 1905 m. – kuriamos LKDP) spaudos organą. Jie iš karto susidūrė su kliūtimis: priešiška valdžios įstaigų nuostata (vengiant bažnyčios įtakos didėjimo, katalikiškos partijos įsteigimo, leidimų šios srovės laikraščiams išdavimas buvo ilgai vilkinamas arba visai atsakomas)

ir bažnytinės vadovybės konservatyvumu (pastaroji kunigų dalyvavimą lietuvių tautiniame judėjime, pastangas susivienyti į politinę partiją traktavo kaip pavojingą katalikybei "separatizmą", o spaudai numatė vien religinę paskirtį). Tuo tarpu dar XIX a. pabaigoje susiformavusi katalikiškoji srovė negalėjo eliminuotis iš politinio Lietuvos gyvenimo, tad jos veikėjai stengėsi apeiti kliūtis, kaupė lėšas legaliam srovės organui. 1904–1905 m. tokiu organu buvo numatytas "Žiburys", bet nesulaukus jam valdžios leidimo, bandyta įsigyti kitus leidinius. 1905 m. pabaigoje gavus leidimus net trims katalikiškiems laikraščiams ("Nedėldienio skaitymui", "Šaltiniui", "Žiburiui"), kunigai svarstė galimybes leisti srovės spaudos organus valstiečiams ir inteligentams. Tačiau jau 1906 m. pradžioje spaudos leidimo iniciatyva perėjo į atskiras vyskupijas: nepavykus įsteigti LKDP, jos organo klausimas išsisprendė savaime.

¹¹³Kauno gubernatoriaus 1906 09 21 raštas VSRV // RVIA. F. 776. Ap. 22 (1906). B. 366. L. 1–2.

¹¹⁴J.Tumo 1906 09 10 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. E. 118. L. 64.

¹¹⁵Redaktoriaus pastaba J.Tumo straipsnyje "Lietuvių Krikščionių–demokratų veiksmas" // Draugija. 1907. Nr. 3. P. 259.

LIETUVIŲ KATALIKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI 1905–1907 m.

Arvydas Gaidys

Apie lietuvių katalikų draugijų ir kitų organizacijų veiklą permainingais 1905–1907 m. rašyta nemažai, išleista net specialiai konkrečioms draugijoms skirtų veikalų. Kai kurie autoriai aptarė šias draugijas kartu su kitų lietuvių draugijų veikla arba revoliuciniais įvykiais. Iš tarpukario darbų pažymėtina A.Dambrausko–Jakšto monografija apie Šv. Kazimiero draugiją¹. Šios draugijos veikla išnagrinėta gana nuodugniai, tačiau nutylėta jos genezė. Tuo laikotarpiu išleista nemažai publicistinio pobūdžio brošiūrų bei išspausdinta straipsnių apie katalikiškų draugijų veiklą. Iš iškilesnių minėtinas kun. P.Dogelio straipsnis apie Kauno Šv. Zitos draugiją², V.Biržiškos brošiūra apie K.Olšauską, kurioje atsispindi Kauno Šv. Juozapo draugijos veikla revoliucijos metais³. P.Šalčius tyrinėjo dalyvavimą kooperacijos judėjime⁴. Pokarinė ir vėlesnių metų lietuvių tarybinė literatūra katalikiškas draugijas paprastai vaizduodavo negatyviai – kaip carizmo sąjungininkes, reakcinės ideologijos diegėjas. Ypač daug dėmesio šiuo požiūriu skirta Kauno Šv. Juozapo draugijos veiklai revoliucijos metais⁵. Katalikiškų švietimo draugijų veiklą tarp kitų lietuviškų švietimo bei kultūros draugijų minėjo L.Vladimirovas, konstatuodamas, kad jų populiarumą mažino diegiama klerikalinė ideologija⁶. Lietuvių tarnaičių draugijų veiklą nagrinėjamu periodu lietė G.Raudeliūnienė⁷. A.Gaigalaitė savo monografijoje glaustai pateikė bendrą to meto klerikaliųjų organizacijų veiklos panoramą⁸. Apie bet kokių organizacijų klerikalizmą šiame veikale daugiausia sprendžiama iš

kunigų dalyvavimo jose. Autoriai, tyrinėję Lietuvos švietimo raidą, nemažai dėmesio skyrė katalikiškų švietimo draugijų, įstaigų (mokyklų, mokytojų kursų) veiklai⁹. V.Pukienė yra parašiusi disertaciją¹⁰, kurioje, be kitų lietuviškų švietimo draugijų, nuodugniai nagrinėjamos ir "Saulės" bei "Žiburio" draugijos, akcentuojamas jų pozityvus indėlis į tautinę kultūrą. Tačiau sukoncentravus dėmesį į šių draugijų švietėjišką bei kultūrinę veiklą, nuošaly lieka "Žiburio" draugijos universalumas ir įtaka Užnemunės visuomeniniam gyvenimui, nesutarimai tarp "Saulės" draugijos steigėjų ir bažnytinės hierarchijos. R.Laukaitytė parengė straipsnį apie Šv. Kazimiero draugijos kūrimą¹¹. Išeivijoje išleista O.Vileišytės monografija apie Seinų spaustuvę, kurioje aptartas ir katalikiškos knygų leidimo bendrovės darbas¹². Istoriografijoje nuodugniai

¹ Dambrauskas A. Šv. Kazimiero draugija. Jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas. K., 1932.

² Dogelis P. Kauno Šv. Zitos draugija / / Naujoji vaidilutė. 1933. Nr. 7. P. 304–310.

³ Severinas V. [Biržiška V.] Kunigas Kastantinas Alšauskis. Voronežas, 1918.

⁴ Šalčius P. Kooperacija. V., 1989.

⁵ Griškūnaitė E. Darbininkų judėjimas Lietuvoje 1895–1914 m. V., 1971; Lauraftis V. Katalikų bažnyčia ir revoliucinių socialdemokratų kova prieš ją Lietuvoje 1905–1907 m.: Istorijos mokslų kandidato disertacija. V., 1974; Lauraitis V. Klerikalinių organizacijų kūrimasis ir jų reakcinis vaidmuo politiniame Lietuvos gyvenime 1905–1907 metais / / Lietuvos TRS aukštųjų mokyklų mokslo darbai – LTSR AMMD). Istorija. 1977. T. 17, sąs. 1.

⁶ Vladimirovas L. Lietuvių kultūros-švietimo draugijos 1905–1907 m. revoliucijos ir Stolyfino reakcijos metais / / LTSR AMMD. Bibliotekiniškystės ir bibliografijos klausimai. 1962. T. 2.

⁷ Raudeliūnienė G. Klerikalinės darbininkų ir tarnaičių draugijos Lietuvoje 1905–1940 m. / / Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A ser. 1978. T. 2.

⁸ Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940 m. V., 1970.

⁹ Karčiauskienė M. Pradinio švietimo raida Lietuvoje XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje. K., 1989; Пулшис В. Частная литовская образовательная школа в начале XX века.: Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук. В., 1981.

¹⁰ Pukienė V. Lietuvių švietimo draugijos XX amžiaus pradžioje: Disertacijos rankraštis.

¹¹ Laukaitytė R. Dėl Šv. Kazimiero draugijos steigimosi: Rankraštis.

¹² Vileišytė O. Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla / / Lietuvių katalikų mokslo akademija. Metraštinis. IV. Roma, 1968. P. 50–161.

išnagrinėta katalikiškų spaudos leidimo organizacijų, iš dalies švietimo draugijų veikla, o šelpimo, darbininkų ir tarnaičių draugijomis 1905–1907 m. domėtasi mažiau. Tai, matyt, lėmė ideologinės draugijų veiklos ypatybės arba tyrinėjamų objektų chronologijos platumas. Tyrinėjamą objektą empiriškai galima papildyti, nagrinėjant katalikiškų draugijų tarpusavio sąveiką. Istoriografijoje šios draugijos savaime priimamos kaip lietuviškos ir katalikiškos (kitur – klerikalinės arba krikščionių demokratų), nors visiškai aiškių kriterijų, pagal kuriuos taip galima apibūdinti vieną ar kitą draugiją, nėra.

Kuriantis lietuvių katalikiškų draugijų tinklui, susiformavo ir jų savimonė. Tai atsispindėjo nagrinėjamo laikotarpio spaudoje ir tapo lietuvių istoriografijos tradicija. Šių draugijų lietuviškumas ir katalikiškumas dažnai būna atskaitos taškas jų vietos Lietuvos visuomeniniame gyvenime nustatymui. Dėl to šiame straipsnyje ir bus mėginama nagrinėti šių draugijų, kaip lietuviškų ir katalikiškų, bruožus.

Pirmiausia reikia išsiaiškinti termino *draugija* sąvoką. Istoriografijoje ne visuomet aiškiai skiriama *organizacija* nuo draugijos. Pats *draugijos* terminas įvairiais laikais ir įvairiose kalbose turėjo skirtingą prasmę. Šio amžiaus pradžioje lietuvių kalboje *draugija* reiškė ne vien tai, ką reiškia dabar, bet buvo ir visuomenės sąvokos sinonimas. Organizacija, be abejo, turi gerokai universalesnę prasmę. Ši sąvoka apima ir visuomenę, ir draugiją, ir įstaigas ir kt. Draugijos sąvoką apibrėžė 1906 m. kovo 4 d. Laikinieji draugijų ir sąjungų nuostatai (toliau – Laikinieji nuostatai). Pagal šiuos nuostatus draugija – tai sambūris asmenų, kurie nesiekia pelno ir savo bendra veikla įgyvendina tam tikrus tikslus¹³. Panašiai draugiją apibrėžia ir V. Biržiška: “Draugija – laisvas didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus susibūrimas, kad ilgesnį laiką bendrai veikdami, bendromis pajėgomis galėtų siekti vieno tikslo, jei tai nėra materialinio pelno įgijimas. Jei organizacija siekia pelno savo nariams, tai jau bus bendrovė”¹⁴. Šiame straipsnyje ir bus vadovaujamosi šiuo draugijos apibrėžimu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad draugija, skirtingai nuo įstaigų, yra laisvas žmonių susivienijimas. Dėl pelno kriterijaus kyla metodologinių keblumų. Siaurąja prasme, pagal įstatus, viena ar kita organizacija gali būti

traktuojama kaip pelno siekianti bendrovė. Tačiau reikia turėti omenyje, kad katalikiškoje organizacijoje pelnas galėjo būti tik priemone siekti platesnių tikslų įgyvendinimo. Dėl to į tyrimo objektą įeina ir vartotojų bei knygų leidimo bendrovės.

Vienų ar kitų draugijų tautiškumas ir katalikiškumas istoriografijoje dažnai apibūdinamas pagal jų vadovų ir narių tautinę priklausomybę ir dvasininkų dalyvavimą jose. Nustatyti griežtesnius kriterijus reikalauja to laikotarpio specifika. 1905–1907 metai – tai daugelio lietuviškų draugijų kūrimosi pradžios tarpsnis. Galima teigti, kad idėjinė lietuvių visuomenės diferenciacija prasidėjo nuo „Aušros“ laikų, o kaip spaudos draudimo panaikinimo ir 1905–1907 metų revoliucijos išdava prasidėjo naujasis visuomenės diferenciacijos ciklas. Į visuomeninę veiklą įsitraukė daug naujų žmonių, kuriems dar reikėjo idėjiškai apsispręsti. Lietuviams krikščionims demokratams 1905–1907 m. nepavyko sudaryti savos partijos organizacinių struktūrų, taigi ją įkurti. Nebuvo politinės jėgos, kuri tuo metu būtų atstovavusi katalikiškoms draugijoms. Noras prisidėti prie tautinio sąjūdžio skatino dvasininkus dalyvauti ir anaip tol ne katalikiško pobūdžio organizacijose. Ir visai krikščionių demokratų srovei, ir katalikiškoms draugijoms dar reikėjo nueiti konsolidavimosi kelią. Laikui bėgant, atsirado poreikis išryškinti draugijų katalikiškumo kriterijus. Taip buvo ne vien Lietuvoje, bet ir kitose Vakarų bei Vidurio Europos šalyse, pvz., Italijoje, Lenkijoje. Antai reformuojant katalikišką darbininkų draugiją Čenstakave, kun. V.Jakovskis (Jakowski) pareiškė: „Negalima kartu kažkuo būti ir nebūti. Arba esame savo programa katalikiški, arba tokie nesame“¹⁵.

Kokios draugijos yra katalikiškos, tarpukario metais bandė nustatyti P.Malakauskis¹⁶. Jis draugijas skirstė į tikiybines (paprastai

¹³ Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ). Собр. 3. Т. 26. СПб., 1906. С. 201.

¹⁴ Vc. B-ka [Biržiška V.]. Draugija // Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937. T. 6. P. 1421–1422.

¹⁵ Ks. Jakowski W. Z katolickiego stowarzyszenia robotników w Częstochowie // Przegląd katolicki. 1907. N 16. S. 250–251.

¹⁶ Malakauskis P. Katalikiškos draugijos. K., 1930.

vadinamas religinėmis) ir pasaulietines. Pasak jo, tikybinėmis vadinamos tos, kurių tikslas dvasiškas ir antgamtiškas, o pasaulietinėmis, kurių tikslas tėra pasaulietinis. Šio straipsnio tyrinėjimo objektas yra pasaulietinės katalikiškos draugijos. Pasak P. Malakauskio, draugijų katalikiškumo kriterijai yra šie: 1) Darbas dirbamas pagal katalikų tikybos dėsnius tiek objekto, tiek būdo, arba metodo, atžvilgiu. (Čia galima pridurti, kad katalikiškų draugijų su grynai pasaulietiniais tikslais vis dėlto nėra. Katalikiškos švietimo draugijos steigia ne šiaip sau mokyklas, – tose mokyklose vaikai auklėjami katalikiška dvasia. Pavargėliams suteikiama ne vien materialinė, bet ir dvasinė parama. Takoskyra tarp pasaulietinių ir tikybinių katalikiškų draugijų ne visuomet aiški.)

2) Nariai katalikai (išimtis – vienas kitas nepavojingas nekatalikas).

3) Vadai – geri ir praktikuojantys katalikai.

4) Tiesioginė ar netiesioginė priklausomybė nuo Bažnyčios¹⁷. Maždaug tuos pačius draugijų katalikiškumo kriterijus pripažino ir A. Šablinskas¹⁸.

Autoriai rėmėsi popiežių Leono XIII bei Pijaus X mintimis, tačiau šios knygos rašytos XX a. 4-ajame dešimtmetyje. O kokia buvo katalikiškų draugijų samprata šio amžiaus pradžioje? Katalikiškų pasaulietinių draugijų, išsirutuliojusių iš cechų ir brolių, Vakarų Europoje buvo gausu jau XIX a. antrojoje pusėje. Leonas XIII enciklikoje „Rerum Novarum“ daugiausia šnekėjo apie krikščioniškas darbininkų draugijas, bet turėjo omenyje ir savišalpos, labdaros draugijas. Jo manymu, Bažnyčia neturėjo nustatinėti šių draugijų tvarkos, ji priklausė nuo tautos dvasios, pramonės rūšies ir kitų aplinkybių¹⁹. Pratešdami šią popiežiaus mintį, galime teigti, kad negalima iš anksto apibrėžti, kokia yra tautiška katalikiška draugija. Katalikiškos draugijos nuėjo savitą kelią Italijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje ir kitur. Popiežius teigė, kad į draugijų narių religingumo ir dorovingumo kėlimą reikia žiūrėti kaip į svarbiausią dalyką²⁰. Vadinasi, jis siejo katalikiškų draugijų tikslus ir priemones su tikyba.

Enciklikoje „Graves de Communi“ keliama katalikų draugijų veikimo vieningumo ir jų priklausymo nuo vyskupų problema²¹. Popiežiaus Pijaus X laikais jauni krikščionys demokratai ir modernistai

stengėsi vykdyti socialines reformas atskirai nuo Bažnyčios. Popiežiaus Pijaus X vedama politika siekė padidinti katalikiškų organizacijų priklausomybę nuo bažnytinės hierarchijos. Pijus X savo enciklikoje „*Il fermo proposito*“ apibrėžė katalikiškos akcijos apmatų. Į sąvoką *katalikiška akcija*, be abejo, įeina ir katalikiškos draugijos. Jis išskėlė šūkį „Viską atnaujinti Kristuje!“ Akcijos vadovai ir žmonės, pasišventę sąjūdžiui, turėjo būti patikimi katalikai. Kartojama Leono XIII mintis apie kiekvienos šalies katalikiško veikimo specifika: „Reikia panaudoti visuomeninius ir ekonominius laimėjimus, kiekvienos valstybės teises, visuomenines ir net politines ypatybes“²².

Katalikai, popiežiaus nuomone, turėjo visur rodyti esą katalikais ir visuomet būti vieningi. Minėdamas draugijas, neįeinančias į katalikišką akciją, popiežius pabrėžė, kad jas reikia remti, jei šių draugijų tikslai krikščioniški, o priemonės geros. Akcija turi priklausyti nuo Bažnyčios ir vyskupų, tačiau ekonominėje ir administracinėje sferose reikia palikti veikimo laisvę²³. Taigi katalikiškų draugijų požymius (pagal jų tikslus, narių ir vadovų sudėtį, santykius su Bažnyčia) popiežiai buvo apibrėžę jau šio amžiaus pradžioje.

1906 m. Pijus X savo dokumente „*Motu proprio*“²⁴ ir aplinkraštyje italų vyskupams²⁵ skelbė, kad katalikiškos draugijos turi priklausyti nuo vyskupų, o kunigams kitokiose draugijose dalyvauti draudžiama. Savo ruožtu vyskupai negalėjo steigti draugijų be Vatikano žinios. Kaip tokios centralizacijos sąlygomis galėjo steigtis

¹⁷ Ten pat. P. 6–10.

¹⁸ Šablinskas A. Kūrybinis katalikų veikimas. K., 1939.

¹⁹ Leono XIII enciklika „*Rerum Novarum*“. Klaipėda, 1921. P. 59.

²⁰ Ten pat.

²¹ Popiežiaus Leono XIII enciklika „*Graves de Communi*“. K., 1928. P. 44.

²² Pius X. Encyklika „*Il fermo proposito*“ z dn. 11.VI.1905 // Ks. Bross. Akcija katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej. Poznań, 1929.

²³ Ten pat. P. 30–31.

²⁴ *Motu proprio* Piusa X papieža zabraniajace zakładać stowarzyszenia bez wiedzy stolicy apostolskiej // Przegląd Katolicki. 1906. N 6.

²⁵ List okólny jego świętobliwości Piusa X z bożej łaski Papieža do czcigodnych braci arcybiskupów i biskupów włoskich // Ten pat.

katalikiškos draugijos Lietuvoje? Atsakydamas į šį klausimą, Peterburgo dvasinės akademijos profesorius kun. J. Baltrušis konstatavo, kad Pijaus X potvarkiai dėl ypatingų vietos aplinkybių taikomi Italijos kunigijai, kanoniškos literatūros apie nebažnytines draugijas mažai, o esanti skatina krikščionių būrimąsi kad ir į negrynas bažnytines draugijas. Vyskupas teisiškai negali valdyti nebažnytinių draugijų, kaip valdo grynai bažnytines draugijas ir brolijas, tačiau turi teisę prižiūrėti, kad jos veiktų katalikiška dvasia²⁶. Popiežių enciklikos neturėjo įsakomosios galios, jos atspindėjo tik pačių popiežių ir kai kurių dvasininkų sluoksnių mintis ir buvo dvasininkijos veiklos gairėmis. Iš to, kas pasakyta, galima manyti, kad XX a. pradžioje nebuvo aiškaus juridinio-kanoninio požiūrio į nereliginės katalikiškas draugijas.

Straipsnyje bus atsižvelgta į tokius draugijų katalikiškumo kriterijus, kaip jų tikslai, priemonės, vadovai bei nariai, santykiai su bažnytine hierarchija. Turint omenyje, kad nereliginės katalikiškos draugijos nebuvo aiškiai apibrėžtos kanonų teisės, reikia jų bruožus tyrinėti ne tik pagal programinių dokumentų nuostatą, bet ir pagal jų realią veiklą.

Sudėtinga nustatyti, kurios draugijos buvo lietuviškos. Šv. Juozapo, taip pat daug labdaros ir šelpimo draugijų tuo metu buvo internacionalinės. Lietuvių katalikų veikėjams kilo nemažai kolizijų; katalikiškas socialinio klausimo sprendimas ne visuomet suderinamas su nacionalizmu. Pabrėžtinai draugijų katalikiškumas, mūsų manymu, galėjo atstumti nuo jų dalį tautos, pvz., lietuvių inteligentus pasauliečius. Audringais 1905–1907 m. lietuvių katalikiškos draugijos buvo tapsmo būklėje. Straipsnio autoriui nėra žinomi kokie nors aiškūs tautiškos draugijos apibrėžimai, todėl draugijų lietuviškumo bruožai čia nagrinėjami pagal tuos pačius kriterijus, kaip ir katalikiškumo (išskyrus draugijų santykius su bažnytine hierarchija).

Tačiau šio straipsnio tikslas neleidžia taikyti griežtos schemas. Nereliginės katalikiškos draugijos apėmė daugelį Lietuvos visuomeninio gyvenimo sričių – švietimą, kultūrą, socialinių klausimų sprendimą, kooperaciją. Plačiaja prasme šios draugijos buvo krikščioniškosios demokratijos sąjūdžio, kitaip tariant, Katalikų Bažnyčios kompleksinės veiklos visuomenėje sudėtinė dalis. Dėl

to negalima apsiriboti siauru vienu ar kitu draugijų apibūdinimu pagal kokius nors išankstinius parametrus. Draugijų veikloje dalyvavę dvasininkai kartu buvo ir bažnytinės organizacijos atstovai. Tiesioginę įtaką joms darė vyskupai. Dėl to šios draugijos yra Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorijos dalis. Kita vertus, savo veikla jos buvo Lietuvos visuomeninio gyvenimo dalis. Jų praktinės visuomeninės veiklos aptarimas, jos specifikos išryškėjimas taip pat įgalina atskleisti šių draugijų bruožų įvairovę. Jas reikia tyrinėti ne izoliuotai, o tarpusavio sąveikoje, įtraukiant taip pat draugijas kad ir be aiškių lietuviškumo ir katalikiškumo požymių.

Straipsnyje remiamasi minėta literatūra, to meto periodika, archyvine medžiaga ir atsiminimais. Plačiau nenagrinėti socialinių ir visuomeninių lietuvių katalikų draugijų atsiradimo veiksniai, tų draugijų vieta to meto Lietuvos visuomenėje, santykiai su kitų pakraipų organizacijomis. Tam reikėtų atskirų studijų.

1. KATALIKIŠKA ORGANIZACINĖ VEIKLA IKI 1905 METŲ

Terminas krikščioniškoji demokratija Europoje plačiai pradėtas vartoti nuo 1893 metų, tačiau socialinis ir kultūrinis katalikų sąjūdis, krikščioniškoji demokratija plačiau prasme, kilo XIX a. pirmojoje pusėje, kada E.Keteleris (Ketteler) ėmė organizuoti profesines darbininkų draugijas. Ką galėjo duoti katalikiškų draugijų formavimuisi krikščioniškoji demokratija? Pasak J.Matulaičio–Matulevičiaus, krikščioniškoji demokratija savo siekius, postulatus grindžia krikščioniškosios etikos principais. Reformuojant visuomeninius santykius turi dalyvauti ne vien Bažnyčia, bet ir pati visuomenė, burdamasi į profsąjungas, kultūrinės organizacijas ir kt.²⁷ Vakarų Europoje XX a. pradžioje katalikiškų nereliginių draugijų tinklą sudarė profesinės, moterų, jaunimo, švietimo ir kitos

²⁶ Kokie yra Bažnyčios įstatymai apie draugijas? // Draugija. 1907. Nr. 1. P. 41.

²⁷ Matulewicz J. Demokracja Chrześcijańska // Podręczna encyclopedya kościelna. Warszawa, 1906. T. 7/8. S. 397–398.

draugijos. Būdinga tai, kad kiekvienoje šalyje šios draugijos turėjo savo specifinių bruožų, kuriuos sąlygojo šalies politinė situacija, nacionaliniai ir religiniai santykiai, gamybinių jėgų lygis. Vokietijos katalikų draugijoms būdinga kova su kultūrkampfo politika, atsparumas, priešinant save protestantiškai gyventojų daugumai, stiprios profesinės sąjungos ir draugijos. Prancūzijos katalikai ir jų organizacijos gynėsi nuo socialistų vyriausybės vykdomos sekuliarizacijos politikos. Italijoje kilo nesutarimų tarp pačių katalikų. Vis dėlto carizmo engiamoje Lietuvoje katalikų veikėjams ir jų organizacijoms teko dirbti gerokai sunkesnėmis sąlygomis. To meto krikščionys demokratai, nagrinėdami socialinius klausimus, daugiausia dėmesio skyrė profesinėms sąjungoms ir draugijoms, nors veikė ir daug kitokio pobūdžio katalikiškų organizacijų. Tai neatsitiktinumas – išplėtos pramonės kraštų krikščionims demokratams svarbiausias buvo darbininkų klausimas. Lietuvoje gamybinių jėgų išsivystymo lygis buvo kur kas menkesnis, be to, nemažiau svarbus buvo ir nacionalinis klausimas. Vakarų Europos katalikų organizacijos telkėsi į dideles sąjungas, kurios veikė kaip politinė jėga, jas rėmė įtakingos katalikiškos partijos. Lietuvoje dėl politinių aplinkybių besikuriančios katalikiškos draugijos tokiomis institucijomis negalėjo pasiremti. Vakarų Europos pavyzdys davė teorinių ir praktinių impulsų lietuvių katalikų veikėjams imtis organizacinės veiklos. Tačiau pagrindines katalikiškų draugijų veikimo prielaidas subrandino Lietuvoje prasidėjęs tautinis atgimimas ir kapitalistinių gamybinių santykių plėtra.

Galima teigti, kad plačiaja prasme ir M. Valančius buvo krikščionis demokratas. Jo organizuotos blaivybės brolijos nesiekė vien religinių tikslų. Savo užmoju blaivybės akcija nustebino visą Europą. Nors caro valdžios ir priverstinai uždarytos, šios brolijos parodė, kad lietuvių tauta yra subrendusi organizaciniam darbui. XIX a. pabaigoje apie laikraščius "Žemaičių ir Lietuvos apžvalga" bei "Tėvynės sargas" susibūrė lietuvių krikščionių demokratų literatūrinė-politinė grupuotė. Šiuose laikraščiuose buvo nagrinėjami ne tik religiniai, bet ir tautiniai, socialiniai bei kultūriniai klausimai. Kalbama apie tokias kultūrinio ir socialinio gyvenimo sferas (švietimo, darbininkų, šelpimo, blaivybės), kuriomis vėliau ir rūpinosi katalikiškos draugijos. Gindami tikyba ir tautiškumą,

neretai straipsnių autoriai buvo konservatyvūs, pvz., priešišškai žiūrėjo į valdines mokyklas ir bibliotekas, bet kai kuriose kultūrinio gyvenimo srityse ragino dirbti ir pozityvų darbą, taip pat steigti labdaros ir šelpimo draugijas, kurių caro valdžia nedraudė²⁸. 1902 m. kun. A.Milukas katalikiškoje spaudoje pasiūlė įkurti Šv. Povilo draugiją lietuviškai spaudai platinti²⁹.

Nuo XIX a. antrosios pusės Kauno ir Seinų seminarijose veikė nelegalios ir pusiau legalios klierikų draugijos. Dėl carinės spaudos, priešiško prolenkiškos seminarijų profesūros požiūrio joms buvo sunku išplėsti savo veiklą už seminarijų, pritraukti pasauliečių. Tokių draugijų nereikia tapatinti su temos objektu – katalikiškais pasaulietinėmis draugijomis ir ieškoti tarp jų tiesioginio ryšio. Negalima sutikti su A.Dambrausko–Jakšto teiginiu, kad Šv. Kazimiero draugijos ištakos buvo klierikų Šv. Kazimiero draugijoje³⁰. Didžiausia jų reikšmė būsimoms katalikiškoms draugijoms buvo ta, kad jose dalyvavo klierikai – būsimieji krikščionių demokratų veikėjai ir draugijų vadovai. Jaunatviška klierikų veikla subrandino organizacinio darbo įgūdžius. Draugijėlės rūpinosi tautinės dvasios kėlimu, lietuvių religinės literatūros platinimu. Seinų seminarijoje jų veikimo diapazonas buvo platesnis negu Kauno seminarijoje – gvildenami socialiniai klausimai, rūpinamasi blaivybe, verslo reikalais (įkurtas smulkaus kredito bankelis, kooperatyvas), rengtasi konspiraciniam darbui už seminarijos sienų – parapijose.

Po 1863 m. sukilimo caro valdžia religinėse draugijose išvelgė separatizmo pavojų. Jų uždarymu rūpinosi jau N.Muravjovas (Muravjov). 1896 m. visos religinės brolijos, kaip veikiančios be vyriausybės leidimo, uždarytos Vilniaus ir Gardino gubernijose (išskyrus Šv. Martyno vokiečių amatininkų broliją). 1885 m. toks pat likimas ištiko ir Kauno gubernijos brolijas³¹. Greičiausiai

²⁸ Liūdnas atsiminimas dėl katalikų // Žemaičių ir Lietuvos apžvalga. 1895. Nr. 20. P. 153–154; R. M. Aprupinkime musu ubagus // Tėvynės sargas. 1903. Nr. 3. P. 11–12.

²⁹ Milukas A. Naujas užmanymas // Tėvynės sargas. 1902. Nr. 4/5. P. 3–6.

³⁰ Dambrauskas A. Min. veik. P. 5–6.

nelegalios brolijos veikė Lietuvoje ir po to, nes XX a. pradžioje Pavyslio krašte buvo leista veikti 731 brolijai, tačiau daugiau nei 1000 religinių brolijų nebuvo kontroliuojamos vyriausybės³². Daugelis religinių draugijų taip pat atliko socialines bei kultūrinės funkcijas. Tarp jų ir XX a. pradžioje veikusių katalikiškų pasaulietinių draugijų galima įžiūrėti tam tikrą perimamumą.

Dvasininkai ir katalikiškų pažiūrų pasauliečiai ribotai galėjo veikti per pasaulietines draugijas. Iki 1906 m. Rusijoje veikė koncesinė draugijų registracijos sistema, t. y. kiekvienai draugijai reikėjo atskiro vyriausybės leidimo. Ši sistema valstybei turėjo ir teigiamos, ir neigiamos reikšmės. Iš vienos pusės, taip režimas galėjo geriau kontroliuoti draugijų veiklą, kita vertus, tai varžė ekonominę ir socialinę šalies plėtrą. Dėl to draugijų registravimas dažnai buvo formalus dalykas ir mažai kuo skyrėsi nuo normatyvinės sistemos. 1890 m. buvo išleisti nuostatai apie neteisėtas ir slaptas draugijas. Juose, be kita ko, neteisėtomis laikomos draugijos, siekiančios kenksmingų tikslų³³. Tokia miglota formulotė davė laisvę vyriausybei registruoti draugijas savo nuožiūra. Lietuvoje labdaros, šelpimo bei vartotojų draugijos, kurių vadovai ir nariai buvo lietuviai, ėmė veikti nuo XIX a. pabaigos. Daugiausia duomenų yra apie šių draugijų veiklą Kauno gubernijoje. Pagal "Kauno gubernijos atmintinės knygelės" duomenis, čia 1905 m. buvo 40 labdaros draugijų ir įstaigų³⁴. "Nedėdienio skaityme" paminėtos 4 Kauno gubernijoje veikusios pavargėlių šelpimo draugijos – Betygalos parapijoje, Kėdainiuose, Šėtoje ir Pagiriuose. Iš tiesų tokių draugijų lietuvių gyvenamuose rajonuose turėjo būti daugiau. M. Brenšteinas (Brensztejn) mini įsikūrusias iki 1905 m. Betygalos, Kražių, Šėtos, Telšių, Žagarės ir Kuršėnų tokio pobūdžio draugijas³⁵. Jos steigė prieglaudą ir teikė paramą apylinkių pavargėliams. Pasak M. Brenšteino, paprastai šių draugijų desinatoriais (draugijų globojamais asmenimis) galėjo būti krikščionių tikėjimo asmenys, dažniausiai, be abejo, lietuviai. Draugijų nariams jokių tautinių, o dažnai ir religinių apribojimų nebuvo taikoma. Draugijų steigėjais dažnai buvo dvarininkai, prisidėjo prie šelpimo veiklos ir ūkininkai. Kauno gubernijos atmintinėse knygelėse paminėti ir kunigai – draugijų valdybų nariai. Veikiausiai labdaros ir šelpimo darbe tuo metu dalyvavo kur kas daugiau dvasininkų.

Labdara ir šelpimas tradiciškai buvo Bažnyčios kompetencija, be to, kaip anksčiau minėta, šia socialine problema domėjosi ir to meto lietuvių katalikų spauda.

Lietuvių kunigai nuo pat pradžių aktyviai dalyvavo kooperacijos sąjūdyje. 1905 m. Kauno gubernijos dešimties vartotojų draugijų pirmininkai ir valdybų nariai buvo kunigai. Du kunigai vadovavo taupmenų skolinamosioms ir kredito bendrovėms³⁶. Anot V. Pruskaus, pirmąsias vartotojų draugijas ėmė kurti kunigai ir dvarininkai. Dalyvavimas kooperacijos darbe buvo laikomas svarbiu kunigo visuomeninio aktyvumo požymiu³⁷. Dažnai kunigas buvo vienintelis inteligentas apylinkėje, dėl to geriausiai galėjo atlikti šias pareigas. Diskutuotinas yra vartotojų draugijų pobūdis – ar tai pelno siekianti organizacija, ar draugija tikraja to žodžio prasme?

XIX a. pab. – XX a. pradžioje lietuvių kunigai imdavosi ir kitų sričių organizacinio darbo. 1896 m. kunigas J. Tumas mėgino įteisinti blaivybės draugiją Mosėdyje, bet jam nepavyko³⁸. Nuo 1903 m. veikė nelegali moksleivių šelpimo draugija „Motinėlé“, kuriai priklausė ir kunigai.

Iki 1905 m. nebuvo legalių draugijų, kuriose būtų akcentuojamas lietuviškumas ir katalikiškumas. Vargu ar carinė administracija būtų leidusi joms veikti. Ir pati lietuvių visuomenė dar nebuvo pakankamai ryškiai idėjiškai susiskirsčiusi. Nebuvo katalikiškos partijos arba kokios nors kitos panašios institucijos, apie kurias būtų galėjusios burtis lietuvių katalikų draugijos. Tačiau lietuvių

³¹ Па́zyma apie bažnytines brolijas (nedatuota) // Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA). F. 821. Ap. 125. B. 3012. L. 92.

³² Ten pat. L. 83.

³³ О незаконных и тайных обществах // Свод Законов Российской империи. СПб., 1890. Т. 14. Ч. 3. С. 22.

³⁴ Памятная книжка Ковенской губернии на 1906 г. К., 1905. С. 77–81.

³⁵ Brensztejn M. Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, wzajemnej pomocy i klubach. W., 1914.

³⁶ Памятная книжка Ковенской губернии на 1906 г. С. 182–187.

³⁷ Pruskus V. XIX–XX a. sandūros katalikų spauda apie kooperaciją // Liaudies ūkis. 1990. Nr. 22. P. 30–32.

³⁸ Bandymai legalizuoti draugijas // Mūsų senovė. 1921. Kn. 2. P. 59–63.

kunigų dalyvavimas lietuvių gyvenamose srityse legaliai veikusių draugijų veikloje rodo, kad jau išaugo nauja kunigų karta, pasirengusi ir organizaciniam darbui.

2. LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ STEIGIMASIS 1905 M. – 1906 M. PRADŽIOJE

Šiuo laikotarpiu per Lietuvą nuvilnijo revoliucinio ir tautinio pakilimo banga, visuomenėje paspartėjo idėjinė diferenciacija, caro valdžia padarė politinių nuolaidų. Atsirado sąlygos steigti draugijoms, trūko tik pakankamų juridinių prielaidų. Lietuvių katalikiškų draugijų veikla iki Pirmojo pasaulinio karo turėjo ir religinį, ir tautinį, ir socialinį, ir galų gale politinį pobūdį. Dėl pastarojo buvo galima diskutuoti ir teigti, kad šios draugijos užsiiminėja ramiu kultūriniu darbu. Tačiau carinė administracija, tiek leisdamą joms veikti, tiek jas varžydama, visuomet turėjo tam tikrų politinių interesų. Šios draugijos veikė šalia kitaminčių, kitataučių draugijų ir jų santykiai neretai įgaudavo politinį pobūdį ir jis galėjo dar paryškėti, nes lietuvių krikščionys demokratai ketino įtraukti jas į savo kuriamos Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) interesų sferą.

1907 m. "Draugijos" žurnale išspausdinto Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projekte minimos dvi jau egzistuojančios lietuvių krikščionių demokratų draugijos – Šv. Kazimiero ir "Motinėlės", numatyta, kokiais būdais šias draugijas remti³⁹. Be to, planuota steigti ūkines, vartotojų, savitarpio susiėlpimo draugijas, sodiečių apsigynimo nuo ugnies organizaciją. Numatoma, kad krikščionys demokratai kiekvienoje parapijoje steigs blaivybės kuopas⁴⁰. Draugijų steigimu turėjo rūpintis LKDP parapiniai, o šias paremti pavietiniai komitetai⁴¹. Viename LKDP programos variantų teigiama, kad kultūrinės draugijos esančios silpnos, užtat blaivininkų, Šv. Kazimiero ir "Motinėlės" draugijų darbus vietose turi atlikti partijos parapiniai komitetai⁴². Mėginimas įkurti LKDP su savo oficialiomis struktūromis buvo nesėkmingas, užtat kalbėti apie lietuvių katalikiškų draugijų politinį pobūdį šiuo požiūriu neverta. Didžiausios pastangos įkurti LKDP buvo

dedamos 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje. Iš partijos programos projekto matyti, kad iki 1905 m. pabaigos veikė tik dvi ryškesnės lietuviškos katalikiškos organizacijos – Šv. Kazimiero ir “Motinėlės” draugijos, tačiau nuo 1905 m. antrosios pusės ėmė steigtis ir kitos lietuvių katalikų draugijos, pirmiausia leidybos bendrovės.

Vakarų Europoje katalikiškų spaudos draugijų XX a. pradžioje buvo gana daug. Nuo 1904 m., kai caro valdžia panaikino spaudos draudimą, pamažu atslūgstant religinei bei tautinei priespaudai, lietuvių krikščionys demokratai gavo galimybę spaudoje dėstyti savo požiūrį į kintantį visuomeninį gyvenimą. Tokias galimybes stengtasi išnaudoti: rūpintasi gauti leidimus spausdinti katalikiškus laikraščius, buvo kalbama apie knygų platinimo fondą³⁹. Šv. Kazimiero draugijos genezė parodoma R.Laukaitytės straipsnyje. 1905 m. liepos 17 d. aktyvesni regiono kunigai Plungėje įsteigė “Šaltinio” bendrovę katalikiškoms knygelėms leisti. Vyskupas M.Paliulionis pritarė sumanymui, bet pageidavo, kad tokia organizacija veiktų Kaune. Jo iniciatyva Kaune 1905 m. spalio 12 d. įvyko visų Lietuvos vyskupijų kunigų susirinkimas. M.Paliulionis nenorėjo, kad būsimoji draugija būtų akcinė, siekė jos tvarką nustatyti pats. Visą lėmė susirinkusių kunigų nuomonė. Buvo įkurta akcinė bendrovė, 1905 m. spalio 13 d. jos įstatus patvirtino Kauno notaras. M.Paliulionis vylėsi, kad ši bendrovė bus katalikiškos spaudos platinimo centras, be to, kunigai dar buvo sumanę leisti bendrovės finansuojamą LKDP organą “Žiburys”. Šio laikraščio redaktoriai turėjo būti LKDP CK nariai. Partijai neįsisteigus, bendrovės veikla pakrypo kultūrine linkme⁴⁴. Pagal savo įstatus tai buvo akcinio tipo pasitikėjimo

³⁹ Lietuvių Krikščionių Demokratų susivienijimo programos projektas // Draugija. 1907. Nr. 1. P. 74.

⁴⁰ Ten pat. P. 75–76.

⁴¹ Ten pat. P. 79.

⁴² LKDP programos juodraštis. B. d. // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LVA). F. 1674. Ap. 1. B. 211. L. 3.

⁴³ A.Aleknos 1904 11 11 laiškas Grigoniui // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 1. B. F-593.

⁴⁴ Laukaitytė R. Min. veik.

(komanditinė) bendrovė. Bendrovės steigėjai kunigai V.Jarulaitis, M.Miežinis, K.Olšauskas, J.Visbaras, P.Januševičius, J.Strimavičius, J.Laukaitis ir buvo bendrovės nariai arba, kaip vadinama įstatuose, bendrai. Kiti galėjo dėtis bendrovėn tik įnešę 50 rb pajų ir buvo vadinami įnešėjais. Kitkuo Šv. Kazimiero draugija buvo panaši į akcinę bendrovę. Įstatatai nefiksuoja kokių nors teisinių skirtumų tarp bendrų ir įnešėjų. Bendrovės reikalus tvarkė visuotinio susirinkimo išrinkta valdyba. Dividendai bendrams ir įnešėjams turėjo būti išmokami draugijos spaudiniais⁴⁵. Juridiškai tai buvo pelno siekianti pasaulietinė organizacija. Kitokia ji ir negalėjo būti, kol caro valdžia įstatymiškai nesureguliuojo draugijų registracijos tvarkos. Neaišku, kokio pobūdžio turėjo būti Šv. Kazimiero draugija vyskupo M.Paliulionio nuomone. Realiai tai buvo kunigų organizacija, turinti tikslą leisti katalikiško pobūdžio literatūrą lietuvių kalba. Šv. Kazimiero draugija atliko katalikiškos minties propagandinę funkciją ir padėjo įtraukti į visuomeninį darbą lietuvių dvasininkus. Pelno siekimas šiai organizacijai nebuvo savitiksliis.

Su lietuviškų katalikiškų spaudos leidimo bendrovių atsiradimu prasideda katalikiškųjų draugijų skaidymasis pagal regionus. Pagal įstatus Šv. Kazimiero draugijos veikla neapsiribojo Kauno miestu, o galėjo būti perkelta į kitas Rusijos imperijos bei Lenkijos Karalystės vietas, t.y. galėjo veikti visoje etnografinėje Lietuvos teritorijoje. 1906 m. kovo mėn. kun. P.Januševičius laiške A.Dambrauskui skundėsi, kad vilniečiai neprisidėjo prie bendrovės steigimo, bet reikalauja perkelti ją į Vilnių. Jo nuomone, Vilnius turėjo likti pasaulietinės inteligentijos centru, o Kaune telktis katalikiškoji inteligentija⁴⁶. Šis laiškas atspindi vilniečių ir kauniečių lietuvių inteligentų nesutarimus, kur turi būti Lietuvos visuomeninio gyvenimo centras. 1905 m. pabaigoje susikūrė katalikiškos spaudos leidimo bendrovė kitame regione. Jos istorija sietina su katalikiško laikraščio "Šaltinis" įsteigimu. "Šaltinio" genezę tyrinėjo R.Laukaitytė. Šis laikraštis, kaip ir "Žiburys", turėjo būti lietuviškosios krikščioniškosios demokratijos spaudos organas. Jį buvo numatyta leisti Vilniuje. Lietuvių krikščionims demokratams buvo staigmena, kai J.Laukaitis Seinų vyskupijos valdytojo prelado J.Antanavičiaus vardu pareiškė, kad "Šaltinis" bus Seinų vyskupijos laikraštis. R.Laukaitytės nuomone, Seinų sprendimas suardė krikščionių

demokratų planus įsteigti LKDP⁴⁷. Seinams tapus katalikiškos spaudos leidimo centru, buvo reikalinga spaustuvė, o jai išlaikyti – spaudos leidimo bendrovė. Ši bendrovė įregistruota 1905 m. lapkričio 12 d. Seinuose. Pilnas jos pavadinimas – Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir bendrovė. Pagal įstatus iš pradžių tai buvo pilnoji bendrovė. Jos tikraisiais nariais buvo kunigai Laukaitis, Dvaranauskas ir Narjauskas. Jie sudarė bendrovės valdybą. Prisidėjęs Seinų katedros kapitulos nariams ir kitiems kunigams, ji turėjo tapti pasitikėjimo bendrove, o prisidėję asmenys – pasitikėjimo bendrais. Trečdalis pelno turėjo tekti minėtiems tikriesiems draugijos nariams, o ne daugiau kaip 8% gryno pelno – pasitikėjimo bendrams⁴⁸. Pasak O.Vileišytės, kun. V.Dvaranauskas apėmė visus Seinų vyskupijos ir kai kuriuos Vilniaus vyskupijos lietuvius kunigus, ragindamas prisidėti prie bendrovės, ir surinko 20 000 rublių⁴⁹. Glaudžius bendrovės ryšius su Seinų vyskupijos bažnytine hierarchija rodo tai, kad iš pradžių vyskupijos kapitula per J.Laukaitį įnešė 3000 rublių.

Galima teigti, kad ši bendrovė, kaip ir Šv. Kazimiero draugija, priskirtina tokioms organizacijoms, kurioms pelno siekimas nebuvo pats sau tikslas. Ji išlaikė spaustuvę, kuri pradėjo dirbti 1906 m. vasario mėn. 1906–1907 m. bendrovės pastangomis buvo leidžiami 3 laikraščiai – „Šaltinis“, „Šaltinėlis“ ir „Šaltinio“ kvieslys“. Išleista 30 knygų, kurios gvildeno religijos ir politikos problemas, taip pat aptarė ūkio ir kultūros reikalus⁵⁰. „Šaltinis“ buvo regiono lietuvių krikščionių demokratų, „Žiburio“ bei „Žagrės“ draugijų laikraštis.

Kun. J.Staugaitis atsiminimuose teigia, kad tarp jo ir kun. J.Laukaičio bendrovės susirinkimo metu kilo nesutarimai, kur leisti „Šaltinį“. J.Staugaitis siūlė Aleksotą, motyvuodamas, kad Seinai

⁴⁵ Šventojo Kazimiero draugijos knygoms leisti sutarimas. K., 1905.

⁴⁶ P.Januševičiaus 1906 03 02 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B. E–206. L. 42.

⁴⁷ Laukaitytė R. Legalios katalikiškos spaudos leidimo pradžia Lietuvoje: Rankraštis.

⁴⁸ Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir Bendrovė. 30 sausio dieną 1906 metų. Seinai. Varšuva, 1906.

⁴⁹ Vileišytė O. Min. veik. P. 59.

⁵⁰ Ten pat. P. 136–137.

užkampis ir yra gana toli nuo geležinkelio. Spaustuvę reikėtų steigti šalia tokio didelio centro kaip Kaunas. J.Laukaitis siūlė Seinus, motyvuodamas tuo, kad Seinai – vyskupijos centras, čia yra seminarija ir galima rasti daug bendradarbių. Be to, tai padėtų šviesti šio pakraščio dzūkų⁵¹. Beje, Lietuvos centro pasirinkimo ir regionalizmo XX a. pradžios problemas reikėtų patyrinti specialiai. Tačiau čia šis klausimas keltinas, kadangi lietuvių katalikiškos draugijos nuo 1905 m. pab. – 1906 m. pradžioje ėmė steigtis pagal regionus. Lietuvos centro klausimas iškildavo dar iki 1905 m. Antai J.Tumas pasisakė prieš Kauną, kaip lietuviškos spaudos leidimo centrą, o numatė juo būsiant Peterburgą ar Vilnių. Ir priešingai – K.Samajauskas ketino "lietuviško gyvenimo sukuriu" paversti Kauną⁵². Polemika tarp kauniečių ir vilniečių vyko iki pat Pirmojo pasaulinio karo, ypač intensyviai 1906–1907 metais. Kauniečiams daugiausia atstovavo dvasininkai, o vilniečiams – pasauliečiai inteligentai su A.Smetona priešakyje. Buvo pateikiama įvairiausių argumentų: geografinių, etninių, ekonominių, politinių, istorinių faktorių, net kauniškių ir vilniškių inteligentų asmeninės savybės. Iš polemikos jaučiamas abiejų pusių regioninis patriotizmas. Kaip regioninio patriotizmo apraiškas galėtume laikyti atskirų didelių katalikiškų draugijų steigimąsi Kauno ir Suvalkų gubernijose.

Kokios tokio patriotizmo priežastys? Administraciniu požiūriu Lietuva buvo padalyta į tris gubernijas. Iš dalies jų ribos sutapo su trijų vyskupijų sienomis. Vadinasi, ir civilinis, ir bažnytinis valdymas apėmė daugmaž tuos pačius regionus. Šių vyskupijų vadovams E.Roppi (Ropp), M.Paliulioniui ir J.Antanavičiui daugiau rūpėjo ne kokie nors bendri lietuvių tautos interesai, o savo valdų reikalai, ir jie stengėsi kontroliuoti katalikiškų organizacijų veiklą. Regionai skyrėsi ekonominiu lygiu ir demografinė būkle. Ypač savo ekonominiu atsilikimu, žemu gyventojų kultūriniu lygiu ir sunkia lietuviybės padėtimi išsiskyrė regionas, apimantis Vilniaus gubernijos ir Vilniaus vyskupijos teritorijas. Nereikia atmesti etnografinio faktoriaus. Suvalkų gubernijos šiaurinė dalis etnografiniu požiūriu buvo vienalytė (čia gyveno suvalkiečiai) ir gana kompaktiška teritorija. Plėtojant organizacinį darbą, buvo galima geriau prisitaikyti prie vietos sąlygų. Apie tai dar bus kalbama, kai aptarsime "Žiburio" draugijos veiklą.

LKDP programos projekte kaip katalikiška minima "Motinėls" draugija, kurios tikslas buvo šelpti aukštesniuosius mokslus einančią jaunuomenę. Apie jos įsikūrimą kartais pateikiami netikslūs duomenys. Lietuvių enciklopedijoje teigiama, kad ji įsteigta 1907 m. pagal JAV lietuvių katalikiškos "Motinėls" draugijos pavyzdį⁵³. Tarybų Lietuvos enciklopedijoje minima tik JAV veikusi "Motinėls" draugija⁵⁴. Mažonoje lietuvių tarybinėje enciklopedijoje minima klerikalinė moksleivių šelpimo draugija, įkurta 1907 metais⁵⁵. Patikimiausias šaltinis gali būti paties draugijos nario kun. K.Šaulio 1907 m. straipsnis "Viltyje"⁵⁶. Jo teigimu, draugija nelegaliai veikė nuo 1903 m. liepos mėnesio. Iš tiesų dar anksčiau JAV įsikūrė katalikiška tokio pobūdžio draugija, kuri galėjo būti sektinas pavyzdys Lietuvos dvasininkams. Nėra duomenų, kokios iš pradžių buvo draugijos struktūros, ar turėjo ji kokius nors įstatus. Skiriasi K.Šaulio ir "Motinėls" draugijos ataskaitos (juodraštinio varianto) pateikti statistiniai duomenys. Pasak K.Šaulio, 1903 m. liepos mėnesį draugijai aukojo 19 kunigų ir 2 pasauliečiai, 1905 m. – 51 kunigas, 1906 m. – 49 kunigai. Sąrašė daugiausia lietuviškos pavardės. Tarp jų tokie žymūs lietuvių katalikų veikėjai, kaip P.Būčys, A.Dambrauskas, K.Šaulys, J.Tumas, J.Bikinas, daug kunigų iš Kauno ir Suvalkų gubernijų bei Peterburgo dvasinės akademijos. 1906 m. gauta 600 rb aukų. Pagal "Motinėls" draugijos ataskaitą nuo 1905 m. rugsėjo mėn. iki metų pabaigos aukas atsiuntė viso labo 4, o 1906 m. – 13 kunigų. 1906 m. gauta 360 rublių⁵⁷. Pasak K.Šaulio, nuo 1903 m. iki 1907 m. pradžios "Motinėls" sušelpė Peterburgo universiteto studentę M.Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą, Krokuvos universiteto studentą

⁵¹ Staugaitis J. Mano atsiminimai. Telšiai, 1931. D. 3 // VUBRS. F. 187. B. 26. L. 28.

⁵² Gudaitis L. Platėjantys akiračiai. V., 1977. P. 77.

⁵³ "Motinėls" // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1959. T. 19. P. 323.

⁵⁴ "Motinėls" // Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1987. T. 3. P. 151.

⁵⁵ "Motinėls" // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., 1968. T. 2. P. 638.

⁵⁶ Kun. Šaulys K. "Motinėls" draugijos pradžia // Viltis. 1907 11 07 (20). Nr. 15. P. 4.

⁵⁷ Draugijos "Motinėls" finansinė ataskaita už 1905–1907 metus // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 87. L. 7.

J. Herbačiauską, Paryžiaus dailės akademijos mokinį Šlapelį ir mokinį Bimbą. Tam tikslui išmokėti visi draugijos pinigai (1850 rb 85 kp)⁵⁸. "Motinėlės" draugijos ataskaitoje minima, kad 1905 m. sušelpta M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana 40 rb; 1906 m. 240 rb per kelis kartus šelptas K. Būga, 1907 m. pradžioje dar 70 rb⁵⁹. Lietuvoje tuomet veikė analogiškų tikslų turėjusi liberalios pakraipos "Žiburėlio" draugija⁶⁰. Dviejų dubliuojančių draugijų veikimas rodo, kad tarp skirtingų idėjinių srovių vyko kova dėl inteligentijos. Duomenų, kad "Motinėlė" būtų prisidėjusi prie LKDP steigimo, nėra.

1905 m. antrosios pusės revoliuciniai įvykiai ir carizmo daromos nuolaidos skatino katalikų veikėjus steigti katalikiško pobūdžio draugijas be oficialaus leidimo. 1905 m. lapkričio 2 d. kelios dešimtys Panevėžio gyventojų, remdamiesi Spalio manifestu ir nelaukdami valdžios leidimo, įsteigė sąjungą "Katalikiškoji Labdarybės Draugija". "Nedėdienio skaityme" buvo parašyta, kad tai buvo pirmoji grynai katalikiška draugija visame krašte⁶¹. Pasak J. Kozakevičiaus, jis kartu su kunigais P. Korzonu ir K. Šauliu rūpinosi katalikiškos prieglaudos steigimu jau nuo 1904 m. rudens, tačiau susidūrė su carine administracija, kuri reikalavo, kad prieglauda būtų visiems, ne vien katalikams⁶².

Ryškesniausia lietuvių katalikiška draugija tuo metu įsisteigė Suvalkijoje. Katalikiško darbo Suvalkų gubernijoje organizatorius ir pradininkas buvo kunigas J. Staugaitis. Atsiminimuose jis rašė, kad šiame krašte jau iki 1905 m. veikė nelegalios kultūrinės kuopelės. Jos paprastai buvo "pirmeiviškos", t. y. joms turėjo įtakos kairiųjų pažiūrų, ignoruojantys katalikybę arba jai abejingi žmonės. Lietuvių kunigai dažnai laikėsi bendro darbo su "pirmeiviais" politikos. J. Staugaitis pritarė katalikiškam visuomeniniam darbui⁶³. Jam, kelerius metus dirbusiam Varšuvoje, buvo pažįstama Vakarų Europos krikščionių demokratų socialinio veikimo patirtis. Savo žinias naujasis Marijampolės vikaras nutarė pritaikyti vietoje. Jo pastangomis Marijampolėje buvo įsteigtas vaikų darželis, o darželiui išlaikyti įsteigta Šv. Kazimiero draugija. Jai galėjo priklausyti visi katalikai – ir lietuviai, ir lenkai. Darželyje buvo išlaikoma apie 60 vaikų. Dirbti daugiausia trukdė lietuvių ir lenkų nesutarimai bei nepalankus ūkininkų požiūris į tokio pobūdžio įstaigą⁶⁴.

J.Staugaitis buvo sumanęs steigti platesnę švietimo ir labdaros draugiją. Tą sumanymą jis atskleidė kunigams per susirinkimą Garliavoje ir sulaukė pritarimo⁶⁵.

Tuo pat metu visuomeninę veiklą suaktyvino ir Suvalkijos "pirmiviai". 1905 m. lapkričio 27 d. Marijampolėje K.Grinius iniciatyva buvo įsteigta "Šviesos" švietimo draugija, priimti jos įstatai ir išrinkta valdyba. Tikriausiai draugiją steigė įvairių pažiūrų bendro žmonių darbo šalininkai. Pirmininku tapo "pirmivių" vadas K.Grinius, o kasininku – katalikų veikėjas A.Staugaitis⁶⁶. Netrukus draugija įkūrė knygyną ir mokyklą. Kai narių dauguma nutarė nekviešti į mokyklą kunigo – tikybos mokytojo, iš draugijos išstojo katalikiškų pažiūrų žmonės. Tuomet J.Staugaitis ėmė realizuoti savo sumanymą. 1906 m. sausio 6 d. Marijampolėje įsteigta "Žiburio" draugija, priimti jos įstatai ir išrinkta valdyba. Į draugiją įstojo 86 žmonės⁶⁷. Iš pradžių draugijos pirmininku buvo išrinktas kun. M.Gustaitis, o šiam atsisakius, pirmininku liko jos steigėjas. Marijampolėje buvo atidaryta pradžios mokykla ir steigiama antroji mokykla. Prie mokyklų veikė kursai suaugusiems⁶⁸. Draugija turėjo savo knygyną. "Žiburys" ir jo įstaigos kūrėsi be valdžios leidimo. Reakcijai stiprėjant, apskrities viršininkas pareikalavo uždaryti mokymo įstaigas. "Žiburiui" pasiūlyta likviduotis arba išsirūpinti oficialų valdžios leidimą. Draugijos vadovybė pasirinko pastarąjį

⁵⁸ Kun. Šaulys K. "Motinėls" ... P. 4.

⁵⁹ Draugijos "Motinėls" finansinė ataskaita... L. 7.

⁶⁰ Trumpa "Žiburėlio" istorija / / Vilniaus žinios. 1907 02 13 (26). Nr. 35. P. 1.

⁶¹ Š. [Šaulys K.?] Panevėžio katalikų labdarybės draugija / / Nedėldienio laikymas. 1906 07 04(17). Nr.29. P. 1–2.

⁶² Kozakevičius J. Amžiaus kronika. Kn. 3. 1858–1936 m. / / Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MABRS). F. 112. B. 3. L. 7.

⁶³ Staugaitis J. Min. veik. L. 3–13.

⁶⁴ Staugaitis J. Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 metų / / Židinys. 1936. Nr. 10. P. 324.

⁶⁵ Meilužis [Staugaitis A.] "Šviesos" ir "Žiburio" draugijų atsiradimas / / Šaltinis. 1907 03 06 (21 vasario). Nr. 10. P. 154.

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ Staugaitis J. Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 metų... P. 325.

⁶⁸ Ten pat.

kelią. "Žiburį" Suvalkų gubernatorius įregistravo 1906 m. gegužės 28 d., t.y. jau po Laikinių nuostatų paskelbimo. Leidimas veikti mokykloms gautas vėliau.

Koks buvo šios draugijos pobūdis? Pilnas jos pavadinimas – Lietuvių krikščionių draugija "Žiburys". Įstatuose iškelti du pagrindiniai jos principai – katalikybė ir lietuviybė.

Pirmoji "Žiburio" funkcija buvo švietimas. Manyta steigti lietuviškas pradžios mokyklas, vakarinius kursus suaugusiems, vidurines mergaičių mokyklas, žemės dirbimo, daržininkystės, prekybos mokyklas vaikinams. Visose mokyklose turėjo būti auklėjama katalikiška dvasia. Antra "Žiburio" funkcija – gailestingumas. Draugija apsiėmė steigti apsaugos namus vaikams (vaikų darželius), prieglaudas seniems ir invalidams, nusikaltusių vaikų pataisos namus. Trečia funkcija – meninė. Numatyta steigti teatrus, chorus, rengti koncertus bei spektaklius. Draugijai galėjo priklausyti kiekvienas doras katalikas⁶⁹. Taigi "Žiburys" iš karto steigėsi kaip tautiška ir katalikiška draugija. Jos švietimo įstaigose dėstė ir kunigai, renginiai vyko lietuvių kalba. J.Staugaitis pažymėjo, kad "Žiburys" Lietuvoje pirmasis įkūrė lietuviškas mokyklas⁷⁰. Draugija iš karto įgavo politinį atspalvį. Laisvamanių ir katalikų konfliktas per "Šviesos" susirinkimą rodo, kad katalikų veikėjams buvo iškilusi kolizija – ar tautos vienybės vardan iš dalies išsižadėti katalikybės principų ir vienytis su pasauliečiais inteligentais, ar tvirtai eiti savo keliu. "Žiburio" įsteigimas padėjo susipratusiems katalikams atsispirti kairiųjų, "pirmeivių" įtakai Užnemunėje. Panašių kolizijų katalikams tuo metu kildavo ir kituose kraštuose. 1907 m. Lenkijos Karalystėje tokia situacija susidarė apie "Macierz Szkolna" draugiją, kai kilo klausimas dėl religijos dėstymo mokyklose. Buvo svarstoma, ar kunigai gali būti šios draugijos nariais. Ta proga kun. V.Namiocko žurnale "Przegląd katolicki" siūlė lenkams imti pavyzdį iš Suvalkų gubernijos lietuvių katalikų ir asmeniškai iš J.Staugaičio⁷¹.

Kaip matyti iš kun. H.Laumianskio laiško P.Būčiui, 1906 m. pradžioje Kauno lietuvių katalikų veikėjai rengėsi steigti lietuvių švietimo sąjungą. Ketinta pasinaudoti Varšuvos moksliskų kursų draugijos įstatais, taip pat domėtis, ar yra analogiškų draugijų Rusijoje⁷².

Taigi 1905–1906 m. pradžioje vyko lietuvių katalikiškų organizacijų steigimosi procesas. Kadangi neturėta galimybių kurti legalių katalikiškų draugijų, steigtos bendrovės, sąjungos. Katalikiškos draugijos („Žiburys“, „Motinėle“, Panevėžio katalikiška labdarybės draugija) nebuvo valdžios leistos, tačiau revoliucijos pakilimo sąlygomis joms nebuvo reikalo laikytis konspiracijos. Jau 1906 m. pradžioje kai kurie katalikų veikėjai žinojo, kad caro valdžia sureguliuos draugijų registravimo tvarką. 1905 m. pabaigoje puoselėtos viltys sieti katalikų draugijų veiklą su LKDP. Partijai nesusikūrus, pasikeitus politinei situacijai ir veikiant išcentrinėms tendencijoms, draugijos ėmė kurtis atskiruose regionuose.

3. LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ STEIGIMASIS IR RAIDA 1906–1907 METAIS

1906 m. kovo 4 d. buvo paskelbti Laikinieji draugijų ir sąjungų nuostatai. Carinė Rusija perėjo nuo koncesinės prie daugumoje Europos šalių praktikuojamos rejestrinės arba normatyvinės draugijų registravimo tvarkos. Daugelyje Rusijos gubernijų, taip pat ir etnografinės Lietuvos teritorijoje draugijas pradėjo tvirtinti gubernijų draugijų reikalų įstaigos. Steigėjai turėjo nurodyti draugijų tikslą, pateikti duomenis apie save, draugijų veikimo vietą ir kt. Laikinieji nuostatai negaliojo draugijoms, turinčioms religinių tikslų. Nebuvo aiškios takoskyros tarp katalikiškų pasaulietinių ir religinių draugijų. Praktiškai katalikiškų draugijų steigėjai, be visuomeninių, kėlė ir religinius tikslus. Iki 1909 m. carinė administracija į tai žiūrėjo atsainiai. Nuo 1906 m. visose trijose lietuviškose gubernijose šių draugijų raida rutuliojosi savaip.

⁶⁹ Lietuvių krikščionių draugija „Žiburys“ // Šaltinis. 1906. Nr. 12. P. 283–285.

⁷⁰ Staugaitis J. Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 metų... P. 326.

⁷¹ Ks. Dr. Namiotko W. Polska Macierz Szkolna // Przegląd katolicki. 1907. N 10. S. 149–153.

⁷² H.Laumianskio 1906 01 28 laiškas P. Būčiui // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 152. L. 50.

a) KAUNO GUBERNIJA
SAULĖS DRAUGIJA

Po Laikinių nuostatų paskelbimo lietuvių katalikų organizacinis darbas ypač sustiprėjo Kauno gubernijoje. 1905 m. gegužės 1 d. buvo išleistas caro įsakas, kuriuo vakarinių gubernijų mokyklose leista dėstyti gimtąją kalbą. Tačiau, kaip parodė savo studijoje V.Pukienė, praktiškai pasinaudoti šiuo įsaku buvo sunku, kadangi vietos administracija darė įvairias kliūtis. Lietuviškos švietimo draugijos turėjo padėti įveikti šiuos sunkumus, telkti negausius ir išblaškytus lietuvių pedagogų kadrus. Kaip jau minėjome, Kauno katalikų veikėjai jau 1906 m. pradžioje galvojo apie lietuvišką švietimo sąjungą ir jos įstatų rengimą. 1906 m. birželio 12 d. kunigai K.Oišauskas, P.Januševičius, H.Laumianskis, daktaras R.Šliūpas, T.Žilinskas, Kauno miesto dūmos valdininkas J.Cemnolonskis ir vargonų meistras J.Garalevičius padavė pareiškimą dėl Lietuvių apšvietimo draugijos „Saulė“ įregistravimo. 1906 m. liepos 25 d. draugija įregistruota⁷³. Neaišku tik, kas buvo jos įstatų autorius. Dėl pirmų šių įstatų paragrafų kilo draugijos steigėjų konfliktas su bažnytine hierarchija:“ § 1. Draugijos tikslas – platinti apšvietimą tarp lietuvių Kauno gubernijoje. § 2. Draugijos sąnariai gali būti pilnų metų ypatos be skirtumo lyties ir tikėjimo“⁷⁴.

Švietimo klausimas atgimstančiai tautai buvo itin opus. Nuo jo priklausė, kokia dvasia bus auklėjama jaunuomenė. Lietuvių visuomenė savo pasaulėžiūra nebuvo vienalytė. Konfesinė inteligentija ir paprasti žmonės daugiausia buvo religingi, pasaulietinė inteligentija – daugumoje jau nutolusi nuo religijos. 1905 m. susikūrusi Lietuvių mokytojų sąjunga veikė laisvamaniškai. Iki 1905 m. nebuvo bent kiek didesnių priedaidų konfliktui. Nacionalinės spaudos sąlygomis katalikų veikėjų pažiūros kultūros klausimais buvo šiek tiek konservatyvios. Dabar, atsivėrus galimybei legaliai plėtoti pozityvią švietimo veiklą, konfliktas dėl pasaulėžiūros tapo neišvengiamas. „Saulės“ draugija šiuo požiūriu nevienintelė. Panašūs buvo lenkų „Macierz Szkolna“ draugijos įstatai, tačiau šiai draugijai priklausė nemažai kunigų. Dėl požiūrio į šią draugiją lenkų dvasininkija suskilo. Vilniaus gubernijoje veikusi „Vilniaus Aušros“ švietimo draugija irgi turėjo nekatalikiškus

įstatus, o joje, nepaisant trinties, dirbo ir kunigai, ir kairiųjų pažiūrų žmonės. Šiuo atžvilgiu lietuvių dvasininkai gresiant polonizacijai taikstėsi su palyginti stipriais inteligentais pasauliečiais. Suvalkų gubernijoje, aišku, irgi buvo kilusi tokia kolizija, tačiau įsisteigė aiškiai katalikiškos pakraipos draugija. Nors „Saulės“ draugijos steigėjai ir pasižymėjo kaip aktyvūs Kauno katalikiškos visuomenės veikėjai, tačiau šiuo atveju jie pasirinko kompromisų kelią. Pasak B.Skirmunto (Skirmunt), kunigai stojo už katalikiškus draugijos įstatus, tačiau lėmė pasauliečių nuomonė⁷⁵. Į tai energingai reagavo vyskupas M.Paliulionis. Kaip matyti iš J. Kubiliaus aprašyto „Lietuvos ūkininke“ konflikto dėl įstatų, į kapitulos susirinkimą buvo pakviesti draugijos vadovai ir jiems pareikšta, kad kunigai negali priklausyti tokio pobūdžio draugijai. Sušaukta „Saulės“ valdybos posėdyje vyskupas sufraganas G.Cirtautas perdavė M.Paliulionio reikalavimą – arba pakeisti įstatų antrąjį paragrafą ir draugijos pavadinimą, akcentuojant, kad tai katalikiška draugija, arba kunigams nedalyvauti šios draugijos veikloje. Draugijos vadovams sutikus pakeisti įstatus ir padavus valdžiai įregistruoti jų pataisas, M.Paliulionis pareikalavo pakeisti ir pirmąjį paragrafą. J.Kubiliaus nuomone, vyskupas lenkomanas tyčia norėjo sužlugdyti lietuvišką švietimo draugiją. Suteikimas jai tikiškinės–partinės pakraipos įstatų ir pavadinimo kaitaliojimas būtų galėjęs suteikti valdžiai galimybę šios draugijos neregistruoti⁷⁶. Draugijos įstatai pakeisti 1906 m. lapkričio 22 d. per ypatingą „Saulės“ narių susirinkimą ir 1907 m. vasario 27 d. visuotinį susirinkimą. Lietuvių enciklopedijoje teigiama, kad M.Paliulionis taip elgėsi dėl lenkų užsipuolimų⁷⁷. Iš tiesų lenkiškoje spaudoje buvo straipsnių prieš „Saulės“ draugiją ir jos steigėjus. B.Skirmuntas teigė, kad draugijos

⁷⁵ „Saulės“ registravimo byla / / Lietuvos centrinis valstybės archyvas Kaune (toliau – LVAK). F. I – 53. Ap. 1. B. 33. L. 1–2.

⁷⁶ Lietuvių apšvietimo draugijos „Saulė“ įstatymai / / Nedėldienio skaitymas. 1906 10 04 (17). Nr. 42. P. 2–3.

⁷⁷ Skirmunt B. Słonce / / Przegląd katolicki. 1907. N 1. S. 11.

⁷⁶ X. [Kubilius J.] Ar ilgam? / / Lietuvos ūkininkas. 1907 03 20 (04 02). Nr. 12. P. 184–185.

⁷⁷ Saulė / / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1961. T. 26. P. 540.

įstatai – nuolaida lietuvių tautininkams⁷⁸. Kun. V.Namiocko gyre M.Paliulionio elgesį ir “Saulės” įstatų pakeitimą laikė sektinu pavyzdžiu lenkams⁷⁹. Apie paties M.Paliulionio pažiūras į lietuvių tautinį sąjūdį yra visiškai priešingų nuomonių. Mūsų nuomone, M.Paliulioniui, senos generacijos vyskupui, tiesiog daugiau rūpėjo vien bažnytiniai reikalai. Jis nesimpatizavo lietuvių tautiniam atgimimui, tačiau maždaug nuo 1905 m. buvo priverstas keisti savo požiūrį ir atsižvelgti į šį sąjūdį. Jam rūpėjo, kad lietuviškos draugijos, kuriose dalyvavo kunigai, būtų kontroliuojamos Bažnyčios, be to, revoliucijos sąlygomis norėta apsaugoti šias draugijas nuo nepageidaujamų kairiųjų elementų. Dėl šių dalykų buvo susirūpinęs ne vien vyskupas, bet ir lietuvių katalikiškos visuomenės dalis. Laišką M.Paliulioniui dėl nekatalikiškų “Saulės” įstatų parašė Vadžgirio parapijos tikintieji, prašydami vyskupą įsikišti⁸⁰. Į vyskupą kreipėsi 8 lenkų ir lietuvių kunigai⁸¹. Savo nepasitenkinimą “Saulės” įstatais išreiškė kun. A.Alekna laiške A.Dambrauskui–Jakštui. Jis siūlė sekti “Žiburio” pavyzdžiu⁸². Dalies lietuvių katalikiškos visuomenės nepasitenkinimą atspindi “Saulės” susirinkimų protokolai. 1906 m. lapkričio 22 d. ypatingajame “Saulės” narių susirinkime pažymėta, kad jos valdyba gauna daug lietuvių katalikų, nepatenkintų draugijos įstatais, pareiškimų. 1907 m. vasario 21 d. visuotiniame susirinkime buvo teigiama, kad tokie įstatai revoliucinių idėjų plitimo sąlygomis gali iškreipti “Saulės” tikslus, į draugiją gali įstoti daug nepageidaujamų elementų⁸³. Nors įstatų keitimą organizavo vyskupas M.Paliulionis, tačiau tuo buvo suinteresuota ir dalis Lietuvos katalikų visuomenės. Oficialiai įstatai pakeisti 1907 m. liepos 3 d. Suformuluotas pilnas draugijos pavadinimas – “Katalikiško apšvietimo draugija “Saulė”. Įstatų § 1 buvo toks: “Draugijos tikslas yra platinti tautinį apšvietimą tarp lietuvių Kauno gubernijos pagal mokslą Rymo katalikų tikėjimo”. Tam draugija turėjo steigti pradžios mokyklas, rašto mokyklas suaugusiems, savaitines mokyklas, mokytojų seminarias ir visokias kitokias vidurines ir aukštesniausias mokyklas, knygynus, skaityklas. Pagal § 2 “Draugijos sąnariais gali būti pilnų metų ypatos abiejų lyčių, katalikų tikėjimo”.

Draugijos valdymui steigiamas komitetas. Jos veiklą vietose tvarkė draugijos skyriai⁸⁴.

Taigi įstatai fiksavo tautinį ir katalikišką „Saulės“ draugijos pobūdį. Kaip ir daugelio Kauno gubernijos draugijų, „Saulės“ narių tautinė priklausomybė nenurodoma. „Saulė“ buvo švietimo draugija. 1907 m. draugijai priklausė 229 tikrieji nariai, iš jų du vyskupai M.Paliulionis ir G.Cirtautas, ir 187 kunigai bei 40 narių šelpėjų. Tais pat metais „Saulė“ Kauno gubernijoje įsteigė 32 skyrius⁸⁵. Draugijos švietimo įstaigų veiklą nagrinėjo V.Pupšys, M.Karčiauskienė ir V.Pukienė, todėl jos šiame straipsnyje tik minimos, trumpai aptariant jų pobūdį.

Pirmosios lietuviškos pradžios mokyklos Kaune ėmė steigtis jau 1905–1906 metais. Pasak K.Oišausko, jis atidaręs slaptą lietuvių mokyklą 1905 m. ir pakvietęs mokytojauti T.Žilinską⁸⁶. J.Kirlio žiniomis, pedagogų T.Žilinsko ir M.Vasiliausko iniciatyva 1906 m. vasarą Kaune buvo įsteigtos 3 lietuviškos pradinės mokyklos – Karmelituose, Šančiuose ir Žaliakalnyje. Jas išlaikė Šv. Juozapo draugija ir fabrikantas Tilmansas, o tikrasis mokyklos globėjas, per kurio rankas ėjo visos draugijos lėšos, buvo K.Oišauskas⁸⁷. Įsteigus „Saulės“ draugiją, šios mokyklos perėjo jos žinion. Autoriai, nagrinėję „Saulės“ draugijos švietimo įstaigų veiklą, pateikia skirtingų duomenų apie jos pradžios mokyklų tinklą. Pasak V.Pukienės, 1907 m. „Saulė“ įsteigė 25 pradžios mokyklas⁸⁸. M.Karčiauskienė, remdamasi žurnalo „Mokykla“ duomenimis, teigė, kad 1907 m. „Saulė“ išlaikė 42 mokyklas, kuriose mokėsi 160 mokinių⁸⁹. Manoma, kad ši draugija

⁷⁸ Skirmunt B. Słonce // Przegląd katolicki. 1907. N 1. S. 11.

⁷⁹ Dr. Ks. Namiotko. A co robi ks. Biskup Kowieński? // Przegląd katolicki. 1907. N 13. S. 155.

⁸⁰ Vadžgirio parapijos tikinčiųjų 1906 11 17 laiškas // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 696. Ap. 2. B. 327. L. 147.

⁸¹ Ten pat. B. 347. L. 148.

⁸² Kun. A.Alekno 1906 11 13 laiškas A.Dambrauskui // VUBRS. F. 1. B.D –246.

⁸³ „Saulės“ registracijos byla // LVAK. F. 1 – 53. Ap. 1. B. 32. L. 10.

⁸⁴ Katalikiško apšvietimo draugijos „Saulė“ įstatymai. K., 1907. P. 3–8.

⁸⁵ Visuotinis „Saulės“ susirinkimas // Vienybė. 1908 01 29 (02 11). Nr. 5. P. 75–76.

⁸⁶ K.Oišausko parodymai. 1928 11 28 // LVA. F. 1557. Ap. 1. B. 725. L. 110.

⁸⁷ Pukienė V. Min. veik.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Karčiauskienė M. Min. veik. P. 166.

išlaikė ir vadinamąsias "rašto mokyklėles", kurių oficialioji statistika nefiksavo. Kaip ten bebūtų, iš visų lietuvių švietimo draugijų "Saulė" nuveikė daugiausia, plėsdama pradžios mokyklų tinklą. Visos disciplinos, be tikybos ir lietuvių kalbos, buvo dėstomos rusiškai. Draugijos mokymo programa mažai kuo skyrėsi nuo valdiškų mokyklų programų. Vis dėlto, V.Pukienės nuomone, to meto lietuvių švietimo draugijų mokymo įstaigose jau ėmė atsirasti tautinės mokyklos bruožų. Lietuvių mokytojai mokė gimtosios kalbos ne tik per lietuvių kalbos pamokas, bet ir neklasiniėje veikloje, be to, mokiniai buvo supažindinami su savo krašto istorija ir geografija⁹⁰. Katalikišką auklėjimo pobūdį garantavo draugijos įstatai. "Saulės" draugijos narių dauguma buvo kunigai, ir jie, be abejo, darė įtaką auklėjimo pobūdžiui.

"Saulė" rūpinosi pedagogikos kadru rengimu. Kauno moterų dviklasė mokykla, dar vadinama "seminarijėle", rengė merginas mokytojas parapinėms "rašto mokykloms". Su "Saulės" draugija susijusi parengiamųjų kursų suaugusiems veikla. Pasak V.Pukienės, privatūs pedagogikos kursai atsidarė Kaune 1907 m. pradžioje mokytojų T.Žilinsko, M.Vasiliausko ir K.Lekecko iniciatyva. Mokytojams už darbą mokėjo "Saulės" draugija. Po to, kai Vilniaus mokslo apygardos globėjas atsiuntė K.Oišauskui raštą, draudžiantį "Saulės" draugijai išlaikyti šiuos kursus, draugijos valdyba nutarė įsteigti parengiamuosius kursus suaugusiems. Kursai pradėjo veikti nuo 1907 m. rudens. Jie formaliai buvo pavaldūs Kauno miesto keturklasei mokyklai, tačiau faktiškai – tai "Saulės" draugijos įstaiga⁹¹. Kursams vadovavo patyręs pedagogas J.Vokietaitis. Į kursus priimdavo abiejų lyčių lietuvių tautybės asmenis, turinčius iš savo parapijos klebono liudijimą apie gerą elgesį. Nors parengiamieji kursai suaugusiems buvo katalikiškos draugijos įstaiga, kai kurie pedagogai ir kursantai laikėsi kitų pažiūrų. Vis dėlto galima teigti, kad Kaune per "Saulės" draugiją katalikų veikėjams pavyko įtraukti savo įtakos sferon dalį lietuvių pasauliečių inteligentų.

"Saulė" veikė šalia kitų įvairias funkcijas atlikusių Kauno gubernijos lietuvių katalikiškų draugijų, dėl to galėjo rūpintis vien švietimu.

1907 m. vasario mėnesį "Saulės" draugija gavo oficialų popiežiaus palaiminimą⁹², o tų pačių metų rudenį ir vyskupas M.Paliulionis

paaukojo „Saulės“ reikalams 100 rublių⁹³. „Saulės“ vadovams teko išgyventi konfliktų ir kolizijų periodą, tačiau vis dėlto ji tapo pilnakrauje lietuviška katalikiška draugija.

ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJA

1906 m. vyko Šv. Kazimiero draugijos transformacija. Tų metų pradžioje draugijos valdyba pakvietė iš Petrapilio A.Dambrauską–Jakštą eiti direktoriaus pareigas. Jis atvyko Kaunan 1906 m. vasaros pradžioje. Paties A.Dambrausko–Jakšto teigimu, jis ir kunigai P.Januševičius, J.Tumas kūrė kitokius religinės spaudos leidimo draugijos įstatus. Kaip pagrindas pasirinkti Karintijoje veikusios katalikiškos Šv. Juozapo draugijos įstatai. Faktiškai naujuosius įstatus parengė kun. P.Januševičius⁹⁴. Vakarų Europoje jau anksčiau veikė tokio pobūdžio draugijos, ypač stiprios Vokietijoje. Bavarijoje katalikų spaudos sąjunga ne tik koordinavo lokalinių spaudos draugijų veiklą, bet ir rengė politinio švietimo vakarus, steigė bibliotekas ir skaityklas. Naujieji įstatai priimti 1906 m. liepos 20 d. – draugijos susirinkime. Jame aktyviai dalyvavo vyskupas sufraganas, kuris įsirašė į draugijos narius. Jo ir kai kurių kunigų prašymu, buvo pakeisti trys naujųjų įstatų punktai, pabrėžiantys draugijos katalikiškumą⁹⁵. Nutarta, kad kol nebus įregistruoti nauji įstatai, draugija turi vadovautis senais „Pasitikėjimo Bendrovės“ įstatais. Numatyta paimti draugijos žinion laikraštį „Nedėldienio skaitymas“ ir leisti žurnalą inteligentams „Draugija“⁹⁶. Visų Šv. Kazimiero

⁹⁰ Pukienė V. Min. veik.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Lietuvos apšvietos draugijos „Saulė“ visuotinis susirinkimas // Nedėldienio skaitymas. 1907 02 27 (12). Nr. 9. P. 67.

⁹³ „Saulės“ valdyba. Žemaičių vyskupas laimina „Saulę“ // Nedėldienio skaitymas. 1907 10 23 (06). Nr. 43. P. 338.

⁹⁴ Dambrauskas A. Min. veik. P. 9–16.

⁹⁵ Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas kun. A.Dambrauskas. Kaunas // Nedėldienio skaitymas. 1906 08 08 (21). Nr. 34. P. 4–5.

⁹⁶ Dambrauskas A. Min. veik. P. 10.

draugijos spaudinių redaktoriumi paskirtas A.Dambrauskas–Jakštas. Jo prašymu suorganizuota ikilaikinė valdyba: pirmininkas – kun. A.Dambrauskas–Jakštas, sekretorius – kun. J.Byla, kasininkas – kun. P.Januševičius, valdybos nariai – kunigai P.Dogelis ir A.Bajorinas⁹⁷. Susirinkime į draugiją įsirašė 153 dvasininkai, daugiausia iš Žemaičių, taip pat Seinų ir Vilniaus vyskupijų⁹⁸. 1906 m. liepos 20 d. rugsėjo – 20 d. draugijon įsirašė dar 21 kunigas⁹⁹. Naujieji įstatai įregistruoti 1906 m. spalio 3 d. Pagal juos Šv. Kazimiero draugijos tikslas buvo leisti ir platinti naudingas knygas, laikraščius ir kitus spaudinius, ypač tikybinio ir dorovinio turinio. Šiam tikslui pasiekti draugija turėjo turėti savo spaustuvę ir knygyną su skyriais. Platesne prasme ji turėjo atlikti propagandinę funkciją – skleisti religinio gyvenimo žinias, platinti krikščioniškos demokratijos idėjas. Kultūrinę-propagandinę funkciją turėjo atlikti ir numatytos viešos paskaitos, literatūriniai vakarai, populiarūs skaitymai. Draugijos nariais galėjo būti pilnamečiai abiejų lyčių katalikai. Jie privalėjo platinti draugijos išleistus spaudinius ir atlikinėti kai kurias religines apeigas. Narių būta garbės, tikrųjų, nuolatinų ir metinių¹⁰⁰. Nors Šv. Kazimiero draugija buvo įregistruota pagal laikinuosius nuostatus, tačiau turėjo ir akcinės bendrovės bruožų. Tikrieji nariai turėjo įnešti draugijos kason bent 50 rublių pajų ir buvo vadinami pajininkais. Užtat jie kasmet gaudavo premiją draugijos leidiniais¹⁰¹. Draugija veikė Kauno gubernijoje, nors praktiškai jos leidiniai plito po visą Lietuvą; ją tiesiogiai globojo Žemaičių vyskupas. Šv. Kazimiero draugijos steigėjai buvo vyskupas sufraganas G.Cirtautas, kunigai A.Dambrauskas–Jakštas, P.Januševičius, P.Žadeikis, J.Byla, P.Dogelis¹⁰². Pats A.Dambrauskas–Jakštas draugiją vadino religine. Iš tiesų, tiesioginė vyskupo globa, privalomos religinės apeigos darė ją panašią į tokią, tačiau juridškai ji buvo pasaulietinė. Be to, ji leido ne vien religinę, bet ir grynai pasaulietinę literatūrą. Iš draugijos įstatų ir iš 1907 m. liepos 20 d. susirinkimo eigos matyti, kad vyskupas sufraganas G.Cirtautas suvaidino aktyvų vaidmenį draugijos transformacijoje. Negalima laikyti M.Paliulionio ir G.Cirtauto pagrindiniais draugijos iniciatoriais ir kūrėjais, tačiau jie, kaip ir “Saulės” draugiją, kreipė ją katalikiška linkme. Nors jos įstatuose nepabrėžiamas tautiškumas, tačiau draugijos nariai buvo lietuviai, leidžiama spauda – taip pat lietuviška.

1906 m. lapkričio 30 d. įvyko steigiamasis Šv. Kazimiero draugijos susirinkimas. Buvo išrinkta nauja valdyba, o jos pirmininku liko A.Dambrauskas–Jakštas. Tikraisiais nariais buvo priimti 175 kunigai ir 3 moterys¹⁰³. Kaip ir buvusi bendrovė, naujoji draugija liko iš esmės dvasininkų organizacija. Šv. Kazimiero draugija nuo 1905 m. pabaigos iki 1907 m. pabaigos išleido 34 knygeles¹⁰⁴. Be religinės, buvo leidžiama ir pasaulietinė literatūra, skirta socialiniams, ūkiniais bei kultūros klausimams. A.Dambrausko–Jakšto, J.Bikino, K.Šaulio knygelėse buvo polemizuojama su socialistais ir kartu išreiškiamos to meto lietuvių krikščionių demokratų pažiūros. Tą patį galima pasakyti ir apie draugijos leidžiamą periodinę spaudą. 1907 m. sausio 8 d. Šv. Kazimiero draugijos posėdyje buvo nutarta, kad žurnalo „Draugija“ ir laikraščio „Nedėldienio skaitymai“ administravimą iš jų redaktoriaus ir leidėjo A.Dambrausko–Jakšto perima minėta draugija¹⁰⁵. Analogiškai 1907 m. gruodžio 17 d. buvo perimtas laikraščio „Vienybė“ administravimas iš jo redaktoriaus A.Aleknos¹⁰⁶. Šv. Kazimiero draugijos veikla Kauno gubernijoms ir visos Lietuvos katalikų draugijoms buvo labai svarbi – jos leidiniuose teoriškai pagrindžiamas vienu ar kitu draugijų reikalingumas, skelbiama informacija apie pačių draugijų veiklą.

Pagal įstatus draugijos spaudinius turėjo platinti knygynai, taip pat draugijos nariai. A.Dambrauskas–Jakštas nurodė, kad Šv. Kazimiero draugija gavo leidimą įsteigti savo knygyną tik 1913 metais¹⁰⁷.

⁹⁷ Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas kun. A. Dambrauskas. P. 5.

⁹⁸ Statistika // Nedėldienio skaitymas. 1906 08 22 (09 04). Nr. 36. P. 7.

⁹⁹ „Šv. Kazimiero Draugijos“ pranešimas // Nedėldienio skaitymas. 1906 11 29 (12). Nr. 50. P. 7.

¹⁰⁰ Šv. Kazimiero Draugijos įstatai. K., 1906.

¹⁰¹ Draugijos valdyba. Svarbus pranešimas: spalio 10 d. registruotoji Kaune Šv. Kazimiero draugija // Nedėldienio skaitymas. 1907 01 03 (16). Nr. 1. P. 1.

¹⁰² Šv. Kazimiero Draugijos įstatai. P. 29.

¹⁰³ Dambrauskas A. Min. veik. P. 12.

¹⁰⁴ Ten pat. P. 41–43.

¹⁰⁵ Šv. Kazimiero draugijos valdybos protokolų knyga // VUBRS. F. 1. B.D – 979. L. 3.

¹⁰⁶ Ten pat. L. 63.

¹⁰⁷ Dambrauskas A. Min. veik. P. 79.

Iki tol draugija platinusi spaudą tik per svetimus knygynus, tačiau šie biznio sumetimais pardavinėdavo gana blogas knygas¹⁰⁸. Tačiau jau 1906 m. iš Kauno kunigų susikūrė komitetas viešo lietuvių katalikų knygyno (bibliotekos) su skaitykla steigimui. Tas komitetas išsirinko savo valdybą. Komiteto ir valdybos pastangomis 1906 m. gegužės 6 d. buvo gautas leidimas steigti knygyną, o 1906 m. spalio 16 d. knygynas atidarytas. Atidaryme dalyvavo vyskupas sufraganas G.Cirtautas ir Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas A.Dambrauskas-Jakštas. Pats knygynas įsikūrė tuose pačiuose namuose, kur buvo Šv. Kazimiero draugijos redakcija¹⁰⁹. Būta ir privačių knygynų, kuriuose palankiai žiūrėta į katalikišką literatūrą. Antai Biržuose nuo 1906 m. pradžios savo knygyną turėjusi O.Januševičiūtė pareiškė, kad nepardavinės priešiškos bažnyčiai literatūros¹¹⁰.

Neturėdama savos spaustuvės, Šv. Kazimiero draugija naudojosi S.Banaičio spaustuvės paslaugomis.

A.Dambrausko-Jakšto apskaičiavimais, draugijoje 1906 m. buvo 4063, o 1907 m. – 5416 nariai¹¹¹. Gausiausias buvo metinių narių skaičius, iš jų būta daug pasauliečių, ypač moterų. Taip, matyt, buvo realizuojama XIX a. pabaigoje katalikiškoje spaudoje iškelta idėja spaudos platinimui panaudoti netekėjusias religingas merginas. Kun. K.Šleivio laiškas, matyt, datuotinas 1906 metais, atspindi draugijos veikėjų nuotaikas periferijoje. Kun. K.Šleivys skundėsi negausiu draugijos narių skaičiumi, sunkumais platinant spaudą, kunigų šykštumu ir pasyvumu. Jo nuomone, kunigai turėjo panaudoti spaudos platinimo darbui davatkas. Stigo reklamos apie draugiją. Jos populiarumui pakelti reikėjo gauti popiežiaus palaiminimą¹¹². Nuo 1907 m. pradžios "Nedėldienio skaityme" imtos skelbti metinių narių pavardės. 1907 m. kovo 10 d. vyskupo M.Paliulionio prašymu Pijus X suteikė Šv. Kazimiero draugijai dvasiškas malones.

Šv. Kazimiero draugija rūpinosi ir reikalais, peržengiančiais jos kompetenciją. 1906 m. liepos 20 d. per visuotinį susirinkimą iškeltas klausimas dėl krikščionių demokratų socialinės veiklos Lietuvoje. Išrinktas iš kunigų komitetas, kuris turėjo rūpintis visuomeniniais reikalais¹¹³. Šv. Kazimiero draugija finansiškai rėmė kitas lietuvių katalikiškas draugijas¹¹⁴. Kauno gubernijoje nebuvo jokios

dominuojančios lietuvių katalikų draugijos. Visos jos buvo specializuotos. Tačiau galima teigti, kad tam tikru mastu koordinuojantį vaidmenį atliko Šv. Kazimiero draugija.

DARBININKŲ DRAUGIJOS KAUNO ŠV. JUOZAPO DRAUGIJA

1905–1907 m. Lietuvoje ėmė kurtis katalikiškos darbininkų draugijos. Ypač daug vietos istoriografijoje skiriama Kauno Šv. Juozapo draugijai, kadangi jos nariai tiesiogiai konfrontavo su socialistais. Tuo tarpu draugijos socialinės ir kultūrinės veiklos aspektai vos paminėti. Iš anksto reikia pasakyti, kad nagrinėjamu laikotarpiu tai buvo transnacionalinė draugija. Temos objektu ji laikoma dėl to, kad dauguma draugijos narių lietuvių kilmės darbininkai, o jai vadovavo Kauno Lietuvos katalikiškų draugijų organizatorius K.Oišauskas.

Mes neturime duomenų, kaip susibūrė draugija ir kas parašė jos įstatus. Iki 1906 m. nebuvo jokios Kauno fabrikų darbininkų viešosios organizacijos, išskyrus ligonių kasas fabrikų kontorose bei privačias 20–30 žmonių savišalpos draugijėles¹¹⁵. Lietuvių enciklopedijoje teigiama, kad Šv. Juozapo draugiją 1906 m. kovo 4 d. įsteigė kun. K.Oišauskas ir jo suorganizuoti darbininkai¹¹⁶. Draugija įregistruota 1906 m. birželio 1 d.¹¹⁷ Pagal įstatus jos tikslas buvo darbo žmonių gyvenimo sąlygų gerinimas, religinis, mokslinis,

¹⁰⁸Ten pat.

¹⁰⁹Prancė. Viešo lietuvių katalikų knygyno Kaune atidarymas // Nedėldienio skaitymas. 1906 08 16. Nr. 35. P. 4.

¹¹⁰Dixi. Biržai // Ten pat.

¹¹¹Dambrauskas A. Min. veik. P. 15.

¹¹²K.Šleivio laiškas A. Dambrauskui. B.d. // VUBRS. F. 1. B.E – 55. L. 23.

¹¹³Kaunas // Nedėldienio skaitymas. 1906 08 01 (14). Nr. 33. P. 5.

¹¹⁴Šv. Kazimiero draugijos valdybos protokolų knyga // VUBRS. F. 1. B.D – 979. L. 47.

¹¹⁵Kun. P.Turauskas. Apie Kauno darbininkus // Vadovas. 1912. Nr. 14. P. 384–388.

¹¹⁶Šv. Juozapo darbininkų draugija // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1957. T. 10. P. 105.

¹¹⁷Registruojamų draugijų sąrašas // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 6.

tautinis ir visuomeninis draugijos narių švietimas, materialinis jų rėmimas ir naudingi pasilinksminimai. Tikslui pasiekti numatytos įvairios priemonės: bendri susirinkimai, biblioteka, skaitykla, spaudos organas, Šv. Komunija, Šv. Juozapo dienos šventimas, komiteto dėl nesutarimų tarp darbininkų ir darbdavių pašalinimo steigimas, pagalbos kasa draugijos nariams, kasos laidojimo ir ligos atveju, juridinis biuras, draugijos narių vaikų globa – prieglaudos ir mokyklos, orkestras, choras ir kt.

Draugijos nariai buvo paprastieji, ypatingieji ir garbės. Paprasčiaisiais nariais galėjo būti kiekvienas dirbantis gerų papročių katalikas, gyvenantis Kaune ir turintis paprastųjų narių rekomendaciją. Draugijos pirmininku galėjo būti tik kunigas, patvirtintas vietinio vyskupo¹¹⁸.

Pagal įstatus draugija aiškiai katalikiško, tačiau ne tautiško pobūdžio, nors jos iniciatorius ir steigėjas K.Oišauskas ir kai kurie nariai buvo lietuviai. Tarp Vakarų Europos krikščionių demokratų sprendžiamų socialinių klausimų pramonės darbininkų problemos užėmė dominuojančią vietą. Artimiausias pavyzdys buvo Lenkija, kur 1905 m. ėmė kurtis katalikiškos darbininkų draugijos. Matyt, skubų Kauno Šv. Juozapo draugijos steigimą lėmė ta pati situacija, kaip ir Lenkijoje – katalikiškų pažiūrų darbininkams reikėjo atsispirti prieš revoliucijos metu didelę įtaką įgavusius socialistus, parodyti, kad galima savaip spręsti socialines problemas. Faktiškai 1906–1907 m. draugijos nariai daugiausia kovojo su socialistais, o tautiškumu tik pradėjo domėtis. Tai, kad draugijos pagrindinis uždavinys buvo kova su socialistais, teigė to meto kairioji spauda ir pokario metų lietuvių tarybinė istoriografija. Šį teiginį patvirtino ir katalikiška spauda. Antai 1907 m. „Šaltinis“ rašė, kad kun. K.Oišauskas įsteigė darbininkų draugiją „Šventas Juozapas“ kovai su socializmu¹¹⁹. „Nedėldienio skaityme“ teigiama, kad darbininkai katalikai įsteigė draugiją apsigynimui nuo socialistų mušikų¹²⁰.

Kaip draugijai sekėsi vykdyti uždavinius, numatytus jo įstatuose? Iš fabrikanto Tilmanso draugija įsigijo salę 1000 žmonių, turėjo orkestrą, skaityklą, teatrą, šelpė bedarbius ir ligonius, įsteigė kassas ligos ar mirties atveju, ketino steigti vartotojų bendrovę¹²¹. V.Lauraitis teigė, kad draugija nebuvo populiarė ir 1907 m. turėjo šiek tiek daugiau kaip 900 narių¹²². Pasak kun. P.Turausko, į

juozapiečius išsyk įsirašė daugiau kaip 1000 narių. Tai nebuvo gerai, nes siekiant gausumo į draugijos narių gretas pateko svetimų ir piktavalių žmonių¹²³. Kun. V.Pacevičius 1907 m. rugpjūtyje pateikė tokius duomenis: bendras narių skaičius nesiekia 1100, iš jų 760 užsirašiusių yra lenkai, lietuvių gali būti apie 300. Atsakydamas į tai, nenustatytas asmuo slapyvardžiu Lietgalis rašė, kad apskaičiuoti, kiek yra lietuvių draugijoje, neįmanoma – pagal kilmę beveik visi nariai lietuviai, pagal tautinį susipratimą – lietuvių mažuma¹²⁴. Galima pritarti šiai Lietgalio nuomonei – tautinio susipratimo procesas Kaune tuo metu dar tik buvo prasidėjęs ir steigiamos katalikiškos draugijos turėjo spartinti šį procesą. Nėra tiesioginių įrodymų, kad Šv. Juozapo draugijos vadovai turėjo tokį tikslą. Tačiau tolesnė įvykių raida – draugijos skilimas į 3 draugijas (lietuvišką; lenkiškai kalbančiųjų, bet simpatizuojančių lietuviams; prolenkišką), carinių pareigūnų požiūris į ją, kaip keliančią separatistinius tikslus, leidžia daryti prielaidą, kad kai kurie katalikų veikėjai manė per šią draugiją spartinti Kauno darbininkų tautinį susipratimo procesą. Iš kokių pramonės įmonių darbininkų susidarė Šv. Juozapo draugijos kontingentas, galima atsekti iš darbininkų surašymo komisijų adresų. Nurodomos šios dirbtuvės: Tilmanso senoji ir naujoji, Šmito, Rekošo, Geležinkelio, Šuvalovo¹²⁵. Turint galvoje, kad 1906–1907 m. draugija išgyveno sunkius laikus, negalima sutikti su V.Lauraičiu, teigiančiu, kad ji nebuvo populiari. Ar galime pavadinti šią organizaciją profsajunga? Lyginant Laikinių nuostatų apibrėžtus profsajungų tikslus

¹¹⁸Brensztejn M. Informator o towarzystwach na Litwie i Rusi Białej. W., 1914.

¹¹⁹Margalis [Šnapštys J.] Kaunas // Šaltinis. 1907. Nr. 19. P. 299.

¹²⁰Šv. Juozapo Draugijos sąnarys. Kaunas // Nedėldienio skaitymas. 1906 10 31 (11 13). Nr. 46. P. 4–5.

¹²¹D.D. [Bikinas J.?] Lenkų darbai Kaune // Šaltinis. 1907. Nr. 26. P. 406.

¹²²Lauraitis V. Klerikalinių organizacijų kūrimasis ir jų reakcinis vaidmuo 1905–1907 m. revoliucijos ir Stolypino reakcijos metais // LTSR AMMD. Istorija. T. 17, sąs. 1. 1977. P. 56.

¹²³Kun. Turauskas P. Min. veik. P. 384.

¹²⁴Laiškai į redakciją // Nedėldienio skaitymas. 1907 09 07 (20). Nr. 32. P. 225.

¹²⁵Ten pat.

ir Šv. Juozapo draugijos įstatuose keliamus uždavinius, matyti, kad savo pobūdžiu ji buvo profsajunga. Tačiau pagal nuostatus profesinė sąjunga turi vienyti vienos pramonės šakos darbininkus, o į Šv. Juozapo draugiją būrėsi darbininkai iš įvairių fabriku. Kauno gubernatorius P. Veriovinas (Veriovin) kvalifikavo ją kaip neprofesinę draugiją¹²⁶. Ji neminima ir registruojamų profsajungų sąrašė. Apskritai tarp visuomeninių darbininkus vienijančių draugijų ir profsajungų tuo metu nebuvo aiškios ribos. 1907 m. Kaune buvo įregistruota profesinė Romos katalikų tikėjimo fabriku ir gamyklų darbininkų pakuotojų draugija. Jos įstatai panašūs į Šv. Juozapo draugijos įstatus. Tautiniu ir kalbiniu požiūriu, matyt, buvo panaši ir šios draugijos narių sudėtis. Tačiau ši profesinė draugija niekuomet nekėlė kokių nors tautinių tikslų ir, matyt, jai darė įtaką lenkų veikėjai, todėl ji nenagrinėjama. V. Biržiška Kauno Šv. Juozapo draugiją apibūdino kaip "geltonąją" profesinę darbininkų draugiją¹²⁷. "Geltonųjų" profsajungų, paplitusių JAV ir Vakarų Europoje, tikslas – organizuoti streiklaužystę.

Apie Kauno Šv. Juozapo draugijos narių kovą su socialistais daug rašyta ir ano laikotarpio kairiojoje, ir pokarinėje lietuvių tarybinėje spaudoje. Čia keliamas uždavinys parodyti, kad kovodama su socialistais Šv. Juozapo draugija reiškėsi kaip katalikiška organizacija. Socialistų spaudoje ji dažnai vadinta katalikiška partija¹²⁸. Nežinomas asmuo, pasirašęs "Belorus", laiške-kreipimesi į K. Olšauską teigė, kad šis suorganizavo vieną katalikišką partiją (autorius, matyt, turėjo galvoje, kad K. Olšauskas padėjo organizuoti Konstitucinę katalikų partiją Kaune), bet paskui subūrė antrą partiją, vadinamąją "Švento Juozapo broliją"¹²⁹. Šv. Juozapo draugiją kaip "mūsų partiją" apibūdino ir draugijos valdybos narys J. Bulionis laiške K. Olšauskui¹³⁰. Kauno gubernijos valdybos tarybos narys P. Reviakinas (Reviakin) 1909 m. pranešime Vidaus reikalų ministerijai teigė, kad kun. K. Olšausko kūdikis Šv. Juozapo draugija kartoja barono E. Ropo politiką (matyt, turėta omeny vyskupo E. Ropo įkurta Konstitucinė katalikų partija)¹³¹. Mūsų nuomone, žodis "partija" – neatsitiktinai Šv. Juozapo draugijai prigijęs epitetas. Lietuvoje tikrąja to žodžio prasme katalikiškos partijos su savo struktūromis neturėjo tinkamų sąlygų veikti. Kauno Šv. Juozapo draugija turėjo kai kurių partijos bruožų – tam tikru

mastu atstovavo katalikiškų įsitikinimų Kauno darbininkų interesams. Pagal įstatus ji turėjo atlikti socialinę ir kultūrinę funkciją, praktiškai daugiausia ėmėsi ideologinių ir politinių funkcijų – per revoliuciją, kai socialistai buvo ypač populiarūs, ji laikė iškėlusį katalikybės vėliavą tarp darbininkų, kas buvo nelengva. Šv. Juozapo draugija turėjo ir ideologinių, ir politinių oponentų – tuo metu tarp Kauno darbininkų veikusių socialistus¹³². Ar ši draugija buvo ofenzyvoje ar defenzyvoje prieš socialistus – sunku pasakyti. To meto spaudoje gausu abipusių kaltinimų ir tai galėtų būti specialaus tyrimo objektas. Čia tik pateikiamos iliustracijos, kokia įtempta padėtis buvo susidariusi tarp skirtingų pažiūrų Kauno darbininkų. “Nedėldienio skaityme” minimas socialistų sušaudytas Šv. Juozapo draugijos narys V.Valavičius¹³³. Juozapiečiai grasinė, kad už kiekvieną nušautą saviškį nušaus po socialistą, paskui susitarę su socialistais, kad vieni kitų nežudys¹³⁴. 1907 m. K.Olšauskas prašė gubernatoriaus leidimo laikyti ginklus septyniems patikimiems darbininkams. Buvo leista tik dviem¹³⁵. Draugijos valdybos narys J.Bulionis perspėjo K.Olšauską, kad jį ir kai kuriuos draugijos narius socialistai nuteisę mirti¹³⁶. Juozapiečiai savo ruožtu 1906 m. rudenį parėmė Kauno fabrikantų suorganizuotą lokautą¹³⁷. Pasak V.Lauraičio, juozapiečiai platino tarp darbininkų religinę

¹²⁶P.Veriovkino 1906 06 05 laiškas Vilniaus generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 37.

¹²⁷Severinas V. [Biržiška V.] Kunigas Kastantinas Alšauskis.

¹²⁸Krikščionių–juodašimčių darbai // Skardas. 1907. Nr. 3; Korespondencija iš Kauno // Echo. 1906. N 16.

¹²⁹1907 03 02 nežinomo asmens laiškas–kreipimasis į K.Olšauską // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 918. L. 253.

¹³⁰J.Bulionio laiškas K.Olšauskui 1906 02 31 // Ten pat. L. 244.

¹³¹P.Reviakino 1909 11 11 pranešimas Vidaus reikalų ministerijai // Ten pat. L. 3.

¹³²Kun. Turauskas P. Min. str. P. 384.

¹³³Juozapietis. Kaunas // Nedėldienio skaitymas. 1907 01 10 (23). Nr. 2. P. 2.

¹³⁴Kun. Turauskas P. Min. str. P. 384.

¹³⁵Rūmų patarėjas 1910 05 02 Kauno gubernatoriui // RVIA. F. 821. Ap. 3. B. 918. L. 210–213.

¹³⁶J. Bulionio laiškas K. Olšauskui. Ten. pat. L. 244.

¹³⁷Korespondencija iš Kauno // Echo. 1906. N 16. S. 22.

literatūrą, provokatoriškus lapelius, degino socialdemokratų leidinius. 1906–1907 m. jie surinko ir sudegino apie 200 „Naujosios Gdynės“ egzempliorių¹³⁸. Carinė administracija tuo metu simpatizavo draugijai. Antai 1907 m. apie ją gerai atsiliepė Vidaus reikalų ministerija¹³⁹. Kairioji spauda tada ir vėliau kaltino K.Olšauską bei draugijos narius, kad jie tiesiogiai bendradarbiauja su carine „ochranka“. Šis klausimas reikalauja specialaus tyrimo, kadangi nesiremta kokiais nors tiesiogiai jų kalte įrodančiais dokumentais.

1907 m., apriimus kovoms su socialistais, kilo kalbų vartojimo draugijoje klausimas. M.Brenšteino teigimu, pirmaisiais devyniais draugijos gyvavimo mėnesiais susirinkimuose diskutuota ir lenkiškai, ir lietuviškai¹⁴⁰. Pasak kun. P.Turausko, oficiali kalba buvo tik lenkų¹⁴¹. Kol politinė padėtis buvo įtempta, kalbos klausimas neiškilo. Draugijos nariai kalbėjo plačiausiai vartojama, visų mokama kalba. P.Turauskas teigė, kad lietuvių kalbos vartojimu draugijoje ėmė rūpintis kun. J.Šnapštys¹⁴². 1907 m. kovo 11 d. susirinkime buvo nutarta vieną savaitę kalbėti lenkiškai, kitą – lietuviškai¹⁴³. Lenkams tas nepatiko. Endekai advokatai Bucjarskiai, kunigai B.Žongolovičius (Żongołowicz), Liausas (Laus), V.Pacevičius (Pacewicz), P.Kriškijonas (Kryškjan) ir Savickis (Sawicki) suagitavo lenkiškai kalbančius darbininkus neleisti lietuviams kalbėti per susirinkimus lietuviškai, įskundė K.Olšauską vyskupui M.Paliulioniui, esą jis norėjęs lenkus darbininkus sulietuvinti. K.Olšauskui reikalaujant, vyskupas paskyrė tyrimo komisiją, kuri nustatė, kad kaltinimas buvo neteisingas¹⁴⁴. Kelti vaidus tarp Kauno darbininkų padėjo „Sokolo“ draugija, į kurią perėjo keletas juozapiečių. Nors vyskupas M.Paliulionis ir nepalaikė endekų iškelto kaltinimo, vis dėlto 1907 m. rugsėjo 12 d. visuotiniame draugijos susirinkime maždaug 150 balsų prieš 15 nutarta, kad posėdžiuose būtų kalbama lenkiškai, o nesutinkantys iš draugijos pašalinami¹⁴⁵. Senoji draugijos valdyba ir jos pirmininkas K.Olšauskas atsistatydino. Kauno vicegubernatoriaus teigimu, K.Olšauskas atsisakė draugijos pirmininko pareigų 1907 m., o naujas pirmininkas kun. P.Kriškijonas išrinktas tik 1908 m. liepos 27 d.¹⁴⁶ Iš draugijos pasitraukę lietuviai ėmė rūpintis įsteigti naują draugiją. Registruojamų draugijų sąrašė užfiksuota, kad „Lietuvių Romoskatalikų darbininkų Šv. Juozapo draugija Kaune“ įregistruota 1907 m.

gruodžio 18 d.¹⁴⁷ Faktiškai ji pradėjo veikti 1908 m. pabaigoje. Atlikus reviziją, senąją draugiją nutarta uždaryti 1908 m. lapkričio 19 d.¹⁴⁸ 1908 m. pabaigoje susiorganizavo 3 draugijos – prolenkiška, lenkiškai kalbančių, bet simpatizuojančių lietuviams, ir lietuviška¹⁴⁹. E.Griškūnaitė teigė, kad krikščionys demokratai stengėsi suskaldyti darbininkų vienybę, sukelti tarp jų nacionalinę neapykantą, dėl to jų draugijos buvo steigiamos pagal tautybę¹⁵⁰. Tai dogmatinis, neatitinkąs tikrovės aiškinimas. Visoje Europoje krikščionys demokratai vienijo darbininkus į katalikiškas draugijas ir profsąjungas, stengdamiesi savaip spręsti darbininkų problemas. Tai kam gi šiuo atveju reikėjo specialiai skaldyti katalikišką Šv. Juozapo darbininkų draugiją? Čia išryškėjo skirtingi lietuvių ir lenkų visuomenės veikėjų interesai, taip pat prasidėjęs Kauno darbininkų tautinio susipratimo procesas, kurį minimos draugijos veikla ir pagreitino.

ŠIAULIŲ ŠV. JUOZAPO DRAUGIJA

1906 m. gruodžio 1 d. įregistruota Šv. Juozapo darbininkų draugija Šiauliuose¹⁵¹. Draugijos steigėjai – kun. J.Maciejauskas (lietuvių krikščionių demokratų veikėjas, rūpinęsis darbininkų socialiniais

¹³⁸Lauraitis V. Min. str. P. 53.

¹³⁹Vidaus reikalų ministerija Vilniaus generalgubernatoriui. 1907 m. // LVIA. F. 378 BS. 1907. B. 169. L. 62.

¹⁴⁰Brensztejn M. Min. veik. P. 278.

¹⁴¹Kun. Turauskas P. Min. str. P. 384.

¹⁴²Ten pat.

¹⁴³Brensztejn M. Min. veik. P. 278.

¹⁴⁴K.Olšausko 1928 11 28 parodymai // LVA. F. 1557. Ap. 1. B. 725. L. 111.

¹⁴⁵L-is. Lenkomanų įnirtimas // Nedėldienio skaitymas. 1907 09 14 (17). Nr. 36. P. 287.

¹⁴⁶Kauno vicegubernatoriaus 1908 11 26 raštas Vilniaus generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 507.

¹⁴⁷Registruojamų draugijų sąrašas // Ten pat. L. 455.

¹⁴⁸Kauno vicegubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui // Ten pat. L. 507

¹⁴⁹Kun. Turauskas P. Min. str. P. 384.

¹⁵⁰Griškūnaitė E. Min. veik. P. 206.

¹⁵¹Registruojamų draugijų sąrašas // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 52.

reikalais) ir dar 7 asmenys. Tikslais ir veiklos būdais ji buvo panaši į Kauno Šv. Juozapo draugiją, susikūrusi taip pat ne tautiniu, o katalikišku pagrindu. Draugija irgi buvo politinio pobūdžio. Jos nariai kreipėsi į Amerikos lietuvių paramos. Šiaulių darbininkai atvirame laiške Amerikos lietuviams darbininkams taip apibūdino Šiaulių Šv. Juozapo draugijos veiklą: "Tikslas tokios draugijos yra kovoti su socialistais ir paimti į savo globą visus darbininkus. Draugija visomis keturiomis priešinosi streikų vedimui ir nuolat kalba darbininkams, kad tik nuolankumu jie laimėsia"¹⁵².

Apie kokius nors tautinius konfliktus draugijoje duomenų nėra. Lietuvybės požiūriu Šiauliai ir jų apylinkės buvo palankesnėje padėtyje negu Kaunas. 1907 m. vasarą draugija turėjo 400 narių, mokyklą, skaityklą, orkestrą, teikė pašalpas savo nariams ligoniams. 1907 m. vasarą buvo įregistruota Tauragės Šv. Juozapo draugija¹⁵³. Visos šios darbininkų draugijos veikė autonomiškai. Krikščionys demokratai daug dėmesio skyrė darbininkų socialiniams reikalams. Dėl to meto politinės situacijos Lietuvoje ir nacionalinių konfliktų darbininkų draugijos negalėjo organizuoti bent kiek platesnės socialinės bei kultūrinės veiklos. Vis dėlto šių draugijų veikla skatino katalikų darbininkų visuomeninį aktyvumą ir tam tikru mastu žadino jų tautinį susipratimą.

KAUNO ŠV. ZITOS DRAUGIJA

1907 m. liepos 3 d. Kaune įregistruota Lietuvių katalikių Šv. Zitos moteriška draugija¹⁵⁴. Steigti tokio pobūdžio draugiją rengtasi jau nuo 1907 m. pradžios. Pagal įstatus – tai darbininkų ir tarnaičių draugija, tačiau praktiškai ji orientavosi į tarnaites, atvykstančias dirbti į Kauną iš apylinkių, esančių Kauno ir Suvalkų gubernijose. Kodėl tokios draugijos reikia, labai aiškiai suformulavo vienas iš jos iniciatorių kun. P. Dogelis: "Reikalas kurti lietuvių katalikių tarnaičių ir darbininkų draugiją buvo aiškus. Reikėjo apsaugoti atvykstančias į miestą iš kaimo lietuvaite mergaites nuo ištvirkimo, palaikant jų dorą ir tikėjimą, ir apsaugoti jas nuo sulenkėjimo. Kadangi Kaune dauguma ponų buvo iš lenkuojančių arba rusai, tai patekus pas juos tarnauti, buvo didelio pavojaus ištautėti"¹⁵⁵.

Pagal įstatus, kuriuos patvirtino dvasiškoji vyresnybė, draugijos tikslas buvo pagerinti darbininkų ir tarnaičių gyvenimo būvį, šelpti draugijos nares bei šviesti jas tikėjimo, doros, mokslo ir visuomenės reikaluose. Kaip priemonės šiam tikslui pasiekti numatyta rengti kultūrinius renginius, steigti knygyną, skaityklą, laikraštį, mokyklą, kursus, chorą, teatrą; dėl socialinės rūpybos įkurti biurą tarnystei surasti, komitetą nesusipratimams tarp tarnaičių ir jų šeiminių šalinti, šelpti draugijos nares ligos, mirties atveju, padėti rasti tarnaitėms butus¹⁵⁶.

Kauno gubernijos atmintinėje knygelėje fiksuojama, kad tai buvo profesinė draugija¹⁵⁷. Iš tiesų skirtingai nuo Šv. Juozapo draugijos, jos nariai vienijosi pagal profesiją. Praktiškai Šv. Zitos draugija nespėdė tarp tarnaičių ir jų darbdavių kilusių konfliktų, tik jas globojo ir šelpė.

Draugija susidėjo iš tikrųjų narių, narių patarėjų ir garbės narių. Tikraja nare galėjo būti kiekviena pilnametė gero elgesio darbininkė ar tarnaitė¹⁵⁸. Nepažymėta jokia draugijos narių tautinė priklausomybė, nors pagal įstatus tai lietuviška draugija. Į draugiją buvo priimamos ir lenkiškai kalbančios tarnaitės su sąlyga, kad jos neardys draugijos tvarkos¹⁵⁹. Matyt, kaip ir Šv. Juozapo draugijoje, buvo tikimasi nelietuviškai kalbančius narius auklėti lietuviška dvasia. Pagal įstatus draugijos valdybą sudarė pirmininkas – kunigas, būtina tvirtinamas vietinio vyskupo, ir 7 nariai¹⁶⁰. 1907 m. rugpjūčio 29 d. steigiamasis susirinkimas rinko valdybą iš pirmininko kun. Jarošūno, pirmininko pagalbininkės Račkauskienės,

¹⁵²Griškūnaitė E. Min. veik. P. 205.

¹⁵³Registruojamų draugijų sąrašas // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 403.

¹⁵⁴Ten pat.

¹⁵⁵Kun. Dogelis P. Kauno Šv. Zitos Draugija // Naujoji Vaidilutė. 1933. Nr. 7. P. 304.

¹⁵⁶Dieve, palaimink krikščionišką darbą. Kauno lietuvių katalikų Šv. Zitos Moteriška Draugija. [B. d. ir b. v.] P. 7.

¹⁵⁷Памятная книжка Ковенской губернии на 1908 год. К., 1908. С. 144.

¹⁵⁸Dieve, palaimink krikščionišką darbą. P. 9.

¹⁵⁹P. D. [Dogelis P.] Apie tarnaičių draugiją // Vienybė. 1907. Nr. 1. P. 6.

¹⁶⁰Dieve, palaimink krikščionišką darbą. P. 14–15.

iždininko kun. P.Dogelio, raštininkės Tamulevičiūtės ir 5 kandidačių¹⁶¹. Susirinkime dalyvavo kun. prof. P.Januševičius. Jis buvo daugelio Kauno katalikų draugijų (taip pat ir moterų katalikų draugijos) ideologas. Todėl galima manyti, kad P.Januševičius įnešė savo indėlį ir į Šv. Zitos draugijos kūrimą. Iki 1907 m. pabaigos į draugiją įsirašė 315 narių. Draugijos bute nemokamai gyveno 47 tarnaitės. Per biurą susirado sau darbo vietas 17 tarnaičių. Dviem tarnaitėms duota pašalpa¹⁶². Taigi draugija iš pradžių užsiėmė savo narių socialinės rūpybos klausimais. Apie tautinę ir katalikišką draugijos veiklos dvasią per šiuos kelis mėnesius pasakyti ką nors sunku. Tarnaitės draugijos bute gyveno tikrai religinėje atmosferoje¹⁶³.

“MOTINĖLĖS” DRAUGIJA

Rūpindamiesi įvairiais socialiniais sluoksniais, lietuvių katalikų veikėjai nepamiršo studijuojančio jaunimo. 1906 m. pradėta rūpintis “Motinėlės” draugijos legalizavimu. 1906 m. rugsėjo 5 d. draugijos steigėjai kunigai P.Korzonas, H.Laumianskis, P.Tiškevičius, Panevėžio mokytojų seminarijos lietuvių kalbos dėstytojas J.Jablonskis, V.Antanavičius, J.Kozakevičius ir J.Balčikonis įteikė prašymą dėl įstatų registracijos¹⁶⁴. Pirmajame įstatų projekte numatyta, kad “Motinėlė” veiks ne vien Kauno gubernijoje, bet ir lietuvių gyvenamose Vilniaus ir Suvalkų gubernijų vietovėse¹⁶⁵. Draugija įregistruota 1906 m. gruodžio 1 d.¹⁶⁶ Pagal įstatus jos tikslas – talentingo jaunimo, siekiančio aukštesniojo mokslo, šelpimas. Nurodoma, kad desinatoriai turi būti katalikų tikybos, į pasirinktą mokslo šaką neatsižvelgiama. Draugijos valdyba turėjo atsižvelgti į desinatorių gabumus, jų materialinę padėtį ir priklausymą lietuvių tautai¹⁶⁷. Stipendiatai buvo įpareigojami, kai praturtės, grąžinti draugijai pašalpa. Iš tikrųjų “Motinėlė” veikė Kauno gubernijoje¹⁶⁸, tačiau baigę mokslus desinatoriai dirbo įvairiuose Lietuvos kampeliuose.

Iš pažiūros draugija kėlė vien pasaulietinius tikslus. Praktiškai ši organizacija susidėjo beveik vien iš kunigų. Tik dvasininkai iš lietuvių visuomenės tarpo turėjo galimybę altruistiškai šelpiti studentus.

Draugijos steigiamasis susirinkimas įvyko 1907 m. vasario 21 d. Kaune. Į valdybą išrinkti: pirmininkas – kun. A.Dambrauskas–Jakštas, kasininkas – kun. K.Šaulys, kandidatais – kun. J.Vailokaitis, kun. J.Bikinas, kun. P.Korzonas. Iš pradžių į draugiją įstojo 37 kunigai ir vyskupas G.Cirtautas¹⁶⁹. Metų gale draugijai priklausė 74 tikintieji nariai ir 12 šelpėjų. Tarp narių buvo 71 dvasininkas ir 3 pasauliečiai, tarp šelpėjų – 10 kunigų ir 2 pasauliečiai¹⁷⁰. 1907 m. “Motinė” sušėpė 6 žmones. Iš jų dviem suteikta vienkartinė ar dvikartinė pašalpa, o 4 žmonės buvo laikomi draugijos stipendiatais. 1908 m. pradžioje stipendiatais buvo medikas J.Mikulskis, studijavęs Vienos universitete, filologai K.Būga ir J.Balčikonis, Peterburgo universiteto studentai. Iki 1907 m. pradžios draugija šėpė literatę M.Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą, Ciuricho universiteto studentę. Dėl lėšų stokos draugija atsisakė suteikti pašalpą septyniems jos prašiusiems žmonėms¹⁷¹. Dvasininkijai rūpėjo tautiškos-katalikiškos inteligentijos ugdymas, jie stengėsi daryti stipendiatams įtaką. Studentas J.Balčikonis turėjo duoti savo darbų ataskaitas J.Mačiuliui–Maironiui arba J.Matulevičiui¹⁷². 1906 m. į P.Būčį kreipėsi V.Totoraitis, studijavęs žemės ūkio mokslus Vokietijoje, prašydamas “Motinės” pašalpos. P.Būčys jį sušėpė pats¹⁷³.

¹⁶¹ Kauniškis [Aleksa A.] Šv. Zitos Draugijos pirmasis susirinkimas Kaune // Nedėldienio skaitymas. 1907 09 04 (17). Nr. 36. P. 283.

¹⁶² Valdyba. Visuotinas Kauniškės Šv. Zitos Draugijos susirinkimas. // Vienybė. 1908. Nr. 9. P. 138–139.

¹⁶³ Raudeliūnienė G. Min. veik. P. 23.

¹⁶⁴ “Motinė” draugijos registravimo byla // LVA. K. F. 1 – 53. Ap. 1. B. 38. L. 1.

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ Registruojamų draugijų sąrašas // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 53.

¹⁶⁷ Draugijos “Motinė” įstatai. K., 1907.

¹⁶⁸ Ten pat.

¹⁶⁹ Kun. Šaulys K. “Motinė” draugijos įsteigiamasis susirinkimas // Nedėldienio skaitymas. 1907 03 06 (19). Nr. 10. P. 76.

¹⁷⁰ Kun. Šaulys K. Kauno “Motinė” Draugijos apyskaita // Viltis. 1908 01 18 (31). Nr. 8. P. 3.

¹⁷¹ Ten pat.

¹⁷² K.Šaulio 1907 11 18 laiškas A.Dambrauskui // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 136. L. 3.

¹⁷³ V.Totoraičio 1906 05 09 laiškas P.Būčiui // Ten pat. B. 140. L. 1,3.

Baigęs mokslus, V.Totoraitis rūpinosi žemės ūkio mokyklos prie katalikiškos "Žiburio" draugijos steigimu. M.Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana ėmė vadovauti katalikiškai mergaičių progimnazijai.

LABDAROS IR ŠELPIMO DRAUGIJOS

Šiuo laiko tarpsniu Kauno gubernijos teritorijoje, kur daugiausia gyveno lietuvių, toliau plėtėsi pavargėlių globos organizacijų bei įstaigų tinklas. Kauno gubernijos atmintinėje knygelėje 1907 m. įrašytos 56 labdaros įstaigos ir draugijos, iš jų 12 nežydiškų ir nerusiškų labdaros ir šelpimo draugijų. Kauno labdaros, Panevėžio ir Ukmergės draugijos vadinosi Romos katalikų draugijomis¹⁷⁴. Iki 1907 m. pabaigos tokių draugijų įsisteigė daugiau, negu užfiksuota minėtoje knygelėje. Antai 1907 m. lapkričio 16 d. įregistruota Utenos Romos katalikų labdarybės draugija¹⁷⁵. Kai kurių draugijų pirmininkais, išdininkais bei sekretoriais buvo kunigai. Kunigų įtaka, matyt, buvo didesnė, negu užfiksavo oficialioji statistika. Dauguma draugijų kūrėsi nedideliuose miesteliuose ir veikė parapijose. M.Brenšteino informacinis žinynas apie draugijas rodo, kad draugijų nariai galėjo būti apskritai krikščionių tikėjimo, o kai kuriais atvejais tik katalikų konfesijos asmenys, arba į tikėjimą apskritai nebuvo atsižvelgiama. Desinatoriams dažniausiai taikomi tikybiniai apribojimai, – jie turėjo būti katalikai arba tiesiog krikščionys. Nė vienai draugijai nebuvo taikyta kokių nors tautinių apribojimų. Tik nuo XX a. antrojo dešimtmečio atsiranda lenkiškų tokio pobūdžio draugijų. Vakarų Europoje krikščionys demokratai įsteigė išstisus kraštus apimančias universalias labdaros organizacijas. Lietuvoje to nebuvo padaryta nei 1905–1907 m., nei vėliau. Lietuviškos labdaros raidos specifiką išryškino kun. J.Staugaitis. Pasak jo, dvarininkams mažai terūpi labdara, tad lieka kunigai, inteligentai pasauliečiai ir sodiečiai. Tačiau sodiečiai – konservatyvūs, visuomeninės draugijos jiems yra naujiena, jie nenori aukoti pinigų reikalui, iš kurio nesitiki jokios naudos. Todėl nereikia steigti didelės organizacijos, o išnaudoti sodiečių konservatyvumą, laikytis senųjų formų – dirbti labdaros darbą parapijų mastu, apeliuoti į sodiečius tikėjimo vardu¹⁷⁶. Iš tiesų išjudinti

Lietuvos sodiečius, įtraukti juos į visuomeninį darbą visuomet buvo nelengva. „Motinėls“ draugiją sudarė beveik vieni kunigai, o norėdami pritraukti žmonių į Šv. Kazimiero draugijos veiklą, kunigai turėjo juos agituoti, reklamuoti draugiją katalikiškoje spaudoje. Lietuvės tarnaitės iš pradžių nenoriai stojo į Šv. Zitos draugiją, nenorėjo mokėti nario mokesčio.

KOOPERATINĖS DRAUGIJOS

Kooperatinės draugijos, iš pirmo žvilgsnio, turėjo vien ekonominių ir ūkinių tikslų. Tačiau P.Malakauskis jau XX a. trečiajame dešimtmetyje teigė, kad ekonomika netiesiogiai priklauso nuo Bažnyčios, nes susijusi su tikėjimu ir doros dalykais. Ekonominę ir socialinę santvarką tegalima pataisyti katalikų mokslo dėsniais. Rūpinantis ekonomine ir socialine santvarka, pasaulietine gerove, sėkmingai keliama dvasinė gerovė¹⁷⁷. Panašiai lietuvių katalikų veikėjai mąstė ir XX a. pradžioje. Kooperacijos teoretikai manė, kad kooperacija – tai kelias į naują teisingą socialinę santvarką, kurią galima pasiekti be kraujo praliejimo. Šią idėją palaikė ir lietuvių dvasininkai¹⁷⁸. Krikščionys demokratai norėjo surasti „aukso vidurį“ tarp naikinančio privatinę nuosavybę socializmo ir kapitalizmo su savo negailestingais ekonominio gyvenimo dėsniais. Kun. P.Kemėšis 1912 m. samprotavo, kad iš pradžių vartotojų draugijų nesėkmė buvo ta, jog į jas žiūrėta kaip į įrankį paveržti iš žydų pelną, kurį jie turėjo iš prekybos. Iš tiesų, kooperacija tai „antidotas kapitalizmui“, ji ruošia dirvą socialinio gyvenimo reformoms¹⁷⁹.

¹⁷⁴Памятная книжка Ковенской губернии на 1908 год. С. 142–147.

¹⁷⁵Registruojamų draugijų sąrašas // LVIA. F. 378. BS. 1906. B. 169. L. 454.

¹⁷⁶Kun. J. Staugaitis Visuomeninis labdarybės sutvarkymas // Draugija. 1909. Nr. 31/32. P. 313.

¹⁷⁷Malakauskis P. Min. veik. P. 18.

¹⁷⁸Pruskus V. XIX–XX a. sandūros katalikų spauda apie kooperaciją // Liaudies ūkis. 1990. Nr. 22. P. 30.

¹⁷⁹P. K. [Kemėšis P.] Lietuvių vartotojų draugijos pagal 1912 m. ankietas. V., 1912. P. 4.

VARTOTOJŲ DRAUGIJOS

Daugiausia Lietuvoje buvo paplitusios vartotojų draugijos. Jų skaičius pradėjo didėti nuo 1906 m. Tai sietina su Laikinųjų nuostatų paskelbimu ir revoliucijos atsitraukimu. Didelė dalis lietuvių visuomenės veikėjų ir ypač dvasininkai pasuko evoliucinio visuomenės pertvarkymo keliu. Ypač daug vartotojų draugijų buvo Kauno gubernijoje. 1906 m. iš dvidešimties vartotojų draugijų dešimčiai vadovavo kunigai¹⁸⁰. Tačiau ir kai kurioms kitoms draugijoms vadovavo katalikiškų pažiūrų pasauliečiai. Antai Kauno "Nemuno" draugijos vadovu buvo R.Šliūpas. Kun. K.Pakalniškis pažymėjo, kad vartotojų draugijos valdybon visur ir visada yra renkamas vietinis kunigas, kuris dažniausiai būna pirmininku, sekretoriumi arba kasininku ir beveik visų draugijos reikalų vedėju¹⁸¹.

ŪKINĖS DRAUGIJOS

"Nedėldienio skaityme" 1906–1907 m. atsispindėjo katalikų veikėjų susirūpinimas ūkinėmis draugijomis. Ypač daug Kauno gubernijoje įsisteigė ūkio ratelių. Kaip pažymėjo P.Šalčius, vyravo dvi tendencijos. Seiniškiai kunigai, kurie būrėsi apie "Šaltinį", reikalavo, kad ūkinės draugijos būtinai būtų krikščioniškos. Kauniškiai kunigai, kurie telkėsi apie "Vienybę", neneigė bendro įvairių pažiūrų žmonių darbo galimybės¹⁸². "Nedėldienio skaityme" bendradarbiavę katalikų veikėjai, matyt, dar nebuvo priėję prie vieningos nuomonės šiuo klausimu. Kun. A.Alekna teigė, kad ūkio reikaluose nereikia vengti tikėjimo ir politikos klausimų, katalikiškumo ir lietuviybės pabrėžimo¹⁸³. Jis manė, kad labai naudinga šiuose rateliuose dalyvauti lietuviams kunigams¹⁸⁴. Kun. A.Pakalniškis ragino steigti ūkininkų draugijas parapijų mastu ir vengti šiose draugijose politikos¹⁸⁵. Sunku pasakyti, kaip per šį trumpą laiką konkrečiais pavyzdžiais kooperatinės draugijos padėjo stiprinti lietuviybę ir katalikybę. Aišku, kad jos skatino lietuvius imtis pažangesnių ūkininkavimo metodų, suimti į savo rankas prekybą. Didelę reikšmę turėjo tai, kad šių draugijų vadovais dažnai buvo

parapijų kunigai. Kunigas, neretai vienintelis apylinkės inteligentas, kitų katalikiškų draugijų ar jų skyrių vadovas, šiuo atveju turėjo savo rankose ekonominius ir ūkinius svertus. Parapijoje kunigų vadovaujamų draugijų dėka formavosi savotiška lietuvių katalikų savivaldos užuomazga. Tai darė įtaką ir patiems kunigams, kėlė jų autoritetą, artino prie parapijiečių. Galima pateikti P.Būčio mintis, išreikštas jau XX a. trečiajame dešimtmetyje, tačiau taikytinas ir nagrinėjamo laiko tarpsniui: „Asmeninis kunigo gyvenimas niekuomet nebūna grynai asmeninis. Klebonas, užsiėmęs žemių ar trobesių supirkinėjimu, arba dalyvaujans arklių ar automobilių lenktynėse, sukelia savo parapijose minčių bangas, kas paskui atsiliepia pastoraciniame darbe“¹⁸⁶.

BLAIVYBĖS DRAUGIJA

Kun. P.Dogelis minėjo, kad tokia katalikiška draugija buvo įsteigta jau 1905 m., tik neįregistruota¹⁸⁷. Daugiau šaltinių, patvirtinančių šį faktą, nėra. Žymus blaivybės veikėjas kun. K.Marma 1905 m. „Vilniaus žiniose“ ragino burtis į blaivybės draugiją lietuvius kunigus¹⁸⁸. 1906 m. blaivybės draugija įsisteigė Užpalių parapijoje. Jos steigėjai ragino įkurti tokias draugijas visose parapijose¹⁸⁹. 1907 m. „Šaltinyje“ buvo paskelbtas Rymo katalikų blaivybės draugijos

¹⁸⁰Kauno kalendorius 1907 metams. K., 1906.

¹⁸¹Dėdė Atanazas [Pakalniškis K.]. Musų suvartotojų draugijų ateitis // Vienybė. 1908. Nr. 4. P. 51–52.

¹⁸²Šalčius P. Kooperacija Lietuvoje. K., 1937. P. 7.

¹⁸³Kurietis A. [Aleksna A.] Apie ukininkų ratelius // Nedėldienio skaitymas. 1907 05 22 (4). Nr. 21. P. 162.

¹⁸⁴Kurietis A. [Aleksna A.] Apie ukininkų draugijas // Ten pat. 1907 02 07 (20). Nr. 6. P. 41–42.

¹⁸⁵Dėdė Atanazas [Pakalniškis K.]. Musų vargai ir reikalai // Ten pat. 1906 03 07 (20). Nr. 12. P. 2.

¹⁸⁶Būčys P. Teologijos enciklopedijos kursas. Marijampolė, 1925. P. 105.

¹⁸⁷Dogelis P. Mano gyvenimo prisiminimai. K., 1936. P. 115.

¹⁸⁸Marma K. Kunigo balsas // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 211. P. 1.

¹⁸⁹Užpaliai // Nedėldienio skaitymas. 1906 06 06 (18). Nr. 25. P. 2–3.

Lietuvoje įstatų projektas. 1907 m. liepos mėn. sušauktas blai-vybininkų suvažiavimas, kuriame buvo aptarti būsimosios draugijos reikalai¹⁹⁰. Draugija įregistruota Kaune 1908 m. pradžioje. Jos iniciatoriais buvo Kauno dvasiņinkai.

Taigi Kauno gubernijoje 1906–1907 m. susiformavo katalikiškų draugijų tinklas. Kauniškių lietuvių katalikų veikėjai, stodami už Kauną kaip Lietuvos centrą, galėjo kaip argumentą pateikti ir jau draugijų buvimą.

Galima sakyti, kad be kitų priežasčių, šių draugijų dėka Kauno gubernija tapo lietuvybės ir katalikybės bastionu. Katalikiškos draugijos įtraukė savo veiklos orbiton kitas draugijas, aiškiai nepabrėžiančias savo katalikiškumo. Pvz.: „Dainos“ draugija. Jos nariai statė spektaklius, subūrė chorą, muzikos kvartetą, puoselėjo bažnytinę muziką, rengė paskaitas. Joje dalyvavo visi be pažiūrų ir luomų skirtumo lietuviai¹⁹¹. Draugijai priklausė ir Kauno lietuviai – katalikų veikėjai. Katalikiškų draugijų susirinkimuose buvo aptariama ir „Dainos“ veikla.

Ne visos draugijos aiškiai pabrėždavo tautiškumą. Tai galima paaiškinti etnine Kauno gubernijos gyventojų sudėtimi. Pats Kaunas kalbos požiūriu buvo mišrus miestas, o periferijoje gyventojai daugiausia kalbėjo lietuviškai. Taigi nebuvo didelės grėsmės, kad ir tautiškai neatsiribojus, draugijos pavirs jų narių ir desinatorių nutautinimo priemone. Tikėtasi, kad priimant į draugijas lenkiškai kalbančius lietuvius, paspartės tautinio susipratimo procesas.

Kauno gubernijoje 1905–1907 m. nebuvo ryškių „pirmeivių“ organizacijų. Didžiausias lietuvių katalikiškų draugijų priešas buvo socialistai. Tačiau jie daugiau veikė per profesines sąjungas. Skirtingai nuo Vilniaus, pačiame Kauno gubernijos centre vyravo konfesinė inteligentija. Dėl to nagrinėjamų draugijų katalikiškumas nebuvo toks pabrėžtinas, kaip Suvalkijos „Žiburio“ draugijos. „Saulės“ įstatų rengimo atvejis rodo, kad katalikų veikėjai ketino daryti nuolaidų kitaminčiams, įtraukti juos į bendrą darbą. Reikalavimą, kad prie kiekvienos draugijos pavadinimo būtų pridodamas žodis „katalikiška“, kun. K.Šaulys vadino autoritarizmu¹⁹².

Bažnytinei hierarchijai pavyko išlaikyti griežtesnėje kontrolėje nagrinėjamas draugijas. Šis procesas, palyginti su Italija ir Lenkijos

Karalyste, vyko taikiai. M.Paliulionis ir G.Cirtautas nebuvo savo laiko žmonės. Skirtingai nuo kai kurių Lenkijos vyskupų, jie tiesiogiai draugijų nusteigė. Vyskupai veikiau tik kontroliavo jų veiklą.

Nagrinėjamų draugijų specifika – jų decentralizacija. Įvairios draugijos kėlė skirtingus uždavinius ir atliko skirtingas funkcijas. Nebuvo kokios nors dominuojančios katalikiškos draugijos. Šių draugijų veikla Kauno mieste buvo glaudžiai susipynusi. Tačiau ypač susijusios tarpusavyje jos galėjo būti periferijoje, kur visuomeninis gyvenimas koncentravosi apie parapijų kunigus. Panevėžio apskrities ispravnikas 1910 m. savo rašte Kauno gubernatoriui teigė, esą Kauno gubernijos katalikiškos draugijos decentralizuotos tam, kad teisingai būtų sutvarkytas jų darbas ir kad jos geriau būtų kontroliuojamos lietuvių katalikų vadovų. Pagrindinis šias draugijas vienijantis nervas esąs Kauno mieste, iš kur siunčiamos direktyvos kaimo kunigams¹⁹³. Matyt, taip ir buvo. Nesant įformintos katalikiškos partijos ar kokios kitos dominuojančios katalikiškos organizacijos, lietuvių katalikiškoms draugijoms vadovauta iš Kauno personaliai. J.Stakauskas minėjo Kaune vykusius “žiurfiksus” – slaptus dvasininkų ir pasauliečių inteligentų pasitarimus. Pradžią davė 3–4 žmonės, o vėliau susiburdavo apie 100 žmonių Maironio namuose svarstyti įvairių tautinio atgimimo aspektų¹⁹⁴. Kun. P.Dogelis savo atsiminimuose teigė, kad “žiurfiksai” atsirado maždaug 1905 m., kai suėjo 12 kunigų ir vienas pasaulietis. Visos katalikiškos organizacijos įsikūrė šitų “žiurfiksų” dėka¹⁹⁵.

¹⁹⁰P. K. [Kemėšis F.] Blaivybė ar griežta abstinencija? // Viltis. 1907 12 07 (20) Nr. 28. P. 2.

¹⁹¹Trumpa T.B. “Dainos” draugijos 40 metų gyvavimo ir veikimo apžvalga // Muzikos barai. 1939. Nr. 12. P. 324–325.

¹⁹²K.Šaulio 1906 11 20 laiškas P.Būčiui // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 136. L. 7.

¹⁹³Panevėžio apskrities ispravniko 1910 06 16 raportas Kauno gubernatoriui // LVAK. F. 1–53. Ap. 1. B. 33. L. 1.

¹⁹⁴Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias. 1939. Nr. 7/8. P. 553.

¹⁹⁵Dogelis P. Min. veik. P. 125.

Decentralizacija padėjo ne tik geriau sukoncentruoti draugijų veiklą į atskiras sritis, bet ir išvengti caro pareigūnų kontrolės. Antra vertus, buvo ir minčių centralizuoti draugijų darbą. Antai kun. K.Pakalniškis manė, kad būtina Kauno gubernijoje steigti organizaciją, panašią į „Žiburį“¹⁹⁶.

Pralaimėjus revoliucijai ir sustiprėjus reakcijai, caro administracija į lietuvių katalikiškas draugijas pradėjo žiūrėti įtariai. Susiformavo koncepcija, aiškinanti šitų draugijų tikslus ir pobūdį. Čia reikia trumpai atpasakoti Kauno gubernatoriaus N.Griazevo (Griazev) raštą Kitatikių departamento direktoriui N.Maklakovui. Raštas iš esmės nukreiptas prieš „Saulės“ draugiją, tačiau caro pareigūnų susirašinėjimas rodo, kad panašiai buvo vertinamos ir kitos lietuvių katalikiškos draugijos. N.Griazevo nuomone, 1905–1906 m. revoliucinis judėjimas sudarė palankią dirvą lietuviškam separatizmui. Vietinių gyventojų „švietimas“ vyko separatizmo dvasia. Patogiausia jiems daryti įtaką per religiją. M.Paliulionis lenkų kunigus pakeitė lietuviais ir taip suformavo patikimus vadovaujančius kadrus. Po 1905 m. katalikiškų draugijų dėka lietuvių tauta tapo dar opoziciškesnė rusams ir ypač valdžios atstovams¹⁹⁷. Panevėžio apskrities ispravnikas taip pat kaltino „Saulės“ draugiją, turėdamas omenyje ir kitas lietuvių katalikiškas organizacijas. Kai kurios jo mintys sutampa su anksčiau minėtu dokumentu. Beje, kalbama, kad kaimo kunigai paklūsta vadovų iš Kauno centro jėzuitiškai disciplinai. Savo ruožtu jie veikia liaudį neapykantos rusams ir nacionalizmo dvasia. Organizuodami tokias draugijas, kunigai stengiasi parinkti patikimus, jiems atsidavusius žmones¹⁹⁸. Į šiuos vertinimus reikia žiūrėti kritiškai. Iškilus bylai dėl lietuvių katalikiškų draugijų pareigūnai suskilo į dvi stovyklas. Pirmajai ryškiausiai atstovavo tuometinis Kauno gubernatorius P.Veriovinas, kuris iš esmės gynė lietuvių katalikų interesus, įžiūrėjo jų veikloje atsvarą lenkinimui. Šitaip esą stiprėjas Rusijos imperijos saugumas. Tuometinis vicegubernatorius N.Griazevas, priešingai, lietuvių katalikų draugijose įžiūrėjo didelį pavojų imperijai. Susidūrus priešingoms koncepcijoms, spalvos galėjo būti sutirštintos. Vargu ar buvo koks nors griežtas konspiratyvus ryšys tarp vadinamojo „Kauno centro“ ir periferijos. Apie tai galima kalbėti nuo XX a. antrojo dešimtmečio, kai ėmė formuotis nelegalių lietuvių

katalikiškų organizacijų tinklas. Maždaug nuo tada apie griežtesnę katalikiškų draugijų narių opoziciją carizmui savo atsiminimuose ima rašyti tų įvykių amžininkai. „Žiurfikų“ veikla leidžia daryti prielaidą, kad tuo metu tarp Kauno lietuvių dvasininkų vyravo tautinės anticarinės nuotaikos. Parapijose tokio pobūdžio veikla priklausė nuo parapijų kunigų iniciatyvos. Pačios lietuvių katalikų draugijos objektyviai padėjo kelti lietuvių tautinį sąmoningumą, įtraukti juos į aktyvią visuomeninę veiklą ir taip rengė dirvą Lietuvos nepriklausomybei.

b) SUVALKŲ GUBERNIJA „ŽIBURIO“ DRAUGIJA

Kaip plėtojosi draugijų veikla po Laikinių nuostatų paskelbimo Suvalkų gubernijoje? 1907 m. pabaigoje „Žiburio“ draugija turėjo 50 skyrių¹⁹⁹. Taigi jos tinklas buvo kur kas tankesnis negu „Saulės“ draugijos. V.Pukienė nurodė tris šio reiškinio priežastis – Suvalkų gubernijoje buvo palankesnės sąlygos kapitalizmo raidai ir didesnė kultūrinio gyvenimo pažanga, teritorija kompaktiškesnė ir palyginti mažesnė nacionalinė priespauda²⁰⁰. Tačiau buvo dar viena priežastis – „Žiburio“ vadovai suprato valstiečių inertiškumą, nenorą dėtis draugijon, iš kurios neturėtų konkrečios naudos. Dėl to „Žiburyš“, ėmęsis plačios socialinės–ekonominės veiklos, drauge suaktyvino apskritai visą savo veiklą.

Kun. J.Staugaičiui 1906 m. rudenį išvykus į Lekėčius, draugijos pirmininku buvo išrinktas kun. M.Gustaitis, bet J.Staugaitis liko visų „Žiburio“ skyrių direktoriumi. Susiklostė savotiška dvaldystė.

¹⁹⁶Dėdė Atanasas [Pakalniškis K.]. Ko mums trūksta? // Nedėldienio skaitymas. 1907 03 13 (26). Nr. 11. P. 81.

¹⁹⁷Kauno gubernatoriaus 1913 04 28 raštas N.Maklakovui // RVIA. F. 821. Ap. 128. B. 44. L. 631–634.

¹⁹⁸Panevėžio apskrities ispravniko raštas. L. 271.

¹⁹⁹Domeika A. Visuotinas „Žiburio“ susirinkimas // Viltis. 1908 01 11 (24). Nr. 5. P. 3.

²⁰⁰Pukienė V. Min. veik.

M.Gustaitis buvo bendro darbo su kitų pažiūrų žmonėmis šalininkas, o J.Staugaitis, priešingai, skeptiškai žiūrėjo į bendradarbiavimą su "pirmeiviais". Tačiau tokie skirtingi vadovai nesukomplicavo draugijos veiklos.

Kaip "Žiburys" vykdė uždavinius, iškeltus savo įstatuose? Duomenys apie įsteigtas pradinės mokyklas skirtingi. Pagal visuotinio 1908 m. pradžios "Žiburio" susirinkimo protokolą 1907 m. pabaigoje draugija išlaikė 2 pradinės mokyklas²⁰¹. Lietuvių enciklopedijoje teigiama, kad 1907 m. veikė 7 pradinės mokyklos²⁰². "Žiburio" žurnale paskelbtame draugijos įstaigų sąrašė minimos trys 1906–1907 m. valdžios leistos mokyklos – Marijampolėje, Garliavoje ir Kalvarijoje²⁰³. Kaime veikė ir oficialiai neįregistruotų vadinamųjų daraktorinių, arba rašto, mokyklėlių. Kaip matome, švietimo srityje "Žiburio" veikla buvo kur kas kuklesnė negu "Saulės". Visos disciplinos buvo dėstomos lietuviškai. J.Staugaitis taip aiškino šio dalyko priežastį: "Žiburys" veikė Suvalkų krašte, kuris buvo Lenkijos Karalystės dalis. Lenkai jau prieš 1905 m. revoliuciją turėjo daug privačių mokyklų. Po revoliucijos jos tuoj pavirto lenkiškomis, vadinasi, dėstomoji kalba buvo lenkiška. Jei lenkai gali turėti savo lenkiškų mokyklų, tai kodėl lietuviai negali turėti lietuviškų? Prieš šitokią logiką nieko negalėjo pasakyti ir rusų valdžios organai"²⁰⁴.

Pasak J.Staugaičio, tai sunkino šių mokyklų darbą – sunkiau buvo galima gauti carinės administracijos leidimą veikti. V.Pukienės nuomone, menką "Žiburio" pradinių mokyklų skaičių lėmė tai, kad Suvalkų gubernijoje po revoliucijos dauguma (apie 71%) valdinių pradinių mokyklų mokytojų buvo lietuviai, beveik visi dalykai dėstyti lietuviškai. Dėl to "Žiburio" draugija galėjo skirti daugiau dėmesio kitiems reikalams²⁰⁵. Iš tiesų "Žiburio" draugijai būdingas pragmatizmas gerąja prasme. Jis reiškėsi ir švietimo srityje steigiant mokyklas, kurios tenkintų aktualiausius atgimtančios tautos poreikius. Taip buvo susirūpinta moterų inteligenčių rengimu. "Žiburys" daug dėmesio skyrė lietuviškos mergaičių progimnazijos įsteigimui. Progimnazija buvo atidaryta 1907 m. rugsėjo 22 dieną Marijampolėje. Mokyklos globėjais paskirti kunigai M.Gustaitis ir A.Uogintas. Pirmoji mokyklos ir prie jos veikusio pensiono vedėja buvo V.Liorentaitė. Visos disciplinos dėstytos

lietuvių kalba. J.Staugaitis rūpinosi gauti leidimą įsteigti penktąją klasę ir paversti šią mokyklą gimnazija, tačiau caro administracija nesutiko duoti leidimo gimnazijai su dėstomąja lietuvių kalba. Progimnazijoje buvo auklėjama lietuviška katalikiška dvasia²⁰⁶.

Nuo 1905 m. Suvalkijos kunigų iniciatyva rengtasi steigti žemės ūkio mokyklą. 1906 m. sausio 11 d. Šakiuose įsteigta mokyklai išlaikyti draugija, parengta mokyklos programa. Jos vedėju paskirtas buvęs P.Būčio globotinis V.Totoraitis²⁰⁷. Dėl lėšų trūkumo mokyklos įkurti nepavyko. Tolesni mėginimai steigti šią mokyklą sietini su "Žiburio" draugija. 1907 m. lapkričio 23 d. žemės dirbimo mokyklos komitetas įgaliavo "Žiburio" valdybą imtis steigti minėtą mokyklą Marijampolėje²⁰⁸.

Be mokyklų, "Žiburys" steigė kursus suaugusiems. 1906–1907 m. gauti leidimai steigti kursus Marijampolėje ir Seinuose²⁰⁹, nors caro administracija darė dideles kliūtis. Iš tikrųjų veikiančių, bet neįregistruotų kursų veikė daugiau. 1907 m. Garliavoje įsteigtuose kursuose neraštingiesiems mokėsi apie 60 žmonių. Tas pats Garliavos skyrius ketino steigti kursus bobutėms priėmėjoms²¹⁰.

1906–1907 m. gauti leidimai steigti 28 knygynus– skaityklas²¹¹. "Žiburys" rūpinosi lietuviškais vakarais ir vaidinimais. Marijampolės skyrius 1906 m. sudarė Teatro komitetą. Įsisteigė artistų mėgėjų

²⁰¹ Domeika A. Min. str. P. 3.

²⁰² "Žiburys" // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1966. T. 35. P. 271.

²⁰³ Sąrašas visų "Žiburio" draugijos knygynų, skaityklų, arbatinių, mokyklų ir prieglaudų su nurodymu, kada, kieno vardu ir kokiuo numeriu gautas leidimas atidaryti kiekvieną įstaigą // Žiburys. 1912. Nr. 3. P. 12–13.

²⁰⁴ Vysk. Staugaitis J. Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 metų // Židinys. 1936. Nr. 10. P. 326.

²⁰⁵ Pukienė V. Min. veik.

²⁰⁶ Meškus [Staugaitis J.] "Žiburio" Draugijos 20 metų sukaktuvės // Rytas. 1926. 02. 03. Nr. 27. P. 2–3.

²⁰⁷ D–ras Totoraitis J. Rengiamoji žemės dirbimo mokykla // Šaltinis. 1906. Nr. 2. P. 18–19.

²⁰⁸ Marijampolė // Šaltinis. 1907. Nr. 49. P. 779.

²⁰⁹ Sąrašas visų "Žiburio" draugijos... P. 12–13.

²¹⁰ Baltrus. Garliava. // Šaltinis. 1907. Nr. 27. P. 426.

²¹¹ Sąrašas visų "Žiburio" draugijos... P. 12–13.

trupė²¹². 1907 m. pirmąjį vaidinimą surengė Seinų skyriaus "Žiburio" teatras. Senelių prieglaudas išlaikė Marijampolės ir Lukšių skyriai.

Jau nuo 1906 m. "Žiburio" draugija ėmėsi veiklos, peržengiančios jos įstatuose numatytus tikslus. Tai rodo "Žiburio" vadovų lankstumą, sugebėjimą blaiviai vertinti to meto situaciją. Švietimo, labdaros veikla valstiečiams buvo formalus, nelabai suprantamas dalykas. Prie šios veiklos jie dėdavosi daugiau raginami kunigų. Reikėjo, kad eiliniams žiburiečiams jų draugija taptų tikrai sava. Tai galima buvo padaryti padedant ekonomiškai. "Žiburio" vadovai sumanė steigti ūkio skyrių, kuris tenkintų ūkininkų poreikius, aprūpintų juos įrankiais ir trąšomis, steigtų krautuves, paskolų kasas ir kt. 1906 m. valstiečiams teisėjas M. Rudvalis sumanė steigti "Valstiečių sąjungą". J. Staugaitis minėjo, kad tos organizacijos pavadinimas – "Žemiečių sąjunga", o jos iniciatoriai – keli ūkininkai²¹³. J. Staugaitis besikuriančios sąjungos atstovams pasiūlė vienytis su "Žiburium". Dėl to sušaukti du posėdžiai – pas dvarininką Rimarkevičių ir 1906 m. spalio 18 d. Marijampolėje, kur dalyvavo apie 200 asmenų²¹⁴. Šio susirinkimo eigą pagal laikraštį "Tygodnik Suwalkski" aprašė P. Šalčius. Susirinkime dalyvavo įvairių pažiūrų bei luomų žmonės. Į susirinkimo pirmininko postą buvo siūlomi kairieji P. Vitkauskas, K. Grinius ir lenkuojantis dvarininkas Rimarkevičius. Pirmininku išrinktas J. Staugaitis, į prezidiumo narius – kun. T. Žilinskas, P. Vitkauskas, o sekretoriumi – ūkininkas M. Rudvalis. Ginčytasi ar besisteigiančiai sąjungai reikia jungtis prie "Žiburio", ar ne. Prieš susijungimą stėjo kun. T. Žilinskas ir K. Grinius. Pastarasis savo poziciją grindė tuo, kad švietimo draugijos tikslai negali būti suderinami su fiskaliniais žemės ūkio bendrovės reikalais. Už susijungimą su "Žiburium" balsavo 123, prieš – 77 dalyviai²¹⁵. Susirinkimo eiga rodo, kad Suvalkijoje tuo metu, nepaisant dviejų pasaulėžiūriškai konfrontuojančių draugijų susikūrimo, vyko aktyvus įvairių pažiūrų visuomenės veikėjų dialogas. Juos vienijo lietuvių socialinės gerovės problemos. Nutarta keisti draugijos pavadinimą. Ji turėjo vadintis "Lietuvių krikščionių demokratų draugija "Žiburys". "Valstiečių sąjungos" atstovai buvo pasisakę už neutralų draugijos pavadinimą – "Lietuvos krikščionių ūkininkų draugija "Žiburys", motyvuodami tuo, kad jai nori priklausyti ir liuteronai bei kiti krikščionys²¹⁶.

Dalis „pirmeivių“, balsavusių prieš „Žiburio“ ir ūkininkų draugijos sujungimą, 1906 m. spalio 27 d. pateikė Suvalkų gubernatoriui prašymą patvirtinti Marijampolės Ūkininkų Draugovės įstatų projektą. Tuo metu „Šaltinyje“ vyko agitacija suteikti ūkininkų draugijai katalikišką pakraipą. J.Vailokaitis ragino ūkininkų draugiją neišsižadėti krikščionybės vardo. Esą tai nekenktų nei Lietuvos, nei ūkininkų interesams, o geriausias paskatinimas būtų dviejų draugijų lenktyniavimas²¹⁷. Autoriaus susirūpinimą kėlė tai, kad dalis žiburiečių taip pat pasisakė už neutralią ūkininkų draugiją, manydami, kad tokio pobūdžio draugija neturi saistyti savęs su ideologija ir politika. Tie kunigai, kurie norėjo ūkio draugijai suteikti katalikišką pakraipą, pavyzdį ėmė iš Belgijos ūkininkų organizacijų, mat šios turėjo katalikišką atspalvį ir buvo susijusios su politika.

1906 m. lapkričio 11 d. „Žiburio“ susirinkime priimta ūkio skyriaus programa, parengta pagal sindikato taisykles²¹⁸. Sindikatai turėjo didesnes teises, jais labiau pasitikėjo fabrikai ir duodavo gaminių skolon. Tuo pat metu ūkio skyrius turėjo tapti „krikščioniškai–demokratišku ūkio draugijas“ vienijančiu centru. Tačiau Suvalkų gubernatorius nepatvirtino šio ūkio skyriaus. Sindikatui, kaip pelno siekiančiai organizacijai, Laikinių nuostatų taisyklės negaliojo ir jį turėjo tvirtinti vyriausybė.

„ŽAGRĖS“ DRAUGIJA

Lietuvių krikščionių ūkio draugijos „Žagrė“ įstatai patvirtinti 1907 m. birželio 7 d. Draugijos pagrindinis uždavinys – padėti ūkininkams

²¹²Meilužis [Staugaitis A.]. Marijampolė // Šaltinis. 1906. Nr. 37. P. 587.

²¹³Meškus [Staugaitis J.]. „Žiburys“ ir Marijampolės Ūkininkų Draugovė // Šaltinis. 1907. Nr. 13. P. 167.

²¹⁴Ten pat.

²¹⁵Šalčius P. Kooperacija. P. 394–395.

²¹⁶Tarpuypys [Girnius J.]. Iš kuopų gyvenimo // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 51. P. 583–584.

²¹⁷Skrebenius [Vailokaitis J.]. Ūkininkų draugija ir krikščionybė // Šaltinis. 1906. Nr. 32. P. 503–506.

²¹⁸Meškus [Staugaitis J.]. „Žiburys“ ir Marijampolės Ūkininkų Draugovė. P. 167.

jos veikimo regione nusipirkti reikalingų prekių ir kuo pelningiau parduoti žemės ūkio produktus. "Žagrė" buvo pelno siekianti organizacija. Jos nariai įmokėdavo pajų ir gaudavo dalį pelno proporcingai įpirkimams. Tačiau "Žagrė" drauge turėjo ir švietėjiškų žemės ūkio srities funkcijų. Numatyta steigti bandymų stotį, ūkio mokyklas, organizuoti ūkio kursus, paskaitas, parodas, išlaikyti savo agronomus, instruktorius ir kt. Pasaulėžiūriniai bei tautiniai požiūriai pagal įstatus "Žagrė" buvo neutrali organizacija. Įstatuose nurodoma, kad į draugijos narius priimami abiejų lyčių krikščionys žemdirbiai, nuomininkai ir kiti asmenys²¹⁹. Taigi į draugiją galėjo stoti ir "pirmeiviai", ir lenkų dvarininkai. Matyt, 1907 m. pirmojoje pusėje Užnemunėje buvo išgalėję bendro įvairių pažiūrų žmonių darbo ūkio srityje šalininkai. Apie tai rašė ir A. Staugaitis: "Išgirdus, kad vyriausybė neleidusi sujungti "Žagrės" su "Žiburiu", buvo pradėję rašyties į tą sindikatą ir šviesininkai. Keli iš jų ir buvo išrinkti į valdybą. Ne vienas ėmė svajoti, kad "Žagrė" bus tiltu tarp "Žiburio" ir "Šviesos". <...> Tačiau vienybė neilgai tetruko"²²⁰.

Iš tiesų, "Žagrėje", matyt, vyravo žiburiečiai. "Žagrė" kaip savą pasirinko "Šaltinį". 1907 m. rugsėjo 12 d. visuotiniame "Žiburio" susirinkime "Žagrės" steigėjai ragino žiburiečius pirkti pajus, o už tai žadėjo sudaryti sąjungą su "Žiburiu" ir aukoti 10% savo gryno pelno draugijos naudai²²¹. Savo praktinę veiklą "Žagrė" pradėjo 1908 metais.

KRIKŠČIONIŲ DARBININKŲ DRAUGIJA

Kartu su ūkio skyriumi buvo rengiamasi steigti ir "Žiburio" draugijos darbininkų skyrių. Jo programai parengti įsteigta komisija. Tačiau valdžia neleido steigti ir šio skyriaus. 1907 m. rugsėjo 12 d. visuotiniame "Žiburio" susirinkime nutarta steigti atskirą darbininkų draugiją, vienijančią miesto, kaimo ir dvarų darbininkus. Susirinkimas įpareigojo J. Staugaitį parengti būsimos draugijos įstatus²²².

Taigi 1906 m. pab. – 1907 m. pradžioje "Žiburio" draugija puoselėjo didelius sumanymus. Pasak J. Vailokaičio, būsimoji "Lietuvių krikščionių demokratų draugija "Žiburys" turėjo būti

iš 3 savarankiškų skyrių – gailestingojo (jo kompetencija turėjo būti švietimas ir labdara), ūkio ir darbininkų. Juos turėjo vienyti Lietuvos gerovės kėlimo idėja²²³. Dėl objektyvių priežasčių „Žiburiiui“ nepavyko įgyvendinti savo sumanymo. Tačiau „Žiburys“ tapo kitų draugijų organizatoriumi ir per jas išplėtė savo įtaką Suvalkų gubernijoje.

Čia buvo minimos pagrindinės „Žiburio“ veiklos kryptys. Tačiau draugijos visuotinių ir skyrių susirinkimų ataskaitos rodo, kad jos veiklos diapazonas buvo dar platesnis. 1906 m. rudenį svarstyta, kaip revoliucijos sukeltos suirutės sąlygomis gintis nuo juodašimčių, plėšikų ir vagių. Siūlytos įvairios priemonės – atsišaukimų platinimas, nusikaltėlių įdavinėjimas policijai, jų baudimas savo jėgomis. Kun. M. Gustaitis net siūlė patiems ginkluotis ir steigti kaimo miliciją. Klausimas liko neišspręstas²²⁴. „Žiburys“ vykdė blaivybės akciją. 1907 m. Alvito skyriaus susirinkimas nutarė reikalauti šventadieniais uždaryti monopolius ir aludes, bausti žiburiečius, vartojančius alkoholį, kovoti su papročiais girtauti per vestuves. Tokių priemonių vėliau ėmėsi katalikiška Blaivybės draugija.

Taigi „Žiburys“ nuo pirmųjų gyvavimo metų ėmė veikti kaip universali draugija, atliekanti švietimo, labdaros, kultūrinės, socialinės ir ūkinės funkcijas. Savo pastangomis tenkinti realius savo narių interesus, spręsti socialines problemas „Žiburys“ tikrai nusipelnė krikščioniškos demokratiškos draugijos vardo. Nuo pat pradžių „Žiburys“ principingai pabrėžė savo katalikiškumą ir tautiškumą. Tai lėmė poreikis atsiriboti nuo stiprią įtaką Užne-munėje turėjusių kairiųjų, arba „pirmeivių“, taip pat nuo lenkų, steigusių savo draugijas pietinėje Suvalkų gubernijos dalyje.

²¹⁹ Įstatai lietuvių krikščionių ūkio draugijos vardu „Žagrė“. Seinai, 1907.

²²⁰ Skausmas [Staugaitis A.]. Musų draugijos ir tų draugijų vaidai // Viltis. 1908. Nr. 28. P. 2.

²²¹ Kun. Gustaitis M. Marijampolė // Šaltinis. 1907. Nr. 40. P. 634–635.

²²² Ten pat. P. 635.

²²³ Skrebenius [Vailokaitis J.]. Lietuvių krikščionių demokratų draugija „Žiburys“ // Šaltinis. 1906. Nr. 34. P. 536.

²²⁴ Alvitai // Šaltinis. 1907. Nr. 48. P. 761.

Praktiškai "Žiburys" derino principingumą su lankstumu, kai kada eidamas į kompromisus su "pirmeiviais". Skirtingai nuo Kauno gubernijos katalikiškų draugijų "Žiburį" jo steigimo ir pirmaisiais gyvavimo metais bažnytinė hierarchija nekontroliavo. Seinų vyskupijos valdytojas J. Antanavičius buvo senosios kartos, konservatyvių pažiūrų dvasininkas. Nors ir kilęs iš lietuvių, jis nereiškė palankumo lietuvių tautiniam atgimimui. "Žiburio" ir prelado J. Antanavičiaus santykius savaip paaikškino J. Staugaitis. "Žiburio" visuotinis susirinkimas nutarė išreikšti pagarbos jausmus vyskupijos valdytojui tik po dvejų draugijos gyvavimo metų (1907 m. rugsėjo 12 d.) ir tai sukėlė dalies žiburiečių nepasitenkinimą. J. Staugaičio nuomone, draugijos nariai buvo nepatyrę, daug apkvaitusių "nuo čia jau dvokiančio "pirmeivystės" kvapo"²²⁶. Su J. Staugaičio mintimis galima sutikti tik iš dalies. Minima kai kurių žiburiečių "pirmeivybė" nepanaši į šviesiečių "pirmeivybę", ignoruojančią religiją arba visiškai jai abejingą. Tai buvo noras atgimstančios tautos labui kai kuriose srityse eiti į kompromisus. Panašūs procesai vyko Lenkijos Karalystėje, kur kunigai, linkę eiti į kompromisus su endekais, dalyvavo "Macierz Szkolna" draugijos veikloje. Jie buvo vadinami kunigais "pirmeiviais" ir kritikuojami susijusių su bažnytine hierarchija kunigų konservatorių. Tik 1907 m. pabaigoje prėlatas J. Antanavičius palaimino "Žiburio" draugiją. Taip "Žiburys" galų gale tapo visais požiūriais katalikiška draugija.

Drįstame teigti, kad nepavykus Lietuvoje įforminti krikščionių demokratų partijos, Užnemunėje ją iš dalies atstojo "Žiburys". J. Staugaičio nuomone, "Žiburys" užkirto šiame krašte kelią socializmui²²⁷. Iš tikrųjų ši draugija sumažino kairiųjų (tarp jų ir socialistų) įtaką. 1906–1907 m. "Žiburio" ir "Šviesos" draugijos aštriai polemizavo, bet tai kita tema. Pažymėtina tik tiek, kad "Žiburys" ir "Šviesa" atskyrė žmones pasaulietiniu bei politiniu požiūriu. To meto spaudoje šių draugijų nariai skirstomi į šviesiečius ir žiburiečius. Kartais šios draugijos vadinamos partijomis. "Žiburio" skyriai tankiu tinklu apėmė lietuviškąją Suvalkų gubernijos dalį ir visokeriopai tenkino lietuvių katalikų interesus. Nesant galimybių oficialiai veikti krikščionių demokratų partijai, tokias funkcijas, prisitaikydama prie regiono ypatumų, atliko

“Žiburio” draugija. Kokie buvo tie regiono ypatumai? Reikalą steigti stambią universalią katalikišką draugiją lėmė katalikiškų įsitikinimų žmonių poreikis atsispirti stipriai “pirmievių” įtakai šiame regione. Dviejų didelių priešingos pasaulėžiūros draugijų buvimas viename regione rodo, kad čia gyventojų visuomeninė sąmonė buvo aukštesnė negu kitose Lietuvos dalyse. Suvalkų gubernijoje, kaip Lenkijos Karalystės dalyje, nacionalinė spauda buvo švelnesnė. Užnemunėje veikė Napoleono kodeksas, taigi valstiečiai anksčiau išsilaisvino iš baudžiavos, o tai paspartino kapitalistinių santykių raidą kaime. Pasiturintys valstiečiai turėjo daugiau galimybių leisti savo vaikus į aukštuosius mokslus, ir čia sparčiau negu kitur formavosi tautinė inteligentija. Regiono specifikai, regis, turėjo įtakos ir geografinė padėtis. Per sieną su Rytprūsiais gabenama nelegali lietuviška spauda patekdavo visų pirma į Suvalkijos valstiečių rankas. Kadangi ši spauda buvo įvairių pakraipų, jos dėka plėtėjo vietos gyventojų akiratis ir ryškėjo jų idėjinė poliarizacija.

Bendras lietuviškų draugijų skaičius Užnemunėje buvo kur kas mažesnis negu Kauno gubernijoje. Po pirmųjų nesėkmių vartotojų draugijų tinklas plėtojosi vangiai. Nemažai kunigų dalyvavo Suvalkų kultūrinėje draugijoje “Vienybė”, įsisteigusioje 1907 metais. Tai buvo neutralaus pobūdžio draugija.

NELEGALIOS KATALIKIŠKOS ORGANIZACIJOS

Užnemunėje anksti prasidėjo pagrindinis darbas, telkiantis katalikišką jaunimą. 1907 m. kunigas J.Totoraitis įkūrė slaptą jaunų kunigų draugiją, kurios tikslas buvo suburti kunigus ir bendromis jėgomis kovoti su besiskverbiančiu socializmu. Kiekvienas draugijos narys turėjo savo parapijoje platinti lietuviškus katalikiškus laikraščius, knygas, burti draugėn jaunimą, skaityti jiems paskaitas

²²⁶Panėnupys [Staugaitis J.]. Katalikų dienos Marijampolėje // Vadovas. 1910. Nr. 19. P. 283.

²²⁷Meškus [Staugaitis J.]. “Žiburio” Draugijos 20 metų sukaktuvės. P. 2.

ir kitais būdais skatinti katalikišką bei tautinį susipratimą²²⁸. Kad ši draugija veikė praktiškai, liudija carinių pareigūnų pranešimai. Suvalkų gubernijos Žandarų valdybos viršininko akiratin pateko buvusio Seinų seminarijos auklėtinio, nelegalios klierikų draugijėlės nario, kun. I.Čižausko veikla. Jis tiesiogiai netvirtino, kad I.Čižauskas esąs slapto lietuvių jaunimo ratelio vadovas, tačiau pažymėjo, kad jis kalba su jaunimu, skleidžia lietuvybės dvasią ir idėjas²²⁹. Kalvarijos apskrities viršininkas teigė, kad I.Čižauskas vadovavo slaptam jaunimo būreliui Krakopolio, Simno, Balkūnų ir Udrijos gminose. Būrelis vadinosi "Čižausko kompanija". Jo nariai ėmėsi antialkoholinių akcijų, platino nelegalią literatūrą ir kt. Kitam būreliui Liubave vadovavo kun. Gribinas²³⁰.

KUNIGŲ SUSIVIENIJIMAS

Baigiant pasakoti apie Suvalkų gubernijos lietuvių katalikų draugijas, reikia paminėti Kunigų susivienijimą, kurio tiesioginis iniciatorius ir steigėjas buvo kun. J.Totoraitis. Ši organizacija, tik iš dalies yra nagrinėjamos temos tyrimo objektas. Tai dvasininkų organizacija, iš dalies besirūpinusi teologiniais reikalais. Kita vertus, ji turėjo atlikti Suvalkų gubernijos lietuvių katalikų visuomeninio gyvenimo draugijų koordinavimo funkcijas. Sumanymas steigti šią organizaciją kilo 1906 m. rudenį. Parengtus susivienijimo įstatus patvirtino vyskupijos valdytojas J.Antanavičius. Susivienijimas įsteigtas 1907 m. kovo 3 d. per Marijampolės kunigų susirinkimą. Į susivienijimą įstojo 16 narių²³¹. Šios organizacijos pirmininku buvo išrinktas vyskupijos valdytojas J.Antanavičius²³². Kokius tikslus kėlė susivienijimas? Įstatuose nurodomi šie uždaviniai: 1) Rūpintis teologiniu bei asketišku kunigų išsilavinimu. 2) Spaudos, mokslo, švietimo priemonėmis kovoti už krikščioniškas idėjas. 3) Rūpintis krikščionišku visuomenės sutvarkymu. Pastarajam uždaviniui vykdyti numatyta steigti įvairaus pobūdžio draugijas bei įstaigas, prieglaudas, mokyklas ir kt. Visos šios draugijos bei susivienijimai turėjo susilieti į vieną lietuvių krikščionių demokratų organizaciją²³³. Nepavyko rasti duomenų apie tolesnę šio susivienijimo veiklą, tad tenka

hipotetiškai pasamprotauti, kokį iš tikrųjų vaidmenį turėjo atlikti ši organizacija. Jos įstatai buvo kuriami tada, kai krikščioniškai demokratiška draugija "Žiburys" jau mėgino įgyvendinti minėtus tikslus. Kam reikėjo dubliuoti "Žiburio" veiklą? Tikriausiai kai kuriems Užnemunės lietuvių dvasininkams ir vyskupijos valdytojui J.Antanavičiui rūpėjo, kad krikščioniška demokratiška veikla būtų tiesiogiai kontroliuojama bažnytinės hierarchijos. Prelatas J.Antanavičius, senosios kartos Bažnyčios funkcionierius, mechaniškai diegė popiežiaus Pijaus X nurodymus Italijos kunigams ir mėgino vykdyti jo skelbiamą katalikišką akciją. Šią prielaidą patvirtina ir tai, kad lenkiškoje Suvalkų gubernijos dalyje jis steigė konservatyvios lenkų "Katalikų sąjungos" filialą²³⁴.

c) VILNIAUS GUBERNIJA

Vilniaus gubernijoje sąlygos lietuvių katalikų draugijoms veikti buvo daug sunkesnės negu kitose Lietuvos dalyse, mat nebuvo galima tikėtis pritarimo iš prolenkiškos Vilniaus vyskupijos bažnytinės hierarchijos. Lietuvių dvasininkai kartu su pasauliečiais inteligentais turėjo kovoti nelygią kovą dėl lietuvybės išsaugojimo. Ypač daug dėmesio skirta lietuviškų pamaldų išlaikymui bažnyčiose. Vilniuje, skirtingai nuo Kauno, tarp negausių lietuvių dominavo pasauliečiai. Dėl to nebuvo terpės, kurioje būtų galėję atsirasti daug lietuvių katalikiškų draugijų ar kokia nors viena galinga draugija, priešinanti save kitų pakraipų draugijoms. Daug lietuvių dvasininkų dalyvavo "Vilniaus Aušros" draugijos,

²²⁸ Kučinskas A. Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis // Athenaeum. 1933. T. 4. P. 9.

²²⁹ Suvalkų gubernijos Žandarų valdybos viršininko 1907 11 02 raštas Suvalkų gubernatoriui // LVIA. F. 1010. Ap. 1. B. 1869.

²³⁰ Kalvarijos apskrities viršininko 1908 01 31 raštas Suvalkų gubernatoriui // Ten pat. Ap. 2. B. 61. L. 16–17.

²³¹ J.Totoraičio 1907 03 26 laiškas P.Būčiui // LVA. F. 1674. Ap. 1. B. 139. L. 11.

²³² J.Vailokaičio 1907 03 06 laiškas P.Būčiui // Ten pat. B. 144. L. 15.

²³³ Įstatai kunigų susivienijimui. Seinai, 1907.

²³⁴ Lenkų katalikų sąjunga // Šaltinis. 1907. Nr. 24. P. 378.

Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugijos, "Sajungos pagražinimui teisių lietuviškai kalbai Rymo–Katalikų bažnyčiose Lietuvoje" veikloje. Šios organizacijos tiek pagal savo įstatus, tiek pagal savo veiklos pobūdį nebuvo katalikiškos.

VILNIAUS LIETUVAIČIŲ IR TARNAIČIŲ ŠV. MIKALOJAUS BENDRIJA

Vilniaus tarnaitės dalyvavo Šv. Zitos draugijos veikloje, tačiau lenkiškai kalbančiųjų narių dauguma netoleravo lietuvių. Nepakęsdamos pažeminimų dėl savo tautybės, jos kreipėsi į Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugiją paramos. Ši 1906 m. lapkričio 5 d. nutarė užleisti tarnaitėms trijų kambarių butą²³⁵. Prieglaudos pagrindu susikūrė Vilniaus lietuvių–tarnaičių Šv. Mikalojaus bendrija. Lietuvių enciklopedijos duomenimis, ji įsteigta 1906 m. gruodžio 6 d. Bendrijos organizatoriai ir globėjai buvo kun. A. Viskantas ir E. Vileišienė²³⁶. Bendrija veikė prie Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugijos autonominiemis teisėmis. Ilgainiui iš šios bendrijos išsirutuliojo savarankiška lietuviška Šv. Zitos draugija.

IŠVADOS

Seminaristų veikla, lietuvių dvasininkų dalyvavimas kooperatinių, labdaros ir šelpimo draugijų darbe rodo, kad jau iki 1905 metų jie buvo potencialiai pasirengę visuomeniniam organizaciniam darbui. Lietuvių dvasininkų organizacinė veikla suaktyvėjo nuo 1905 m. antrosios pusės įsisiūbavus revoliucijai. Tebegaliojant visuomeninių draugijų veiklos suvaržymams, buvo steigiamos bendrovės, sąjungos. Kai kurios lietuvių dvasininkų vadovaujamos visuomeninės draugijos steigėsi be valdžios leidimo. Jau tada nebijota pabrėžti jų katalikišką pobūdį. Dėl įvairių priežasčių draugijų veikla koncentravosi atskiruose regionuose. Jų steigimosi procesas labai paspartėjo nuo 1906 m. pavasario, kai caro valdžia paskelbė visuomeninių draugijų veiklos nuostatus. Daugelis

draugijų ne iš karto įgijo katalikiškus ir tautiškus bruožus. Tautiniai apribojimai mažiau taikyti Kauno gubernijos draugijose. Be to, jos buvo pasiskirsčiusios visuomeninį darbą, decentralizuotos. Draugijų darbą asmeniškai koordinavo lietuvių dvasininkai, kurie neretai užėmė svarbias pareigas vyskupijos centre Kaune. M.Paliulionis ir G.Cirtautas taip pat turėjo įtakos daugeliui šių draugijų, rūpinosi, kad jos neiškryptų iš katalikiškų vėžių.

Suvalkų gubernijoje „Žiburio“ draugija iš karto iškėlė du principus: katalikybę ir lietuvybę. Tačiau praktiškai dirbdama visuomeninį darbą ši draugija pasižymėjo pragmatizmu ir lankstumu. Skirtingai nuo Kauno gubernijos draugijų, „Žiburys“ buvo universali organizacija, kuri darė įtaką kitoms katalikiškoms draugijoms ir apskritai Suvalkijos lietuvių katalikų visuomeniniam gyvenimui.

Vilniaus gubernijoje dėl lietuvybei nepalankios situacijos lietuviškų katalikiškų draugijų tinklas tuo metu nesusiformavo.

Kauno bei Suvalkų gubernijose susikūrus keletui tarpusavyje susijusių katalikiškų draugijų, jų įtakos sferon pateko ir draugijos, savo programose neakcentavusios savo katalikiškumo. Tai galima pasakyti apie „Žagrės“, „Dainos“, iš dalies – vartotojų draugijas. Besikuriančių katalikiškų draugijų vadovybėje dominavo dvasininkai. Jie sudarė ir nemažą eilinių narių procentą. Katalikiškai nusiteikusių pasaulietinės inteligentijos dar buvo nedaug, paprasti žmonės nepatikliai žiūrėjo į naujoves. Kunigams reikėjo panaudoti savo autoritetą, kreipti draugijų darbą reikiama kryptimi, norint įveikti jų inertiškumą. Daugelio draugijų tikslai ir priemonės jiems pasiekti šiaip ar taip buvo siejami su katalikybe ir tautišku ir tai buvo matyti iš jų praktinio darbo. Lietuvių katalikiškos draugijos savo veikla apėmė vis naujas visuomeninio gyvenimo sferas ir tenkino lietuvių katalikų visuomenės dvasinius

²³⁵ Vilniaus lietuvių šelpimosi draugijos dešimtis metų veikimo apyskaita // MABRS. F. 253. B. 30. L. 2.

²³⁶ Vilniaus Lietuvių Rymo Katalikų Šv. Zitos Draugija // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1968. T. 34. P. 164.

bei materialinius poreikius. Antra vertus, šios draugijos įtraukė lietuvius katalikus į visuomeninį darbą, ugdė jų pilietinį sąmoningumą. Legalių katalikiškų draugijų steigimo procesas nesibaigė kartu su revoliucijos pralaimėjimu. Jų tinklas, apimdamas vis naujas visuomenės gyvenimo sritis, plėtėsi iki 1909 metų (imtinai), kol centrinė ir vietinė rusų valdžia pakeitė požiūrį į šias draugijas.

Nagrinėdami lietuvių katalikiškų draugijų bruožus, aptarėme jų atsiradimą, programinius dokumentus, praktinę veiklą, santykius su bažnytine hierarchija. Šios draugijos gyveno bendru visos Lietuvos 1905–1907 m. politiniu visuomeniniu gyvenimu. Santykiai su caro administracija, kitataučių bei kitaminčių organizacijomis ir jų veikėjais straipsnyje paliesti tik tiek, kiek tiesiogiai turėjo įtakos katalikiškų draugijų raidai. Nuodugnesnis tų santykių nagrinėjimas – tolesnių tyrinėjimų tema.

BAŽNYTINĖS "LIETUVIŲ DIENOS" SVARBA LIETUVAI (1916–1918)

Juozas Skirius

Pirmojo pasaulinio karo metais lietuvių politiniai veikėjai dėjo nemažai pastangų norėdami atkreipti Katalikų Bažnyčios viršūnių dėmesį į lietuvių siekius atkurti savo valstybę. Suprantama, kad popiežiaus administracijos palankus išsitarimas Lietuvos naudai būtų padaręs tam tikros politinės įtakos ir didžiosioms Europos katalikiškoms šalims, būtų greitinęs Lietuvos tarptautinį pripažinimą. Vatikano susidomėjimas ir pritarimas lietuvių tautos siekiams tai nebuvo paprastas klausimas. Pirmiausia reikėjo rasti ne tik tam tikrus priėjimo kelius ir būdus, bet ir turėti svarbių argumentų. Viena iš svarbiausių lietuvių suartėjimo su Vatikanu priežasčių buvo siekimas gauti vadinamąją "Lietuvių dieną", kurią paskelbus pasaulio katalikų bažnyčiose būtų renkamos aukos Lietuvai.

Lietuvių istoriografijoje šis klausimas praktiškai neanalizuotas, neatskleista "Lietuvių dienos" reikšmė ir vieta Lietuvos valstybingumo formavimosi procese. Tiesa, nedidele išimtimi galėtų būti tik JAV išleistoje "Lietuvių enciklopedijoje" išspausdintas fragmentiškas straipsnis¹. Be to, V. Liulevičiaus knygoje apie lietuvių išeivijos politinę veiklą yra atskira kelių puslapių dalis "Lietuvių diena", kurioje pateikta apibendrinta informacinio pobūdžio medžiaga².

¹ Lietuvių diena / / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1959. T. 16. P. 37.

² Liulevičius V. Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe. Chicago, 1981. P. 38–46.

Šiam klausimui nušviesti yra pakankamai dokumentinės medžiagos archyvuose ir rankraštynuose. Tam tikras šaltinis – tai išlikę J.Gabrio, V.Bartuškos, A.Steponaičio, K.Prapuolenio, M.Yčo ir kitų atsiminimai. Gausiai medžiagos galima rasti to meto JAV lietuvių katalikiškos pakraipos spaudoje.

1. "LIETUVIŲ DIENOS" IŠTAKOS

Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą lietuvių visuomenė ir ypač kunigai, tikėdamiesi popiežiaus pagalbos, siekė atsikratyti lenkų įtakos Lietuvos bažnyčiose, įteisinant lietuvių kalbą bažnytinėse apeigose, o Lietuvos vyskupijose norėjo turėti lietuvių kilmės vyskopus. Karo metais lietuvių dėmesys Vatikanui sustiprėjo; pirmiausia buvo ieškoma finansinės paramos. Lietuvoje, Rusijoje ir Šveicarijoje įsikūrusios lietuvių organizacijos remti nukentėjusiems nuo karo lėšas gaudavo iš visuomenės aukų, surinktų Rusijoje, Amerikoje ir pačioje Lietuvoje. Iš pradžių Lietuvoje ir Šveicarijoje lietuviai veikė išvien su lenkais. Tačiau dėl lenkų finansinių machinacijų (aukos daugiausia patekdavo lenkų organizacijoms) bendra veikla iširo; lietuvių veikėjai patys ėmė rūpintis pabėgėlių iš Lietuvos šelpimu³.

Lietuvos gyventojų patirti nuostoliai karo metu, okupacinės vokiečių valdžios priespauda, Anglijos jūrinė blokada vedė prie kritiškos ekonominės krašto padėties – grėsė badas. Nukentėjusiųjų nuo karo šelpimo darbą sunkino tai, kad vokiečių okupacija suskaldė vientiso šelpimo proceso finansavimą. Lietuva buvo izoliuota nuo pagrindinių aukų šaltinių. Aukos iš Rusijos ir JAV krašto gyventojų praktiškai nepasiekdavo. Pirmučiausia iškilo klausimas – kaip legalizuoti aukų patekimą į Lietuvą. Tai buvo galima padaryti tarpininkaujant tik Vatikanui. Kodėl? Pirmiausia Vatikanas su didesne simpatija žiūrėjo į Vokietiją ir Austriją–Vengriją negu į protestantiškąją Angliją, antiklerikalinę Prancūziją ir pravoslaviškąją Rusiją⁴. Tarp Vatikano ir Vokietijos buvo pasirašytas konkordatas. Beje, popiežiaus palankumą vertino ir Vokietijos vyriausybė. Todėl ji nesipriešino, kai popiežius paškyrė pasaulio katalikų bažnyčiose aukų dienas okupuotai katalikiškai

Belgijai ir Lenkijai. Tai žinojo lietuvių veikėjai ir taip pat tuo labai domėjosi matydami realią perspektyvą ir Lietuvai. Antra, su Vatikano pagalba buvo galima rasti naujų finansavimo šaltinių ir drauge padidinti šelpimo sumas Lietuvai. Be to, lietuvių politiniai veikėjai "Lietuvių dienoje" išvelgė ir kitokią naudą. 1916 m. rugpjūčio 8 d. J. Gabrys–Paršaitis ir J. Purickis laiške iš Šveicarijos Lietuvos vyskupams P. Karevičiui ir A. Karosui rašė, kad be finansinės paramos, Lietuvai "Lietuvių diena" duos ir moralinę, t. y. "pasauliui primins užmirštą Lietuvą", o tai kartu "sustiprins ir tikėjimą Lietuvoje"⁵. Žvelgiant giliau, gauta diena reikėtų, kad Lietuva nesiekia politinės sąjungos su Lenkija, nes sąjungos idėja lenkų veikėjai ypač propagavo pasaulyje. Apskritai "Lietuvių diena" turėjo būti ir kaip priemonė, tvirtinanti sunkų Lietuvos valstybingumo formavimo procesą.

2. LIETUVIŲ PASTANGOS GAUTI "LIETUVIŲ DIENĄ"

Kiek mums yra žinoma, pirmasis tuo susirūpino J. Gabrys, kuris, lankydamasis Amerikoje, turėjo šio krašto lietuvių minėtam reikalui pritarimą⁶. Iš jo atsiminimų matyti, kad 1915 m. balandį J. Gabrys ėmėsi pirmųjų žygių: iš pradžių pateko pas Vatikano ypatingųjų reikalų kongregacijos sekretorių E. Pačelį (Pacelli), vėliau pasiekė ir Šventąjį Tėvą⁷. Ypač suaktualino šį klausimą tiesioginė Lietuvos okupacija. 1916 m. kovo 2 d. J. Gabrys vėl kreipėsi į popiežių, apibūdindamas Lietuvą kaip baisiai nukentėjusį nuo karo kraštą ir prašydamas paskelbti aukų rinkimą visose bažnyčiose⁸. Svarbu pažymėti, kad laiškas parašytas tuo metu, kai 1916 m. kovo 1–5 d.

³ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1986. T. 2. P. 30–35, 46–49.

⁴ Šeinmanas M. Vatikanas dviejų pasaulinių karų laikotarpiu. V., 1949. P. 21.

⁵ Lietuvos valstybės centrinis archyvas (toliau – LVA). F. 383. Ap. 4. B. 12. L. 111.

⁶ Liulevičius V. Min. veik. P. 39.

⁷ Gabrys J. Vers L'Indépendance Lituanienne. Faits, impressions souvenirs 1907–1920. Lausanne, 1920. P. 174.

⁸ Ten pat. P. 175.

vyko pirmoji Berno konferencija, kur dalyvavo lietuvių veikėjų atstovai, tarp jų ir pats J.Gabrys. Konferencija svarstė ir priėmė politinio pobūdžio nutarimus dėl Lietuvos nepriklausomybės. Kovo 14 d. J.Gabrys gavo atsakymą, kuriame buvo pabrėžta, kad Šv. Tėvas, kurio "širdis yra sujaudinta jūsų tautos kančiomis teikėsi nuspręsti ateiti jos pagalbom ant kiek tai leis Jo šventenybės vargingumas..."⁹ Atsakymas pasirašytas E.Pačelio. Tačiau apie pagalbą nieko konkrečiau laiške nebuvo pasakyta ir, svarbiausia, nieko nebuvo pasakyta apie dienos paskyrimą. Bet vien pats atsakymas iš Vatikano jau buvo geras ženklas, duodantis suprasti, kad lietuvių veikėjams reikia suaktyvinti savo veiklą šia kryptimi.

Be to, archyvai rodo, kad tuo reikalu rūpinosi ne vienas J.Gabrys. Iš kunigo A.Viskanto susirašinėjimo matyti, kad ir jis 1916 m. kovo pradžioje siuntė į Vatikaną savo parengtą memorialą pašalpos Lietuvai reikalui¹⁰. A.Viskantas taip pat dalyvavo Berno konferencijoje. Tačiau mums, žinantiems jo ir J.Gabrio sudėtingus asmeninius santykius, tiesiog neapykantą vienas kitam, nes abu siekė vadovauti Šveicarijos lietuvių veiklai, visiškai suprantama, kad tai galėjo paskatinti individualiai kreiptis į popiežių lietuvių tautos vardu.

1916 m. birželio 15 d. JAV lietuvių laikraštis "Draugas" pranešė, kad popiežius Benediktas XV paaukėjo Lietuvos reikalams 10 tūkstančių lirų¹¹. Pinigai buvo pasiūsti Lietuvių centrinio komiteto Vilniaus skyriui nukentėjusiems nuo karo šelpti. Piniginė popiežiaus auka galėjo reikšti visą ir galutinę paramą. Teisingai savo atsiminimuose J.Gabrys pastebėjo, kad kurija, atlikus kilnų asmeninį gailėstingumo aktą, neskubėjo spręsti lietuvių moralinės esybės pripažinimo klausimo, t.y. Vatikane ir toliau buvo laikomasi nuostatos, kad Lietuva – Lenkijos provincija¹². Taigi, matyt, apie šį Vatikano abstraktų atsiliepimą ir piniginę auką buvo greitai sužinota Lietuvoje (per kunigą V.Bartušką) ir tarp Rusijos lietuvių (tarp jų ir Šveicarijos lietuvių buvo ryšys per Italiją). Todėl ir vienur, ir kitur buvo imtasi žygių kuo greičiau gauti "Lietuvių dieną".

Vienas iš pirmųjų apsilankiusiųjų Vatikane buvo M.Yčas – Lietuvių centro komiteto Petrograde pirmininkas. Būdamas Rusijos Dūmos deputatas, jis drauge su kitais Dūmos atstovais tuo metu

keliavo po Antantės šalis. Keliaudamas M.Yčas susitikinėjo su Europos lietuvių veikėjais, o atvykęs birželio 4 d. į Romą pasistengė susitikti su popiežiumi. Pasakytina, kad tuo laikotarpiu lenkų dvasininkų įtaka Vatikane buvo gana ryški ir jie per savo šalininkus stengėsi sukliudyti lietuvių atstovui pasimatyti su popiežiumi. Tik birželio 11 d. M.Yčas gavo audienciją pas Šv. Tėvą¹³. M.Yčas turėjo rekomendacinį vyskupo P.Karevičiaus laišką kardinolui Gaspariui (Gasparri), kuriame diplomatiškai buvo pasakyta, kad Lietuva, kaip ir Lenkija, yra daug nukentėjusi nuo karo ir lietuviams reikalinga pašalpa¹⁴. Pokalbyje su popiežiumi Benediktu XV M.Yčas paprašė rinkliavos katalikų bažnyčiose Lietuvos naudai, sakydamas, kad tuo reikalu turi paruoštą memorandumą. Šv. Tėvas paėmė dokumentą ir pažadėjo atsakymą atsiųsti per Rusijos atstovą Vatikane arba tiesiai į Dūmą Petrograde. Atsisveikindamas pasakė, kad laimina lietuvius ir Lietuvą¹⁵. Nors konkretaus pažado dar nebuvo, bet kanauninkas K.Prapuolenis audienciją įvertino teigiamai, sakydamas, kad "mes galutinai atgauname vardą Vatikane – tas tai svarbiausia, o antra – lenkams tai didžiausias smūgis"¹⁶. Be to, lietuvių atstovo apsilankymas pas popiežių nepraėjo tylomis Europos spaudoje: italų, ispanų ir prancūzų laikraščiai paskelbė šį įvykį¹⁷.

Skaitant M.Yčo atsiminimus, rašytus praėjus daugeliui metų nuo apsilankymo Italijoje, ir neoficialaus lietuvių kunigų atstovo prie Vatikano K.Prapuolenio dienoraštį, pastebima nesutapimų.

⁹ Švento Tėvo Lietuvai prielankumas // Darbininkas [JAV]. 1916. Nr. 42 (84).

¹⁰ A.Viskantos laiškas 1917 05 31 iš Friborgo F.Kemėšui // Lietuvos Nacionalinės M.Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNMBRS). F. 29–1522. L. 2.

¹¹ Kanauninkas K.Prapuolenis // Draugas [JAV]. 1916 06 15. Nr. 24.

¹² Gabrys J. Min. veik. P. 175.

¹³ Lietuvių reikalai Romoje ir Europos spaudoje // Žvaigždė [JAV]. 1916 07 28. Nr. 30. P. 4.

¹⁴ Yčas M. Atsiminimai. Kaunas, 1936. T. 3. P. 47.

¹⁵ K. Prapuolenio dienoraštis // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau–VUBRS). F. 1–F682. P. 117.

¹⁶ Ten pat. P. 118.

¹⁷ Ten pat. P. 144.

M.Yčas daug kalba apie prašymus popiežiui paremti lietuvių siekimą sudaryti nepriklausomą valstybę. Į tai popiežius atsiliepė teigiamai¹⁸. Tačiau reikia pastebėti, kad vargiai tuo metu M.Yčas, būdamas Rusijos dūmos atstovas, to galėjo prašyti, nes būtų rizikavęs savo karjera ir galėjo pakenkti Rusijos lietuvių veiklai. Be to, lietuvių veikėjai buvo nusistatę vengti atvirai sieti "Lietuvių dieną" su politiniais tikslais. Antra, M.Yčas tvirtina, jog popiežius jam pažadėjo paskirti "Lietuvių dieną"¹⁹. Tačiau to nemini K.Prapuolenis, to nepatvirtina ir vélesni įvykiai. Kunigas V.Bartuška tiesiog pažymėjo, kad "ponas Yčas mokėjo girtis". Detalės paaiškėjo po V.Bartuškos audiencijos pas popiežių.

Amerikos lietuvių katalikų federacija siuntė V.Bartušką į vokiečių okupuotą Lietuvą sužinoti apie jos vargus, ir patyrinėti, kaip būtų galima jai padėti. Be to, dar pasirūpinti gauti Vatikane "Lietuvių dieną". Atvykęs į Lietuvą, jis sužinojo, kad kunigai yra sumanę kreiptis į Šv. Tėvą ir prašyti pašalpos Lietuvai. 1916 m. gegužės 18 d. buvo parengtas Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Kauno skyriaus raštas. Jį pasirašė Seinų vyskupijos administratorius kanauninkas M.Dabrila ir Kauno kunigai. Tuo metu Lietuvoje nebuvo vyskupų: P.Karevičius ir A.Karosas buvo pasitraukę į Rusijos gilumą, o Vilniaus vyskupijos administratorius K.Michalkevičius (Michalkewicz) atsisakė pasirašyti. Šis raštas buvo patvirtintas Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti valdybos narių A.Smetonos, J.Basanavičiaus, A.Stulginskio ir kitų parašais²⁰. 1916 m. liepos mėnesį V.Bartuška raštą atvežė į Romą. Jis, K.Prapuolenio patariamasis, kreipėsi į Rusijos pasiuntinį prie Vatikano Boką paramos. Pasiuntinys per valstybės sekretorių Gasparį gavo audienciją. Liepos 17 d. audiencijos metu V.Bartuška paklausė popiežių dėl "Lietuvių dienos", pažadėtos M.Yčui. Benediktas XV atsakė: "Žadėjau šelpti lietuvius, kiek galėdamas, bet neteisybė, kad pažadėjau skirti lietuvių dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Jūsų tautos reikalai jungiasi su lenkų dalykais. Pasaulis nemoka jūsų atskirti nuo lenkų. Duodami aukas lenkams, pasaulio katalikai manė šelpti ir lietuvius"²¹. Tuomet V.Bartuška papasakojo, kas gi yra tas K.Michalkevičius ir apie neteisybes, kurias daro lenkai Lietuvoje. Jis, pasiremdamas įteikto memorandumo turiniu, įrodinėjo popiežiui, kad katalikiškos tautos turi paremti lietuvius.

Parama iš stačiatikių Rusijos bene sunkiausiu Lietuvai gyvenimo periodu būtų galėjusi sukelti simpatijų ortodoksų tikėjimui ir susilpninti katalikybę Lietuvoje²². Tie argumentai paveikė Šv. Tėvą. Jis pareiškė, kad rinkliavą lietuviams galima bus padaryti tada, kai gaus kolektyvinį Lietuvos vyskupų raštą – prašymą, kaip padarė Lenkijos, Belgijos, Airijos vyskupai²³. Be to, popiežius pasakė, kad nuo dabar Vatikanas pasistengs dalyti pašalpą lygiomis dalimis lietuviams ir lenkams. Kartu popiežius nusiskundė, kad Vatikanas ir katalikų pasaulis nedaug ką žino apie katalikiškus komitetus nukentėjusiems nuo karo lietuviams šelpti. Tuo pasinaudodamas V.Bartuška nurodė A.Smetonos adresą. Vėliau jis su K.Prapuolenu išplatino Romoje komitetų adresus. Tą patį rekomendavo laiške J.Gabriui padaryti per Lietuvos informacijos biurą²⁴. Iš laiško paaiškėja, kad V.Bartuška laukė iš Šveicarijos specialaus politinio memorandumo, kurį norėjo įteikti popiežiui. Bet nesulaukė. 1916 m. birželio 27–29 d. Lozanoje vyko pavergtų tautų konferencija, kurioje buvo pasisakyta už visišką Lietuvos nepriklausomybę. Memorandume greičiausiai tai ir turėjo atsispindėti. Tačiau, kaip jau buvo minėta, Lietuvos politinio klausimo nenorėta atvirai sieti su "Lietuvių diena", nes nebuvo garantijų, kad kurija tam pritars ir palaikys lietuvių politines aspiracijas. Dėl to galėjo žlugti "Lietuvių diena". Reikėjo veikti subtiliai.

Nieko nelaukdami V.Bartuška su K.Prapuolenu parašė tuo klausimu laiškus vyskupams P.Karevičiui ir A.Karosui ir liepos 22 d. per Rusijos atstovybę diplomatinio pašto pasiuntė adresatams.

¹⁸ Yčas M. Min. veik. P. 55.

¹⁹ Ten pat. P. 56.

²⁰ Bartuška V. Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliai. Klaipėda, 1937. P. 54–55, 343.

²¹ Ten pat. P. 73.

²² Memorialas, kurį lietuvių atstovai įteikė popiežiui // Žvaigždė [JAV]. 1916 09 1. Nr. 35. P. 2.

²³ Bartuška V. Min. veik. P. 73–74; K. Prapuolenio dienoraštis // VUBRS. F.1–F682. P. 149.

²⁴ V.Bartuškos 1916 07 18 laiškas J.Gabriui iš Romos // VUBRS. F. 155–199. Dalis B (lapai nesunumeruoti).

Tiems vyskupams rugpjūčio 8 d. Šveicarijos lietuviai taip pat išsiuntė laiškus, rekomenduodami parašytą prašymą nusiųsti per savo atstovą, kuris "asmeniškai įteiktų Jo Šventenybei raštą ir savo žodžiu jį paremtų"²⁵. Benedikto XV pažadą pavyko išplatinti Amerikos, Rusijos ir Lietuvos spaudoje²⁶. Bet vyskupai kolektyviai nesikreipė į Šv. Tėvą, K.N.Michalkevičius laikėsi antilietuvišką poziciją, A.Karosas buvo pernelyg atsargus, o P.Karevičius buvo užsiėmęs savais sugrįžimo į Lietuvą klausimais.

Tuo tarpu M.Yčas, grįžęs iš kelionės po Europą, Petrograde ieškojo kandidato, kurį galima būtų pasiūsti į Vatikaną kaip Rusijos lietuvių atstovą. Mat M.Yčui būnant Romoje rusų ambasadorius Girsas (Гирс) patarė siūsti savo atstovą, kuris nuolat primintų "Lietuvių dienos" paskelbimo būtinumą kurijai, nes lenkų dvasininkai su savo šalininkais tai gali sužlugdyti²⁷. 1916 m. rugpjūčio 8 d. Rusijos lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti centro komiteto prezidiumo posėdyje nutarė pasiūsti į Romą savo įgaliotinį – Petrogrado dvasinės akademijos profesorių P.Būčį, kaip atstovą prie Šv. Sosto aukoms rinkti pasaulio katalikų bažnyčiose²⁸. Pats P.Būčys pripažino, kad atvykęs jis iš karto pajuto nepasitikėjimą, kurį reiškė Romos vikariatas ir popiežiaus valstybės sekretoriatas. Ten nepripažino Lietuvių centro komiteto Petrograde suteiktų įgaliavimų. P.Būčys guodėsi, kad "ir daug kartų vaikščiojau į popiežiaus valstybės sekretoriatą, bet padėtis negerėjo"²⁹. Jo nesėkmių priežastys buvo gana aiškios. Kai profesorius atvyko į Romą, K.Prapuolenis labai nustebė, kad P.Būčys neturėjo Lietuvos vyskupų prašymo³⁰. Taigi "Lietuvių dienos" klausimas jau buvo nulemtas lietuvių nenaudai, nes formalioji klausimo pusė buvo neparengta. Tai kodėl buvo siunčiamas P.Būčys? Pirmiausia turbūt M.Yčas buvo įsitikinęs, kad "Lietuvių diena" bus paskirta, nors, kaip žinome, jis garantijų neturėjo. Antra, reikėjo Vatikane žmogaus, kuris atstovautų Rusijos lietuviams, rinktų aukas. Mat K.Prapuolenis buvo laikomas Lietuvos kunigų atstovu, o svarbiausia, jis ėjo Šv. Stanislovo bažnyčios kunigo pareigas Rusijos atstovybėje Vatikane. Todėl buvo manoma, kad jis negalės pilnai atlikti lietuvių veikėjų įpareigojimų, ypač politinių užduočių. Trečia, Šveicarijos lietuviai jau seniai prašė Rusijos lietuvių atstovo prie Šveicarijos lietuvių tarybos.

P.Būčio nesėkmę lėmė ir tai, kad jis atvykęs pareiškė K.Prapuoleniui, jog nesinaudos Rusijos atstovybės paslaugomis. Kaip pažymėjo, "pats ras sau kelią be jų prieiti prie Šv. Tėvo, kad išvengtų lenkų užmetinėjimų, jog lietuviai eina su rusais"³¹. Žinant, kad ir M.Yčas, ir V.Bartuška tik Rusijos atstovybės dėka gavo audienciją pas popiežių, buvo labai aišku, kad vienam P.Būčiui įveikti lenkų barjerus Vatikane tuo metu dar buvo neįmanoma. Išbuvęs daugiau kaip mėnesį Romoje, spaudžiamas finansinių sunkumų, profesorius išvyko į Ameriką, neatlikęs misijos nei Vatikane, nei Šveicarijos lietuvių taryboje.

P.Būčio nesėkmė sujudino pasaulio lietuvius. Tam įtakos turėjo ir politiniai procesai Rytų Europoje. 1916 m. lapkričio 5 d., vokiečiams leidus, buvo paskelbta nepriklausoma Lenkija, kuri pretendavo ir į Lietuvos teritoriją. Todėl būtinai reikėjo konkrečių žingsnių, kurie nors formaliai atskirtų Lietuvą nuo Lenkijos. Tai realiausiai galėjo padaryti Vatikanas, paskelbdamas "Lietuvių dieną".

1917 m. sausio 10–11 d. Amerikos lietuvių katalikų suvažiavimas Pitsburge pasiuntė popiežiui visų šio krašto lietuvių katalikų organizacijų prašymą paskirti "Lietuvių dieną". Sausio 12 d. tą patį padarė ir Šveicarijos lietuvių taryba ir labdaros komitetas "Lituania"³². Tie dokumentai turėjo paremti 1917 m. sausio mėnesį į Romą atvykusį prelatą K.Oišauską, Rusijos lietuvių įgaliotąjį atstovą Vatikane ir Šveicarijos lietuvių taryboje siekiant išgauti "Lietuvių dieną". J.Gabrys aukštai vertino prelatą, pabrėžė jo atkaklumą ir vikrumą³³. Be to, K.Oišauskas buvo praktiškesnis už P.Būčį ir nesibaimino pasinaudoti Rusijos atstovybės tarpininkavimu. Tačiau ir jis neturėjo kolektyvinio vyskupų prašymo.

²⁵ LVA. F. 383. Ap. 4. B. 12. L. 111.

²⁶ Bartuška V. Min. veik. P. 74.

²⁷ Yčas M. Min. veik. P. 66.

²⁸ Protokolo rankraštis rusų kalba // LVA. F. 1557. Ap. 1. B. 129. L. 14.

²⁹ Vysk. P.Būčio atsiminimai. Chicago, 1966. T. 2. P. 65–66.

³⁰ K.Prapuolenio dienoraštis // VUBRS. F.1.– F682. P. 157.

³¹ Ten pat. P. 159.

³² Bartuška V. Min. veik. P. 104.

³³ Gabrys J. Min. veik. P. 177.

O tai taip pat reiškė reikalo žlugimą. Bet netikėtai geras K.Prapuolenio patarimas davė teigiamų rezultatų. Jis rekomendavo prelatui dar kartą nueiti pas kardinolą Gasparį ir pasakyti: "Kam antrą kartą reikalaujate prašymo, juk vysk. Karevičiaus laišką atvežė Yčas ir įteikė jūsų malonybei, o kun. Bartuška atvežė jums laišką Seinų vyskupystės valdytojaus kan. Dobrilos. Trečia, Michałkeviczius nesisako esąs lietuvis"³⁴. Ši argumentacija, matyt, viską ir lėmė. Galų gale 1917 m. vasario 10 d. Šv. Tėvas pasiuntė laišką Žemaičių vyskupui P.Karevičiui į Kauną. Laiške pasakyta, kad Šv. Tėvas "Lietuvos vyskupams suteikia leidimą ir galią kreiptis į viso pasaulio vyskopus, kad šiais metais parinkę šventės dieną, kuri gali būti Dangun Žengimo aktavos sekmadienis (gegužės 20 d. – J. S.), visose katalikų bažnyčiose suruoštų viešas maldas ir labdaros rinkliavą padėti nelaimingiems lietuviams, kaip buvo padaryta lenkų tautai"³⁵. Pats popiežius kaip pradinę auką paaukėjo 20 tūkstančių frankų. J.Gabrys "Lietuvių dienos" gavimą pavadino "esminiu laimėjimu"³⁶ lietuvių visuomenės atstovų veikloje. Tai rodo pasiekti ne tik ekonominiai, bet ir politiniai rezultatai.

3. "LIETUVIŲ DIENOS" ORGANIZAVIMAS IR REZULTATAI

K.Oišauskas, atvykęs iš Romos į Lozaną, pasakė, kad jis pažadėjo popiežiui įsteigti lietuvių komitetą, kuris pasirengtų ir rinktų pasaulio bažnyčiose aukas. Vykdomasis lietuvių komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti įsisteigė 1917 m. vasario 28 d. ir buvo įregistruotas Šveicarijoje³⁷. Komiteto pirmininku tapo K.Oišauskas, vicepirmininku V.Bartuška, sekretoriumi J.Purickis, kasininku V.Dzimidavičius–Daumantas, nariu A.Steponaitis. Komiteto posėdžiuose kaip neoficialus asmuo dalyvaudavo ir J.Gabrys.

Komiteto nariai ilgai svarstė organizavimo ir veikimo būdus. Galutinai nutarta paskirti 10 tūkstančių frankų informacijai skleisti per pasaulio agentūras ir laikraščius, taip pat brošiūroms. Tą propagandinį darbą apsiėmė atlikti Lietuvių informacijos biuras Lozanoje. Per keletą mėnesių reikėjo išplėtoti propagandinę veiklą dešimtyje tūkstančių vyskupijų, siųsti jiems Vykdomojo komiteto

atsišaukimus, Šv. Tėvo leidimą surengti "Lietuvių dieną" ir P. Karevičiaus kreipimosi nuorašus lotynų kalba. Atsišaukimai buvo platinami įvairiausiomis kalbomis.

Rinkliavos organizavimą Amerikoje nutarė pavesti "Tautos fondui", Rusijoje, Ispanijoje, Kinijoje rinkliava rūpinosi Petrogrado Lietuvių centro komitetas. Vokiečių užimtų kraštų vyskupams dokumentus siuntė per Ispanijos pasiuntinybę Berne. Į Olandiją, Vokietiją, Austriją, Italiją, Balkanus dokumentai buvo siunčiami tiesiai komiteto vardu. Kunigui K. Matulaičiui buvo pavesta rūpintis Anglija, o kunigams A. Šveistriui ir J. Norbutui – Škotija ir Airija. J. Aukštuoliui priskirta Skandinavija, o J. Savickiui – Danija. Buvo nutarta, kad visi surinkti pinigai bus dedami į Federalinį banką Lozanoje³⁸. Vienas nesklaidumas, su kuriuo susidūrė "Lietuvių dienos" organizatoriai – tai vyskupo P. Karevičiaus vardu, be jo sutikimo, 1917 m. kovo 19 d. atsišaukimo į pasaulio vyskupus parengimas ir išplatınimas. Pasak V. Bartuškos, buvo daug kartų laiškais ir telegramomis kreiptasi į P. Karevičių, mėginta įvairiais būdais susisiekti su juo, tačiau jokio atsakymo nebuvo. Vykdomasis komitetas, neturėdamas kitos išeities, spaudžiamas laiko, pasirašė už vyskupą P. Karevičių po sureduotu tekstu³⁹. Vėliau vyskupas, gal jausdamas asmeninį įžeidimą, gal spaudžiamas vokiečių, užprotestavo tokį komiteto pasielgimą. Net 1936 m. gruodžio 16 d. laiške V. Bartuškai, iš dalies tokį komiteto elgesį pateisindamas, nes Šveicarijos lietuviai dėl karo aplinkybių negalėjo susisiekti su juo, vis dėlto P. Karevičius pabrėžė, kad to "visiškai pateisinti negalėjau"⁴⁰.

Savo atsiminimuose J. Gabrys rašė, kad "mūsų veikla užsibaigė tikru triumfu, prilygstančiu neapskaičiuojamai moralinei ir politinei svarbai... Lietuvos vardas prasiskverbė į pačius tolimiausius

³⁴ K. Prapuolenio dienoraštis // VUBRS. F.1–F682. P. 330.

³⁵ Šv. Tėvo laiškas Vysk. Karevičiui // Liulevičius V. Min. veik. P. 339–340.

³⁶ Gabrys J. Min. veik. P. 174.

³⁷ Bartuška V. Min. veik. P. 105–106.

³⁸ Ten pat. P. 107.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ LN M BRS. F. 29–1527. L. 2.

katalikiškojo pasaulio kampelius“⁴¹. Tačiau viskas buvo pasiekama per didžiausius sunkumus ir net sąmoningai parengtas kliūtis. Apie tai gana plačiai atsiminimuose rašo V.Bartuška⁴². Nelabai sėkmingai pinigų rinkliavai bažnyčiose įtakos turėjo ir tai, kad žmonės apie Lietuvą žinojo mažai arba visai nežinojo. Kunigas J.Norbutas, rinkliavos reikalu važinėjęs po Airijos vyskupijas, pažymėjo, jog jo „rolė virto iš informacijų rinkiko ir prašytojo į keliaujantį lektorių, geografijos mokytoją... Labai mažai airiai žino apie Lietuvą. O nuo tai priklauso ir rinkliavos rezultatai“⁴³. Tai Airijoje! O ką jau kalbėti apie Amerikos, Azijos šalis, juo labiau apie Afriką ir Okeaniją?

Aukų rinkimą komplikavo ir tarp pačių lietuvių veikėjų buvę nesutarimai. Archyviniai dokumentai, atsiminimai liudija kunigo A.Viskanto veiklą prieš Šveicarijos lietuvių tarybos narius. Antantės šalių veikėjams juos apibūdindavo kaip Vokietijos šalininkus, ypač daug kliūdavo J.Gabriui. Panašiai prieš lietuvius veikė ir lenkai. V.Bartuška laiške Amerikos lietuvių veikėjui F.Kemėšiui nusiskundė, kad dėl to „valdžia (Antantės šalių – J. S.) net neleido mūsų komiteto narių į savo šalis organizuoti Lietuvių Dienos katalikų bažnyčiose“⁴⁴. Todėl buvo prarasta ne tik daug laiko, bet ir lietuvių kreipimosi dokumentai nepasiekė daugelio vyskupijų iki numatytos gegužės 20 dienos. Todėl Vykdomojo komiteto nariai turėjo padėti daug pastangų, norėdami įveikti šią, jau politinio pobūdžio, kliūtį. Buvo net valstybių – viena iš jų Turkija, – kurios siunčiamus raštus visiškai sulaikė. Praėjus net keleriems metams, šie raštai, nepraleisti tų šalių cenzūros, dešimtimis grįžo į Šveicariją⁴⁵.

Anglijos lietuvių veikėjas kunigas K.Matulaitis nurodė, kad rinkliavai neigiamos įtakos padarė ir Rusijoje kilusi 1917 m. vasario revoliucija⁴⁶.

Be to, Anglijos ir Prancūzijos vyriausybės 1918 m. pradžioje nutarė sulaikyti į Lietuvą siunčiamas aukas,ėjusias per vykdomąjį komitetą Lozanoje⁴⁷. Motyvai – pinigai gali patekti vokiečiams. Tam įtakos, matyt, turėjo Lietuvos Tarybos paskelbtas 1917 m. gruodžio 11 d. aktas ir Tarybų Rusijos – Vokietijos derybos. Kita vertus, Vokietijos ir Austrijos–Vengrijos vyskupai, kad neturėtų nuostolių keičiant pinigus į Šveicarijos frankus, nutarė siųsti jų šalyse surinktas aukas markėmis tiesiog į Lietuvą P.Karevičiui. 1917 m. rugpjūčio 9 d. kardinolas Hertmanas laiške Vykdomajam

komitetui rašė, kad Vokietijoje surinkta beveik pusė milijono markių⁴⁸. Pats vyskupas P.Karevičius 1918 m. sausio 12 d. pranešė, jog įvairiu laiku iš kardinolo Gaspario gavo 153 426, 25 markės, surinktų Amerikoje ir Italijoje. 1918 m. gegužės 6 d. pranešė, kad dar gavo 37 478, 45 markės⁴⁹.

Beje, aukos iš Belgijos ir Rusijos taip pat ėjo tiesiogiai į Lietuvą. Dabar labai sunku nustatyti, kiek iš viso buvo surinkta aukų. Įvairiuose šaltiniuose pateikiama taip pat įvairių duomenų. Šveicarijos vykdomasis komitetas, pasak V.Bartuškos, surinko 402 794, 07 franko. Vėliau, kai tų aukų įplaukė daugiau, kunigas A.Steponaitis nurodo didesnę sumą – 467 836,90 franko. Išanalizavus archyve esamas Šveicarijos banko sąskaitas, galima teigti, kad federaliniame banke Lozanoje nuo 1917 m. gegužės mėn. iki 1918 m. gruodžio 13 d. buvo surinkta 213 028, 55 franko⁵⁰. Šveicarijos liaudies banke iki 1918 m. birželio 30 d. buvo 51 713 frankų⁵¹. Fribūro valstybiniame banke taip pat iki 1918 m. birželio 30 d. buvo 51 724,50 franko⁵². Apibendrintais kunigo J.Purickio duomenimis, iš viso buvo surinkta apie vieną milijoną litų⁵³. Nors tai santykiškai ir nedidelė suma, bet ji lietuvių buvo panaudota gana racionaliai. Didžioji dalis pinigų, surinktų Rusijoje, išleista tremtiniais gražinti į Lietuvą⁵⁴. Dalis buvo

⁴¹ Gabrys J. Min. veik. P. 179.

⁴² Bartuška V. Min. veik. P. 108–120.

⁴³ Kun. Norbutas J. Per Airijos vyskupus // Žvaigždė [JAV]. 1917 08 31. Nr. 35. P. 3.

⁴⁴ LNMBRS. F. 29–1483. L. 2.

⁴⁵ Pildomojo Lietuvių Komiteto (Lozanoje) Apyskaita (28 11 1917–31 10 1919) // LVA. F. 383. Ap. 4. B. 15. L. 33.

⁴⁶ 1917 08 15 K.Matulaičio laiškas iš Londono K.Olšauskui // Ten pat. B. 3. L. 36.

⁴⁷ Ten pat. B. 15. L. 33.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat. L. 34.

⁵⁰ Ten pat. F. 1672. Ap. 1. B. 21. L. 1, 14, 24, 32.

⁵¹ Ten pat. B. 27. L. 1.

⁵² Ten pat. B. 28. L. 2.

⁵³ Dr. Purickis J. Lietuvių veikimas Šveicarijoje Didžiojo karo metu // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. Kaunas, 1930. P. 52.

⁵⁴ Liulevičius V. Min. veik. P. 45.

panaudota lietuvių organizacijų Lietuvoje ir Rusijoje reikalams. Iš jų buvo mokamos algos politiniams veikėjams, finansuojamos jų politinio pobūdžio kelionių išlaidos⁵⁵. Nemaža dalis teko mokykloms, kursams, prieglaudoms išlaikyti, kultūros reikalams⁵⁶.

4. PABAIGA

Lietuvos nepriklausomybės siekimo laikotarpiu "Lietuvių diena" pirmiausia buvo svarbi politiniu-propagandiniu požiūriu. Jos gavimas leido oficialiai išgarsinti pasaulyje Lietuvos vardą; parodyti, kad Lietuva – ne Lenkijos sudėtinė dalis; parodyti Vokietijos ir Rusijos kariuomenių padarytas skriaudas ir nuostolius kraštui. "Lietuvių dienos" organizavimas, bendras tikslas telkė lietuvių veikėjus ir dar labiau suartino lietuvių politines organizacijas Šveicarijoje, Rusijoje, Amerikoje, Anglijoje ir pačioje Lietuvoje. Vatikano leidimas organizuoti "Lietuvių dieną" buvo tarsi pirmas Katalikų Bažnyčios pripažinimas, jog lietuviai, kaip ir lenkai, turi teisę ateityje kurti savo teritorinį-politinį vienetą. Svarbu buvo ir suaukoti pinigai, kurių labai visuomet reikėjo Lietuvos valstybingumo formavimosi procesui.

⁵⁵ 1918 m. K.Oišausko ataskaitos ir išlaidų kvitai / / LVA. F. 383. Ap. 3. B. 10. L. 1, 2, 5, 14, 15, 17, 32, 39, 44 ir t.t.

⁵⁶ Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940. V., 1970. P. 46.

ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK

Raimundas Lopata

Su tautų teisės į nepriklausomą gyvenimą deklaracijomis didesnių keblumų nebūna. Kur kas sudėtingiau reikalai klojasi pradėjus svarstyti konkrečius suvereniteto įgijimo kelius ir principus. Tai patvirtina ir lietuvių politikų, ėmusių Pirmojo pasaulinio karo metu dėti realius krašto valstybingumo pamatus, pavyzdys – prie ne visada apskrito politinių derybų stalo rungėsi modernios, etnografinės Lietuvos valstybės, ir archaiškos, istorinės Lietuvos (LDK), šalininkai.

Susikūrusi Lietuvos Respublika, dažnai vadinta tiesiog Kauno Lietuva, – tai kiek apkarpyto etnografinio modelio praktinis įkūnijimas. Ši aplinkybė buvo anaiptol ne mažiausia iš priežasčių, vertusių ignoruoti etnografinės Lietuvos alternatyvą mūsų istoriografijoje. O jei apie ją buvo užsimenama, tai tarpukario metais susiklostę Lietuvos–Lenkijos santykiai bandymus atgaivinti LDK vertė interpretuoti kaip lenkų agentūros intrigas. Tarsi buvo pamiršta, kad A.Dambrauskas, J.Kriaučiūnas platino atsišaukimus apie LDK atstatymą ne tik XIX a. pabaigoje, bet ir 1916 m., o J.Basanavičius tais pačiais metais skelbėsi esąs LDK partijos nariu. Juk ir gerai žinoma 1917 m. rugsėjo mėn. lietuvių konferencija Vilniuje pavedė Tarybai žengti prie Lietuvos valstybės “sudarymo”, o pastaroji vis dėlto Vasario 16 d. proklamavo valstybės “atstatymą”. Atstatyti įmanoma tik sugriautą...

Taip “lenkų agentu” nesunku apšaukti ir A.Smetoną, kuris 1941 m. pradžioje tolimoje Lisabonoje įvykusiame konfidencialiame

pokalbyje su Lenkijos valstybės pareigūnu S. Tiškevičiumi (Tiszkievicz) pripažino, jog "Lietuvos valstybės atkūrimas, pagrįstas siaurais nacionaliniais pagrindais, buvo klaida" ir siūlė Lenkijai federuotis su Lietuva¹. Galbūt šią detalę ir galime įvardyti kaip nereikšmingą interliudiją painiame politikos žaidime, juolab kad minėtos valstybės faktiškai nebeegzistavo, tačiau ar ji nepabrėžia, kad sukūrus Lietuvos Respubliką svarstymai apie pasirinktos valstybės konstrukcijos principo teisingumą išliko aktualūs.

Todėl verta prisiminti ir tuos lietuvių politikus, kurie ilgą laiką brandino ir bandė įgyvendinti istorinės Lietuvos atstatymo planus. Vienas iš jų – kunigas Antanas Viskantas (1877 12 12– 1940 12 12), mėgęs kartais pasirašinėti ir Viscont.

Jis nepriklauso tai tyliųjų herojų klasei, apie kuriuos žinoma, bet nešnekama. Įsitraukęs į lietuvių tautinį judėjimą dar XX a. pradžioje, 1906 m. tapo Vilniaus lietuvaičių tarnaičių Šv. Mikalojaus bendrijos organizatoriumi ir steigėju, prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą garsino lietuvių vardą Prancūzijos spaudoje ir Romoje, o 1914–1920 m. jau buvo įgijęs nemažą autoritetą ir gana gausų simpatikų skaičių. Tarpukario metais vadovavo Vilniaus krašto lietuvių Šv. Kazimiero (nuo 1925), Mokslo (1933–1938), Meno ir literatūros (1932–1939) draugijoms. Tačiau nepriklausomoje Lietuvoje jis prisimenamas tik kaip vienas iš Šveicarijoje Pirmojo pasaulinio karo metu susispietusių lietuvių tarpusavio dramų ("Gabriados", "Viskantianos") veikėjų, pasižymėjusių tik toli siekiančiomis asmeninėmis ambicijomis. Berlyno, Liuveno (Belgija), Popiežiaus Grigaliaus XIII (Roma) universitetų doktorantas tikrai nevengdavo pabrėžti savo "doctor triplex" ir užgožti kolegas savo asmenybe politinėje ir filantropinėje veikloje. Sakoma, jog retkarčiais visa tai peraugdavo net į liguistą didybės maniją. Ši aplinkybė ir leido J. Gabrio-Paršaičio, J. Purickio, A. Steponaičio, V. Daumanto ir A. Viskanto nesutarimų priežasčių ieškoti iš esmės tik individualiose jų ypatybėse. Viskanto nuostatos, jo numatyta politinės Lietuvos ateities perspektyva, nulėmusios konkrečią jo veiklą ir santykius su lietuvių veikėjais Šveicarijoje, liko neapartos.

Tuo tarpu A. Viskantas niekada neslėpė savo siekių. Nei 1915 m. atvykęs į Fribūrą (Freiburg), nei ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, kai pradėjęs žygius jėzuitų gimnazijos direktoriaus kėdei užimti,

įteikė Lietuvos valdžios institucijoms autobiografiją. Joje, apžvelgdamas 1914 m. karo ir pirmųjų pokario metų darbus, rašė: "Viskantas Antanas, kunigas, visados labai troško matyti savo gimtąją šalį atstatytą kaip nepriklausomą valstybę ir tat kiek galima platesnėse ribose. Gyvendamas užsieniuose jis daug dirbo tam tikslui prancūzų, belgų, šveicarų ir italų spaudoje, lietuviškose ir tarptautinėse organizacijose, ir diplomatijoje, visur reikalaudamas lietuvių tautai prideramų jai teisių ir pripažinimo. Jis stengėsi visus Lietuvos sluoksnius įtraukti Lietuvos nepriklausomybės atgavimo darban. Jis visados buvo lietuvių ir latvių susiartinimo šalininku"².

1915 m. rugpjūtis. A.Viskanto ir J.Gabrio iniciatyva Berne įvyksta lietuvių–latvių veikėjų konferencija, kurioje protestuojama prieš vokiečių kariuomenės žiaurumus ir pareikalaujama lietuvių–latvių autonomijos Rusijos imperijos sudėtyje. Populiari tuo metu bendro lietuvių–latvių valstybingumo idėja turėjo šalininkų ne tik Šveicarijoje. JAV ją aktyviai propagavo J.Šliūpas. Tokį reikalavimą kėlė ir Lietuvių seimas Čikagoje. Sulaukė ši idėja atgarsio ir Lietuvoje. Bet žaibiškai kintanti Lietuvos geopolitinė padėtis – rusų kariuomenės pasitraukimas, vokiečių okupacija – privertė politinius planus modifikuoti.

Turinti neutralios valstybės statusą, visų kariaujančių valstybių pasiuntinybių funkcionavimo, Rusijos mažųjų tautų atstovavimo vieta – Šveicarija čia atsidūrusiems lietuviams atvėrė duris įvairioms politinėms kombinacijoms. Štai J.Gabrys pamažu suartėjo su Vokietijos pasiuntiniu G. fon Rombergu (Romberg), vis daugiau įsitraukdamas į Wilhelmstrassėje realizuojamus sumanymus. Tiesa, nenutraukdamas ryšių ir su prancūzais, rusais bei austrais.

Kita vertus, kariniai veiksmai Lietuvos teritorijoje, šimtai tūkstančių pabėgėlių, gresiantis badas reikalavo susirūpinti ir nukentėjusių nuo karo šelpimu. A.Viskantas metėsi į filantropinę veiklą. Jo pastangos įsteigti Generalinį komitetą (Comité général

¹ Senn A.E.Smetona ir lenkai 1941 metais // Akiračiai. 1990. Kovas. Nr. 3. P. 13.

² [Autobiografijos projektas] // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MABRS). F. 239. S. v. 24. L. 6.

de secours pour les victimes de la guerre en Lituanie) karo aukoms Lietuvoje šelpti nenuėjo perniek. Tokia institucija konstituavosi 1915 m. gruodžio 12 d. Apčiuopiamos materialinės pagalbos komitetas taip ir nesuspėjo suteikti, vis dėlto šiuo atveju svarbu pažvelgti į jo narių sudėtį. A.Viskantui į vieną gretą su kunigais J.Purickiu, A.Steponaičiu, V.Daumantu pavyko suburti tokius aristokratus kaip baroną S.Brunovą (Brunow), grafą A.Pliaterį-Zybergą (Plater-Zyberg), kunigaikštį J.Puzyną. Neliko nuošalėje B.Pilsudskis, G.Narutavičius. Vilniuje dar nenutolo bažnytinis lietuviškai ir lenkiškai šnekančių Lietuvos gyventojų konfliktas dėl kalbos, o Fribūre šių Lietuvos visuomenės grupių atstovai parodė, jog įmanomas konstruktyvus bendradarbiavimas. Pabrėžtinai akcentuojami komiteto filantropiniai tikslai ir, priešingai, kratymasis dalykų, kvepiančių politika, tarsi ženklino kompromiso sritį. Kaip viename posėdyje pripažino J.Puzyna, "vieni esame už uniją, kiti – prieš, bet visi trokštame tėvynės gerovės"³. Tad suprantamas A.Viskanto karštas įsitikinimas savo "jaunalietuviško ir senalietuviško judėjimų sutaikinimo" koncepcijos perspektyvumu. Deja, komiteto išsaugoti jam nepavyko. Argumentai, jog Lietuvos aristokratija ir bajorija, vis dėlto buvusi krašto savarankiškumo idėjos puoselėtoja, galinti ir dabar suvaidinti pozityvų vaidmenį, ir todėl esą neverta, atstumiant ją, nutraukti ryšius su tradicijomis, peršokti istoriją nuo Liublino unijos iki "Aušros" gadynės bei atsakyti Suvalkų, Kauno, Vilniaus, Gardino, Minsko, Kuršo, Vitebsko gubernijų, pagaliau ryšiai ir finansai nepaveikė 1916 m. vidurvasarį Lozanoje konferuojančių lietuvių politikų⁴. "Patarta" lietuviškam elementui iš Generalinio komiteto išstoti.

Jauno lietuvių nacionalizmo atstovams, linkstantiems projektuoti Lietuvą kaip lietuvių tautos etninį politinį darinį, A.Viskanto siūlomas flirtas su krašto aukštuomenės sluoksniais atrodė rizikingas. Etninės Lietuvos šalininkų šiuo laikotarpiu nedviprasmiškas požiūris santykių su Lenkija klausimu, nuostatos būsimos teritorijos reikalu (ką etniniu požiūriu lietuviams galėjo reikšti daugiatautės LDK restauracija, nesunku buvo nuspėti), didžiųjų valstybių vis dažniau kartojamas tautų apsisprendimo teisės šūkis, konkreti vokiečių ir rusų politika lietuvių atžvilgiu – štai turbūt svarbiausi tokią poziciją nulėmę momentai. Antra vertus, tai

nerieškė, kad apskritai atsisakoma tolesnių kompromiso paieškų ir vienaip ar kitaip modifikuotos LDK atkūrimo planų. Etnografinis, „sveiko branduolio“ valstybės konstrukcijos principas, kurį ėmėsi propaguoti 1917 m. pabaigoje Lietuvos Taryba, ilgą laiką buvo tik viena iš lietuvių politikos taktinių priemonių. Galimas daiktas, prioritetiškesnė, nei antroji, susijusi su LDK atkūrimu. Priešingu atveju nelengva būtų paaiškinti 1918 m. pradžioje J.Gabrio ir K.Olšausko memorandumą prancūzų atstovams, rekomenduojantį palaikyti Lietuvos–Ukrainos federacijos idėją, A.Voldemaro dalyvavimą Lietuvos Brastos derybose Ukrainos delegacijos sudėtyje, Tarybos ir Rados, Tarybos ir Lietuvos dvarininkų pasitarimas, Uracho rinkimus ir t.t.

A.Viskantas liko nuosekliu LDK atkūrimo šalininku. Tiesa, po Loanos konferencijų atsidūręs izoliacijoje ir nepasitenkindamas pašaliečio vaidmeniu, jis griebėsi susigrąžinti pašlijusį autoritetą. Dabar jis atsidėjo leidybinei–propagandinei veiklai. Parašė ir išleido „La Lithuanie et la guerre“ („Lietuva ir karas“), „La Lithuanie religieuse“ („Religingoji Lietuva“), išvertė į prancūzų kalbą P.Klimo „La Lithuanie Russe, considération statistiques et ethnographiques“ („Rusų Lietuva, statistiniai ir etnografiniai duomenys“), Vydūno „La Lithuanie dans la passé et dans la présent“ („Praeities ir dabarties Lietuva“). Tačiau netrukus tarp Šveicarijos lietuvių tvyrojusi nepasitikėjimo atmosfera į intrigų sūkurį įtraukė ir A.Viskantą.

Neatmestina nuomonė, jog intrigoms peno teikė individualiosios Šveicarijoje susispietusių veikėjų charakterio savybės. Bet visiškai aišku ir tai, kad intrigomis kovota dėl finansinių išteklių šaltinio – Amerikos lietuvių katalikų paramos. Amerikos Lietuvių Taryba (ALT) ir jos fondai reguliariai siuntė nemažas dotacijas Fribūro ir Loanos lietuvių veiklos plėtotei. Taigi diskreditacija ALT akyse – o skundų adresatu paprastai būdavo ši organizacija, – kartu ir rėmėjo praradimas reiškė ir vadovaujančių pozicijų

³ Generalinio komiteto dėl karo nukentėjusių šelpiti Lietuvoje protokolai // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 140. S. v. 79. P. 40.

⁴ Ten pat. P. 4; Gabrys J. Vers L'Independance Lituanienne. Faits, impressions, souvenirs 1907–1920. Lausanne, 1920. P. 72–75.

netektį. Ryškėjančią J.Gabrio, J.Purickio ir kitų politinę orientaciją į Vokietiją, tikintis su jos pagalba išspręsti Lietuvos valstybingumo problemą, A.Viskantas panaudojo kaip oponentų sunkiai atremiamą kaltinimą, kurį jis pateikia ne tik korespondencijoje su proantantiškai nusiteikusia ALT, bet ir su pačių Antantės valstybių veikėjais. Tad 1917 m. balandžio 3 d. paaiškinamajame rašte rusų diplomatams A.Viskantas dėstė, kad tautiečių vokišką orientaciją lėmė Berlyno prielankumas lietuviams, ir siūlė Petrogradui tokią kontrapriemonę: aplenkiant priešininkus, Rusijos Didžiąją Lietuvą drauge su Mažąja paskelbti savarankiška valstybe, federaciniais ryšiais susieta su Rusija, arba suteikti jai nepriklausomybę⁵.

Minėtame dokumente A.Viskantas buvo pakankamai korektiškas savo kolegų atžvilgiu. Bet panašaus pobūdžio raštai Prancūzijos ir Anglijos pasiuntinybėms sukėlė neįveikiamų kliūčių lietuviams šiose valstybėse organizuoti aukų rinkliavą per popiežiaus paskelbtą "Lietuvių dieną" (1917 m. gegužės 20 d.). Galop apie A.Viskanto kontaktus, ne be J.Gabrio pagalbos, sužinojo ir lietuvių visuomenė. Po šios nemalonios istorijos uždavinys susigrąžinti buvusį pasitikėjimą tik pasunkėjo. Tačiau A.Viskantas nenuleido rankų. 1918 m. vasario mėn. su J.Rainiu planavo surengti naują lietuvių-latvių konferenciją. J.Gabriui atsisakius paremti, idėja sužlugo. Tik kai Vidurio ir Rytų Europoje susiklostė nauja tarp-tautinė konsteliacija, atkaklios daktaro pastangos atnešė vaisių.

1918 m. pavasarį Vokietijai pripažinus Ukrainą, Lietuvą, kiek anksčiau – Lenkiją, Didžiąjai Britanijai ir Prancūzijai – Estiją, Latviją, o Rusijai atsisakius šių teritorijų, aiškiai buvo matyti, jog formaliai pripažinimo sulaukė regionas, kuriame kelis amžius gyvavo Abiejų Tautų Respublika. Kovo 30 d. "Courier de Genève" ir Fribūro "La Liberté" paskelbtame straipsnyje "Senosios Lenkijos – Lietuvos tautos" A.Viskantas kaip tik tai ir akcentavo. Trumpai atpasakojęs Respublikos istoriją, straipsnio autorius apibūdino ir dabartines jos tautų politines aspiracijas – atsisakoma status quo ir pasirenkama nepriklausomybė arba politinė autonomija. Tačiau įgyvendinant šiuos siekimus, – tęsė daktaras, – susiduriama su keletu komplikacijų. Visų pirma, jos neatsiejamos nuo lenkų politikų hegemonistinių koncepcijų. Antra, netolimoje ateityje problemiškas taps ir būsimų valstybių sienų nustatymas, ką

pakankamai akivaizdžiai parodė ukrainiečių – lenkų nesutarimai dėl Chelmo. Todėl iš anksto užbėgiant už akių konfliktams ir ruošiantis Taikos konferencijai, A.Viskantas siūlė Šveicarijoje įsteigti Studijų draugiją, kurią sudarytų buvusios unijinės valstybės tautų atstovai. Pastarieji, pasitelkę nepriklausomus ekspertus, ieškotų teisingų delimitacijos principų ir konstruktyviu dialogu spręstų visus ginčus.

Publikacija sulaukė plataus atgarsio. Daugelis Šveicarijos laikraščių spausdino ištraukas, negailėjo palankių komentarų. Projektu susidomėjo Prancūzijos, Anglijos, Rusijos ir net Austrijos diplomatai. Vienintelėje Vokietijoje uždrausta spausdinti žinias apie šį reikalą.

Netrukus daktaras susilaukė ir pagalbininkų. Pirmasis, energingai perėmęs idėjos praktinį realizavimą, buvo Edmondas Privatas (Privat). Vienas iš daugelio šveicarų intelektualų, Pirmojo pasaulinio karo metais karštai gynusiu mažųjų tautų teisę į laisvę, Privatas dar 1916 m. gyvendamas Paryžiuje, garsėjo kaip Lenkijos nepriklausomybės šalininkas. Per ankstyvos simpatijos lenkams atkreipė Prancūzijos URM dėmesį. Jis buvo priverstas grįžti į Ženevą. Tačiau ir čia profesoriaudamas universitete toliau domėjosi Lenkijos likimu. Pasisakęs už federacinę politinę struktūrą buvusios Respublikos teritorijoje, profesorius Studijų draugijoje išvelgė perspektyvią instituciją tokiam planui realizuoti. Juolab paaiškėjus, jog A.Viskantas, mėgęs griežtai kritikuoti lenkus, kuluaruose neatsisakė su jais bendradarbiauti. Tiesa, pats A.Viskantas vėliau šį faktą neigė, tvirtindamas, jog jam terūpėjo išgauti iš lenkų 1772 m. Lietuvos sienų pripažinimą.

1918 m. gegužės 12 d. Privato bute į steigiamąjį susirinkimą atvykę Jurjewiczius (tarpukariu Lenkijos įgaliotasis ministras Bukarešte), Baranowskis (ministras Belgrade ir Konstantinopolyje), Bačinskis ("Ukrainos" redaktorius), Romanovskis (ukrainiečių telegramų agentūra), dr. Paneiko ("Dilo" redaktorius), Ijžickis (gudų veikėjas), Ellanskis (Bernu "Bund" bendradarbis, atstovavo latviams),

⁵ Viskant A. Dokladnaja zapiska // Lietuvos nacionalinės M.Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 29. S.v. 1514. L. 1–2.

prof. P.Moriand (Ženevos universiteto Teisės fakulteto dekanas), J.Davidas ("Gazette de Lausanne" redaktorius), Jong van Beck en Donkas (Hagoje veikusios Ilgalaiškės taikos centrinės organizacijos sekretorius) ir A.Viskantas įsteigė Rytų komisiją (Commission de l'Est). Susirinkusieji pritarė A.Viskanto, išrinkto generaliniu sekretoriumi, siūlymui, kad komisija turėtų nagrinėti visus faktus, susijusius su čia atstovaujamų tautų teisėmis ir jų tarpusavio ginčais, o ateityje bandytų įtikinti šių tautų reprezentacinius organus bei Taikos konferenciją savo išvadų teisingumu⁶.

Paskelbus spaudoje apie komisijos įsteigimą, paramą ir pasiryžimą padėti deklaravo grafas Rostowskis, baronas de Toube, Lenkų misijos Šveicarijoje vadovai, latviai – J.Rainis, A.Liepinis, šveicarų politikai R.Clapasede ir A. de Morsier. Tačiau buvo ir priešingų pareiškimų. A.Viskantas neturįs lietuvių mandato, čia jo asmeninė iniciatyva, naudinga Lenkijai, bet jokia būdu ne Lietuvai. Maždaug taip A.Viskantą puolė J.Gabrio vadovaujamo Lietuvių informacijos biuro organas "Pro Lithuania". Iš tikrųjų, artimi Regentų Tarybai lenkų politiniai sluoksniai teigiamai vertino pastarąją A.Viskanto iniciatyvą, siedami su ja lenkų-lietuvių suartėjimo galimybes. Bet šie vertinimai neduoda jokio pagrindo kaltinti A.Viskantą darbu lenkų naudai. Protingo lietuvių-lenkų santykių sprendimo būdo tuo metu intensyviai ieškota ir Vilniuje. O sprendžiant iš A.Voldemaro – A.Ronikier sutarties, sudarytos 1918 m. birželio 30 d., kuria Taryba įsipareigojo pripažinti ir gerbti lenkų tautinės mažumos teises Lietuvoje, o lenkai atsisakė pretenzijų į Vilnių ir pažadėjo nutraukti antilietuvišką propagandą, kompromisas, nors ir laikinas, buvo rastas.

Tuo tarpu E.Privatas bandė palenkinti J.Gabrį. Kvietė jį į komisijos susirinkimus, asmeniniams pokalbiams. Deja, nesėkmingai. Iš pirmo žvilgsnio keista, kad J.Gabrys, aktyviai palaikęs kontaktus su latvių, lenkų ir ypač ukrainiečių veikėjais, atsisakė dalyvauti šioje akcijoje. Gal vėl viršų paėmė J.Gabrio, A.Viskanto nesantaika? Vargiai galime kalbėti apie asmeniškumą. Archyviniai dokumentai byloja, kad viešumoje akivaizdžiai demonstruojami tarpusavio nesutarimai netrukdo jiems susitikinėti tète-à-tète⁷. Gal šis spektaklis buvo tik priedanga politinio manevro laisvei? Šiaip ar taip, po kelių

mėnesių J.Gabrys suartėjo su J.Pilsdskio aplinka. Su ja užmezgė ryšius ir A.Viskantas.

Po Marnos kautynių ryškėjo neišvengiamas Vokietijos pralaimėjimas. Pradėta vis dažniau galvoti apie būsimą Taikos kongresą. Tuo tarpu Vokietijos okupuotose teritorijose veikiančios tautų politinės institucijos gavo didesnę iniciatyvos laisvę, palaipsniui virsdamos efektyviausiais politinių judėjimų centrais. Rytų komisija, neįstengusi susidoroti su organizacinio pobūdžio problemomis, praktiškai liovėsi gyvavusi. Įtakos tokiai baigčiai turėjo ir netikėtas A.Viskanto išvykimas į Romą. Atrodo, daktaras buvo nusprendęs pakovoti dėl laisvos Vilniaus vyskupo vietos. Nepaisant kai kurių Vatikano veikėjų paramos, ir čia jį lydėjo nesėkmė. Vyskupu buvo paskirtas J.Matulaitis.

Ketino A.Viskantas nukakti ir į Paryžių, tačiau sutrukdė liga. Tik po kelių mėnesių pasiekęs Prancūzijos sostinę, sužinojo, kad jam patikėtos nepaprastosios Lietuvos misijos prie Šventojo Sosto bažnytinio patarėjo pareigos. 1919 m. gegužės 23 d. jau dalyvavo audiencijoje pas Benediktą XV.

Į Lietuvą A.Viskantas sugrįžo tik 1919 m. lapkričio mėn., pakeliui sustodamas Varšuvoje, kur pratęsė dar vasarį pradėtas derybas su M.Seyda (Seyda), B.Kžižanovskiu (Krzyżanowski) ir kitais lenkų veikėjais. Apstojęs Vilniuje su nepasisėkusio peoviakų sąmokslu dalyviais J.Aukštuolaičiu, Vaitiekūnu ėmėsi organizuoti "iniciatyvinę grupę", vėliau – Didžiosios nepriklausomos Lietuvos atstatymo partiją – opozicinį Kauno vyriausybei sambūrį⁸. 1920 m. vasario 29 d. pradėjo lietuvių ir lenkų kalbomis leisti "Suvienytąją Lietuvą", kur išdėstė pamatinius grupės siekimus: sujungti visas Lietuvos žemes, priklausiusias jai nuo Mindaugo laikų iki 1795 m., į nepriklausomą valstybinį vienetą, sušaukti Vilniuje steigiamąjį susirinkimą, įvykdyti plačią žemės reformą. Laikraštyje

⁶ Privat E. 1918 05 16 laiškas Lenkijos Nepriklausomybės Komitetui // MABRS. F. 239. S.v. 124. L. 7–9.

⁷ Viskanto A. 1918 08 03 ir 08 laiškai J.Gabriui // VUBRS. F. 155. S. v. 175, 196. Lapai nenumeruoti.

⁸ Łossowski P. Stosunki Polsko–litewskie w latach 1918–1920. Warszawa, 1966. S. 161.

kritikavo germanofilišką Tarybos nusistatymą, etnografinės Lietuvos nerealumą. O derybose su L.Vasilevskiu (Wasilewski) (vėliau – Lenkijos rytinių pakraščių įgaliotasis ministras) A.Viskantas reikalavo leidimo lenkų okupuotoje teritorijoje sudaryti Lietuvos vyriausybę, kuri siektų demarkacine linija atskirtos Lietuvos nepriklausomybės¹⁰.

Tačiau ši veikla nesusilaukė platesnės lietuvių visuomenės paramos. Dėl nepopuliarumo nustojo ėjusi „Suvienytoji Lietuva“. Nuslūgo ir lenkų susidomėjimas. A.Viskantas, J.Matulaičio kviečiamas, užėmė Vilniaus kurijos notaro bei knygų cenzoriaus pareigas. Netrukus išitraukė į Vilniaus krašto lietuvių judėjimą. Iš 1914–1920 m. laikotarpio liko tik prisiminimai.

1928 m., minint Rytų komisijos dešimtmetį, vienam atkakliam žurnalistui pavyko gauti A.Viskanto interviu. Be asmeninio pobūdžio klausimų, buvo užduotas ir toks: jei 1772 m. Lietuvos atgaivinimo koncepcija būtų realizuota, kaip manėte išspręsti kalbos ir santykių su Lenkija kolizijas? Tik kantoninė, trijų (lietuvių, lenkų, gudų) valstybinių kalbų Lietuva, – atsakė daktaras, – kuriai jos geopolitinė padėtis, pavojinga didžiųjų rusų ir vokiečių nacijų sandūra, diktuoja dėtis į sąjungą su Lenkija. Ir pridėjo: konkrečią tokios sąjungos išraišką būtų nulėmusi istorijos eiga⁹.

Argi neatliepia šis A.Viskanto atsakymas A.Smetonos 1941 m. pasakytos minties?

(Kultūros barai. 1992. Nr. 3. P. 41–44.)

⁹ Au Sujet des Etats en formation dans L'Europe orientale / / MABRS. F. 239. S.v. 124. L. 3–4.

II. SENA DISKUSIJA

J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ

Iš pirmo žvilgsnio diskusija tarp Juozapo Stakausko ir Vaclovo Biržiškos dėl Motiejaus Valančiaus nuopelnų lietuvybei gali pasirodyti būdinga nenatūralių poveikių egzaltuotai visuomenei, nes apgulties stovio įrėmintai pasaulėžiūrai kiekviena ryškesnė asmenybė sunkiai laiko egzaminą prieš statomą į "savų" arba "priešų" eiles.

Diskusijoje tarsi sprendžiama alternatyva: arba M.Valančius buvęs grynas klerikalas ir lietuvybės reikalai jam nerūpėję, arba M.Valančius genialiai numatęs, kokia būsianti lietuvybė Lietuvoje po šimto metų ir jau savo laikais ėmėsis ją tokią puoselėti. Nors gal ir galima būtų prikišti Biržiškai nevisai adekvačiai laikmečiui interpretuotą klerikalizmo sampratą, o J.Stakauskui – lietuvybės sampratą, vis dėlto tai nesutrukdė jiems galiausia prieiti prie iš esmės panašių išvadų. Tad pačią diskusiją (beje, sveikai išprovokuotą A.Janulaičio) galima būtų suprasti kaip sukarinto požiūrio į istoriją kritiką.

Antra vertus, pateikta diskusija nėra vien intelektualinės mankštos pavyzdys. Joje reiškiamos dvi skirtingos pasaulėžiūros – konservatyvioji ir modernioji. Nevienodas ir diskusijos dalyvių indėlis. J.Stakauskas išdėsto koncepciją, pagal kurią M.Valančius – lietuvių tautos žadintojas, o V.Biržiška jam tik oponuoja. J.Stakauskui būdingas pedantiškas detalumas (tomo sudarytojai leido sau padaryti kai kurių jo cituojamų tekstų sutrumpinimus), o V.Biržiškai – skepticizmas. Tad skaitytojui diskusija turėtų būti įdomi įvairiais aspektais. Diskusijos kalba netaisyta.

Redakcinė kolegija

VALANČIAUS LAIKŲ LIETUVIŠKAS DARBAS

Juozapas Stakauskas

Mums pavyko nustatyti, kada buvo pradėta dėstyti lietuvių kalba Žemaičių seminarijoje, bet negalim pasakyti, kada joje prasidėjo lietuvių tautinis judėjimas.

Lietuvių tautos sąvoka siekia, be abejo, tuos laikus, kuriais atsirado pats Lietuvos vardas. Kaip eilinis žmogus galvoja pagal įgimtos logikos dėsnius, nežinodamas jos mokslinės definicijos, taip lietuvis nuo senovės gyveno lietuvišku savitu gyvenimu neklausdamas savęs, kas yra lietuviškas tautiškumas. Tik kylant reakcijoms prieš priešų pastangas, siekusias panaikinti lietuviškosios individualybės sąmonę, kaskart vis labiau ryškėjo naujoviško lietuviškojo tautiškumo idėja.

Juo yra aukštesnis bei kilnesnis tautos kultūrinio gyvenimo lygis, juo stipriau pasireiškia jos tautiškumo sąmonė. Aukštesniajam visuomeniškajam gyvenimui vadovavo bajorija, kuri reprezentavo Lietuvos inteligentiją. Deja, ši inteligentija, kaskart vis labiau toldama nuo lietuviškojo tautos kamieno, negalėjo kurti lietuviškosios tautinės kultūros atgimimo laikotarpiu: ji, čiulpdama materialinius syvus iš savo krašto, gražiai patarnavo kitataučių tautiniam labui. Tik bažnytinė inteligentija ir iš dalies Žemaičių bajorija galutinai nenutraukė ryšių su liaudiškuoju tautos kamieniu.

Kaip Kęstučio ir Algirdo laikais pasireiškė Lietuvos valstybės dvilypumas, taip atitinkamai šiam dvilypumui nuo seno kilo lietuviškosios bajorijos diferenciovimasis slaviškos įtakos pagrindu. Rytiečiai bajorai, nustodami savo etnografinio charakterio, dėl

rusiškosios įtakos iš lėto rusėjo. Todėl unijų amžiais jie sparčiau ir linkdavo į lenkybę dėl jų turimo savyje slaviško elemento, kuris, išnykus konfesiniams skirtumams, savo giminingumu nejučiomis juos ir artino su lenkais. Tuo tarpu gi vakariečiai (žemaičiai), ilgiau išlaikydami savo tautiškąją savitumą, nebuvo per daug jautrūs ir vėliau svetimoms įtakoms. Todėl Žemaičiuose bajorija ligi XIX amžiaus įstengė išlaikyti ryškią savo individualybės sąmonę ir palaikyti ryšius su liaudiškuoju tautos kamienu.

Ligi 1863 metų revoliucijos Žemaičių bajorija turėjo tendenciją susiartinti su liaudimi ir ją kelti aukštin. Pavyzdžiui, Biržų Jonas Tiškevičius savo drabužiais asimiliavosi liaudžiai ir mėgdavo lankytis pas savo valstiečius. Žmonės buvo su juo susigyvenę ir jį vadino "mūsų grapas". Žemaitijos Pliateriai taip pat nesitolindavo nuo savo liaudies. Ypačiai Oginskiai stengdavosi kelti savo valstiečių gerbūvį. Matyt, aukštojoje Žemaičių bajorijoje buvo tada gyva demokratinė krikščioniška idėja: kas mums duoną gamina ir mums dirba veido prakaite, tas mūsų brolis, mūsų tikras geradaris¹. Teisybė, senoji karta nėjo į opoziciją lenkams, nes nematė iš jų sau pavojaus. Ji mylėjo lenkų kalbą ir nebuvo priešinga lenkų kultūrai. Tačiau ir bažnytinės hierarchijos viršūnės, ir aukštoji bajorija buvo priešinga Varšuvos politinei hegemonijai. Jų šūkis buvo: "Mes norim su jumis gyventi, bet nenorim jūsų klausyti".

Tačiau ilgainiui pradėjo tolti ir Žemaičių bajorija nuo savo lietuviškosios liaudies. Josios įgimtus ryšius su Lietuvos kraštu atpalaidavo XIX amžiaus Vakarų idėjos, kuriomis užsikrėtė tuometinė jaunesnioji karta,ėjusi mokslus Paryžiuje². Nepavykusios 1863 metų revoliucijos pasėkos galutinai pastūmėjo Lietuvos bajoriją ir dvasininkiją į suartėjimą su lenkais.

Tačiau dvasininkiją visada jungė su liaudimi pastoracijos saitai. Iš bažnytinio, pastoracijos užmezgto ir palaikomo, santykio su lietuviška liaudimi ir kilo pirmoji lietuviška kultūra šio santykio rėmuose. Todėl josios turinį sudaro religija ir dorinė gyvenimo filosofija nesuspėjusioje tobulai išretėti lietuviškoje formoje. Ši bažnytinė-liaudiška kultūra, palaikoma religinio uolumo ir pasišventimo, neužgeso ir sunkiausiais rusų priespaudos laikais. Pažymėtina, kad lietuvių tautinis susipratimas anksčiau ir stipriau

pasireiškė ten, kur bažnytinės pastoracijos ryšys su liaudimi buvo glaudesnis, pavyzdžiui, Žemaičiuose. O kur tas ryšys buvo palaidas arba visai jo nebuvo, ten lietuvių tautinė sąmonė daug vėliau nubudo, sakysim, Vilnijos rytuose.

Dvasinėse seminarijose buvo sunkiau pasireikšti lietuviškajai tautinei sąmonei nei pasauliškųjų inteligentų auklėjamosiose bei lavinamosiose įstaigose. Dvasinėse seminarijose, kaip uždarose konservatyvinėse įstaigose, viešpatavo lenkiška patriotinė dvasia katalikišku pavidalu. Su tokia dvasia klierikai greit susigyvendavo. Čia lietuvis auklėtinis – būsimasis Romos Katalikų Bažnyčios kunigas – lengvai suartėdavo su lenkiškuoju pasauliu: priešingybės ir skirtumai buvo nežymūs, nes savasis tautiškumas dar nebuvo užtenkamai aiškiai užsibrėžęs, o katalikybės saitai čia visus jungė su lenkiškuoju pasauliu. Rusų gi mokyklose lietuvis nesuėdavo į kontaktą su lenkiškuoju pasauliu, ir nuo pat pirmos dienos ligi galo skirdavo jį nuo rusiškojo patriotizmo konfesinis antagonizmas. Čia lietuvis gerai susipažindavo su rusų kultūros dvasia, bet su ja nesusiliedavo. Tuo būdu lietuvių atsineštos neaiškios potencinės tautinio individualumo galios rusų mokykloje neišdildavo. Rusų mokykla nepajėgdavo lietuvių dvasioje panaikinti etnografinių pradų. Visada jame pasilikdavo tai, kas jį skyrė nuo rusiškosios civilizacijos. Kadangi lietuvis kaimietis, baigęs rusų mokyklą, niekad negalėjo jaustis rusų kultūros žmogumi, o lenkų pasaulis jam likdavo visai svetimas, – tai jo sąmonėje savaime

¹ Pisma Ignacego Chodźki T. 1. Obrazy Litewskie. Wilno, 1880, psl. 18: "...kto nam chleb robi i dla nas w pocie czoła pracuje, to nasz brat, to nasz prawdziwy dobrodziej".

² Ibidem psl. 380: "Bóg gdy chce kogo ukarać, to rozum adberze – powiada dawne przysłowie, otóż i my spodziewamy się kary Bożej, bo nam Bóg własny staroświecki pocziwy rozum odebrał, a przypuścił na nas wiarę w mowę i rozum francuzki terażniejszy, bo dawniejszy rozum nie był takim. Terażniejszy bezbożny, niecnotliwy, niechrześcijański, pragnący wyrócić wiarę świętą, obyczaje, zwyczaje i wszystko, co dotąd ludzie czcili i szanowali. I to jest dzisiejsza filozofia z piekła rodem, która się u nas z językiem francuzkim, z ludźmi francuzkimi, a najbardziej z książkami francuzkimi rozszerzać poczyna, między panami naszymi najpierwej, a przejdzie potem i do małpującej ich szlachty.

turėjo busti lietuviškoji tautinė idėja. Juo griežčiau buvo lietuvių jaučiamas kultūrinis, etnografinis, konfesinis ir tautinis skirtumas, juo stipriau ir ryškiau pasireikšdavo jų patriotinis tautinis susipratimas. Iš šių skirtingų aplinkų, kuriose vyko kunigo ir pasaulininko inteligento auklėjimas, galima pastebėti, kad auklėjamojoje dvasiškių inteligentijoje buvo lietuviškajai tautinei sąmonei sunkiau prakalti senų, sukonservatyvėjusių tradicijų kevalą.

Nors iš ankstyvesnių laikų tikslių žinių ir neturim apie tautiškąjį lietuvių judėjimą Žemaičių seminarijoje, tačiau iš vėliau pasireiškusių lietuvišku veikimu kunigų literatų ir visuomenininkų galima spręsti, kad gan anksti buvo seminarijoje tokių klierikų, kurie lietuviškai galvojo. Užtenka čia prisiminti Motiejų Valančių, kuris 1822 m. buvo įstojęs į Žemaičių seminariją¹. Jeigu šis Bažnyčios vyras visą savo vėlesnį gyvenimą nužymėjo lietuviško krikščioniško patriotizmo darbais, tai netenka abejoti tuo, kad jis lietuviškai buvo nusistatęs ir savo jaunystėje, juo labiau kad žmogus tame idealizmo amžiuje yra labiausiai linkęs į naujoviškumus.

Esama autorių, kurie Valančiaus darbuose neižvelgia lietuviško tautinio momento. Pavyzdžiui, profesorius A. Janulaitis rašo: "Išgirtas Valančius, nors laikas revizuoti pažiūras apie jį, karštu "lietuviu" jis nebuvo, kas matyt nors ir iš elgimosi su Daukantu bei kitais; politikoj pataikūnas rusų vyriausybei, socialinėj programoj artimas dvarininkams; buvo priėmęs rusų raides, tik kitų spiriamas turėjo trauktis atgal. O dabar Lietuvos Istorijoj parašyta, jog Valančiaus dvasinės knygelės – politinės knygelės, jis surašė pirmą lietuvių politinę programą. Jeigu tai politika, tai bloga jos programa. Nenoras būti pravoslavų, tai dar ne noras išlaikyti lietuvių, nėra darbas atsiskirti nuo Rusijos; katalikas gali būti lietuvis ar lenkas, o jeigu žmonės ir tikybos vardan priešinos rusų vyriausybei, tai ne jo ir ne jo įpėdinių, ne katalikybės nuopelnas; kova įvyko prieš jų norą"².

Dėl faktų daugybės ir jų svarumo esame verčiami nuo p. profesoriaus Janulaičio nuomonės skirtis.

1. Apie Valančiaus lietuviškąjį patriotinį nusistatymą visų pirma liudija jo paties amžininkai. Dabševičius savo atsiminimuose, kaip jau esame minėję³, pabrėžia jo prisirišimą prie lietuvių kalbos. Kaip seminarijos rektorius Varniuose jis stengėsi šios kalbos meilę įkvėpti ir savo auklėtiniams.

Valančius palaiko santykius su savo buvusiu mokiniu Andriumi Ugenskiu, susipratusiu karštu lietuviu⁴. Ugenskis, graikų kalbos mokytojas pirmoje Kazanės gimnazijoje, paliestas lietuviškojo filologinio judėjimo, su dideliu entuziazmu atsiduoda lietuvių kalbos studijoms. Jis duoda lietuvių kalbos pamokas universiteto profesoriui Grygorovičiui ir ruošia didelį lietuvišką žodyną.

Savo tėvynės ir lietuviškosios kalbos ilgesio verčiamas jis 1858 m. vasario 3 d. pradeda susirašinėti su Valančium. Užsimezga tarp jų ilgiau trunkanti nuoširdi korespondencija. Valančius nusiunčia savo buvusiam mokiniui lietuviškų knygų ir parenka žodžių iš gyvosios kalbos jo žodynui papildyti. Ugenskis savo laiške vadina vyskupą lietuvybės mylėtoju. Atvirai jam išreiškia savo nepalankumą lenkams. Jis sako savo žodyne aiškinimus rašysiąs ne lenkiškai, bet rusiškai, nes lenkai nesidomi mūsų kalba, priešingai, ją niekiną vadindami muzikų kalba. Toliau jis rašo: "Pažįstu pats asmeniškai tokius, kurie, mokėdami šią kalbą gėdinasi kalbėti lietuviškai. Štai koks barbariškas mokslo supratimas! Šiandien dar pamenu pasibjaurėdamas, kaip lenkai mane persekiojo, tyčiojosi ir niekino dėl mano gimtosios kalbos. Todėl tokiems ponams nemanau rašyti savo žodyno". Savo ilgame laiške lietuvis patriotas mokslininkas išdėstė Valančiui visą tų laikų lietuviškosios filologijos mokslo būklę. Jis išdėsto didelį svetimtaučių susidomėjimą lietuvių kalba. Čia jis mini, kaip Schleicheris ir Kuršaitis su atsidėjimu dirba šioje srityje. Taip pat jau ir rusai besirūpiną Petrapilyje įkurti lietuvių kalbos katedrą. Kazanėje esanti totorių kalbos katedra, bet lietuvių ligi šiol dar nesanti. Tačiau šiandien jau pats jaunimas stengiasi to pasiekti. Humanitarinių mokslų fakulteto studentai jau du kartu jį prašę jiems skaityti lietuvių kalbos paskaitas. Laiško autorius be galo džiaugiasi, kad lietuvių kalba pradeda visus dominti. "O slavų tarmių profesorius per savo

¹ Alekna A. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius 1922 m. psl. 7.

² "Lietuvos Žinios" 1937 m. Nr. 18.

³ "Tiesos Kelias" 1937 m. Nr. 7–8, psl. 344. post. 1.

⁴ [Remiamasi 1860.07.25 iš Kazanės rašytu Andriaus Ugianskio (Andrzej Ugiński) laišku.]

paskaitas mūsų kalbą net į padanges kėlė. O Vilniuje, Lietuvos sostinėje, tiek metų gyvavo universitetas! O vis dėlto niekad nėra buvę lietuvių kalbos katedros. Štai aiškus įrodymas, kaip lenkai myli mūsų kalbą. Šiuo atžvilgiu vokiečiai ir rusai yra nepalyginti humaniškesni: Karaliaučiuje nuo seno egzistuoja lietuvių kalbos katedra. O rusai bent dabar pradeda domėtis mūsų kalba". Tokiu tonu galėjo rašyti tik karštas lietuvis susipratusiam lietuviui, kurį pats laiško autorius vadina lietuviybės mylėtoju. Šis Ugenskio laiškas aiškiai įrodo, kad Valančiaus lietuviškas tautiškas buvo tada visiems plačiai žinomas.

Toks lietuvių kalbininko laiškas turėjo tiesiog elektrizuoti skaitytojus ir kelti ypatingą susidomėjimą lietuvių kalba Žemaičių dvasininkijos viršūnėse. Tuo klausimu buvo, be abejo, plačiai kalbama. Galimas daktas, kad kai kurie kunigai per Ugenskį užsikrėtė lietuviškuoju filologiniu judėjimu, kurį perėmė Antanas Baranauskas ir vėliau paveldėjo Kazimieras Jaunius.

2. Neginčijamai liudija Valančiaus lietuviškąjį patriotizmą jo paties mokslinis veikalas "Žemaičių vyskupijos istorija". "Veikalą dviejuose tomuose parašiau dar seminarijos rektoriu būdamas. Išspausdinau 1500 egzempliorių 1848 m."¹ Tais laikais leisti mokslinę veikalą lietuvių kalba reikėjo didelio pasiryžimo, daug drąsos ir pasiaukojimo, juo labiau kad tada mokslinė literatinė lietuvių kalba ir jos rašyba buvo dar pirmoje raidos stadijoje. Toks veikalas, parašytas lenkų kalba, turėjo anais laikais nepalyginti geresnes perspektyvas: pati knyga būtų galėjusi plačiau pasklisti, ir leidėjas būtų lengviau atsiradęs su honoraru. Bet Valančius nėra suinteresuotas asmeniška garbe; jis su nuostoliais išleidžia savo lėšomis Žemaičių vyskupijos istoriją, žinodamas, kad knyga daug skaitytojų neturės. Jam buvo svarbu, kad jo darbas pamatytų pasaulį jo gimtąją lietuvių kalba.

Stambus Valančiaus literatinis palikimas lietuvių kalba kilo ne iš kurio nors kito, bet iš jo lietuviško nusistatymo. Rašė daug originalių dalykų, taip pat vertė ir iš lenkų kalbos, bet jokio veikalo neišleido šioje kalboje. Visa, ką tik leisdavo, spausdindavo lietuviškai, aukodamas tam reikalui daug savo lėšų ir darbo. Jeigu lenkiškai kai ką ir rašydavo, tai tik savo žiniai, o ne spaudai.

3. Valančiaus lietuviškumas aiškėja iš jo pastangų įvesti lietuvių kalbą į mokyklas. Savo projektuojamoje mažoje seminarijoje, kaip jau esame minėję, lietuvių kalbą jis buvo numatęs kaipo dėstomąją². Anais laikais – tai didelis žingsnis pirmyn. Deja, rusai neleido jam įvykdyti šio gražaus sumanymo. Toliau kovoja su rusais prieš religijos dėstymą rusų kalba pradžios mokyklose, stengdamasis įvesti lietuvių kalbą.

[Tiesos kelias. 1938. Nr. 3. P. 133–144.]

***

Jeigu Muravjovas, iš šaknų griaudamas visa, kas buvo nerusiška ir nepravoslaviška, savo trečiame 1863 m. 24 gegužės instrukcijos papildyme atsižvelgė į lietuvių kalbą, išskirdamas ją iš lenkų kalbos likimo, tai šią išimtį, be abejo, reikia priskirti Valančiaus pastangoms ir jo įtakai, kurios jis turėjo žiauriajam sukilimo slopintojui.

Muravjovas patyręs, kad dvaruose valstiečių vaikai mokomi lenkų kalbos, griežtu tonu įsakė gubernijų viršininkams sekti, kad jokių pretekstu nebūtų dėstoma lenkų kalba: "Pagaliau padaryti galą tokiam pasikėsitimui į pravoslaviją ir rusų tautybę, – pildant 23 kovo 1863 m. caro patvirtintas taisykles, kuriose nurodyta, kad pradžios mokyklose Vilniaus, Gardino, Minsko, Kauno, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijose būtų dėstoma tik rusų kalba, – ir nutarta, kad mokytojai šioms mokykloms būtų renkami ir tvirtinami valdžios švietimo vyriausybės, – įsakoma gubernijų viršininkams įpareigoti karinius apskričių viršininkus, taip pat apskričių ir miesto policijas, o ypačiai taikos tarpininkus, kurie dabar yra valdžios paskirti iš rusų kilmės žmonių vietoje buvusių lenkiškos kilmės tarpininkų, atleistų ir pašalintų nuo vietos, – kad šie valdininkai griežtai žiūrėtų, jog be pravoslaviškos dvasiškijos niekas nemokytų valstiečių, negavęs iš anksto tam tikslui leidimo iš švietimo vyriausybės; taip pat sektų, kad jokių pretekstu ir jokiose pradžios mokyklose nebūtų valstiečiams dėstoma lenkų kalba, o tose vietose, kur gyvena valstiečiai pravoslavai, kad

¹ Alekna A. 1. c. psl. 174.

² "Tiesos Kelias" Nr. 7–8. puosl. 344. past. 2. 1937 m.

visiškai nebūtų jie mokomi tikybos iš lenkiškų katekizmų”¹. Tačiau šis griežtas nuostatas turi palyginti švelnią pastabą lietuviams: “Kauno gubernijos Žemaičių apskrityje ir tose vietose, kur gyvena grynai lietuviai–žemaičiai, leidžiama, nepriklausomai nuo rusų kalbos, mokyti žemaičių kalbos, kaip vietinės tarmės, taip pat ir katekizmo šioje kalboje”². Ne kas kitas kaip Valančius turėjo atkreipti Muravjovo dėmesį į lietuvių kalbą pradžios mokyklose. Ne kartą jis buvo iškviestas į Vilnių tarnybiniais reikalais. Daug klausimų buvo aptarta asmeniškai ir duotas sprendimas žodžiu. Todėl mums nepavyko kalbamuoju klausimu užtikti archyvuose oficialaus susirašinėjimo. Tačiau mes neabejojame, kad Valančius vedė derybas su Muravjovu dėl lietuvių kalbos. Neįmanoma, kad griežtas rusų okupacinės valdžios šulas, kuriam rūpėjo visose Lietuvos gyvenimo srityse įgyvendinti rusiškąją idėją ir pravoslaviją, būtų susidomėjęs lietuvių kalba ir ėmęsis iniciatyvos jai palaikyti pradžios mokyklose. Tais laikais nebuvo kito Valančiaus masto lietuvių politikos, su kuriuo Muravjovas būtų šiek tiek skaitęsis.

Pats Valančius savo rašte, rašytame Vilniaus apygardos mokslo globėjui Kornilovui, norėjo pasakyti: “Mojo mnenije ot časti uže zasluživšeje na odobrenije jego Visoko Prevoschoditelstva G.Glavnogo Načalnika zdešnego kraja v otnošeniji k narodnym učiliščam”³. Šią vietą cituojame iš Valančiaus juodraščio, kuriame ji išbraukta. Matyt, ji buvo išbraukta, kai Valančius susivokė, kad jo rašto nuorašas gali patekti pačiam Muravjovui. Iš šios cituotos vietos matyt, kad šiuo klausimu buvo nuomonių pasikeitimo tarp Valančiaus ir Muravjovo. Tai patvirtina ir juodraštyje užsilikę projektai, kuriuos Valančius buvo sudaręs valdžios paparinėms ir Bažnyčios paparinėms mokykloms. Šiems projektams trūksta datos. Bet ją nesunku apytiksliai nustatyti. Kalbamuose projektuose yra pasakyta, kad pirmam žemaitiškam skaitymui siūloma knygutė “Prade”. Kadangi veikalo “Prade ir išsiplelimas kataliku tikieima” pirmoji laida pasirodė 1862 metų pabaigoje, o Muravjovo instrukcija mokyklų reikalui turi datą 1 sausio 1864 m., tai šis projektas ir Valančiaus susirašinėjimas su generalgubernatorium turėjo įvykti 1863 m. pabaigoje, nes Muravjovas, kuris pradėjo eiti generalgubernatoriaus pareigas 1863 m. gegužės mėn. 1 d., buvo pradžioje

užimtas sukilimo malšinimu. Jis galėjo tik į pabaigą 1863 m. užsiimti krašto administracijos reformavimu. Kaip tik 1863 m. rugsėjo 26–28 matome Valančių Vilniuje. Muravjovas jį specialiai iškvietė į Vilnių. Pirmoji Valančiaus kelionė pas garsųjį generalgubernatorių įvyko šiomis aplinkybėmis: 1863 m. liepos 14 d. Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas, vilniškio Muravjovo sūnus, apsilankė Varniuose. Valančius jį maloniai priėmė ir kuo puikiausiai nuteikė savo diplomatinio taktu ir pasižadėjimu parašyti savo vyskupijai aplinkraščių, atitinkantį susidariusią politinę situaciją. Nikolajus Muravjovas, sužavėtas Žemaičių vyskupo asmenybe, tuojau kuo palankiausiai raportuoja savo tėvui, Vilniaus generalgubernatoriui. Vilniškiam Muravjovui, gavusiam iš savo sūnaus tokį gražų atsiliepimą, kilo noras asmeniškai pasimatyti su Valančiumi, jam padėkoti už aplinkraščių ir pasitarti krašto reikalais. Atsilankęs Vilniuje, Valančius tiek paveikė Muravjovą, kad tarp jų dviejų užsimezgė draugiški santykiai. Tą draugiškumą pajuto politiniai sukilimo nusikaltėliai, kurie kaip matant apspito Valančių, prašydami jo tarpininkauti ir užtarti pas Vilniaus generalgubernatorių. Žemaičių vyskupas visus, kurie tik pas jį kreipdavosi, stengėsi užtarti. Charakteringas yra jo raštas (1863 m. lapkričio 4 d.) dėl areštuoto Felikso Kontrymo. Valančius prašo jį paleisti vardan sąžinės ir tarpusavio draugiškumo su Muravjovu. Savo prašymą Valančius labiausiai tuo motyvuoja, kad šis bajoras buvo jo nenuil tamu bendradarbiu žemaičių kalboje, kad jis esąs prie jo prisirišęs dėl jo žemesniojo luomo meilės ir kad su juo ilgus metus drauge dirbęs liaudies švietimo srityje⁴.

Muravjovai tik dėl to buvo susiartinę su Valančiumi, kad jie matė jį esant ne lenku, bet lietuviu. Rusai ieškojo po sukilimo Lietuvoje lietuvių ir buvo radę tik vieną Valančių. Deja, ši susiartinimą greit išardė rusų sugriežtinta pravoslaviškoji politika.

¹ Cylov V., Sbornik rasporaženij grafa Michaila Nikolajeviča Muravjova po usmireniju polskaho miateža v Sieviero-Zapadnyh gubernijach 1863–1864. Vilna 1866 psl. 153 s.

² Ibid. psl. 154.

³ Kauno Metropolijos Kurija (toliau – KMK). Arch. 63 t. 67 lap.

⁴ Ten pat. 73 t. 82. lap.

Rodos, pateiktų duomenų užtenka išreikšti nuomonei, kad Valančius 1863 m. 26–27 rugsėjo Vilniuje asmeniškai prašė Muravjovo palaikyti lietuvių kalbą. Pačiame pastabos tekste, kuris kalba apie lietuvišką katekizmo dėstymą, žymu dvasiškio įtaka. Nes pasauliečiui, ypačiai pravoslavui, katekizmo mintis savaime nebūtų atėjusi į galvą. Tik Valančiaus prašomas Muravjovas į savo instrukciją įdėjo minėtą pastabą dėl lietuvių kalbos pradžios mokyklose.

Pats parapinių mokyklų projekto turinys yra įdomus. Iš jo gyvai ryškėja Valančiaus lietuviškas nusistatymas.

Žemaičių vyskupas reikalavo, kad valdžios įsteigtose mokyklose:

- 1) Tikyba dėstyti vietos klebonas arba jo vikaras žemaičių kalba.
- 2) Vadovėliu siūlomas Zenovičiaus katekizmas, parašytas žemaičių kalba, ir Senojo bei Naujojo Įstatymo istorijos, parašytos Valančiaus.

- 3) Parapinių mokyklų mokytojai būtinai turi mokėti žemaičių kalbą ir be dalykų, dėstomų pagal nustatytą programą rusų kalba, save įpareigoja taip pat mokyti vaikus žemaitiško rašto.

- 4) Pirmam žemaitiškam skaitymui siūloma knygutė pavadinimu: Prade¹.

Bažnytinių parapinių mokyklų projektas yra šis:

- 1) Bažnytinėse pradžios mokyklose vaikai mokomi skaityti rusiškai ir žemaitiškai.

- 2) Mokytojais šioms mokykloms skiriami bažnyčios tarnai: varpininkas, zakristijonas; o jeigu jie nėra tinkami, klebonas renka šiam tikslui tinkamą asmenį, kuris moka gerai skaityti ir rašyti rusiškai ir žemaitiškai.

- 3) Algą mokytojui moka pagal susitarimą su klebonu vaikų tėvai.

- 4) Tikyba dėsto žemaičių kalba pats klebonas arba jo vikaras.

- 5) Vadovėliais tikybai dėstyti siūloma pradedamasis katekizmas, esąs žemaitiškuose elementoriuose, Zenovičiaus veikalas, o šventajai istorijai – Valančiaus knygutės.

- 6) Žinias apie mokinių skaičių bažnytinėse parapinėse mokyklose, lygiai ir apie jų pažangą moksle, kasmet suteikia klebonas vyskupui, kuris jas siunčia švietimo vyriausybei pagal priklausomumą.

- 7) Pirmajam skaitymui, išėjus elementorių, siūlomas Valančiaus veikalas pavadinimu: Prade².

Teisybė, rusai buvo susirūpinę lietuvių kalbos palaikymu. Vilniaus mokslo apygardos globėjas kunigaikštis Širinskis–Šichmatovas savo referate apie Šiaurės Vakarų krašto savybes 1862 m. 14 balandžio rašė švietimo ministerijos vadovui A.V.Golovninui: “Katalikų gyventojams reikia tikyba dėstyti vietine kalba: Žemaitijoje – žemaičių, Baltgudijoje – baltgudžių, bet jokiū būdu ne lenkų kalba. Kiti dalykai dėstomi rusų kalba. Žemaitijos mokyklose leista mokyti žemaitiškai skaityti ir rašyti”³. Tačiau praktikoje išėjo kitaip. Kol dar valdė Muravjovas, tai bent jo minėtos instrukcijos pastabos antroji dalis (“leidžiama mokyti katekizmo žemaičių kalba”) buvo pildoma. Rusų valdžia, uždariusi parapines mokyklas ir įsteigusi savąias, ne tik kad nemokė lietuvių kalbos, bet, viešpataujant fon Kaufmanui, ir kunigus vertė dėstyti tikyba rusiškai. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Kornilovas pasirūpino atlitografuoti trumpą Rymo katalikų katekizmą ir šventąją istoriją rusų kalba. Generalgubernatorius fon Kaufmanas įsakė šį katekizmą vartoti vadovėliu ir tikyba dėstyti būtinai rusų kalba visose Vilniaus mokslo apygardos pradžios mokyklose. Žemaičiams padaryta tik maža išimtis: Žemaičiuose, kur žmonės dar ne visur suspėjo susipažinti su rusų kalba, galima leisti katekizmą dėstyti pradžios mokyklose žemaičių kalba, bet ne kitaip, kaip kiekvienu atskiru atveju pradžios mokyklų direkcija, prijungdama vietos taikos tarpininko nuomonę, turi prašyti Vilniaus mokslo apygardos globėjo leidimo⁴. Vadinasi, praktikoje buvo aiškiai siekiama ligi minimumo susiaurinti Muravjovo suteiktą lietuvių kalbos laisvę ir netgi ją visiškai paaukoti rusiškosios politikos idealui.

Taikos tarpininkai ir švietimo žinybos valdininkai, vyriausybės liepiami, versdavo kunigus tikyba dėstyti vaikams rusiškai. Valančius, kaipo Žemaičių vyskupijos vyskupas ir vienintelis

¹ Ten pat. 58. t. 497 lap.

² KMK. Arch. 58 t. 497 lap.

³ Корниловъ И., Русское Дѣло въ Сѣверо-западномъ Краѣ. С. Петербургъ 1901. psl. 20.

⁴ KMK. Arch. 58. t. 398–399 lap.

lietuvių tautos atstovas rusų valdžios akivaizdoje, stengėsi visomis jėgomis ginti šventas savo tautos teises nuo priešų pasikėsinimų. Jis įrodinėja generalgubernatoriui fon. Kaufmanui rusų valdžios reikalavimų neracionalumą motyvuodamas tuo, kad lietuvių gyventojų vaikai stoja į mokyklą nė žodžio nesuprasdami rusiškai. Todėl jie visiškai nesupranta tikybos, dėstomos šia kalba. Visi kunigų darbai ir pastangos eina niekais. Negalima tikėtis, kad toks tikybos dėstymas pradžios mokyklose būtų ateityje naudingas; nes kol mokiniai tiek susipažįsta su rusų kalba, kad galėtų suprasti tokį sunkų dalyką, kaip kad yra tikyba, jie jau baigia mokslą ir išeina iš mokyklos, o į jų vietą stoja nauji mokiniai, nesuprantantieji rusų kalbos. Tuo būdu religinio vaikų auklėjimo atžvilgiu nebūsią jokios pažangos. "Todėl Jūsų Ekscelencijos pirmtakas instrukcijoje apie pradžios mokyklas nutarė tose vietose, kuriose gyventojai grynai lietuviai, tikybą galima dėstyti lietuvių arba žemaičių kalba. Iš to, kas pasakyta, eina išvada, kad įvestoji rusų kalba į tikybos dėstymą pradžios mokyklose neatitinka tikrų besimokančios jaunuomenės reikalavimų, o drauge nesutinka ir su Monarcho valia, apreiškta aukščiausiam reskripte ponui ministerių komiteto pirmininkui. Iš šio reskripto aiškėja, kad mūsų Šviesiausias Viešpats Imperatorius nori, jog krikščionių mokslo pradai giliai įleisti šaknis į jaunosios kartos širdį. Be to, Dievo ir Bažnyčios įstatymai mus įpareigoja šiam darbui"¹.

Fon Kaufmanas, būdamas uolus rusinimo politikos reiškėjas, neatsižvelgė į Valančiaus pamatuotus išdėstymus. Jis per Kauno gubernatorių atsakė: pats belankydamas pradžios mokyklas, asmeniškai įsitikinęs, kad mokiniai, išbuvę metus mokykloje, gerai suprantą rusiškai ir sugebą dėstomą dalyką išmokti šioje kalboje. Todėl jis randąs esant reikalingu daiktu, kad kunigai tiksliai laikytųsi jau nurodytos tvarkos, t.y. naujai įstojusius vaikus turį mokyti poterių lietuvių arba žemaičių kalba, o antrais metais esą įpareigoti dėstyti tikybą pagal rusų vadovėlį. Išimties keliu esą leidžiama tik ten dėstyti lietuviškai, kur pasirodysią, kad vaikai tikrai nesuprantą rusų kalbos, bet ne kitaip, kaip kiekvieną kartą gavus atskirą švietimo vyriausybės leidimą².

Rusų sugriežtintos nutautinimo pastangos susidūrė su lietuvišku tvirtu atsparumu. Iš šio susidūrimo kilo ilgametė kova, kuriai

kunigija, didvyriškai pasiaukodama, garbingai vadovavo. Šioje kovoje lietuviškąją vėliavą iškėlė vyskupas Motiejus Valančius. Lietuvių ištvermingas pasipriešinimas rusų mokyklinei politikai sudaro vieną iš įdomiausių lietuviškojo darbo epizodų tiek Valančiaus, tiek ir vėlesniais laikais. Išsamesnis šios kovos nagrinėjimas išeina iš mūsų darbo rėmų³.

[Tiesos kelias, 1938. Nr. 4. P. 203–212.]

***

Kai rusų valdžia 1864 m. sumanė įvesti rusų kalbą į religijos dėstymą gimnazijoje, Valančius darė žygių, kad Kauno gubernijos gimnazijose tikyba būtų dėstoma ne rusiškai, bet lietuviškai. Deja, Žemaičių vyskupo pastangos liko be vaisių. Jo sumanymą įvykdyti neleido rusų valdžia, kuri despoto jėga visur bruko vietos gyventojams nekenčiamą rusų kalbą.

Jeigu rusų valdžia tais laikais būtų Valančiaus paklausiusi ir į gimnazijas įvedusi lietuvių kalbą, tai, be abejo, lietuvių tautinis atgimimas būtų labiau sustiprėjęs ir pasireiškęs greitesniu tempu. Juk tada gimnazijose ėjo mokslą daugumas bajorų kilmės vaikai. Labai galimas daiktas, kad mūsų bajorija per lietuviškąją tikybos dėstymą, būtų labiau suartėjusi su lietuvių kalba ir galutinai nepametusi ryšių su liaudiškuoju tautos kamienu. Gal būtume susilaukę ne vien liaudiškos, bet ir bajoriškosios inteligentijos tautinio atgimimo visoje pilnumoje.

Mūsų oponentai galėtų mums pasakyti: teisybė, Valančius stengėsi įvesti tikybos dėstymą lietuvių kalba, bet tai darė ne lietuviško patriotizmo sumetimais; jis norėjo nusikratyti rusų kalbą. Į tai atsakom: jeigu tik Valančius būtų buvęs lenkiško nusistatymo vyskupas, tai jis jokių būdu nebūtų sutikęs su lietuvių kalbos įvedimu, nekalbant jau apie jo paties iniciatyvą ir pastangas tuo reikalu. Lietuvių kalba lenkui visada buvo pajuokos objektas ir pagoniškumo pėdsakas, kurį esą reikia išnaikinti.

¹ KMK. Arch. 58 t. lap. 389–390.

² KMK. Arch. 58 t. 401 lap.

³ Plačiau norintiems susipažinti su šiuo klausimu rekomenduojam skaityti Dr. J. Matuso rimtą studiją: "Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas", Kaunas 1937. Autoriaus darbas yra giliai pagrįstas archyviniais šaltiniais.

Tai patvirtina gretimųjų Lietuvos vyskupijų pavyzdys. Ir Vilniuje, ir Seinuose nematome tais laikais nė vieno vyskupo lenko, kuris būtų pabrėžęs lietuvių kalbos teises. Į tikybos dėstymą rusų kalba vienaip reagavo Valančius, kitaip - pastarųjų vyskupijų ordinai: šie vyskupai visai neatsižvelgė į lietuvių kalbos reikalingumą; jie netgi nenorėjo žinoti, kad jų vyskupijose yra žymi lietuvių dalis.

4. Valančius, išėjęs iš lietuviškosios liaudies, visą laiką rūpinosi josios gerove. Aukštesnysis bajoriškasis luomas jam neimponavo ir jis tiek juo nesižavėjo, kiek žavėjosi vėlesnieji vyskupai - Baranauskas ir Paliulionis. Todėl šiuo luomu jis per daug ir nesi-domėjo. Jis buvo jam lyg ir svetimas. Visas Valančiaus dėmesys buvo nukreiptas į lietuviškąją liaudį. Jeigu inteligentas, gilaus proto mokslininkas, iškilęs į bažnytinės hierarchijos viršūnę, neima savo veiklos objektu inteligentinio sulenkėjimo bajoriškojo luomo, o glaudžiasi prie lietuviškosios niekinamos liaudies, kuri stovi viso jo viešojo gyvenimo veikimo programos centre, tai nesunku spręsti, kad tas Bažnyčios vyras savo tautine bei politine orientacija esmingai skyrėsi iš daugelio kitų savo amžininkų. Ši jo skirtinga, aniems laikams labai pažangi ir originali orientacija suponuoja jo lietuvišką patriotinį krikščionišką nusistatymą, kuris ir davė linkmę visiems jo darbams.

Valančius, sėkmingai įgyvendinęs blaivybės idėją lietuviškoje liaudyje, rūpinasi toliau ją dorinti ir kelti aukšty. Liaudžiai šviesti jis buvo sumanęs leisti periodinį lietuvišką savaitraštį "Pakelewingas". 1859 m. vasario 21 raštu Nr. 496 jis išdėsto savo sumanymą vidaus reikalų ministeriui ir prašo leidimo lietuviškam periodiniam laikraščiui: "Be abejo, Jūsų Ekscelencijai yra žinoma, kad Kauno gubernijos valstiečiai visiškai atsisakė svaiginamųjų gėrimų. Liaudžiai, išsilaisvinusieji iš žemiausio geidulio, yra reikalinga dorinė įtaka, kuri galėtų ją palaikyti einančią susitūrėjimo keliu ir suteiktų jai vieton pirmųjų šlykščių smagumų kilnesnį patenkinimą, gaivinantį protą ir širdį. Rusų tauta ir latviai turi savo laikraščius ir įvairios rūšies periodiškai leidžiamas brošiūras, kurie patenkina šį reikalą. Bet žemaičiai ir lietuviai, kurie taip pat sudaro maloningo viešpaties imperatoriaus ištikimų valdinių dalelę, iki šiol neturi tokio organo, kuriuo galėtų naudotis atitinkamai savo padėčiai švietimo vaisiais. Todėl sumaniau

nuolankiausiai iškelti šį trūkumą Jūsų Ekscelencijai pilnai įsitikinęs, kad Jūs, Maloningas Pone, atkreipsite palankų dėmesį į šį dalyką ir neatsisakysite suteikti savo aukštaviršininkiško pritarimo mano planui, kuris šitoks yra: Mano tiesioginė priežiūra įsteigti redakciją brošiūrėlės, savo rūšies laikraščelio, kurio vienintelė paskirtis, kaip iš prijungiamos programos jūsų Ekscelencija malonės matyti, būtų skleisti naudingas dorines ir liečiančias ūkiškąjį valstiečių būvį žinias. Aš gyvenu viltimi, kad Jūsų Ekscelencija rasite mano planą naudingą ir mane pagerbsite palankiu pranešimu apie aukštaviršininkišką iš Jūsų pusės, Maloningas Pone, leidimą ir pritarimą.

Vykdamas šį planą yra vienas nepatogumas, kurio pašalinimas pareis nuo Jūsų Ekscelencijos sutikimo, būtent kad spausdinant brošiūrėles cenzūra būtų man pačiam pavesta. Aš nuolankiausiai to prašau, Maloningas Pone, dėl to, kad nelengva rasti cenzorius žemaičių kalbai, nes ši kalba yra žemesniojo luomo kalba ir svetima netgi čionykščiams mokytiems. Iš savo pusės drįstu įtikinti Jūsų Ekscelenciją, kad valdžios pasitikėjimas bus šventai laikomas¹.

To paties turinio raštu 1859 m. kovo 7 Nr. 661 Valančius kreipėsi į generalgubernatorių Nazimovą, prašydamas paremti lietuviškojo laikraščio leidimo sumanyimą: "...prijemliu smelost pokornejše prosit Vaše Visokoprevoschoditelstvo ne otkazat so svojei storoni Visokonačalničjego sodejstvija v odobrenii moego plana"².

Įsižiūrėję į sumanyto laikraščio programą, matome, kad Valančius siekė savo tautai trijų dalykų:

1. ją katalikiškai sureguliuoti ir sudorinti,
2. kelti jos materialinį gerbūvį ir,
3. stiprinti josios tautišką sąmonę. Todėl jis buvo pasiryžęs pirmame skyriuje rašyti apie žmogaus pareigas Dievui, artimui ir pačiam sau, spausdinti ištraukas iš Senojo bei Naujojo Įstatymo Šv. Rašto ir jų aiškinimus, taip pat bažnytinius himnus. Antrame skyriuje buvo manęs redaguoti agronominius dalykus, susijusius su valstiečių ūkiu, ir straipsnius iš gamtos mokslų. Lietuviškiems dalykams buvo sumanęs skirti net du skyrius, kuriuose ketino

¹ KMK. Arch. 56 t. 738 lap. pagal juodrašį.

² Ten pat, 56 t. 739. lap.

duoti žinių iš geografijos ir istorijos, ypačiai gimtojo krašto istorijos, talpinti liaudies literatūros dalykus, kaip antai: liaudies dainas, pasakas, patarles ir mįsles¹.

Žinios apie projektuojamąjį Valančiaus laikraštį buvo plačiau pasklidusios. Ypačiai šiuo klausimu interesavosi tų laikų lietuviai patriotai, kuriems rūpėjo lietuvių tautos kėlimas. Simonas Daukantas, sužinojęs apie Valančiaus sumanymą, rašo iš Svierlavos Napoleonui Praniauskui; departamento valdininkui Švietimo ministerijoje Petrapily, kad praneštų Valančiui apie formalumus gauti laikraščio leidimui².

Praniauskas, išdėstydamas, kuria instancijų tvarka reikia daryti žygius, džiaugiasi Valančiaus sumanymu ir linki jį laimingai realizuoti. Valančius, per vėlavę gavęs Praniausko instrukciją, negalėjo ja pasinaudoti. Kadangi numatytas redaktorius Akelevičius, pradėjęs klabinti nuo Vilniaus, nieko nelaimėjo, tai Valančius savo sumanymą jau iškėlė vidaus reikalų ministeriui, o generalgubernatoriaus Nazimovo prašė jį paremti. Valančius apie tai pranešė Praniauskui ir dėkojo jam už malonų bendradarbiavimą gauti leidimui projektuojamam žemaičių laikraštėliui, kuris esąs labai reikalingas liaudžiai, ypač kai ji, išsižadėjusi svaiginamųjų gėrimų, reikalauja kilnesnio patenkinimo. Baigdamas savo laišką vyskupas prašo Praniauską budėti dėl šio sumanymo įvykdymo, ir jeigu jam pavyksią jį įvykdyti, jis laimėsias didelį savo viengencių dėkingumą³.

Deja, rusų valdžia buvo priešinga lietuvių tautos kultūriniam kilimui. Todėl Valančiaus sumanymą ir prašymą jį sutiko nepalankiai ir palaidojo savo archyvų dulkėse. Visai teisingai rašė Ugenskis: "Labai malonu girdėti, kad dori žemaičiai išsižadėjo jiems pragaištingos degtinės. Dieve duok, kad visada taip būtų. Bet vargšai apsigaus laukdami už tai malonių iš valdžios, kuri aiškiai pati remia šios ir kitų paleistuvysčių plėtimąsi. Nabaštiks Mikalojis lubiedawo sakyti: "Kuo daugiau muna padonijei gers ir paleistuvaus, tuo lengviaus bus man jeis walditi, kaip banda be prota ir iszminties". Savo makiavėlinės politikos vedama valdžia nepalankiai žiūri į dorų žemaičių blaivybę".

Teisybė, Vilniaus mokslo apygardos globėjas Kunigaikštis Širinskis-Šichmatovas aukščiau minėtame rašte buvo Golovninui išsireiškęs už žemaitiškojo, Rusijai nepriešingo tautiškumo palaikymą

žemesniuose gyventojų sluoksniuose, ir šiam tikslui siekti buvo numatęs leisti laikraštį liaudžiai⁴. Tačiau tokie sumanymai liko tik popieriuje. Praktikoje buvo siekiama fizine ukazų prievarta įkvėpti gyventojams rusiškosios dvasios.

Jeigu palyginsime Valančiaus "Pekelwingo" programą su Pa-liulionio "Nedėldienio Skaitymai", išėjusiais 40 metų su viršum vėliau, tai pastebėsime, kad Valančiaus projektuojamo savaitraščio programa buvo nepalyginti patriotiškesnė: joje matome tėvynės istorijos ir liaudies literatūros skyrių, tuo tarpu kai "Nedėldienio Skaitymuose" dominuoja tik vienas grynai religinis momentas be mažiausios tautiškos patriotinės idėjos pėdsako.

5. Valančiaus lietuvišką susipratimą liudija ir tas faktas, kad jis pirmas lietuviškai rašė aplinkraščius savo vyskupijos kunigams. Pavyzdžiui, toks aplinkraštis buvo parašytas 1864 m. rugsėjo 14 d. kaip tik tuo laiku, kai rusai buvo pradėję žmonėse platinti pravoslaviškus paveikslus ir kryželius, kurių priėmimas pagal juose padėtą parašą reiškė pravoslavijos priėmimą. Šis Žemaičių vyskupo raštas dvelkia apaštališku uolumu. Kylant priespaudoms, jis ragina savo kunigus nepulti dvasia, bet melstis, pasitikėti Dievu ir rūpintis sau pavestų žmonių išganymu, kad jie jokių viliojimų nesiduotų atplėšiami nuo katalikų tikėjimo. Kunigai turi budėti, kad žmonės neimtų platinamų pravoslaviškų kryželių ir paveikslų. Toliau įsako kunigams rūpintis parapiinėmis mokyklomis ir budėti, kad vaikai "grynu pienu katalikų mokslo panietūs". Pagaliau ragina nesikišti į politinius pasaulinius dalykus, gerbti pasaulinę valdžią, bet už tai drąsiai atiduoti Dievui, kas yra Dievo ginant katalikų tikėjimą: "Kentėti už tikėjimą laikykite didžiausia laime, nesigailėdami dėl jo nustoti visų žemės turtų ir gyvybės, jeigu to Dievas nuo jūsų pareikalautų".

Šį įdomų aplinkraščių paduodam in extenso Valančiaus tarmėje ir rašyboje:

¹ KMK. Arch. 56 t. 740 lap.

² KMK. Arch. 56 t. 735-736. lap.

³ KMK Arch. t. 56. 737. lap.

⁴ Kornilov, 1 c. psl. 22.

Motiejus Kazimieras

Wołonczewski

Isz Diewa ir Apasztaliszka Sosta milestos

Wiskupas Žemajcziu

Milausiems Kunigams sawa

Wiskupistes

Paswejkiniamas Wieszpatieje

Tame laikė wisokiu nelaimiu, kuriomis Diewuj pasidaboje datirti musu kraszta, raszau pri Jusu, milausi Tarnaj Altoriaus, trokszdamas patwirtinti su Jumis riszi mažones Katalikiszkos, o par Jumis ir su awelems mana stipriaus susijungti musu Wieszpatieje Jezusie Kristusie.

Meldži. Jusu milausi, kad tarp wargiu prispaudimu szio swieta dwasia nenupułtomet, pakialkit akis aukštini pri Tiewa szwiesibiu, nuog kurio wisoks palinksminims ir pagialba plust. Non enim dedit nobis Deus Spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis. Ad Tim.

Su czista szirdi artinkites pri Altoriaus diel atprowinieima nekruwinos apieros Jezaus Pona, kad wietoj parjednoima užrustinto Diewa neužtrauktumet nauju debesiu Jo baisios rustibes.

Kurie negales susiwažiuoti ing wienu wieta ant Szwentu Re-kolekciju, tegul atbun kaip galedami po wienu arba po du, o amžinomis tejsibiemis duszes sawa sujudine i pasirokukiet su sanžynie sawa, kaip lig sziolej dirbot apej iszganima sawa ir pawestu sau duszi, kaip jeszkojot garbies Diewa, kaip tarnawot Iam, cui servire regnare est; o apczistijen duszes par pakuta kielkiet czistas rankas dangun su Majžieszi, kad iszspilditu kas paraszita ira pas Joela Pranasza: Inter vestibulum et Altare plorabunt sacerdotes ministri Domini et dicent: parce Domine, parce populo tuo, et ne des haereditatem Tuam in opprobrium.

Su atnauintomis duszies silomis imkiet iszguldinieti teisibes wieras Katalikiszkos ne paprastuse pamoksluse isz kuriu mažaj kan pelna praszcziokej, bet katokizmosie par klausimus ir atsakimus ajszkiej, prigulenczej, su stipra wiera ir karszta szirdieje mažone Diewa, kad apszwiesti amžinomis tejsibiemis wargdienej atbustu kaip isz miega ir twirtaj prisirisztu pri Szwentos Katalikiszkos wieras, nekoku wilawimu nedudamis nu anos atplieszti.

Klebonaj ir pardietinej Bažnicziu tegul atmen kad Ju pirma pawinastis ļaužiti duona dwasiszka sawa parapijonems ipatingai jej niera kam gieriaus ju užwaduti, kad par ju nedbałasti neisz-sipilditu žodej Ieremiosziaus pranasza: parvuli petierunt panem et non erat qui frageret eis. Pri ju teipogi prigul užwejza szkalku parapijos, je tur jausti, wajkaj czistu pienu Kataliku moksła penietus ir tikroj pabažnastej augtu.

Nesikiszkiat milausi pri to, kas pri szwentos wieros ne prigul, nes saka Apasztołs: nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit; atidukiet kas yra Ciesoriaus Ciesoriuj ir žmones weskiat ant kiala pakłusnuma ir paszenawones waldžios swietiszkos, mokikiet jus sakau su Szwentu Powilu: Principibus et potestatibus subditos esse dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse; bet wilej dransey be atžwałgos atidukiet Diewuj kas ira Diewa gindami tikra tikieima kataliku; kientieti už wiera už didžiausi paskajtikiet ļaime, nesigajledami del anos nustoti wisu žiames turtu ir giwibes, jeju to Dievas nu jusu parejkalautu; nes pasakie Iszganitojas: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, ipsorum est enim regnum coelorum. Jauskiat milausi, jei kad bemiegant nieprietelus duszies ne pasietu kukalu ant dirwos dangiszka Gaspadoriaus, kukalu sakau błoga tikieima ir darbu błogu. Swetimu szwentinibes ženklų križeliu, abrozelu tegul nieks nejema bijodams kad ing žabangus ne iklutu.

Wienu žodžiu baigiu, Jus patis kunegaj milausi ir aweles mana stipraj turiekieties Szwentos Katalikiszkos wieros, už wis ļabiaus brongindami tan Szwenta Škarba: nes kas pamaczis žmoguj norint wisa swieta nupelnitu, jej duszie sawa pražuditu, arba koki atmajna duos žmogus už duszie sawa! Sako Iszganitojus. Rasziau Warniusi Rugsieja 14 dienoj Warda Maryos 1864 metuse.

Matiejus Wiskupas

To raszto nereik žmoniems apskelbti bet patėms kunigams skajtiti. (KMK. Arch. 61 t. 644-645 ir 63 t. 78-79 lap.).

Buvo tokių kunigų, kurie, sekdami vyskupo pavyzdžiu, bandė susirašinėti su ganytoju lietuviškai. Čia reikia paminėti Žiobiškio kleboną kunigą F. Levickį, kuris į vyskupo lietuvišką aplinkraštį atsiliepė lietuvišku raštu. Kaip to laikų lietuviško susirašinėjimo pavyzdį skelbiam šį raštą in extenso:

Szwiesiausis Wiskupi Tiewy muna

Pildidamas walę Iomilistas Wiskupa ir žinodamas sawa pawinastę Klebona, o budamas labaj suspaustu nu wiresnibys, wajaunos kuri aki atwertą tur ant muna darba ir žinksnia, nes esu už kaltinika paskajtitu - diel rodima kiala iszganima ir pastiprinima wajkielu wieroj Szwętoj o labiausiej twirtas gala stoties wisa parmanont sawa wiera; padariau toki pariedka sawa parakwijoj, noriedamas rašta ir pawinaszczu krikszczioniszku iszmokiti:

Kieturiolika iszrinkau parakwijoj marczelgu, kurie pawini kožnas wienas turėti sawa daloj pawestoj jo užwejzdieimuj, mokitoju arba guwernoriu ir jam atadoti wisus wajkus, kad par žiema mokitū. Potam nu pradžios gawienis pabajgis kaledoti priimsiu pas sawi klebonijon ir patsaj su wargomistru mokisiu.

Par tun gal užsidengstu nu wiresnibys, o pažitka ton pati ir gal gieresni apturies, nes kožnas gales wajkas namie pawalgies atbiekti pasimokiti ir biednas pieminelis syrata greicziau pribus, nes marczelgom ir gaspadorem tokie dawiau paroda su prisakimu, kietu.

Patis tiewaj gieraj parmana diel ko tejp darau ir ant ko noriu prigatawiti, nes sunpotau kas lauk atejnoncziosi dienosi ir kas gala sutikti auguncziusius. Kad nej szalna gyjdra ne pakunstu tun nauji rasodna ir jauna.

Norint Iomilista raszy apej tad, wienok wiresniby graso sztropu. Teip apsimislijau ir teip padariau, kad wilkas butų sotus ir awis czieła.

Kaip Iomilistaj atsejna, tegul teip ir stojes. Lauksiu žodžia ir storiosius iszpilditi. Tegul bus wale ir riedas Szwiesiasy Iomilistas.

Katrie klebonaj ira neitaramis ir nepriwejzamis gal padaris senowiszkej. Asz to negalu diel persekioima, norints smierczy ir turmos nebijau ir ant wisa pagatawas.

Wiresniby musu wiel dabar esancioje ira didžej rusti ir kieta pri wisu riedū. Žodžiu sakunts kaip iszlyjžio tur suspaudusi.

Lauksiu žodžia jej bus Iomilistas łoskas.

Metusy 1864 – Kunigas F. Lewicki

Łapkiczia Mienisia 16 dienoj

Žiobiszkia

(KMK. Arch. 63 t. lap. 70).

Priešingosios nuomonės šalininkai, be abejo, pasakys: Valančius dėl to šį aplinkraščių rašė lietuviškai, kad Muravjovas buvo uždraudęs vartoti lenkų kalbą oficialiuose kurijos susirašinėjimuose. Į tai atsakom: Šis priekaištas būtų su pagrindu, jeigu Valančius būtų aiškiai atsidūręs prieš šitokią alternatyvą: arba rusiškai, arba lietuviškai rašyti, nes kitos išeities nėra. Tačiau taip nebuvo: jis turėjo dar trečią, daug palankesnę išeitį: mūsų atveju jis būtų galėjęs rašyti oficialiąja bažnytine lotynų kalba, kuri būtų nekliuvusi nei rusų, nei lenkų, nei lietuvių. Juk ir dabar ši kalba dar vartojama bažnytiniame susirašinėjime. O vis dėlto Valančius rašė lietuviškai, nepaisydamas to, kad jo vyskupijoje buvo daug kunigų sulenkėjusių. Ir tik atsidūręs prieš griežtą rusų valdžios reikalavimą vartoti visame oficialiame kurijos susirašinėjime vien rusų kalbą, vyskupas darė žygių, kaip esame aukščiau matę, gauti leidimą kai kuriuos raštus rašyti lotynų kalba.

Valančiaus lietuviškas aplinkraštis rusų valdžiai savo turiniu labai nepatiko. Mykolas Muravjovas pavedė Kauno gubernijos valdytojui savo sūnui Nikolajui išreikalauti iš Valančiaus pasiūlytinimą dėl dviejų aplinkraščių punktų: kuo remdamasis jis draudžia žmonėms įsigyti nekatalikų šventintus kryželius bei ikonas, skelbia kunigams, kad jų tiesioginė pareiga esanti prižiūrėti parapijines mokyklas, tuo tarpu kai pradžios mokyklos pagal valdžios parėdymus esančios išimtos iš Rymo-katalikų dvasiškijs subordinacijos; dvasiškai gali jose būti tik tikybos dėstytojais. Pažymėtina, kad nei vilniškis, nei kauniškis Muravjovas nekibo prie Valančiaus už tai, kad aplinkraštis buvo rašytas lietuvių kalba.

Valančiui, kaip katalikų vyskupui, virte virė kraujas, skaitant tokį rusų valdžios reikalavimą. Rusų vyriausybė pasitenkino savo atviromis pastangomis, kuriomis ji siekė Lietuvos gyventojams įkvėpti savo propaguojamą pravoslaviją, ji norėjo, kad katalikų vyskupas būtų tik jų prieškatalikiškos akcijos pasyvus stebėtojas. Žemaičių vyskupas nesivaržydamas drąsiai atkirto savo raštu, rašytu 1865 m. kovo mėn. Jis išdėstė rusų valdžios atstovams, kad jo, kaip dvasios ganytojo, pareiga esanti budėti dėl neliečiamybės ir saugumo dėsnių šv. tikėjimo, kurį išpažįsta jam pavestoji avidė, rūpintis josios papročių skaistumu, įkvėpti jai reikiamos klusybės Dievo ir valstybės įstatymams. Todėl, kilus

krašte sukilimui, nepaisydamas grasinimų, jis ganytojiškais laiškais smerkęs sukilimą, raginęs žmones laikytis ramiai ir klausyti valdžios; daug kartų įvairiose bažnyčiose pats asmeniškai sakęs pamokslus prieš riaušes, liepdamas žmonėms gailėtis už pasipriešinimą valdžiai. "Kai pasirodė žmonėse ikonos šventųjų, kurių Katalikų Bažnyčia nepripažįstanti, ir kryželiai, kurių priėmimas reiškia pagal ant jų padėtą parašą pravoslavijos priėmimą, tai lygiai tos pačios pareigos vedamas turėjau įspėti savo avidę nuo sugundinimo". Panašiai Valančius pasiteisino ir dėl religijos dėstytojų parapijinėse mokyklose¹.

Nemalonus buvo rusams Valančiaus pasiteisinimas, bet, matydami vyskupą esant teisų, nutilo.

[Tiesos kelias, 1938. Nr. 7-8. P. 503-515.]

***

6. Valančiaus lietuviškumą atitiko ir jo politinis nusistatymas. 1863 metų revoliucija buvo lenkiškųjų patriotinių pastangų darbas - siekimas restauruoti buvusiąją lenkų-lietuvių respubliką (rzeczpospolita). Žemaičių vyskupas nepritarė sukilimui. Jis, realisto praktiko protu vertindamas tų laikų politinę situaciją, nesidavė pagaunamas utopinės revoliucinės nuotaikos.

Nors insurgentai, anonimais grasindami, reikalavo, kad Valančius Bažnyčios vardu autorizuotų revoliuciją, tačiau jis kietai laikėsi savo nusistatymo ir nėjo civilinėje politikoje į opoziciją rusų valdžiai. Vyskupas griežtai skirdavo bažnytinius dalykus nuo valstybinių - bažnytinėje politikoje jis buvo atviras, nepalenkiamas ir nepermalduojamas rusų valdžios opozicionierius.

Sukilimo šalininkų nepasitenkinimas Valančiaus politikos kryptimi yra išreikštas viename anoniminiame rašte². Veikiausiai šį raštą bus parašęs kuris nors iš karštuolių kunigų. Autorius primena Valančiui šventą pareigą viešai ginti išniekintas šventoves: "Kaip mūsų krašto sūnus, kaip katalikas ir pusės milijono tikinčiųjų žmonių ganytojas turi pareigą viešai ginti išniekintą šventovę, smerkti skriaudas, padarytas dorai, garbingiems papročiams ir žmonių religiniams jausmams". Autorius, išdėstęs policijos piktinaudystes Kauno Šaryčių bažnytėlėje, karštai ragina Valančių sekti Vilniaus vyskupo pavyzdžiu. "Jeigu neturėsi Fijalkowskio drąsos ir atvirai nepasiskelbsi, kad vadovausi, jei neišeisi su žmonėmis

į lauką ir drauge su jais nesiūsi maldas pas Dievą, tai bent įsakyk uždaryti visas bažnyčias, nes dabar jose šeimininkauja ne kunigai, bet policija ir bjaurių visuomenės išmatų būriai, nes suterštuose altoriuose Dievas nepriims aukos!

Pagaliau jau paties šalto galvojimo ir žydiško apskaičiavimo sumetimais Tavo viešas pasirodymas sukilėlių pusėje, Ganytojau, yra būtinas. Kunigų žodžiais guodžiami žmonės garbingai iškentės akimirkos spaudą ir išters, o išverti reikia. Valdžia yra kvaila ir silpna; tai matome iš to, kad ji žemomis priemonėmis pradeda kariauti, norėdama save apginti, šaukiasi visuomenės padugnių pagalbos. Ištesėsime, nepalauš mus šiuo keliu einančius, valdžia turės atsakyti tos sistemos, kurios nesėkmingumą pati pripažino Lenkų Karalystėje. Kelias žinomas - tuo keliu perėjo visa Lenkų Karalystė, nuo Varšuvos ligi menkausio miestelio, ligi mažiausios parapijos. Vargas mums, jeigu kartą valdžią suerzinę, parodysime savo silpnybę ligi tokio laipsnio, kad netgi savo bažnyčių ir maldų nesugebam apginti. Turėdami rankoje baimės ginklą, valdžia nuolat jo griebsis. Atsiminkime, kad tarp mūsų ir valdžios atsivėrė nebeišmatuojama bedugnė. Pagalvok, Ganytojau, apsvarstyk, perskaityk laikraščius, paklausk, kaip visoje Europoje bruzda tautų banga, kaip visur dreba galiūnai, ryškis ir pasirodyk viešai". Tokiu tonu rašė pagautasis revoliucinės dvasios. Valančius šiam raštui nebuvo abejingas. Jis darė žygių rusų valdžioje, ir, kaip iš jo susirašinėjimo su Kauno gubernatorium matyt, jis protestavo prieš bažnyčių profanavimą. Tačiau tiek reagavo, kiek buvo reikalinga ginti gryniems Bažnyčios interesams. Į tų dienų politinę sferą jis visai nesikišo.

Kaip tautiniu atžvilgiu Valančius visiškai nesijautė esąs lenkas, taip ir savo valstybiškai politiniu nusistatymu jis labai aiškiai išsiskyrė iš savo amžininkų. Būdamas sausas realistas-praktikas, jis netikėjo lenkų katalikiškos valstybės atgijimu. Tą netikėjimą išreiškė savo rašte "Katalikų Bažnyčios vargai Lietuvoje ir Žemaičiuose" sakydamas: "Kad Lenkai atgytų ir vėl karalystę įgytų,

¹ KMK. Arch. 63. t. lap. 81.

² KMK. Arch. 61 t. 123-124 lap.

sunku yra tikėti¹. Žinoma, neįmanoma iš Valančiaus reikalauti, kad jis tais sunkiais laikais būtų tikėjęs Lietuvos valstybės susikūrimo galimumu, jeigu 50 metų vėliau apie tai dar niekas nė sapnuoti nesapnavo. Valančiui imponavo tolerantesnės Vakarų valstybės. Jau "Žemaičių Vyskupystėje" jis reiškia simpatijų prancūzams palankiai atsiliepdamas apie prancūzmetį Žemaičiuose. Tačiau aiškiausiai atskleidžia Valančiaus politines pažiūras jo raštas "Katalikų Bažnyčios vargai Lietuvoje ir Žemaičiuose". Kunigo Sabermann'o lūpomis Valančius sako savo viengėnčiams: "Ateinate jūs ne kartą į Tilžę ir Klaipėdą, matote, kaip pas mus viskas eina gerai, niekas tikėjimo nekušina, niekas katalikų nepersekioja, niekas neima iš jų bažnyčių. Teisybė visuose dalykuose yra didžia; žmogus nekaltas ir išdą užmokėjęs nei vieno nesibijo ir niekas negali jam išplėsti nei vieno skatiko. Jeigu vis tai jums tinka, siųskite suplikas, arba prašymus pas mūsų galingą karalių Wilhelmą; tai melskite, kad jūsų kraštą užimtų į savo valdžią. Tas ponas yra išmintingas, teisingas, geras ir mylįs savo žmones"².

Vadinasi, Valančiaus noras buvo pakeisti nelemtą rusiškąjį jungą švelnesniu Prūsų karaliaus viešpatavimu. Ano meto politinė Lietuvos situacija nejučiomis pakreipė Žemaičių vyskupo žvilgį į Vakarus, kuriuose jis norėjo rasti pagalbos prieš rusų imperializmo spaudimą. Ir vėliau panaši mintis nebuvo svetima. Popiežius Leonas XIII Vilniaus vyskupo Zvieravičiaus ištrėmimo proga galvojo pavesti Rusijos katalikus globoti Kaizeriui Wilhelmui, kaip kad prancūzai globojo katalikus Turkijoje.

7. Toliau Valančiaus lietuviškumui įrodyti galima kaip argumentą panaudoti ir jo kalbą, pasakytą žemaitiškai katedroje 1866 m. gegužės 8. Teisybė, šią kalbą Valančius sakė rusų valdžios verčiamas. Todėl joje išreikštų politinių pažiūrų, kaipo padiktuočių fizinio būtinumo, negalima laikyti jo vidinių įsitikinimų vaisiumi. Tačiau kai kurie šios kalbos motyvavimai aiškiai parodo jį esant lietuviu. Pavyzdžiui, jis sako: "Nuo senų laikų, būdami lenkų įtakoje, ir mes lietuviai su žemaičiais, kurie norime sau pripažinti pastovesnį protą, persiėmėm klaidingais dėsniais, ypačiai aukščiau vertindami lenkų kalbą už mūsų gimtąją lietuvių, ir pasisavinom lengvą būdą, lankstomą naujoviškumo vėjų".

Valančiaus kanceliarijos archyve randame šią kalbą parašytą paties Valančiaus ranka lenkų kalba. Yra vienas lietuviško vertimo egzempliorius rusų transkripcijoje ir vienas egzempliorius rusų vertime. Kadangi ši kalba rašyta paties Valančiaus lenkiškai, tai ją ir paduodam originalo kalba:

Wciągu lat siedmnastu zajmując się interesem zbawienia waszego zawsze miałem na widoku i dobro wasze doczesne. Jak mi się ten trud udał samiście widzieli. Byliśmy poprawili kościoły zaprowadzili moralność i poznanie wiary, najwięcej przez zaprowadzenie szkółek parafialnych. Oddychaliśmy swobodnie. Najjaśniejszy Pan był na nas łaskaw, nikt się nie dotykał interessu wiary naszej, wszystko szło pomyślnie.

Lecz kto nas zbił z tego pomyślnego toru? I niechcąc przyznać się musimy, że my sami. Od dawnych czasów zostając pod wpływem polskiego elementu, i my litwini ze żmudzinami, którzy chcemy sobie przyznać umysł stalszy, przejęliśmy się fałszywemi zasadami, zwłaszcza we względzie wyżej stawienia polskiego języka nad nasz przyrodzony litewski, i przyswoiliśmy charakter lekki lada wiatrem nowości poruszający się. Wszak to od nich byliśmy przyjęli owe te żaloby i owe dziwaczne śpiewy po kościołach. Przewidywałem, czem te nowości grożą, i gdzie tylko mogłem i jak mogłem starałem się przeszkodzić. Ale daremne były usiłowania.

Niedoświadczona młodzież nasza zajęła grozne miejsce, nie mogliśmy działać tak śmiało, jak byliśmy obowiązani. Wielu nawet z duchownych zaczęło wyłamywać się z pod winnego posłuszeństwa naprzód władzy duchownej, potem i cywilnej.

Jestem tego przekonania, że wielu z księży poszło do lasu dla tego tylko, ażeby mnie się nie lękać i dogadzać swym namiętnościami. I w rzeczy samej prawie sami tylko głośni z niegodziwego

¹ Valančius M., Maskoliams katalikus persekiojant, surinko ir paaiškino doc. J. Tumas, Kaunas 1929 m. psl. 76.

² Wołoczewskis Motiejus I, Zemaitių Wiskupiste, Wilniuj 1848. psl. 20-21. - Kai kurios "Zemaičių Vyskupystės" veikalo vietos rusams labai nepatiko; žiūr. „Нѣскольکو словъ о жмудскихъ народныхъ книгахъ („Вѣстникъ Западной России" 1865. X. II. psl. 154.5.).

postępowania poszli do powstania. Jaki ich udział spotkał, sami wiecie. Zdaje się, że Pan Bóg użył tego środka dla oczyszczenia kleru. Niemasz dziś ich, bo wszyscy się udalili z dyecezyi.

Lecz kiedy mówię o księżach wnet zwracam uwagę na ciebie narodzie pracowity. Wszakże wy to zostaliście przez szczególną łaskę Boga i najwyższego monarchy swobodą i nadzieleni ziemią, wy najwięcej obowiązani byliście i jesteście pokazać wdzięczność rządowi, a jednak nie jeden i z was należał do powstania.

Te występki nasze jakie za sobą pociągnęły nieszczęścia? Oto najpierwsze i największe utracenie łaski Monarchy, chcącego lud swej władzy poddany widzieć w pomyślności. Sciągnęliśmy niechęć na osoby stanowiące pierwszeństwo w społeczności. Obywatelstwo w rzeczy samej najwięcej się przeniewierzyło i najwięcej ucierpiało.

Z żalem wyznać muszę, że należenie do powstania Księży nie im samym tylko zaszkodziło. Przez ten postępek swój przedstawili w oczach rządu nawet największą wiarę naszą w nędznej postawie. Z tąd to i reszta duchowieństwa wystowiona jest na pewny rodzaj niechęci. Gdy tem czasem wiara katolicka głosi wszędzie szczere posłuszeństwo władzy. Wyraźnie mówi, że niema innej władzy tylko od Boga, i kto tej się sprzeciwia, rozporządzeniu Bożkiemu się sprzeciwia.

Ale miłe dziatki moje mamy w Bogu najlitościwszym Monarsze nadzieję, że prędzej lub później miną fatalne skutki powstania. Jak przeto mamy uzbroić się nadal przeciwko podobnym wypadkom?

Otóż raz nazawsze wyrzec się tej nadziei, że kiedyś będziemy oddzielnym narodem, Rossyi niepodległym. Nienaśladować nigdy dawnych sąsiadów naszych Polaków w ich lekkomyślności, niech interessa swoje prowadzą, jak chcą. Będąc zaś częścią nieoddzielną Rossyi, uczmy się języka rosyjskiego, niezapominając jednak naszego ojczystego, litewskiego lub żmudzkiego. Uznajmy ruskich za bracią naszą i pokochajmy ich.

Wiem najmilsze dziatki, że się trwożycie o całość świętej wiary naszej katolickiej. Porzucicie to, gdyż wiem, że oni kościołów naszych zamykać lub na inne wyznania zabierać nie będą, ani prześladować nas z powodu wiary nie myślą. Za tem przez stałą wierność rządowi Rossyjskiemu starajmy się odzyskać dawne zaufanie a z tem wróć

się i dawne czasy, dawna łaska Naj. Monarchy i dawna przychylność russkich dla nas. Co kiedy zobaczymy, szczerze się pocieszymy. Pokój Boży niech będzie z wami. Amen.

KMK. Arch. 63 t. 312-313 lap.

8. Nesugriaunamas argumentas įrodyti Valančiaus lietuviškam nusistatymui yra grafo Kossakovskio liudijimas. Savo atsiminimuose jis šitaip rašo apie vyskupą Valančių: "Buvo tai garbingas žmogus ir uolus kunigas, rūpinęsis savo tikinčiųjų sielų gerove. Šiek tiek buvo chlopomanas, platino lietuvių kalbą žmonėse ir džiaugėsi pas juos dideliu populiariumu.

Santykiuose su valdžia pasižymėjo didele pilietine drąsa ir atvirumu. Buvo žinomas savo drąsiais atsakymais. Kai vieną kartą vietinis gubernatorius pradėjo jį įtikinėti, kad jis iš gerų šaltinių žinąs, būk. Šv. Čenstachavos Mergelė kitados buvusi pravoslaviška, vyskupas jam atsakė: "Labai stebiuosi, kad jūs, mano ponai, pasilikote pravoslavais, jeigu Švenčiausioji Mergelė kitados perėjo iš pravoslavijos į katalikybę". Kai 1864 m. keli lietuviškųjų gubernijų dvarininkai buvo priėmę pravoslaviją, generolas Muravjovas pasakęs Valančiui: "O kas, vyskupe, mūsų pravoslaviškas tikėjimas plečiasi". "Dėkui Dievui, nes per tai mūsų šv. katalikiškas tikėjimas valosi", – atsakė garbingas ganytojas.

Neįmanoma išpasakoti visų anekdotų, paplitusių apie vyskupą Valančių.

"Būdamas svečiuose Lidokiuose, prikaišiojo gausiai susirinkusiems bajorams, kad jie nekalba lietuviškai. Mane įkalbinėjo stoti į seminariją, bet be pasekmių, nes niekad neturėjau pašaukimo į dvasinį luomą"¹.

Iš tikro Valančius turėjo būti aukštame laipsnyje susipratęs lietuvis, jeigu jis drįso gausiai susirinkusiems Lietuvos aristokratams prikaišioti, kad jie nekalba lietuviškai. Klausimas, ar šiandien panašiose sąlygose kuris nors iš mūsų patriotų galėtų tai padaryti.

Turėdami prieš akis išdėstytus argumentus, laikome vyskupą Valančių susipratusiu ir karštu lietuviu, kurio lietuviškasis uolumas

¹ Stan. Kaz. Kossakowski, Pamiętnik I 1837–1862 m. (Autorius mirė 1905 m. Rankraštis buvo pas Kossakovskių giminę. Nežinia, kur jis dabar yra).

pasireiškė ne tiek žodžiais, kiek tyliu, išstvermingu, ilgu darbu. Todėl neskiriam daug svarbos prof. Janulaičio aprioriniams tvirtinimams. Priešingai, labai stebimės, kad gerbiamas profesorius kaipo mokslininkas, kalbėdamas istoriško objektyvumo vardu, pats savo apodiktiskais tvirtinimais stoja į griežtą antitezę istoriškai tikrovei.

Kaip kitados apie vyskupą Giedraitį, taip vėliau ir apie Valančių spietėsi lietuviai veikėjai ir literatai. Prieš 1863 metų revoliuciją visu tempu reiškėsi lietuviškasis gyvenimas blaivybės ir švietimo sąjūdžiu. Šio viso gyvenimo spiritus movens buvo vyskupas Motiejus. Ši plataus masto asmenybė mokėjo suderinti tuolaikiniame lietuviškajame gyvenime viduramžių katalikiškos asketikos idealą su antikiniu Eladės humaniškumu. Veikdamas sub specie aeternitatis, Žemaičių vyskupas drauge pabrėžė ir žemės gyvenimo svarbą. Sunkiausiai priespaudų laikais šis realistas praktikas buvo įkinkęs visą savo sąmojų tarnauti savo tautos tautiškajam idealui.

Valančiaus laikais Lietuvos dvasininkija ir dalimi pasaulinė inteligentija jau buvo susidiferenciovusios trimis grupėmis.

Pirmąją grupę sudarė visi tie, kurie jau buvo nutraukę ryšius su senomis lenkiškomis tradicijomis ir suspėjo sudaryti lietuvišką ideologiją. Juos jau galima laikyti tautos atstovais, sąmoningai dirbančiais lietuviškąjį darbą. Jie rūpinosi liaudies blaivinimu bei švietimu ir stengėsi kelti lietuviškąją literatūrą, netgi buvo iškėlę sumanymą sukurti bendrinę lietuvių kalbą, kuri žemaičių ir aukštaičių gimines suliedintų į vieną lietuviškąją tautą¹.

Šios susipratusių lietuvių grupės vyriausieji reprezentantai buvo Valančius, Daukantas, Ugenkis, Ivinskis ir kt. Iki sukilimo ji nevaržoma sėkmingai vykdė savo lietuviško darbo programą. Šioje veikloje daugiausia svėrė ir darė milžiniškos įtakos lietuviškajai liaudžiai vyskupas Valančius su savo padėjėjais jaunais kunigais, iš kurių pažymėtini Juozas Davydavičius, Jeronimas Račkauskas, Juzumavičiai, Ant. Baranauskas ir kt. Nuo sukilimo ligi "Aušros" laikotarpio šios veikėjų grupės eilės buvo papildomos bemaž vien dvasininkais, kuriems žiauraus persekiojimo metu teko bemaž vieniems vilkti sunkus lietuviškojo darbo jungas. Po 1863 metų revoliucijos, sužiaurėjus rusų priespaudai, Valančius su savo padėjėjais lietuviškojo veikimo būdą pritaikė naujai susidėjusioms aplinkybėms. Veiklos esmė paliko maždaug ta pati, tik jos metodai

buvo modifikuoti pagal naujus gyvenimo reikalavimus: viešas liaudies švietimas virto slaptu, o spaudos uždraudimo padarinius buvo stengiamasi anuluoti kontrabandine literatūra. Šios literatūros sąjūdžiui davė pradžią Valančius su savo padėjėjais. Jam teko susilaukti ir sunkia širdimi išgyventi pirmąją knygnešių bylą su jos aukomis.

Aiškos lietuviškos ideologijos grupė, be abejo, nebuvo pradžioje per daug gausi, bet ilgainiui kaskart vis labiau stiprėdama, išlėto pradėjo vadovauti visam krašto gyvenimui. Reikia pažymėti, kad lietuviškosios orientacijos atstovų grandinė nenutrūkstamai siekia senuosius Lietuvos istorinius laikus. Lietuvių tautinė sąmonė visada buvo gyva. Teisybė, ji įvairuoja pagal istorinius periodus, nes kiekvienas periodas jai išspausdavo savo dvasios signum. Tačiau esmėje ji visada buvo toji pati lietuviška ir niekad galutinai nemirė. Jeigu ji būtų mirus, lietuvių tautinis atgimimas būtų buvęs neįmanomas. Lietuviškoji tautinė idėja visada glūdėjo liaudies sąmonėje, o inteligentijos sąmonėje ji pasireikšdavo stipriu aktyvumu ir apsipavidalindavo lietuviškais darbais.

Prie antros grupės tenka priskirti tuos, kurie nespėjo galutinai nutraukti ryšių su sena lenkiška tradicija. Tačiau jie buvo lojalūs lietuviškajai tautinei idėjai ir ten, kur susidurdavo religiniai bažnytiniai interesai, buvo jos uoli talkininkai. Šios grupės stambesni reprezentantai buvo kun. Jonas Katelė, vyskupas Paliulionis, grafas Aleksandras Tiškevičius ir daug kitų, kurie ypačiai pasižymėjo kovoje su rusų mokykline politika.

Prie trečios grupės priklausė lenkiškos orientacijos atstovai. Ši grupė buvo pradžioje pati stipriausioji. Ją sudarė Lietuvos bajorija, sulenkėjusi dvasininkija ir laisvos profesijos valdininkija. Šios grupės atstovai, jausdamiesi lenkais, stengėsi tarnauti Lietuvoje lenkiškajai politikai. Skaudūs sukilimo nepasisėkimai sutriuškino šią lenkiškąją srovę. Išlikusios liekanos dėl rusų nežmoniško spaudimo negalėjo rimtai neutralizuoti lietuviškojo tautinio sąjūdžio.

[Tiesos kelias. 1938. Nr. 11. P. 740–751.]

¹ KMK. Arch. 56 t. lap. 804–805.

IŠ VYSK. M.VALANČIAUS VEIKLOS

Vaclovas Biržiška

Neabejotinai žymiausia XIX a. antros pusės Lietuvos visuomeninio gyvenimo asmenybė vysk. M.Valančius, ypač ryškus savo vyskupavimo metu, ligi šiol nėra susilaukęs išsamios biografijos ir jo veikimas ligi šiol nėra tinkamai nušviestas. Tiesa, turtingas, žymiausia dalimi Kaune užsilikęs, vad. Valančiaus archyvas, kurio tik dalis dar prieš karą buvo slaptai iš vyskupo kurijos (rodos, vysk. Cirtauto laikais) išgabenta į Vilniaus lenkų mokslo draugiją, leistų jau dabar piešti apypilnį Valančiaus veiklos vaizdą, bet niekas dar to darbo nėra pilnai atlikęs, net ir A.Alekna, kuris savo monografijai apie Valančių plačiai Valančiaus archyvu naudojosi. Ką gi bekalbėti apie tuos, kas to archyvo dokumentų ir matyti nematė ir savo išvadas apie Valančių rašė ar iš trumpų asmeninių prisiminimų (V.Dembskis. Ar vyskupas Valančius nebuvo viliugu lietuvystės. 1901), asmeniniu įsižeidimu paremtų, ar vien atsirėmę vienu kitu spaudoje paskelbtu dokumentu. Tačiau ir iš paskelbtų ligi šiol duomenų turėtų visiems būti aiškus Valančiaus asmens ir veiklos platumas, kuris neleidžia apie jį rašant vienon vieton suplakti įvairių laikų Valančiaus veikimo ir kalbėti apie jį, kaip vientisinę asmenybę, kuri per visą savo gyvenimą ėjo vienu, iš anksto nubrėžtu keliu, niekur nenukrypdamą į šalį. Gyvendamas Lietuvai ir katalikybei Lietuvoje politiškai labai sunkiais laikais, visuomeninio persilaužimo epochoje, kada, pradėjęs vyskupavimą baudžios ir pilno sulenkėjimo bajorijos viešpatavimo visuomeniniame Lietuvos gyvenime laikais, o baigęs

tarp sutriuškinotos po 1863 m. sukilimo bajorijos ir iškilusių laisvų valstiečių, Valančius norėdamas nenorėdamas turėjo nuolatos laviruoti tarp tų priešingų gaivalų ir tame laviravime parodė neabejotinų diplomatinių gabumų. Tačiau diplomatija niekados nėjo tiesiais keliais, tai ir Valančiui – diplomatui tekdavo nuolatos sukinėtis tarp įvairių visuomeninių povandeninių rėvų; besisukinėdamas jisai sugebėdavo supainioti ne tik jo kiekvieną žingsnį stebingą rusų administraciją, bet ir savo visuomenę; supainiojo net mūsų laikų istorikus, kurie dažnai nesugeba išvelgti tikrojo jo kelio; suklaidino jisai ir A. Alekną, kuris iš jo faktiškai sukūrė tik uolų katalikų vyskupą; pastaruoju metu suklaidino J. Stakauską, kuris 1938 m. „Tiesos Kelyje“ stengėsi nupiešti Valančiaus – lietuvių patrioto atvaizdą (Valančiaus laikų lietuviškasis darbas. Nr. 3, 4, 7/8); tačiau nesunaudojęs savo temai įrodyti labiausiai jai būdingo Valančiaus slapto veikimo po 1863–1864 m. sukilimo, nutylėjęs daugelį faktų, kurie atskirais Valančiaus gyvenimo momentais griežtai prieštaravo tikro lietuvių patrioto veikimui, o kas svarbiausia, suplakęs į vieną įvairių Valančiaus gyvenimo laikų veikimą ir beveik neliesdamas 1850–1863 m. laiko tarpo, J. Stakauskas nedavė įtikinančios Valančiaus charakteristikos ir kai kuriuos jo veiksmus netikusiai nušvietė, priskirdamas jam tokias mintis, kurių jis neturėjo ir tokius darbus, kuriuos ne jis darė. Manydamas, kad kiekvieno naujo Valančiaus veikimo fakto iškėlimas gali būti įdomus mūsų skaitančiai visuomenei, aš čia irgi norėčiau paliesti kelis, lig šiol nutylimus faktus, kurie gali būti naudingi pilnesnei Valančiaus charakteristikai ir su kuriais man teko susidurti tyrinėjant tiek Valančiaus archyvą, tiek kitą jį liečiančią medžiagą. Tačiau turiu iš anksto įspėti, kad tie faktai – tai tik medžiaga charakteristikai, iš kurių vienu taip pat negalima daryti kokių nors apibendrinimų, pvz., Valančiaus „lenkiškumui“ įrodyti, kaip iš J. Stakausko paskelbtų faktų negalima daryti išvadų apie Valančiaus lietuvišką patriotizmą; mano teikiamieji ir J. Stakausko paskelbti faktai, tai tik atskiri lapai M. Valančiaus gyvenimo knygos, kurie gali padėti visą knygą paskaityti, bet pačios knygos dar toli neatskleidžia.

Tenka visai sutikti su J. Stakausku, kad Valančius per visą savo amžių išlaikė prisirišimą prie savo gimtosios kalbos. Labai čia

būdingas yra atsakymas į Vilniaus vyskupo raštą iš 1855 VI 27 kun. Adolfo Kareivos byloje. Kun. Kareiva prašė Vilniaus vyskupą priimti jį Vilniaus vyskupijon iš Žemaičių vyskupijos, nes jis nemokąs žemaitiškai ir dėl to negalįs tinkamai eiti savo pareigų Žemaičiuose. Vilniaus vyskupo tuo reikalu užklaustas Valančius 1855 VIII 6 atsako negalįs Kareivos atleisti, kol tas neatitarnaus tų lėšų, kurios buvo išleistos jį mokant seminarijoje, tačiau priduria: "jei ne ši pastaroji kliūtis, tai noriai būčiau jam davęs dimisiją, nes tas jaunas kunigas nežadąs nieko gero. Ko galima iš jo laukti, jei jis taip niekšišškai (haniebnie) išsižada mokėjimo gimtosios kalbos, kuria jis nuo kūdikystės kalbėjo". Labiausiai savo raštais įgijęs vardą gero lietuvių kalbos žinovo, neabejotinai prie tos kalbos prisirišęs ir ją laikęs savo kalba, reikalavęs, kaip matėm, ir iš kitų prisirišimo prie jos, Valančius vis dėlto savo asmeniniame gyvenime ir kalbos atžvilgiu statė sau kiek kitokį reikalavimą, negu kitiems. Antai visi, kas tik su juo susidurdavo, žinojo, kad namie jis lietuviškai kalbėjo tik su savo motina, su kitais gi tik lenkiškai; eidamas vyskupo pareigas, jis tesikreipė lietuviškai į liaudį, tiek gyvu žodžiu, tiek raštu, bet ne į inteligentus ("Žemaičių vyskupystė" buvo išspausdinta, jam dar nepradėjus eiti vyskupo pareigų). Su Daukantu, L.Ivinskiu, M.Akelaičiu, A.Baranausku, K.Kairiu ir kitais to laiko sąmoningais patriotais jis ir kalbėdavo, ir susirašinėdavo tik lenkiškai (kartais lotyniškai); tokiam, pvz., Ugianskiui, kuris pradėjo su juo koresponduoti lietuviškai, jis atsako lenkiškai net ir tuomet, kai Ugianskis primygtinai prašo jam rašyti lietuviškai (į tai jau atkreipė dėmesį V.Maciūnas savo straipsnyje apie A.Ugianskį – Židinyje 1935 Nr. 5/6, p. 522)¹.

Nuolatos rašydamas lietuviškus ganytojiškus laiškus liaudžiai, Valančius į kunigus tesikreipia ligi 1864 m. lenkiškai ar lotyniškai (nesusirado iš to laiko nė vieno lietuviško rašto) su dviem labai būdingomis išimtimis: 1864 m. balandžio 11 d. Muravjovas uždraudė oficialiuose susirašinėjimuose vartoti lenkų kalbą, ir jau po 4 dienų, balandžio 15 d., Valančius pirmą kartą (dar 1864 III 12 panašų raštą rašė lenkiškai) pavartojo lietuvių kalbą besikreipdamas į kunigus (raštas Rietavo dekanui išsp. Mūsų Senovėje II Nr. 2, p. 304–305), o antrą kartą 1864 m. rugsėjo 14 d. (aplinkraštis paskelbtas J. Stakausko Tiesos Kelyje 1938 Nr. 7/8, p.

511–512). Taigi tik tuomet, kai jam buvo uždrausta rašyti lenkiškai. Bet vėl, nors toli gražu ne visi Valančiaus vardu eję aplinkraščiai liaudžiai yra paties Valančiaus rašyti (greičiausiai žymi dalis blaivybės gramatų yra rašyta kun. Dovydaičio), bet nėra tikra, ar ir lietuviškai jo paskelbti aplinkraščiai buvo visi lietuviškai surašyti? Bent daugelyje tų susirašinėjimų, dėl kurių Valančius rašė savo aplinkraščius, yra Valančiaus ranka lenkiškai padaryti nurodymai, kokio turinio turi būti aplinkraščiai. Tai galėjo būti ir lenkiška instrukcija tam, kas jo vardu turėjo rašyti lietuvišką aplinkraščių, tai galėjo būti ir paties Valančiaus lenkiška schema lenkiškai parašyto, bet lietuviškai jau kito asmens išversto rašto, juo labiau kad ir stiliaus, ir kalbos atžvilgiu daugelis jo aplinkraščių atrodo ne vieno žmogaus rašyti. Ir tai yra visai galimas daiktas, prisiminus, kad ir savo atsiminimus, tą intymiausią ir brangiausią kiekvieno rašytojo darbą, rašytus porą metų prieš mirtį, Valančius irgi rašė lenkiškai. Įdomu čia sugretinti su Valančium Baranauską, kuris kaip vyskupas parodęs savo pasipriešinimą lietuvių patriotiniam judėjimui, vis dėlto paskutinius savo gyvenimo žodžius – “padarė, jog man niekas nebesiseka” (Liet. Enc. II p. 1178 ir 1182) – parašė lietuviškai. J. Stakauskas (Nr. 7/8, p. 512–544) atkreipė dėmesį, kad kiti kunigai, sekdami vyskupo pavyzdžiu, bandė susirašinėti su savo ganytoju lietuviškai ir vieną tokių laiškų (kun. Levickio) išspausdino. Nei Valančiaus, nei tų kunigų lietuviško patriotizmo įžiūrėti čia negalima: J. Stakauskas nepabrėžė, kad prieš Muravjovo uždraudimą nė vienas iš tų kunigų nė vieno oficialaus rašto nėra Valančiui lietuviškai parašęs. Man yra žinomi šių kunigų oficialūs lietuviški susirašinėjimai: kun. Kazimiero Skrodžio 1864 VI 6, kun. F. Mažeikos 1864 VI 12, kun. Juozapo Ordos 1864 VI 28, kun. Stanislovo Žabos 1864 VII 4, kun. F. Levickio 1864 XI 15 ir XI 16, kun. Ordos antras 1864 X 13 ir po Kaufmano

¹ J. Stakauskas (Nr. 3 p. 143) kalba apie elektrizuojamą įtaką vieno Ugianskio laiško skaitytojams ir žemaičių dvasininkijai. Tai skamba labai poetiškai, bet nieko bendro su faktais negalėjo turėti, nes laiškas buvo rašytas ne dvasininkijai, bet vienam Valančiui ir jo vieno, greičiausiai, ir skaitytas; niekieno nepastebėtas jis išgulėjo Valančiaus archyve kelias dešimtis metų ir nieko neelektrizavo nei tuo laiku, nei dabar.

uždraudimo (1865 VI 13) lietuviškai surašyti kun. Enriko Balevičiaus 1865 XII 31, kun. Levkavičiaus 1866 IX 19, kun. Stirevičiaus 1869 III 17 raštai. O Valančius ar palaikė tokį jų "lietuvišką" nusistatymą, ar nors vieną kartą tiesiogiai atsakydamas, ar dėdamas rezoliuciją, ar pavartojo lietuvių kalbą? Ne tik nepavartojo, bet į kun. J. Ordos lietuvišką raštą iš 1864 X 13 atsakė... rusiškai, nors Kaufmano uždraudimas ir lietuviškai susirašinėti buvo paskelbtas tik po pusės metų. Taigi ne reikalo verčiamas tai padarė, bet iš tam tikro nusistatymo. Tokių faktų akivaizdoje sunku kalbėti apie Valančiaus "lietuviškąjį patriotizmą" (Stakauskas, Nr. 3 p. 136) bent tuo laiku, t. y. laiko tarpe tarp 1850 m. (įvyskupavimo metai) ir 1865 m. (sukilimo pabaigos ir spaudos uždraudimo pradžios metai). Tačiau yra faktų, kurie to laiko tarpo Valančių piešia ne vien tik pasyviai pasiduodančių viešpataujančiai kunigų tarpe lenkiškai dvasiai, bet ir aktyviai, ypač savo vyskupavimo pradžioje, besistengiančiu lenkiškai dirbti.

Prieš savo paskyrimą vyskupu pasirodęs viena savo "Žemaičių vyskupyste"¹, kuri daug kam iš aukštesniųjų dvasininkų ir visiškai nebuvo žinoma (apie ją pirmą kartą daugelis iš jų sužinojo tik jam apėmus vyskupystę ir ją vietoje vizitinės kortelės išsiuntinėjus dvasininkams ir įtakingiems dvarininkams), palaikęs glaudžius, bet tylius santykius su Daukantu ir kitais patriotais, su kuriais bendrai svajoto apie lietuvišką darbą, bet savo dvasinei vyresnybei žinomas daugiausia tik savo kunigo veikla (vargu ar kitaip jį Holovinskis būtų siūlęs į vyskopus ir rusų valdžiai, ir Romai²), atsistojęs staiga jau ne tik visų savo vyskupijos dvasininkų priekyje, bet ir visos Žemaičių vyskupijos visuomenės, Valančius atsidūrė iš karto kiek keblioje padėtyje.

Dar baudžiavai gyvuojant, muzikų vaikas iškilęs į vyskopus turėjo iššaukti didelį nepasitikėjimą ir net pasmerkimą. Jei jau patys kunigai iš bajorų neretai neiškęsdavo neužakcentavę jo "muzikiškos" kilmės³, tai kas ir bekalbėti apie poniją, kuri Valančiaus tėvų nė į kambarius nebūtų įsileidusi, o čia "muzikų vaiką" turi karietomis vėžinti, užustalėje pirmoje vietoje sodinti, o ponios jam ranką bučiuoti. Visa tai daroma, bet su paslėptu paniekinimu, net neapykanta. Visai suprantama, kad ir pats Valančius tai atjautė ir, norėdamas užimti prideramą jo rangui

visuomenėje vietą ir nuraminti nepasitikinčius, nuo pat pradžios visiškai prislėgė savo lietuviškąją veiklą, griebdamasis jos tiek tikrai, kiek tai buvo reikalinga jo pastoračijos darbui, o su diduomene stengiasi palaikyti artimiausius ryšius.

Norėdamas gi veikti jam nepalankių lenkuojančių kunigų nusistatymą, jis mėgina juos veikti lenkiškomis knygomis. 1851 I 27 vysk. Žilinski pasiūlius, Valančius 1851 II 10 išrašo 20 egz. kun. Lunkevičiaus knygos „Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów Rzymsko-Katolickiego kościoła“ ir išsiuntinėjo dekanams. 1851 XI 13 lenkišku aplinkraščiu jis praneša dekanams, kad pats įsitikinęs, jog kuniguose nėra literatūros pamėgimo (zamiłowania do literatury), siūlo sudaryti iš kunigų draugijas išrašyti žurnalams; pradžiai užsakė po vieną egz. kiekvienam dekanatui „Pamiętnik religijno moralny“ (iš viso 21 egz.). 1852 IX 15 spausdintu lenkišku aplinkraščiu siūlo įsigyti Holovinskio „Pielgrzymka do Ziemi

¹ 1847 m. Valančiaus pagamintas vertimas Litanijos apie szw. Petrą išspausdintas nebuvo ir tik šiomis dienomis susirado pats rankraštis. J. Stakauskas (Nr. 3, p. 144) ypatingu Valančiaus nuopelnu laiko ir tai, kad jis savo Žem. Vyskupystę išspausdino ne lenkiškai, bet lietuviškai. Čia, žinoma, tenka tai įvertinti, tačiau tenka labai abejoti, kad tas veikalas „parašytas lenkų kalba, turėtų geresnes perspektyvas... ir kad leidėjas būtų lengviau atsiradęs su honoraru“. Nors vėliau neretai lenkų visuomenėje ir buvo reikšta lyg ir pasigailėjimo, kad veikalas buvo ne lenkiškai išspausdintas, tačiau lenkiškas Hriškevičiaus Žem. vyskupystės vertimas kelias dešimtis metų laukė, kol susilaukė leidėjo ir ne privatinio, bet visuomeninio. Greičiausia 1848 m. jam jokio leidėjo nebūtų susiradę, nes ir tendencija lenkams netiko; o apie honorarus mokslo darbų autoriai lenkai nė tuomet nesvajoję, tik jau žinomų vardų autoriai juos gaudavo; honoraro klausimas ir Valančiui niekadęs nerūpėjo – jis visas savo knygutes spausdino savo lėšomis, o išspausdintas daugiausia dovanodavo leidėjams. O pagaliau ar jau toks ir paties J. Stakausko ar mano patriotizmo įrodymas yra faktas, kad dabar savo straipsnius rašome ne lenkiškai, bet lietuviškai? Nors tarp 1848 m. ir 1938 m. nuotaikos yra ir didelių skirtumų, bet yra ir panašumų.

² Įdomių žinių apie aplinkybes, kuriomis Valančius buvo paskirtas vyskupu, galima rasti ir pas A. Boudou: *Stolica apostolska a Rosja*. I–II. 1928–1930.

³ Apie tai pasakoja ir J. Šaulys str. Kun. S. Vaidila – *Mūsų Senovėje* I Nr. 4/5, p. 626, o M. Davainis Silvestraitis (Litwa, 1911, Nr. 14, p. 207) primena kun. Joną Davainį Silvestraitį, kuris, laikydamas savo garbės įžeidimu būti valdžioje vyskupo–mužiko, iš Žemaičių vysk. išsikėlė į Saratovo vyskupiją.

Świętej" ir jos užsisako ir išsiuntinėjo kunigams 241 egz., t. y. vidutiniškai po 12 egz. kiekvienam dekanatui. Čia jau kunigai subruzdavo. Lydavėnų klebonas kun. B. Adamavičius 1852 XI 28 rašo lenkiškai Valančiui, kad gavęs 5 prenumeratos lapus šiai knygai, jis pirmai progai pasitaikius pasiūlė parapijonims užsirašyti, o šie, lyg susitarę, visi jam lietuviškai atsakė: "Ejk Pons ar taj mums rup, kadgi bent jau butum kniga maldos ir už kokės tris berlinkas, taj nors bulviu puspure parsidave gal katras ir pirktumem. Dabar aštuoni ruble. O ho! senėj jau mes tiek vieno kupeto bematem, kad mes tiek turetumem, taj nestiptumem badu tankej be duonos kąsnio". Klebonas prenumeratos lapus grąžino dekanui, šis vėl jam atsiuntė, nurodydamas, kad klebonas atsakysias vyskupui už jų neišplatimą. Taigi prašo vyskupą jo nebausti už neplatimą šių knygų, juo labiau kad ir jis "nesąs literatas ir net turįs dispensą a recitatione Breviari". Rietavo dekanas kun. Kulvinskis 1852 XII 9 praneša, kad paėmė po vieną egz. sau ir Kulių klebonui, o 8 bilietus grąžino. Batakių dekanas išpardavė visus 8 egz., Krakių dekanas (1852 XII 5) užsisakė 6 egz., Akmenės klebonas Kasakauskas (1852 X 25) grąžino visus egz. Matyt, ir kiti elgėsi panašiai, o leidėjui Volfui konsistorija jau suspėjo sumokėti už Holovinskį 2084 rub.! Leidėjas Dekert siūlo prenumeruoti Gaume "Zasady i całość wiary katolickiej" (1852 I 22); Valančius savo raštinei įsakė išplatinti 36 prenumeratos bilietus, be to, sutiko šiam reikalui rinkti prenumeratą ir per apskrities bajorų vadus (visi jie pritarė, o kunigai vargais negalais pasidalijo privaloma prenumerata). Skuodo dekanas kun. Staškevičius 1852 XII 20 praneša, kad jo dekanate nieks nenorįs užsiprenumeruoti "Filozofja chrześcijańskiego życia" (tai, matyt, ir ši knyga buvo platinama). Valančiui pavedus, vyskupijos raštinė 1853 III 1 siunčia visiems dekanams ir vienuolyno vizitatoriams prospektus pasirodančių naujų lenkiškų knygų ir prašo jai siųsti prenumeratą. Matyt, apie tas knygas praneša Utenos klebonas, kad 1853 m. jau išrašyta Cantu "Historja powszechna"; "Chrześcijańska filozofja życia", "Świat zastosowany do pojęcia młodzięży", "Pamiętnik religijno moralny", "Żywoty arcybiskupów Gnieźnieńskich", "Zasady i całość religii katolickiej". Leidėjas J. Glücksberg net spausdintu pranešimu informuoja visuomenę (Kilka słów od wydawcy),

kad vysk. Valančius savo Žemaičių vyskupijai užsakė Gaume Katekizmo 52 egz., kada grynai lenkiškos vyskupijos užsakė: Kališo 38, Vloclaveko 21, Piotrkovo 28, Plocko 53, Liublino 27, Augustavo 25, Lucko-Žitomiriaus 30, net Vilniaus tik 49; daugiau už Valančių-Minsko 62, Varšuvos 99, Kielcų 125 egz. Kiek vėliau, 1855 I 25 (II 6), tas pats Glücksberg, padrąsintas Valančiaus palankumo, prašo jo pagalbos platinti ir kitą knygą, Schmido "Katechizm historyczny", apie kurią konsistorija jau 1853 III 1 aplinkraščiu buvo kunigams rašiusi, kad ją Valančius ypatingai rekomenduoja. Varšuvos kunigų misijonierių knygnas siuncia vyskupui jau ištisą krautuvę – 100 egz. Skargos, 100 egz. Michalskio "Wywód prawdy", 100 egz. Masalskio "O skarbach Sławiańskich", 200 egz. "Przestrogi dla mówiących i piszących po polsku", prašo šitas knygas išplatinti nemokamai ir kartu paraginti kunigus, kad jie pamėgintų jas platinti liaudyje už pinigus. Po kiek laiko vyskupijos valdyba misijonieriams pranešė, kad ji pasiūlė kiekvienam klebonui po vieną egz. nemokamai su sąlyga, kad jie rinks toms pačioms knygoms apmokamą prenumeratą parapijiečių tarpe, bet šie esą atsisakė ir nuo nemokamų egz. Vyskupijos valdybai nepaliko kito kelio, kaip likusius egz. išparduoti ir kartu prašyti daugiau panašių dovanų nesiuntinėti... Tokiu būdu platinamų lenkiškų knygų ir tai ne vien tikiybinių, bet ir pasaulietinio turinio, buvo ir daugiau. Nešališkumo dėliai tenka pabrėžti, kad pavyko rasti žinių iš 1857–1859 m., kad ir viena lietuviška knygutė – "Istorije Senoje Istatima", paties Valančiaus parašyta, tokiu pat būdu buvo išplatinta; greičiausia taip pat elgtasi ir su kitomis Valančiaus parašytomis knygomis.

Tačiau šita Valančiaus ir jo įsakomos raštinės lenkiškųjų knygų platinimo veikla intensyviai truko palyginti neilgai – apytikriai 1851–1853 m. Po to laiko ji jau yra labiau atsitiktinė, bet priežasties tos lenkiškos veiklos sustabdymo reikia pradžioje ieškoti ne pasikeitime Valančiaus nusistatymo, bet tame, kad Valančiaus įkalbėtas tas funkcijas perėmė Vilniaus lenkų knyginkas Zavadzkiš, įsteigęs Varniuose savo lenkiškų ir kitų knygų krautuvę. Nuo to laiko Valančius imasi platinimo ar tais atvejais, kada jam nepatogu atsisakyti (pvz., Mogilevo arkivyskupui 1859 V 18 parekomendavus knygą "Muzyka kościelna", jis apie tai pranešė savo vyskupijos kunigams), ar kuomet tokios rekomendacijos jo

prašo jo mėgiamas ir palaikomas Zavadzki (1860 VIII 31 Valančius išsiuntinėjo dekanams paraginimą užsisakyti iš Zavadzki Bibliją, Lipnickio "Zasady Kaznodziejstwa" ir Gaume "Przewodnik dla spowiedników". Bet nuo kitų panašių pasiūlymų jau atsisako. Jau 1853 II 1 knygininkas B.Wolff iš Petrapilio, siūsdamas išplatintą vėliau Holovinskio "Pielgrzymką", siūlosi įtaisyti Telšiuose knygyną pardavinėti knygoms lenkų, prancūzų ir lotynų kalbomis. Petrapilyje įtaisyti spaustuvę "žemaitiškoms" knygoms spausdinti. Valančiaus atsakymo nepavyko surasti, bet, turint galvoje Valančiaus santykį su Zavadzkiu ir faktą, kad Volfas nei vieno, nei kito sumanymo neįvykdė, netenka abejoti, kad jis buvo neigiamas, nors atrodo, kad, kaipo lietuvis, Valančius turėjo susidomėti bent naujos lietuviškos spaustuvės įkūrimu. 1856 I 21 Vilniaus spaustuvininkui Rubenui Rafalavičiui prašant platinti jo išspausdintą lenkišką giesmyną, vyskupo kanceliarija jam siūlo užmegzti santykius su Varnių Zavadzkiu knygynu. Kada ark. Holovinskis 1855 VI 25 siūlo platinti Volfo išleistus Skargos "Żywot ̄więtych", Valančius 1855 VIII 13 jam praneša, kad knygoms pirkti Žemaičių dvasiškija turi Varniuose Zavadzkiu knygyną, kur ir turėtų pats Volfas kreiptis. 1857 VI 15 M. Orgelbrandui atsiuntus išsparduoti 100 egz. "žemaitiško" "Pakajus tiems namams", Valančius 1857 VII 27 užmoka jam I rub. už vieną lenkišką to plakato egz. ir jo įsakymu raštinė gražino 100 žemaitiškų plakatų, nurodydama, pirmą kartą po septynerių savo komisinio darbo metų, kad "vyskupijos valdyba nenori ir negali imtis panašaus darbo, kaip išpardavimas knygų, juo labiau kad čia pat po šonu turi knygyną (Varniuose), kuris aprūpina visus literatinius priklausančių jai dvasininkų reikalus". Kada 1857 XI 19 Lvovo knygininkas Kajetonas Jablonskis prašo platinti jo išleistą Vuiko bibliją, tai pats Valančius atsako negalįs uždėti savo konsistorijai prievolės rinkti prenumeratą, nes raštinė ir šiaip turi užtenkamai tiesioginio darbo ir yra sudaryta iš civilinių valdininkų, neprityusių panašiam komisiniam darbe. Pataria kreiptis į Zavadzki ir t.t.

Jei dabar kas mūsų rašytojų norėtų įrodyti lietuviškumui kenksmingą Valančiaus darbą ir paimtų tikrai čia minėtus faktus apie Valančiaus nuopelnus lenkiškas knygas Lietuvoje platinant, tai jis galėtų tai tokiu pat rimtumu ir pamatu atlikti, kaip ir

J. Stakauskas, kuris, norėdamas įrodyti Valančiaus lietuviškąjį patriotizmą, atrinko iš daugybės įvairių faktų tik tai tuos, kurie jo lietuvišką veiklą rodo, o visus kitus nutylėjo. Bet, atrodo, kad nei vienu, nei kitu keliu eiti nepridera, bet tenka imti Valančių tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį mes jį norėtumėm ar nenorėtumėm turėti. Tuomet ir ta lenkiška jo veikla gal kiek kitaip atrodytų. Be bendro tuo laiku vyravusio ir Valančių veikusio nusistatymo, kad lenkų kalba – tai yra ponų kalba, ponybės įrodymas, o lietuvių kalba – tai muzikų, priklausymo baudžiauninkams įrodymas (plg. ir M. Davainio Silvestraičio atsiminimai Litwoje 1911 Nr. 14), čia daug nusvėrė ir anas anksčiau minėtas psichologinis momentas Valančiui įžengiant į vyskupijos sostą: noras žūtbūt įsigyti vyskupijoje įtakingos sulenkėjusios diduomenės palankumo, o užmezgant santykius su lenkų visuomene už savo vyskupijos ribų, įsigyti platesnį autoritetą katalikų visuomenėje, kuri anksčiau ničnieko negirdėjo apie tą eilinį kunigą, neprivažiuojamų ir neprieinamų Varnių seminarijos rektorių, kurio asmenį tos visuomenės akyse prieš 1850 m. visai uždengdavo plataus garso ir masto vyskupijos valdytojai neva kunigaikštis (nors nieks niekados jam to titulo nesuteikė) Simanas Giedraitis ir plačiai žinomas bibliografas, daugiausia Petrapilyje gyvenęs ir rusų valdžiai artimas Jonas Krizostomas Gintila¹. Valančius savo tikslą atsiekė, platų autoritetą įsigijo ir ne tik lenkų visuomenėje, bet ir rusų valdžioje, su kuria lygiai taip pat diplomatiškai elgėsi. Tačiau apie 1856–1857 m. jo santykiai su lenkų dvarininkų visuomene pradėjo irti. Pirmiausia čia nusvėrė vad. blaivybės akcija, taip skaudžiai sudavusi per kišenes gyvenančių iš smuklių dvarininkų; tos akcijos oficiali iškaba ir oficialus kaltininkas buvo laikomas Valančius, nors pats jis buvo ne jos iniciatorius, bet

¹ Šia proga tenka atkreipti dėmesį į šiame "Mūsų Senovės" num. išspausdintus Pabrėžos laiškus Gintilai, kurie verčia susidomėti ir Gintilos lietuviška veikla ir pervertinti jo charakteristiką, jam Valančiaus sudarytą. Atrodo, kad šioj charakteristikoj Valančius nebuvo objektyvus: jį veikė neabejotinai katalikų bažnyčiai kenksmingas Gintilos bendradarbiavimas su rusų valdžia (Valančiaus Gintilos biografiją išsp. J. Tumas. Pastabos pačiam sau. 1929, p. 51–55).

savotiška auka: jaunesnieji kunigai patys pradėjo varyti blaivybės akciją, patys jo vardu rašė atsišaukimus ir knygutes, patys daug kur bizūnais žmones į blaivybę varė, o Valančiui krisdavo visa atsakomybė ir valdžios, ir dvarininkų, ir žydų smuklininkų akyse. Tą kaltę jis ant savęs prisiėmė, savo autoritetu pridengė kartais netikusius savo padėjėjų žygius, dažnai turėdavo pavartoti visas diplomatijos gudrybes, kad išeitų sausas pats ir neleistų savo padėjėjų nuskriausti.

Blaivybės akciją jis laimėjo (ji buvo Muravjovo likviduota jau sukilimo metu), bet pirmiausia sukompromitavo save dvarininkų lenkų akyse. Kita juoda katė, kuri tuo laiku tarp jų prabėgo, buvo santykio su baudžiauninkais klausimas. Šita Valančiaus veiklos pusė ligi šiol visiškai nėra nušviesta, nors tam pačiam Valančiaus archyve yra apščiai medžiagos jai nušviesti. Nenorint per daug nuo temos nutolti ir negalint dėl to cituoti visų tuo reikalu gausių dokumentų, tenka tik konstatuoti, kad ypač Valančiui įžengiant į antrą savo vyskupavimo penkmetį paaštrėjo Lietuvoje santykiai tarp baudžiauninkų ir dvarininkų. Dvarininkai nujausdami ir numatydami baudžiaivos panaikinimą, stengėsi kiek galėdami išnaudoti likusį savo pilnos valdžios laiką, varydami žmones iš jų užimamų žemių ir kurdami palivarkus (ypatingai čia pasidarbavo Karpiai, 16-oje parapijų turėję 138 kaimus, kurių žymią dalį pavertė palivarkais), kad paskiau nereiktų tos žemės atiduoti iš žemės pašalintiems valstiečiams; kur to nedaryta, tai didintas baudžiauninkų darbo išnaudojimas.

Baudžiauninkai daug kur priešindavosi, skundėsi, bėgdavo, slėpdavos ir pagaliau ėjo su skundais į Valančių. Šiam, kaipo vyskupui, kuriam tepriklausė tikybiniai žmonių reikalai, sunku buvo įsimaišyti ir į grynai ekonominę ir politinę vidaus kovą krašte. Bet tik suradęs kokį momentą, susietą su religija ar morale (vertimas dirbti šventomis dienomis, nemoralūs veiksmai su valstietėmis ir pan.), jis nepraleisdavo progos į tuos santykius neįsimaišęs ir, stodamas visados silpnesniųjų pusėje prieš stipresnius, sukiršindavo prieš save dvarininkus. Galutinai gi jų geri tokiu sunkumu ir nusileidimu įgyti santykiai pairė per 1863–1864 m. sukilimą, kuriam Valančius griežtai nepritarė, kurį jis viešai smerkdavo ne tik Muravjovo įsakomas, bet ir savo noru,

ir už ką jam sukilėlių vadovai kiek atkeršijo dar pačiam sukilimui einant, pridarę jam materialinių nuostolių, ir jam paskirtais eilėraščiais lenkų visuomenės akyse jį kompromituodami¹.

Ir tik nuo to laiko savo viešajame darbe Valančius nerodo aiškaus lenkiškumo, nors galimas daiktas, kad tai dažnai darė tik rusų įsakymų ar įstatymų verčiamas. Tai dalimi aiškėja ir iš palyginimo jo mokyklinės politikos po 1863–1864 m. sukilimo ir prieš jį. J. Stakauskas aiškų Valančiaus lietuvišką patriotizmą išžiūri jo kovoje su rusų valdžia dėl tikybos dėstymo lietuviškai ir lietuvių kalbos dėstymo naujai nuo 1863 m. kuriamose valdžios pradžios mokyklose. Gražiai tat išdėstęs ir parėmęs dokumentinę medžiagą (Nr. 4, p. 206–212, Nr. 7/8, p. 503–505) J. Stakauskas ir čia liko pagautas savo vaizduotės ir priskyrė Valančiui tokius darbus, kuriuose jisai buvo visiškai nekaltas. Pamiršęs visą tą plačią medžiagą, kurią mes turime nušviesti rusų valdžios 1863–1865 m. politikai lietuvių liaudies atžvilgiu, už Muravjovo nugaros kitų rusifikatorių sumanytą ir Muravjovo įvykdytą įvedimą į pradinės mokyklas ir lietuvių kalbos (kartu su rusų raidėmis į lietuviškus vadovėlius ir tikybinės knygytes), pamiršęs jų formalų, net įstatymais paverstą reikalavimą pradžios mokyklose dėstyti tikyba, atsižiūrint vaikų religijos, J. Stakauskas, neturėdamas tam jokių įrodymų, priskiria Valančiaus įtakai įnešimą į Muravjovo instrukciją pastabos dėl lietuvių kalbos dėstymo idėją ir t.t. (p. 204, 206), per tariamuosius tuo reikalu pasikalbėjimus Valančiaus su Muravjovu. J. Stakauskas pasakoja tų asmeniškų pasikalbėjimų Muravjovo su Valančiumi turinį, nors ir pats pasisako, kad tam neturi jokių įrodymų. Aš manau, kad lygiai drąsiai galėčiau teigti, kad tų pasikalbėjimų turinį sudarydavo tik užtarimai atskirų kunigų, suimtų dėl sukilimo, ir bažnyčių, kurioms grėse uždarymo pavojus. Jokių politinių kalbų Muravjovas Valančiui būtų neleidęs, kaip jis jam neleisdavo kištis bendrai į ne grynai tikinę sritį. Spėju, kad tų slaptų pasikalbėjimų turinį galėjo sudaryti ir perdavimas Muravjovui pinigų už kitus iš kalėjimo išperkamus kunigus –

¹ Tokį eilėraščių išspausdino J. Tumas prie Valančiaus Pastabų pačiam sau, 1929, p. 145–146.

visa to laiko Lietuva žinojo, kad Muravjovas plačiausiai ėmė kyšius. Bet tai tik spėjimas, ant kurio nemanau statyti jokių kategoriškų išvadų. Tačiau šios srities Valančiaus veikime, jo kovoje ir už lietuvių kalbą mokykloje (šiai kovai įrodyti apščiai dokumentų pateikė J.Stakauskas), tenka kreipti dėmesio į tai, kad prieš Valančių stovėjo tuo laiku tik du keliai – priimti rusų kalbą ar iškovoti kai kurių teisių ir lietuvių kalbai; trečio kelio, kovoti ir dėl lenkų kalbos, nebuvo dėl tos politinės padėties, kuri tuo laiku susidarė. Bet kaipgi elgėsi pats Valančius, kai jam tos alternatyvos nebuvo, kai jis galėjo tvarkyti mokyklas, kaip norėdamas, t.y. laiko tarpe nuo 1850 m. ligi 1863 m. pradžios? Šito momento J.Stakauskas visiškai nepalietė, nors Valančiaus archyvas ir čia duoda turtingiausios medžiagos, kurios vienos užtektų vienai didelei, išsemiamai monografijai apie mūsų švietimo padėtį prieš 1863 m. Tuo laiku papapinės mokyklos Žemaičių vyskupijoje apėmė visą kraštą. Jeigu 1854 II 13 Valančius savo pranešime Kauno gubernatoriui konstatavo, kad jo vyskupijoje yra 197 par. mokyklos su 5.910 mokinių, tai į papapinių mokyklų gyvavimo pabaigą ir mokyklų, ir mokinių skaičius žymiai padidėjo; tose mokyklose pilnai, veik nevaržomai, šeiminkavo Valančius. Jis padėjo daug energijos jų skaičiui padidinti, smarkiai pabardavo ir net nubausdavo šiame darbe apsileidusius kunigus; iš klebonų reikalavo metinių smulkių pranešimų (pakartojęs tuo reikalu jau 1846 IX14 Gintilos reikalavimą) apie kiekvienos mokyklos veikimą, mokytojus, mokinius (net reikalavęs mokinių sąrašo pavardėmis, kad klebonai fiktyviškai nedidintų mokinių skaičiaus) ir t.t. Tačiau Valančiaus to laiko lietuviškumui charakterizuoti būdinga, kad jis visiškai nekreipė dėmesio į mokyklų programą ir kalbą, kuria viskas dėstoma. Tiesa, tik apėmęs vyskupavimą, jis pastebėjo, kad lietuvių vaikams mokytis tikybos stinga vadovėlių ir pats juos greitai laiku pagamino. Savaiame aišku, kad daug kur tie jo vadovėliai buvo vartojami, daug kur tikyba buvo dėstoma lietuviškai. Bet savo valdomoms mokykloms jis visiškai to reikalavimo nestatė, kaip ir nereikalavo pranešimo apie tai, kokia kalba – lietuviškai ar lenkiškai – vaikai yra mokomi? Tačiau kai kurie klebonai ir dekanai savo iniciatyva į savo pranešimus

ir tas žinias įdėdavo, o iš jų aiškėja, kad, pvz., 1852 m. iš 18 Raseinių parapijos kaimo mokyklėlių 8–ose buvo vaikai mokomi tik lenkiškai, 1 lietuviškai ir lenkiškai, 9 tik lietuviškai; Alsėdžių parapijos mokykloje 1853 m. iš 16 berniukų 12 buvo mokomi lenkiškai, 4 – lietuviškai, tik 18 mergaičių buvo visos mokomos lietuviškai (nors jų daugumos broliai toje pačioje mokykloje buvo mokomi lenkiškai); Lydavėnų par. mokykloje 1852 m. viso mokymo tikslas nurodomas pramokti lenkiškai, o tik vienam vaikui pramokti rusiškai ir nė vienam pramokti lietuviškai, nors pradžioje, matyt, turint reikalo ir suvisai lenkiškai nemokančiais, tekdavo griebtis ir lietuvių kalbos: iš 10 bajoriukų 4 dar mokėsi lietuviškai, o 6 lenkiškai, iš 9 valstiečių 5 lietuviškai ir 4 lenkiškai; visos trys mergaitės bajorės mokėsi lenkiškai, o iš 8 mergaičių valstiečių 2 mokėsi lietuviškai, o 6 lenkiškai! Panašiai ir kitur. Ir niekur neteko užtikti nė vieno Valančiaus nurodymo kunigams ar mokytojams, kad taip mokyti nedera net ir tuomet, kada vienas kunigas nusiskundė, kaip sunku nemokančius lenkiškai vaikus mokyti lenkiškų poterių, Valančius tylėjo... Bet akivaizdoje tokio Valančiaus pasyvumo ten, kur jis turėjo pilno galimumo savo lietuviškoje vyskupijoje įvesti grynai lietuviškas mokyklas, visai kitaip atrodo ir Valančiaus kova po 1863 m. dėl lietuvių kalbos mokyklose: jis kovojo ne už mokyklų lietuviškumą, bet tik už katalikybę, kadangi su rusų kalba lengvai galėjo skverbtis ir pravoslavija. Bet apie tai užtenkamai aiškiai jis yra pasisakęs ir savo politinėse brošiūrose¹.

Pagaliau dar vienas nevysiškai Valančiaus nupelnytą laurą, kuriuo jį J. Stakauskas apvainikuoja, tai laikraščio "Pakeleivingo" sumanymas. Paskelbęs įdomius, jo užtiktus Valančiaus archyve dokumentus dėl "Pakeleivingo" leidimo, J. Stakauskas visai nepaminėjo šio sumanymo atsiradimo istorijos, nors, tiesa, jos veik ir nėra Valančiaus archyve (išskyrus "Aitvaro" programą). O tos istorijos šviesoje Valančiaus rolė šitame darbe yra daug

¹ Plg. Vc. Biržiška, Lietuvių politinės brošiūros 1860–jų metų gale (Švietimo Darbas. 1922. Nr. 3/6, p. 406–415). Savo 1869 rašytame Prajautime Valančius nusi-skundžia, kad gimnazijose ("didžioje iškalose") vaikai nemokomi lenkiškai!

kuklesnė. Pirmas konkretus sumanymas lietuviškam laikraščiu leisti tuo laiku išėjo iš L.Ivinskio. Tai buvo jo sumanytas "Aitvaras"¹, kurio programa ir buvo pilnai sunaudota "Pakeleivingo" programai nustatyti, papildžius ją tik tikybos ir blaivybės dalykais; taigi Valančiui "Pakeleivingo" programoje jokių būdu negalima primesti iniciatyvos įvesti lietuviškus dalykus, nes jam čia parūpo tik tikybos ir blaivybės reikalai.

Bet ir čia nei Ivinskis, nei Valančius nieko naujo nesugalvojo, tik pakartojo Ivinskio kalendorių programą, žinomą visiems jau nuo 1846 m.; "Pakeleivingas" (ar anksčiau "Aitvaras") jų sumanytojų mintimi, būtų tik tie patys kalendoriai be kalendorinės dalies ir einą dažniau, kaip kartą per metus. Bet viešai mintis leisti lietuvišką laikraštį pirmiausia buvo iškelta ne Ivinskio ir ne Valančiaus, bet M.Akelaičio laiške, rašytame dar Lenkijoje 1857 XII 3 ir išspausdintame lenkiškai rinkinyje "Tekla Wileńska" 1858 Nr. 3. Greit po to atvažiavęs į Lietuvą ir apsigyvenęs Svirlaukyje su Daukantu, Akelaitis ieško priemonių šiam sumanymui įgyvendinti. Daukanto greičiausiai suvestas su Valančiumi, jaunas entuziastas sugebėjo jį prie savo sumanymo patraukti, ir Valančius, tą patį Akelaitį numatydamas redaktorium, ir parašė tuomet tuos kelis prašymus, kuriuos išspausdino J.Stakauskas. Bet tų prašymų siuntimas, o gal ir sustatymas (jei jie nebuvo Akelaičio rašyti), tai ir visa Valančiaus rolė "Pakeleivingo" leidimo sumanyme. Tuo tarpu Akelaitis nepasitikėdamas vieno Valančiaus oficialia akcija, ieško ir kitų kelių, kreipiasi tuo pačiu reikalu į Oginskį ir kitur. Dėl tam tikro rusų valdžios nusistatymo visos tos pastangos nuėjo niekais, o po kelių metų, 1862 m., jau pati rusų valdžia buvo bepradedanti lietuviškai rusiško laikraščio leidimą. Bet jei neįvykdyti Valančiaus sumanymai mokyklų (po 1863 m.) ir laikraščių leidimo srityje turi įrodyti Valančiaus lietuvišką patriotizmą, tai juo labiau reikėtų laikyti lietuvišku patriotu Muravjovą, kuris taip pat buvo ketinęs lietuvišką laikraštį leisti ir tam jau turėjo pinigų, o į valdines pradines mokyklas lietuvių kalbą pradžioje buvo įvedęs daug platesniu mastu, negu tai Valančius darė savo valdomose parapišose mokyklose! Prie tokios absurdiškos išvados visados galėsime prieiti, jeigu šių

dienų savo pažiūras į šių dienų socialinius reiškinius kelsime į praeitį ir atsitiktiniais faktais stengsimės tas savo apriorines mintis įrodyti.

[Mūsų senovė, 1938. T. II. Nr. 3(8). P. 355–371]

¹ Apie Aitvarą ir Pakeleivingą rašė Myk. Biržiška Lietuvių Tautoje II t., 3 kn. ir Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos 1 1931, p. 333–353, A. Alekna Draugijoje 1919 Nr. 103/104 ir 1920 Nr. 113/114, A. Janulaitis Tautoj ir Žodyje IVkn., p. 437–441 ir Vac. Biržiška Iš mūsų laikraščių praeities 1932, p. 10–11.

VALANČIAUS LIETUVYBĖS KLAUSIMAS

(Atsakymas p. Prof. Vacl. Biržiškai)

Juozapas Stakauskas

Pasirodęs straipsnis "Valančiaus laikų lietuviškasis darbas"¹ susilaukė priekaišto, kad neduota pilnos, tikslios Valančiaus charakteristikos². Tų priekaištų autoriai bando iškelti kai kuriuos faktus, kuriais jie stengiasi neigiamiau atvaizduoti Valančiaus lietuviškumą. Tenka pasakyti, kad nebuvo užsibrėžta duoti pilną Valančiaus charakteristiką. Buvo norima tik aiškiau pabrėžti jo lietuviškumą, kurį kai kas kvestionuoja. Čia bandysime padaryti pastabų dėl tų argumentų, kuriais siekiama sumažinti Valančiaus lietuviškumą.

I

Prof. Vacl. Biržiška, stengdamasis sumažinti Valančiaus nuopelnus lietuvybei, panaudoja kaip argumentą dekanalinių bibliotekų organizavimą. Jo samprotavimus šiuo klausimu galima šitaip trumpai suglausti: Valančius, "norėdamas veikti lenkų kunigų nusistatymą", buvęs kurį laiką labai uolus lenkiškosios literatūros importeris į savo vyskupiją. Vadinasi, dirbęs lenkiškąjį darbą, kenksmingą lietuvybei. Todėl jis negalėjęs būti uolus lietuvis.

Kadangi buvo platinamos lenkiškos knygos, tai ši Valančiaus akcija yra vadinama "lenkiškąja veikla".

Toks samprotavimas būtų teisingas, jeigu kalbamasis lenkiškos literatūros platinimas būtų buvęs *formaliter* priešingas lietuvybei,

t.y. jeigu vyskupas būtų sąmoningai norėjęs palaikyti lenkiškumą savo vyskupijos kuniguose arba jeigu bent *materialiter* būtų pakenkęs lietuviškajai idėjai, t.y. nepriklausomai nuo Valančiaus noro jo darbo padariniai būtų buvę naudingi lenkiškajam patriotizmui. Tačiau Valančius nei tokio noro neturėjo, nei jo darbas savo pasekmėmis nebuvo kenksmingas lietuvybei. Todėl lenkiškosios literatūros platinimo negalima laikyti argumentu Valančiaus lenkiškumui įrodinėti arba jo nuopelnams lietuvybei sumažinti.

Lenkiškosios literatūros platinimą autoriai tiksliai išdėstė ir pagrindė kruopščiai surinktais duomenimis iš neskelbtų šaltinių. Tačiau nepavyko jiems užčiuopti tikrųjų šios Žemaičių vyskupo veiklos motyvų. Pirmiausia tos lenkiškos knygos buvo skirtos ne liaudžiai. Tai rodo ir patys tų knygų pavadinimai, ir jų egzempliorių skaičius. Šių knygų turinį sudaro grynai bažnytiniai dalykai, kaip antai: teologija, Šv. Raštas, pastoracija, pamokslai, bažnytinė teisė.

Valančiaus platintos lenkiškos literatūros tikslas labiausiai aiškėja iš jo rašto Siesikų klebonui. Šiame rašte vyskupas įsako jam stengtis, kiek galima, suieškoti dingusias knygas, iširti kieno rankose jos buvo ir reikalauti grąžinti visą veikalą už dingusią vieną tomą, nes dekanalinė biblioteka yra visuomenės nuosavybė, o visuomenė neturi kentėti. Toliau vyskupas pataria klebonui įsigyti: 1) Cezaro Cantu visuotinę istoriją, kaip labai naudingą veikalą, nes katalikišku požvilgiu išdėsto faktus, kurie paprastai pasauliečių autorių klaidingai atvaizduojami; 2) Petras Skarga ir jo amžius, parašyta Rychcickio (Dziaduszyckio) ir kitą to autoriaus veikalą "Zbigniew Olesnicki", esą tai puikiai savo rūšies veikalai, kurie gali apšviesti ir ne vieną klaidingą, netgi kunigų priimtą, nuomonę pataisyti; 3) Gaum'o ir Guillois katekizmas turįs būti kiekvieno kunigo rankose; 4) Pamiėtnik religijno moralny (žurnalas) ir Teka Wileńska; 5) kun. Holovinskio kelionę į Šv. Žemę, Vaikelis Jėzus, taip pat pomirtiniai himnai ir homilijos; 6) Balmes'o Katalikybės palyginimas su protestantizmu; pavyzdys

1 Tiesos Kelias, 1938 m., 133, 203, 503, 740 psl.

2 Biržiška, Vacl., Iš vysk. M. Valančiaus veiklos. "Mūsų Senovė" II t. 355–371 psl.

gilios minties šalia dėstymo aiškumo; 7) Skargos Šventųjų gyvenimai Lešne spausdinti be jokios detrunkatos; 8) Nikolas'o Katalikiškos tiesos išdėstymas; 9) Esą kai kurių ŠS. Tėvų vertimai iš praktiškesnių veikalų. Vyskupas pataria šiais veikalais didinti biblioteką. Tuose veikaluose dvelkianti tvirto tikėjimo dvasia, intucija į paslaptis, dvasios pergalė prieš kūną, pvz., Šv. Augustino išpažinimai, Šv. Jono Chryzostomo, Šv. Bernardo ir kitų homilijos; 10) Alzogo Bažnyčios istorija; 11. Štolbergo Kristaus gyvenimas. Pagaliau vyskupas pataria įsigyti vieno labiausiai žinomo knygyno katalogą ir išrašyti tuos veikalus, kurie labiausiai dvasininkams yra reikalingi¹.

Pažymėtina, kad Valančius, organizuodamas dekanalines bibliotekas, nepamiršo ir Lietuvos istorijos. Būtent jis rekomenduoja įsigyti žurnalą "Tekla Wileńska", kuriame kaip tik buvo skirta daugiausia vietos lituanistikos dalykams.

Pasaulinės, lenkiškąjį patriotizmą skiepijančios knygos, netgi dailioji literatūra, sąrašuose nefigūruoja. Lenkiškos knygos buvo skirtos tik kunigams. Bet Valančiui rūpėjo ne veikti "lenkiškąjį kunigų nusistatymą", o juos šviesti. Jam buvo svarbu ne vien šviesti liaudį, bet kelti ir jos vadus – dvasininkus. Liaudį šviesti jis ne vien kitus ragino, bet ir pats stengėsi gaminti literatūrą. Kunigams ir pasauliečiams inteligentams kurti literatūrą dar ilgam trūko savo jėgų. Jeigu prieš pat Didįjį karą ir netgi dabar klebono biblioteką sudaro daugiausia knygos svetima kalba, tai ką bekalbėti prieš 80–90 metų? Ką gi vyskupas būtų davęs į rankas savo kunigams skaityti? Bet ar labai užsikrės lenkiškuoju patriotizmu studentas, kuriam matematikos profesorius rekomenduoja pastudijuoti kokį matematikos veikalą lenkų kalba? Ar užsikrės vokišku patriotizmu inteligentas, skaitydamas kokį rimtą vokišką veikalą iš teisės srities? Tokių klausimų absurdiškumas yra per daug aiškus. Panašiai yra ir su Valančium. Ar galima įsivaizduoti, kad vyskupas, rekomenduodamas kunigui jo specialybės knygą lenkų kalba tais laikais, kada ši kalba buvo visų vartojama, būtų turėjęs intenciją įkvėpti jam lenkiškojo patriotizmo arba palaikyti jame lenkiškąjį nusistatymą?

Ne mokslininko konstatuota abstrakti tezė pasako, ko Valančius siekė platindamas lenkiškas knygas, bet pats Valančius ir aiškus

jo platinamų knygų turinys. Savo aplinkraštyje Žemaičių vyskupijos dekanams vyskupas aiškiai pabrėžia: "Seniau iš gaudų, šiandien išvizitavęs didesnę savo vyskupijos dalį, gavau pats įsitikinti, kad parapijų dvasininkijoje visiškai nėra literatūros pamėgimo. Ir nenuostabu, kad kunigai, gyvendami vienumoje, užkampiuose, neturi kuo užpildyti laisvų nuo pareigų valandų, ypačiai liūčių metu, ir pasiduoda bjauriems polinkiams. Juk vizituodamas vos tik keliose parapijose radau periodinį laikraštį arba knygutę!"...² Vadinasi, Valančius šiomis knygomis stengėsi kilninti dvasią, kad jie tobuliau ir sąžiningiau galėtų eiti savo pašaukimo pareigas.

Vienas iš profesorių, vadovaudamas Vytauto D. Universiteto bibliotekai, yra daug nusipelnęs. Jis šią biblioteką suorganizavo ir ant kojų pastatė. Joje esama įvairiomis kalbomis ir įvairaus turinio vertingų knygų. Taip samprotaudami, kaip šiuo atveju apie Valančių, mūsų oponentai galėtų universiteto bibliotekos direktorių įtarti rusiškąja, lenkiškąja, vokiškąja, prancūziškąja ir lotyniškąja veikla, nes visomis šiomis kalbomis esama bibliotekoje knygų.

Turint prieš akis išdėstytus samprotavimus, nesama nė mažiausio pagrindo vadinti bažnytinės lenkiškos literatūros platinimą Valančiaus "lenkiškąja veikla".

Siekiant Valančiaus pilnesnio vaizdo, reikėtų išdėstyti ir jo lietuviškų knygų platinimo veiklą. Tačiau to nepadarė nei rašas šiuos žodžius³, nei jo oponentas. Nenagrinėsime ir čia šio klausimo iš esmės. Pasitenkinsime tik pabrėžę, kad Valančiaus lietuviškų knygų platinimo veikla buvo nepalyginti platesnio masto ir nepalyginti daugiau aukų iš jo pareikalavo. Lenkiškas knygas užtekdavo tik užsisakyti. Lietuviškas gi reikėdavo pačiam parašyti ir savo lėšomis išleisti. Dėl lietuviškų knygų leidimo dar prieš spaudos uždraudimą reikėjo kovoti su cenzūros komitetu, kurio

¹ KMK. Arch. 56 t., 733 lap.: 5 Lipca 1858 r. Nr. 1302.

² KMK. Arch., 56 t., 532-533 lap.: 13 listopada 1851 r. Cyrkularnie. Nr. 2187 do 2203.

³ Šis klausimas dėl to liko nepaliestas straipsnyje "Valančiaus laikų lietuviškasis darbas", nes apie tai buvo manyta rašyti atskiram straipsnyje kitoj vietoj. J.St.

cenzorium buvo paskirtas kunigas Petkevičius, metęs katalikų tikėjimą ir priėmęs pravoslaviją.

Valančius, platindamas lietuviškas knygas, dvejopu tiesioginiu būdu viešai pabrėžė savo lietuviškumą: 1) siuntinėdamas lietuviškas knygas, ypačiai savo "Žemaičių Vyskupystę", lenkų aristokratams tuo pačiu jis nesidrovėdamas ir nesigėdindamas viešai jiems pasisakyti esąs lietuvis¹; 2) sėkmingai platindamas religinę lietuvišką knygą mūsų liaudyje, jis apsaugojo ją nuo lenkiškos maldaknygės ir tuo pačiu nuo galutinio sulenkėjimo. Kartais lietuviška knygutė patekdavo ir į aplenkėjusių rankas. Pvz., Čekiškės klebonas rašo: "Prašiau Čekiškės parapijiečių, kad nupirktų 50 egzempliorių prisiųstų išparduoti Senojo Įstatymo istorijos žemaičių kalba. Vos susirado keli, kurie nupirko po 3 kapeikas. Išsikalbinėja, kad jie nemoką skaityti aukšto žemaitiško stiliaus, tai, žinoma, iš šlėktų; todėl žymią dalį išdalinau neturtingiems, bernams (čelednikams) ir t.t. Dar turiu keliolika egzempliorių, gal išdalysiu"². Rietavo dekanas savo 1853 m. kovo 5 dien. raporte apie pradžios mokyklas rašo Valančiui: "...lietuviškos knygutės, leidžiamos Jūsų Malonybės darbu, iš trobos į trobą, iš rankų į rankas eidamos, visus uoliau skatina mokytis, negu iki šiol mūsų raginimai, skelbti iš sakyklos"³.

II

Valančiaus nuopelnams lietuvybei sumažinti nurodomas tas faktas, kad jis savo valdomose parapijose mokyklose visiškai nereikalavęs dėstyti lietuviškai, netgi nereikalavęs ir pranešimo, kuria kalba – lietuviškai ar lenkiškai – vaikai yra mokomi. Iš klebonų pranešimų esą aiškėja, kad buvo mokoma ir lenkiškai. Valančius dėl to tylėjęs ir buvęs pasyvus ten, kur jis visiškai galėjęs savo lietuviškoje vyskupijoje įvesti grynai lietuviškas mokyklas. Todėl po 1863 m. Valančius kovojęs ne dėl lietuviškumo, bet dėl katalikybės⁴.

Tvirtinimas, kad Valančius nereikalavęs dėstyti mokyklose lietuviškai, yra klaidingas. Valančius varė plačią parapiinių mokyklų veiklą, remdamasis "savo pirmtakų vyskupų su didžiais rūpesčiais

išgautu leidimu kurti prie kiekvienos parapinės ir filialinės bažnyčios mokyklas, kur, kunigui prižiūrint, vienas parinktas iš bažnytinių tarnų arba pasamdytas vaikų mokytojas galėtų mokyti parapijonių vaikus poterių, žemaitiško skaitymo ir rusiškos abėcėlės". Vadinasi, jeigu Valančius savo aplinkraščiais reikalavo tiek išmokyti vaikus, kad jiems būtų prieinami bent katekizmai ir dievobaimingo turinio knygos jų gimtąja kalba⁵, tai turėjo galvoje tik lietuvių kalbą. Todėl reikalauti žinių apie tai, kuria kalba vaikai mokomi, nebuvo prasmės, nes klausimas savaime buvo per daug aiškus.

Taip pat ir su antruoju tvirtinimu, būtent, kad Valančius ne-reagavęs į mokymą lenkų kalba, negalima sutikti. Šaltiniuose už-tinkame aiškių argumentų, iš kurių matome, jog Valančius ir šiuo atveju buvo aktyvus. Tai aiškėja iš jo santykių su grafu Tiške-vičium. Šis grafas buvo Darbėnuose įkūręs mokyklą, kurioje vaikus mokė mokytojas, nemokąs lietuvių kalbos. Valančius dėl šio mokytojo nusiskundžia grafiui Tiškevičiui, sakydamas: "Geriausiu, švenčiausiu Tamstos sumanymai yra suparaližuoti. Mokytojas

¹ KMK. Arch., 56 t., 763 lap.: Mykolas Walenty iš Kijevo 1860.I.30 prisiunčia Valančiui tris egzempliorius su gaidomis giesmės "Boga Rodzico", kurią papildęs šešiomis naujomis strofomis. Valančius jam atsidėkodamas siunčia "Žemaičių Vyskupystę" žemaičių kalba. – Cfr. 39 t. 257 lap., 264 lap.: Raudondvario grafiui Benediktui Tyškevičiui, kuris dėkoja už šią knygą, bet gailisi, kad nemoka skaityti žemaitiškai; 267 lap., 286 lap.: baronui Feliksui Römmeriui; 288 lap.: Enrykui Plateriui–Zyberkui; 667 lap.: Antanui Baronui Romeriui; 643 lap.: Felicijai Bialozorienei Grynkiškyje (josios sūnaus vyskupas buvo krikšto tėvu); Aleksandrui Polianskiui Varšuvoje (ten pat 586 lap.); Konstantinas Grotkovskis iš Kurklių nuo savęs prisiunčia Valančiui kaip dovaną ažuolinę lazda, kurią atsivežęs iš Viešpaties Persimainymo kalno Tabor ir nuo savo giminaičio kunigaikščio Giedraičio pora arklių ir prašo juos priimti kaip atmintį Valančiaus pirmtako vyskupo Giedraičio, nes jie esą iš tos arklių rasės, kuriais kitados važinėjęs vyskupas Giedraitis. Valančius priima jų dovanas ir atsidėkodamas jiems siunčia po egzempliorių "Žemaičių Vyskupystės".

² KMK. Arch., 56 t., 760 lap.

³ KMK. Arch., 79 t., 155 lap.

⁴ Biržiška, Vacl., 1. c., 367–369 psl.

⁵ KMK. Arch., 79 t., 89 lap. (pagal juodraščių). 22 listopada 1852 r. od Nr. 2325 do Nr. 2343. Cyrkularnie.

Dawacy nemoka žmonių kalbos, valstiečių vaikai neturi naudos, kai į juos kalbama lenkiškai arba rusiškai, tėvai kito apšvietimo jiems netrokšta: jie nori tik, kad jų vaikai mokėtų skaityti maldaknygę¹.

Kad Valančius kunigams duodavęs instrukcijas mokyti žmones lietuviškai, aiškėja iš Vidžių bažnyčios administratoriaus kun. Tavroševičiaus raporto. Šis kunigas šitaip rašo savo vyskupui: "Pradėjęs valdyti parapiją Jūsų Malonybės valia, tuojau gavau ir laišką su instrukcija, kurią stengiuos visada šventai pildyti; bet kai dėl lietuvių, tai jokiū būdu negaliu jų pakreipti prie lietuvių kalbos. Dažnai į juos kalbam lietuviškai; vizituodamas parapiją įkalbinėjau juos, kad jie ir poterius kalbėtų savo kalba; nupirkau keliolika maldaknygių lietuvių kalba, bet niekas neėmė, visi skaito lenkiškai ir sako: "Kaip mūsų tėvai kalbėjo ir mus mokė, taip ir mes darome". Iš tikrųjų sunku yra, Jūsų Ekscelencija, jiems tai įkalbėti, nes kalba yra labai sužalota, gal kada nors per kiek laiko ir pripras"².

Iš šio pavyzdžio galima drąsiai daryti išvadą, kad Valančius ne vien palaikė lietuvių kalbą parapiinėse mokyklose, bet drauge pradėjo ir atlietuvinimo darbą per bažnyčias. Pažymėtina, kad Žemaičių vyskupas nesutikdavo priimti į savo vyskupiją tokio svetimos vyskupijos kunigo, kuris nemokėjo lietuvių kalbos. Pvz., Gabrielis Chrapovickis, pats Lenkų Karalystės kilimo, buvo sumanęs iš ten parsikviesti savo dvarui kapelioną³. Valančius, atsakydamas į jo prašymą, be kitų išdėstytų dalykų, užsiminė ir apie tai, ar jo numatomas kapelionas moka lietuvių kalbą⁴.

Todėl Prof. Biržiškos tezę, kad Valančiui nerūpėjo lietuvių kalba pradžios mokyklose ligi sukilimo, sugriauna dokumentai. Valančius akcentavo lietuvių kalbos reikalingumą parapiinėse ir valdžios pradžios mokyklose tiek prieš sukilimą, tiek ir po sukilimo. Jeigu jis to reikalavo prieš sukilimą tik valstiečių vaikams, tai po sukilimo reikalaudamas, kad gimnazijose būtų religija dėstoma lietuviškai, norėjo, kad religijos dėstymas lietuviškai saistytų ir bajorus.

Mūsų gerbiamieji oponentai, įrodinėdami Valančiaus pasyvumą lenkų kalbos atžvilgiu, rėmėsi argumentu e silentio: klebonų raportuose minima, kad vaikai parapiinėse mokyklose mokomi lenkiškai. Kurijos susirašinėjimuose neužtinkama pėdsakų, kad

Valančius į tai būtų kaip nors reagavęs. Vadinasi, Valančius buvęs abejingas lietuvių kalbos atžvilgiu.

Toks samprotavimas būtų priimtinas, jeigu nebūtų jokių kitų aplinkybių, kalbančių už Valančiaus lietuviškumą ir jeigu būtume visiškai tikri, kad Valančius duodavęs kunigams instrukcijas tik oficialiu keliu per Kurijos kanceliariją arba jeigu visi raštai būtų Valančiaus archyve užsilikę. Bet iš tikrųjų taip nėra. Iš kitų šaltinių žinome, kad Valančius mėgdavo pats asmeniškai rašyti laiškus kunigams. Pvz., kun. Kibartas viename savo laiške sako: "...Mūsų Motiejus yra vienodai stiprus, labai daug dirba... rašydamas savo ranka daug laiškų kunigams"⁵. Kadangi Valančius dažnai pats rašydavo kunigams, tai, žinoma, tų raštų pėdsakų ir negalėjo likti archyve. Pagaliau reikia ir to nepamiršti, kad Valančiaus archyvas yra pergyvenęs Didžiojo karo katastrofą, kurios metu galėjo vienas kitas raštas ir dingti.

Teisybė, kai kuriose parapinėse mokyklose vaikai buvo mokomi lenkų kalba. Bet mokomi prieš Valančiaus norą. Kyla klausimas, dėl ko vyskupas visu griežtumu į tai nereagavo? Juk kitais atvejais jis mokėdavo savo kunigus kietai paimti nagan. Į tai turime visų pirma ieškoti atsakymo socialiniuose to laiko santykiuose. Valančius, statydamas šį klausimą visu griežtumu, neabejotinai būtų turėjęs smarkų konfliktą su bajorais. O su jais tais laikais reikėjo labai skaitytis. Visų pirma Valančiui tekdavo kartais į juos kreiptis ir prašyti parapinėms mokykloms materialinės paramos. Pvz., Valančius kreipiasi į grafieneę Platerienę, kad ji padėtų įkurti parapinės mokyklas prie Belmonto ir Apso bažnyčių. Pažymėtina, kad vyskupas nesivaržo jai pasakyti, jog valstiečių vaikai tose mokyklose galėtų išmokti skaityti dievobaimingo turinio knygas jų gimtąja kalba⁶. Bet svarbiausia kliūtis buvo toji, kad valstiečiai

¹ KMK. Arch., 79 t., 573–74 lap. (pagal juodrašį); 29 Lutego 1856 r. Nr. 433.

² KMK. Arch., 79 t., 324 lap.

³ KMK. Arch., 39 t., 727–728 lap.

⁴ Ten pat. 729 lap.: Grafui Gabryeliui Chrapowickiui Terespolyje. 5 maja 1856 r. Nr. 737.

⁵ Dobszewicz T., Wspomnienia, 1883, 149 psl.

⁶ KMK. Arch., 79 t., 79 lap. (pagal juodrašį).

tada dar buvo bajorų nuosavybė; valstiečių gerovė, o tuo pačiu ir jų apšvietimas priklausė nuo bajorų malonės¹.

Jei Valančius būtų juos nustatęs prieš save, jie būtų neleidę nė vieno valstiečių vaiko į parapines mokyklas, ir jos būtų buvusios tuščios. Vyskupas, eidamas su bajorais į griežtą konfliktą dėl lenkų kalbos, būtų pagadinęs visą savo parapinių mokyklų veiklą, nes tuo savo griežtumu būtų sukėlęs sau priešingą mokyklinę dvarininkų akciją, kuri tikrai būtų pakenkusi lietuviškiesiems interesams. Jie būtų steigę savo mokyklas su dėstomąja lenkų kalba, kaip kad turime pavyzdį su Tiškevičium Darbėnuose. Toliau reikėjo Valančiui skaitytis ir su savo kunigija, kurios žymi dalis buvo aplenkėjusi. Kiekviena griežtesnė akcija šiame dalyke būtų lengvai sukėlusį priešingą nusistatymą dvasininkijoje, o į ją buvo atremtas visas parapinių mokyklų darbas. Pagaliau nereikia išleisti iš akių ir to fakto, kad mokyklas lankė ir lenkiškai kalbančių bajorėlių vaikai², o aplenkėjusiose apylinkėse ir valstiečių vaikai kalbėjo lenkiškai. Staiga negalima buvo laužti. Vietomis reikėjo skaitytis su aplinkybėmis ir mokyti lenkiškai.

Buvusios Rzeczpospolitos dvasia dar bemaž visur buvo apgaubusi protus ir trukdė išriedėti lietuviškajai tautybei. Teisybė, Valančius tos dvasios uždangą jau buvo praplėšęs ir savo pažiūromis buvo toli pralenkęs gyvenamąją aplinką, tačiau ne jo galioje buvo istoriškojo proceso spartą tiek pagreitinti, kad gyvenimas būtų galėjęs iš karto peršokti pusės savo amžiaus raidą. Kad ir kažin kaip asmenybė būtų geniali, niekad ji neįstengs gyvenimą nukelti visu amžium pirmyn arba išibėgėjusį gyvenimą atstatyti į senąsias formas, kaip kad, pvz., bandė daryti Liudvikas XVI, sušaukdamas les états généraux.

III

Autoriai sutinka su mumis, kad Valančius per visą savo amžių išlaikė prisirišimą prie savo gimtosios kalbos³. Bet remdamiesi tuo faktu, kad vyskupas su to laiko sąmoningais patriotais kalbėjo ir susirašinėjo lenkiškai, stengiasi susilpninti tuos argumentus, kuriais įrodomas jo lietuviškasis nusistatymas.

Toks samprotavimas būtų teisingas, jeigu svetimos kalbos vartojimas reikštų savo tautinės sąmonės nustojimą. Bet gyvenime ne visada taip yra. Todėl to fakto, kad Valančius kalbėjo ir susirašinėjo su savo laiko kai kuriais lietuviais lenkiškai, negalima imti argumentai įrodinėti jo silpnam patriotizmui.

Visą viduramžį Vakarų Europos tautos vartojo lotynų kalbą, bet nei vokiečiai, nei prancūzai, nei italai nesijautė esą senovės romėnais. Senovės lietuviai ligi XVII amžiaus, rašydami savo raštus cerkvine slavų kalba, nesijautė esą slavai. XVIII ir pirmoje XIX amžiaus pusėje buvo labai stipri prancūzų kalbos įtaka. Bemaž visa tų laikų aristokratija kalbėjo prancūziškai, bet kiekvienas iš jų tarnavo savo tautos idealams. Mūsų tautinio atgimimo veikėjai dar susirašinėdavo lenkiškai. Pvz., Petras Vileišis, metams po Valančiaus mirties praslinkus, korespondavo su Basanavičium lenkų kalba⁴. Vileišis, kuris jau tada buvo pradėjęs leisti lietuviškas knygutes, viename laiške rašo Basanavičiui: „Dovanok, kad ne lietuviškai duodu atsakymą. Nekalbu lietuvių kalba laisvai ir nežinau jos gerai – o tu žinai ją per excellence“⁵. Senesnės kartos mūsų inteligentai, išėję mokslus rusų mokyklose ir vedę ruses

¹ Valstiečiai neturėjo teisės leisti savo vaikų į viešąsias mokyklas. Kauno augsstijonų vienuolyno vyresnysis savo raporte 1854 m. liepos 16 rašo Valančiui: „...włościanie zaś, niemający prawa oddawać swoich synów do szkół publicznych, utrzymują zwykle po wsiach prywatnych nauczycieli, a mianowicie: w Rożach, Pietraszunach, Plebaniszkach i Ejgulach i tam uczą ich czytać, pisać po polsku i po rusku, oraz pierwszych działań arytmetycznych i opoznawają z zasadami religii (KMK. Arch., 79 t., 448 lap.).

² Kai kuriose vietose lankydamo mokyklas tik bajorėlių ir labiau pasiturinčių valstiečių vaikai. Inventoriniai valstiečiai buvo tiek nuskurdę, kad neturėdavo kuo savo vaikų apvilkti ir pavalgydinti. Tai matyti iš Aukštadvario klebono St. Liubianskio pranešimo vyskupui Valančiui (1852 m. balandžio 19 dien.); šiame pranešime jis paaiškina dėl ko pas jį maža mokinių: „...Włościanie inwentarzowi są w biednym stanie, niemają czem odziać i nakarmić swych dziatek. Przeto zgromadzają się tylko szlachetni i cośkolwiek możniejszych włościan“ (Ten pat. 79 t., 76 lap.).

³ Biržiška, Vacl., 1 c., 356–57 psl.

⁴ Mūsų senovė, I t., 603–617 psl.

⁵ Ibid., 610 psl.

arba lenkes, kalbėjo savo šeimoje lenkiškai arba rusiškai. Kai kurie iš jų dar ir dabar savo privačiame gyvenime nevartoja lietuvių kalbos. Jeigu iš mūsų valstybės kūrimosi laikų (1919–1921) galima užtikti įstaigų archyvuose raštų, rašytų svetima kalba, tai ką kalbėti apie Valančiaus laikus? Esama ir dabar tokių lietuvių, kurie lietuviškai nesupranta, bet jaučiasi lietuviais patriotais.

Teisybė, Valančius vartojo lenkų kalbą, kaip ir visi kiti jo amžiaus patriotai. Bet jie kalbėjo lenkiškai ne iš paniekos lietuvių kalbai. Visuotinis lietuvių kalbos vartojimo persilaužimas yra vėlesnių laikų darbas. Valančiaus laikais lietuvių kalbos vartojimas šviesuomenėje, galima sakyti, buvo pradėjęs pirmąją savo raidos fazę. Todėl inteligentinio galvojimo formų išreiškimas susidurdavo su nuolatiniais sunkumais.

Valančiui prikišama, kad, girdi, jis Ugenskiui, kuris pradėjo su juo koresponduoti lietuviškai, atsako lenkiškai net ir tuomet, kai Ugenskis primygtinai prašo jam rašyti lietuviškai¹.

Iš Ugensko korespondencijos su Valančium yra žinomi ir paskelbti šie Ugensko laišakai:

I. – 1858 m. vasario 7 d. lietuviškas laiškas. Pasisako buvęs Valančiaus mokinys, dabar esąs klasinių kalbų mokytojas Kazanės gimnazijoje, rengiąs lietuvių kalbos žodyną; prašo prisiųsti lietuviškų knygų: „Žemaičių Vyskupystė“ ir kt. Laiškas trumputis (Mūsų Senovė, II t. Nr. 1). Apie laiškų rašymą lietuviškai dar neužsimena. Kiti laišakai rašyti lenkiškai.

II. – 1858 m. balandžio 14 d. Nuoširdžiai dėkoja Valančiui už prisiųstas lietuviškas knygas jam ir Kazanės universiteto bibliotekai².

III. – 1859 m. gegužės 11 d. Prašo Valančiaus paskolinti retų lietuviškų knygų: Daukšos pamokslus, Širvydo Punktai Sakymų ir Chilinskio Bibliją³.

IV. – 1859 m. spalio 1 d. Gražina šias retas knygas, nuoširdžiai dėkodamas Valančiui už jų paskolinimą. Ugenskis, baigdamas šį laišką rašyti, prašo vyskupą, kad toliau būtų jam leista rašyti laiškus lietuviškai ir, kad vyskupas pats teiktųsi jam kada nors parašyti lietuviškai, duodamas jam patarimų ir įspėjimų jo filologiniame darbe; iš to jis turėsiąs naudos, nes, be abejo, galėsiąs pagauti kokį nors naują žodį arba išsireiškimus⁴.

V. – 1860 m. liepos 25 d. Ugenskis dėkoja Valančiui už laišką, rašytą 1860 m. kovo 20 d. ir už žodžius. Pasisako, kad jau keturis iš viso vokus su žodžiais gavęs iš vyskupo. Laiško tonas niekuo nesiskiria nuo pirmųjų laiškų⁵.

Visi lenkiški Ugenskio laišakai yra ilgi. Bemaž visą vietą juose užima ruošiamo lietuviško žodyno dalykai, ypačiai lietuvių kalbos rašyba. Iš šių Ugenskio laiškų matyti, kad jis gerokai orientavosi tuometinėje lietuvių filologijos mokslo padėtyje.

Deja, Valančiaus laišakai, rašyti Ugenskiui, ir jų turinys yra mums nežinomi. Todėl tiksliai negalim pasakyti, ką Valančius yra atsakęs Ugenskiui į jo IV laišką dėl susirašinėjimo lietuvių kalba. Vienas dalykas tėra aiškus, kad vyskupas nepalaikė jam tai piktu. Kaip į pirmąjį jo laišką, rašytą lietuviškai, taip ir į šį ketvirtąjį atsakė lenkiškai, rodydamas savo tautiečiui mokslininkui daug palankumo. Iš to fakto, kad Ugenskis savo penktąjį laišką rašė lenkiškai, negalima daryti išvados, kad Valančius būtų jam draudęs lietuviškai susirašinėti. Tas, kuris tą kalbą pats mylėjo, rašė lietuviškas knygas, kalbininkams (Antanui Juškevičiui ir Andriui Ugenskiui) savo patarimais, paskatinimais ir darbu mielai padėdavo, negalėjo drausti rašyti lietuviškai iš paniekos lietuvių kalbai. Toks draudimas psichologiškai būtų buvęs negalimas. Antra vertus, Ugenskis primygtinai nereikalavo Valančiaus rašyti lietuviškai, kaip kad tvirtina mūsų oponentai, bet tik prašė kada nors duoti atsakymą lietuviškai, kad jis galėtų čia pat iš lietuviško rašto pagauti kokį nors žodį arba išsireiškimą savo žodynui. Negalima daryti per toli siekiančių išvadų iš to fakto, kad Valančius į Ugenskio prašymą rašyti lietuviškai atsakė lenkiškai. Atsakymas buvo duotas ne asmeniškai, bet oficialiu keliu per kanceliariją 716 nr. Vadinasi, tą atsakymą rašė Valančiaus liepiami sekretoriai, kurie pagal įprastą tvarką ir suredagavo lenkiškai. Turbūt Valančius dėl susirašinėjimo

¹ Maciūnas, V., Andrius Ugianskis (Židinys, XXIII t., 1936 m., 522–523 psl.); – Biržiška, V., 1. c., 357 psl.

² Biržiškos Vacl., paskelbtas leidinyje "Tauta ir Žodis" VII knyg., 326–329 psl.

³ Ten pat, 329–332 psl.

⁴ Ten pat, 332–336 psl.

⁵ Tiesos Kelias, 1938 m.

lietuvių kalba panašiai Ugenskiui atsakė, kaip vėliau savo laiku rašė Petras Vileišis Basanavičiui. Ties lietuvių kalbos objektu buvo susitikę skirtingų specialybių mokslininkai, vienas teologas, o antras filologas. Ugenskis, atsidavęs studijuoja lietuvių kalbą iš mokslinės pusės, o Valančius, paskendęs savo vyskupijos administracijos darbuose, neturi laiko gvildinti specialių kalbos rašybos klausimų, kuriais Ugenskis jį apipila savo ilguose laiškuose. Turbūt Valančius, jausdamas savo filologinio išsimokslinimo trūkumą, nedrįso pradėti diskusijų lietuviškosios rašybos klausimais su filologu specialistu.

Kaip ten bebūtų, visuose Ugensio laiškuose, rašytuose Valančiui, nematome nė mažiausio pėdsako, iš kurio galima būtų padaryti kokių nors nepalankių išvadų Valančiaus lietuviškumui. Priešingai, juose užtinkame gražių momentų mūsų tezei paremti. Pvz., Ugenskis vadina vyskupą lietuvių kalbos mylėtoju ir atgaivintoju¹.

Iš jo laiško sužinom, kad Valančiuje jau tada, kai jis dėstė religiją Kražių gimnazijoje, per jo pamokas prasiverždavo lietuviškas nusistatymas prieš lenkus: "Pomnę i dziś najlepiej, jak Jaśnie Wielmożny Biskup, wykładając na lekcii: o nacisku Reformacii do Polski i Litwy, choć ukośnie napomknąc raczył o intrygach Polaków, knujących na zgubę Litwy, i jak oni zdradziecko obrońców Litwy, np. Radziwiłłów prześladowali i nawet truli"².

Kad Ugenskis rašė Valančiui lenkiškai, tai, matyt, ir jam pačiam buvo sunku reikšti mintis lietuviškai. Pirmasis jo lietuviškas laiškas yra trumputis ir savo išsireiškimais paprastas, kuklus. Klausimas, ar Ugenskis būtų galėjęs tiksliai išreikšti lietuviškai filologinius terminus, kuriais operavo savo ilguose laiškuose.

Mūsų oponentai kelia klausimą, ar iš viso rašymą lietuvių kalba galima laikyti lietuviškojo patriotizmo kriterijū. Jie sako: ar dabartinis mūsų straipsnių rašymas lietuviškai yra mūsų patriotizmo įrodymas?³

Klausimas yra per daug bendras; jame glūdi ir teigiamas ir neigiamas atsakymai. Atsakydami į šį klausimą, skiriam du laikotarpiai: 1) dabartinį, kada lietuvių kalba mūsų gyvenime visų vartojama ir 2) laikotarpį, kada ji buvo pradėjusi tik savo pirmąją vartojimo fazę negausioje susipratusioje lietuvių šviesuomenėje. Pirmuoju atveju rašyti lietuviškai – patriotinis darbas, jeigu rašomi

patriotinio turinio raštai, mokslo arba dailiosios literatūros veikalai su intencija didinti savo literatūrą ir tuo pačiu prisidėti prie savo tautinės kultūros kėlimo. Bet jeigu rašomi lietuviškai kasdienio susirašinėjimo raštai, jeigu rašoma dėl kasdienio duonos kąsnio, neturint intencijos kelti lietuvių tautinės kultūros, tada nėra patriotinis lietuviškas darbas bent subjektyvia prasme. Pvz., jeigu koks svetimtautis mokslininkas, norėdamas patekti į mūsų universiteto katedrą, išleidžia bet kokį veikalą lietuvių kalba.

Antruojų atveju, išskyrus raštus, kurie būtų nukreipti prieš lietuviškumą, yra viskas patriotinis darbas: ir susirašinėjimas lietuviškai, ir kalbėjimas, ir rašymas veikalų lietuvių kalba iš visų sričių, ar tai religinės, ar filosofinės, ar istorinės, ar technikos srities, nes visi šie darbai persilaužimo aplinkybėse *per se* turi tikslą prisidėti prie tautinio darbo.

Dabar mes vadinam susipratusiais esperantininkais rašančius bet kokio turinio straipsnius ir knygas esperanto kalba, nes ši kalba tarptautiniame forume dar nėra prigijusi ir visur nevartojama. Jeigu ji kada nors prigytų ir būtų plačiai vartojama tarptautiniuose santykiuose, tada negalima būtų vadinti susipratusiais esperantininkais tų, kurie ją vartotų visuotinio reikalo verčiami. Lygiai kaip ir dabar užsienio diplomatai, vartoja prancūzų kalbą, nelaikomi susipratusiais prancūzais.

Jeigu dabar mokslininkai, leisdami savo mokslo veikalus, kartais prakalbose aiškiai pabrėžia, kad jie, leisdami juos gimtąja kalba, sąmoningai nori prisidėti prie savo tautos mokslinės literatūros kėlimo, tai ką bekalbėti apie tuos autorius, kurie rašė vienu amžium anksčiau: Valančius buvo tada vienas iš nedaugelio gausiai lietuviškai rašiusių rašytojų. Galima sakyti, kad jis pirmasis ryžosi parašyti ir išleisti mokslinį veikalą mūsų gimtąja kalba.

Prof. Vacl. Biržiška daug skiria svarbos tam faktui, kad Valančius į kunigų lietuviškus raštus neatsakydavęs lietuviškai, o į kunigo

¹ Tauta ir Žodis, VII, 332 psl.: "...ośmielam się udawać do Miłośnika i Wskrzesiciela ojczystej naszej mowy..."

² Ibid., 336 psl.

³ Biržiška, Vacl., 1. c., 300–60 psl.

Ordos lietuvišką raštą iš 1864 X. 13 atsakė rusiškai, nors Kaufmano uždraudimas lietuviškai susirašinėti buvo paskelbtas tik po pusės metų¹. Profesorius sumini šiuos kunigus, rašiusius lietuviškai:

1) Kazimieras Skrodzki 1864.VI.6; 2) F. Mažeika 1864.VI.12; 3) Juozapas Orda 1864.VI.28; 4) Stanislovas Žaba 1864.VII.4; 5) F. Levickis 1864.XI.15; 6) Ordos antrasis 1864.X. 13.

Prof. nepažymėjo, ar į visus šiuos raštus iš tikrųjų vyskupo kurija neatsakė. Kai kurie iš čia paminėtų kunigų buvo atsakę lietuviškai į Valančiaus lietuvišką aplinkraštį, pvz., kun. F. Levickis. Taip pat nėra daug pagrindo sielotis ir dėl kurijos rusiško atsakymo į kai kuriuos lietuviškus kunigų raštus, nes ne Kaufmanas, bet jau Muravjovas savo 1864 m. balandžio 11 dien. raštu Nr. 4786, uždrausdamas oficialiuose susirašinėjimuose vartoti lenkų kalbą, buvo griežtai įsakęs susirašinėti rusiškai, netgi ant bažnytinių antspaudų įsakė visus parašus pakeisti rusiškais².

Pagaliau oponentai mums daro priekaištą primindami Muravjovo pavyzdį, girdi, "Muravjovą reikėtų labiau laikyti lietuvišku patriotu, nei Valančių. Nes Muravjovas taip pat buvo ketinęs leisti lietuvišką laikraštį ir tam jau turėjo pinigų, o į valdines mokyklas lietuvių kalbą pradžioje buvo įvedęs daug platesniu mastu, negu tai Valančius daręs savo valdomose parapinėse mokyklose"³. Profesorius dovanos, kad čia padarysime mažą korektūrą: ne Muravjovas buvo sumanęs leisti lietuvišką laikraštį ir įvesti lietuvių kalbą į pradžios mokyklas, bet Širinskis-Šichmatovas 1862 m. dar prieš Muravjovą⁴.

Bet kadangi Muravjovas rodė palankumo Lietuvos valstiečiams, todėl šioje savo argumentacijoje Širinskio-Šichmatovo vietoje paliksime Muravjovo vardą.

Valančiaus ir Muravjovo pastangos šiuo atveju buvo susitikusios ties vienu ir tuo pačiu objektu – Lietuvos valstiečiais, bet diametraliai priešingais atžvilgiais ir tikslais. Pirmasis norėjo, kad valstiečiai išliktų lietuviais ir katalikais. Vadinasi, siekė lietuviškųjų interesų, ir dėl to jį laikome lietuviu patriotu. Antrasis siekė laimėti valstiečių palankumą rusų valdžiai, kad galima būtų juos lengviau ir greičiau supravoslavinti ir surusinti. Vadinasi, siekė rusų politikos interesų, ir dėl to jį laikome gudriu rusų politiku. Iš to, kad veikėjai arba mokslininkai turi vieną ir tą patį savo

darbų objektą, dar neplaukia išvada, kad ir jų tikslai yra tie patys. Gamta yra visiems gamtininkams tiriamasis objektas. Bet vieni ją tiria vienu atžvilgiu, ir gauname fizikos mokslą, kiti ją tiria kitu atžvilgiu, ir gauname chemijos mokslą ir t.t. Panašiai yra šiuo atveju ir su Muravjovu bei Valančium. Vienas iš jų žiūri į Lietuvos valstiečius rusiškuoju požvilgiu ir pasidaro rusų politikas Muravjovas; antrasis į juos žiūri lietuviškuoju požiūriu, ir gauname lietuviškąjį Valančių.

Vertinant Valančiaus lietuviškumą, nereikia išleisti iš akių tos svarbios aplinkybės, kad jam teko gyventi ir veikti dar prieš lietuvių kalbos vartojimo šviesuomenėje persilaužimo periodą. Jeigu persilaužimo metu mūsų inteligentija daugiausia kalbėjo slaviskomis kalbomis, tai kam daugiau reikalauti iš tų mūsų veikėjų, kurie visa generacija gyveno anksčiau. Tada tik vienas kitas inteligentas galvojo lietuviškai, bet visas gyvenimas dar nebuvo atitrūkęs nuo senų tradicinių formų. Todėl iš Valančiaus negalima reikalauti, kad jis dėl lietuvių kalbos įvedimo į viešąjį gyvenimą būtų kategoriškai griovęs visas tradicijas. Dar gyvenimas nebuvo tam pribrendęs. Užtenka, kad jis turėjo gerų norų ir tuos norus, kiek sąlygos leido, yra įrodęs darbu – pirmaisiais bandymais vartoti lietuvių kalbą oficialiame susirašinėjime tais laikais, kai kunigija buvo aplenkėjusi.

Nors lietuvių inteligentija ir lenkiškai kalbėjo, bet Lietuvos ir lietuvybės idėja buvo tais laikais dar gyva. Pavyzdžiui, Valančius, prašydamas generolo Gedimino paremti vieną Žemaičių Vyskupijos reikalą rusų valdžios sferose, vadina jį Lietuvos pažiba ir garbe (raštas rašytas lenkiškai 1860 m. balandžio 25 dien. KMK. Arch., 56 t., 781 lap.). Tačiau kaip humanizmas, savo laiku norėdamas atgaivinti klasinės antikos lotynų kalbą, galutinai ją palaidojo, taip panašiai padarė ir lietuvių tautinio atgimimo radikalizmas

¹ Biržiška, Vacl., 1. c., 359 psl.

² KMK. Arch., 63 t., 229–30 lap. Tik dėl to, kad Muravjovo rašte nebuvo užsiminta apie lietuvių kalbą, Valančius kartais bandė prašmugeliuoti lietuvišką raštą.

³ Biržiška, Vacl., 1. c., 371 psl.

⁴ Kornilov, Russoje dielo v Sieviero-Zapadnom kraje, S. Peterburg, 1901, 20–22 psl.

su lietuvybės idėja. Šis lietuviškasis kraštutinis savo kategoriškais reikalavimais dėl lietuvių kalbos ir nauja marksistine socialine santvarka atstūmė nuo savęs Lietuvos aristokratiją ir galutinai nužudė lietuviybės idėją lenkiškai kalbančioje lietuvių inteligentijoje, kuri, netekusi tautinės sąmonės, lengvai ir susiliejo su ta tauta, kurios kalba ji kalbėjo. Valančius turėjo nepaprastą dovaną išvelgti į sunkiai pastebimus gilius žmonių gyvenimo santykių pradus. Todėl jis radikaliai ir nerovė senų tradicijų, nes matė, kad jas beraunant galima greit pažeisti lietuviškosios individualybės sąmonę – tą vienintelį ryšį, kuris jungė Lietuvos luomus į vieną lietuviškąją tautą.

IV

Valančiaus lietuviškumą liudija ne vien jo darbai, bet ir jo amžininkai. Be jau minėtų amžininkų (Dabševičius, Ugenskis, Kosakovskis), gražiai apie Valančių atsiliepia prelatas Benediktas Smigelskis, Seinų vyskupijos administratorius Butkevičius ir kun. Antanas Juškevičius.

Smigelskis apie vyskupą šitaip rašo: „Žemaičių vyskupystės“ autorius turi didžiųjų nuopelnų, rašydamas vien iš savo krašto meilės ir skirdamas visą savo turtą savo raštams leisti. Jau veteranas, tyloje, labai kukliai gyvendamas nenustoja dirbęs. Dieve, padėk dirbantiems mūsų krašto literatūros dirvoje!“¹

Kun. Butkevičius, kilimo žemaitis, pradėjęs valdyti Seinų vyskupiją, išleido aplinkraštį lenkų ir lietuvių kalba. Naujųjų Metų susirašinėjimo proga, siūsdamas Valančiui šį aplinkraštį, sako: „Nerasi, Gerbiamas Tamsta, jame nieko tokio, kas galėtų atkreipti dėmesį paties dalyko atžvilgiu, bet tikiuos padaryti Tamstai nors tą mažą malonumą, įrodydamas, kad dalelėje, atplėštoje nuo Tamstos avidės, dar nepamiršta savo senų tėvų kalbos. Jeigu ji ir nėra tokia gausi ir minkšta kaip toji kalba, kuria taip gražiai Jūsų Ganytojiška Malonybė rašo ir kalba į žemaičių žmones, – tai vis dėlto primena pradžią, iš kurios yra kilusi ir mažai tesiskiria nuo jos savo šiandieniniu stiliumi“².

Kun. Antanas Juškevičius savo nuolatiniuose lituanistikos darbuose buvo labiausiai skatinamas vyskupo Valančiaus. Lankydamas

apie 1860 m. Pušaloto bažnyčią, o vėliau Vilkijos bažnyčią, vyskupas peržiūrėjo visą jo surinktą medžiagą ir jau sudorotą žodyną ir ragino jį tuojau išleisti, nuolat kartodamas, kad dažniausiai ant rankraščių, kartais ir labai vertingų, kepami pyragai. Kiek kartų kun. Juškevičius atvažiuodavęs į Kauną, visada nemažai laiko praleisdavo su savo vyskupu, kalbėdamas apie savo darbus ir surinktą medžiagą, laukdamas jo patarimo ir reikalingų nurodymų. "Pasiskubink, tėveli, pasiskubink su tuo leidimu, – nuolat kartodavo tas uolus ganytojas, – nes tai dalykas skubus. Atmink visada, kad kol mūsų tauta bus prisirišusi prie savo kalbos ir laikysis su meile, tol galim būti tikri, kad ji ištikima pasiliks savo tikėjimui, ir piktos sėklos niekam nepavyks užsėti josios sieloje". Kun. Juškevičius dažnai prisimindavo šiuos savo vyskupo žodžius ir kitiems kartodavo³.

Vadinasi, Valančius savo bažnytinėje politikoje laikėsi šio dėsnio: jei nori išlaikyti žmonėse katalikybę, visų pirma reikia juose išsaugoti prisirišimą prie lietuvių kalbos. Šis dėsnis diametriškai priešingas kai kurių vėlesnių vyskupų nusistatymui. Pvz., vyskupas Roppas apie lietuvius buvo tokios nuomonės: lietuvių nedaug, jie vis tiek paskęs rusų jūroj ir supravoslavės, tevirsta lenkais, tai bent išliks katalikais.

Valančiaus lietuviškasis darbas labiausiai reiškėsi katalikiško bažnytinio gyvenimo sferoje. Todėl kai kas jo veikloje nori išvelgti tik vieną abstraktų katalikiškąjį momentą. Jeigu pritartume šios nuomonės atstovams, turėtume per daug siaurinti tautinio darbo sąvoką. Tada lietuviškuoju darbu galima būtų pavadinti tik gražias romantines svajones, kurių ryškiausiu reprezentantu yra net per daug garbinamas Basanavičius. Tautinis darbas tiek yra platus, kiek plati yra pati tautinės kultūros sąvoka. Šis darbas reiškiasi visomis kultūrinio gyvenimo sritimis. Lietuvių dailininkų bei menininkų kūryba yra tautinis darbas. Jeigu lietuviai mokslininkai savo darbais pagarsina savo tėvynės vardą, jų darbas yra

¹ Kauno Kun. Seminarijos biblioteka, RF. 7–9.

² KMK. Arch., 39 t., 593 lap.

³ E. K., Ks. Antoni Juszkiewicz ("Przegląd Katolicki" rok 1881. Warszawa, 87 psl.).

lietuviškasis. Jeigu kuris nors iš lietuvių veikėjų duoda lietuviškąjį pavidalą kuriai nors visuomeniškai, pasaulėžvalginei arba konfesinei srovei, – jo darbas yra lietuviškasis. Juk visa: ir lietuvių socialinė organizacija, jų religija, papročiai, ūkis, pramonė, mokslas, literatūra ir menas yra pažymėta lietuviškosios etninės individualybės antspaudu.

Nors katalikybė savo pagrindu yra universali, bet tam tikru atžvilgiu diferencijuojasi tautomis, nes kiekviena tauta duoda jai savo tautinės kultūros foną. Valančius kaip tik yra tuo labai nusipelnęs, kad jis stengėsi Lietuvoje sukurti lietuviškąjį katalikybės veidą kaip tik tuo momentu, kai į lietuvių tautą stengėsi įsiskverbti lenkiškoji srovė per katalikybę ir rusiškoji pravoslavija per rusinimo politiką. Todėl esama visai teisingo pagrindo Valančiaus veiklą vadinti ne vien katalikiškuoju, bet drauge ir lietuviškuoju tautiniu darbu.

Valančiaus "daugiaveidiškumo" tezė nėra aiškiai precizuota ir atrodo neturinti tvirto pagrindo. Valančiaus asmenybė jo lietuviškosios sąmonės atžvilgiu, rodos, visada buvo vieninga. Šio realisto praktiko žemaitiškai susikristalizavusi siela neišgyveno jokio vidinio psichologinių skilimų vyksmo. Iš to fakto, kad Valančiui, einant įvairias pareigas, tekdavo viešame gyvenime labiau pasireikšti vienu arba kitu veiksmu ir, fiziniam būtinumui diktuojant, išmintingai skaitytis su įvairiomis tų laikų politinėmis situacijos aplinkybėmis, netenka daryti per toli siekiančių išvadų apie jo asmenybės psichologinius skilimus. Teisybė, Valančius, bevaldydamas Žemaičių vyskupiją sunkiausiais laikais, yra parodęs nepaprasto gudrumo ir išminties kaip administratorius. Tačiau kiekvienas jo gudriai apgalvotas žygis liudija jo jautrų politinį taktą, o ne "daugiaveidiškumą".

Žmonių dvasinis pasaulis įvairuoja pagal istorinius periodus. Kiekvienos asmenybės pažiūros turi savyje daugiau ar mažiau savo gyvenamo laikotarpio individualumo žymių. Todėl ir Valančiaus, ir aušrininkų, ir šių dienų lietuvių tautinės sąmonės psichologijos skiriasi tarp savęs. Tačiau šis skirtumas neturi būti priežastimi mūsų perdėtiems sprendimams ir per toli einančioms išvadoms, nes lietuviškumo sąmonė iš esmės visada buvo ta pati.

Tikimės, jog būsime atsakę į Prof. Vacl. Biržiškos padarytas pastabas.

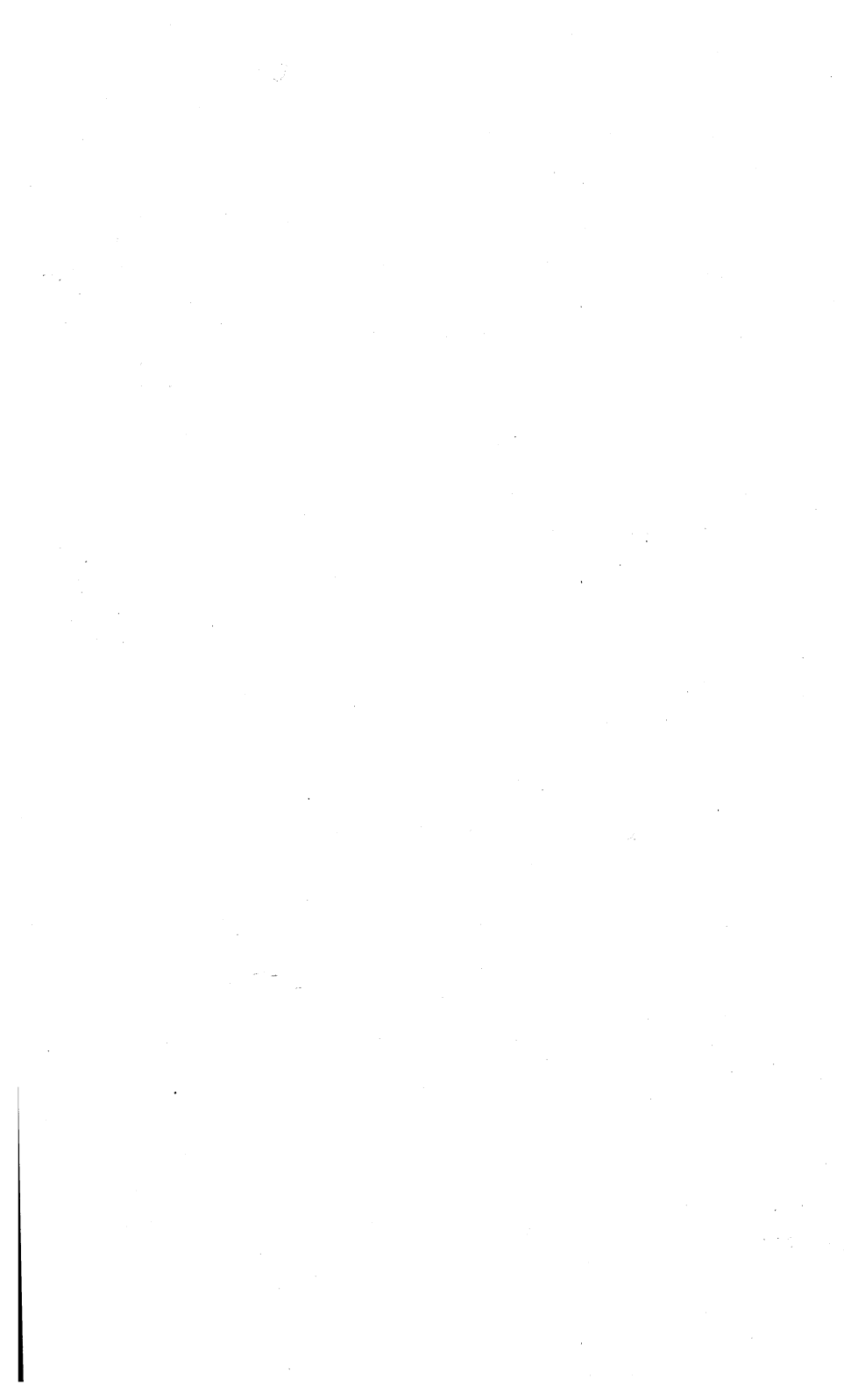
Valančiaus lietuviškąjį nusistatymą liudija:

- 1) jo prisirišimas prie gimtosios kalbos;
- 2) jo įvairaus turinio lietuviškų knygų leidimo ir platinimo veikla;
- 3) lietuvių kalbos palaikymas parapiinėse mokyklose;
- 4) jo pastangos įvesti lietuvių kalbą į pradžios mokyklas ir į gimnaziją;
- 5) jo pastangos įkurti gimnaziją su dėstomąja lietuvių kalba;
- 6) jo lietuviškoji bažnytinė politika;
- 7) amžininkų atsiliepimai, kaip apie lietuvybės mylėtoją.

Šių argumentų esame verčiami ir toliau palaikyti savo tezę. Prof. Vacl. Biržiškai dėkojame už padarytas pastabas, kurios prisidėjo prie klausimo pagilinimo.

[Židinys. 1939. Nr. 1. P. 43–66.]

III.PUBLIKACIJOS

APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENĮ JŲ ĮGYVENDINANT

Parengė Kazys Misius

Lietuvių spaudos draudimo istorija nuodugniai išnagrinėta V. Merkio, A. Tylos, R. Vėbros ir kitų istorikų. Išleista spaudos draudimo panaikinimo byla¹, tačiau žemesnių carinės valdžios instancijų, formavusių „viršūnių“ politiką, skelbtų dokumentų minėtu klausimu beveik neturime. 1879-1882 m. buvo svarstomi įvairūs Rusijos imperijos vidaus politikos klausimai, tarp jų ir lietuvių spaudos draudimas.

1884 m. pradžioje vidaus reikalų ministras prašė Vilniaus generalgubernatoriaus ištirti, ar lietuvių spaudos draudimas duoda laukiamų rezultatų². 1884.III.18(6) generalgubernatorius kreipėsi į Vilniaus švietimo apygardos globėją N. Sergijevskį, kad jis parengtų rusiško alfabeto taikymo lietuviškiems leidiniams rezultatų išvadas³. Toje byloje yra ir atsakymo juodraštis. Atrodo, kad ši N. Sergijevskio nuomonė didžia dalimi lėmė tolesnį lietuvių spaudos draudimą ir persekiojimą.

Skelbiamas Vilniaus švietimo apygardos globėjo atsakymas dėl lietuvių spaudos draudimo yra ne minėtas juodraštis, bet mašinarščio nuorašas, saugomas Lietuvos valstybiniame istorijos archyve, Vilniaus švietimo apygardos valdybos fonde (LVIA. F. 567. Ap. 1. B. 120. L. 37-49). Dokumentas liudija, kad caro pareigūnai visiškai nesiskaitė su lietuvių tauta, ignoravo jos gyvybinius interesus. N. Sergijevskis svarbiausia lietuvių spaudos draudimo nepasisekimo priežastimi per pirmąjį dvidešimtmetį laikė vyskupo M. Valančiaus ir kunigų pasipriešinimą.

Копія съ записки, представленной Г.Виленскому Генераль-Губернатору при письмѣ Г.Полечителя Виленскаго Учебнаго Округа, отъ 25 Апрѣля 1884 г. за № 2415.

Съ тѣхъ поръ, какъ въ 1865 г. послѣдовало распоряженіе Графа Муравьева прекратить печатаніе какихъ бы то ни было изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ латинопольскими буквами и поручено было Виленскому Цензурному Комитету разрѣшать печатаніе такихъ изданій въ томъ лишь случаѣ, если они переписаны будутъ русскими буквами, не прошло еще и двадцати лѣтъ.

20-лѣтній періодъ времени - періодъ слишкомъ незначительный для того, чтобы въ теченіе его могло обнаружиться все значеніе такого крупнаго мѣропріятія, какъ распоряженіе Графа Муравьева. Такія мѣропріятія лишь постепенно входятъ въ жизнь и послѣдствія ихъ обнаруживаются ясно и опредѣленно уже послѣ того, какъ сойдетъ съ жизненной сцены то поколѣніе, интересы котораго преимущественно были задѣты новымъ мѣропріятіемъ. Распоряженіе графа Муравьева тѣмъ менѣе могло сказаться въ истекшіхъ почти 20-лѣтній періодъ времени, благотельными результатами, что приводитъ его въ исполненіе пришлось при самыхъ неблагопріятныхъ обстоятельствахъ.

Въ 1865 г. жмудины и литовцы, имѣя домашнимъ языкомъ языкъ своихъ предковъ, знали только одну грамоту - грамоту польскую. Что касается русскаго языка, то онъ извѣстенъ былъ лишь отдѣльнымъ единицамъ изъ литовцевъ и жмудиновъ, терявшимся въ массѣ незнакомыхъ съ этимъ языкомъ, и потому русской рѣчи тогда не было почти совсѣмъ слышно въ селеніяхъ на всемъ пространствѣ русской Литвы и Жмуди. Поэтому для массы указанное распоряженіе лишь одно неблагопріятное значеніе:

1 Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla. Spaudai parengė A. Tyla. V., 1973. 247 p.

2 Vėbra R. Lietuviškos spaudos draudimas XIX a. antrojoje pusėje / / Istorija. 1968. T. 9. P. 91.

3 Переписка с виленским генерал-губернатором о результатах применения русского алфавита к литовско-жмудской письменности // LVIA. F. 567. Ap. 26. B. 423. L. I.

оно грозило сильно сократить количество книгъ, обращавшихся тогда въ народъ. При нормальномъ положеніи дѣлъ, можетъ быть и въ средѣ даже взрослыхъ литовцевъ и жмудинъ нашлись бы люди, которые усвоили бы себѣ русскій алфавитъ, и вновь изданныя тогда книги, напечатанныя русскимъ шрифтомъ стали бы мало по малу расходиться; тѣмъ легче могло бы ознакомиться съ этими книгами и научиться ихъ читать молодое поколѣніе. Но въ томъ то и дѣло, что мѣропріятіе графа Муравьева встрѣтило себѣ жесточайшихъ противниковъ въ лицѣ римско-католическаго духовенства, главнаго носителя идеи о необходимости полонизировать Литву и Жмудь. Духовенство не могло остаться спокойнымъ зрителемъ постепеннаго, но радикальнаго освобожденія "Святой Жмуди" отъ ига польскаго, и съ своей стороны пустило въ ходъ всѣ бывшія в его распоряженіи богатяя средства для того, чтобы лишить силы распоряженіе графа Муравьева и подорвать его значеніе.

Вскорѣ послѣ обнаруженія распоряженія Графа Муравьева начинается развиваться контрабандный ввозъ изъ за границы изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ латинскимъ шрифтомъ, ввозъ, достигшій внослѣдствіи весьма значительныхъ размѣровъ. Въ дѣлахъ Канцеляріи Виленскаго Генераль-Губернатора находится множество интересныхъ свѣдѣній* объ этомъ контрабандномъ ввозѣ книгъ на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ, но самое любопытное и поучительное въ этихъ свѣдѣніяхъ то, что этотъ ввозъ былъ организованъ главнымъ образомъ епископомъ Волончевскимъ и совершался при самомъ дѣятельномъ участіи въ этомъ дѣлѣ ксендзовъ, руководимыхъ Волончевскимъ. Ближайшимъ помощникомъ Волончевскаго былъ Тильзитскій деканъ Заберманъ, основавшій въ Тильзитѣ свою типографію для печатанія литовскихъ и жмудскихъ изданій польскими буквами. По показанію ксендза Брондзо, которому хорошо было извѣстно дѣло печатанія книгъ и брошюръ въ этой типографіи, изъ нея въ непродолжительное время было выпущено до 19 тысячъ экземпляровъ, и въ томъ числѣ до 8 тысячъ брошюръ возмутительнаго содержанія. Книги эти и брошюры не только продавались народу, собиравшемуся въ костелы, выстроенные на самой границѣ Ковенской губерніи, но и раздавались даромъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ эти книги переправлялись

контрабанднымъ путемъ и въ предѣлы Имперіи - иногда въ повозкахъ съ двойнымъ дномъ. Распространенія ихъ въ Литвѣ и Жмуди содѣйствовали главнымъ образомъ ксендзы. Ксендзы эти: Брондзо, Стровнъ, Томашевскій, Эйтуновичъ, Бутвидъ, Нарвойтъ, Давидовичъ, Рачковскій, Дембскій и др. Но католическому духовенству было мало распространять изданія на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ, печатанныя латинскимъ шрифтомъ и такимъ образомъ дѣлать излишнимъ правительственныя изданія. Въ той же самой типографіи Забермана, гдѣ печатались эти изданія, было напечатано весьма значительное количество брошюръ возмутительнаго содержанія. Нѣкоторыя изъ этихъ брошюръ вышли, какъ извѣстно, изъ подъ пера самого Волончевскаго. Политика, какой слѣдовало въ этомъ случаѣ римско-католическое духовенство, слишкомъ понятна: дѣйствуя въ качествѣ духовныхъ пастырей, для которыхъ удовлетвореніе духовнымъ нуждамъ пасомыхъ стоитъ выше будто бы всего, это духовенство пользовалось представившимся случаемъ и для того, чтобы унижить Правительство въ глазахъ народа и представить его гонителемъ католической вѣры.

Въ то же время духовенству и въ предѣлахъ Имперіи удавалось добиваться по временамъ печатанія дорогихъ для него изданій и такимъ образомъ тормозить распространеніе правительственныхъ изданій даже между знакомыми съ русскимъ алфавитомъ. Въ Вильнѣ строго соблюдается распоряженіе графа Муравьева. Но чего нельзя сдѣлать въ Вильнѣ, то, какъ оказывается, можно сдѣлать внѣ Вильны, напр. въ Петербургѣ. Такъ въ Петербургѣ разрѣшенъ въ 1879 году цензурой къ печатанію молитвенникъ на жмудскомъ нарѣчій польскимъ алфавитомъ. Молитвенникъ этотъ въ рукописи одобренъ Митрополитомъ Фіалковскимъ въ 1878 г. и съ дозволенія Петербургской Цензуры напечатанъ въ Вильнѣ въ типографіи Осипа Завадскаго. Молитвенникъ этотъ свободно продается въ Вильнѣ и расходуется въ значительномъ количествѣ экземпляровъ. И такъ какъ этотъ молитвенникъ одобренъ высшей

* Онъ извѣстенъ мнѣ по недавнему предсѣдательству моему въ Комиссіи, обсуждавшей мѣры противъ развитія латино-польской пропаганды въ здѣшнемъ краѣ путемъ печати.

властью въ католической церкви въ предѣлахъ Имперіи, а молитвенники, издаваемые правительствомъ, такого одобренія не имѣютъ, то само собой понятно, что ксендзы имѣютъ не только право, но и обязанность рекомендовать своимъ прихожанамъ пріобрѣтать именно этотъ молитвенникъ, одобренный Митрополитомъ и изданный съ дозволенія русской цензуры.

Само собою понятно, что при такихъ обстоятельствахъ распоряженіе Графа Муравьева не могло сказаться сколько-нибудь благотворными результатами въ истекшіе 20 лѣтъ. Все, что можно было сдѣлать въ этотъ періодъ времени, ограничивалось тѣсными предѣлами школы. И школа, нельзя не признать этого - тихо, но все-таки подготовила въ извѣстной мѣрѣ почву для того, чтобы зерно, брошенное въ нее графомъ Муравьевымъ, могло принести плодъ.

По прекращеніи мятежа объ гимназіи Ковенской губерніи - Ковенская и Шавельская, въ которыхъ обучается довольно значительное количество дѣтей крестьянъ-жмудиновъ, принимаютъ характеръ чисто русскихъ учебныхъ заведеній; съ того же времени начинаетъ открываться рядъ низшихъ учебныхъ заведеній; въ 1872 году основана Поневъжская Учительская Семинарія, въ 1882 г. - Поневъжское реальное училище.

По отчетамъ за 1882 годъ въ означенныхъ заведеніяхъ было крестьянъ: въ двухъ гимназіяхъ 184, въ реальномъ училищѣ 27, въ Учительской Семинаріи съ приготовительнымъ классомъ и начальнымъ училищемъ 76, въ городскихъ и уѣздномъ училищахъ 78 и въ народныхъ школахъ Ковенской губерніи 7191. Но всѣ эти училища не вполне удовлетворяютъ потребности жмудиновъ учиться. Въ Шавляхъ, какъ извѣстно, постоянно проживаетъ масса крестьянскихъ дѣтей съ цѣлю подготовиться къ выдержанію экзамена изъ курса четырехъ классовъ гимназіи.

Что обучающіеся въ гимназіяхъ, реальномъ училищѣ и Учительской Семинаріи выходятъ изъ этихъ учебныхъ заведеній съ вполне достаточнымъ знаніемъ языка русскаго, это фактъ, на который стоитъ только указать.

Но и обучающіеся въ низшихъ училищахъ, въ томъ числѣ и въ народныхъ школахъ, оказываютъ настолько хорошіе успѣхи, что выдача имъ свидѣтельствъ на льготу по воинской повинности

является дѣлом не милости, не снисхожденія, а лишь справедливости. Въ одномъ Поневѣжскомъ уездѣ число получившихъ такія свидѣтельства по окончаніи курса въ народныхъ училищахъ въ періодъ времени отъ 1875 г. по 1883 г. включительно превышаетъ 1000, именно 1091. Во всей же Ковенской губерніи, по свидѣтельству Директора народныхъ училищъ этой губерніи, контингентъ мальчиковъ изъ литовцевъ и жмудиновъ, научающихся свободно говорить, читать и, по возможности грамотно писать по-русски, въ послѣдніе годы доходитъ ежегодно до 3000. По свидѣтельству директора Шавельской гимназіи, въ которой особенно значителенъ % учениковъ сельскихъ сословій, прошедшіе курсъ народной школы мальчики-жмудины обнаруживаютъ вообще на пріемномъ испытаніи знанія по русскому языку совершенно достаточныя для приготовительнаго, перваго и даже втораго класса. По донесенію исполняющаго должность инспектора Поневѣжскаго реальнаго училища, высшій % выказавшихъ удовлетворительныя знанія по русскому языку на пріемныхъ испытаніяхъ приходится на долю крестьянскихъ дѣтей, въ большинствѣ получившихъ подготовку въ народныхъ училищахъ.

Такъ идетъ дѣло обученія русскому языку въ учебныхъ заведеніяхъ, куда поступаютъ дѣти крестьянъ литовцевъ и жмудиновъ.

Но чѣмъ больше увеличивается въ массѣ народонаселенія число прошедшихъ полный учебный курсъ въ русской школѣ, тѣмъ болѣе должно распространяться знаніе русскаго языка и въ средѣ народной. И это - фактъ, не подлежащій сомнѣнію. Директоръ Шавельской гимназіи доноситъ между прочимъ: "мнѣ не рѣдко приходится бесѣдовать съ многими изъ крестьянъ разныхъ уездовъ Ковенской губерніи, родителями или родственниками шавельскихъ гимназистовъ, и каждый разъ бесѣды приводятъ меня къ убѣжденію, что даже старики-жмудины, за немногими исключеніями, могутъ свободно понимать русскую рѣчь, могутъ также и сами удобопонятно объясняться по-русски, хотя, какъ замѣчалось иногда, нѣкоторые изъ нихъ намѣренно избѣгаютъ разговора на русскомъ языкѣ, какъ бы стыдясь сознаться, что имъ вовсе не чуждо знаніе русскаго языка, а можетъ быть и сожалѣя о томъ, что они владѣютъ имъ не въ должной степени. Молодые же люди, сколько ни случалось говорить съ ними, въ отношеніи знакомства съ

русскимъ языкомъ ушли гораздо далѣе своихъ отцовъ и дѣдовъ: благодаря имъ въ крестьянскихъ семействахъ становится почти обыкновеннымъ явленіемъ, что несовершеннолѣтніе члены ихъ раньше поступленія въ начальныя училища уже дома приобрѣтаютъ нѣкоторое знакомство съ русской рѣчью". Учителю жмудскаго языка въ Поневѣжской Учительской Семинаріи г. Ляцкому въ 1878 году пришлось прочесть болѣе 20 писемъ молодого поколѣнія, отбывающаго воинскую повинность, къ своимъ неграмотнымъ роднымъ и всѣ эти письма писаны были русскимъ алфавитомъ, который оказывается наиболѣе пригоднымъ для звуковъ литовскаго языка.

Времена такимъ образомъ измѣнились. Когда назадъ тому 19 лѣтъ вышло извѣстное распоряженіе графа Муравьева, некому было читать книги, напечатанныя русскимъ шрифтомъ. Въ истекшій періодъ времени школа сдѣлала свое дѣло, и теперь настало уже время, когда надобно позаботиться о томъ, чтобы побольше было издано книгъ русскимъ алфавитомъ, чтобы народу было что читать.

Достигаемые русской школой результаты разумѣется приходится не по сердцу ревнителямъ польшизы. Ихъ завѣтная мечта - держать литвиновъ въ духовномъ подчиненіи и въ полномъ отчужденіи отъ всего русскаго. Имъ болѣе всего желалось бы, чтобы литвины и жмудины смотрѣли на польско-русскія отношенія глазами поляковъ и видѣли въ русскихъ тѣхъ же враговъ, какими они кажутся полякамъ. Этому завѣтному стремленію русская школа наноситъ страшный ударъ, и если теперь въ средѣ литвиновъ еще не много людей, которые пришли къ убѣжденію, что литовецъ - не полякъ, то число этихъ людей должно увеличиваться съ теченіемъ времени все болѣе и болѣе. Ревнителямъ колонизаціи Литвы и Жмуди разумѣется было бы всего пріятнѣе уничтожить эту школу, или, по крайней мѣрѣ, ограничить число поступающихъ въ нее дѣтей. Съ этой конечно целью въ брошюрахъ возмутительнаго содержанія щедро рукою раскидываемыхъ въ Ковенской губерніи, особенно много разсыяно нападокъ на правительственную русскую школу за употребленіе въ ней русскаго языка, за ея русское направленіе. Но бороться противъ поступленія дѣтей крестьянъ въ русскую школу оказалось не подъ силу и панско-ксендзовской польской партіи: ужъ

слишкомъ жизненные интересы побуждаютъ литвиновъ и жмудяковъ отдавать своихъ дѣтей въ школу. Была сдѣлана въ одно время и другая попытка парализовать дѣятельность русской школы. Рукополагая ксендза, будущаго законоучителя, Волончевскій всегда почти давалъ свои произведенія молодому ксендзу и дѣлалъ ему такое внушеніе: "ты назначенъ въ училище, гдѣ обучаютъ по букварямъ, печатаннымъ русскими буквами; вотъ тебѣ буквари, напечатанные и жмудскими буквами; раздай и распродай ихъ дѣтямъ, чтобы они не забыли тѣхъ буквъ, какими были печатаны книги отцовъ ихъ, по которымъ они читали и молились". Есть возможность предполагать, что не одинъ Волончевскій дѣйствовалъ такъ. Но и эта попытка повредить русской школѣ не имѣла успѣха. Что же осталось тогда дѣлать польской партіи? Если борьба съ школой не возможна, то очевидно врагамъ ея остается подумать о возможно большемъ ослабленіи значенія школы, о томъ, чтобы довести ея значеніе до нуля. И вотъ именно съ этой то стороны для ревнителѣй польщизны слишкомъ важно, чтобы въ средѣ народа не было въ обращеніи книгъ, напечатанныхъ русскимъ алфавитомъ. Уничтожьте эти книги, замѣните ихъ печатанными польскими буквами, и связь школы съ жизнью разорвется: прошедшіе народную школу должны будутъ или переучиваться, или осудить себя на то, чтобы ничего не читать, такъ какъ въ школѣ они изучали лишь русскій шрифт. Во всякомъ случаѣ прошедшему народную школу останется лишь забывать русскую азбуку, т.е. то, что можетъ содѣйствовать сліянію литвиновъ съ русскими. Есть, впрочемъ, и еще одна сторона, которая раздражаетъ польскую партію и о которой она благоразумно умалчиваетъ, добиваясь введенія латинскаго шрифта въ изданія на жмудскомъ и литовскомъ нарѣчійхъ. Когда входятъ въ духовное общеніе два народа, находящіеся на различныхъ ступеняхъ культуры, стоящій на низшей ступени по необходимости вносить въ языкъ свой слова и обороты языка того народа, который выше его, а вмѣстѣ съ этими словами мало по малу усваиваетъ и понятія, выражаемые этими словами. Этотъ общій законъ нашелъ себѣ примѣненіе и въ данномъ случаѣ. При первой же попыткѣ созданія букварей для литовцевъ и жмудиновъ и печатаніи ихъ русскими буквами пришлось вмѣстѣ съ русскими

буквами внести для выраженія нѣкоторыхъ понятій, для которыхъ нѣтъ въ литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ соотвѣтствующихъ словъ, и чисто русскія слова. Конечно, для ревнителей польщизны подобное усиленіе языка русскаго въ "Святой Жмуди" въ высшей степени неприятно; для нихъ было бы несравненно пріятнѣе поставить въ данномъ случаѣ на мѣсто русскаго языка языкъ польскій.

После всего сказаннаго становится понятнымъ, почему такъ часто въ последнее время начинаютъ поступать къ Правительству различныя ходатайства о замѣнѣ въ изданіяхъ литовскихъ и жмудскихъ русскаго шрифта латинскимъ. Враги Россіи дорожатъ временемъ и знаютъ, что если не удастся имъ теперь изгнать изъ этихъ изданій русскій шрифтъ, то не удастся имъ это никогда.

Что касается мотивовъ, на которыхъ полагаютъ обосновать подобныя ходатайства, то они оказываются рѣшительно несостоятельными.

Епископъ Бересневичъ указывалъ въ свое время на бѣдственное положеніе жмудиновъ и литовцевъ, не умѣющихъ читать по-русски и лишенныхъ поэтому возможности при существованіи распоряженія графа Муравьева молиться Богу. Но ему, безъ сомнѣнія, известна дѣятельность Волончевскаго, и онъ лучше кого-нибудь другого знаетъ, что Литва и Жмудь наполнены заграничными изданіями, такъ что недостатка въ книгахъ религіознаго содержанія, печатанныхъ латинскимъ шрифтомъ, на всемъ пространствѣ Тельшевской епархіи нѣтъ. Ему хорошо известно также, что по вниманію къ нуждамъ взрослога поколѣнія жмудиновъ, не обучавшихся русскому языку, въ 1870 г. разрѣшено было возвратить книгопродавцамъ отобранныя у нихъ изданія религіознаго содержанія печатанныя латинскимъ шрифтомъ и дозволено имъ пустить въ продажу эти изданія. Не безызвѣстно ему, наконецъ, и то, что въ 1879 г. съ дозволенія цензуры изданъ въ Петербургѣ молитвенникъ на литовскомъ языкѣ польскими буквами. Какъ же послѣ всего этого онъ рѣшился указать Правительству на бѣдственное положеніе литовцевъ и жмудиновъ, не умѣющихъ читать по-русски?

Указываютъ и на то, что многіе изъ прошедшихъ курсъ начальной школы, по окончаніи курса видятъ себя вынужденными изучать польскій букварь. Къ сожалѣнію это правда, но слѣдуетъ отмѣтить и то, что явленіе это не стоитъ въ прямой зависимости отъ того, что остается въ силѣ распоряженіе графа Муравьева. Это

явленіе искусственно созданное, и созданное именно представителями римско-католической церкви въ Россіи. Русская школа не насилуетъ совѣсти своихъ малолѣтнихъ учениковъ — р. католиковъ; и по выходѣ изъ школы они остаются тѣми же правовѣрными католиками, какими вступили въ нее. Но, какъ католики, они должны подчиняться распоряженіямъ своихъ духовныхъ пастырей и молиться по тѣмъ книгамъ, на которыя имъ указываютъ ксендзы. А ксендзы избѣгаютъ книгъ, напечатанныхъ русскими буквами и рекомендуютъ изданія, печатанныя латинскими буквами. И вотъ именно въ силу того, что іерархія католической церкви въ Россіи не желаетъ согласовать своихъ дѣйствій съ дѣйствіями правительства и въ видахъ достиженія своихъ цѣлей смѣло идетъ и противъ **ВЫСОЧАЙШИХЪ** повелѣній, и приходится религіознымъ молодымъ жмудинамъ, прошедшимъ народную школу, учиться по неволь польскому языку.

Указываютъ и на то, что изданная русскимъ правительствомъ книги на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ русскимъ шрифтомъ, не расходятся. Это указаніе отчасти вѣрно. Дѣйствительно книги религіознаго содержанія расходятся туго. И надобно сказать, что и надежды на ихъ распространеніе мало - до тѣхъ поръ, пока высшій іерархъ римско-католической церкви не дастъ своего свидѣтельства, что въ этихъ книгахъ не заключается ничего противнаго вѣрѣ римско-католической, что ихъ могутъ употреблять вѣрующіе. Что же касается другихъ изданій, то они расходятся довольно хорошо. Особенно это нужно сказать о "Русской Грамотѣ для Литовцевъ". Это изданіе поступаетъ въ обращеніе не черезъ школы только, а иногда закупаются въ Виленскомъ магазинѣ Сыркина и коробейниками; примѣръ такой закупки былъ не дальше, какъ въ прошломъ году.

Въ послѣднее время польская партія встрѣтила себя неожиданнаго союзника во вновь формирующейся національной партіи молодыхъ образованныхъ литовцевъ.

Что это за партія, изъ кого она состоитъ, - это еще неизвѣстно русской читающей публике: сами члены ея тщательно умалчиваютъ объ этомъ и, печатая въ газетахъ статьи, оставляютъ ихъ обыкновенно безъ подписи.

Чего хочетъ эта партія? Она хочетъ оградить литовцевъ отъ

дальнѣйшаго ополяченія, она хочеть пробудить въ нихъ національное самосознаніе, развить любовь къ народному языку и къ прошлому. Цѣли этой, конечно, нельзя не признать хорошей, заслуживающей уваженія; но какими же располагаетъ партія средствами для достиженія этой цѣли?

Партія говоритъ и о серьезномъ образованіи массы, но болѣе всего она рассчитываетъ достигнуть своей цѣли путемъ изданія газеты. Партія рассуждаетъ такъ: Литовцы, сдѣлавшись зажиточными, имѣютъ возможность выписывать газету. Но такъ какъ газеты на литовскомъ языкѣ въ Россіи не существуетъ, а изъ-за границы достать трудно, особенно жителямъ подалѣе отъ прусской границы, то многіе литовцы выписываютъ польскія газеты. Съ польскими книгами распространяется среди литовцевъ и польскій языкъ, посредствомъ польскихъ книгъ прививаются народу историческіе взгляды благопріятные полякамъ. Чтобы противодѣйствовать этому нежелательному явленію, необходимо, чтобы литовець читалъ свою газету, литовскую, а не польскую.

Съ разсужденіями партіи согласиться можно вполне. Дѣйствительно, для грамотныхъ литовцевъ не мѣшало бы имѣть газету, которая была бы антипольскаго направленія.

Но почему же эта газета не можетъ быть печатаема русскимъ шрифтомъ? Въ отвѣтъ на это указываютъ: 1., на консерватизмъ массы и 2., на противодѣйствіе ксендзовъ. Консерватизмъ массы - фраза, конечно, громкая; но признать въ немъ глубокій смыслъ рѣшительно невозможно. Число прошедшихъ русскую школу литвиновъ, знакомыхъ съ русскимъ шрифтомъ, теперь считается уже тысячами. Эти тысячи уже никакъ не отличаются тѣмъ, что называется консерватизмомъ массы въ смыслъ, указанномъ партіей. Изъ этихъ тысячъ и могутъ явиться подписчики на предполагаемую газету. Противодѣйствіе ксендзовъ - иное дѣло. Это дѣйствительный фактъ, съ которымъ считаться слѣдуетъ. Но если это противодѣйствіе надобно принимать въ расчетъ при выборѣ даже шрифта, то какъ же забыть о немъ при размышленіи о дальнѣйшей судьбѣ проектируемой газеты? Газета эта будетъ или благопріятна для польскихъ тенденцій, или неблагопріятна. Если благопріятна, то развитію самосознанія литовцевъ она содѣйствовать не будетъ. Если не благопріятна, то всѣ усилія издателей разобьются о

противодѣйствіе ксендзовъ, пользующихся подавляющимъ вліяніемъ на народъ. Тогда и этой газетѣ предстоитъ судьба газеты "Auszga", подвергшейся такимъ преслѣдованіямъ отъ польскаго общества и, наконецъ, прекратившейся.

Полонофилы съ крайнимъ интересомъ, должно быть, слѣдятъ за тѣмъ, чѣмъ кончится попытка литовской партіи исходатайствовать разрѣшеніе на изданіе газеты латинскимъ, т.е. польскимъ шрифтомъ. Они имѣютъ всѣ средства прекратить, когда будетъ нужно, изданіе газеты; но разъ правительство разрѣшитъ употребленіе латинскаго, т.е. польскаго шрифта, тогда на это разрѣшеніе будутъ указывать какъ на прецедентъ и, конечно, удвоить старанія и о совершенной отмнѣ распоряженія графа Муравьева.

Впрочемъ, въ виду той таинственности, какой окружаютъ себя члены партіи литовской, нельзя не задаться вопросомъ, дѣйствительно ли эта партія такъ сильно радеть объ интересахъ литовцевъ? Не скрываются ли подъ фирмой народолюбцевъ литовскихъ ихъ непримиримые противники? Въ періодъ сильнаго развитія латино-польской интриги все это не невозможно.

Нѣтъ, не отмнѣна рспоряженія Графа Муравьева желательна нынѣ въ интересахъ русскаго и литовскаго народовъ, а послѣдовательное, настойчивое проведеніе этого распоряженія въ жизнь. И самое лучшее мѣропріятіе не можетъ дать хорошихъ результатовъ, коль скоро при исполненіи его допускаются колебанія, уступки противникамъ его. Русское Правительство до сихъ поръ отклоняло всѣ попытки польской партіи отдѣлаться отъ распоряженія Графа Муравьева. Вполнѣ желательно, чтобы подобныя попытки были постоянно отклоняемы и на будущее время. Но этого мало. Было бы въ высшей степени желательно, чтобы не только распоряженіе Графа Муравьева осталось въ силѣ, но чтобы устранены были и тѣ неблагопріятныя для литовскаго народа послѣдствія, какими отчасти сопровождалось исполненіе этого распоряженія въ 60 и 70 годахъ. Въ этихъ видахъ я считалъ бы необходимымъ сдѣлать слѣдующее:

1., Благовиднымъ предлогомъ, подъ которымъ ксендзы отказываются содѣйствовать распространенію изданныхъ русскимъ правительствомъ книгъ религіознаго содержанія служить то, что книги эти не чужды ошибокъ и неточностей въ переводѣ. Это указаніе

полезно принять въ расчетъ: быть можетъ въ изданныхъ въ 1866 и 1867 годахъ книгахъ, какъ дѣль тогда совершенно новомъ, и есть какія либо неточности въ редакціонномъ отношеніи. Поэтому полезно было бы подвергнуть изданныя въ 1866 и 1867 годахъ книги религіознаго содержанія тщательному пересмотру. Въ средѣ нашихъ русскихъ ученыхъ есть люди, которые могли бы дать компетентное по возбужденному вопросу мнѣніе. К числу ихъ можно отнести ординарнаго Академика Императорской Академіи Наукъ и профессора С.Петербургскаго Университета И.Я.Ягича, Доцента по кафедрѣ сравнительной грамматики Индо-европейскихъ языковъ въ Московскомъ Университетѣ Ф.О.Фортунатова, и ординарнаго профессора Варшавскаго Университета А.С.Будиловича и др. Соотвѣтственно указаніямъ означенныхъ лицъ и могло бы быть сдѣлано новое изданіе книгъ религіознаго содержанія для литовцевъ и жмудиновъ.

А чтобы лишить ксендзовъ права ссылаться на несовершенство новыхъ изданій, которыя, конечно, легко придумать, и лишить ихъ возможности оказывать противодѣйствіе распространенію среди народа новыхъ изданій религіознаго содержанія, необходимо истребовать одобреніе этихъ изданій, въ религіозномъ отношеніи, со стороны высшей власти римско-католической церкви въ Россіи. Никакихъ законныхъ предлоговъ уклониться отъ исполненія этого требованія римско-католическій митрополитъ не имѣетъ и не можетъ имѣть, такъ какъ книги, о которыхъ идетъ рѣчь, ни въ чемъ не будутъ отличаться отъ оригиналовъ. Безъ этой же санкціи распространенію книгъ религіознаго содержанія ксендзы непременно будутъ противодѣйствовать.

2., Не слѣдуетъ ограничиваться изданіемъ книгъ религіознаго содержанія и книгъ, употребляемыхъ въ школь; слѣдуетъ позаботиться и о томъ, чтобы дать народу, знакомому с русскимъ алфавитомъ, матеріаль для полезнаго, поучительнаго чтенія; нужно поэтому, чтобы были издаваемы книги и брошюры, въ которыхъ излагались бы полезныя для народа свѣдѣнія. Такимъ образомъ могли бы быть переведены книжки и брошюрки, указанныя напр. Виленской Дирекціей народныхъ училищъ для занятій при воскресныхъ и праздничныхъ чтеніяхъ въ сельскихъ школахъ; наиболее пригодныя для Литвы книги, изданныя въ С.Петербургѣ для чтенія въ аудиторіяхъ Солянаго Городка и въ Москвѣ-комиссіей

по устройству народных чтений, избранныя изъ изданій Комитетовъ Грамотности С.Петербургскаго и Московскаго.

3., Само собой возникающій вопросъ о томъ, кому можетъ быть порученъ трудъ перевода вышеуказанныхъ книгъ и брошюрь, легко разрѣшается, если припомнить, что изъ Поневъжской Учительской Семинаріи выпущено уже 108 молодыхъ людей, знающихъ жмудское нарѣчіе. Въ числѣ этихъ молодыхъ людей есть и такіе, которые въ сознаніи важности подобныхъ переводовъ сами добровольно принимаютъ на себя подобную работу. Такъ напримѣръ, однимъ изъ кончившихъ курсъ ученія въ Поневъжской семинаріи недавно приготовленъ къ печати переводъ на жмудскій языкъ Роднаго Слова, Ушинскаго. Но высшее редакціонное наблюденіе за изданіями подобныхъ переводовъ слѣдовало бы, конечно, поручить одному изъ Университетскихъ профессоровъ, основательно знакомому съ литовско-жмудскими нарѣчіями.

4., Если настоящія соображенія будутъ приняты, то необходимо будетъ исходатайствовать особую сумму на изданіе вышеуказанныхъ переводовъ. До сихъ поръ въ распоряженіи Виленскаго Учебнаго Округа подобнаго кредита не было, за исключеніемъ единовременно отпущенныхъ въ 1865 г. 7000 р. И если Учебный Округъ въ сознаніи важности распространенія среди литовско-жмудскаго населенія книгъ, печатанныхъ русскимъ шрифтомъ, не прекращалъ до нѣкоторой степени издательской дѣятельности, то онъ самъ же долженъ былъ изыскивать и необходимыя для подобной дѣятельности средства. Если же найдено будетъ нужнымъ расширить предѣлы его издательской дѣятельности, то нужно будетъ дать въ его распоряженіе и особый кредитъ.

5., Въмѣстѣ съ тѣмъ необходимо настоять, чтобы распоряженіе Графа Муравьева было обязательно не для одной только Виленской цензуры, а и для всего цензурнаго вѣдомства; иначе то, что не разрѣшается къ печатанію цензурой Виленской, можетъ быть разрѣшено къ печатанію цензурой, напр., Петербургской.

6., Необходимо, наконецъ, чтобы мѣстныя власти приняли энергическія мѣры къ уменьшенію и даже совершенному уничтоженію контрабанднаго ввоза книгъ и изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ латинскими буквами, а равно и къ изытанію изъ народнаго обращенія книгъ и изданій, попавшихъ къ народу незаконнымъ путемъ.

* * *

Vilniaus švietimo apygardos globėjo pranešimas, įteiktas p. Vilniaus generalgubernatoriui 1884 m. balandžio 25 d. su laišku nr. 2415

Vertimas

Nuo tada, kai 1865 m. išėjo grafo Muravjovo potvarkis nutraukti bet kokių leidinių lietuvių ir žemaičių tarmėmis spausdinimą lotyniškai lenkiškomis raidėmis ir buvo pavesta Vilniaus cenzūros komitetui leisti spausdinti tokius leidinius tikrai tuo atveju, jeigu jie bus parašyti rusiškais raidėmis, dar nepraėjo nė dvidešimt metų.

20-ies metų laikotarpis – tai pernelyg nereikšmingas periodas, kad per jį galėtų atsiskleisti visa tokios svarbių priemonės, kaip grafo Muravjovo potvarkis, reikšmė. Tokios priemonės gyvenime prigryja tikrai pamažu ir jų pasekmės aiškiai ir apibrėžtai pasireiškia jau po to, kai išeina iš gyvenimo ta karta, kurios interesai pirmiausia buvo užkliudyti nauju veiksmu. Ir vis dėlto grafo Muravjovo potvarkis per praėjusį 20–metį galėjo duoti geresnių rezultatų, jeigu jį nebūtų tekę vykdyti pačiomis nepalankiausiomis aplinkybėmis.

1865 m. žemaičiai ir lietuviai, namuose šnekėdami savo protėvių kalba, pažino tikrai vieną lenkišką raštą. O dėl rusų kalbos, tai ją mokėjo tikrai paskiri lietuviai ir žemaičiai, päsimetę nemonkančiųjų tos kalbos masėje, ir dėl to rusų šnekos tada beveik nebuvo girdėti visose rusų Lietuvos ir Žemaitijos gyvenvietėse. Todėl daugeliui minėtas potvarkis turėjo tikrai vieną nepalankią reikšmę: jis grėsė gerokai sumažinti tada liaudies vartojamų knygų kiekį. Gal jei padėtis būtų buvusi normali, net tarp suaugusių lietuvių ir žemaičių būtų atsiradę žmonių, kurie būtų išmokę rusišką alfabetą, ir tada naujai išleistos rusišku šriftu spausdintos knygos būtų pradėję pamažėl plisti; juo lengviau būtų galėjusi susipažinti su tomis knygomis ir išmokti jas skaityti jaunuomenė. Bet esmė ta, kad grafo Muravjovo veiksmai atsitrenkė į griežčiausius priešininkus – Romos katalikų dvasininkiją, pagrindinę idėjos apie būtinumą polonizuoti Lietuvą ir Žemaitiją puoselėtoją. Dvasininkija negalėjo likti nuošaly ir abejingai stebėti, kaip pamažu,

bet radikaliai, išsivaduoja iš lenkų jungo "šventoji Žemaitija" ir savo ruožtu panaudojo visas, pačias įvairiausias jos galioje buvusias priemones, kad padarytų neveiksmingą grafo Muravjovo potvarkį ir sumenkintų jo reikšmę.

Netrukus po grafo Muravjovo potvarkio paskelbimo ima plėtotis leidinių lotyniškais raidėmis lietuvių ir žemaičių tarmėmis kontrabandinis gabenimas iš užsienio, vėliau pasiekęs gana didelį mastą. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos byloje yra daugybė įdomių žinių* apie šį kontrabandinį knygų lietuvių ir žemaičių tarmėmis gabenimą, bet svarbiausia ir labiausiai pamokančio tose žiniose yra tai, kad šis gabenimas daugiausia buvo organizuotas vyskupo Valančiaus ir vyko itin aktyviai dalyvaujant kunigams, vadovaujamiems Valančiaus. Artimiausias Valančiaus pagalbininkas buvo Tilžės dekanas Zabermanas, įkūręs Tilžėje lietuviškų ir žemaitiškų leidinių lenkiškais raidėmis spaustuve. Kunigo Brundzos, kuriam gerai buvo žinomi knygų ir brošiūrų šioje spaustuvėje spausdinimo reikalai, liudijimu, joje per trumpą laiką buvo išleista beveik 19 tūkst. egzempliorių, o iš jų beveik 8 tūkst. kurstomojo turinio brošiūrų. Šios knygos ir brošiūros ne tiktai buvo pardavinėjamos liaudžiai, susirenkančiai į bažnyčias, pastatytas prie pačios Kauno gubernijos sienos, bet ir dalytos veltui. Taip pat šios knygos buvo gabenamos kontrabanda ir į Imperiją – kartais vežimuose su dvigubu dugnu. Jų platinimą Lietuvoje ir Žemaitijoje labiausiai rėmė kunigai. Tie kunigai: Brundza, Straupas, Tomaševskis, Eitutavičius, Butvydas, Norvaiša, Davidavičius, Račkauskas, Dembskis ir kt. Tačiau katalikų dvasininkijai buvo per maža platinti leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotynišku šriftu ir taip daryti vyriausybinis leidinius nereikalingais.

Toje pačioje Zabermano spaustuvėje, kur buvo spausdinami šitie leidiniai, išleistas gana didelis kiekis kurstomojo turinio brošiūrų. Kaip žinia, kai kurios iš tų brošiūrų parašytos paties Valančiaus. Politika, kurios šiuo atveju ėmėsi Romos katalikų dvasininkija,

* Jos man žinomos, nes neseniai pirmininkavau komisijoje, svarsčiusioje priemones prieš spaudoje plėtojama lotynų-lenkų propagandą šiame krašte.

visiškai suprantama: darbuodamiesi dvasios ganytojais, kuriems dvasinių poreikių tenkinimas neva yra aukščiau visko, ši dvasininkija naudojasi pasitaikiusia proga ir dėl to, kad liaudies akyse pažemintų vyriausybę ir parodytų ją kaip katalikų tikėjimo persekiotoją.

Tuo pat metu dvasininkijai retkarčiais pavykdavo ir Imperijos ribose atspausdinti brangių jai leidinių ir taip trukdyti vyriausybinių spaudinių plitimą net tarp suprantančių rusišką alfabetą. Vilniuje grafo Muravjovo potvarkis buvo griežtai vykdomas. Tačiau ko negalima padaryti Vilniuje, tai, pasirodo, galima padaryti ne Vilniuje, o pvz., Peterburge. 1879 m. Peterburge cenzūra leido išspausdinti žemaitišką maldaknygę lenkiškomis raidėmis. Šios maldaknygės rankraštis 1878 m. buvo aprobuotas metropolito Fijalkovskio ir Peterburgo cenzūros leidimu atspausdintas Vilniuje, Juozapo Zavadskio spaustuvėje. Ši maldaknygė laisvai parduvinėjama Vilniuje ir išperkamas nemažas egzempliorių kiekis. Kadangi ši maldaknygė aprobuota vyriausiosios katalikų bažnyčios vadovybės Imperijoje, o maldaknygės, leidžiamos vyriausybės, tokios aprobacijos neturi, tai, savaime suprantama, kunigai ne tik turi teisę, bet ir jų pareiga rekomenduoti savo parapijiečiams įsigyti būtent šią maldaknygę, aprobuotą metropolito ir išleistą rusų cenzūrai sutikus.

Savaime suprantama, kad tokiomis aplinkybėmis grafo Muravjovo potvarkis negalėjo duoti tam tikrų laukiamų naudingų rezultatų per praėjusius 20 metų. Visa, kas buvo galima padaryti per šį laiko tarpą, apsiribojo ankštomis mokyklos sienomis. Ir mokykla, – o to negalima nepripažinti, – tyliai, vis dėlto šiek tiek parengė dirvą, kad grūdas, mestas į ją grafo Muravjovo, galėtų duoti vaisių.

Nutraukus maištą abi Kauno gubernijos gimnazijos – Kauno ir Šiaulių, kuriose mokosi gana nemažas skaičius žemaičių valstiečių vaikų, tampa grynai rusiškomis įstaigomis; nuo tada pradeda mos atidarinėti žemesnės mokymo įstaigos; 1872 m. įsteigta Panevėžio mokytojų seminarija, 1882 m. – Panevėžio realinė mokykla.

1882 m. ataskaitų duomenimis, minėtose įstaigose mokėsi valstiečių: dviejose gimnazijose – 184, realinėje mokykloje – 27, mokytojų seminarijoje su parengiamąja klase ir pradine mokykla – 76, miestų bei apskrities mokyklose – 78 ir Kauno gubernijos

liaudies mokyklose – 7191. Tačiau visos šios mokyklos nevisiškai patenkina žemaičių poreikius mokytis. Kaip žinia, Šiauliuose nuolat gyvena daugybė valstiečių vaikų, siekiančių pasirengti ir išlaikyti egzaminus iš keturių klasių gimnazijos kurso.

Derėtų tikrai nurodyti faktą, kad gimnazijų, realinių mokyklų ir Mokytojų seminarijų auklėtinių, baigusių šias mokymo įstaigas, rusų kalbos žinios yra visiškai patenkinamos.

Tačiau ir pradinių mokyklų, tarp jų ir liaudies mokyklų, mokiniai pasiekia tokių gerų rezultatų, kad karo prievolės lengvatinių pažymų išdavimas jiems yra ne malonės, ne nuolaidų, o tik teisingumo dalykas. Vien tik Panevėžio apskrityje liaudies mokyklų kurso baigimo pažymėjimus nuo 1875 m. iki 1883 m. imtinai gavo daugiau nei 1000, o būtent 1091. Kauno gubernijos liaudies mokyklų direktoriaus liudijimu, šioje gubernijoje lietuvių ir žemaičių berniukų, išmokusių laisvai kalbėti, skaityti ir pagal išgales taisyklingai rašyti rusiškai, kontingentas pastaraisiais metais kasmet pasiekia iki 3000. Šiaulių gimnazijos, kurioje ypač didelis mokinių iš kaimiečių luomo procentas, direktoriaus liudijimu, išėję liaudies mokyklų kursą, berniukai žemaičiai per stojamuosius egzaminus parodo rusų kalbos žinias apskritai visiškai pakankamas parengiamajai, pirmajai ir net antrajai klasėms. Anot einančiojo Panevėžio realinės mokyklos inspektoriaus pareigas, didžiausias procentas, parodžiusių patenkinamas rusų kalbos žinias per stojamuosius egzaminus, yra valstiečių vaikų, daugiausia parengtų liaudies mokyklose.

Taip vyksta rusų kalbos mokymas švietimo įstaigose, kur stoja lietuvių ir žemaičių valstiečių vaikai.

Bet juo labiau tarp gyventojų gausėja išėjusių visą mokymo kursą rusų mokykloje, tuo labiau turėtų paplisti rusų kalba liaudyje. Ir tai neabejojamas faktas. Beje, Šiaulių gimnazijos direktorius praneša: “man neretai tenka kalbėtis su daugeliu valstiečių iš įvairių Kauno gubernijos apskričių, Šiaulių gimnazistų tėvais arba giminaičiais ir kiekvieną kartą pokalbiai mane įtikina, kad net seneliai žemaičiai su nedidelėmis išimtimis laisvai supranta rusiškai, taip pat gali ir patys suprantamai susišnekėti rusiškai, nors, kaip kartais pastebima, kai kurie iš jų tyčia vengia kalbėti rusiškai, tarsi gėdindamiesi prisipažinti, kad tai jiems visiškai nesvetima,

o galbūt ir gailėdamiesi, kad nemoka pakankamai. O jaunuomenė, kiek man teko su jais kalbėtis, mokydamiesi rusų kalbos, pažengė gerokai toliau už savo tėvus ir senelius; jau beveik įprasta, kad jų dėka valstiečių šeimų nepilnamečiai, dar prieš stodami į pradines mokyklas, jau namuose šiek tiek pramoksta rusų kalbos". Panevėžio mokytojų seminarijos žemaičių kalbos mokytojui p. Liackiui 1878 m. teko perskaityti daugiau kaip 20 jaunuolių, atliekančių karinę prievolę, laiškų savo neraštingiems artimiesiems ir visi laiškai buvo rašyti rusų alfabetu, kuris, pasirodo, yra labiau tinkamas lietuvių kalbos garsams.

Taigi laikai pasikeitė. Kai prieš 19 m. išėjo žinomas grafo Muravjovo potvarkis, nebuvo kam skaityti knygų, spausdintų rusišku šriftu. Per praėjusį laikotarpį mokykla savo darbą padarė, ir dabar jau atėjo laikas, kai reikia pasirūpinti, jog būtų išleista kuo daugiau knygų rusišku alfabetu, kad liaudžiai būtų ką skaityti.

Suprantama, rusų mokyklos pasiekimai nepatenkina lenkiškumo rėmėjų. Jų žinoma svajonė – laikyti lietuvius dvasinėje priklausomybėje ir atitolinti nuo visko, kas rusiška. Jiems labiausiai norėtusi, kad lietuviai ir žemaičiai žiūrėtų į lenkų-rusų santykius lenkų akimis ir, kaip ir lenkai, laikytų rusus tokiais pat priešais, kokiais jie atrodo lenkams. Šiam išsvajotam siekiui rusų mokykla suduoda baisų smūgį, ir jeigu dabar tarp lietuvių nedaug žmonių, kurie įsitikino, kad lietuvis – ne lenkas, tai tų žmonių pamažu turi vis daugėti ir daugėti. Suprantama, Lietuvos ir Žemaitijos lenkinimo rėmėjams būtų maloniausia sunaikinti tą mokyklą arba – blogiausiu atveju – apriboti stojančių į ją vaikų skaičių. Dėl šio galutinio tikslo kurstomojo pobūdžio brošiūrose, dosniai dalijamose Kauno gubernijoje, ypač daug išpuolių prieš valstybinę rusų mokyklą dėl joje vartojamos rusų kalbos, dėl jos rusiškos pakraipos. Tačiau kovoti su valstiečių vaikų stojimu į rusiškas mokyklas pasirodė ne pagal išgales ir lenkų ponų, ir kunigų partijai: perdėm gyvybiniai interesai skatina lietuvius ir žemaičius atiduoti savo vaikus į mokyklą. Kadaisė buvo ir kitas bandymas – paraližuoti rusų mokyklos veiklą. Išventindamas kunigą, būsimą tikybos dėstytoją, Valančius beveik visada duodavo savo kūrinius jaunam kunigui ir jį šitaip pamokydavo: "tu esi paskirtas į mokyklą, kur mokoma iš elementorių, spausdintų rusiškomis

raidėmis; štai tau elementoriai, spausdinti žemaitiškais raidėmis, išdalyk ir išsparduok juos vaikams, kad šie neužmirštų tų raidžių, kuriomis buvo atspausdintos jų tėvų knygos, iš kurių jie skaitė, iš kurių meldėsi". Yra pagrindo manyti, kad ne vienas Valančius taip darė. Tačiau ir šis bandymas pakenkti rusiškai mokyklai nebuvo sėkmingas. Kas gi tada beliko daryti lenkų partijai? Jeigu kovoti su mokykla neįmanoma, tai akivaizdu, kad jos priešams lieka pagalvoti apie tai, kaip susilpninti mokyklos vaidmenį, kad jos reikšmė būtų lygi nuliui. Štai būtent šiuo požiūriu lenkiškumo rėmėjams ypač svarbu, kad liaudis neskaitytų knygų, atspausdintų rusiškais raidėmis. Sunaikinkite tas knygas, pakeiskite jas spausdintomis lenkiškais raidėmis, ir mokyklos ryšys su gyvenimu nutrūks: baigusieji liaudies mokyklas turės arba mokytis iš naujo, arba pasmerkti save nieko neskaityti, nes mokykloje jie mokėsi tikrai rusiško šrifto. Taigi baigusiam liaudies mokyklą visais atvejais teliks vien pamiršti rusišką abėcėlę, t. y. tai, kas gali padėti lietuvių ir rusų susiliejimui. Beje, yra dar vienas dalykas, kuris erzina lenkų partiją ir apie kurią ji išmintingai nutyli, siekdama įvesti lotynišką šriftą leidiniuose žemaičių ir lietuvių tarmėmis. Kai sueina dvasiniam bendravimui dvi tautos, esančios skirtingose kultūros pakopose, prireikus žemesnė pakopa savo kalboje vartoja žodžius ir išsireiškimus tautos, kuri aukščiau jos, o kartu su žodžiais po truputį perima ir sąvokas, išreiškiamas tais žodžiais. Tas bendras dėsnis tinka ir šiuo atveju. Pirmąkart bandant sudaryti elementorius lietuviams ir žemaičiams ir spausdinant juos rusiškais raidėmis, drauge su rusiškais raidėmis kai kurių sąvokų, neturinčių atitikmenų lietuvių ir žemaičių tarmėse, raiškai buvo pasitelkta ir grynai rusiškų žodžių. Žinoma, lenkiškumo rėmėjams dėl tokio rusų kalbos įtvirtinimo "šventojoje Žemaitijoje" yra itin nemalonu; jiems šiuo atveju būtų nepalyginamai maloniau, kad vietoj rusų kalbos būtų lenkų kalba.

Išgvildenus, kas pasakyta, tampa aišku, kodėl pastaruoju metu vyriausybė taip dažnai pradėjo gauti įvairių prašymų lietuvių ir žemaičių leidiniuose rusišką šriftą pakeisti lotynišku. Rusijos priešai brangina laiką ir žino, kad jeigu dabar nepavyks išvyti iš tų leidinių rusiško šrifto, tai šitai jiems nepavyks niekad.

O dėl motyvų, kuriais manoma pagrįsti panašius prašymus, tai jie pasirodo visiškai neįtikinantys.

Kadais vyskupas Beresnevičius nurodė sunkią žemaičių ir lietuvių, nemokančių skaityti rusiškai, padėtį ir dėl Muravjovo potvarkio netekusių galimybės melsti Dievą. Be abejonės, jam žinoma Valančiaus veikla ir jis geriau negu bet kas kitas žino, kad Lietuva ir Žemaitija prikimšta užsienietiškų leidinių, todėl religinio turinio knygų, spausdintų lotynišku šriftu, netrūksta visoje Telšių vyskupijoje. Jam taip pat gerai žinoma, kad, atsižvelgus į suaugusiųjų žemaičių, nesimokiusių rusų kalbos, reikmes 1870 m. buvo leista gražinti knygų pardavėjams atimtus iš jų religinio turinio leidinius, spausdintus lotynišku šriftu, ir leista juos pardavinėti. Pagaliau jam negali būti nežinoma ir tai, kad, 1879 m. leidus cenzūrai, Peterburge išleista lietuviška maldaknygė lenkiškomis raidėmis. Kaipgi jis, žinodamas tai, ryžosi nurodyti vyriausybei nelaimingą lietuvių ir žemaičių, nemokančių skaityti rusiškai, padėtį?

Nurodoma ir tai, kad daugelis pradinės mokyklos kursą išėjusiųjų yra priversti išmokti lenkišką elementorių. Deja, tai tiesa, bet reikia pabrėžti, kad šis reiškinys tiesiogiai nepriklauso nuo to, jog tebeveikia grafo Muravjovo potvarkis. Tai dirbtinai sukurtas reiškinys ir sukurtas būtent Romos katalikų bažnyčios atstovų Rusijoje. Rusų mokykla neprievartauja savo mažamečių mokinių, R. katalikų, sąžinės; išėję iš mokyklos, jie lieka tokie patys tikri katalikai, kokie buvo iki įstojimo. Tačiau kaip katalikai jie privalo paklusti savo dvasios ganytojų potvarkiams ir melstis iš tų knygų, kurias jiems nurodo kunigai. O kunigai vengia knygų, spausdintų rusiškais raidėmis, ir rekomenduoja leidinius, spausdintus lotyniškais raidėmis. Būtent dėl tos priežasties, jog katalikų bažnyčios Rusijoje hierarchija nenori savo veiksmų derinti su vyriausybės veiksmais ir, siekdama savo tikslų, drąsiai priešinasi ir Viršiausiesiems įsakymams, todėl jauni religingi žemaičiai, išėjusieji liaudies mokyklą, prievarta turi mokytis lenkų kalbos.

Nurodoma ir tai, kad rusų vyriausybės išleistos lietuvių ir žemaičių tarmėmis rusišku šriftu knygos neturi paklausos. Šis nurodymas iš dalies teisingas. Tikrai religinio turinio knygos plinta sunkiai. Ir reikia pasakyti, kad vilties joms plisti maža tol, kol

aukščiausias Romos katalikų hierarchas nepaliudys, kad šitose knygoose nėra nieko priešiško Romos katalikų tikybai, kad jomis gali naudotis tikintieji. O kiti leidiniai plinta pakankamai gerai. Ypač tai galima pasakyti apie "Rusų raštą lietuviams". Šis leidinys patenka į apyvartą ne tiktai per mokyklas, o kartais nuperkamas Syrkino parduotuvėje Vilniuje ir preknešių; toks pirkimo atvejis žinomas ne seniau, kaip praėjusiais metais.

Pastaruoju laiku lenkų partija surado sau netikėtą sąjungininką – naujai besikuriančią jaunų išsimokslinusių lietuvių tautinę partiją.

Kokia ta partija? Kas į ją įeina? Tai skaitančiai rusų publikai dar nežinoma: patys jos nariai rūpestingai tai nutyli, o spausdindami laikraščiuose straipsnius paprastai jų nepasirašo.

Ko siekia ši partija? Ji nori sustabdyti tolesnį lietuvių lenkėjimą, ji nori pažadinti jų tautinę savimonę, išugdyti meilę gimtajai kalbai ir praeičiai. Šių siekių negalima nepripažinti, jie geri, verti pagarbos; bet kokiomis gi priemonėmis naudojasi partija, siekdama šio tikslo?

Partija kalba apie rimtą masių švietimą, bet labiausiai ji tikisi pasiekti savų tikslų leisdama laikraštį. Partija samprotauja taip: pasiturintys lietuviai užsisakyti laikraštį gali. Kadangi laikraščio lietuvių kalba Rusijoje nėra, o iš užsienio gauti sunku, ypač gyventojams, gyvenantiems toliau nuo prūsų sienos, tai daugelis lietuvių užsisako lenkiškus laikraščius. Kartu su lenkiškomis knygomis tarp lietuvių plinta ir lenkų kalba, dėl lenkiškų knygų liaudyje prigyja lenkams palankūs istoriniai požiūriai. Siekiant pasipriešinti šiam nepageidautinam reiškiniui, būtina, kad lietuvis skaitytų savo lietuvišką laikraštį, o ne lenkišką.

Su partijos samprotavimais galima visiškai sutikti. Iš tiesų raštingiems lietuviams nepakenktų turėti antilenkiškos krypties laikraštį.

Bet kodėl tas laikraštis negalėtų būti spausdinamas rusišku šriftu? Atsakant į tai nurodoma: 1. Masių konservatyvumas ir 2. Kunigų pasipriešinimas. Masių konservatyvumas, žinoma, skambi frazė; bet pripažinti jos gilią prasmę jokiū būdu negalima. Baigusių rusų mokyklą ir susipažinusių su rusų šriftu lietuvių dabar jau yra tūkstančiai. Šiems tūkstančiams jau nebūdinga tai, kas partijos yra nurodyta kaip masių konservatyvumas. Iš šių tūkstančių ir gali atsirasti numatomo laikraščio prenumeratoriai. Kunigų priešinimasis – kitas dalykas. Tai tikras faktas, ir su juo reikia skaitytis.

Tačiau jeigu į šią priešpriešą reikia atsižvelgti netgi pasirenkant šriftą, tai kaip apie ją galima pamiršti svarstant tolesnį numatomo leisti laikraščio likimą? Tas laikraštis bus arba nebus palankus lenkiškumo tendencijoms. Jeigu palankus, tai lietuvių savimonės jis nežadins. Jeigu nepalankus, tai visos leidėjų pastangos suduž, sutikę kunigų, turinčių didžiulę įtaką liaudžiai, pasipriešinimą. Tada ir šiam laikraščiui teks laikraščio "Auszra", persekioto lenkų visuomenės ir pagaliau nustojusio eiti, likimas.

Lenkofilai, matyt, su ypatingu dėmesiu stebi, kuo baigsis lietuvių partijos bandymas gauti leidimą laikraščiui lotynų, t.y. lenkišku, šriftu. Jie turi visas priemones nutraukti laikraščio leidimą, kai bus reikalinga; tačiau jeigu vyriausybė leis lotyniško, t.y. lenkiško, šrifto vartojimą, tai šis leidimas bus nurodomas kaip precedentas ir, žinoma, bus dedamos visos pastangos ir visiškai atšaukti grafo Muravjovo potvarkį.

Beje, šnekant apie tą paslaptinę, kuriuo apgaubė save lietuvių partijos nariai, negalima nepaklausti, ar tikrai ta partija taip labai rūpinasi lietuvių interesais? Ar nesislepia po lietuvių liaudies mylėtojų firma jų nesutaikomi priešininkai? Kai taip stipriai plėtojama lotynų-lenkų intriga, tai anaip tol nėra neįmanoma.

Ne, ne grafo Muravjovo potvarkį atšaukti dabar pageidautina dėl rusų ir lietuvių tautų interesų, o nuosekliai, atkakliai šį potvarkį įgyvendinti. Ir pati geriausia priemonė negali duoti gerų rezultatų, jeigu ją įgyvendinant svyruojama, nuolaidžiau jama priešininkams. Iki šiol Rusijos vyriausybė atmesdavo visus lenkų partijos bandymus atsikratyti grafo Muravjovo potvarkio. Taip pat pageidautina, kad panašūs bandymai būtų nuolat atmetami ir ateityje. Tačiau šito maža. Būtų labai pageidautina, kad ne tik grafo Muravjovo potvarkis liktų galioti, bet ir būtų pašalintos tos negeros lietuvių tautai pasekmės, kurios iš dalies teko jai vykdant šį potvarkį 7 ir 8 dešimtmečiais. To siekiant, manyčiau būtina padaryti:

1. Tariama dingstis, dėl kurios kunigai atsisako paremti rusų vyriausybės išleistų religinio turinio knygų platinimą, yra ta, kad tose knygose neišvengta klaidų ir vertimo netikslumų. Į šį nurodymą verta atsižvelgti: galbūt 1866 ir 1867 metais išleistose knygose, kaip visiškai naujame darbe, ir yra kokių nors redakcinių netikslumų. Todėl būtų naudinga 1866 ir 1867 metais išleistas

religinio turinio knygas kruopščiai peržiūrėti. Yra rusų mokslininkų, kurie galėtų pareikšti kompetentingą nuomonę tuo klausimu. Jiems galima priskirti Imperatoriškosios mokslų akademijos ordinarinį akademiką ir S.Peterburgo universiteto profesorį I.Jagičių, Maskvos universiteto Indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos katedros docentą F.Fortunatovą bei Varšuvos universiteto ordinarinį profesorį A.Budilovičių ir kt. Atsižvelgus į minėtų asmenų nurodymus ir būtų galima iš naujo išleisti religinio turinio knygų lietuviams bei žemaičiams.

Kad kunigai prarastų teisę nurodinėti naujų leidinių netobulumus, kuriuos, žinoma, lengva susigalvoti, ir būtų jiems atimta galimybė priešintis naujų religinio turinio leidinių platinimui liaudyje, būtina pareikalauti šių leidinių aprobacijos religiniu požiūriu iš aukščiausiosios Romos katalikų bažnyčios valdžios Rusijoje. Jokių teisėtų pretekstų išsisukti nuo šio reikalavimo vykdymo Romos katalikų metropolitas neturi ir negali turėti, kadangi knygos, apie kurias kalbama, niekuo nesiskiria nuo originalų. Be šios sankcijos religinio turinio knygų plitimui kunigai būtinai priešinsis.

2. Nereikia apsiriboti religinio turinio ir mokykloje naudojamų knygų leidimu; reikia pasirūpinti ir tuo, kad liaudžiai, susipažinusiai su rusišku alfabetu, būtų duodama medžiaga naudingam ir pamokančiam skaitymui; todėl reiktų leisti knygas ir brošiūras, kuriose būtų naudingų liaudžiai žinių. Vadinasi, galėtų būti išverstos knygelės ir brošiūrėlės, pvz., Vilniaus liaudies mokyklų direkcijos nurodytos sekmadieniniams ir šventiniams skaitymams kaimo mokyklose; labiausiai tinkančios Lietuvai knygos, išleistos S. Peterburge, skaitymams Saulės miestelio auditorijose ir Maskvoje – liaudies skaitymų tvarkymo komisijos, parinktos iš S. Peterburgo bei Maskvos raštingumo komitetų leidinių.

3. Savaiame kylantis klausimas, kam būtų galima pavesti minėtų knygų ir brošiūrų vertimus, yra lengvai išsprendžiamas. Prisiminkime, kad Panevėžio mokytojų seminarija jau parengė 108 jaunuolius, mokančius žemaičių tarmę. Tarp jų yra ir tokių, kurie, suprasdami panašių vertimų svarbą, patys savanoriškai imasi panašaus darbo. Pavyzdžiui, vienas iš baigusiujų Panevėžio seminarijos mokymo kursą neseniai parengė spaudai Ušinskio

“Gimtojo žodžio” vertimą į žemaičių kalbą. Žinoma, panašių vertimų aukštesnio lygio redakcinę leidinių priežiūrą reiktų pavesti vienam iš universiteto profesorių, gerai susipažinusių su lietuvių–žemaičių tarmėmis.

4. Jeigu į šiuos samprotavimus būtų atsižvelgta, tai minėtiems leidiniams išleisti būtina išrūpinti ypatingą sumą. Iki šiol Vilniaus švietimo apygardos žinioje, išskyrus vieną kart 1865 m. paskirtus 7000 rb, panašaus kredito nebuvo. Jeigu švietimo apygarda, suprasdama knygų, išleistų rusišku šriftu, platinimo svarbą tarp lietuvių ir žemaičių, visiškai nenutraukė leidybinės veiklos, tai ji pati turėjo surasti tokiai veiklai lėšų. Jeigu būtų pripažinta, kad tikslinga išplėsti jos leidybinę veiklą, tai jai reiktų skirti ir ypatingą kreditą.

5. Kartu būtina išreikalauti, kad grafo Muravjovo potvarkis būtų privalomas ne tiktai vienai Vilniaus cenzūrai, bet visai cenzūros žinybai; nes kas nebus leidžiama spausdinti Vilniaus cenzūros, gali būti leista spausdinti, pvz., Peterburgo cenzūros.

6. Pagaliau būtina, kad vietos valdžios imtųsi energingų priemonių sumažinti arba visiškai nutraukti kontrabandinį knygų ir leidinių lietuvių bei žemaičių tarmėmis lotynų šriftu įvežimą, taip pat atimti iš liaudies knygas bei leidinius, patekusius liaudžiai neteisėtu keliu.

Originalą atitinka: rūmų tarėjas (parašas neįskaitomas)

Versta iš rusų k. Nuorašas

NESKELBTAS JONO TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIJĄ VILNIAUS SEIMĄ

Parengė Regina Laukaitytė

Iš kelių dešimčių lietuvių kunigų, dalyvavusių Didžiajame Vilniaus Seime, apie jį rašė tik keletas – J.Tumas¹, P.Bučys², J.Totoraitis (1872–1941). Pastarojo – istoriko, filosofijos daktaro (šį laipsnį įgijo Fribūro universitete Šveicarijoje už disertaciją apie Mindaugo Lietuvą), žymaus Lietuvos medievisto straipsnis apie Didįjį Vilniaus Seimą aptiktas Lietuvos valstybiniame centriniame archyve, Jungtiniame marijonų kongregacijos fonde. Iki pastarojo laiko šis fondas buvo slaptas, todėl tyrinėtojams nežinomas. Beje, jame yra ir daugiau J.Totoraičio istorinių rankraščių (taip pat ir “Sūduvos Suvalkijos istorijos” antrosios dalies fragmentas “Sūduva XVIII šimtmetyje”), kuriuos išleidus Lietuvos istorijos mokslas praturtėtų dar vieno beveik pamiršto jos tyrinėtojo darbai.

J.Totoraičio rankraštis nedatuotas, tačiau nesunku atsekti, kad jis buvo parašytas netrukus po Didžiojo Vilniaus Seimo: pirmasis

¹ Tumas J. Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus seimo laiku // *Vairas*. 1931. Nr. 1. P. 68–76.

² Bučys P. Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo // *Tėvynės sargas*. 1948. Nr. 4. P. 254–257. Savo atsiminimus P. Bučys rašė būdamas jau garbingo amžiaus, praėjus lygiai 42 metams po aprašomų įvykių. Matyt, todėl juose daug akivaizdžių apsirikimų (painiojamos datos, asmenys), verčiančių abejoti autoriaus atminties patikimumu, ieškoti jo žodžių patvirtinimo kituose šaltiniuose. Antai P. Bučys net neužsimena, kad lietuvių kunigų susirinkime, įvykusiame po Seimo, buvo kuriama Lietuvių krikščionių demokratų partija.

“Šaltinio”, apie kurio būsimą redagavimą autorius kalba, numeris išėjo 1906 m. kovo mėn. Taigi išpūdžiai dar buvo labai gyvi. Jie, matyt, nulėmė impulsyvų publicistinį pasakojimo stilių.

Apskritai J.Totoraičio straipsnio turinys ne visai atitinka jo pavadinimą, nes daugiausia vietos jame skiriama ne Didžiajam Vilniaus Seimui. Apie jį pateikti tik patys bendriausi faktai, tačiau, nesant detalaus stenografinio Seimo eigos aprašymo, ir juose randame naujos informacijos (pvz., apie P.Būčio išrinkimą į prezidiumą). Straipsnyje puikiai atsispindi kunigų savijauta Seime, akis į akį susidūrus su savo politiniais priešininkais socialdemokratais, su kuriais konfrontacija revoliucijos metais buvo pasiekusi apogėjų. Jame užfiksuotas ir nuosaikiųjų dvasininkų požiūris į Seimo nutarimus: “Ar tą išspaus tą kalbą turinį galima vadinti nutarimais? ypač kad bekalbant ginčams laiko nebuvo ir negalėjo kas norėti kalbėti, o ant galo apie kiekvieną punktą skyrium nebuvo balsuota. Susivažiavimo pirmsėdžiai protokolo nerašė ir nėvienas jų ant tų nutarimų nepasirašė”.

Visiškai naujus, istoriografijoje nežinomus duomenis J.Totoraitis pateikia apie gruodžio 6 d. įvykusį lietuvių kunigų susirinkimą ir jo dalyvių susitikimą su Vilniaus vyskupu E.Ropu (Ropp) bei kapitulos nariais. Šiame susirinkime buvo bandyta įkurti Lietuvių krikščionių demokratų partiją (toliau – LKDP): išrinktas jos Centro komitetas iš visų vyskupijų atstovų (J. Tumas iš Žemaičių vyskupijos, V.Mironas iš Vilniaus, A.Civinskas ir pats J.Totoraitis iš Seinų), kurie turėjo būti ir dviejų partijos laikraščių (valstiečiams ir inteligentams), finansuojamų Šv. Kazimiero draugijos, redaktoriais. Tad gruodžio 6 d. susirinkimas laikytinas steigiamuoju LKDP susirinkimu. Jame daug dėmesio buvo skirta ir lietuvių kalbos teisėms Rytų Lietuvos bažnyčiose. Tuo klausimu susirinkusieji priėmė nutarimą, kurį, visų dalyvių pasirašytą, kitą dieną kun. P.Būčys įteikė vyskupui E.Ropui.

Sugestyvus Totoraičio pasakojimas apie lietuvių dvasininkų susitikimą su Vilniaus vyskupu ir kunigais lenkais, kurie labai priešiška sutiko žinią apie lietuvių katalikiškos partijos kūrimą. Lietuviai kunigai buvo informuoti, kad “ir Vilniuje yra svarstoma apie katalikų suvienijimą ir išdirbimą tvirtos katalikų partijos busimoje Rusijos dumoje” (turima omenyje vyskupo E.Ropo

iniciatyva 1905 m. pabaigoje – 1906 m. pradžioje kurta Vilniuje Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinė katalikų partija) ir supažindinti su rengiama jos programa. Kunigai lenkai priekaištavo lietuviams, kad kurdami savą organizaciją jie “<...> vyskupais prisidengdami varysią tik savo agitaciją”. Nuomonėms nesutapus, prasidėjo karšti ginčai, dar kartą rodydami įtemptus tautinius santykius šiame regione bei dvasininkijos poziciją.

Nors, J.Totoraičio nuomone, vyskupas E.Ropas buvo palankus lietuvių siekiams, tačiau turėjo konstatuoti, kad “kunigų suvažiavimo nutarimai, link laikraščio ir centralinio komiteto Vilniuje neįvyko”. Laikraščio išleidimą, anot autoriaus, sužlugdė Šv. Kazimiero draugija. Vykdydami gruodžio 6 d. nutarimą, Totoraitis su P.Būčiu įgijo carinės administracijos leidimą “Žiburiui”, tačiau Šv. Kazimiero draugija nesutiko leisti šio laikraščio Vilniuje, ketino paskirti jį ne liaudžiai, bet inteligentams ir kt. Iš tiesų Šv. Kazimiero draugijos vadovybė iškėlė savo sąlygas, prieštaraujančias gruodžio 6 d. nutarimams (pavyzdžiui, į laikraščio redakciją pakvietė tik vieną A.Civinską, kuris pats turėjo pasirūpinti reikalingomis lėšomis)³. Tačiau atsakomybės už bendro dvasininkijos laikraščio išleidimo sužlugdymą dalis tenka ir seiniškiams kunigams, kurie dar 1905 m. rudenį buvo gavę leidimą “Šaltiniui”, ruošėsi jį leisti ir nebuvo suinteresuoti atiduoti Šv. Kazimiero draugijai lėšų, surinktų vyskupijoje katalikiškai spaudai leisti.

Taigi čia skelbiamas J.Totoraičio straipsnis – svarbus LKDP istorijos šaltinis, leidžiantis visiškai naujai pažvelgti į lietuvių dvasininkų pastangas susivienyti į politinę organizaciją 1905 m. pabaigoje ir aplinkybes, kurios šias pastangas sužlugdė. Straipsnio kalba netaisyta, tik skliausteliuose paaiškinami nebevertojami žodžiai, ir pataisytos netaisyklingai užrašytos pavardės.

³ A.Dambrausko rankraštis // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 179. B. 81. L. 1–2.

PIRMASIS LIETUVIŲ SUSIVAŽIAVIMAS VILNIUJE

Jonas Totoraitis

4 ir 5 gruodžio 1905 m. buvo lietuvių susivažiavimas Vilniuje. Žmonių buvo susirinkę iš visų Lietuvos kampų. Buvo daug inteligentų ir in 60 kunigų. Skaitlius susivažiavusiųjų galėjo perviršyti tukstantį. Kai kas šneka, kad tenai buvę arti dviejų tukstančių. Buvau tenai ir aš.

Susivažiavusiuosius pasveikino užkvietėjas D-ras Basanavičius, atmindamas Lietuvos praeitį ir ypatingą svarbą duodamas teip skaitlingam lietuvių susirinkimui Vilniuje, kuris nors Lietuvos sostapilė, tečiau no seniai yra sistematiškai lenkinamas.

Renkant pirmsėdį (pirmininkaujantį – R. L.) susivažiavimui, kilo didelis trukšmas. Vieni norėjo Basanavičiaus, social–demokratai statė savo kandidatą, kiti savo. Ant galo, sutarė rinkti po vieną no kiekvienos partijos: no demokratų, no socialdemokratų, no kunigų, no ukininkų ir tt.

Prasidėjo kalbos. Ką kas Lietuvoje buvo manęs, tenai viską pasisakė. Visko čia nerašysiu, tik padarysiu tulus patėmijimus (pastabas – R. L.).

Ypatinga buvo nuomonė apie revoliuciją Lietuvoje. Visi intelligentai manė, kad, Rusijoje esant dideliame sumišimui, lietuviams reikia juo naudotis ir jieškotis sau prigulinčių tiesų (priklausančių teisių – R. L.). Kalbant apie to jieškavimo budus, nuomonės ėmė skirtis. Anot demokratų ir socialdemokratų, tasai jieškojimas išaina į kruviną kovą su ginklais. Žmonės klausydami apie tai, kiek tik aš didelėje salėje galėjau įtėmyti (įžiūrėti – R. L.), (iššėmus

socialdemokratų, kurių buvo mažuma), raivėsi bijodami kraujo praliejimo. Kunigai ir pripažino, kad reikia kovoti, bet tik dorais budais: streikais, boikotais, stabdymu rusiškų mokyklų ir tt. Bet buvo priešingi kruvinai kovai, visokiems užmušimams, plėšimams ir kitokiems nedoriems budams.

Tame seime pasirodė, ką daugelis inteligentų, o ypač socialdemokratų, mano apie tikėjimą ir bažnyčią. Jau iš pradžių socialdemokratams labai nepatiko, kad tarp susirinkusiųjų atsirado gana diktas kunigų skaitlius. Kai kas nesulaikydamas savo nekantrumo šnekėjo: nereikia čia kunigų, kunigai į bažnyčią. Į pirmininkus kunigą (Būčį) galėjo išrinkti tik delto, kad dalis susirinkusiųjų buvo beketinanti apleisti salę. Kalbose socialdemokratų užgavo bažnyčią, tikėjimą ir, žinoma, kunigus. Norint atsakyti kokiam kunigui ant jų užmėtinėjimų, socialdemokratų rėkdami "šalyn" neleisdavo kalbėti. Kad žmonių daugumai tai labai nepatiko, iš to kildavo kiekvieną sykį didis salėje riksmas. Socialdemokratų (kuriems pasisekė išstatyti daug savo kalbėtojų, nors kalbėtojų skaitlius buvo apribuotas, ir tik paskirtas skaitlius no kiekvienos partijos), matydami, kad jų užpuolimai ant tikėjimo užgauna žmones ir tie no jų šalinasi, ėmė, viešoms susirinkimo kalboms pertrauktoms ėsant, kalbėti žmonių bureliams, kad socialdemokratų nėra priešingi nė tikėjimui, nė bažnyčiai.

Tas lietuvių susivažiavimas, ypač socialdemokratų kalbos, turėjo parodyti kunigijai, kad tikėjimo priešas jau arti yra ir kad jisai šiandien arba [rytoj – R. L.] užsipuls ir griaus. Kunigija turėjo pamatyti, kad visą savo energiją ir darbą turi padėti, gindama tikėjimą no to priešo. Jei kunigija tylės, nedirbs ir duos tam priešui įsivyrauti, bus apsunkinus savo sąžinę dide kalte.

Seimo nutarimai buvo rašyti pagal kalbų turinį. Jie antrą dieną vakare buvo perskaityti susirinkimui. Ar tą išspausť kalbų turinį galima vadyti nutarimais? ypač kad bekalbant ginčams laiko nebuvo ir negalėjo kas norėjo kalbėti, o ant galo apie kiekvieną punktą skyrium nebuvo balsuota. Susivažiavimo pirmsėdžiai protokolo nerašė ir nėvienas jų ant tų nutarimų nepasirašė.

Kalbėti norėjo ir lenkai lenkiškai. Leisti jiems kalbėti reikalavo socialdemokratų. Žmonių diduma nenorėjo leisti ir rėkė: Lenkai į Varšavą, nereik lenkiškos kalbos, nesuprantam. Tiktai ilgam

smarkiam riksmui biskį aptilti pradedant, galėjo lenkas kalbėti tik delto, kad savo didžiu balsu žmonių riksmą aprėkti įstengė. Kito lenko, turinčio silpnesnį balsą, per žmonių trukšmą nebuvo galima suprasti. Lenkiškos kalbos buvo tris.

Apie tą seimą buvau rašęs korespondenciją į *Žvaigždę**.

6 Gruodžio socialdemokratai susivažiavusieji į seimą padarė sau skyrium susirinkimą. Jų nutarimai smarkesni ir revoliucijoniškesni už aukščiau minėtuosius.

Tą pačią dieną į 50 kunigų buvusių seime padarė savo susirinkimą šv. Mikalojaus bažnyčios namuose. Per seimą buvo aiškiai pasirodė socialdemokratų darbai priešais bažnyčią ir tikėjimą. Buvo aišku, kad jie savo darbo nepaliaus, bet jį vis tolyn ir tolyn varys. Delto visų susirinkusiųjų mintis buvo atkreipta į tai, kaip daryti prieš juos reakcija. Buvo sutarta suorganizuoti visus lietuvius katalikus į vieną Lietuvių krikščionių demokratų organizaciją su centraliniu komitetu Vilniuje. Į komitetą buvo išrinkti kun. Tumas iš Žemaičių vyskupijos, kun. Civinskas ir Totoraitis iš Seinų v. [vyskupijos – R.L.] ir k. Myronas (kun. V. Mironas – R.L.) iš Vilniaus. Tie komiteto sąnariai išskyrus k. Myroną turėjo būti ir redaktoriais dviejų L.K.D. laikraščių, kurių vienas turėjo būti kiek galint greičiau pradėtas ir skiriamas žmonėms, o kitas inteligentams. Algą redaktoriams ir visas laikraščių lėšas turėjo mokėti šv. Kazimiero draugija, esanti Kaune. Buvo išrinkta po kelis kunigus iš kiekvienos tų trijų vyskupijų, kad suorganizuotų kunigus ir rinktų leidimui laikraščių aukas. Kalbama buvo ir apie Vilniaus vyskupijos lietuvių apgailėtiną padėjimą ir buvo sutarta prašyti vyskupo: kad Vilniaus bažnyčiose būtų skaitoma lietuviškai Evangelija, kad prie Aušros vartų bažnyčios ir Kalvarijoje per vasarą, kol meldžionys pulkais iš visų Lietuvos kampų eina lankyti tų šventų vietų, būtų sakomi lietuviški pamokslai. Delto tenai kunigai turi būti mokanti[s] lietuviškai. Kad seminarijoje būtų regensas (rektorius – R.L.) arba vice-regensas lietuvis. Kad į kapitulą būtų renkami ir lietuviai. Kad maišytose parapijose, kur yra 300 lietuvių, kunigas mokėtų lietuviškai; o kur yra 1000, kad būtų sakomi pamokslai ir laikomos kitos pamaldos lietuviškai arba pranedėli (kas antra savaitė – R.L.) arba sulyg skaitliaus lietuvių ésančių parapijoje. Kad maišytose džiaakonystėse džiaikonai (dekanatuose dekanai – R.L.) mokėtų lietuviškai.

Susirinkimo protokolas buvo parašytas; ant jo pasirašė visi kunigai tenai buvusieji. Nutarimai link lietuvių, Vilniaus vyskupijoje gyvenančių, buvo surašyti lenkiškai ir su kunigų susirinkime buvusių parašais ant rytojaus kun. Būčio, Peterburgo akademijos profesoriaus, įduoti Jo ekscellencijai kun. Vyskupui Roppui.

Susivažiavimas buvo atliktas su žinia Vilniaus vyskupo. Baigdami kalbėti susirinkimo reikalus kunigai išrinko du kunigų nueiti pas vyskupą ir paklausti, kad[a] galės priimti susirinkimo delegatus. Atsakė, kad visus priimsiąs. Tuojaus devintoje vakaro valandoje pribuvome pas vyskupą. Gražioje alieju pieštais portretais ir kitokiais paveikslais išdabintoje salėje buvo vyskupas, kapitulos kanauninkai ar pralotai aukso kryžius ant krutinės užsikabinę ir du ar daugiau jauni kunigai. Išsyk kunigai po kelis salėje išsiskirstę terp savęs šnekučiavo. Man bešnekant su vienu Kauno ar Vilniaus kunigu lietuviškai, arti priėjęs vienas kanauninkas ausį pastatęs klauso. Mudviem to nepaisant ir toliau bešnekant, jįsai pratarė lenkiškai: klausau kaip vokiško pamokslo ir nieko nesuprantu. Mudviejų lietuviškas kalbėjimas buvo jam nepatikęs. Paskui kun. Būčys ėmė išdėstinti vyskupui reikalą L.K.D. organizacijos ir kunigų nutarimą. Apie Vilniaus lietuvių padėjimą pasakė mažai ir pažadėjo kunigų nutarimus pristatyti rytoj. Vyskupas tuotarpu pasakė, kad ir Vilniuje yra svarstoma apie katalikų suvienijimą ir išdirbimą tvirtos katalikų partijos busimoje Rusijos dumoje. Vienas kunigas šale vyskupo stovintys perskaitė ir rengiamus tai organizacijai** įstatymus. Jam ir kitam šale jo esančiam jaunam kunigui labai nepatiko, kad lietuviai nori sau skyrium turėti lietuvių krikščionių organizaciją. Vienas jūdviejų, Vyskupo pasiklausęs, ėmė daryti kun. Būčiui užmėtinėjimus. Terp kitoko pasakė, kad lietuviai vyskupais prisidengdami varysią tik savo agitaciją, norėdamas tuo išreikšti, kad nė lietuvių kunigų susivažiavimui, nė lietuviams kunigams nerupį katalikiškas tikėjimas ginti, tik politiškai ginčai sukelti. Smarkus pasižeidimo jausmas pasirodė ant visų lietuvių kunigų veidų. Bučys tuo sujudintas

* Žr. : /Totoraitis J./ Pirmas lietuviu seimas Vilniuje // *Žvaigždė*. 1906. Nr. 1. P. 1.

** Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinei katalikų partijai.

labai tyliau, ramiu ir lėtu balsu atsakė teip, kad užmėtinėtojas užgėdintas neturėjo ką daugiau sakyti. Kitas jaunas kunigas šale jo stovintysis ėmė taisyti jo klaidą tuo, kad jis prasikalbėjęs dėl neįpratimo viešai kalbėti. Kun. Lastauckas Seinų diecezijos jam ant tų pėdų pasakė: "a myśmy myśleli, że to wyrocznia wasza"*. Tuomet vienas aukso kryžium ant krutinės smarkiu užpykusių balsu pratarė: "proszę nie ironizować"**. Kunigas Tumas tam jaunajam da bekalbant tuotarpu sujudintu gana smarkiu balsu pasakė: "proszę moralów nie prawić"***. Ant kitų kapitulos sąnarių buvo galima patėmyti, kad jų veidai ir rankos dreba, klausant, kaip lietuvis išdeda vyskupui lietuvių reikalus. Atsirado patėmijimai, kad vienos apygardos lietuvis negali susišnekėti su kitu iš kitos apygardos. Vienas susikuprinęs kanauninkas buvo pasakojęs apie vieną parapiją, kad jei joje atsirasią tiek lietuvių, kiek jisai turįs ant savo rankų ir kojų pirštų, tai jisai visus savo pirštus duosiąs nupiauti. Vienas jaunas kunigas iš tos parapijos gimęs ar joje gyvenantis tvirtino, kad joje yra daug lietuvių. Iš visko matyt buvo, kaip kapitulos sąnariai nekenčia lietuvių ir kaip čia viskas pilna lenkystės ir lenkinimo dvasios. Bėda Vilniaus diecezijos lietuviams. Tik vienas vyskupas, rodosi, savo kapitulos nuomonės nesilaiko. Švelniai jisai davė patėmyti (suprasti – R.L.), kad nepagiria jaunojo kalbėtojo klaidos. Apie lietuvius paminėjo, kad jiems jau yra šiek tiek padaryta ir da bus daroma, tik staiga trumpu laiku negalima ėsą. Kas yra buvęs tuomet pas vyskupą aiškiai mato, kad ir vyskupui, norinčiam teisingai su lietuviais pasielgti, dėl tokios kapitulos nelengva yra. Čia į lenkus išvirtusiems lietuviams rupi tik greičiau sulenkinti lietuviais da iki šiolei likusius tautiečius. Niekur nėsu matęs lenkų teip smarkią neapykantą turinčių į lietuvius. Nusiminę gryžome pasirašyti į šv. Mikalojaus bažnyčios namus ant nutarimų, ant kurių prieš tai dėl stokos laiko nebuvome pasirašę. Daugumas mūsų dejavo, kad sunkus lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje.

Kunigų susivažiavimo nutarimai, link laikraščio ir centralinio komiteto Vilniuje, neįvyko. Dėl laikraščio žmonėms iš Seinų buvo mane siuntę į Kauną susižinoti su šv. Kazimiero draugija. Čia patyriau, kad Kauniškiams žmonių laikraštis rupi turėti ne Vilniuje, tik Kaune. Lietuvos Balso, p. Daukšai leisto laikraščio, kurį buvo

ketinęs pirkti, nenupirkęs, nuvykau iš Kauno į Peterburgą pirkti Žiburio, leisto p. Januškevyčiui. Bučys suderėjo už jį 150 rub., savo pinigais užmokėjo šimtą, kitus žadėjo vėliaus gavęs iš Seinų arba no šv. Kazimiero draugijos, atiduoti. Kad neturėjau no šv. Kazimiero draugijos, kuri sulyg Vilniaus sutarimo turėjo būti laikraščio leidėja, jokio įgaliojimo pirkti, tai Žiburį pas rejentą (notarą – R. L.) užrašė ant manęs. Sugrįžęs į Kauną išgirdau no Kauniškių, kad tas laikraštis turėsias būti inteligentams. Leidėju jo busianti šv. Kazimiero draugija, jei Seinai į ją įneš savo no kunigų surinktuosius 3000 rub. Prie to pristatė da 20 punktų, kuriuos pildant sunku kam nors apsiimti redaktoriauti. Seinuose mano pirktoto Žiburio nepriėmė, o Kauniškių nutarimus ir punktus išrado negalimais. Ir pasirodė, kad nėra kam duoti kaštai laikraščiu Vilniuje. Tada Seinuose sutarė pirkti spaustuvę ir neatsižiūrint nė ant Kauno, nė ant Vilniaus, pradėti išleidinėti Seinuose Šaltinį, valdžios leistą k. kan. Prapolianiu (kun. kan. K. Prapuoleniu – R.L.). Kun. Civinskui ir man reikės dirbti prie jo redakcijos.

Lietuvos valstybės centrinis archyvas. F. 1674. Ap. 3. B. 16. L. 10–18.

* "O mes manėme, kad čia jūsų orakulas" (lenk.).

** "Prašau neironizuoti" (lenk.).

***"Prašau moralų neskaityti" (lenk.).

BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)

Parengė Regina Laukaitytė ir Algimantas Katilius

Batakių dekanato kunigai savo nutarimams, priimtiems 1906 m. sausio 24 d., teikė didelę svarbą – išsiuntinėjo po vyskupijos klebonijas. Vienas adresatų – kun. J.Tumas, – po daugelio metų aptikęs savo archyve dekanato D.Motuzo jam siųstą laišką ir susirinkimo dalyvių prašymą vyskupui, paskelbė juos “Mūsų senovėje”¹, apgailestaudamas, kad pačių nutarimų neberado. Tad Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje aptikus visą “Batakių džekonijos kunigų suvažiavimo nutarimų” tekstą, tikslinga juos paskelbti ir pabaigti J.Tumo pradėtą šio šaltinio publikavimą. Siekdami dokumento autentiškumo, čia pridedame ir abu J.Tumo skelbtus dokumentus: O.Motuzo laišką, nes analogiški nutarimų lydraščiai, matyt, buvo išsiuntinėti ir kitiems kunigams, taip pat prašymą vysk. M.Paliulioniui. Šio pastarojo publikuojame originalą, kurį J.Tumas šiek tiek redagavo.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui nutarimus padovanojo kraštotyrininkas J.Jablonskis. Apie 1970 m. jam juos perdavė Kretingos vienuolyno vienuolis Mykolas Tamošiūnas, kuriam pavyko išgelbėti dalį naikinamo pranciškonų vienuolyno archyvo².

Publikuojami nutarimai – tai hektografu padaugintas rankraštis. Tekstas vietomis išblukęs ir sunkiai įskaitomas. Kai kur matyti dokumento rengėjų kalbos taisymai ir redakciniai papildymai.

Savo publikaciją J.Tumas pavadino “Partijų formavimasis”. Iš tiesų, skelbiamas dokumentas yra Lietuvių krikščionių demokratų partijos (toliau – LKDP) istorijos šaltinis. 1905 m. pabaigoje–1906 m.

pradžioje Lietuvos kunigai susidūrė su dilema – kurti savo politinę organizaciją ar jungtis į Vilniuje vysk. E.Ropo (Ropp) iniciatyva kuriamą Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinę katalikų partiją (toliau – KKP). Kunigai, tautinio sąjūdžio dalyviai, žinoma, mėgino susivienyti į LKDP. 1905 m. gruodžio 6 d., po Didžiojo Vilniaus Seimo, įvyko steigiamasis LKDP susirinkimas, išrinkęs jos Centro komitetą, aptaręs spaudos organo klausimą. Tačiau šių kunigų pastangų neparėmė Lietuvos vyskupai. Vilniaus vysk. E.Ropas dar tą pačią dieną pakvietė susirinkimo dalyvius į kurią ir supažindino su tuo metu organizuojamos KKP programa, paragino į ją stoti. KKP protegavo ir žemaičių vyskupas M.Paliulionis, kuris, kaip matyti iš čia skelbiamų dokumentų, išsiuntinėjo jos programą savo diecezijos kunigams ir įsakė apsvarstyti dekanatų susirinkimuose.

KKP programa kunigams lietuviams negalėjo būti priimtina, nes apie jokių etnopolitinius lietuvių (ir baltarusių) interesus joje nebuvo kalbama. Negalėdami neatsižvelgti į vyskupų poziciją ir nenorėdami atsisakyti savo partijos sukūrimo idėjos, kunigai bandė rasti kompromisą. Apie vieną jų ir skaitome nutarimuose: Batakių dekanato kunigai nutarė prašyti vyskupą kurti katalikišką partiją “ant tikėjimiškai–tautiško pamato”, priimti KKP programą, tačiau pritaikyti ją Lietuvos reikalams ir leisti lietuviškus laikraščius. Ragindami vyskupą imtis iniciatyvos sudaryti “Centralinį Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos Komitetą”, kunigai numatė galimybę sušaukti dekanatų įgaliotinių suvažiavimą, kuris, jei vyskupas delstų, pats tą uždavinį atliktų. Taigi Batakių dekanato kunigų nutarimai rodo ne tik lietuvių kunigų pastangas koordinuoti savo sprendimus (“solidariškiaus veikti”), bet ir daryti spaudimą vyskupui, kurio veiksmai ir planai ne visada sutapo su tautiškai apsisprendusios jaunesniosios kunigų kartos siekiais. Vis dėlto LKDP 1906 m. nebuvo įkurta – sutrukdė ir vyskupų pozicija (jie atmetė šios partijos programos projektą), ir politinio klimato imperijoje atšalimas.

¹ Partijų formavimasis / / Mūsų senovė. Tilžė, 1921.T.1. Kn. 2. P. 120–121.

² Duomenys paimti iš J.Jablonskio laiško publikacijos autoriams.

Pasikeitus politinei situacijai, kunigai pasinėrė į socialinę, kultūrinę veiklą. Dėmesys jai atsispindi nutarimų skyriuose apie "apšvietos" bei Bažnyčios reikalus. Pritardami Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimams sulietuvinti mokyklas, Batakių dekanato kunigai vis dėlto atsisakė "aštresnio boikotavimo dabartinių", t. y. rusiškų, mokyklų, paragino žmones palaukti Valstybės dūmos darbo pradžios.

Antrajame skyriuje įrašytas sakinyss "Laikraščio tikrai gero dėl liaudies dar neturime" rodo Batakių dekanato kunigų požiūrį į "Nedėldienio skaitymą", kuris tuo metu buvo vienintelis katalikiškas laikraštis. Jaunesniosios kartos kunigai aštriai jį kritikavo dėl pasenusios rašybos ir pernelyg skurdaus turinio (asmeninėje korespondencijoje traktavo kaip "skaitymus davatkoms", darančius gėdą kunigijai). Tačiau tai buvo M.Paliulionio oficiozas, redaguojamas Kauno kunigų seminarijos rektoriaus A.Karoso, todėl nutarimuose užsimenama tik apie jo pagerinimą. Dekanato kunigų susirūpinimą kultūrine veikla rodo nutarimas steigti parapinius knygynus ir pajais paremti Šv. Kazimiero draugiją, kuri 1905 m. buvo įkurta Kaune katalikiškai spaudai leisti (tekste minimas pažadėtas jos laikraštis – "Žiburyss").

Nutarimai bažnyčios bei dvasininkijos reikalais atspindi aktualesnes Lietuvos Bažnyčios vidinio gyvenimo problemas ir kunigų pasiryžimą gana demokratiškai jas spręsti.

Skelbiamų dokumentų kalba netaisyta, tik paaiškinti nevartojami žodžiai.

KUN. D.MOTUZO LAIŠKAS KUN. J.TUMUI (1906 m. sausio mėn.)

Frater in Christo! J. M. Vyskupas per Naujus Metus įsakė padaryti visose džekonijose [dekanatuose – R. L., A. K.] kunigų suvažiavimus, kurių tikslas turėjo būti apsvarstymas, kaip įvykinti katalikišką politikos akciją. – Ką galėjome, tai padarėme, ir štai kopija mūsų nutarimų. Jeigu Tamstų džekonijoje tokio suvažiavimo dar nebuvo, prašome Tamstą agituoti, kad suvažiavimas visgi įvyktų ir savo nutarimus mūsų įgaliotam prisiųstų.

Jungiu aukštos pagarbos žodžius.

Tarnas Kun. D. Motuzas

Partijų formavimasis. Batakių dekanas kun. Tumui 1906 // Mūsų senovė. Tilžė, 1921. T. 1. Kn. 2. P. 120.

Batakių džekonijos kunigų suvažiavimo
nutarimai

1906 m. 24 d. Sausio mėnesio susirinkę iš valios J. M. Žemaičių Vyskupo Batakių džekonijos kunigai – Girdiškėje – išrinkę vienasbalsiai susirinkimo pirmininku kunigą Juozapą Čerkeliauskį ir sekretorių kunigą Fabijoną Kiemešį [F. Kemėšis – R. L., A. K.], paskyrė svarstymų programos sustatymui komisiją, pagal kurios nusprendimo susirinkusieji apsvarstė šitus punktus:

I. Katalikų politiška akcija ir J. M. Vyskupo įduota programa.

II. Apšvietos dalykai.

III. Kai kurie Bažnyčios ir dvasiškijos reikalai.

I. KATALIKŲ POLITIŠKA AKCIJA
IR J. M. VYSKUPO ĮDUOTA PROGRAMA.

1) Apsvarstę Katalikų politiškos akcijos būsinčiame seime reikalingumą ir pripažinę, juog negalima organizuoties nesutvėrus centralinio komiteto, susirinkusieji vienbalsiai nutarė siųsti adresą, visiems pasirašius, J. M. Vyskupui maldaujant nužemintai pasirūpinti įsteigti "Centralinį Lietuvos Krikščionių Demokratų Partijos Komitetą" Kaune, po kurio vadovyste galėtų paskui tverties komitetai vietiniai. Adrese turi būti pažymėta, kad partija mūsų turi susitverti savarankiškai ant tikėjimiškai – tautiško pamato. Partija priima programą "Katalikų konstitucionalistų Demokratų Lietuvoje ir Baltgudijoje" partijos, pritaikindama viską prie Lietuvos reikalų ir išleidinėdama lietuviškus laikraščius.

2) Susižinojimui visos dvasiškijos nuomonių nutarėme hektografuotus egzempliorius savo nutarimų nusiųsti kunigams dėkonams [dekanams – R. L., A. K.] ir kai kuriems kitiems kunigams ir vienkart prašyti, kad ir jie savo nutarimus teiktųsi mums prisiųsti. O kad lengviaus būtų susižinoti ir solidariškiaus veikti išrandame reikalingu, kad visos dėkonijos išrinktu savo įgaliotus, kurie kunigų susižinojime tarpininkautu ir reikalui atsiejus patįs susivažiuetu. Batakių dėkonijos įgaliotu dauguma balsų išrinkome kunigą Juozapą Bakučionį, Upinos [Upynos – R. L., A. K.] bažnyčios kuratą.

3) Jeigu J. M. Vyskupas iš kokios nors priežasties negalėtų priimti ant savęs inicijatyvą centralinio komiteto sutvėrimui, įsteigti kaip galima greičiaus dėkonijų įgaliotų kunigų susivažiavimą, par kurį jie turētu sutverti "Centralinį Lietuvos Krikščionių Demokratų Partijos Komitetą".

4) Kas lig rinkimų į Seimą – nutarėme prie jų prisidėti ir delto rinkimams atėjus važiueti kas tik galės į pavieta. Pripažindami reikalingumą Katalikų Bažnyčios reikalų užtartytojaus, nutarėme pastatyti ir kunigo kandidatūrą į Seimą ir tam tikslui vesti agitaciją tarp bajorų ir miestelėnų. Tarpe valščionių agituosime, kad rinktu liuosai į valdininkų intekmę neatsižvelgdami ir geriausius iš savo tarpo žmones.

II. APŠVIETOS DALYKAI.

1) A Kas lig mokyklų naminių išrandame labai geistina, kad jų sodžiuos būtų įsteigta kuo daugiausiai naminių mokyklų; jų didesniai praplatinimui pripažinome už geistiną, kad kunigai klebonai prie bažnyčių įrengtų mokytojų (geriausiai iš tretininku) seminarijas, kurias arba patįs vestų, arba par kitas nusamdytas intelligentiškas ypatas. B Kas lig valsčių mokyklų nutarėme raginti žmones, kad reikalautų mokyklų tautiškų su mokytojais katalikais, bet, pakol kas, išsižadėti aštresnio boikotavimo dabartinių mokyklų ir laukti Valstijos Seimo susirinkimo.

2) Laikraščio tikrai gero dėl liaudies dar neturime. Lauksime pagerinimo "Nedėldienio Skaitymo", o taipogi pasirodant pažadėto Šv. Kazimiero Draugijos laikraščiu.

3) Apie Šv. Kazimiero Draugiją prisiminę, nutarėme prisidėti prie minėtos Draugijos savo pajais ir raginti prie to ir kitus savo draugus.

4) Išrandame butinai reikalingu dalyku uždėti parakvijinius knygytus, artai tverdami tam tikslui draugijas su platesnia užduotimi, arba, kur to negalima, paprastai tiktai knygytus uždėdami ir žmonėms knygas ir laikraščius skaityti dalindami.

III. KAI KURIE BAŽNYČIOS IR DVASIŠKIJOS REIKALAI.

A. BAŽNYČIOS REIKALAI.

1) Faktais liko išrodyta, kad daugelyje vietu kunigai kliudo vienas kitam vesti sistematišką vaikų katekizaciją. Dėlto pripažinome už reikalingą, kad visur butu įvesta sistematiška katekizacija ir kad užsiimančiam tuomi kunigui kitas nekliudytų nei metodo išrinkime, nei daleidime prie Šv. Sakramentų.

2) Daugelis žmonių sauso pasninko pėtnyčiomis nebužlaiko, ir dėl sunkumo ekonomiško padėjimo net nepripažintų sau už reikalingą prašyti Bažnyčios daleidimo. Tokio nevienodumo prašalinimui nutarėme prašyti Jo Mylistos Vyskupo, kad teiktųsi atliuosuoti žmones nuo užlaikymo pėtnyčiomis sauso pasninko.

3) Nevienodumas pridėtinėse bažnytinėse pamaldose, ypač suplikacijų giedojime buvo visados priežastimi nesusipratimų

tarpe žmonių ir ginčų tarpe kunigijos; pagaliaus ir tekstai kitų vyskupijų apgarsinti yra nevienodi. To viso prašalinimui ir su kitomis vyskupijomis vienodumo įvedimui nutarėme prašyti Jo Mylistos Vyskupo, kad teiktųsi susižinoti su kitomis vyskupijomis ir įvykdintų teip geistiną vienodumą.

4) Statymas ir taisymas bažnyčių, klebonijų ir kitų beneficijališkų triobesių yra paliktas kompetencijai vieno klebono. Pasekmės to tankiai yra apverktinos. Tam prašalinti geistina yra įsteigti dekanatiškus komitetus, pačios dvasiškijos renkamus, kurie nuspręstų ką ir kaip reikia statyti ar taisyti. Taippat geistina būtų turėti djuozališką arkitėktorių [diecezijos architektą – R. L., A. K.]

B. DVASIŠKIJOS REIKALAI

1) Tankiai kilsta nesusipratimai tarp klebonų ir kamendorių dėl įeigų. Dėl painumo ir sunkumo to klausimo – mes paliekame jo išrišimą įgaliotų džekonijų kunigų susivažiavimui. Apsvarstėme tik tai apie obligacijas, klebonų kamendoriams duodamas ir nutarėme, kad klebonai negali versti kamendorius laikyti calunines mišias dienoje, rubrikų užgintose (dominicae, festa I et II clasies et octavae privilegiatae); už atlaikytas gi calunines iš 2 r. 50 kap. mokėti klebonui už caluną 80 kap.; iš 3 rublių – 1 rublį; tarnams apmoka kamendorius.

2) Dėl pasekmingesnio praplatinimo tarp žmonių blaivystės nutarėme sutverti "Draugiją kunigų blaivininkų". Niekam savo nuomonės neužmesdami rinksime skaitlių norinčiųjų prie tos draugijos prisidėti.

3) Išvengimui papiktinančių žmones ir kunigą pažeminančių viešų tardymų, taipogi panaikinimui ginčų ant vietos – geistina būtų įsteigti kunigams tardymo komisiją ir trečiųjų teismą šių dviejų skyrių: a) tardymą paskirus J. M. Vyskupui, pirmininku tardymo esti džekonas, antrą sąnarį renka kaltininkas, trečiąjį abu, t. y. džekonas ir kaltininko išrinktasis; b) dėl nesusipratimų tarpe kunigų prašalinimo ir kilusių ginčų panaikinimo – įsteigti paprastą trečiųjų teismą: kiekviena pusė renka po vieną teisėją, tuodu dar vieną ir jie trys teisia.

4) Apsvarstymą kitų svarbių bažnyčios ir dvasiškijos reikalų paliekame visų džekonijų įgaliotų kunigų susivažiavimui.

Ant nutarimų originalo, nusiųsto J. M. Vyskupui, pasirašė visi Batakių džekonijos kunigai

Užtikrinu, jog ant šių nutarimų originalo pasirašė 26 Batakių džekonijos kunigai.

Pp. Batakių Džekono kun. D. Motuzas.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 199. B. 33. L. 1–2.

Jo Ekscelencijai Žemaičių Vyskupui
Mečislovui – Leonardui Palliulionui
Batakių Džekonijos kunigų

Prašymas

Šviesiausias Vyskupe!

Iš parėdymo Jusų Mylistos mėš Batakių džekonijos kunigai, susirinkę Girdiškėje 24 ir 25 dieną Sausio mėnesio šių 1906 metų, svarstėme Jusų Mylistos mums įduotą "Katalikų Konstitucionalistų – Demokratų Lietuvos ir Baltgudijos" partijos programą. Visiems mums susirinkusiems aišku buvo, kad šiuose laikuose, kada kaip Rusijoje, taip ir Lietuvoje, tveriasi tiek visokių politiškių partijų, norinčių dalyvauti ir turėti įtakmę businčiame Valstijos Seime, ir mums Katalikams Lietuviams pasilikti jų užpakalyje negalima ir reikia butinai sutverti savąją tvirtą organizaciją, prie kurios prigulėdami galėtume apginti savo tikėjimo ir tautos reikalus. Reikia mums sutverti "Lietuvių Krikščionių Demokratų Partiją", kuri eidama išvien su kitų katalikiškų tautų organizacijomis pasekmingiaus galėtų pasiekti savo tikslą.

Bet negalima organizuoties nesutvėrus pirma "centralinio Komiteto", pagal kurio nurodymų galėtu susitverti vietiniai komitetai.

Mūsų nuomone užvis patogiausia tam vieta butu Kaune po Jusų Mylistos vadovyste arba nors priežiūra. Ir dėlto tai susivažiavusieji kunigai vienbalsiai nutarėme nužemintai maldauti Jusų Mylistos priimti ant savęs iniciatyvą sutvėrimui "Centralinio Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos Komiteto".

Pasinaudodami iš susirinkimo apsvartėme ir kitus kai kuriuos dvasiškijos reikalus. Siųsdami kartu savo nutarimus nužemintai meldžiame Jusų Mylistos paržiūrėti juos ir, jeigu galima butų, įvykdyti.

Ant originalo pasirašė visi Batakių džekonijos kunigai.

Ten pat. L. 3.

PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO PRANCIŠKAUS KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS

Parengė Algimantas Katilius

Žemaičių vyskupija įkurta 1417 m. ir egzistavo ligi 1926 m., kol ji, turinti daugiau negu milijoną tikinčiųjų, buvo suskaidyta į tris naujas vyskupijas. Keturiasdešimtas ir paskutinysis Žemaičių vyskupijos ganytojas Pranciškus Karevičius pasitraukė iš vyskupo sosto.

Būsimasis Žemaičių vyskupas gimė 1861 m. rugsėjo 30 d. Mosėdžio parapijoje. Pradžios mokslus Pr.Karevičius išėjo Mosėdyje, vėliau mokėsi Latvijoje, Paurupės aukštesniojoje mokykloje. Tėvų pageidavimu mokslus buvo nutraukęs, tačiau po kelerių metų sugrįžo į Paurupės mokyklą, per metus pasirengė ir įstojo į Liepojos gimnazijos šeštąją klasę. 1881 m. vasario mėn. Pr.Karevičius buvo priimtas į Peterburgo kunigų seminariją ir 1882 m. rugsėjo 1 d. su keliais draugais buvo perkeltas į Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją. Ją baigė teologijos magistro laipsniu ir buvo išventintas kunigu.

Po akademijos baigimo Pr.Karevičius paskiriamas Peterburgo kunigų seminarijos profesoriumi. Pablogėjus sveikatai, 1888 m. birželio mėnesį jis išvyko į Samarą klebonauti. 1892 m. spalio mėn. Pr.Karevičius sugrįžo į Peterburgą ir ėjo Šv. Kotrynos bažnyčios viceklebono ir mergaičių gimnazijos kapeliono pareigas. Nuo 1893 m. – vėl Peterburgo seminarijos profesorius, 1893–1899 m. – seminarijos inspektorius, 1903–1910 m. – dvasios tėvas. Be to, 1908 m. Pr.Karevičius tapo prokatedros klebonu, 1909–1913 m. – Mogiliovo arkivyskupijos konsistorijos asesoriumi.

Pirma pakeltą garbės kanauninku, 1910 m. arkivyskupas V. Kliučinskis paskyrė jį Mogiliovo kapitulos tikruoju kanauninku. Peterburge Pr. Karevičius ne tik profesoriavo ir dirbo sielovados darbą, bet ir gynė lietuvių bei latvių kalbų teises bažnyčiose, reiškėsi lietuvių visuomeniniame judėjime. Nuo 1911 m. liepos 28 d. – Lietuvių mokslo draugijos narys.

1913 m. rugsėjo 4 d. mirė Žemaičių vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas. Kandidatu į naujuosius vyskopus buvo pasiūlytas ir kanauninkas Pr. Karevičius. Po ilgų svarstymų ir atmetęs visas intrigas, popiežius Pijus X 1914 m. vasario 27 d. paskyrė Pr. Karevičių Žemaičių vyskupu. Konsekruotas gegužės 17 d. Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčioje, o ingresas į Kauno katedrą įvyko gegužės 31 d. Kaip jau minėta, iš vyskupo sosto Pr. Karevičius pasitraukė 1926 m., kai įsikūrė naujos vyskupijos, buvo paskirti kiti vyskupai ir taip sudaryta Lietuvos bažnytinė provincija. Tolesnį savo gyvenimą jau arkivyskupas Pr. Karevičius susiejo su marijonų vienuolija ir apsigyveno Marijampolėje. Čia 1945 m. gegužės 30 d. Pr. Karevičius mirė. Palaidotas Kauno arkikatedroje.

Pr. Karevičius savo atsiminimus rašė gyvendamas Marijampolėje. Publikacija parengta iš Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F187–27) saugomo atsiminimų nuorašo (mašinėraščio), kurį 1982 m. bibliotekos darbuotoja J. Kazlauskaitė perrašė iš kun. Pr. Račiūno turimo nuorašo (mašinėraščio). Rengiant publikaciją, abu nuorašai sulyginėti. Atsiminimų originalo likimas nežinomas.

Čia publikuojama tik nedidelė dalis Pr. Karevičiaus atsiminimų: apie jo paskyrimą Žemaičių vyskupu ir apie tai, su kokiais sunkumais naujasis Žemaičių ganytojas susidūrė, pradėdamas eiti pareigas.

Atsiminimų kalba netaisyta. Pataisyta skyrybos, rašybos klaidos ir akivaizdūs nuorašų autorių apsirikimai. Komentaruose pateikiami biografiniai duomenys apie tuos asmenis, apie kuriuos pavyko surasti žinių.

ATSIMINIMAI
KAREVIČIAUS KANDIDATŪRA Į VYSKUPUS

Ark.[ivyskupui] Kliučinskiui¹ lankant Minsko vyskup.[ijos] bažnyčias, 1913 m. rugsėjo mėn 9 d. Tik.[ybu] Depart.[amento] Direktorius Mienkinas telefonu pakvietė mane pas jį užteiti. Nuėjus prabilo:

– Šiandien Kaune laidojamas vysk. Cirtautas². Jo vieton mes Romai siūlome kandidatų prel. Maciulevičių³ ir dar kai ką... na ir Tamstą. Mes girdėjome, kad Tamsta stipriai gynei lietuvių katalikų dvasios reikalus nuo polonizatoriškų užsimojimų metropolito Kliučinskio, tad turime vilties, kad stipriai atstovausi ir savo tautos reikalams Kaune.

– Jūsų Prakilnybe, – atsakiau jam, – aš asmeniškai iniciatyva tai linkmei kaip sako patarlė: be Dievo nėra iki slenksčio. Jeigu vienok tokia būtų Dievo valia, kad vyriausybė mano kandidatūrą Apašt.[alų] Sostui pasiūlo, o Šv.[entasis] Tėvas ją priima, tad aš šitokiame aplinkybėse, kuriose yra Žemaičių vyskupija, nedrįstu nuo jos valdymo pareigų atsisakyti.

– Tegū tas mudviejų pašnekesys pasilieka paslapyje, nes dar nežinome, kaip tas dalykas eina Romoje, – užbaigė Mienkinas.

Tuo ir pasibaigė mūsų pašnekesys. Neužilgo po to "Kurjer Vilenskij" paskelbė, kad į vietą mirusio vysk. Cirtauto rusų vyriausybė jau numatė ir pasirinko kandidatą, žinomą litvomaną kanauninką Karevičių. Kan. Karevičius esąs dar "w sile wieku".

Grįžus iš lankymų bažnyčių ark. Kliučinskiui, vysk. sufraganas Ciepliakas⁴ papasakojo jam apie pasklidusią žinią, kad kun. Karevičius esąs kandidatas į Žemaičių vyskupas. Ark.[ivyskupas] su ironiška šypsena atsakęs:

– Na, tai dar mes čia esame, juk Roma tokiame dalyke užklauso dar manęs.

Gruodžio mėn. pradžioje konfidencialiai man buvo pranešta, kad aš esąs įskūstas Šv.[entajam] Tėvui, jog drauge su socialistais, Bažnyčios priešais, varęs agitaciją prieš dvasinę vyriausybę. Tas dalykas pavestas iširti Varšuvos ark. Kakovskiui⁵, o šisai Ap.[aštalu] Sostą užtikrinęs, kad aš jokios prieš Bažn.[ytinę] vyriausybę agitacijos nevaręs, o tik užsistojęs už ark.[ivyskupo] skriaudžiamus

latvius ir nesutikęs prieš juos skundų pasirašyti. Be to, pridėjęs, kad aš per 28 metus ėjęs kunigo pareigas ištikimai, o būdamas Samaroje⁶ klebonu pasižymėjęs net apaštališku uolumu, atvertęs ir priėmęs, nežiūrint smarkių rusų įstatymų draudimų, būrį rusų stačiatikių į katalikų tikėjimą. Mat Kakovskis su manim metus draugavo Petrapily akademijoje. Man esant Samaros klebonu, jisai rusų tarpe mano įkurtajai koplyčiai Ivanovkos kaime 140 varstų nuo Samaros ties Kryžiaus kelio stotimi paveikslus paaukavo. Paskui, būdamas Petrapily akademijos rektorius, su manim draugiškus santykius palaikydavo: išpažinčių klausyti kviesdavo ir ginčiuose ark. Kl.[iučinskio] su latviais gerai orientavosi. Ap.[aštalu] Sostas, gavęs iš ark. Kakovskio apie mane tokią informaciją, davė rusų vyriausybei žinoti, kad Maciulevičiaus kandidatūra nepriimtina, o mano ir, rodo, kun. Pranaičio⁷ esančios Ap.[aštalu] Sostui priimtinos.

- ¹ Kliučinskis (Kluczyński) Vincentas (1847–1917). Vilniaus seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1871–1898 m. Vilniaus seminarijos profesorius. 1910 m. balandžio 7 d. popiežius Pijus X patvirtino jį Mogiliovo arkivyskupijos metropolitu. V.Kliučinskis 1914 m. rugpjūčio 6 d. perdavė arkivyskupijos administravimą vysk. J.B.Ciepliakui.
- ² Cirtautas Gasparas Feliksas (1841–1913). Studijavo Žemaičių dvasinėje seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Vėliau Peterburgo dvasinės akademijos profesorius ir nuo 1888 m. Kauno seminarijos rektorius. 1897 m. – Žemaičių vyskupijos pavyskupas, 1908 m. – valdytojas; 1910 m. balandžio 7 d. popiežius Pijus X paskyrė G.F.Cirtautą Žemaičių vyskupu.
- ³ Jonas Mačiulis–Maironis (1862–1932) prelatas, poetas. Baigė Kauno kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, vėliau buvo jų profesorius, o 1909–1932 m. – Kauno kunigų seminarijos rektorius.
- ⁴ Ciepliakas (Cieplak) Jonas Baptistas (1857–1926). Nuo 1908 m. – Mogiliovo arkivyskupijos sufraganas. 1914 m. – Mogiliovo arkivyskupijos administratorius. Lenkijai sudarius konkordatą su Vatikanu, J.B.Ciepliakas paskirtas pirmuoju Vilniaus arkivyskupu.
- ⁵ Kakovskis (Kakowski) Aleksandras (1862–1938). Varšuvos seminarijos, Peterburgo dvasinės akademijos ir Romos Gregorianumo universiteto auklėtinis. Nuo 1913 m. – Varšuvos arkivyskupas, 1919 m. – kardinolas.
- ⁶ Samaros klebonu Pr.Karevičius buvo 1888–1892 metais.
- ⁷ Pranaitis Justinas Bonaventūra (1861–1917). Seinų kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Akademijoje susidomėjo hebrajų kalba ir ten ją vėliau dėstė. Nuo 1898 m. sielovados darbą dirbo Turkestane. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje.

Gavusi iš Vatikano šitokį užtikrinimą, rusų vyriausybė oficialiai pristatė mane Ciesoriaus vardu Apašt.[alų] Sostui į Žemaičių vyskupus.

Bet štai Vatikanan ateina nauji skundai, esą aš bevelijas, kad karininkas Vonvolianskis, pasinaudojęs suklastotu dokumentu, paveldėtų mirusiųjų Oginskių⁸ 19 milijonų rub. vertės turtus, kad tik jie neatitektų lenkams, teisėtiems kunigaikščių paveldėtojams.

Ap.[aštalų] Sostui davus sutikimą, kad ir neoficialiai, rusų vyriausybei priimti mano kandidatūrą, nepatogu buvo be aiškiai svarbios priežasties jos beatmesti. Todėl Šv.[entasis] Tėvas Pijus X⁹, pasikvietęs jėzuitų generolą tėvą Wernzą¹⁰, buv.[usį] ilgus metus pop.[iežiaus] universiteto kanonų profesoriu[m] ir rektorium, teiravosi jo, ar jisai per savo ordino asistentus, ar kitus narius neturįs tikrų žinių apie mane. Kaip tik tasai generolas buvo pirm kelerių metų prisiuntęs slapčia į Petrapilį jėzuitus kun. Pydinkauską ir Urboną¹¹, o į Maskvą kun. Viencinskį.

Visi jie pas mane lankėsi, ypač Urbonas buvo su manim susidraugavęs. O kada jam prisiejo iš Petrapilio bėgti, aš jį išlydėjau į geležinkelio stotį. Paskui išgirdau, kad jis tą mano drašą labai gyres Krokuvoje. Generolo asistentu buvo nuo Austrijos provinciolas lenkas grafas Ledochovskis¹², man bent kiek pažįstamas. Matyt, generolas Wernzas, gavęs iš asistento Ledochovskio geras apie mane informacijas, kuo geriausiai apie mane Šv.[entajam] Tėvui paliudijęs, kaip man sakyta, kaip būt iš brevijoriaus himno "Iste Confesor Domini" [Šis Viešpaties apreiškėjas]* gerus privalumus išskaitęs.

Tuo dar Šv.[entasis] Tėvas nepasitenkindamas, liepęs iššaukti iš Miuncheno jau gerai žinomą, tenai Nunciatūros kaip ir agentą, rusų katalikų kunigą Sergiejų Grum Grzymailą. Šisai, buvęs Rygoje Apyg.[ardos] Teismo viceprokuroras, pirm pora metų buvo apsilankęs Petrapily pas savo tėvą rusų generolą, apsigyvenęs pas savo Insbruke jėzuitų vedamojo teol.[ogijos] fakulteto studijų draugą grafą O'Rourke¹³, dabartinį Dancigo vyskupą. Taigi jisai Šv.[entajo] Tėvo užklaustas dėlėi gautojo ant manęs antro skundo užtikrino, kad aš nė mažiausios pagundos neturėjęs padėti kapitonui Vonvolianskiui neteisėtai paveldėti turtus ir kad prieš

mano kandidatūrą yra tik lenkų tautiškais sumetimais varoma agitacija. Šv.[entasis] Tėvas į tai pakėlęs ranką ir pasakęs: "Rh Palachi. Liepsiu paruošti Karevičiui bules".

Tuo tarpu gavau iš Tik.[ybu] Depart.[amento] 1914 m. sausio 17 d. rašytą konfidencialiai raštą, kad prisiųsčiau du egz.[empliorius] su vertimu į rusų kalbą savo dokumentų, reikalingų kanoniškajam procesui, pakeliant į Telšių vyskupus. <...>

Paruošęs nuorašus savo dokumentų, einu su jais pas ark.[ivyskupo] kan[clerį] kun. Ploskevičių¹⁴ ir prašau, kad min[éto] dokumento nuorašus pateiktų Jo Eksclencijai patvirtinti ir, be to, malonėtų suteikti liudijimą apie mano dorą ir drauge atsiklaustų, kada galėtų mane audiencijoje priimti. Kun. Ploskevičius pasiūlė man pasilikti jo kambary, o patsai su dokumentais nuėjo pas ark.[ivyskupą]. Šisai atjautė baisiai, kad mano dokumentai turi Ryman eiti, ir griežtai atsakė:

– Aš prie jo paskyrimo vyskupu rankos nepridėsiu. Dokumentų nuorašus tegu patvirtina vysk. sufraganas. O apie jo dorą gali jisai paliudyti "in quantum soimus eum nullis centuris irretitum" [kiek mes jį pažįstame, į jokias centurias neįpainiotas]. Audiencijon nematau reikalo jo priimti.

⁸ Oginskių giminės vyriškoji šaka pasibaigė, kai 1909 m. mirė Rietavo savininkas Bogdanas Oginskis.

⁹ Popiežius Pijus X (1903–1914), šventasis. Svarbiausiu savo pontifikato uždaviniu Pijus X laikė vidinį Bažnyčios atnaujinimą, paremtą šūkiu: Visa atnaujinti Kristuje.

¹⁰ Vernzas (Wernz) Pranciškus Ksaveras (1842–1915). Jėzuitų ordino generolas nuo 1906 m.

¹¹ Urbonas (Urban) Jonas (1874–1940), jėzuitas, rašytojas. 1899 m. įstojo į jėzuitų ordiną. Kurį laiką dirbo Rusijoje, padėdamas persekiojamiems unitams. 1919–1934 m. Krokuvoje redagavo žurnalą "Przegląd Powszechny".

¹² Leduchovskis (Ledóchowski) Vlodymiežas (1866–1942). Į jėzuitų ordiną įstojo 1889 m., 1901 m. – Galicijos provinciolas, 1906 m. – ordino generolo asistentas. 1915 m. vasario 11 d. išrinktas jėzuitų ordino generolu.

* Lotyniškus įrašus vertė Irena Plečkaitytė.

¹³ O'Rourke Eduardas Aleksandras (1876–1943). Pirmasis Rygos vyskupas (1918 09 29) ir nuo 1922 m. gegužės mėn. – Dancigo apaštališkasis administratorius.

¹⁴ Ploskievičius (Ploskiewicz) Valerijonas (1878–1944). Nuo 1910 m. – Mogiliovo kapitulos garbės kanauninkas ir kancleris.

Vos tik iš ark.[ivyskupo] grįžęs, kun. Ploskevičius suspėjo man viską pranešti, ateina ark.[ivyskupo] tarnas ir tarė: „J. E. kviečia kun. sekretorių“. Aš norėjau jau eiti namo, bet kun. Ploskevičius sulaukė ir prašė pabūti ligi jam sugrižtant. Kun. Plosk.[evičiui] atėjus, ark.[ivyskupas] atsiliepė: „O kurgi kun. Karevičius?“ – „Bet juk Eksc[elencija] pasakei, kad nematai reikalo jo priimti“. Į tai karščiudamasis ark.[ivyskupas] sušukęs: „Kun. sekret.[oriau], niekad os manęs nesupranti. Dokumentų patikrinimui jisai audiencijos nereikalingas, bet jeigu jis kitu koku reikalu nori ateiti, aš turiu pareigą jį priimti. Taigi pasakyk jam, tegul ateina. Aš jo laukiu“. Aš nebuvau tinkamai pas ark.[ivyskupą] eiti pasirėdęs, bet kun. Pl.[oskevičiaus] stumiamas einu pas ark.[ivyskupą]. Šisai išraudonavęs paprašė atsisėsti ir plonu, jausmingu balsu prabilo:

– Kun. kan. esi pristatytas į Žemaičių vyskupus ir su tuo slepies nuo manęs. Klausinėjo manęs ponai, ar tai tiesa, atsakiau, jog nieko apie tai nežinau. Stebisi, kaip kun. Kar.[evičius] tokius dalykus apdirbinėja su Depart.[amentu] už pečių savo arkivysk.[upo].

– Eksc[elencijai] lankant Minsko vysk.[upiją], – teisinausi aš, – b.[uvęs] Tik.[ybu] Depart.[amento] dir.[ektorius] pareiškė telefonu, kad aš drauge su prelatu Maciulevičium pasiūlytas į Žemaičių vyskupus. Kartu paprašė to niekam nepasakoti. „Kur.[jer] Vil.[enski]“ apie mano kandidatūrą paskelbus, užklaustas kunigų ir vysk. Ciepliako, aš nesigyniau, kad tarp kitų esu M.[inisterijos] siūlomas Ap.[aštalu] Sostui į Žem.[aičių] vyskupus. Jūsų Eksc[elencijai] grįžus, nebuvo progos turėti audiencijos, o tyčia tuo reikalu eiti nesusiprotėjau.

Į tai ark.[ivyskupas] atsakė galvą kinkuodamas: „Nugi, nugī, kad taip pirma būtų buvę visai kitaip...“ O po to pridėjo: „Ir kun. kan. man tada priešinaisi ir kapitulą sukurstei, kad kun. Matulionis¹⁵ nėra Šv. Kotr.[ynos] bažnyčios vikaru, o jis yra“. Aš atsakiau:

– Prieš atostogas aš norėjau J. E. atsiprašyti, kad taip įžeidžiau, įžūliai Tamstai oponavau, bet kun. sekret.[orius] įteikė man atostogoms „littras passas“ ir pasakė, kad J. E. nelinkęs manęs priimti. Taip ir laukiau, kad ark.[ivyskupas] pripažins, kad aš prieš latvių skundą pasirašydamas protestą, būčiau pasielgęs prieš savo įsitikinimą, vienok arki.[vyskupijoje] aš su socialistais ir

Bažnyčios priešais prieš Tamstą agitacijos nevariau. Sužinojęs, kad Smilga¹⁶ renka parašus skundai ant Jūsų E.[kscelencijos] į ministeriją, aš paveikiau ir tą skundą su keliais parašais mano akivaizdoje sunaikino. Kada Tik.[ybu] Depart.[amento] valdin.[inkas] gundė latvių atstovus, nelaukiant Ap.[aštalu] Sosto sutikimo patraukti Tamstą Valstybės Teisman, aš atkalbinau nuo to.

Į tai ark.[livyskupas]:

– Na, taigi gerai darei, taigi nugis ir turime darbuotis vienoje provincijoje, o nėra tarp mudviejų vienybės. Tad reikia, kad vienybė būtų. – Tai sakydamas, ištiesė į mane rankas, aš jį pabučiavau į petį, o jis, mane apkabinęs, pabučiavo į veidą. – Na, tai pasirašysiu. – Aš jam vėl “bučkį” sudaviau į petį ir atsiveikinau.

Tą pačią dieną ne tik dokumentų nuorašą savo parašu patikrino, bet ir gražų paliudijimą apie mano doringumą suteikė. Atsirado jame ir “pietas ergo Deum” [vadinasi Dievo garbinimas] ir “zelus animarum” [sielos uolumas]. Ir taip tarp mūsų įvyko krikščionybė.

Už poros dienų atvyksta pas mane Valst.[ybe] Tarybos narys, Panevėžio apylinkės stambus žemvaldys Aleks.[andras] Meištavičius¹⁷. Tituluoja mane “Ekscelencija”, užilsęs, kvėpuodamas sveikina mane pakėlimo į Žemaičių vyskopus proga. Atkalbinėjau, kad dar nesu vyskupu, o tik kandidatu. Šisai atkirto: “Kaipgi tai? O man pasakyta, kad jau viskas baigta”. Aš padaviau jam Tik.[ybu] Depart.[amento] direktoriaus raštą, kuriame jis prašo pateikti dokumentus reikalingus kanoniškajam procesui. Nurodau, kad dar bus dėlei mano kandidatūros į vyskopus kanoniškasis

¹⁵ Matulionis Teofilus (1873–1962). Baigė Peterburgo kunigų seminariją. Nuo 1910 m. Peterburgo Švč. Jėzaus Širdies parapijos klebonas. Popiežius Pijus XI 1928 m. lapkričio mėn. paskyrė titulinu Matregos vyskupu ir Mogilovo arkivyskupijos apaštalinu administratoriumi. Po metų areštuotas ir kalintas iki 1933 m. Mirus Kaišiadorių vyskupu J.Kuktai, 1943 m. paskirtas Kaišiadorių vyskupijos ordinaru. 1946–1956 m. trečią kartą kalėjo sovietiniuose lageriuose.

¹⁶ Smilga Antanas (1865–1920), visuomenės veikėjas. Aktyviai dalyvavo Peterburgo lietuvių draugijų veikloje. Ką tik panaikinus spaudos draudimą, 1904 m. spalio mėn. išrūpino leidimą “Lietuvių laikraščiui” spausdinti.

¹⁷ Meištavičius (Meystowicz) Aleksandras (1864–1943). Rusijos dūmos atstovu buvo 1909–1917 m.

tardymas. Jisai į tai: "O ar tai galima, kad dalykų stovy kandidatūra atmetama?" Aš su jumoru atsakiau: "Šv.[entajam] Tėvui pervis juk Bažnyčios labas. Net paskyrimo bulę pasirašęs, jeigu sužinotų, kad asmuo vyskupo pareigoms netinka, be atodairos jį atmestų, ypač dabartinis Pijus X, kuris kompromisų nemėgsta".

Jam išėjus, atvyksta Dūmos atstovas kan. Maciejevičius¹⁸ ir vėl sveikina mane "Ekscelencija". Aš vėl atsakau, kad dar ne, kad dar bus kanoniškasis procesas. Ekscelencija, kad dar yra laiko gelbėti Bažnyčią ir "Ojczyzna" nuo mano į vyskup.[us] kandidatūros. Kun. Maciejevičius gyvendamas prie Šv. Kotrynos bažnyčios vienuolyno pietų metu nuolat aimanavęs, kokia nelaimė ištiksianti Bažnyčią, jeigu toks kun. Karevičius liksias vyskupu. Bet vargonininko Sasnausko¹⁹ klausęs apie mano kandidatūrą nuomonės. Galop tų nuomonių prisiklausęs, kun. Kaz.Vasikevičius viešai užklausęs: "Ar žymių yra, kad kun. Karevičius patsai būtų daręs kokių nors pastangų pasiekti mitros". Keli balsai pasigirdę: "To jam prikišti negalima". – "Jeigu taip, – tęsė toliau kun. Vasikevičius, – tai palikime jo kandidatūrą Dievo Apvaizdai ir Šv.[entojo] Tėvo nuožiūrai, jeigu kan. Karevičius vyskupu taps, tai bus Dievo tokia valia, lai suteikia jam ir reikalingų malonių, kad eidamas vyskupo pareigas iš Dievo kelio neiškryptų". Tuo užsibaigė ginčai Šv. Kotrynos refektoriuje.

Iš lenkų pusės buvo dar Šv.[entojo] Tėvo prašoma, kad tegu Šv.[entasis] Tėvas skirsias mane į Seinus, jeigu negalima mano kandidatūros atmesti, o į Žemaičių vyskupus tegul duodas Seinų vyskupą Ant.[aną] Karosą²⁰. Vysk. Karosas kaip tik viešėjo Romoje ir buvo tenai apsigyvenęs lenkų vyskupų įkurtame kunigams aukštąjį mokslą einantiems bendrabuty-hospiciume. Jo rektorius buvo kun.[igas] iš Poznanės. Vysk. Karosas, ilgametis karingo vyskupo ir sumanaus administratoriaus Paliulionio²¹ gabus, diskretiškas sekretorius, paskui kapitulos prelatas, seminarijos rektorius, žinoma, turėjo daug kilnių savybių būti taktingu Žemaičių vyskupu. Deja, tai nepatiko rusų vyriausybei, kad lenkai jį paėmė globoti, kad pas juos Romoje apsigyveno, o be to, patys lenkai pastebėjo jame kažkokį nuovargį, nes tankiai dieną užmigdavęs taip, jog arkiv. Zaleskis²² net kan. Prapuoleniui²³, tada gyvenusiam Romoje, išsitaręs: "Negalima jo kandidatūros remti į Žemaičių vyskupus, nes juk tai vienas brolis iš 7 brolių miegančių, kaip paduoda šventųjų legenda".

Vysk. Karosas lukterėjo, kolei sužinojo, kad ne jis, bet Karevičius paskirtas Žem.[aičių] vyskupu. Agitavęs išsijuosęs prieš mano kandidatūrą Monsig. kun. Kaz.[imieras] Skirmuntas, kai tik sužinojo, kad Šv.[entasis] Tėvas mano paskyrimo bulę jau pasirašęs ir į lenkų prašymą atsakęs tą pačią dieną rašė man, sveikindamas kaip vyskupą, prisiminęs, kad turėjo didelį mano pirmtakūnų vysk. Paliulionio ir Cirtauto pasitikėjimą, turįs vilties, kad ir dabar aš jam tos garbės ir malonės neatsisakysiaš suteikti.

Aš jam į tai atsakiau: "Garbinu Dievo Apvaizdą, kad uždeda man vyskupo pareigas. Jūsų Prakilnybės asmenyje, turinčio didį Šv.[entoj] Tėvo pasitikėjimą, teikia man reikšmingą užtarėją. Taigi, kilus reikalui, be atodairos kreipsiuos į Tamstos malonę".

- ¹⁸ Maciejewičius (Maciejewicz) Stanislovas (1869–1940). Vilniaus kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Trečiosios ir ketvirtosios dūmos atstovas. 1926 m. – Vilniaus arkivyskupijos kapitulos garbės kanauninkas.
- ¹⁹ Sasnauskas Česlovas (1867–1916). Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios vargonininku dirbo 1895–1916 m.
- ²⁰ Karosas Antanas (1856–1947). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Kauno kunigų seminarijos profesorius, vėliau rektorius, Žemaičių vyskupo M.L.Paliulionio sekretorius. 1906 m. paskirtas Žitomiro vyskupijos vyskupo pagalbininku, o nuo 1910 m. balandžio mėn. perkeltas vyskupu į Seinus. 1926 m. – Vilkaviškio vyskupijos vyskupas.
- ²¹ Paliulionis Mečislovas Leonardas (1834–1908). Studijavo Varnių seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Profesorio Varnių ir Kauno seminarijose. 1883 m. gegužės mėn. paskirtas Žemaičių ganytoju.
- ²² Zaleskis (Zaleski) Vladislovas Mykolas (1852–1925). Popiežius Leonas XIII paskyrė jį titulinu Tėbų arkivyskupu ir Rytų Indijos apaštališkuoju delegatu, o 1916 m. popiežiaus Benedikto XV paskirtas Antiochijos patriarchu.
- ²³ Prapuolenis Kazimieras (1858–1933). Studijavo Varšuvos, Peterburgo kunigų seminarijose, Peterburgo dvasinėje akademijoje. Nuo 1889 m. iki 1904 m. jis užėmė aukštą Mogiliovo metropolijos kurijos sekretoriaus postą. 1904 m. persikėlė į Seinus, o 1909 m. į Kauną. 1906 m. Seinuose įsteigė savaitraštį "Šaltinis", 1908 m. prisidėjo steigiant žurnalą kunigams "Vadovas". 1911 m. K. Prapuolenis išleido knygelę "Polscy Apostolowie Litwy", o ja remdamasis 1913 m. – savo svarbiausią darbą "Polskie Apostolstwo w Litwie" ("Lenkų apaštalavimas Lietuvoje"). 1913–1921 m. – Šv. Stanislovo bažnyčios Romoje klebonas ir kartu neoficialus Lietuvos bažnytinių reikalų gynėjas. Susikūrus Lietuvos valstybei, jis klojo diplomatinį Lietuvos ir Vatikano santykių pagrindus.

Atvykus iš Rygos prel. Affanasavičiui, ark. Kliučinskis pagerbė jį pietumis, pakvietė juose dalyvauti kapitulą. Jis prel. Baltrušį²⁴ paprašė pasitraukti žemiau, o mane, paėmęs už rankos, pasodino arčiau savęs, sakydamas:

– Kadangi kun. Karevičiaus popieriai pakilo į aukštį, reikia jį ir aukščiau sodinti.

Didžiam Ketvirtadieniui akad.[emijos] rektorius Radziševskis²⁵ pakvietė ark.[ivyskupą] ir kapitulą pietų. Vysk. Ciepliakas atsisėdo iš dešinės, o mane pasodino greta savęs iš kairės. Per pietus paklausė: “Turbūt Ekscelencija turi Romoje pažįstamų kardinolų, gavai iš jų pasveikinimų”. Aš atsakiau, kad neturiš pažįstamų nė vieno kardinolo, nors ir buvau Romoje du sykius, bet neturėdamas reikalų pas kard. Roppoli nėjau. Gyvenau pirmą sykį 1889 m. pas tėvus [neįskaitomas žodis] buvau nepatenkintas, kad jie neparūpino man progos bent iš tolo Šv.[entąjį] Tėvą pamatyti, o mano akademijos nariai, kurie buvo apsigyvenę pas seseris nazarietes, tie gavo kad ir bendrąją audienciją Šv.[entojo] Tėvo Leono XIII²⁶. Užtai būdamas Romoje 1903 m. apsigyvenau ir pas seseris nazarietes. Prel. Skirmuntas suteikė man ir kitiems kun. rekomendaciją gauti bilietą į naujojo pop.[iežiaus] Pijaus X karūnaciją. O po to mons. Bisletti²⁷ malonėjo į nazariečių vienuolyną prisiųsti visiems ten apsigyvenusiems kunigams bilietus į bendrąją Šv.[entojo] Tėvo audienciją”.

KANDIDATAI Į KAPITULĄ

Ciesoriui paskelbus savo “Kan. epp. K. povelevat byt Telševskim rim.”* įsakymą, Tik.[ybu] Depart.[amento] valdininkas atnešė man ciesoriaus dovanas: mitrą, žiedą, pastoralą ir 100 rub. Aš nuvykau į Tik.[ybu] Depart.[amentą] padėkoti už tas dovanas ir ta proga pakalbėjau apie savo numatytus kandidatus į kapitulą ir konsistor.[ijos] oficialus ir pateikiau tam tikslui raštą. Valdininkas, paskaitęs kandidatų tarpe į prelačius kun. Skvirecką²⁸, pastebėjo, kad turįs apie jį žinių, jog jis “socialdemokratas”. Aš pareiškiau, kad ir pikčiausias priešas nerastų pagrindo jo įtarti, nes jis visą laiką pašvenčias savo tiesioginėms pareigoms ir jokiai kitam veikime nedalyvauja.

Tada valdininkas Tiaželnikovas konfidencialiai parodo man Kauno gubernatoriaus Griazevo²⁹ apie kun. Skvirecką blogą atestaciją. Aš pastebėjau, ar nesudarė ją p.[onai] gub.[ernijos] lietuviybės priešai. Kan. Skvireckas verčia lietuvių kalbon Šv.[entajį] Raštą ir gamina jam lietuvišką komentarą. Jau du stambūs tomai yra išspausdinti. Tuo jisai iš jaunosios dvasininkijos rankų išstūmė iki šiol vartojamą lenkiškąjį vertimą su lenkiškuoju komentarau. Girdėjau, kad jau esą vysk. Cirtautas norėjęs gauti jį sufraganu. Lietuvystės priešai, negalėdami jam Romoj gadinti šlovės, taip kaip gadino ją prel. Maciulevičiui, prikišdami jo poezijai erotiką, arba mane skūsdami, kad aš su socialistais Bažnyčios priešais varas prieš Bažnyčios vyriausybę agitaciją, kad aš norėjęs kap. Vonvolianskiui suklastotais dokumentais kunig.[aikščių] Oginskių turtus paglemžti. Pripumpavo gubernatorių esą Skvireckas socialdemokratas ir tuo pavojingas valstybei, kad tuo būdu atimtų vyriausybei norą jį prie promocijos prileisti. Dar neiškenčiau nepastebėjęs, kad mano skundika, tiek blogybių suradę manyje, erotikos prikišti man nedrįso.

Dėl to gardžiai nusijuokęs, Tiaželnikovas tarė:

– Kai atvyks Kauno gubernatorius, tai mes jį priversime blogą apie kun. Skvirecką nuomonę atsiimti ir tamstos pateiktame rašte

²⁴ Baltrušis Ignas (1864–1920). Nuo 1909 m. – Peterburgo kunigų seminarijos rektorius ir Mogiliovo arkivyskupijos kapitulos prelatas.

²⁵ Radziševskis (Radziszewski) Idzi Benediktas (1871–1922). Paskutinysis Peterburgo dvasinės akademijos rektorius 1913–1918 m.

²⁶ Popiežius Leonas XIII (1878–1903). 1882 m. tarp popiežiaus ir caro Aleksandro III pasiektas susitarimas. Vienas iš punktų skelbė, kad vyskupų jurisdikcijai visiškai pavestos seminarijos, o Mogiliovo arkivyskupui – Peterburgo katalikų dvasinė akademija.

²⁷ Bisletis (Bisletti) Kajetonas (1856–1937). Nuo 1911 m. kardinolas, 1915 m. naujai įkurtos seminarijų ir universitetų kongregacijos prefektas.

* Įrašas nešifruojamas.

²⁸ Skvireckas Juozapas Jonas (1873–1959). Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1911 m. – Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas, 1914 m. – prelatas. 1919 m. J.J.Skvireckas nominuotas vyskupu ir Žemaičių vyskupijos sufraganu, 1926 m. – pirmasis Kauno arkivyskupas. Šventojo Rašto į lietuvių kalbą vertėjas.

²⁹ Griazevas (Грязев) Nikolajus. Kauno gubernatorius nuo 1912 m. gruodžio 31 d.

pasirašyti, jog jis prieš išvardintus jame kandidatus iš savo pusės jų pakėlimui į kanauninkus ar į prelatus kliūčių neranda.

Sužinojęs, kad gubernatorius apsigyveno viešbuty "Astorija", aš tuoj iš Tik.[ybu] Depart.[amento] nuvykau pas jį ir prisistačiau kaip naujasis Žemaičių vyskupas. Priėmė mandagiai, teiravosi, ar aš bent kiek pažįstu pavestos man vyskupijos dvasiškiją. Aš pasakiau, kad su kun. Dambrausku³⁰ draugavęs pora metų akademijoje, o taip pat draugavęs ir su prel. Maciulevičium. Ta proga pasakiau norįs Maciulevičių skirti konsistorijos oficiolu kaip rimtą teologą ir kanonistą, parašiusį stambų veikalą "De Institutia et Iure". "Taip, prel. Maciulevičius tinkamiausias būti oficiolu." Tada aš pasisakiau norįs į prelatus pakelti Dorovskį, Skvirecką ir kun. Dambrauską, į kanauninkus – kun. Januševičių³¹ ir Olšauskį³². Į tai gubernatorius padarė grimasą, o aš pridėjau, kad ministerija dar būtinai atsiklausianti Jūsų Prakilnybės nuomonės apie mano iš tolo tik pažįstamus kandidatus, – ir tuo užbaigiau savo pas jį vizitą.

Po to sužinojau, kad jisai po mano pateikto ministerijai sąrašo pasirašęs, nė jokių jų pakėlimui į aukštesnį rangą kliūčių nedaręs.

Ruošdamas į Ministeriją popierius, buvau kaip kandidatą į kanauninkus įrašęs buv[usį] vysk[upijos] kanclerį kun. Šaulį³³, bet kaip tik tuo metu gavau lenkiškai iš jo rašytą laišką. Atrašydamas į jo klausimus žemaitiška tarme, pridėjau pastabą: "Tamsta su manim Palangoje atostogų metu gražiai šnekėjai lietuviškai, tai aš nustebau, kad į mane rašai nebe sava kalba". Šisai jo lenkiškas laiškas sudarė nuomonę, kad jisai "diplomatas", kuris savo įsitikinimą pasilieka sau, lengvai prisitaikina prie savo šefo nuomonės. Pasiryžau jo kandidatūrą atidėti tolesnei su juo pažinčiai, o jo vieton įrašiau kun. Olšauskį kaip kandidatą į kanauninkus.

Tuo pat metu užėjo pas mane Dūmoje lietuvių atstovas kun. Laukaitis³⁴, parodžiau jam kandidatų sąrašą, paklausiau jo kaip praktiškai apsipažin.[usio] su Bažn. įstatymais, ar nebus iš mano pusės prasižengimas, jei aš dar vyskupijos kanoniškai valdyti nepradėjęs, su ministerija užvesiu derybas dėl pakėlimo kunigų į prelatus ir į kanauninkus. Kun. Laukaitis kaip ir pirma kanonų prof. kun. Baltrušaitis užtikrino, kad bus tik pašalinimas iš rusų pusės kliūčių, o tikras kanoniškas tų kunigų paskyrimas įvyks tik man Kaune ingresą padarius, kapitulai popiežiaus bules parodžius.

Gavęs iš ministerijos popiežiaus bules, nuėjau jomis nešinas pas ark.[ivyskupą] prašyti, kad teiktusi man vyskupo konsekraciją suteikti. Mielai sutiko tai padaryti. Užklaustas, kur kas bus konsekratoriai, pasakiau, kad prašysiu vysk. Ciepliaką ir savo akademijos vyresnįjį draugą vysk. Karosą. Ark.[ivyskupas] tam pilnai pritarė. Pareiškiau tai ir Tik.[ybu] Departamentui, prašydamas, kad vyskupą Karosą pakviestų nustatytai konsekracijos dienai, būtent 4 (17) gegužės, o nuo savęs laišku paprašiau Karosą atvykti padėti mane pakonsekruoti. Vysk. Ciepliakas mielai sutiko toje apeigoje dalyvauti.

Musteikis pasisiūlė savo karieta nuvežti mane į konsekraciją. Senkus³⁵ paaukojo man brangius kunigiškus ir vyskupiškus konsekracijai apdarus.

Konsekracijos išvakarėse nuėjau dar pas ark.[ivyskupą] prašyti, kad teiktusi po konsekracijos dalyvauti pietuose. Ark.[ivyskupas]

³⁰ Dambrasas Aleksandras–Jakštas Adomas (1860–1938). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, o vėliau jų profesorius. 1906 m. išrinktas Šv. Kazimiero draugijos pirmininku, 1914 m. – Kauno vyskupijos kapitulos prelatas. Kelių Kauno universiteto fakultetų garbės profesorius ir daktaras, Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmininkas.

³¹ Januševičius Povilas (1866–?). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, 1898–1919 m. – Kauno kunigų seminarijos profesorius. Vienas iš Šv. Kazimiero draugijos organizatorių, įsteigė Lietuvių katalikų moterų draugiją, rūpinosi labdara, bendradarbiavo lietuvių spaudoje. 1914 m. paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

³² Olšauskis Konstantinas (1867–1933). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1906 m. įkūrė Kaune darbininkų Šv. Juozapo draugiją; vienas Šv. Kazimiero ir “Saulės” draugijų steigėjų.

³³ Šaulys Kazimieras (1872–1964). Lietuvos nepriklausomybės akto signataras. Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1906–1922 m. – Kauno seminarijos dėstytojas, 1911–1920 m. ėjo Žemaičių vyskupo sekretoriaus pareigas. 1916 m. K.Šaulys paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku, 1920 m. tos pačios vyskupijos kancleriu, o 1926 m. – Kauno arkivyskupijos generaliniu vikaru.

³⁴ Laukaitis Juozas (1873–1952?). Valstybės dūmos atstovu nuo Suvalkų gubernijos išrinktas 1912 m. (rinkimuose nugalėjo J. Basanavičių).

³⁵ Senkus Jonas (1869–?). Plungės klebonas. Kunigu įšventintas 1894 m. Mogiliovo arkivyskupijos garbės kanauninkas.

užklausė, kas dalyvausią pietuose. Nurodžiau jam, kad dalyvauti yra mano pakviesti, be vyskupų, visi Petrapilio kunigai, Valst.[ybiės] Tarybos narys Aleks.[andras] Meištavičius ir daug kitų. Ark.[ivyskupas] vėl klausia: "O dar kas?" Aš jam vėl keletą nurodžiau. Ark.[ivyskupas] vėl užklausė: "O dar kas?" Aš atsakiau: "Smilgos nekviečiau". Į tai ark.[ivyskupas] nusišypsojo ir, matyt, patenkintas nutilo. Po konsekracijos pietų ilgokai ir religingai kalbėjo ark.[ivyskupas], grafas Tiškevičius³⁶, o iš lietuvių M.Yčas³⁷. Po pietų ark.[ivyskupas] parvežė mane taipgi savo vežimu, o atsisveikindamas ištiesė abi rankas ir tarė: "Manau, kad mudviejų santykiai bus kuo geriausi." Aš jį pabučiavau į petį, o jis mane pabučiavo į veidą. Man iš Petrapilio išvažiuojant, išlydėti į stotį atvyko ir ark.[ivyskupas]. Pasisveikinęs su manim, galvą iškėlęs žiūrėjo, kaip linksmo ūpo pagauta minią klegėjo lietuviškai ir kad ji taip nuoširdžiai atsisveikino su savo tautiečiu vyskupu.

Netrukus po mano išvažiavimo, į Latviją lankyti išvažiavo ir ark.[ivyskupas] bažnyčių. Liepos 5 d. kreipėsi į Tik.[ybu] Depart.[amentą], kad jam parūpintų pensiją iki gyvos galvos, po 6200 rub. į metus, nes kitaip jis negalėsias pasišalinti iš užimamos savo vietos. Jis nežinojo, kad popiežiaus sekret.[orius] kardinolas Merry del Val³⁸ jau birželio 4 d. buvo raštu pranešęs, kad 1913 m. spalio 28 d. iš arkivyskupo pareigų atsisakymo raštas liko Šv.[entojo] Tėvo priimtas.

Grįžęs iš bažnyčių lankymo liepos 16 d., sužinojo apie savo dimisiją. Liepos 19 d. savo vardo dienoje šv. Vincento konfere[nco].[ijos] Valdyboms ir nariams atlaikė mišias, pasakė nuoširdų ir gražų pamokslą, o liepos 21 d. pasiuntė per ministeriją ciesoriui prašymą, kad jį paliuosuotų nuo ark.[ivyskupo] pareigų. Ciesorius jo dimisiją pasirašė. Liepos 25 d. Peterhofs V.[idaus] R.[eikalų] ministerija pranešė jam apie tai raštu. Rugsėjimo 6 d. arkivyskupiją valdyti užleido vyskupui Ciepliakui. Rugsėjo 12 d. ciesorius paskyrė jam iki gyvos galvos pensiją į metus po 5000 rub. vieton prašytosios 6200 rub.

Paliuosuotas nuo arkivyskupo pareigų jautėsi nekaip, tarsi likęs sau vienas, visų apleistas. Mirus popiežiui Pijui X ir užėmus jo vietą Benediktui XV³⁹ dar tikėjosi gauti savo veiklai naują paskyrimą. Sveikindamas naująjį popiežių, apie save pridūrė: "Modo

liber manes, veletudine reocuperata, servire Ecclesiae non baesitabo.” [Kol kas /esu laisvas, pasitaisius sveikatai, bažnyčiai tarnauti nesiliausiu.] Vienok Ben.[ediktas] XV naujų pareigų naštos jam neuždėjo, o tik 1914 m. spalio 12 d. paskyrė jį Pilipolio tituliariniu arkivyskupu. Netrukus po to iškeliaavo į Krymą, apsigyveno Alupkoje. Atsiliepė reumatizmas, nervai pakriko. Nebeturėdamas ką veikti, atsidavė maldingumo pratyboms. Savo kapelionui kun. Rutkauskui pareiškė, kad visą turtą jam palieka, bet už tai jis turįs iki gyvos galvos jam kapelionauti ir apie besiantinantį mirties pavojų jam atvirai pranešti. Sužinojęs iš kun. Rutkausko, kad mirtis iš tikro artinasi, pakėlęs akis į dangų dėkojo Dievui už tai ir prašė išklaudyti išpažinties ir suteikti jam Šv. sakramentus ir paskutinį patepimą. Priėmė tuos sakramentus labai maldingai ir pilnoje sąmonėje, laimino savo kapelioną, taigi Mogiliovo arkivyskupiją ir Vilniaus vyskupiją, prašė, kad jo kūnas būtų palaidotas Vilniuje. Po to meldėsi ir taip besimelsdamas atsiskyrė su šiuo pasauliu vokiečiams viešpataujant Vilniuje. Jo kūnas buvo pervežtas į Petrapilį ir tenai kape bažnyčios rūsyje padėtas.

Kilnių buvo norų ir sumanymų tarnauti Dievui ir Bažnyčiai. Jam stokojo praktiško žmonių proto ir aplinkybių pažinimo, o kitų protu nepasitikėjo. Viską manė savo protu apimsiąs, savistoviai padarysias. Tame bene bus buvusi jo tragika.

Pasakojo man, kad kun. Kliučinskiui Vilniuje einant kunigų seminarijos kapeliono pareigas, klierikai sugavę varną slapčia įleido jam į kambarį, o patys piktai džiūgavę, manydami, kad kun.

³⁶ Tiškevičius Aleksandras (apie 1866–1945), Kretingos dvaro savininkas. Palaikė ryšius su lietuvių tautinio atgimimo veikėjais.

³⁷ Yčas Martynas (1885–1941). Valstybės dūmos atstovu nuo Kauno gubernijos išrinktas 1912 m. Pirmuosiuose trijuose Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės kabinetuose buvo finansų ministras.

³⁸ Merry del Val Raffaele (1865–1930), kardinolas, popiežiaus Pijaus X valstybės sekretorius.

³⁹ Popiežius Benediktas XV (1914–1922). 1917 m. vasario mėn. leido skelbti vadinamąją “Lietuvių dieną”, kurios metu pasaulio bažnyčiose buvo meldžiamasi už Lietuvą ir renkamos aukos. Šios dienos intencija buvo surinkta daugiau kaip 3 mln. Prancūzijos frankų auka Lietuvai.

Kliuč.[inskis], kaip didelis asketas manysiąs, kad piktoji dvasia varnos pavidalu į jo kambarį įsibrovusi ir sau vaizdavosi šelmiai klierikai, kad jisai maldingais egzorcizmais tą velnią iš savo kambario varysiąs. Matyt, kad klierikai greta savo kapel.[iono] asketizmo pastebėjo jo praktiško proto silpnumą, kuris paskesniam gyvenimo rate didesniu mastu pasireiškė.

NESUSIPRATIMAI DĖL NAUJŲ KANAUNINKŲ

Grafas Alek. Tiškevičius po mano konsekracijos, sužinojęs iš Tik.[ybu] Depart.[amento] kokius kandidatus aš perstačiau į kapitulą, ir pranešė apie tai Kauno kunigams lenkams. Nors Tik.[ybu] Depart.[amentas] buvo pažadėjęs atsakymą dėlei mano pateiktųjų kandidatų prisiųsti man Petrapily, vienok raštinė pasiuntė jį Kaunan. Valdęs vyskupiją kan. P.Borovskis – lenkas, nors matė, kad popierius adresuotas ne jam, vyskupijos valdytojui, bet vyskupui, vienok jį atplėšė, o suradęs, kad paskyrimui tų, kurių iš ministerijos pusės nėra kliūčių, tiesiai eidamas rusų įst. t. II d. ... juos prelatais ir kanauninkais patvirtino.

Administratorius Borovskis pateikė tą raštą kapitulai, o ši sekretoriaujant kun. Skvireckui, kuris dar Petrapily sužinojęs apie mano pristatytus kandidatus ministerijai dėlei mano to žygio reiškė tam Laukaičiui savo pasipiktinimą, suredagavo protestą, kad aš dar neparodęs, kaip to reikalauja kanonai, Žem.[aičių] vyskupo bules, nepaėmęs jos valdžion, o jau actus iurisdictionis padaręs, be to, kad aš, aplenkdamas kan. Pacevičių⁴⁰, tiesiai pakėliau prelatu kun. Dambrauską ir tuo prasižengęs kapitulos privilegijai optionis [pasirinkimo] į aukštesnes kapitulos vietas. Visi prelatai ir kanauninkai šitą protestą pasirašė, tik prel. Maironis–Mačiulis pridėjo atskirą nuomonę "votum separatum" [atskirą balsą], aiškindamas, kad vysk. Kar.[evičius] prelatų ir kanauninkų oficialiai dar nepaskyręs, o tik iš pusės rusų pasaulinės vyriausybės kliūtis pašalinęs, o savo paskyrimą atidėjo, kada po ingresso kanoniškai ims valdyti vyskupiją, taigi jisai actus iurisdictionis nesudarė. Tą protestą kapitula įteikė vyskupijos valdytojui Borovskiui, o šisai beatodairios slapčia be Tik.[ybu] Depart.[amento] pasiuntė Romon Apašt.[alų] Sostui.

Man iš Vilniaus išvykstant į Kauną vagone atpasakojo tai prel. Dambrauskas, atvykęs mane nuo Vilniaus ligi Kauno palydėti. Pridėjo dar, kad kai kurie kapitulos kunigai susirūpinę, ar aš neištuolęs suspensan interdiktan net ekskomunikuotas.

INGRESAS KATEDROJE

Vysk. Cirtauto ingrese lenkai dvarininkai nedalyvavo, kam jis parodęs lietuvių reikalams bent kiek palankumo.

Į mano ingresą, agituojuot grafui Tiškevičiui, susirinko apie 50 dvarponių. Pradėjus man į dvasiškiją kalbėti lietuviškai, matyti buvo, kad kai kurie iš jų presbiterijos suoluose pradėjo kraipytis. Už tai, kaip po lietuviškojo pamokslo pradėjau kalbėti lenkiškai "pažįstu jūsų tarpe, kurie atsižymi ne tik krikščioniškumu, bet ir pilietiškomis dorybėmis", pasakoja, kad graf. Tiškevičius mielai to klausėsi net susigraudinęs.

DELEGACIJŲ PRIĖMIMAI

Dvariškiai buvo susitarę po pamaldų duoti man pusvalandį laiko papusryčiauti, o po to atvykti manęs pasveikinti. Bet man žengiant į vyskupo namus, įpėdin atsekė su klierikais sem.[inarijos] rekt.[orius] prel. Maironis. Jo nebuvo galima atstumti. Maniau, kad jį išleidęs galėsiu šlapius nuo prakaito baltinius pakeisti. Bet po klierikų susigrūdo lietuviškųjų draugijų atstovai bei atstovės. Reikėjo ir jų pasveikinimus priimti. Po to pasitraukiau persivėdinti ir bent kiek papusryčiauti. Pasirodė, kad mano tarnas virėjui pasakęs, kad vyskupas pas save pusryčių nevalgys, bet vyks į seminariją tiesiai pietų valgyti. Užtai ir pusryčiai buvo neparuošti. O ponai dvarininkai ėmė nebekantrauti, kad jie de jure neva pirmieji, o de facto liko paskutiniai. Vienok jie užleido dar miesto

⁴⁰ Pacevičius Pranciškus (1862–?). Kunigu išventintas 1888 m. Žemaičių vyskupijos viceficiolas nuo 1919 m.

atstovams ilgą ir piktą adresą perskaityti ir jį net su 8000 lenkų parašais man įteikti. Aš jų priekabas, daromas lietuviams bent kiek atrėmęs, išklausiau dar ilgesnį adresą lenkų dvarininkų, p. Kognovickio suredaguotą, nors ir ne taip piktai kiek miestelėnų, bet vis su aimanavimais, kad litvomanas vienybę ardąs.

Aš jiems pritaikiau iš gyvenimo patirtą faktą, kaip patėviai, globėjai našlaičius užauginę ant jų rūstauja, kad šie norį savo tėvų palikimą imti savistoviai valdyti. Patariau eiti su lietuviais išvien, padėti jiems lietuviškąją kultūrą kurti; išvien eidami turėsią įtakos jiems ir tokiu būdu bus išvengta kai kurių kraštutinumų. Tai buvo mano nuoširdus ir naudingas patarimas. Mačiau, kad daugelis galvos linktelėjimu mano patarčiai pritarė, bet ją retas kuris tevykdė. Gal jie užsigavo, kad aš įspėjau – bene laikosi jie programos lenkų tautininkų, demokratų, kuriai Bažnyčios vadovybė pasiduoti negali.

NAUJOJO VYSKUPO PIETUS

Ponai dvarponiai, mandagiai bučiuodami žiedą, su manim atsisveikino. Tik Kurtuvėnų grafas Liud. Plioteris ir St.Kognovickis dalyvavo pietuose mano iškeltuose. Vakare visi dvarponiai išvažiavo. Nuo prisidėjimo dvasiškijos keliamų ant rytojaus pietų atsisakė. Pasakojo man Kuršėnų klebonas, kad dvarponiai iš Kauno susispietę pas senį patriarchą Gruževskį, kur jie aimanavę, kam davėsi sugundyti vykti į mano ingresą, bučiuoti man ranką tam, kad aš juos paspirčiau.

Senis Gruževskis, kalvinų konfesijos, prisiklausęs jų aimanavimų, išsitaręs:

– O aš jums, ponai, sakiau: belieka tamstoms ar susitaikinti su vyskupu, ar pereiti į kalvinų tikyba.

Visi nutilę, tik Baisogalos dvarininkas Komaras pasakęs:

– O vienok mes padarėme klaidą, išvažiavę iš Kauno. Mes davėme vyskupui prieš save atestatą. Ne jis mus, bet mes jį apleidome. Reikėjo mums pasilikti Kaune ir tą taurę išlenkti ligi dugno.

Kaune kažkas išgirdęs apie dvarponius, išėjusius iš manęs, sakęs:

– Tasai vyskupas nevažinėsis mūsų arkliukais.

NAUJŲ KAPITULOS NARIŲ INSTALIACIJA

Po ingresso savaitę praleidęs sukviečiau pas save visą kapitulą, atsiklausiau, ar nežino ko blogo prieš skiriamus į kapitulą, ypač prieš kun. Kost. Olšauskį. Niekas nieko blogo nepareiškė. Užklaustas privačiai buv.[usis] vyskupijos valdytojas, ar kartais kun. Olšauskis nėra įtariamas doros atžvilgiu, atsakė, kad dėl jo doros nieko negalima prikišti, tik vienas dalykas jam prikišamas, tai bičiuliavimasis su gubernatorium.

Be to, kapitulai pareiškiau, kad norįs kun. Žongolovičių⁴¹, šem. kapelioną, kun. Valavičių, o taipogi kun. Šaulį pakelti į garbės kanauninkus. Kapitula tam pritarė, o posėdžiui pasibaigus, paliečiau kun. kancleriui ruošti paskirtiems kapitulon atitinkamus dokumentus. Gegužės 28 d. kun. Borovskis ir Skvireckas buvo pakelti į prelatus, kun. Dambrauskas tiesiai į prelatus, kun. Januševičius ir Konst. Olšauskis pakelti tikraisiais kanauninkais, prel. Mačiulis paskirtas konsistorijos oficiolu. Nusistačiau patsai naujus kapitulos narius instaliuoti, bet paskirton valandon neatėjo nei prel. Borovskis, nei Pacevičius, nei prel. Skvireckas. Kancleris, drauge ir mano kapelionas kan. Šaulys paskatino mane, kad užsispyrėlių prel. Borovskio ir Pacevičiaus nelaukčiau. Taigi aš ir atlikau naujai paskirtų instaliacijos apeigas.

Iškėliau jiems vakarienę ir asmeniškai pakviečiau Borovskį ir Pacevičių. Vakarienėje dalyvavo, be pakviestųjų kunigų, keletas pasauliečių, taip pat p. Leonas⁴², kuris mano ingresso dieną geležinkelio stoty pirmasis mane pasveikino lietuviškai, miesto galvai nesuskubus to padaryti. Sveikindamas naujuosius savo artimuosius, pagalbininkus, pareiškiau, kad kiekvienas karalius rūpinasi paskirti tinkamus ministrus ir istorija nurodo, kad didi ministeriai iškelia patį karalių, taigi ir man čia paskirtam eiti vyskupo pareigas rūpėjo

⁴¹ Žongolovičius (Żongołłowicz) Bronislavas (1870–?). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Kauno seminarijos profesorius ir Žemaičių vyskupijos kancleris, 1915–1918 m. – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, vėliau Liublino katalikų ir Vilniaus universitetų profesorius.

⁴² Leonas Petras (1864–1938), varpininkas, advokatas, pirmasis Lietuvos teisingumo ministras, universiteto profesorius.

pasirinkti kapitulon, vyskupo senatan tokius vyrus, kurie turėtų sveiką savo nuomonę ir ją atvirai man reikštų, o ne sektų anuo "Čarny" nupieštu "Diplomatu", kuris savo šefo prieškambarių drauge su paltu ir kaliošais ir savo nuomonę paliktų, o vien tik prisitaikytų prie šefo nuomonės. Kancleris šnairiai pažiūrėjo į mane, gal ir suprato, kad dėl jo į mano rašyto lenkiško laiško aš jį palaikiau tokiu "Čarny" nupieštu diplomatu.

ATMAINOS KUNIGŲ SEMINARIJOJE

Sekančiose dienose seminarijos inspekt.[orių], savo akademijos draugą kun. Pacevičių atleidau nuo vicerektoriaus ir profesoriaus pareigų ir paskyriau katedros klebonu, kad savo sumanumu ją atremontuotų. Kan. Pacevičius nedidelių gabumų akademijon pateko kunigaikščio Mykolo Oginskio lėšomis. Silpnas buvo profesorius, bet taktingas inspektorius. Savo lėšomis įvedė seminarijoj elektros šviesą. Kaip lenkas, seminarijoj palaikė lenkystę. Jo vieton eiti seminarijos vicerektoriaus pareigas paskyriau seminarijos prefektą prof. Kaz.[imierą] Paltaroką⁴³, ištikimą lietuvių, didžiųjų gabumų kunigą. Paliuosavau iš prof.[esoriaus] dvasios tėvo pareigas.

KELIONĖ ROMON

Prel. Maciulevičių (Maironį) palikęs generalvikaro teisėmis valdyti vyskupiją, pradžioj liepos mėn. iškeliavau į Romą. Buvęs tada tenai kun. Prapuolenis, rusų valstybei priklausančios Šv. Stanislovo bažnyčios rektorius, sužinojęs, kad aš manau po ingresso vykti Romon, rašė, kad tą kelionę atidėčiau, nes Vatikane gavę naują skundą ant manęs dėl pažeminimo dvarponių ir paskyrimo kapitulon netinkamų lenkams kunigų. Aš atsakiau jam, jog kaip tik pats laikas važiuoti.

Kelyje užsukau į Reichenhale pasikalbėti su kun. Grymaila, kuris tenai gydės nuo gerklės slogų. Jisai irgi man papasakojo, jog gavęs iš Romos taipgi žinių, kad aš esąs lenkų labai įskustas, net jie

prisiekoję, kad nesukelčiau prieš juos lietuvius, kad nesudaryčiau socialinės revoliucijos.

Toliau pakelėje aplankiau Insbruką. Keliaudamas toliau ruošiau pasiaiškinimą Ap.[aštalu] Sostui dėl paskirtųjų kunigų. Romoj sustojau viešbuty "Minerva" prie dominikonų bažnyčios. Iš čia netoli Šv. Stanislovo bažnyčia, kurios rektorium buvo kun. Prapuolenis. Jisai davė atspausdinti mano "memorandumą" ir ryto metą, jo lydimas, nuvykau pas pop.[iežiaus] sekretorių Merry del Val. Gražios, kilnios, aristokratiškos, be to, ir maldingos išvaizdos kardinolas, švelniai mane greta savęs sofoje pasisodinęs, prabilo: "Bene quod venisti. Nos enim percepimus de te, quod quodam sacerdote nequam iamcanonices ereasti et Maculevič Consistorio preposuisti". [Gerai, kad atėjai. Mes, iš tiesų, girdėjome apie tave, kad kažkaip netikusius kunigus net kanauninkais pakėlei ir Maciulevičių į konsistoriją paskyrei.]

Aš švelniai, bet ir drąsiai jam į akis žiūrėdamas atsakiau: "Eminencija. Tie kunigai buvo man iš geros pusės žinomi. Bet po ingresso, sukviėtęs kapitulą klausinėjau, ar kas nežino kokį jų prieš tikėjimą ar dorą prasižengimą. Be to, klausiau apie juos buv.[usi] vyskupijos valdytoją, lenkų įkeltą prelatą Borovskį. Niekas man nesurado ką bloga pasakyti. Eminencija, leisi man pateikti tamstos pagalbininkui Mons. Pacelli⁴⁴ apie tuos kunigus raštu žinias, o jis tamstai pareferuos. Bendrai pavestosios man vyskupijos padėtis yra tokia: rusų vyriausybė per 40 metų neleido lietuviškai spausdinti nei katekizmo, nei maldaknygės. Rusų raidėmis spausdintų nei dvasiškija, nei žmonės nenorėjo, nes laikė tai pirmu etapu į rusifikaciją, į pravoslavijos schizmą. Atgavo 1904 m. spaudą. Lietuviai kunigai ėmė leisti žmonėms lietuviškų knygų, laikraščių, kurti lietuviškas mokyklas. Bendrai lenkams patriotams, ypač tautinės demokratijos vadams, atrodo, kad lietuviai, keldami savo

⁴³ Paltarokas Kazimieras (1875–1958). Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Nuo 1911 m. dėstė Kauno seminarijoje, 1918 m. pakeltas kapitulos kanauninku, 1926 m. paskirtas pirmuoju Panevėžio vyskupu.

⁴⁴ Pačelis (Pacelli) Eugenio Giuseppe Giovanni (1876–1958). Būsimasis popiežius Pijus XII (1939–1958).

kultūrą, tolinasi nuo lenkiškosios, uniją su jais protėvių sudarytą ardo. Todėl ir jie puola lietuvius kunigus veikėjus. Viena, kaip štai prel. Maciulevičių skundžia tamstai, kita, kaip prel. Skvirecką, buvo įskundę ministerijai, esą jis socialdemokratas, o jis visiškai pasišventęs savo Šv. Rašto profesūrai ir pareigoms. Jis verčia lietuvių kalbon Šv.[entajii] Raštą. Jau 2 dideliu tomu su komentarais yra išleidęs. Tuo jisai ima iš dvasininkijos rankų lenkišką-ji šventraštį. Prel. Dambrauskas įkūrė Šv. Kazimiero draugiją lietuviškom knygom leisti. Ta draugija vyskupui pristačius Ap.[aštalu] Sosto gausiai yra atlaidais apdovanota.

Kun. Dr. Jurgį Matulevičių⁴⁵ pakviečiau iš Marijampolės Kaunan kunigams rekolekcijoms dviejose serijose dalyvauti. Pirmoje serijoje dalyvavo apie 240, antroje apie 180. Seminarijos bažnyčios sakykloje atsistojęs kilnių minčių bėrė jisai, kaip ūkininkas kviečių pilnomis saujomis. Visi buvo labai patenkinti, sužavėti.

Po pirmos serijos 240 kunigų pasirašė protestą prieš lenkų puolimus ant manęs. Buvo tai padaryta be mano žinios. Sužinojęs, kad parašai po tuo protestu kunigų tarpe renkami, paprašiau tą akciją sustabdyti. Važiuodamas Romon, tą protestą pasiėmiau ir drauge su savo memorialu įteikiau mons. Pacelli. Jisai atkreipė į tai savo dėmesį ir pasiėmė drauge su memorialu ir lenkų laikraščių įteiktomis iškarpomis.

Po ingresso grafas Al.Tiškevičius prisiuntė man nuorašą savo memorialo, įteikto Kauno gubernatoriui Suchodolskiui⁴⁶, kuriam įrodinėjo, jog reikia lietuviams grąžinti uždraustą jų raidėmis spaudą. Grafas tuo memorialu nurodė man, kad aš klydęs sakydamas po ingresso, kad dvarponiai lietuvių kultūros reikalų nepalaikę. Padėkojęs už tą žinią, aš nurašiau grafui:

“Ministeris Maklakovas⁴⁷ pasakojo lietuvių atstovams, jog Vilniaus Dūmos atstovas grafas Putkameris⁴⁸ jam išrodinėjęs, kad obščestvo sv. “Kazimira” i “Saule”⁴⁹ eto zmeji, kotoryje pravitelstvo u svojej grudi pitaet”. O ministeris sakėsi Putkameriui atsakęs “Izvolte neopasatsja graf. Ruskoje pravitelstvo na stolko silna, čto ono v sostojanii v vsiakoe vremia podavit eti zmeji poka oni stanut bezpokoit”.

Prašiau, kad grafas Tiškevičius užklaustų grafą Putkamerį, ar tai tiesa. Jeigu jis rastų ir pareikštų, kad tai Maklakovo prasimanymas,

tada į "očnostavku" jo su ministru nekviesiu, o tik tą pramanymą iš lietuvių rejestro išbrauksim. Grafas Tiškevičius į tai man nieko neatsakė. [Šioje vietoje nėra teksto.] ir veikia grynai katalikiškai. Turi 10000 narių. Kan. Olšauskis greta lenkiškųjų būrė lietuviškas mokyklas, darbininkų sąjungas. Įkūrė lietuvišką draugiją "Saulė" Lietuvai šviesti. Apie juos jums, eminencija, pareferuota, kad tai sacerdoti nequam [kunigui netinka]. O apie jų darbuotę ir apie jų vedamas įstaigas Vilniaus dvarponių atstovas Dūmoje grafas Putkameris atestavo rusų Vid. R. Ministeriui didžiam rusų nacionalistui Maklakovui. "Vaše Vysokoprevoskoditelstvo, vidite, litovskije obščestva "sv. Kazimiero" i "Saule" zmeji, kotoryje pravitelstvo u svojei grudi pitaet".

Ministeris Maklakovas apie tai papasakojo lietuviams Dūmos atstovams. Aš prašiau Jūsų Eminencijai žinomo grafo Tiškevičiaus šambeliono Jo Šventenybės, kad gautų iš Putkamerio pareiškimą, jog tai netiesa, bet pulk.[ininkas] tylėjo.

PUOLAMAS KUNIGAS PRAPUOLENIS

Į tai kardinolas man atsakė: "Mums labai sunku tikrą tiesą susekti, nes vieni skundžiasi ant kitų. Štai yra čionai Romoje kun. Prapuolenis: Oh – nil, nil cum illo hebere vollo. Et tu illum evita". [O nieko, nieko su juo turėti nenoriu. Ir tu jį išgelbėk.] Aš atsakiau: "Eminencija, kan. Prapuolenis mano seminarijos ir akademijos

⁴⁵ Matulevičius (Matulaitis) Jurgis (1871–1927). Marijonų kongregacijos atnaujintojas ir 1911–1927 m. jos generolas. 1918–1925 m. – Vilniaus vyskupas. 1987 m. paskelbtas Palaimintuoju.

⁴⁶ Vyskupo M. Paliulionio paragintas, Aleksandras Tiškevičius 1897 m. gegužės 5 d. raštu kreipėsi į Kauno gubernatorių S. Suchodolskį, prašydamas išrūpinti leidimą spausdinti lietuviškus leidinius lotyniškais rašmenimis.

⁴⁷ Maklakovas (Маклаков) Nikolajus (1871–1918). Vidaus reikalų ministras 1912–1915 m.

⁴⁸ Putkameris (Puttkamer) Laurynas (1859–1923). Antrosios ir Ketvirtosios valstybės dūmų atstovas.

⁴⁹ Lietuvių švietimo draugija "Saulė" įkurta 1906 m., veikė iki 1940 m.

draugas. Be to, jisai per 18 metų dirbo arkivyskupų raštinėje, 16 metų buvo jos kancleris. Aš tada profesoriavau Petrapily kunigų seminarijoj. Niekad ir niekam Prapuolenis nieko nėra padaręs Bažnyčios nenaudai. Priešingai – savo sumanumu ir apsukrumu nesykį yra išgelbėjęs senelius arkivyskopus iš rusų vyriausybės daromų jiems kilpų“. Į tai kardinolas jau atsistojęs ir tiesdamas į mane rankas tarė: “Sed illo est hic szpione ab russo gubernio“. [Bet jis yra čia rusų agentu.] Aš atsistojęs ir užsidegęs, rodos, koja trenkdamas, atsakiau: “Eminencija, šito niekas neirodys, kad kun. Prapuolenis kenktų Katalikų Bažnyčios interesams. Laudetur Jesus Christus“, ir linkerėjęs jam galva, išėjau iš jo tvirtu žingsniu į salę, kur sėdėjo mano palydovas, kaip tasai kun. Prapuolenis.

Einame su juo pas Kongr.[egacijos] ypatingiems reikalams sekretorių mon. Pacelli. Šisai tuoj prabilo: “Saluto, saluto, te episcopum“. [Sveikinu, sveikinu tave vyskupą.] O aš jam atsakiau: “Reverendissimus me salutat, ego vero a Su Eminencia perceptus as si vivens in episcopatu brevi tempore diecesim iam multis miseriis repleverim“. [Garbingiausiasis mane sveikina, aš iš tikrųjų Jo Eminencijos priimtas ir jei gyvas būdamas į vyskupystę greitai laiku sugrįšiu jau tada nevertų daugelį praplėsiu.] Į tą mano pasakymą kard. Pacelli gardžiai nusijuokė, o aš rimtai įsikibau jį sakydamas: “Jo Em.[inencija] kard. prie pirmos pažinties prikišo, kad aš nedorėlius kunigus kanauninkais iškėlęs, prel. Maciulevičių Konsistorijos oficiolu paskyręs. Meldžiu man nurodyti, kokios Tamstoms yra tų kunigų nedorybės. Kokius žinote faktus? Contra castos mores?“ [Prieš dorus įstatymus?] Į tai kardinolas Pacelli atsakė:

– Denunciantai blogų faktų mums nenurodė, bet tik bendrais bruožais referavo, jog jie esą nedorėliai.

MEMORIALAS APIE KAN. OLŠAUSKĄ

Tada aš pateikiau pirmą memorialą apie kan. Olšauskį. Jame nurodžiau, kad jis baigęs akademią. Liepojos gimnazijoje dėstė tikyba. Paskiau buvo paskirtas kaimo klebonu, pirm kelerių metų atkeltas klebonu į Kauną. Čionai didžiųjų vyriausybės pusės pavojų

nevengdamas įkūrė net 9 lenkiškas ir 2 lietuviškas mokyklas. Darbininkus, atitraukdamas nuo socialistų įtakos, suorganizavo lenkus ir lietuvius vienon šv. Juozapo d–jon⁵⁰. Be to, jisai, sutinkant vyskupui, įkūrė Apšvietos draugiją “Saulę”, įkūrė mokytojams ruošti seminariją ir tam net įstatė rūmus. Pateikiau “Saulės” rūmų ir paties kun. Olšauskio fotografijas. “Magnifica domus” [Puikūs rūmai], tarė Pacelli ir fotografijas pasiėmė. “Tai, – tęsiau toliau aš, – bene bus lenkų akyse didžiausia Olšauskio “nequitia” [yda], kad jisai drįsta ir dar sėkmingai lietuvius lietuvių kalba šviesti, o ne lenkiškai, kaip to lenkai norėtų”.

MEMORIALAS, LIEČIĄS PREL. DAMBRAUSKĄ

Po to aš jam įteikiau memorialą apie prel. Dambrauską. Nurodžiau, kad šisai baigęs dėstė Panevėžy real.[inėje] gimnazijoje tikyba. Rusų vyriausybė įsakė katalikams mokiniams dalyvauti cerkvėje schismatiškose pamaldose. Kun. Dambrauskas griežtai žodžiu ir raštu tam pasipriešino ir už tai buvo ištremtas 5 m. į tolimą šiaurinės gubernijos apskrities miestelį Ustiužna⁵¹. Tenai būdamas rašinėjo į Varšuvos lenkiškąjį laikraštį “Przegląd katolicki”. Sukritikavo labai talentingai išverstą lenkų kalbon veikalą Folko “Der Kreislauf in Kosmos”.

Be to, apsipažinęs su rusų dogmatine literatūra, parašė polemiską veikalą, kurį jėzuitai išsispausdino, kuris rusų priekaištus atrėmė iš pačių rusų paimtais argumentais “tela in inimioos vartena” [ietis nukreipdamas į priešus]. Grįžęs iš nelaisvės buvo vyskupo Novodvorskio⁵² kviečiamas į Varšuvą lenkiško laikraščio redaguoti. Nuo to atsisakęs, liko Šv.[entojo] Rašto prof. seminarijoje, o

⁵⁰ Katalikų darbininkų Šv. Juozapo draugija įkurta 1906 m., veikė iki 1940 m.

⁵¹ Ustiužna – Novgorodo gubernijos apskrities miestas. Ustiužnoje nuo 1883 m. zemstvos apskrities gydytoju dirbo V.Pietaris. A.Dambrauskas Ustiužnoje ištremtas gyveno 1889–1894 m.

⁵² Novodvorskis (Nowodworski) Mykolas (1831–1896). Varšuvos dvasinės akademijos profesorius, 1889 m. pabaigoje paskirtas Plocko vyskupu, nuo 1873 m. lenkų kalba leido ir redagavo “Bažnyčios enciklopediją”.

netrukus to paties dalyko prof. akademijoj. Į lenkų kat.[alikišką] enciklopediją savo straipsnius siuntinėjo, būtent: apie Žem.[aičių] vyskupą Valančiauską⁵³, ilgą traktatą apie lenkų filosofą Hoene Vronskį⁵⁴ ir t. t. Atgavus lietuviams uždraustąją spaudą, kun. Dambrauskas buvo pakviestas redaguoti lietuviškų laikraščių ir knygų. Įkūrė tam tikrą draugiją. Suspietė 10000 narių. Redaguoja net 4 laikraščius. Per 8 metus 66700 egz. paskleidė į žmones.

Būdamas gabus polemistas, į lenkų daromus laikraščiuose lietuviams priekaištus stipriai atsikirsdavo, bet visada rimties ir tiesos ribose. Vyras yra giliai religingas, maldingas, Bažnyčios ir tikybos uolus gynėjas. O lenkų sostinėje Krokuvoje einąs laikraštis "Głos narodu polskiego" aprašė, kad aš rusų valdžios papirktas žudyti lenkus ir lenkystę Lietuvoje, kitam numer.[yje] prikišo, kad aš iškėlęs kapitulon tokius nedorėlius kunigus kaip Aleks. Dambrauską, apie kurį visur žinoma, jog jis viešai gyvenęs su sugulove. Šmeižti tokį par excellence dvasios vyrą kūniškumu tai nesąmonė. Mons. Pacelli nesiūlomas paėmė iš mano rankų min.[ėtą] laikraštį, Dambrausko fotografiją ir, matyt, gėrėjosi jo inteligentiška, dvasiška išraiška.

ATRĖMIMAS KALTINIMŲ MAIRONIUI

Apie prel. Maciulevičių perskaičiau vysk. Cirtauto raštą, pakeliant jį prelatu, iškeliant jo dorybes. Be to, pridėjau, kad prel. Maciulev.[ičius] 15 metų buvo Petrapilio akademijos profesorius dorovinės teologijos, išleido stambų veikalą "De Iustitia de jure"*, gavo teol. Dr. laipsnį. Mogiliovo ark. Kliučinskis kvietė jį į akademijos rektorius. Jisai bevelijo būti kun.[igų] seminar.[ijos] Kaune rektorium ir tarnauti Lietuvai. Iš to ir kilo pyktis ant jo. O priekabių ant jo surado jo lyrikoj ir epe, esą jis erotikas. Tiesa, jos yra, bet švelnioje nekaltoje formoje. Svarbiausias jo prasikaltimas, kad savo kūriniais žadina lietuviškąjį sustiprinimą ir pašiepia polonomaniją. Be to, dar rekt.[orius] Maciulevičius, vyskupui sutikus, vieton iki šiol buvusiųjų pridedamųjų pamaldų ir konferencijų klierikams lenkų kalba pradėjo jas laikyti lietuviškai.

Girdėjau, kad Mac.[iulevičius] esąs įskūstas Ap.[aštalu] Sostui, esą jis yra šelpiamas rusų vyriausybės pinigais. Iš tikrųjų vysk. Cirtautas kviesdamas jį iš puikiai apmokamos vietos akademijoje į mažiau apmokamą tarnybą seminarijoj, patsai prašė, kad ministerija jam paskirtų pensiją. Valdžia, atsižvelgdama į jo 15 m. akad.[emijoje] tarnybą, paskyrė jam po 700 rub. iki gaus tarnybos paaukštinimą. Tik ne iš valdiškosios sumos, bet iš bažnytinio fondo, susidariusio iš rusų vyriausybės seniau konfiskuotų bažnytinių turtų.

Be to, kun. Mac.[iulevičiui] prikišama, kad jis Kaune nusipirkęs didžius mūro namus. Bet tie namai yra greta seminarijos ir šiai įstaigai labai reikalingi. Jos gi vardan pirkti vargu ar rusų vyriausybė būtų leidusi. Kun. Mac.[iulevičius] vyskupui sutinkant, pasiskolinęs iš seminar.[ijos] kasos 30000 rub., nupirko tuos namus oficialiai savo vardu. Bet juos mano pavesti seminar.[ijos] naudai. Aš pats skaičiau jo vysk. Cirtautui išduotąjį paskolos raštą. Tai ir visa nedorybė mano paaukštintųjų ir pagerbtųjų kunigų. Be to, aš po ingresso sukviėtęs kapitulą teiravausi, ar kas ko neturi prieš jų tikėjimą ir dorą. Nė jokių užmetimų jiems nedarė.”

Į tai Pacelli atsakė:

– O mums pranešta, kad tamsta dar pirma negu kanoniškai ėmęs valdyti vyskupiją jau tuos kunigus iškėlęs, paskyręs.

Aš papasakojau, kaip buvo. Be to, pridėjau: “Kapitulos yra Ap.[aštalu] Sostui dėlei šito prisiųstas ant manęs skundas. Norėčiau žinoti jo rezultatus. “Indicate domnate tandom finite istam rom”. [Parodykite, nuteiskite, pagaliau baikite šį dalyką.] Į tai Pacelli atsakė: “Mes nežinome, ką dėl šito skundo manyti. Tenai prel. Mac.[iulevičius] yra pridėjęs savo votum separatum [atskirą balsą], kad tamsta prieš ingresą actus iurisdictionis [jurisdikcijos akto] nedaręs, o tik Petrapily būdamas savo kandidatams iš rusų vyriausybės pašalinai kliūtis, o jų paskyrimą teįvykdęs Kaune

⁵³ Valančius Motiejus (1801–1875). Žemaičių vyskupas 1850–1875 m.

⁵⁴ Vronskis (Hoëne–Wronski) Joseph Maria (1778–1853), lenkų filosofas.

* Pilnas pavadinimas: Matsulevicz J. Praelectiones de justitia et jure: Quas natuit in caesarea Romaniana–catholica Ecclesiastica Academia petropolitana: [Paskaitos apie teisingumą ir teisę]. Petropoli. 1903. 366 p.

po ingresso [“]. Aš patvirtinau, kad 8-oje dienoje po ingresso turėjau dėl savo kandidatų kapitulos pasitarimą, o pora dienų po to tik tepasirašiau paskyrimo dokumentus. “Tai kam gi kapitula bekelia pretenzijų?” – užbaigė Pacelli.

Iš jo su kun. Prapuoleniu nuvykau pas maestro di Camera di sua Santita [Jo Šventenybės rūmų kamerheras] vysk. Ranucci prašyti Šv.[entojo] Tėvo audiencijos.

Sugrįžus iš Vatikano pas kan. Prapuolenį ir bevalgant pietus, atėjo jo pažįstamas Chadėjus, vyskupų prokuratorius Halabija. Nors jaučiau, kad tai gal nori jis sužinoti apie mano Vatikane audienciją, vis dėlto buvau neatsargus, nesusivaldžiau, jam girdint neatpasakojęs savo pašnekesio su kard. Merry del Val. Halabija man pasakė:

– Mūsų kardinolai neapsipratę, kad kuris iš provincijos vyskupų taip drąsiai su jais kalbėtų.

O aš jam atsakiau: “O aš, kaip atvykęs iš provincijos, o be to, kaip pirmą kartą kaip vyskupas niekad nesitikėjau, kad popiežiaus sekretorius–kardinolas bus devotulus [parsidavęs], kad jisai paklausiąs graf. Tiškevičiaus, kuris man patsai prisipažinęs vykęs Romon įspėti kardinolą prieš kan. Prapuolenį, o man tikrai bobiškai įspėdinęs: “Aš nieko su juo turėti nenoriu ir tu jo venk”. Jis yra rusų vyriausybės špionas. Galbūt Halabija nepalaikė paslapyje mano su juo interviu. Bet aš jau Insbruke buvau nustebęs.

AUDIENCIJA PAS ŠV. TĖVA

Grįžęs iš kun. Prapuolenio pas save į viešbutį, radau jau iš J. E. Maestro bilieta, skiriantį man ant rytojaus 10 val. pas Šv.[entą] Tėvą audienciją. Nuvykau vėl lydimas kan. Prapuolenio.

Įėjus Šv.[entasis] Tėvas neleido man nė prisiklaupiti, liepė atsisėsti ir užklausė, kaip sekasi. Pasakiau, kad turiu tuo tarpu tik sunkenybę su lenkais – difficultatem [sunkumą] su lenkais, kuriems rodosi, kad lietuviai keldami savo kultūrą atsiskiria nuo lenkų, uniją protėvių ardo. Į tai Šv.[entasis] Tėvas nuoširdžiai atsakė:

– Scio quod maximas habes difficultates, sed ama omnes. Et ego italus sum, sed omnes amo et polonos amo, et lituanos amo,

et russos amo, et nonnisi gubernium rassicum – hoc est vere enfer nale. [Žinau, kad turi didžiausių sunkumų, bet mylėk visus. Ir aš italas esu, bet visus myliu ir lenkus myliu, ir lietuvius myliu, ir rusus myliu, ir net rusų guberniją – šitai yra labai sunku.]

Astmos kankinamas užduso, bet atsipeikėjęs energingai tarė:
 – Non solum hic, sed ipsi saronos, hoc dicerem. [Ne tiktai čia, bet kad pačiam būtų smagiau, šitai pasakiau.] – Aš nesusivaldydamas bent kiek nusišypsojau. Šv. Tėvas po to tikrai tėvišku malonumu pridėjo: – Scio quod tu es pius, es religiosus, multa bona perficias, benedicat Te Deus, tuam dioecesim, tuum clerum. [Žinau, kad tu esi dievobaimingas, esi pamaldus, daug gero padarysi, telairina Dievas tave, tavo vyskupiją, tavo dvasininkus.] – Ir audiencija užsibaigė.

PAŠNEKESYS SU KARDINOLU

Išėjęs iš jo, einu atsisveikinti su kard. Merry del Val, kurio įspėjimo vengti kun. Prapuolenio akip!ėšiškai nesilaikiau, nes jo lydimas vėl į laukiamąją salę nuėjau. Iėjęs pareiškiau dėkingumą Šv.[entajam] Tėvui už meilingą manęs priėmimą. Kardinolas, iškėlęs galvą, sudavė delnais ir tarė: “Na, sis nonnisi episcopus catholicus”. [Na, esi tik katalikų vyskupas.] Po to, jam bemąstant, ką besakyti, aš prabilau:

– Gerai, Eminencija. Kaip aš turiu būti episcopus catholicus [katalikų vyskupas] baltgudžiams, kurių ir man pavestose vyskupijoje yra keliasdešimt tūkstančių. Jie bažnyčiose savo kalboje neturi nė jokių pridedamųjų pamaldų giedojimo. O Mogiliovo buv[ęs] sufraganas Simonas⁵⁵ jau 1897 m. referavo raštu, kad baltgudžiai, kaip ir mažarusiai Ukrainoje lenkų kalbos nesupranta. Jūs Emin.[encija] oficialiai per rusų ministerį pasiuntei vyskupams instrukciją, kurioje Šv.[entojo] Tėvo vardu įgaliavai dvasininkiją vartoti bažnyčiose prided.[amose] pamaldose net rusų kalbą, bet

⁵⁵ Simonas (Symon) Albinas Pranciškus (1842–1918). Nuo 1892 m. – Mogiliovo arkivyskupijos sufraganas, 1892–1897 m. – administratorius. 1897 m. ištremtas į Odesą.

sukėlus lenkams prieš tai triukšmą Jūsų Emin.[encijos] sek.[retorius] prisiųstoj instrukcijoje, prisiųstąją 1906 m. susiaurino. Jos jau nebesiuntei vyskupams oficialiu keliu per rusų ministeriją, bet slapta, privačiu būdu.

Kardinolas, kaip ir susijaudinęs, kalbėjo:

– Ar tai mano paskutinė, ar tai paskutinė instrukcija?

Suprato, kad jeigu sužinotų rusų vyriausybė, kad oficialiai siunčia per vyriausybę vyskupams instrukcijas, o paskui slapčia jas pakeičia, tai sukeltų triukšmą už tokią dvilybę buhalteriją. Atsipeikėjęs nuo mano klausimo, atsakė: “Ecclesia mater est omnium nationum”. [Bažnyčia yra visų tautų motina.] “Taigi, jeigu baltgudžiai pareikalavo savo teisių nonnisi absque allia externa agitationa [tikrai iš kito išorinio veiklumo] – reikia jiems duoti, kas priguli – jų kalbą”. Aš atsakiau:

– Tuo tarpu jie nori savo kalboje katalikų katekizmų, malda-knygių. Vilniaus vyskupijos apaštališkasis administratorius prel. Michalkevičius⁵⁶ nepanorėjo tokiom knygom suteikti savo “imprimatur” [patvirtinimą]. Kreipėsi į mane: aš neišdrįsau priešintis jo nusistatymui.

Į tai kardinolas atsakė: “Sane, sane, aprobata in imprimatur [Teisingai, teisingai, o pritarimą patvirtinimui] katalikiškoms knygoms reikia bet kurioje kalboje duoti”. Aš padėkojau jam už informaciją, kaip turiu būti baltgudžiams “episcopus catholicus” [katalikų vyskupas], atsisveikinau ir išėjau.

[Toliau eina Karevičiaus rankrašty kardinolo Merry del Val raštas iš 1906 m. oct. 13 d. ir to paties kardinolo kitas raštas iš 1907 m. birž. 29 d. pasiųstas per Rygos vyskupą ne oficialiu keliu, bet slapta.]

Nuėjęs pas Mons. Pacelli, parodžiau jam 1907 m. kard. instrukciją, kurioje reikalaujama, kad Rusijos vyskupai Šv.[entajam] Tėvui pareikštų savo nuomonę dėl vartojimo bažnyčiose baltgudžių ir mažagudžių kalbos. Pacelli malonėjo man viską paaiškinti, taip pat perskaitė man Mogiliovo arkivyskupijos valdytojo vyskupo Denisevičiaus⁵⁷ neigiamą į minėtą klausimą nuomonę.

Rytojaus dieną nusprendžiau aplankyti Konsistorijų Kongregacijos šefą sekretorių kard. De Lai. Buvau apie jį Petrapily girdėjęs, kad esąs labai gudrus, akylas ir sarkastiškas. Nuvykus Romon,

“save parodyti ir svieto pamatyti” Šv. Kotrynos bažnyčios klebonui kan. Konst. Budkevičiui⁵⁶, laike audiencijos pradėjus pasakoti apie Bažnyčios persekiojimą Maskvoje ir Petrapily, kardinolas De Lai, ironiškai nusišypsojęs, taręs:

– Man tai jau seniai žinoma, tik vienas dalykas neaiškus, kaip Tamsta išlikai nuo to persekiojimo.

Kun. Prapuolenio paprašiau surasti De Lai fotografiją. Gavęs ją, gerai išsižiūrėjau, apsipratau su jo išvaizda ir nusistačiau jo gudrių akių įtakai nesiduoti pavergti. Iš fotografijos atrodė kaip gudruolis žemaitis ir tiek. Taigi rytojaus dieną nuėjau pas kardinolą. Užsirekomendavau, kad esu naujai paskirtas žemaičių vyskupu. Jisai, kaip su kardinolu Merry džiūvai susitaręs, vėl plodamas delnais tarė:

– Na, sis nonnisi episcopus catholicus [esi tikta? katalikų vyskupas]. – Aš tiktai per nosį įtraukiau orą, per nosį balsas pasidarė drūtesnis ir stipresnis ir tariau:

– Eminentissime, principium hoc notissimum ac evidentissimum est, applicato enim practica, difficilis est. [Eminencija, ši pradžia yra geriausia ir aiškiausia pastebima, iš tikrųjų pridėjus praktiką yra sunki]. – Norėjau dar pasakyti, kad lenkai laiko tai katalikiška, kas lenkiška, bet to nesuskubus pasakyti, piktumui jo akyse sublizgėjus, jis atsakė:

– Sane, sane, applicatio perdificilis, perdificilis [Protingai, protingai, pasirinkimas per sunkus, per sunkus]... – Aš atsakiau, kad bent kiek savo pareigas eiti papraktikavęs atvyksiu kitą kartą su tam tikru referatu pas Jo Emin.[enciją] ir jo išpėjimo, patarimo paprašysiu, o dabar jau ruošiuosi keliauti tėvynėn į savo pavestą vyskupiją.

⁵⁶ Michalkievičius (Michałkiewicz) Kazimieras Mikalojus (1865–1940). Rusų valdžiai pašalinus Vilniaus vyskupą E.Ropą (Ropp), popiežius Pijus X 1908 m. paskyrė Vilniaus vyskupijos administratoriumi ir buvo juo, kol vokiečiai ištrėmė į Vokietiją. Nuo 1923 m. – Vilniaus vyskupijos sufraganas.

⁵⁷ Denisevičius Steponas (1838–?). Tris kartus buvo Mogiliovo arkivyskupijos administratoriumi: 1903–1904, 1905–1908, 1909–1910 m.

⁵⁸ Budkevičius Konstantinas (1867–1923). Mokėsi Mogiliovo arkivyskupijos kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje. Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios klebonas, vyskupo J.B.Ciepliako generalvikaras. 1923 m. kovo 30 d. sušaudytas.

Mons. Pacelli parodė man vysk. Denisevičiaus neigiamą dėl baltgud.[žiu] kalbos įvedimo bažnyčiose nuomonę. Aš jam papasakojau, kaip tas pats Denisevičius, būdamas Petrapily kapitulos dekanu, priešinosi įsileisti lietuviškus pamokslus ir giedojimą į Petrapilio prokatedrą. Tiktai didelės pas ark.[ivyskupą] įtakos jo kanclerio Prapuolenio dėka tie pamokslai buvo įvesti. Kardinolas pareiškė, kad kai baltgudžiai patys pareikalau savo bažnyčioje teisių, bus jiems jos duotos. Manau, kad neužilgo tai įvyks.

Atvyko čionai baltgudė kunigaikštienė Magdalena Radzvilienė. Norėjo gauti Šv. Tėvo audienciją, didžią auką 50 tūkst. lirų įteikti, bet audiencijos negavo. Spėjama, kad čionykščiai lenkai patarė jos prie Šv. Tėvo neprileisti. Ir kaip maldinga katalikė, savo auką paprašė Šv.[entajam] Tėvui įteikti rusų pasiuntinybės. Betgi išvažiavo pažeista širdžia. Kaip Vatikanas 1907 m. sužadino lietuviuose karštesnį tautinį jausmą, taip nepriimdamas, manau, baltgudžių globėjos sužadino juose tautišką susipratimą. Į tai man Pacelli atkirto:

– Mes čia ne tautinį, bet religinį susipratimą žadiname.

Aš vėl atsakiau:

– Directe sic [tiesiogiai taip], bet indirecte [netiesiogiai] išeina kartais priešingai.

Kai 1907 m. 160 lietuvių panorėjo atvykti Romon⁵⁹, ad limina sacra – [prie Šventųjų sienų] ir Seinų vyskupijos administratorius užklausė⁶⁰ Vatikane, gavo atsaką: peregrinatio dinnadetur [kelionė nepageidautina] – lietuviai vis dėlto ruošiasi vykti. Gauna jų vadovai iš mons. Skirmunto laišką, kuriame jis rašo: “Kokie jūs akiplėšos. Kardinolas aiškiai jums pranešė, kad jūsų apsilankymas nepageidautinas, o jūs veržiatės”. Lietuviai tikrai veržte veržėsi. Krokuvoje kažkoks dvasiškis juos vėl įspėjo: “Ko jūs važiuojate? Juk jūsų popiežius nepriima”. Lietuviai vienok važiuoja. Romoje iš tikro jų audiencijon pas Šv.[entajį] Tėvą maestro die Comero ir mons. Bisletti atsakė gauti. Lietuvių kunigų tarpe buvo baigęs Romoje studijas kanonų Dr. Narjaukas⁶¹, kuris nuvyko pas kard. Vivos de Tuto ir išdėstė padėtį. Jo užtariami gavo audienciją. Bet mons. Bisleti aimanavęs, kad Skirmuntui nesant Romoje, kas išversiąs jų prakalbą Šv.[entajam]

Tėvui, Narjauskas atsakęs, jog mons. Skirmuntas lenkas ir lietuviškai nemokąs.

– Ar lietuvių kalba skiriasi nuo lenkų? Juk tai ta pati, tik dialektas kitoks, – atsakęs mons. Bisletti. Tada kun. Narjauskas atrecitavęs “Tėve mūsų” lietuviškai ir lenkiškai ir tuo įtikinęs, kad lietuviai nėra lenkai.

Audienciją gavo, bet Šv.[entasis] Tėvas prabilo ne tik su rezervu, bet ir su priekaištu, kad nepasiduotų įtakai kokių agitatorių. Lietuviai suprato, kad jiems patarta nepasiduoti jų tautiškos sąmonės žadintojams. O šituo, kad lenkai jau Vatikaną prie to privedė, kad nebeskiria lietuvių kalbos nuo lenkų – lietuviai Romoje taip susigraudino, jog grįžo iš Romos karštais patriotais.

Tai man pasakojo, dalyvavęs toje kelionėje, prel. Augustaitis⁶², kuris per 35 m. būdamas Seinų seminarijos profesorius, vien tik lenkiškai tekalbėjo. Grįžęs iš Romos, pradėjo uoliai rašinėti lietuviškai straipsnius į laikraščius, ruošti lietuvių kalba “Lietuvos Bažnyčios istoriją”. Priminus man, kad prel. Augustaitis ruošia spaudon Bažn.[yčios] Lietuvoje istoriją Pacelli tarsi pabūgęs, kad apie papasakotąją lietuvių kelionę Romon į tą veikalą nepatektų, atsiliepė:

⁵⁹ 1908 m. rugpjūčio mėn. Romą pasiekė apie 170 lietuvių maldininkų, kurie, nepaisydami visų trukdymų, rugpjūčio 23 d. apsilankė pas popiežių Pijų X. Tai buvo pirmoji tokio masto lietuvių maldininkų kelionė. Šiai išvykai vadovavo kun. dr. Jurgis Narjauskas.

⁶⁰ Antanavičius Juozapas (1853–1916). Mirus vyskupui A. Baranauskui, buvo išrinktas Seinų vyskupijos administratoriumi ir buvo juo iki 1910 m., kol vyskupijos valdymą perėmė vysk. A. Karosas.

⁶¹ Narjauskas Jurgis (1876–1943). Baigė Seinų kunigų seminariją, o 1903 m. Romoje Gregorianumo universiteto teisės fakultetas suteikė jam abiejų teisių daktaro laipsnį. 1919 m. rugsėjo 17 d. Žemaičių ir Seinų vyskupai paskyrė J. Narjaušką delegatu prie Šventojo Sosto, o kiek vėliau jam buvo pripažintas Lietuvos atstovo titulas.

⁶² Augustaitis Pranas (1848–1915). Seinų kapitulos kanauninkas, vėliau prelatas. 1871–1908 m. Seinų kunigų seminarijos bažnyčios istorijos profesorius. 1911–1915 m. – Marijampolės klebonas. “Vadove” spausdino darbus: “Vygrių ir Seinų diecezijos istorija”, “Seinų diecezijos Bažnyčių monografija”. Rankraštyje liko bažnyčios istorija.

– Bet kažkokią bjaurią pamfletišką neva bažnyčios istorijos knygą yra ir kun. Prapuolenis parašęs.

Aš atsakiau, kad kun. Prapuolenis per 18 m. darbavosi ark.[ivyskupijos] Petrapily raštinėje, per 16 m. buvo jos kancleriu, veikė katalikiškai. Nors lietuvis, bet buvo gerokai sulenkėjęs. Pabudo jame lietuviškas jausmas, kai pamatė, jog Petrapily yra apie 10 tūkst. lietuvių, o iš 15 parapinių bažnyčių nė vienoje nebuvo sakomi lietuviški pamokslai, nebuvo leista lietuviškai pagiedoti. O kada jo pastangomis ark. Kazlausko⁶³, o paskui Klopotovskio⁶⁴ buvo leista keliose bažnyčiose įvesti lietuviški pamokslai ir giedojimai, tai kapitula priskundė jį naujam ark. Šembekui⁶⁵, kad šisai pašalintų Prapuolenį iš raštinės ir iš Petrapilio. Šembekas tą ir padarė. Po to kun. Prapuolenis pradėjo tyrinėti lenkų istoriją ir ką ten surado, tą ir surašė.

...

Dar užsukau pas kard. Gaspari⁶⁶ ir paprašiau jo paruošto kano-nų kodekso. Be galo natūraliai ir mandagiai priėmė, pasakė, kad visi egz. pas kard. Pacelli, kad jis telefonu pasakysias keletą egz. man įteikti. Nuvykęs pas mons. Pacelli, radau jau knygas užants-pauduotas ir man paruoštas. Atvykęs Romon, tą pačią dieną įteikė man hotely vizitines korteles jėzuitų generolo Ledochovskio ir prel. Kaz. Skirmunto.

Atlikęs vizitus Vatikane ir pas kardinolus, revizitavau pirmiausia jėzuitų generolą. Priėmė, žinoma, švelniai, bet su rezervu ir taktu, nė iš tolo neklausdamas apie ginčus su lenkais, apie audienciją pas Šv.[entajį] Tėvą.

Nuėjus pas mons. Skirmuntą, šisai prabilo:

– Eksc.[elencija], prašau įkalbėti Kauno kunigus, kad manęs nelaikytų koku nacionalistu, nes esu tik katalikų kunigas.

Aš jam į tai atsakiau:

– Ar kunigas prel. gavai iš vysk. Cirtauto laišką, kuriame jis atitaisė prel. Maciulevičiaus suterštą šlovę Ap.[aštalu] Sosto akyse?

– Gavau, gavau, – atsakė prel. Skirmuntas.

– O ar tamsta rehabilitacijos laišką įteikėi Vatikane? – užklausiau aš. Į tai mikčiodamas jis atsakė:

– Ne, neatsimenu.

– Na, tai nesistebėk, kad Kaune kunigai juokėsi iš vyskupo Cirtauto “počivastes”, kai jis rehabilitaciją Maciulevičiaus patikėjęs mons. Skirmuntui.

Nuraudęs prel. tylėjo, o aš atsisveikinau ir išėjau.

⁶³ Kazlauskas (Kozłowski) Simonas Martynas (1819–1899). Vilniaus kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1883 m. popiežius Leonas XIII paskyrė jį Lucko–Žitomiro vyskupu. Nuo 1891 m. – Mogiliovo arkivyskupas.

⁶⁴ Kłopotovskis (Kłopotowski) Boleslovas Jeronimas (1843–1903). Mogiliovo arkivyskupu pakeltas 1901 m. Arkivyskupo B.J.Kłopotovskio priverstas Vilniaus vysk. S.Žveravičius atidavė lietuviams Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčią.

⁶⁵ Šembekas (Szembek) Jurgis (1851–1905). Nuo 1903 m. Mogiliovo arkivyskupas. Buvo Labdaringosios Peterburgo lietuvių ir žemaičių draugijos garbės narys.

⁶⁶ Gasparis (Gasparri) Pietro (1852–1934). Kardinolu paskirtas 1907 m., o 1914–1930 m. popiežiaus valstybės sekretorius.

STRESZCZENIE

I. Artikuły. Studia

WILEŃSKIE TOWARZYSTWO BIBLIJNE (1816–1826)

Aldona Prašmantaitė

Wileńskie Towarzystwo Biblijne (1816–1826) powstało jako oddział Rosyjskiego Towarzystwa Biblijnego (1812–1826). Głównym celem tego ostatniego było popularyzacja Pisma Świętego wśród mieszkających w imperii Rosyjskiej przez działalność wydawniczą i kolportaż Biblii w językach narodowych. Wileńskie Towarzystwo Biblijne rozpowszechniało książki Pisma Świętego wśród mieszkanców Litwy, prowadziło kolportaż litewskiego Nowego Testamentu (1816), którego przetłumaczył żmudzki biskup J.A.Giedroyc (Giedraitis). Według charakteru działalności, Wileńskie Towarzystwo Biblijne jest pierwszą ekumenistyczną organizacją w Litwie

NAUKI PRZYRODNICZE I KSZTAŁCENIE DUCHOWIEŃSTWA NA LITWIE W XIX WIEKU

Ieva Šenavičienė

W niniejszym artykule autorka na podstawie literatury i dokumentów archiwalnych zastanawia się nad rolą nauk przyrodniczych w systemie kształcenia duchowieństwa na Litwie w XIX wieku. Na przełomie XVIII–XIX ww. zaistniała konieczność reformowania systemu kształcenia duchowieństwa. Bodźcem ku temu posłużyło zarówno szerzenie się charakterystycznego dla Oświecenia naukowo–przyrodniczego światopoglądu, jak i upowszechnienie tendencji światowych w życiu społecznym kraju. Idee te znalazły konkretny wydzźwięk w Wileńskim Seminarium Głównym działającym przy Uniwersytecie w latach 1808–1833. Seminarium

podlegające władzy świeckiej i mające priorytet w kształceniu elity duchownej upatrywało w nauczaniu nauk przyrodniczych jedną z metod stosowanych w przygotowaniu duchownego, który poprzez naukę i oświatę ożywiłby stan duchowny i przyczyniłby się do rozwoju kultury. Godny podkreślenia jest fakt, że obok świeckiego charakteru studiów (uczęszczanie na wykłady uniwersyteckie) obecność tych dyscyplin w seminarium duchownym stało się jedną z przyczyn niezadowolenia rosyjskich władz carskich.

ZAŁOŻENIE WILEŃSKIEJ RZYMSKOKATOLICKIEJ AKADEMII DUCHOWNEJ

Vytautas Jogėla

Artykuł omawia warunki polityczne i kulturalne założenia Wileńskiej Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej, stosunek władz Rosji do Kościoła Katolickiego. Sytuacja polityczna po powstaniu 1830–1831 r. zmusiła władze imperium do poszukiwania sposobów i podjęcia kroków, by zapobiec rozruchom na byłych ziemiach WKL. Jednym z głównych zamierzeń władz rosyjskich było zneutralizowanie szlachty na Litwie (WKL) i przeciągnięcie na swoją stronę księży. Nowa, powstająca akademie, zdaniem władz Rosji, miała wychować księdza lojalnego wobec ducha imperium i podporządkowanego rządowi. Cel wręcz odwrotny osiągnąć chciała w tejże akademii hierarchia biskupów wileńskich – starała się wychować księdza, który by ściśle przestrzegał kanonów kościelnych i nie dał się oszukać i skusić władzom rosyjskim. Jak się okazało, przewodnia rola w zakładaniu akademii przypadła biskupowi wileńskiemu A. Klungevičiusowi. Zarówno on, jak i rektor akademii A. Osiński, dążyli do tego, aby uczelnia ta była kontynuatorką celów, do których zmierzała działająca wcześniej, założona przez jezuitów (1579 r.) Akademia Wileńska.

RUCH RELIGIJNO-NARODOWY NA ŻMUDZI

POD KONIEC XIX W.

Edvardas Vidmantas

W 9 dziesięcioleciu XIX w. pod wpływem wzmożenia reakcji samowładztwa duchowieństwo katolickie stanowiło liczącą się siłę w wytrwałej obronie interesów Kościoła Katolickiego i narodu litewskiego. Swą aktywną działalnością budziło ono antycarskie nastroje wśród ludności, wzywało do oporu wobec samowoli władz, inspirowało na Żmudzi ruch religijno-narodowy.

Doniosłą rolę w powstrzymywaniu rusyfikacji młodzieży szkolnej na Żmudzi i nakłaniania do prawosławia odgrywali katecheci. W obronie

języka ojczystego i wiary sprzeciwiali się wspólnej modlitwie przed lekcjami oraz nauce religii w języku rosyjskim, bojkotowali nauczanie wprowadzonej przez władze modlitwy za cara, organizowali protest uczniów przeciwko przymusowemu uczęszczaniu do cerkwi.

Ruch religijno-narodowy inspirowały nielegalne organizacje, powstałe w Kowieńskim Seminarium Duchownym. Stały się one środowiskiem litewskim, pobudzającym kleryków do pracy na rzecz narodu, kształtującym program działalności duchowieństwa katolickiego, praktycznie organizującym wydawanie i rozpowszechnianie prasy katolickiej.

Osobliwa rola w ruchu religijnym przypadła instytucji biskupiej. Jej kierownictwo inspirowało ruch i nadawało mu kierunek obrony Kościoła Katolickiego, organizowało opór duchowieństwa wobec podporządkowania Kościoła Katolickiego władzy carskiej, umacniało wiarę ludności i jej narodowy hart. Duchowieństwo Diecezji Żmudzkiej na ogół było wrogo usposobione do samowładczego reżimu na Litwie, aczkolwiek nie wszyscy popierali ruch na rzecz odrodzenia narodowego Litwinów. Obrona interesów Kościoła Katolickiego konsolidowała duchowieństwo i wiernych oraz utworzyła jednolity front antycarski.

Rolę koordynującą w ruchu religijno-narodowym pełnił biskup M. Pa-liulionis. Wszystkich duchownych, niezależnie od ich orientacji narodowej, starał się skierować przeciwko polityce władz w kraju. Stosując różne metody i taktyki oporu, potrafił on udaremnić wysiłki władz w celu zrusyfikowania i przejścia kraju na wiarę prawosławną, przez co pośrednio przyczyniał się do rozwoju litewskiego ruchu narodowego.

ŚLADEM DZIAŁALNOŚCI BISKUPA WILEŃSKIEGO EDWARDA VON DER ROPPA (1903–1907)

Darius Staliūnas

Na pocz. XX w., gdy ruchy narodowe białoruski, a zwłaszcza litewski, obok żądań narodowościowych zaczęły też stawiać socjalne, Polacy na Litwie i Białorusi znaleźli się w obliczu groźby izolacji. Biskup wileński E. Ropp w przededniu rewolucji 1905 r. oraz w jej toku tworząc Konstytucyjną Partię Katolicką Litwy i Białorusi podjął próbę konsolidacji całej ludności Wielkiego Księstwa Litewskiego na zasadzie wyznaniowej. Partia ta dążyła do zmiany struktur państwowych. Z powodu rozbieżności wewnętrznych i pod presją władz została przerwana działalność Konstytucyjnej Partii Katolickiej Litwy i Białorusi. Mimo to E. Ropp czynił dalsze starania w imię zespolenia mieszkańców Litwy i Białorusi pod sztandarem wiary katolickiej (w okresie wyborów do pierwszej Dumy rosyjskiej, jako poseł do Dumy i in.). Swym stosunkiem do różnych grup narodowościowych

na pocz. XX w. E. Ropp wyróżniał się wśród duchowieństwa katolickiego Diecezji Wileńskiej. Jednakże opór nacjonalistów polskich i litewskich przeszkodził urzeczywistnieniu planów biskupa. W studium osobno omówione zostały okoliczności i przebieg usunięcia E.Roppa z zajmowanego stanowiska.

POCZĄTEK WYDAWANIA NA LITWIE LEGALNEJ PRASY KATOLICKIEJ

Regina Laukaitytė

Artykuł poświęcony jest analizie prahistorii gazet katolickich w latach 1904–1907 – czym i jakim staraniem zamierzano je wydawać. O wydawanie prasy jako pierwsi zatroszczyli się działacze nurtu katolickiego A.Dambrauskas, P.Būčys, A.Dubinskas, J.Tumas, P.Januševičius, J.Bikinas, K.Prapuolenis i in. Planowali oni wydanie wspólnego dla całej Litwy organu prasowego o tym kierunku (od 1905 r. – organu tworzonej Litewskiej Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej). Powyżsi działacze z miejsca zetknęli się z wrogim stosunkiem władz carskich (obawa przed wzrostem wpływu Kościoła Katolickiego, założeniem partii katolickiej) oraz konserwatyzmem władz kościelnych. Te ostatnie uznały udział księży w ruchu narodowym i wysiłki na rzecz zespożenia się w partię polityczną za niebezpieczny dla wiary katolickiej separatyzm litewski, a prasie wyznaczyły rolę wyłącznie religijną. Po nieudanej próbie założenia LPChD kwestia jej organu została rozwiązana sama przez się, a inicjatywę wydawania gazet ostatecznie przejęły poszczególne diecezje.

CECHY LITEWSKICH STOWARZYSZEŃ KATOLICKICH W LATACH 1905–1907

Arvydas Gaidys

Artykuł rozpatruje cechy litewskich stowarzyszeń katolickich w procesie ich powstawania i początkach działalności. Część wstępna charakteryzuje narodowe stowarzyszenie katolickie. Autor, opierając się na encyklikach papieskich Leona XIII i Piusa X oraz literaturze autorów litewskich lat późniejszych, określa następujące cechy stowarzyszeń narodowych i katolickich: skład kierownictwa i członków, stosunki stowarzyszeń z hierarchią kościelną, cele i środki stowarzyszeń, ich działalność praktyczna w dążeniu do wytyczonych celów. Stowarzyszenia rozpatrywane są we współdziałaniu wzajemnym.

Działalność wychowanków seminariów i udział duchowieństwa litewskiego w legalnej działalności stowarzyszeń wskazują na to, że jeszcze przed rokiem 1905 potencjalnie dojrzały one już do pracy organizacyjnej.

Litewskie stowarzyszenia katolickie zaczynają powstawać w drugiej połowie 1905 r. Proces ten znacznie przyspieszyło ogłoszenie przez władze carskie 4 marca 1905 r. regulaminu działalności stowarzyszeń społecznych.

Z różnych przyczyn działalność tych stowarzyszeń skoncentrowana była w oddzielnych regionach. Gubernię kowieńską cechowały podział i decentralizacja pracy społecznej stowarzyszeń. W gubernii suwalskiej rolę przewodnią w litewskim społeczeństwie katolickim odgrywało stowarzyszenie "Žiburys". W gubernii wileńskiej z powodu nieprzychylnych dla środowiska litewskiego warunków proces powstawania litewskich stowarzyszeń katolickich słabo się jeszcze podówczas zarysowywał. Nie wszystkie stowarzyszenia od razu przybrały cechy narodowo-katolickie. Znaczną część ich składu kierowniczego i szeregowych członków stanowili duchowni. Było to uwarunkowane brakiem katolickiej inteligencji świeckiej, pasywnością ludzi prostych. Hierarchia kościelna w swych stosunkach z kierownictwem tych stowarzyszeń zabiegała o to, aby nie wykroczyli one poza ramy działalności katolickiej. W celach wytyczonych przez liczne stowarzyszenia oraz sposobach ich realizacji tak czy inaczej deklarowano świadomość narodową i katolicyzm. Nadawało to odpowiedni kierunek praktycznej działalności społecznej stowarzyszeń. Stowarzyszenia te, działając w takich sferach życia społecznego Litwy, jak oświata, kultura, rozstrzyganie spraw socjalnych, przyczyniły się do wzrostu świadomości społecznej litewskich katolików oraz dobrobytu materialnego.

ZNACZENIE KOŚCIELNEGO "DNIA LITEWSKIEGO" DLA LITWY W LATACH 1916–1918

Juozas Skirius

W latach I wojny światowej wraz ze wzrostem aspiracji państwowości litewskiej koniecznie należało się odciąć od unijnych roszczeń polskich działaczy politycznych, wyodrębnić naród litewski jako samodzielną jednostkę oraz zdobyć uznanie zewnętrznych sił politycznych. Przede wszystkim praktycznego poparcia mógł w tym udzielić Watykan ogłaszając w kościołach katolickich świata "Dzień Litewski" oraz kwestę na rzecz katolików-Litwinów. Działacze litewscy, świadomi płynącej z tego korzyści politycznej, propagandowej, narodowej i finansowej, czynili w latach 1915–1917 starania o uzyskanie papieskiej zgody na ogłoszenie takiego Dnia dla Litwinów, jaki już mieli Polacy. Dzięki działalności J.Gabrysa, M.Yčasa, V.Bartuški i K.Oišauskasa, a także pomocy K.Prapuolenisa w Rzymie, dzień 20 maja 1917 r. w kościołach katolickich ogłoszono "Dniem Litewskim". Ten krok administracji papieskiej był doniosły w aspekcie międzynarodowym – Watykan uznał Litwinów i Polaków za odrębne

narody. Umożliwiło to Litwinom zaktywizować domaganie się od państw europejskich przyznania państwowości narodowej. Zebrane pieniądze – około 1 miliona litów – przeznaczono na litewską działalność polityczną i kulturalną, wsparcie i powrót do Litwy uchodźców wojennych.

ANTANAS VISKANTAS A PRÓBA ODRODZENIA WKL

Raimundas Lopata

Artykuł w zarysie ogólnym bada działalność księdza doktora Antanasa Viskantasa (A. Viskont; 1877.XII.12–1940.XII.12) i jego poglądy polityczne w latach I wojny światowej. Stwierdza się, że we wspomnianym okresie A.Viskantas był konsekwentnym zwolennikiem koncepcji odrodzenia historycznej Litwy.

ODWIECZNA DYSKUSJA: J.STAKAUSKAS I V.BIRŽIŠKA O MOTIEJUSIE VALANČIUSIE I JEGO LITEWSKOŚCI

Dyskusję na temat pracy M.Valančiusa na rzecz litewskości wszczął profesor A.Janulaitis w nr. 18 "Lietuvos Žinios" z 1937 r. sugerując, że Valančius nie był "zagorzałym Litwinem". W odpowiedzi na to ksiądz dr. Juozapas Stakauskas w "Tiesos Kelias" przytoczył fakty, wskazujące na litewskość biskupa Valančiusa: napisał historię Diecezji Żmudzkiej, dążył do wprowadzenia języka litewskiego w szkołach, gorąco opowiadał się przeciwko nauczaniu religii w języku rosyjskim w szkołach początkowych. Po powstaniu 1863 roku wielu księży uniknęło zesłania właśnie dzięki wstawiennictwu biskupa żmudzkiego u gubernatora wileńskiego Murawjowa. A więc dbałość o sprawy litewskie przejawiała się nie tylko w słowach, ale i cichej, wytrwałej pracy w obronie przed władzami rosyjskimi świętych praw swego narodu. Ksiądz dr. J.Stakauskas dochodzi do przekonania, że wnioski profesora A.Janulaitisa "uczynione są a priori".

Do dyskusji włączył się prof. Vaclovas Biržiška. Autor dokonuje wszechstronnego przeglądu działalności biskupa żmudzkiego oraz jego ograniczonych w owych czasach możliwości. "Działalność Valančiusa wprowadziła w błąd nawet naszych historyków, którzy częstokroć nie potrafili dostrzec jego prawdziwej drogi" (str. 356). Valančius zawsze odczuwał głębokie przywiązanie do swego języka żmudzkiego, aczkolwiek z S.Daukantasem, L.Ivinskisem i in. prowadził korespondencję w języku polskim i do roku 1864 do księży zwracał się wyłącznie po polsku. Ponadto Valančius pochodził z włościan, przez co zmuszony był do lawirowania między stanem szlacheckim a własnym. V.Biržiška krytykuje J.Stakauskasa za wybór i podanie jedynie faktów świadczących

litewskości biskupa oraz przemilczanie innych. Na przykład akcja trzeźwości zapoczątkowana została przez młodszych księży, a biskup tylko patronował tej działalności, wspierał ją swym autorytetem.

Następnie podana została odpowiedź J.Stakauskasa V.Biržišce, w której dziękuje profesorowi za uwagi, ale obcuje przy swoim zdaniu, że zasługi M.Valančiusa wobec litewskości są wielkie, na co wskazują nie tylko jego prace, listy, ale i współcześni mu ludzie.

Publikacje

OPINIA KURATORA WILEŃSKIEGO OKRĘGU OŚWIATY (KWIECIEŃ 1884) O WCIENIENIU W ŻYCIU ROZPORZĄDZENIA GENERAŁA-GUBERNATORA WILNA HRABIEGO M.MURAWJOWA Z 1864 R.

Przygotował Kazys Misius

Przytoczony został list kuratora Wileńskiego Okręgu Oświaty z kwietnia 1884 r. do generała-gubernatora Wilna, w którym omówione zostały realne możliwości wcielenia w życie rozporządzenia generała-gubernatora Wilna hrabiego M.Murawjowa z 1864 r., oraz popełnione błędy. Przede wszystkim zwraca się uwagę na środki, które by mogły ograniczyć wpływ księży katolickich na oświatę ludu.

NIEOPUBLIKOWANY ARTYKUŁ J.TOTORAITISA O WIELKIM SEJMIE WILEŃSKIM.

Przygotowała R.Laukaitytė

W odnalezionym w Archiwum Państwowym artykule J.Totoraitisa jest mowa o pozycji księży litewskich w Wielkim Sejmie Wileńskim, ich dążeniu do zespolenia się w Partię Chrześcijańsko-Demokratyczną, losie jej Komitetu Centralnego i prasy, jak też walce o prawa języka litewskiego w mieszanych parafiach Diecezji Wileńskiej.

POSTANOWIENIA KSIĘŻY DZIEKANATU BATAKIAJSKIEGO (STYCZEŃ 1906 R.)

Przygotowali Regina Laukaitytė i Algimantas Katilius

W postanowieniach księży Dziekanatu Batakiajskiego powziętych 24 stycznia 1906 r. oraz ich liście do biskupa znalazły odzwierciedlenie starania księży litewskich, aby założyć Litewską Partię Chrześcijańsko-Demokratyczną, ich poglądy na aktualne sprawy kulturalne i kościelne.

FRAGMENT WSPOMNIEŃ OSTATNIEGO BISKUPA ŻMUDŹKIEGO
PRANCIŠKUSA KAREVIČIUSA

Przygotował Algimantas Katilius

Biskup Pranciškus Karevičius (1861–1945) był ostatnim ordynariuszem słynnej Diecezji Żmudzkiej, gdyż w 1926 r. diecezja ta podzielona została na trzy nowe diecezji. Lata jego pracy biskupiej (1914–1926) zbiegły się z bardzo ważnymi wydarzeniami w życiu narodu litewskiego. W publikowanym fragmencie wspomnień Pr.Karevičius opowiada o swej nominacji na biskupa Żmudzi oraz o przeszkodach, które musiał pokonać obejmując ten urząd. Wspomnienia biskupa żmudzkiego doskonale nasświetlają litewsko-polskie stosunki narodowościowe. Biskup Pr. Karevičius od początku poparł Litwinów, co wzbudziło ogromne niezadowolenie Polaków. Nieugięta postawa Pr.Karevičiusa świadczy o tym, że w hierarchii Diecezji Żmudzkiej nastąpił ostateczny przełom na rzecz litewskiego ruchu narodowego.

Studies in the History Of Lithuanian National Revival VOL. 7:
The National Movement and the Catholic Church

SUMMARY

I. Articles. Studies

THE VILNIUS BIBLE SOCIETY (1816–1826)

Aldona Prašmantaitė

The Vilnius Bible Society (1816–1826) was one of the branches of the Russian Bible Society (1816–1826), which was established for the purpose of publishing and propagating the Holy Writ in all parts of the Russian Empire. The Vilnius Bible Society took part in the propagation of the Bible and religious literature in Lithuania in different languages. It also organized the propagation of the New Testament in Lithuanian language translated after the Catholic Bishop J.A.Giedraitis (Giedroyc (1816). According to its activity the Vilnius Bible Society was the first ecumenic organization in Lithuania.

THE NATURAL SCIENCES AND THE TRAINING OF THE CLERGY IN LITHUANIA AT THE 19th CENTURY

Ieva Šenavičienė

According to the scientific publications and archival documents the author reviews on the phenomenon of natural sciences in the training of the Lithuanian clergy.

At the end of the 18th century and the beginning of the 19th century scientific views brought by the Age of Enlightenment the tendencies of the secularization of the social life caused the necessity to reform the training process of the clergy. It was realised in the Vilnius Main Seminary, which was established on the basis of Vilnius University in 1808–1833.

The Seminary was subordinated to the secular power and had an exceptional status in the training of the clergy elite. With the help of natural sciences the Seminary trained a new type of personalities, able to satisfy the requirements of the Age of Enlightenment and to revive the clergy as well as the culture of the country.

It is worth mentioning, that subjects in natural sciences, together with a secular character of the studies (the attendance of the lectures at Vilnius University), caused the dissatisfaction of imperialistic authorities of Russia.

THE ESTABLISHMENT OF THE ROMAN CATHOLIC SEMINARY IN VILNIUS

Vytautas Jogėla

The article presents a survey of political and cultural conditions under which the establishment of the Roman Catholic Seminary took place in Vilnius; the attitude of the Russian rule toward the Catholic Church is also taken into consideration. During the period of the uprising in 1830–1831 and afterwards the heads of the empire felt an urge to search for measures and apply them with the aim of preventing any possible uprisings in the former territory of the GDL. Among their key objectives was neutralization of the gentry of GDL and gaining priests' support for their policy. Therefore Russian rulers supposed that the alumni of the newly established seminary should be loyal to the spirit of the empire and submissive to the Russian order. Their ideas contradicted the expectations of the Vilnius bishopric hierarchy to educate priests who would never deviating from regulations of the church and be prone to any deceptions and enticements of the Russian government. It has been proved that the Bishop of Vilnius A. Klungevičius played the main role in the foundation of the seminary. He and the rector A. Osinskis (Osiński) saw to that the new seminary should preserve the same goals as those sought by the first Vilnius Academy founded there earlier (1578) by the Jesuits.

RELIGIOUS AND NATIONAL MOVEMENT OF THE END OF 19c. IN SAMOGITIA

Edvardas Vidmantas

The growing autocracy's reaction in the 80ies of the 19century made the Catholic clergy ardent supporters of both the interests of the Catholic Church and the Lithuanian nation. Their activities incited anticzarist attitudes among citizens and encouraged Samogitians to resist the self-will of the government. Due to their efforts the national religious movement spread wide by across Samogitia.

Catechists were also a serious stumbling-block in the process of the russification of their pupils, and their compulsory conversion to orthodoxy. In defence of their native language and religion, they resisted saying the common prayer before the classes neither did they teach a special prayer for the Czar prepared by the government itself. Teachers of religion encouraged pupils to ignore compulsory attendance of the Orthodox Church.

Illegal underground groups in the Seminary of Kaunas were the first impetus for the religious national movement. These groups preserved the Lithuanian spirit, and many future clergymen were encouraged here to devote themselves for the national movement. Alongside, much practical work was done there, and the preparation of the activities programme of the Catholic clergy and the organization of publications and their distribution should be mentioned first.

The institution of bishopric also supported the movement and tried to modify its direction in defence of the Catholic Church, and the clergymen were often reassured to resist all the restrictions laid down on the Catholic Church; religious belief and the feeling of national identity were fostered among people. In general, the clergy of the Samogitian Diocese were against the autocracy's regime in Lithuania, though they were not unanimous in their support of the Lithuanian national movement. But the interests of the Catholic Church consolidated the clergy and the believers into a unanimous anti-czarist front.

The coordinating function in the movement was performed by Bishop M.Paliulionis. He tried to direct all the clergymen in defence of their national orientation to resist the czarist policy in Lithuania. He used different methods and tactics and managed to neutralize the attempts of the government to russify and convert Lithuanians into orthodoxy, thus indirectly contributing to the national movement in Lithuania.

TRACING BACK THE ACTIVITIES OF THE BISHOP OF VILNIUS E. VON DER ROPP (1903-1907)

Darius Staliūnas

The beginning of 20c. saw the Byelorussian and particularly the Lithuanian national movement start pursuing social goals alongside with national ones; ethnic Poles of Lithuanian and Byelorussian then appeared under the threat of isolation. On the eve and the course of the revolution of 1905 the Bishop of Vilnius E.Ropp established Lithuanian and Byelorussian Constitutional Catholic Party whose objective was the unification of former of the GDL citizens on confessional basis. The party

sought transformations in the structures of the state. Unfortunately, the activities of the party were brought to an end by inner discord and the pressure exerted by the Government. Still E.Ropp made continual efforts for unification of Lithuanian and Byelorussian citizens under the flag of Christianity. (He did so during the period of the elections to the first Russian Parliament (Duma) and also while being its member.) Ropp's tolerant view on different ethnic groups distinguished him among the highest Catholic ranks of the Vilnius Diocese. Still, the plans of the Bishop were damaged by the resistance of Polish and Lithuanian nationalists. The study also mentions the conditions and the exact procedure of E.Ropp's dismissal from his office.

THE START OF LEGAL CATHOLIC PRESS IN LITHUANIA

Regina Laukaitytė

The article analyzes the pre-history of the Catholic press in Lithuania in the period of 1904–1907; it also mentions its initiators and the work carried out by them. The first to make efforts to start Catholic press in Lithuania were such figures of the Catholic stream as A.Dambrauskas, P.Būčys, A.Dubinskas, J.Tumas, P.Januševičius, J.Bikinas, K.Prapuolenis and others. They planned to start a national periodical of this stream (in 1905 it became the Lithuanian Christian Democratic Party). Unfortunately, they met the negative attitude of the government which tried to stamp out the increasing influence of Catholic Church in Lithuania, and the establishment of any Christian party there was unwelcome. The conservative layers of the Church leaders also resisted this idea. The attempts of the clergy to participate in the national movement and to consolidate into a political party were treated by the Church conservatives as separatism, and all their publications could not have other than religious aims. When Lithuanian Christian Democrat's Party failed to be established and the initiative of publications naturally passed to separate bishoprics.

GENERAL FEATURES OF LITHUANIAN CATHOLIC SOCIETIES IN 1905–1907

Arvydas Gaidys

The article surveys the general features of Lithuanian Catholic societies in the period of their establishment and at the beginning of their functioning. On the basis of encyclicas by Leo XIII and Pius X and the works by later Lithuanian authors, A.Gaidys establishes the following criteria for national and Catholic societies: membership and leadership,

the relationship with the Church hierarchy, aims and measures, practical activities to attain the desired goals. All societies are analysed as interrelated.

The activities of the future clergy in the Seminary, the participation of the Lithuanian clergy in legal activities of such societies indicate that as early as in the period before 1905 they were potentially ready for organized work. First Lithuanian Catholic societies appeared in the 2nd half of 1905. When the regulations on the activities of social organizations by the Czarist government were announced on March 4, 1905, the process of their establishment gained speed.

There were diverse reasons for the activities of these societies to concentrate in different regions. Distribution of functions and decentralization was typical of Kaunas the province. In the Suvalkai region the leading role was played by the "Žiburys" (Lantern) society. In the Vilnius province the conditions for the establishment of such societies were far from favourable, and the process of their emergence can hardly be traced. Not all of the existing societies acquired Catholic and national features at once. The bulk of both leaders and members was made of clergymen. This was predetermined by the scarcity of Catholic secular intelligentsia and the passive position of common people. The Church hierarchy tried to exert pressure on the leaders of these societies to restrain their activities only to the religious sphere. Still most of these societies declared their interests being both Catholic and national. This modified the direction of practical social activities of these societies. The self-consciousness of Lithuanian Catholic society and their welfare were promoted and increased by the activities of these societies in the spheres of education, culture and social life.

THE SIGNIFICANCE OF "THE CHURCH DAY OF LITHUANIANS" FOR THE LITHUANIAN STATE IN 1916-1918

Juozas Skirius

In the period of WWI the increasing for the aspirations Lithuanian statehood necessitated the isolation of Lithuania from unification aims pursued by the Polish leaders and the presentation of Lithuania to the world as a completely separate country, they receiving external political support. The first practical aid could arrive from Vatican by announcing "The Day of Lithuanians" in the Catholic churches of the world. Lithuanian activists who were fully aware of financial and political profit that could be gained from such an occasion made put numerous efforts in the years of 1915-1917 to receive permission for it from

the Pope the way day the Polish had recieved it. The direct outcome of the work performed by J.Gabrys, M.Yčas, V.Bartuška, K.Olšauskas and their supporter in Rome K. Prapuolenis was the announcement of "The Day of Lithuanians" on may 20, 1917 in the Catholic churches of the world. This was a very important step of the Pope's administration in international policy; Vatican acknowledged Lithuanians and Poles as separate nations wich consequently enabled Lithuanians seek the acknowledgement of the Lithuanian state in different countries. The donations collected (they amounted to 1 mln the litas national currency) were used in political and cultural spheres also to support war refuges some of whom were returning back.

ANTANAS VISKANTAS AND THE ATTEMPTS TO RE-ESTABLISH THE GDL

Raimundas Lopata

The article presents a general survey of the activities by the priest D. Antanas Viskantas (A.Viscont; 1877.XII.12–1940.XII.12) and his political views in the period of WWI. Viskantas is asserted to have been a consistent supporter of the idea of re-establishment of historical Lithuania.

II. THE OLD DISCUSSION: J.STAKAUSKAS AND V.BIRŽIŠKA ABOUT MOTIEJUS VALANČIUS AND HIS NATIONAL IDENTITY

The discussion about the work carried out by Motiejus Valančius for the sake of Lithuanian identity was started by prof. A.Janulaitis in "The Lithuanian News" in 1937, No 18, where he asserted that Valančius had never been "an ardent Lithuanian". In response to that dr. Juozas Stakauskas published his article in the paper "On the Right Way" where he presented the facts on the basis of which the Bishop Valančius can be proved to have been a true fighter for national identity. He is the author of the History of the Samogitian Diocese, he was fighting for the introduction of Lithuanian at school; he was much against teaching religion in Russian in primary school. After the uprising the Bishop applied to the Governor General of Vilnius M.Muravjov and that way saved many priests from exile. Therefore, there are sufficient proofs to declare Valančius being a true Lithuanian not only in his words but also by his quiet and persistent work devoted for the defence of the sacred rights of his nation and protection of it from Russian violence. Stakauskas concludes his article by calling the ideas of his oponent prof. A.Janulaitis as conceived "a priori".

The discussion was joined by Vaclovas Biržiška. The author surveys from different aspects both the activities and limited possibilities of the Bishop. "Valančius activities are misleading even to our historians often unable to discern his real way". Valančius was attached to his native Samogitian dialect though all correspondence with S.Daukantas, L.Ivinskis and others was conducted in Polish; untill 1864 he addressed to other priests only in Polish. Futhermore, Valančius was of peasant origin and had to manoeuvre between the gentry and his own social layer.

V.Biržiška criticizes Stakauskas for selecting and presenting the facts only to testify to Valančius being a true Lithuanian character while staying silent about other facts. For instance, the activities promoting abstinence from drink were initiated by younger priests and the Bishop himself only protected them by the power of his authority.

By the end of the publication the answer of Stakauskas to Biržiška is presented where he thanks the professor for his remarks, but remains firm in his position asserting that Valančius contribution to the preservation of the Lithuanian identity was really great which is testified not only by his activities, letters but also by his contemporaries.

III. Publications

THE CONSIDERATIONS OF THE GOVERNMENT OFFICIAL IN CHARGE OF EDUCATION IN VILNIUS DISTRICT ON THE REALIZATION OF THE ORDER BY VILNIUS GOVERNOR-GENERAL COUNT M.MURAVJOV

Prepared by Kazys Misius

The paper of April, 1884 by the Government official in charge of education in Vilnius district to the Governor-General of Vilnius discusses the real possibilities for putting into practice the orders of 1864 by the Governor General Muravjov and the mistakes made in that work. Much attention is given for the question of special measures that could be taken to decrease the influence of Catholic priests in the sphere of public education.

THE UNPUBLISHED ARTICLE BY J.TOTORAITIS ON THE GREAT VILNIUS DIET

Prepared by R.Laukaitytė

The article by Totoraitis discovered in the National Archives informs about the position of Lithuanian priests in the Great Vilnius Diet and

brings to light their attempts to unite into the Christian Democratic Party. The article reveals the fate of the Central Committee of this party and its press, also fight of the party for the rights of the Lithuanian language in multilingual parishes of the Vilnius Diocese.

CONCLUSIONS OF THE PRIEST
OF THE BATAKIAI DEANARY

Prepared by Regina Laukaitytė and Algimantas Katilius

In the conclusions made by the priests of the Batakiai Deanary on January 24, 1906 and their letter to the Bishop the attempts of Lithuanian priests to establish the Lithuanian Christian Democratic Party and their viewpoint on significant cultural and religious matters are reflected.

AN EXTRACT FROM THE REMINISCENCES
BY THE LAST SAMOGITIAN BISHOP
PRANCIŠKUS KAREVIČIUS

Prepared by A. Katilius

Bishop Pranciškus Karevičius (1861–1945) was the last ordinary of the famous Samogitian Diocese since it was split into three new ones in 1926. The years of his service coincided with the events of great importance to the Lithuanian nation (1914–1926). In the present extract Pranas Karevičius recals his appointment of the Bishop of Samogitia and the obstacles he faced before he could start performing his duties. The reminiscences of the Bishop clarify the relationships of Lithuanians with Poles. In the beginning, the Bishop Pranas Karevičius also supported Lithuanians causing a lot of Polish discontent. The firm position taken by Pranas Karevičius proves that the hierarchy of the Samogitian Diocese had started supporting the Lithuanian national movement.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Artikel. Studien

BIBELGESELLSCHAFT VON VILNIUS (1816–1826)

Aldona Prašmantaitė

Die Bibelgesellschaft von Vilnius (1816–1826) wurde als eine Abteilung der Russischen Bibelgesellschaft (1812–1816) gegründet. Das wichtigste Ziel der Russischen Bibelgesellschaft war die Herausgabe der Heiligen Schrift im Interesse der Einwohner aller Nationalitäten des Russischen Reichs. Die Bibelgesellschaft von Vilnius sorgte für die Verbreitung der die in verschiedenen Sprachen vielsprachigen Bibelausgaben in Litauen. Auf Initiative dieser Gesellschaft wurde auch das vom katholischen Neue Testament (1816) bischof J.A.Giedraitis (Giedroyc) übersetzte und herausgegeben den Lesen zur Verfügung gestellt. Nach dem Charakter ihrer Tätigkeit war die Bibelgesellschaft von Vilnius die erste ökumenische Organisation in Litauen.

DIE ROLLE DER NATURWISSENSCHAFTEN BEI DER AUSBILDUNG VON GEISTLICHEN IN LITAUEN IM 19. Jh.

Ieva Šenavičienė

Im Beitrag wird anhand wissenschaftlicher Literatur und der Archivmaterialien das Phänomen der naturwissenschaftlichen Fächer bei der Ausbildung der litauischen Geistlichkeit im 19. Jh. behandelt. Die Verbreitung der naturwissenschaftlichen Weltanschauung der Aufklärungszeit sowie die Tendenz Verweltlichung des gesellschaftlichen Lebens machten am Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jhs. die Reform der Ausbildung von Geistlichen notwendig, die im obersten Priesterseminar,

das 1808-1833 an der Universität Vilnius funktionierte, konkrete Formen angenommen hatte. Durch seine Unterstellung einer weltlichen Verwaltung und aufgrund seiner Sonderstatus als Ausbildungsstätte eines elitären Klerus faßte das Seminar die naturwissenschaftlichen Fächer als eine der Möglichkeiten zur Ausbildung von Geistlichen im Sinne der Aufklärungszeit auf, damit sie mit Wissenschaft und Bildung zur Festigung des Klerus und zur Entwicklung der Kultur des Landes behilflich sein könnten.

DIE GRÜNDUNG DER RÖMISCH-KATHOLISCHEN PRIESTERAKADEMIE VON VILNIUS

Vytautas Jogėla

Der Beitrag behandelt politische und kulturelle Umstände der Gründung der römisch-katholischen Priesterakademie von Vilnius, sowie die Stellung der russischen Verwaltung zur katholischen Kirche. Aufgrund der politischen Situation nach dem Aufstand von 1830-1831 suchte die Obrigkeit des Imperiums nach Möglichkeiten zur Vermeidung von Unruhen auf dem ehemaligen Territorium des Großfürstentums Litauen. Die russische Verwaltung hielt die Neutralisierung des litauischen Adels und die Gewinnung der Priester auf ihre Seite für ihre Hauptaufgabe. Die neue Akademie sollte nach der Auffassung der russischen Verwaltung die Heranbildung von imperium- und regierungstreuen Priestern übernehmen. Die Bischöfe des Bistums von Vilnius verfolgten dagegen andere Ziele. Sie bemühten sich um die Ausbildung von Priestern, die sich streng an den Satzungen der Kirche hielten und sich von der russischen Verwaltung nicht vom gebotenen Wege abbringen ließen. Die wichtigste Rolle soll bei der Gründung der Akademie der Bischof von Vilnius A.Klongevičius gespielt haben. Er setzte sich mit dem Rektor der Akademie A.Osinskis (Osiński) dafür ein, daß die neue Akademie die Ziele der früheren, 1578 von Jesuiten gegründeten Akademie weiter verfolgte.

RELIGIÖSE UND NATIONALE BEWEGUNG IN NIEDERLITAUEN AM ENDE DES 19. Jhs.

Edvardas Vidmantas

Als die Gewaltherrschaft in den 80-er Jahren des 19. Jhs. verstärkt wurde, stellte der katholische Klerus eine wichtige Stütze in der Verteidigung von Interessen der katholischen Kirche und des litauischen Volkes dar. Durch seine aktive Tätigkeit weckte er antizaristische Stimmungen, rief zur Auflehnung gegen die Gewaltherrschaft auf, leistete der religiösen und nationalen Bewegung in Niederlitauen Beistand.

Die Religionslehrer widersetzten sich der Russifizierung und der Einführung des orthodoxen Glaubens, widmeten sich der Pflege der Muttersprache und der katholischen Religion, verweigerten das gemeinsame Gebet und die Religionsstunden in der russischen Sprache, boykottierten das von der zaristischen Verwaltung zur Pflicht erklärte Gebet zu Ehren des Zaren, hielten die Schüler von dem Besuch von orthodoxen Kirchen ab.

Die illegalen Organisationen, die im Priesterseminar von Kaunas gegründet wurden, waren Stätten der nationalen Bewegung. Sie pflegten die ethnische litauische Kultur, ermunterten den Klerus zur national-orientierten Tätigkeit, gestalteten das Arbeitsprogramm der katholischen Geistlichen und leisteten die praktische Arbeit des Zeitungsdruckes und deren Verbreitung. Die Institution des Bistums setzte sich entschieden für die religiöse Bewegung ein, indem Ihre Leiter sie befürworteten, weil sie die Positionen der katholischen Kirche verteidigte, gegen die Einschränkung deren Positionen auftrat und die Menschen in ihrem katholischen Glauben und dem patriotischen Geist stärkte.

Das Bemühen um die Respektierung der Interessen der Kirche führte zur Konsolidierung der Geistlichen und der Gläubigen bei der Schaffung einer einheitlichen antizaristischen Opposition. Als Koordinator der nationalen religiösen Bewegung trat der Bischof M.Paliulionis auf. Es ist ihm zu verdanken, daß die litauische nationale Bewegung gefördert wurde und die Russifizierungsversuche sowie die Einführung der orthodoxen Kirche gescheitert waren.

ZUR DER TÄTIGKEIT DES VILNIUSSER BISCHOFS E. VON DER ROPP (1903–1907)

Darius Staliūnas

Am Anfang des 20 Jhs., als die belorussische und insbesondere die litauische nationale Bewegung neben den nationalen auch die sozialen Forderungen erhoben, begannen die in Litauen und Belorussland lebenden Polen ihre Isolierung zu befürchten. Der Bischof von Vilnius E. von der Ropp versuchte, die gesamte Bevölkerung des ehemaligen Grossfürstentums Litauen auf der konfessionellen Grundlage zu vereinigen indem er am Vorabend und im Laufe der Revolution von 1905 die konstitutionelle katholische Partei Litauens und Belorusslands gründete. Diese Partei strebte eine staatliche Umstrukturierung an. Wegen innerer Streitigkeiten und des Drucks der höheren Gewalt mußte die Tätigkeit der konstitutionellen katholischen Partei Litauens und Belorusslands unterbrochen werden. E. von der Ropp bemühte sich auch weiterhin, die litauische

und belorussische Bevölkerung unter der Fahne des Katholizismus zu vereinigen (bei den Wahlen zur ersten Russischen Duma, als Abgeordnete in der Duma u. a.). E. von der Ropp hatte eine andere Berichterung zu verschiedenen nationalen Gruppen als hohe katholische Geistliche des Bistums von Vilnius am Anfang des 20. Jhs. Der Widerstand der polnischen und litauischen Nationalisten hat die Verwirklichung der Pläne des Bischofs verhindert. In der Studie wurden die Umstände der Amtsenthebung des Bischofs gesondert behandelt.

ANFÄNGE DER LEGALEN KATHOLISCHEN PRESSE IN LITAUEN

Regina Laukaitytė

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Vorgeschichte von katholischen Zeitungen in der Zeit von 1904 bis 1907 und untersucht die Bedingungen ihres Drucks. Für den Zeitungsdruck setzten sich anfänglich die Vertreter der katholischen Richtung ein: A.Dambrauskas, P.Būčys, A.Dubinskas, J.Tumas, P.Januševičius, J.Bikinas, K.Prapuolenis u.a. Sie planten die Gründung eine einheitlichen ihre politische Ausrichtung vertretenden Zeitung (als Organ der Christlich-demokratischen Partei Litauens, deren Gründung 1905 versucht wurde), aber stießen auf Widerstand der Verwaltung (das Erstarken des Einflusses der katholischen Kirche und die Gründung der katholischen Partei waren nicht erwünscht) und den Konservativismus der Obrigkeit der Kirche. Die letztere faßte die Beteiligung von Geistlichen in der nationalen Bewegung und deren Bemühungen um die Gründung einer politischen Partei als die katholische Kirche gefährdenden Separatismus der Litauer auf und räumte den Zeitungen nur eine religiöse Bestimmung ein. Nachdem die Gründung der Christlich-demokratischen Partei Litauens gescheitert war, entfiel auch die Notwendigkeit der Herausgabe einer Zeitung, die weil der Zeitungsdruck endgültig in Kompetenz der einzelnen Bistümer übergegangen war.

BESONDERHEITEN DER LITAUISCHEN KATHOLISCHEN GESELLSCHAFTEN IN DEN JAHREN 1905–1907

Arvydas Gaidys

Der Beitrag befaßt sich mit der Entstehung der litauischen katholischen Gesellschaften und analysiert ihre Tätigkeit in der Zeit nach ihrer Gründung. Im einleitenden Teil werden die katholischen nationalen Gesellschaften aufgrund der Enzyklika des Papstes Leon XIII. und Pius X. sowie der jüngeren Literatur von litauischen Autoren nach folgenden

Gesichtspunkten untersucht: leitende Persönlichkeiten, Mitglieder, die Beziehungen der Gesellschaften zu der kirchlichen Hierarchie, Ziele und ihre Realisierung, praktische Tätigkeit, die Beziehungen der Gesellschaften zueinander.

Aus der Tätigkeit der Seminaristen und der Beteiligung der litauische Geistlichen in der legalen der Gesellschaften wird auf ihre potentielle organisatorische Reife vor 1905 geschlossen. Zur Gründung von litauischen katholischen Gesellschaften kam es in der zweiten Hälfte des Jahres 1905. Der Gründungsprozeß beschleunigte sich nach der Bekanntgabe am 4. März 1905 durch die zaristische Verwaltung von Bestimmungen zur Tätigkeitsaufnahme von gesellschaftlichen Organisationen.

Verschiedene Gründe haben bedingt, daß diese Gesellschaften in einzelnen Regionen konzentriert waren. Im Gouvernement von Kaunas praktizierten die Gesellschaften eine Teilung der gesellschaftlichen Tätigkeit und waren dezentralisiert. Im Gouvernement von Suwalkai hatte die "Žiburys" Gesellschaft in den litauische katholischen Kreisen die führende Rolle.

Im Gouvernement von Vilnius war die Gründung von litauischen katholischen Gesellschaften aufgrund der antilitauischen Politik sehr erschwert. Anfängliche nationale und katholische Ausrichtung war nicht allen Gesellschaften eigen. Einen Großteil der Leiter und der Mitglieder bildeten Geistliche, weil die katholisch gesinnte weltliche Intelligenz noch nicht zahlreich war. Die kirchliche Hierarchie war durch die Kontakte mit den Leitern dieser Gesellschaften um die Einhaltung von katholischen Grundsätzen in deren gesellschaftlichen Tätigkeit bemüht. In der Zielstellung von vielen Gesellschaften war die nationale und katholische Ausrichtung verzeichnet und kam in der praktischen Tätigkeit zum Ausdruck. Diese Gesellschaften haben sich in solchen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens wie Bildung, Kultur, soziales Leben verdient gemacht und trugen zur Festigung des litauischen katholischen Selbstbewußtseins wesentlich bei.

BEDEUTUNG DES KIRCHLICHEN "LITAUISCHEN TAGES" FÜR LITAUEN IN DEN JAHREN 1916-1918

Juozas Skirius

In den Jahren des Ersten Weltkriegs, als die Frage nach der Gründung des litauischen Staates aufgeworfen wurde, war es notwendig, sich von den Unionsbestrebungen polnischer Politiker abzugrenzen und die Zustimmung der politischen Kräfte zu von außen erlangen. Eine konkrete Unterstützung der Vatikan unleisten, können, wenn man in katholischen

Kirchen den Welt der "Litauischen Tag" erklärte und die Spendenaktien für die katholischen Litauer durchgeführt hätte. Litauische Persönlichkeiten des öffentlichen und politischen Lebens erkannten die politische, propagandistische, nationale und finanzielle Bedeutung einer solchen Aktion und bemühten sich zwischen 1915 und 1917 Mühe, einen solchen Tag für Litauer vom Papst zu erwirken, welchen die Polen bereits erhalten hatten. Dank der unmittelbaren Tätigkeit von J.Gabrys, M.Yčas, V.Bartuška und K.Oišauskas, wurde unter Mitwirkung von K.Prapuolenis in Rom der 20. Mai 1917 in katholischen Kirchen der Welt für "den Litauischen Tag" erklärt. Ein solcher Schritt der päpstlichen Verwaltung war wichtig in internationaler Hinsicht: der Vatikan hat Litauer und Polen als selbständige Völker anerkannt, und veranlasste dadurch die Litauer, die Anerkennung ihres nationalen Staates von europäischen Staaten aktiver zu fordern. Die Geldspende, die ungefähr 1 Mio. Litae betrug, wurde für politische und kulturelle Zwecke verwendet: zur Unterstützung von kriegsflüchtlingen nach ihrer Wiederkehr nach Litauen.

ANTANAS VISKANTAS, BEMÜHUNGEN UM DIE WIEDERHERSTELLUNG DES GROSSFÜRSTENTUMS LITAUEN

Raimundas Lopata

Im Beitrag werden die Tätigkeit und politische Haltung des Priesters Doktor Antanas Viskantas (A.Viscont; 12.12.1877–12.12.1940) während des Ersten Weltkriegs behandelt. Es wird behauptet, dass A.Viskantas im genannten Zeitabschnitt ein konsequenter Verfechter der Konzeption der Wiederherstellung des historischen Litauens war.

II. EINE ALTE DISKUSSION: J.STAKAUSKAS UND V.BIRŽIŠKA ÜBER MOTIEJUS VALANČIUS UND SEINE LITAUISCHEN BESTREBUNGEN

Die Diskussion über die Leistung von M.Valančius für die litauische Kultur leitete Professor A.Janulaitis in "Lietuvos žinios" ("Litauische Nachrichten", 1937, Nr. 18) ein, indem er behauptete, dass M.Valančius kein "eifriger Litauer" gewesen sei. In einer Antwort führte der Priester Juozapas Stakauskas in "Tiesos kelias" ("Weg der Wahrheit") Beweise an, die litauischen Geist des Bischofs Valančius zeugen: er hat die Geschichte des Žemaitischen Bistums geschrieben, setzte sich für die Einführung der litauischen Sprache in den Schulen ein und bekämpfte aktiv den Religionsunterricht auf russisch. Der žemaitische Bischof rettete viele Priester, vor der Verbannung als er sich nach dem Aufstand von 1863 an den Generalgouverneur von Vilnius Murawjow wandte. So

äußerte sich der litauische Eifer von M.Valančius nicht nur allein durch Worte, sondern auch durch Stille, beharrliche Arbeit, die auf Verteidigung der Rechte seines Volkes gegen die russische Gewalt aus gerichtet war. Der Priester J.Stakauskas zieht daraus die Schluß folgerung, dass "Überlegungen" des Professors A.Janulaitis "apriorisch sind".

Der Diskussion schloss sich Vaclovas Biržiška an, der die Tätigkeit des žemaitischen Bischofs unter beschränkten Bedingungen jener Zeit zu schätzen wußte. Bei der Bewertung "der Tätigkeit von Valančius stolpern sogar unsere Historiker, die oft nicht imstande sind, seinen wahren Weg zu erkennen" (S. 356). Jederzeit hing Valančius seiner žemaitischen Sprache an, obwohl er Korrespondenz mit S. Daukantas, L. Ivinskis u. a. auf polnisch führte und die Priester bis 1864 nur auf polnisch anredete. Aufgrund seiner bäuerlichen Abstammung mußte er dem Adel und den Seines gleichen gerecht werden. V.Biržiška übte an J. Stakauskas, Kritik, weil der letztere nur jene Tatsachen ausgesucht und angeführt habe, die die litauische Tätigkeit des Bischofs beweisen. So sei z. B. die antialkoholische Aktion von den jüngsten Priestern initiiert, der Bischof habe Tätigkeit mit seiner Autorität bloß unterstützt.

Darauf folgte die Antwort von J.Stakauskas an V.Biržiška, in der er dem Professor für seine Bemerkungen dankte, aber auch weiterhin an seiner Meinung festhielt, dass die Verdienste von M.Valančius für die litauische Kultur bedeutend sind. Das beweisen seine Werke und Briefe, davon zeugen seine Zeitgenossen.

III. Publikationen

ÜBERLEGUNGEN DES BETREUERS DES BILDUNGSBEZIRKS VON VILNIUS (APRIL 1884) ÜBER VERWIRKLICHUNG DER VERORDNUNGEN DES GENERALGOUVERNEURS VON VILNIUS GRAFEN M.MURAWJOW VON 1864

Vorbereitet von Kazys Misius

Es wird das Schreiben des Betreuers des Bildungsbezirks von Vilnius an den Generalgouverneur von Vilnius vom April 1884 vorgelegt, in dem auf reelle Möglichkeiten zur Durchführung der 1864 vom des Generalgouverneur von Vilnius Grafen M.Murawjow gefaßten Verordnungen und sowie auf zugelassene Fehler verwiesen wird. Besonders viel Bedeutung wird den Maßnahmen beigemessen, durch die der Einfluss der katholischen Priester auf die Volksbildung vermindern werden könnte.

DER UNVERÖFFENTLICHTE ARTIKEL VON J.TOTORAITIS ÜBER DEN GROSSEN SEJM VON VILNIUS

Regina Laukaitytė

Der im Staatsarchiv gefundene Aufsatz von J.Totoraitis behandelt die Position der litauischen Priester im Grossen Sejm von Vilnius, ihre Bemühungen um den Zusammenschluß in der Christlich-Demokratischen Partei, das Schicksal ihres Zentralkomitees und der Presse, sowie den Kampf um die Rechte der litauischen Sprache in gemischten femeinden des Vilniusser Bistums

BESCHLÜSSE DER PRIESTER DES DEKANATS VON BATAKIAI

Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius

In den am 24. Januar 1906 gefassten Beschlüssen der Priester des Dekanats von Batakiai sowie in ihrem Brief an den Bischof spiegeln sich Bemühungen der litauischen Priester um die Gründung der Christlich-Demokratische Partei Litauens, sowie ihre Einstellung zu aktuellen Fragen der Kultur und der Kirche wider.

FRAGMENTE AUS DEN ERINNERUNGEN DES LETZTEN ŽEMAITISCHEN BISCHOFS PRANCIŠKUS KAREVIČIUS

Vorbereitung von Algimantas Katilius

Der Bischof Pranciškus Karevičius (1861–1945) war der letzte Ordinarius des berühmten Žemaitischen Bistums, das 1926 in drei neue Bistümer geteilt wurde. Seines Amtsreit als Bischof (1914–1926) fiel mit sehr wichtigen Ereignissen im Leben des litauischen Volkes zusammen. In dem veröffentlichten Fragment aus den Erinnerungen spricht Pranciškus Karevičius über seine Erinnerung zum žemaitischen Bischof und über Hindernisse, die er am Anfang seiner Amtsreit überwinden musste. Die Erinnerungen des žemaitischen Bischofs geben Aufschluß über nationale litauisch-polnische Beziehungen. Der Bischof Pranciškus Karevičius unterstützte die Litauer vom Anfang an, und verdiente damit eine grosse Unzufriedenheit der Polen. Solche Haltung von Pranciškus Karevičius zeugt davon, dass in der Hierarchie des Žemaitischen Bistums eine Wende zugunsten der litauischen nationalen Bewegung endgültig stattgefunden war.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Santrumpos

L.d.k. – Lietuvos didysis kunigaikštis
slap. – slapyvardis
šv. – šventasis

Abramovičius (Abramowicz) L. 164,
165, 167

Abromavičius 72

Adamavičius B. 378

Adikajevskis V. 223, 243

Adomaitis–Šernas J. 12, 129

Affanasavičius 62

Akelaitis, Akelevičius M. 358, 374, 386

Akelevičius žr. Akelaitis M.

Albedinskis P. 98, 123

Alekna Antanas 65, 235–237, 267,
278, 279, 283, 298, 347, 349, 372, 373,
387

Aleksandras I, Rusijos caras 9, 60

Aleksandras II, Rudijos caras 110

Aleksandras III, Rusijos caras 96,
463

Aleksandravičius Egidijus 2, 512

Aleksandravičius K. 199

Alg. (?) 195

Algirdas, L.d.k. 343

Alšauskis Kastantinas žr. Olšauskas
Konstantinas

Alzogas 390

Ambraziejus J. žr. Ambrozevičius J.

Ambrozevičius Juozas 168, 205, 207–
209, 211–213, 221, 246–248

Andersenenas 85

Andriulis V. 59

Andriuškevičius M. 112

Aničas J. 167

Antanaitienė A. 124

Antanavičius Juozapas 169, 205, 224,
225, 241, 244, 245, 268, 270, 310, 312:
313, 485

Antanavičius V. 294

Arbutis 124

Aristotelis 24

A.R.Z. (?) 147, 177

A. Sz. (?) 175

Augustaitis Pranas 485

Augustinas, šv. 390

- Aukštuolaitis J. 339
 Aukštuolis J. 327
- Bačinskis 337
 Baika (Bajko) K. 148, 149, 153, 212
 Bajorinas A. 282
 Bakučionis Juozapas 448
 Balčikonis J. 294, 295
 Balevičius Henrikas 376
 Balinskis (Baliński) I. 13, 14
 Balmes'as 389
 Baltramaitis S. 228
 Baltrus 305
 Baltrušaitis žr. Baltrušis I.
 Baltrušis Ignas 260, 462, 464
 Banaitis S. 284
 Baranauskas Antanas 114, 122, 126, 135, 233, 348, 356, 370, 374, 375, 485
 Baranowski 337
 Barauskas E. 118
 Bardachas (Bardach) J. 144, 145, 162, 163, 198, 199, 205
 Bartuška V. 318, 320, 322, 323, 325–329, 492, 501, 509
 Basanavičius Jonas 149, 168, 182, 208–212, 322, 331, 397, 400, 405, 438, 465
 Basanowicz žr. Basanavičius Jonas
 Baturinas S. 91
 Beauvois D. žr. Bovua D.
 Beck Jong van en Donkas 338
 Bekiu (Bécu) Augustas 13, 39, 40
 Beleckis (Белецкий) A. 146
 „Belorus“ 288
 Bender R. 161
 Benediktas XV, popiežius 320–322, 324, 339, 461, 466, 467
- Benkendorfas (Benkendorf) A. 66, 67
 Beresnevičius A. 109, 418, 430
 Berkmanas (Bärkmann) Jonas Karolis 40
 Bernardas, šv. 390
 Bezpartyjny (?) 203
 Bialozorienė Felicija 393
 Bielinskis (Bieliński) J. 8, 9, 21, 33, 35, 63, 81
 Bielskis 167
 Bikinas J. 161, 229, 237, 244, 245, 271, 283, 287, 295, 491, 499, 507
 Byla J. 282
 Bilevičius 138
 Bimba 272
 Birfroindas (Birfreund) V. 81, 84, 85
 Biržiška Mykolas 8, 9, 18, 19, 22, 23, 57, 63, 167, 200, 201, 251, 387
 Biržiška Vaclovas 4, 5, 67, 254, 256, 257, 288, 372, 373, 342, 375, 377, 379, 381, 383, 385, 388, 389, 393, 394, 397–401, 403, 406, 407, 493, 494, 501, 502, 509, 510
 Bisletis, Bisletti Kajetonas 462, 484, 485
 Bytautas (Bytowt) G. 11
 Blūdovas (Bludov) D. 58, 60, 62, 65, 67, 69, 70, 72, 73, 75, 76, 82–85, 91
 Bobochovas 84
 Bobrowski Michał 13, 29, 51, 54, 77
 Bodo (Boudou) A. 14, 15, 377
 Bogušas–Sestrencevičius (Bohusz-Siestrzencewicz) S. 12, 20, 21, 30, 48
 Boguševskis (Boguszewski) J. 164
 Bokas 322
 Borovskis (Borowski) Č. 179
 Borovskis (Borowski) K. 81, 84

- Borovskis (Borowski) L. 77, 80, 82, 86, 88, 93
 Borovskis (Borowski) P. 468, 471, 473
 Boudou A. žr. Bodo A.
 Bovua (Beauvois) D. 26, 27, 31, 33
 Brenšteinas (Brensztejn) M. 164, 165, 200, 264, 265, 287, 290, 291, 296
 Brensztejn M. žr. Brenšteinas M.
 Bross 259
 Brumanis A. 21
 Brundza 412, 413, 425
 Brunovas (Bronow) S. 234
 Bucharskis (Bucharski) A. 13, 17, 18
 Bucjarskiai 290
 Buckiewicz A. 33
 Būčys Pranas 168–171, 184, 185, 207, 225–229, 235, 238, 239, 244, 245, 249–251, 271, 274, 275, 295, 299, 301, 305, 313, 324, 325, 435–437, 439, 441, 443, 491, 499, 507
 Budilovičius A. 433, 422
 Budkevičius Konstantinas 483
 Budrys [slap.] žr. Adomaitis–Šernas J.
 Būga K. 272, 295
 Bulionis J. 288, 289
 Bulota A. 167
 Burba 179, 180, 213
 Burkevičius V. 96, 97, 107
 Butkevičius 404
 Butvydas 413, 425

 Chaldėjus Halabija 480
 Cantu Cezaris 378, 389
 Castellan G. 143
 Cechanovskis P. 102, 136
 Cemnolonskis J. 276
 Chelmickis Z. 201
 Chilinskis /S.B./ 398
 Chodanis (Chodani) J. 13, 47
 Chodźko Ignacy 345
 Chominskis (Chomiński) A. 177, 178
 Chrapovickis (Chrapowicki) A. 13
 Chrapovickis (Chrapowicki) Gabrielis 394, 395
 Crapowicki Gabryel žr. Chrapovickis Gabrielis
 Chrapovickis M. 66
 Chreptavičius Adomas 12
 Cybulskis (Cybulski) L. 179
 Cieciovskis (Cieciszowski) G.K. 54
 Ciepliakas (Cieplak) Jonas Baptista 454, 455, 458, 462, 465, 466, 483
 Cierpinskis (Cierpiński) Z. 177, 179
 Cylov V. 351
 Cirtautas Gasparas Felicijonas 225, 277, 279, 282, 284, 295, 300, 315, 372, 453, 454, 461, 463, 469, 478, 479, 486, 487
 Civinskas A. 169, 225, 238–240, 245, 436, 437, 440, 443
 Civinskis (Ciwinski) J. 11, 12, 23, 72, 77, 83
 Clapasede R. 338

 Čackis (Czacki) T. 33
 Čaplinskis (Czapliński) Klemensas 38
 Čarkovskis (Czarkowski) Z. 163, 164
 Čartoryskis (Czartoryski) A. 26, 27, 31, 33, 35–38, 47–52, 54, 58, 59
 Čartoryskiai (b-ka) 41
 Čečiotas (Czczot) J. 27
 Čepas 102
 Čepėnas P. 205, 207, 319

- Čepinskis V. 167
 Čerkeliauskis Juozapas 447
 Čičerinas (Чичерин) G. 219
 Čiulda (Czułda) Juozas 54, 512
 Čižauskas J. 312
- Dabrila M. 322, 326
 Dabševičius žr. Dobševičius (Dobszewicz) T.
 Dambrauskas Aleksandras žr. Dambrauskas–Jakštas Adomas
 Dambrauskas–Jakštas Adomas 96, 97, 102, 110, 111, 114, 118, 119, 135, 170, 171, 201, 206, 207, 217, 221, 223, 226–245, 250–255, 263, 268, 269, 271, 278, 279, 281–285, 295, 331, 437, 464, 465, 468, 469, 471, 474, 477, 478, 491, 499, 507
 Dambrauskas V. 136
 Daškovas (Daškov) D. 58
 Daugirdas (Dowgird) A. 80, 83, 85, 88, 90
 Daukantas Simonas 346, 358, 370, 374, 376, 386, 493, 502, 510, 512
 Daukša 442
 Daukša M. 398
 Dumantas V. žr. Dzimidavičius–Daumantas V.
 Dawacy 394
 Davainis Silvestraitis Mykolas 17, 377, 381
 Davidas J. 338
 Davidavičius, Davydavičius Juozas 370, 375, 413, 425
 D.D. /Bikinas J./?/ 287; žr. Bikinas J.
 Dédé Atanazas [slap.] žr. Pakalniškis Kazimieras
 Dekert 378
 De Lai 482, 483
 Dembovskis (Dembowski) T. 163, 165
 Dembskis V. 372, 413, 425
 De Neve J. 81 84, 88
 Denisevičius Steponas 482–484
 Dirmeikis B.T. 97
 Dixi 285
 Dmochovskis (Dmochowski) K. 77, 83, 164
 Dobševičius (Dobszewicz) Jonas 18
 Dobševičius (Dobszewicz) T. 54, 71, 77, 346, 395, 404
 Dogelis P. 234, 254, 255, 282, 292–294, 299, 301
 Dolgorukovas (Dolgorukov) N. 66, 69, 75, 83, 84, 91
 Domeika A. 303, 305
 Donelaitis Kristijonas 28
 Dopelmairas 91
 Dorovskis 464
 Dovydaitis žr. Davidavičius, Davidavičius Juozas
 Dovsinas (Dowsin) Jochimas 17
 Dubinskas Andrius 226, 227, 236–239, 241, 491, 499, 507
 Duchnovskis (Duchnowski) J. 164, 165
 Dvaranauskas V. 244, 269
 Dzimidavičius–Daumantas V. 326, 332, 334
 Dževinskis (Drzewiński) Feliksas 40
- ef (?) 189
 Eichvaldas (Eichwald) E. 85
 Eidukienė P. 124
 Eitutavičius 413, 425

- Elertas (Elert) J. 151, 153
 Ellanskis 337
 Esas van Leandras (Ess van Leandr)
 Jonas Henrikas 19
 Ess van Leandr žr. Esas van Leandras
 Estreicheris (Estreicher) K. 21

 Falevičius (Falewicz) K. 177, 179
 Fenelonas (Fenelon François de Saig-
 nac de la Mothe) 20, 21
 Fialkovskis (Fiałkowski) A. žr. Fi-
 jalkovskis (Fijałkowski) A.
 Fichté 76
 Fijalkovskis (Fijałkowski) A. 54, 77,
 79, 83, 89, 90, 92, 364, 413, 426
 Folkas 477
 Fortunatovas F. 422, 433
 Frezė (Фрезе В.) V. 17, 175
 Fronckievičius (Frąckiewicz) V. 146,
 148, 173, 212

 Gabrys Juozas žr. Gabrys-Paršaitis
 Juozas
 Gabrys-Paršaitis Juozas 205, 318-
 321, 323, 325-329, 332, 333, 335, 336,
 338, 339, 492, 501, 509
 Gabševičius J. 132
 Gagarinas (Gagarin) G. 67, 73
 Gaidys Arvydas 3, 169, 254, 255,
 257, 259, 261, 263, 265, 267, 269, 271,
 273, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 287,
 289, 291, 293, 295, 297, 299, 301, 301,,
 303, 305, 307, 309, 311, 313, 315, 491,
 499, 507
 Gaigalaitė A. 254, 255, 330
 Gailevičius (Goylewicz) Bonaven-
 tūra 10
 Ganusovičius (Ganusowicz) P. 151
 Garalevičius J. 276
 Gasevičius A. 112
 Gasparis (Gasparri) Pietro 321, 322,
 326, 329, 486, 487
 Gaume J.J. 378-380, 389
 Gečys K. 103, 127
 Gediminas, generolas 403
 Giedraitis (Giedraytis, Giedroyc,
 Gedroitz, Gedroic) J.A. 8, 10, 12, 16,
 17, 23, 81, 84, 93, 370, 393, 488, 496,
 504
 Giedraitis Simanas 381
 Giedroyc J.A. žr. Giedraitis J.A.
 Gillis J.M. 15
 Gincas 66
 Gintila (Gintiła, Gintyła) Jonas Chri-
 zostomas 54, 68, 75, 381, 384
 Gira L. 184, 185, 202, 203, 209-212
 Girnius J. 199-201
 Girsas (Гирс) 324
 Glücksberg 378, 379
 Gobiatas (Gobiatto) D. 93
 Godlevskis (Godlewski) M. 30, 31, 47
 Godlewski M. žr. Godlevskis M.
 Galianskis (Golański) F.N. 13, 19-21
 Golicynas (Golicyn) A. 10, 11, 17,
 48, 49, 57, 58, 74
 Golovninai A.V. 353, 358
 Gonsovskis (Gąsowski) J. 82, 83, 85
 Gotoveckis M. 199
 Grabovskis (Grabowski) J. 68
 Grauertas G. 85, 86
 Griazevas (Griazev, Грязев) Niko-
 lajus 302, 463
 Gribinas 312

- Griganevičius (Griganewicz) 204
 Grigonis 267
 Grygorovičius 347
 Grymaila žr. Grum–Grzymaiła S.
 Grinevičius (Hryniewicz) S. 80, 89, 92
 Grinius K. 273, 306
 Griškaitė R. 27
 Griškūnaitė E. 255, 291, 293
 Grotkovskis Konstantinas 393
 Grum Grzymaiła Sergiejus 456, 472
 Gruževskis 470
 Gudaitis L. 271
 Guillois A. 389
 Gulbinas 127
 Gustaitis M. 273, 303, 304, 309
 Gušas F. 112
- Hasas (Hass) L. 163, 167, 169
 Hass L. žr. Hasas L.
 Heleniusz Eu.. 57
 Hel. Römer žr. Römer Hel/ena/
 Herbačiauskas J. 272
 Herburtas (Herburt) M. 49–51, 53,
 54
 Hertmanas 328
 Hlasko (Hłasko) B. 164
 Hłasko J. 203
 Hoëne Vronskis žr. Vronskis (Hoëne
 Wroński) Joseph Maria
 Holovinskis (Hołowiński) I. 54, 376–
 378, 380, 389
 Hornas (Horn) P. 13
 Hriškevičius 377
- Yčas Martynas 166, 241, 318, 320–
 326, 466, 492, 501, 509
 Ignacas, šv. 235
- Ijžickis 337
 Iks. [slap.] 183, 213; žr. taip pat Ba-
 sanavičius Jonas
 Yla S. 151
 Ireny (?) 205
 Ivanauskas (Iwanowski) B. 37
 Ivanovičius (Iwanowicz) Mykolas 18
 Ivinskis Laurynas 370, 374, 386, 493,
 502, 510
 J. (?) 203
 Jablonskis Jonas 294
 Jablonskis J. (kraštotyr.) 444, 445
 Jablonskis Kajetonas 380
 Jačinskis (Jačinovskis) C. 110, 111
 Jagičius I. 422, 433
 Jakenis 104
 Jakovskis (Jakowski) V. 257
 Jakowski W. žr. Jakovskis V.
 Jakštas A. žr. Dambrauskas–Jakštas A.
 Jaloveckis (Jałowecki) B. 198–200
 Jančiauskas 101
 Jankauckis Č.J. žr. Jankovskis Č.
 Jankovskis (Jankowski Cz.) Č. 149,
 160, 161, 173–175, 184, 185, 198–200,
 203
 Jankowski Cz. žr. Jankovskis Č.
 Janowski L. žr. Janovskis (Janows-
 ki) L.
 Janovskis (Janowski) L. 25, 33, 53, 63
 Janulaitis A. 51, 54, 55, 67, 167, 201,
 324, 346, 370, 387, 493, 501, 509, 510
 Janulaitis V. 171
 Januševičius Povilas 115, 170, 171,
 182, 206, 207, 224, 227, 229–235,
 237–239, 244, 268, 269, 276, 281, 282,
 292, 464, 465, 471, 491, 499, 507

- Januševičiūtė O. 284
 Janukševičius, Januškevyčius
 (Janusz-kiewicz) Juozapas 10, 227,
 236, 239, 443
 Jaroševičius (Jaroszewicz) J. 63
 Januskiewicz J. žr. Januškevičius
 Juozapas
 Jarošūnas 293
 Jarulaitis V. 125, 200, 201, 234, 235,
 237, 268
 Jarulajtis W. žr. Jarulaitis V.
 Jasenskis (Jaseński) 180
 Jasinskis A. 101, 102, 138
 Jaunius Kazimieras 114, 348
 Jazikovas (Jazykov) D. 84, 91
 J.B. (?) 209
 Jėzus Kristus 22, 259
 J.G. 169
 Joelis, pranašas 360
 Jogėla Vytautas 2, 3, 56, 57, 59, 61,
 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81,
 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 489, 497,
 505
 Joilas (Joil), archimandritas 12
 Jomantas (Jamontt) J. 54
 Jonas Chryzostomas, šv. 390
 Jonas Kurmis [slap.] 177, 181, 185;
 žr. taip pat Žemaitis Z.
 Jundzilas (Jundził) Juozas 40
 Jundzilas (Jundził) S. B. 27, 39, 40,
 45, 52–54
 Juozapaitis J. 106, 112
 Juozapietis 289
 Jurjewiczius 337
 Jurkievičius (Jurkiewicz) J. 144, 145,
 197–199, 201
 Jurkovskis (Jurkowski) R. 144, 145
 Juškevičius [Juška] Antanas 399,
 404, 405
 Juszkiewicz Antoni žr. Juškevičius
 Antanas
 Juzumavičius 370
 Kacas I. 90
 Kachanovas I. 105, 129
 Kačanovskis (Kaczanowski) R. 84
 Kairys K. 374
 Kairys S. 169, 205
 Kakovskis (Kakowski) Aleksandras
 454, 455
 Kankrinas (Kankrin) E. 58, 60, 61,
 95
 Kantas I. 76
 Kapelis (Cappelli) A. 77–79, 83, 88
 Karbauskas J. 237, 238
 Karčiauskienė M. 255, 279
 Kareiva Adolfas 374
 Karevičius Pranciškus 4, 5, 319,
 321–324, 326–329, 452–455, 457–
 463, 465, 467–469, 471, 473, 475,
 477, 479, 481–483, 485, 487, 495,
 503, 511
 Karosas Antanas 224, 232, 233, 319,
 322–324, 446, 460, 461, 465, 485
 Karpiai 382
 Karpowicz A. žr. Karpovičius A.
 Karpovičius A. 179, 209
 Kartaševskis (Kartaševskij) G. 62
 Kasakauskas 378
 Kasakauskas (Kossakowski) J. K. 28,
 29, 36, 46
 Kasakowski J. K. žr. Kasakauskas
 (Kossakowski) J. K.
 Katelė Jonas 371

- Katilius Algimantas 4, 444, 455, 457, 459, 461, 463, 465, 467, 469, 471, 473, 475, 477, 479, 481, 483, 485, 487, 494, 503, 511
- Katkevičius A. 111
- Kaufmanas K. fon 125, 353, 354, 375, 376, 402
- Kaunas 285
- Kauniškis [slap.] 295; žr. taip pat Alekna A.
- Kaupas A. 171–173, 187, 264, 247
- Kavolis V. 27
- Kazlauskaitė J. 453
- Kazlauskas K. 115, 135
- Kazlauskas (Kozłowski) Simonas Martynas 486, 487
- Kelmas iš pamiškės (?) [slap.] 185
- Kemėšis Fabijonas 297, 301, 321, 328, 447
- Kemėšis P. žr. Kemėšis Fabijonas Kerpauskis J. 111
- Kęstutis, L.d.k. 343
- Keteleris (Ketteler) E. 261
- Kibartas 395
- Kiemešis F. žr. Kemėšis Fabijonas
- Kievličius (Kiewlicz) M. 163, 164
- Kiewlicz Marjan žr. Kievličius M.
- Kirkoras A. 89
- Kirklys 279
- Kleistas 72
- Klimas P. 335
- Kliučinskis (Kluczyński) Vincentas 453–455, 462, 468, 478
- Klongevičius (Kłagiewicz) Andrius 45–47, 50, 52, 54, 65–86, 88, 90–92, 489, 497, 505
- Kłopotovskis (Kłopotowski) Boles-
lovas Jeronimas 486, 487
- Klotas (Klott) J. 163, 167
- Kočubėjus (Kočubej) V. 58, 60
- Kognovickis S. 470
- Komaras 470
- Konarskis S. 86
- Koncevičius (Koncewicz) Liudvikas 18
- Kontrymas Feliksas 351
- Kopecas (Kopec) V. 177–179
- Kopec W. žr. Kopecas V.
- Korfas (Korf) M. 58
- Kornilovas (Kornilov) I. 350, 353, 359, 403
- Korvin–Milevskis I. (Korwin–Milewski H.) 174, 175, 187, 191–193, 198, 216, 217
- Korzonas P. 272, 294, 295
- Kosakovskis žr. Kossakowski S.K.
- Kossakowski J.K. žr. Kasakauskas (Kossakowski) J.K.
- Kossakowski S.K. 369, 404
- Kozakevičius J. 272, 273, 294
- Koža (Korza) Benjaminas 38
- Krahelis (Krahel) T. 144, 145, 147, 148, 155, 205
- Krahel T. žr. Krahelis T.
- Krasiński A. 67, 77, 79
- Krasovskis (Krasowski) Kajetonas 40
- Kriaučiūnas J. 184, 185, 202, 203, 210–212, 331
- Kristus žr. Jėzus Kristus
- Kriškijonas (Kriškijan, Kryškjan) P. 118, 290
- Kryžanauskas (Krzyżanowski) J. 54
- Kruševskis (Kruszewski) A. 29
- K. S. L. (?) 213

- Kubickis (Kubicki) P. 144, 145, 147, 151
 Kubilius J. 200, 277
 Kučevskis (Kuczewski) T. 159
 Kučinskas A. 313
 Kučkovskis (Kuczowski) T. 91
 Kukolnikas (Kukolnik) P. 59, 63, 80, 84, 89, 92
 Kukta J. 171, 459
 Kulakauskas Antanas 2, 143, 512
 Kulbokas V. 221
 Kulikovskis (Kulikowski) J. 80
 Kulvinskis 378
 Kundzičius (Kundzicz) T. 18
 Kurčevskis (Kurzewski) J. 25, 29, 35, 45, 53, 212
 Kurietis A. 213, 299; žr. taip pat Alekna A.
 Kuršaitis F. 347
 Kviatkovskis (Kwiatkowski) V. 177
 Kviklys B. 145
 Kžižanovskis (Krzyżanowski) B. 339

 Landsbergis P. 111, 136
 Lapas A. 72
 Lastauckas 442
 Laukaitis J. 169, 221, 225, 240, 241, 244, 268–270, 464, 465, 468
 Laukaitytė Regina 3, 4, 169, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 256, 267–269, 435, 437, 444, 491, 494, 499, 502, 503, 507, 511
 Laumianskis, Lovmianskis H. 115, 274–276, 294
 Lauraitis V. 255, 286, 287, 289, 291
 Laurinavičius Česlovas 2
 Lednickis (Lednicki) A. 159–161, 164, 165, 168, 198, 218, 219
 Leduchovska (Ledóchowska) Julija Marija 157, 158
 Leduchovskis (Ledóchowski) Vlodzimiežas 158, 456, 457, 486
 Lekeckas K. 280
 Lelevelis (Lelewel) J. 25
 Lenartavičius (Lenartowicz) K. 85
 Leonas XII, popiežius 14
 Leonas XIII, popiežius 116, 172, 250, 258, 259, 366, 461, 462, 487, 491, 499, 507
 Leonas Petras 471
 Lesnevičius (Leśniewicz) J. 49
 Lesovskis (Lesovskij) A. 66
 Leščynskis (Leszczyński) O. 29
 Levickis F. 361, 362, 375, 402
 Lewicki F. žr. Levickis F.
 Levkavičius 376
 Liachovičius (Lachowicz) J. 175
 Liackis 416, 428
 Lialis F. 114, 115, 117
 Liausas (Laus) B. 118, 290
 Liepinis A. 338
 Lietgalis (slap.) 287
 Ligenza 199 žr. taip pat Jankovskis Č.
 Lindė J. 119
 Linkevičius J. 111
 Liorentaitė V. 304
 Lipnickis 380
 L-is 291
 Liubianskis S. 397
 Liudvikas XIV, Prancūzijos karalius 19
 Liudvikas XVI, Prancūzijos karalius 396

- Liulevičius V. 317, 319, 327, 329
 Livenis (Liven) K. 62, 67
 Loboika (Łobojko) J. 63, 80, 82, 83, 86, 89
 Lopacinskis (Łopaciński) S. 160, 173, 177–181
 Lopas L. 200
 Lopata Raimundas 2, 3, 331, 333, 335, 337, 339, 493, 501, 509
 Łosowski P. 339
 Lovmianskis H. žr. Laumianskis H.
 Lozinskis (Łoziński) T. 46
 Lubianecas (Lubianiec) K. 177
 Luckievičius (Łuckiewicz) J. 152, 167
 Lukaševičius, Lukoševičius (Łukaszewicz) V. 163, 164, 168
 Lukauskis žr. Lukavskis (Łukawski) L.
 Lukavskis, Lukauskis (Łukawski) L. 164, 167
 Łukawski Z. 199
 Lukšienė M. 28, 29, 47, 55, 65
 Lunkevičius 377
- Maciejewicz J. 203, 204
 Maciejewičius (Maciejewicz) Stanislovas 153, 161, 165, 175, 177–179, 202, 460, 461
 Maciulevičius J. žr. Mačiulis Jonas – Maironis
 Maciūnas V. 27, 374, 399
 Mackevičius (Mackiewicz) B. 37, 45
 Maconas (Мацон) 211
 Maculevič žr. Mačiulis Jonas – Maironis
 Mačevskis (Maczewski) M. 164, 168
 Mačiulis Jonas – Maironis 17, 114, 115, 169, 226, 228, 229, 295, 301, 454, 455, 458, 463, 464, 468, 469, 471–474, 476, 478, 479, 486, 487
 Maironis žr. Mačiulis Jonas – Maironis
 Majžieszius 360
 Maklakovas (Маклаков) Nikolajus 302, 303, 474, 475
 Małachowski–Lempicki S. 15
 Malakauskis P. 257, 258, 297
 Malevskis (Malewski) S. 13, 47, 54
 Malinauskas D. 167
 Malinskis (Maliński) M. 164, 181
 Malou J.–B. 21
 Manhattanas (Manhatan) A. 156
 Margalis [slap.] 287; žr. taip pat Šnapštys A.
 Markevičius (Markiewicz) J. 79, 82, 84, 85, 90
 Marma K. 299
 Marwicz C. 177, 193
 Masalskis (Massalski) I. 28–30
 Masalskis (Massalski) E.T. 379
 Matiejus Wiskupas žr. Valančius
 Motiejus
 Matsulevicz J. žr. Mačiulis Jonas – Maironis
 Matulaitis J. žr. Matulaitis–Matulevičius Jurgis
 Matulaitis K. 327–329
 Matulaitis–Matulevičius Jurgis 261, 339, 340, 474, 295
 Matulaitis S. 167
 Matulewicz J. žr. Matulaitis–Matulevičius Jurgis
 Matulevičius (Matulewicz) J. žr. Mačiulis Jonas – Maironis

- Matulionis P. 169
 Matulionis Teofilius 458, 459
 Matulis S. 97
 Matusas J. 96, 97, 101, 103, 131, 132, 133, 355
 Mažeika F. 375, 402
 Mažvydas Martynas 169 (b-ka)
 Meilužis [slap.] 273, 307; žr. taip pat Staugaitis A.
 Maištavičius (Meysztowicz) Aleksandras 459, 466
 Merkelis A. 97, 249
 Merkys V. 132, 410
 Merry del Val Raffaele 213, 215, 466, 467, 473, 480–483
 Mesmeris (Mesmer) F. 49
 Meškus [slap.] 305, 307, 311; žr. taip pat Staugaitis J.
 Mianovskis (Mianowski) J. 62
 Michalkevičius (Michałkiewicz) Kazimieras Mikalojus 218, 322, 324, 326, 482, 483
 Michalskis 379
 Michnevičius (Michniewicz) J. 164
 Mickanevskis 102, 105
 Mickevičius (Mickiewicz) A. 27
 Mienkinas 454
 Miežinis M. 268
 Mikalojis 358; žr. taip pat Muravjovas Michailas
 Mikalojus I žr. Nikolajus I
 Miknys Rimantas 2, 167, 169, 183, 512
 Mikulskis J. 295
 Milkovskis (Miłkowski) S. 161
 Milukas A. 226, 263
 Milvydas E. 200
 Mindaugas, Lietuvos karalius 339, 435
 Mindaugis [slap.] 208, 209; žr. taip pat Basanavičius J.
 Miniotas 139
 Minkevičius (Minkiewicz) M. 163
 Mironas, Myronas V. 169, 171, 175, 178–180, 186, 436, 440
 Misius Kazys 4, 410, 411, 413, 415, 417, 419, 421, 423, 425, 427, 429, 431, 433, 494, 502, 510
 Mogėnas (Mogien) Dominykas 10
 Montvila (Montwiłło) J. 173, 175, 177–179
 Moriand P. 338
 Morsier A. de 338
 Mor-ski(?) 217
 Mościcki H. 58
 Motieka Egidijus 2, 169, 183
 Motuzas D. 444, 447, 449, 451
 M.S.(?) 313
 Muravjovas (Муравьев) Michailas 56–60, 98, 100, 121, 123, 145, 349, 353, 358, 363, 369, 374, 375, 382–384, 386, 402, 403, 424–426, 428, 430, 432, 434, 493, 494, 501, 502, 509, 510
 Muravjovas (Muravjov) Nikolajus 263, 351, 363
 Musteikis 465
 Nagrodzki (Nagrodzki) Z. 164, 165
 Namiotko V. 274, 275, 378, 379
 Napoleono kodeksas 311
 Narbutas M. 111
 Narbutas (Narbutt) T. 27
 Narjauskas Jurgis 244, 269, 484, 485
 Narkevičius (Narkiewicz) J. 81, 84, 85

- Naruševičius (Naruszewicz) A.S. 47
 Narutavičius G. 334
 Nazimovas V. 357, 358
 Nezabitauskas A. 211
 Niedzialkovskis (Niedzialkowski) K. 164
 Niemčevskis (Niemczewski) Z. 13, 14, 27
 Nikolajus Jonas Jokūbas (Nikolaj Jan Jakub) 12
 Nikolajus I, Rusijos caras 22, 53, 56–58, 60, 62–67, 72, 74, 83, 91, 94, 98
 Nikolas [Nicolas] 390
 Niteckis P. 211, 213
 Norbutas J. 327–329
 Norton B. 163
 Norvaiša 413, 425
 Novickiai 149
 Novickis E. 191
 Novickis J. 184, 217
 Novodvorskis (Nowodworski) Mykolas 477
 Novosilcevas (Novosilcev) N. 58, 59, 62, 63, 66
- Očapovskis (Oczapowski) Mykolas 40
 Oginskiai 344, 456, 463
 Oginskis Bogdanas 457
 Oginskis Mykolas 116, 126, 472
 Oleśnicki Zbigniew 389
 Olšauskas, Olšauskis Konstantinas 161, 182, 254, 255, 268, 276, 279, 280, 285, 286, 288–291, 325, 326, 329, 330, 335, 464, 465, 471, 475, 476, 492, 501, 509
 Olševskis (Olszewski) K. žr. Olšauskas Konstantinas
- Omulskis (Omulski) Juozapas 17
 Orda Juozapas 375, 376, 402
 Orgelbrandas M. 380
 Orlovskis (Orlowski) V. 163
 O'Rourke Eduardas Aleksandras 456, 457
 Orževskis P. 106, 107
 Osinskis (Osiński) A. 63, 78, 80, 83–86, 91, 92, 489
 Ovidijus 21
 Ovsianas (Owsian) Stanislovas 10
- Pabrėžas 381
 Pacevičius (Pacewicz) D. 81, 84
 Pacevičius Pranciškus 468, 469, 471, 472
 Pacevičius (Pacewicz) V. 287, 290
 Pacelli Eugenio Giuseppe Giovanni 473, 476, 478–480, 482, 484–486; žr. taip pat Pijus XII, popiežius
 Paistrietis P. 117, 137
 Pakalniškis K. 114, 130, 298, 299, 302, 303
 Paliulionas žr. Paliulionis M.L.
 Paliulionis Mečislovas Leonardas 96, 97, 99, 104, 109, 111, 117–122, 126, 129, 134–138, 140, 141, 146, 170, 171, 205, 224, 225, 229, 230, 232–234, 237, 248, 267, 268, 270, 277–280, 282, 284, 290, 300, 302, 315, 356, 359, 371, 444–446, 451, 460, 461, 490, 498, 506
 Paltarokas Kazimieras 472
 Paneiko 337
 Panenupys [slap.] 311; žr. taip pat Staugaitis J.
 Parčevskis (Parczewski) A. 198, 199

- Parčevskis (Parczewski) I. 163, 179
 Parczewski A. žr. Parčevskis (Parczewski) A.
 Paškevičius I. 94, 95
 Paulauskas 102
 Pauliukonis P. 221
 Pazdierskis (Paździerski) D. 81
 P.D. /Dogelis P./ 293; žr. taip pat Dogelis P.
 Pečkauskaitė M. – Šatrijos Ragana 271, 272, 295, 296
 Pelikanas (Pelikan) V. 58, 59, 63
 Pelka–Polinskis (Pelka–Poliński) Mykolas 38
 Perkūnėlis B. [slap.] 185; žr. taip pat Prapuolenis B.
 Petkevičius 392
 Petranis (Petrani) A. 65
 Petras, šv. 377
 Petrulis A. 239
 Pydinkauskas 456
 Pietaris V. 477
 Pijus VII, popiežius 20
 Pijus (Pius) X, popiežius 211, 258–260, 313, 453, 455, 456, 460, 462, 467, 485, 491, 499, 507
 Pijus XI, popiežius 459
 Pijus XII, popiežius 473
 Pilcas E. 163
 Pilsudskis B. 334, 339
 Pilsudskis (Piłsudski) J. 167
 Pilsudskis Stanislovas 18
 Pinkertonas (Pinkerton) R. 12, 13, 16, 17, 20, 21
 Pypinas (Pypin) A. 8, 9, 11, 14, 15, 22, 23
 Pius X žr. Pijus X
 Pivoras Saulius 512
 Platerienė 395
 Plateris–Zyberkas Enrykas 393
 Plečkaitis R. 25
 Plečkaitytė Irena 457
 Plėvė V. 146
 Pliateriai 344
 Pliateris–Zybergas (Plater–Zyberg) A. 334
 Pliateris–Zybergas (Syberg, Zyberk) M. 12, 14, 20
 Plioteris L. 470
 Ploskevičius, Ploskievičius (Ploskiewicz) Valerijonas 457, 458
 Počobutas (Poczobutt) M. 27, 30
 Podčasinskis (Podczasziński) K. 89
 Pohl Jędrzy Andrzej žr. Polis A.
 Polianskis Aleksndras 393
 Polinskis (Poliński) M. 62–63
 Polis (Pohl) A. 11, 21
 Ponarskis (Ponarski) Z. 144, 145
 Poniatovskis (Poniatowski) 159
 Popovas (Popov) V. 12, 13, 16, 17
 Posner S. 165
 Powilas, šv. 361
 Pranaitis Justinas Bonaventūra 455
 Prancė 285
 Praniauskas Napoleonas 358
 Prapolianis K. žr. Prapuolenis Kazimieras
 Prapuolenis Kazimieras 168, 169, 209–211, 213, 225, 226, 240, 241–245, 318, 321, 322–327, 443, 460, 461, 472, 473, 475, 476, 480, 481, 483–485, 491, 492, 499, 501, 507, 509
 Prašmantaitė Aldona 3, 8, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 488, 496, 504

- Privatas (Privat) Edmondas 337–339
 Pruskus V. 205, 265, 297
 Prušinskis (Pruszyński) 179
 Pukienė V. 255, 256, 276, 279–281, 303–305
 Pupšys V. 255, 279
 Purėnas A. 203
 Purickis J. 319, 326, 329, 332, 334, 336
 Putkameris (Puttkamer) Laurynas 474, 475
 Putramentas (Putrament) B. 93
 Puzyna J. 334
 P. V–nas /P.Vilūnas/ 235

 X. /Kubilius J./ 277; žr. taip pat Kubilius J.

 Racevičius 213
 Račiūnas P. 453
 Račkauskas J.A. 27, 35
 Račkauskas Jeronimas 370, 413, 425
 Račkauskienė 293
 Radzevičius (Radziewicz) G. 164
 Radziševskis (Radziszewski) H. 165, 167
 Radziševskis (Radziszewski) Idzi Benediktas 462, 463
 Radziwiłły 400
 Radzvilienė Magdalena 484
 Rafalavičius Rubenas 380
 Raila S. 181
 Rainis J. 336, 338
 Ranucci 480
 Raudeliūnienė G. 254, 255, 295
 Rečinskis (Reczyński) Steponas 12
 Rekošo dirbtuvė 287
 Remeikis J. 107
 Remeris K. 177, 178
 Remeris Mykolas žr. Römeris Mykolas
 Remer–Ochenkovska E. žr. Römer–Ochenkowska E.
 Reviakinas (Reviakin) P. 288, 289
 Rychcickis (Dziaduszycki) 389
 Rimarkevičius 306
 Rimkevičius P. 137
 Rimskis–Korsakovas (Rimskij–Korsakov) A. 12, 13
 Rymša (Rymsza) A. 163
 R.Krs. [Krasauskas R.] 145
 R.M. 263
 Romanovskis 337
 Romas (Romm) 167
 Rombergas (Romberg) G. fon 333
 Römer Hel[ena] 159
 Romeris Antanas 393
 Römeris Feliksas 393
 Römeris (Römer) Mykolas 49, 143–145, 158–160, 165, 167–169, 185, 512
 Römer–Orchenkovska (Römer–Ocheńkowska H.) E. 143, 158, 162
 Ronikier A. 338
 Ropas (Ropp) Edvardas fon der 3, 142, 144–157, 162, 163, 165, 166, 169–188, 190–209, 223–225, 246, 248, 249, 251, 270, 288, 405, 436, 437, 441, 445, 490, 491, 498, 499, 506, 507
 Ropas Maksas 202
 Ropas (Ropp) T. 13, 14
 Ropp Edward von der žr. Ropas Edvardas
 Roppoli 462
 Rostowskis 338
 Rubaževičius 98

- Songinas (Songin) 204
 Spasovičius (Spasowicz) V. 162, 163
 Sriuoginis J. 227
 S.S. (?) 177
 Stakauskas Juozapas 4, 5, 96, 97, 113, 115, 117, 119, 120, 224, 225, 232, 233, 301, 342, 343, 345, 347, 349, 251, 353, 355, 357, 359, 361, 363, 365, 367, 369, 373–377, 381, 383–386, 388, 389, 391, 393, 395, 397, 399, 401, 403, 405, 407, 493, 494, 501, 502, 509, 510
 Stakelė S. 168, 207–209, 213
 Staliūnas Darius 3, 4, 142, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 490, 498, 506
 Stanevičius (Staniewicz) A. 82, 84, 89
 Stanevičius (Stanewicz) P. 151
 Stankevičius (Станкевич) A. 153, 173, 175, 190, 191, 202, 207
 Stapalius A. 102
 Stapulionis 102
 Staškevičius 378
 Staugaitis J. 269, 271–275, 296, 297, 303–308, 310
 Stefanovskis (Stefanowski) 175
 Steponaitis A. 318, 326, 329, 332, 334
 Stirevičius 376
 Stolypinas (Столыпин) A. 194, 214, 255, 287
 Straupas 413, 425
 Strimavičius J. 235, 268
 Stroganovas (Stroganov) I. 72
 Stroinovskis (Stroinowski) J. 10, 11, 23, 31, 35, 54
 Strolmanas K. 223, 242, 243
 Strumila (Strumiłto) M. 164
 Stubelevičius (Stubielewicz) Stepomas 39
 Studnickis (Studnicki) V. 149
 Stulginskis A. 322
 Subačius Giedrius 2
 Suchodolskis S. 474
 Sumorokas (Sumorok) R. 163
 Sviežynskis (Świeżyński) F. 164, 169
 Svilas 102
 Š. [Šaulys K.? / 273
 Šablinskas A. 258, 259
 Šadurskis (Szadurski) M. 174, 175, 177, 195
 Šalčius P. 254, 255, 298, 299, 306, 307
 Šaulys Kazimieras 119, 223, 227, 233, 237, 252, 271–273, 283, 295, 300, 301, 372, 464, 465, 471
 Ščytas (Szczytt) J. 68
 Šeinmanas M. 319
 Šelingas 76
 Šembekas (Szembek) Jurgis 228, 241, 486, 487
 Šemiota (Szemiota) Tadas 18
 Šenavičienė Ieva 3, 24, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 488, 496, 504
 Šeptickis (Szepticki) 152
 Šilderis (Šilder) N. 14, 15
 Šipovas (Šipov) S. 57, 58, 60
 Širinskis–Šichmatovas 353, 358, 402
 Širvydas K. 398
 Šiškevičius V. 104
 Šlapelis 272
 Šleivys K. 234, 235, 284, 285

- Šležas P. 97, 237
 Šleževičius M. 167
 Šliūpas J. 333
 Šliūpas R. 276, 298
 Šnapštys J. 290
 Štolbergas 390
 Šuvalovo dirbtuvės 287
 Šveistrys A. 327
 Szermunelis J. [slap.] 131; žr. taip pat Pakalniškis K.
- Tamaševičius 112
 Tamošiūnas Mykolas 444
 Tamulevičiūtė 294
 Taporczyk (?) 181
 Tarczyc (?) 193
 Tarpupys [slap.] 307; žr. taip pat Girnius J.
 Tavroševičius 394
 Tčaskovskis (Trzaskowski) D. 93
 Telemachas 21
 Ten–buvis (?) 213
 Tiaželnikovas 463
 Tyla Antanas 2, 229, 410, 411
 Tilmansas 279, 286, 287
 Tiškevičius Aleksndras 181, 466, 468, 469, 474, 475, 480
 Tiškevičius Benediktas 393
 Tiškevičius Jonas 344
 Tiškevičius P. 294
 Tiškevičius (Tyszkiewicz) S. 332
 Tiškevičiūtė M. 116
 Toliušis Z. 163, 167
 Tolstojus D. 105
 Tomaševskis 425
 Totoraitis Jonas 5, 169, 171, 225, 238–240, 244, 245–249, 312, 313, 435–441, 443, 494, 502, 511
 Totoraitis V. 295, 296, 305, 311
 Trumpa V. 208, 209, 301
 Trumpa T.B. 301
 Tumas Juozas žr. Tumas Juozas–Vaižgantas
 Tumas Juozas–Vaižgantas 97, 111, 114, 115, 119, 161, 169, 171–173, 185–187, 200, 201, 206–209, 213, 220, 221, 225, 227, 229, 233, 236–239, 244–253, 265, 270, 271, 281, 299, 367, 381, 383, 435, 436, 440, 444, 447, 491, 499, 507
 Tumėnas Domininkas 228, 229, 233
 Tupalskis (Tupalski) A. 29, 163, 165
 Turauskas P. 249, 285–287, 289–291
 Tvardovskis (Twardowski) J. 36, 37, 50, 51, 54
- Ugenskis Andrius žr. Ugianskis Andrius
 Ugianskis Andrius (Ugiański Andrzej) 347, 348, 358, 370, 374, 375, 398–400, 404
 Umiastovskis (Umiastowski) B. 163–165
 Uogintas A. 304
 Urachas 335
 Urbonas (Urban) Jonas 456, 457
 Urbonavičius P. 114
 Ušinskis 433
- Vaidila S. 377
 Vc. B–ka žr. Biržiška V.
 Vailokaitis J. 246, 247, 295, 307, 308, 313
 Vairas K. žr. Vairas–Račkauskas K.

- Vairas–Račkauskas K. 228, 229
 Vaitiekūnas 339
 Vaitkevičius (Woytkiewicz) A. 85
 Vaitkus M. 118, 119
 Vaižgantas žr. Tumas Juozas–Vaižgantas
 Vakar N. 153
 Valančiauskas M. žr. Valančius Motiejus
 Valančius Motiejus 4, 5, 54, 88, 96–99, 103, 113, 118, 119, 262, 342, 343, 345–367, 369–399, 401–407, 410, 412, 413, 417, 418, 425, 428–430, 478, 479, 493, 494, 501, 502, 509, 510
 Valavičius V. 289, 471
 Walenty Mykolas 393
 Valinskis (Waliński) P. 81, 84
 Valiukas 167
 Valstijos Dumos sąnarys (?) 201
 Vasikevičius K. 460
 Vasilevskis (Wasilewski) E. 340
 Wasilewski J. 69, 157, 219
 Vasiliauskas M. 279, 280
 Vaškievičius (Waszkiewicz) A. 164
 Veblaitis P. 97, 129
 Vėbra R. 410, 411
 Venslavskis, Venslauskis (Węsławski) M. 158, 159, 163–165, 177, 178
 Venslavskis, Venslauskis V. 164, 165, 167
 Vergilijus 21
 Veriovinas (Veriovin) P. 230, 231, 288, 289, 302
 Vernzas, Wernzas (Wernz) Pranciškus Ksaveras 456, 457
 Vidmantas Edvardas 3, 96, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 149, 205, 489, 497, 505
 Vydūnas 335
 Viencinskis 456
 Vileišienė E. 314
 Vileišis J. 166
 Vileišis Petras 166, 222, 249, 250, 397, 400
 Vileišytė O. 255, 256, 269
 Wilhelmas, Prūsų karalius 366
 Vilnietis [slap.] 207; žr. taip pat Matulionis Petras
 Vilniškis [slap.] 203; žr. taip pat Smetona Antanas
 Virbickis J. 97, 130, 131
 Visbaras J. 268
 Viscont, Viskont [slap.] žr. Viskantas Antanas
 Viskantas Antanas 3, 314, 320, 321, 328, 331–340, 493, 501, 509
 Visockis (Wysocki) A. 93
 Višinskis P. 169
 Vitė (Витте С.) 175
 Vitkauskas P. 306
 Vivos de Tuto 484
 Vizgirda (Wizgird) K. 54
 Vladimirovas L. 254, 255
 Vladimirovas (Владимиров) V. 196, 197, 208, 216
 Voinilovičius (Woyniłłowicz) E. 177, 181, 199
 Woyniłłowicz žr. Voinilovičius E.
 Vokietaitis J. 280
 Voldemaras A. 335, 338
 Volfas (Wolff) B. 378, 380
 Wolff B. žr. Volfas B.

- Volodkevičius (Wołodkiewicz) A. 93
 Wołonczewskis, Wołonczewski Motiejus Kazimieras žr. Valančius Motiejus
 Volteris E. 227
 Vonvolianskis 456, 463
 Vorotynskis (Worotyński) V. 30, 31, 35, 37–39, 43, 45, 47, 49, 51, 53
 Worotyński W. žr. Vorotynskis V.
 Wróblewski Tadeusz Stanisław žr. Vrublevskis T.
 Vronskis (Hoëne-Wroński) Joseph Maria 478, 479
 Vrublevska Emilija 164
 Vrublevskis (Wróblewski) Eustachijus 164
 Vrublevskis (Wróblewski) T. 156–169, 173, 177, 178, 181, 186, 190, 194, 195, 197, 201, 204, 207, 218, 219
 Vuikas /Vujekas, Wujek) 380
 Vužnickis (Wóžnicki) 159

 Zabermanas (Sabermann) 366, 412, 413, 425
 Zagiela (Żagieł) Adomas 18
 Zagorskis (Zagorski W.) V. 163, 164
 Zaleskis (Zaleski) Vladislovas Mykolas 460, 461
 Zavadzki Juozapas 93, 379, 380, 413, 426
 Zavadzki (Zawadzki W.) V. 164
 Zbužinskis (Zburzyński) Valerijonas 17
 Zdziechovskis (Zdziechowski) M. 177, 178
 Zenovičius 352
 Zyberg–Pliater (Zyberg–Plater) Veronika 156, 157
 Zyberg–Pliateriai (Zyberg–Plater) 146
 Zinkus J. 145
 Z.K. (?) 217
 Zmačynskis (Zmaczyński) A. 163
 Zmitrovičius (Zmitrowicz) J. 175, 179
 Znoska (Znoško) J. 13
 Zobiela 72
 Zsigmond L. 149, 151
 Zubovas (Zubow) Platonas 18
 Zubovičius (Zubowicz) K. 164
 Zubovienė 112
 Zvieravičius, Zvierovičius (Zwierowicz) A. 145–148, 150, 166, 167, 214, 218, 366

 Žaba Stanislovas 375, 402
 Žadeikis P. 282
 Žadovskis 72
 Žakevičius (Żakiewicz) Martynas 18
 Žatkevičius 104
 Žebrovskis (Żebrowski) 206
 Žemaitis Z. 184
 Žyckis (Życki) Tomas 38
 Žilinskas J. 110
 Žilinskas T. 182, 276, 279, 280, 306
 Žilinskis P. 109, 377
 Žiškovskis (Żyszkowski) A. 68, 70, 71, 78
 Žongolovičius (Żongołowicz) B. 118, 170, 177, 181, 290, 471
 Žukovičius (Żukovič) P. 30
 Žukovskis (Żukowski) S. 77, 79, 81
 Žveravičius A. žr. Zvieravičius (Zwierowicz A.)

 Бересневич А. žr. Beresnevičius A.

- Брондзо žr. Brundza
 Будилович А. žr. Budilovičius A.
 Бутвид Жr. Butvydas
- Витте С. žr. Vitė S.
 Волончевский М. žr. Valančius M.
- Гальперин А.Я. 167
 Гальперина Ф. 197
- Давидович žr. Davidavičius J.
 Дембский žr. Dembskis V.
- Заберман žr. Zaberманas (Sabermann)
 Завадский Осип žr. Zavadzkis Juozapas
- Канделоро Дж. 173
 Корнилов И. žr. Kornilovas I.
- Лукович П. 31
 Ляцкий žr. Liackis
- Милюков П.Н. 161
 Муравьев М. žr. Muravjovas M.
- Нарвойт žr. Norvaiša
 Нестор (?) 217
 Николай I, русский царь žr. Nikolajus I
- Пантелеев Л. 57, 59
 Паскевич /И./ žr. Paškevičius I.
 Пупшис В. žr. Pupšys V.
 Пыпин А.Н. žr. Pypinas A.
- Рачковский žr. Račkauskas Jeronimas
- Ромер М. žr. Römeris M.
 Ромер-Охенковская Е. žr. Römer-Ochenkowska H.
 Ропп Э.Ю. žr. Ropas (Ropp) E. fon der
- Сазонов С. žr. Sazonovas S.
 Станкевич А. žr. Stankevičius A.
 Столыпин А. žr. Stolypinas
 Стровп 413 žr. Straupas
- Томашевский žr. Tomaševskis
- Ушинский žr. Ušinskis
- Фиалковский žr. Fijalkovskis (Fijałkowski) A.
 Fortunатов Ф.О. žr. Fortunatovas F.
 Фрезе В. žr. Frezė V.
- Шильдер Н.К. žr. Šilderis (Šilder) N.
 Щербатов 95
- Эйтутович žr. Eitutavičius
- Ягич И.Я. žr. Jagičius I.

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Santrumpos

aps. – apskritis,
ark-ja – arkivyskupija,
bžn. – bažnyčia,
d-ja – diecezija,
dv.– dvaras,
gub. – gubernija,
gt. – gatvė,
k. – kaimas,
m-kla – mokykla,
prmst. – priemiestis,
p-ja – parapija,
sem-ja – seminarija,
univ. – universitetas,
vysk-ja – vyskupija,
vnl. – vienuolynas.

Abiejų Tautų Respublika žr. Lenkijos ir Lietuvos valstybė
Afrika 328
Airija 323, 327–329
Akmenė 100, 378
Aleksandrija (netoli Peterhofo) 74

Aleksotas (Kauno prmst.) 269
Alsėdžiai 17, 81, 102, 106, 385
Alupka 467
Alvitas 309
Amerika žr. Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV)
Anglija 9, 21, 128, 163, 318, 327, 328, 330, 336, 337
Antantės valstybės 321, 336
Antiochija 461
Apsos bžn. 395
Apaštališkasis Sostas žr. Vatikanas
Ašmena 66, 193
Ašmenos aps. 154, 203
Augustavo vysk-ja 379
Aukštadvaris 397
Austrija 45, 51, 65, 128, 327, 337, 456
Austrija–Vengrija 318, 328
Aušros Vartų gt. (Vilniuje) 216
Aušros Vartų bžn. (Vilniuje) 440
Azija 328
Bachmatai 100
Baisogala 102, 470

- Balkanai 327
 Balkūnų gmina (Kalvarijos aps.) 312
 Baltarusija, Baltgudija 62, 63, 142, 143, 145, 153, 156–162, 168, 172, 174, 176, 177, 182, 184–188, 199, 201, 223, 287, 353, 437, 441, 445, 448, 451, 490, 506
 Baltgudija žr. Baltarusija
 Baltstogė 70, 197
 Baltstogės sritis 61
 Batakių dekanatas 171, 444–448, 451, 494, 503, 511
 Batakliai Deanary žr. Batakių dekanatas
 Batakliai 17, 102, 378, 447
 Bavarija 282
 Belgija 307, 319, 323, 329
 Belgradas 337
 Belmontas 395
 Belorussia žr. Baltarusija
 Berlynas 156, 332, 336
 Bernas, 320, 327, 333, 337
 Betygalos p–ja 264
 Biala Ruś, Białoruś žr. Baltarusija
 Biržai 100, 110, 284, 285
 Bistum von Vilnius 505, 507; žr. taip pat Vilniaus vysk–ja
 Bokšto gt. (Vilniuje) 88
 Bukareštas 337
 Butkiškių p–ja 10
- Čekiškės p–ja 111, 392
 Čenstakava 257, 369
 Čikaga 97, 333
 Dancigas 456, 457
 Danija 12, 327
 Darbėnai 393, 396
 Daugpilio apylinkės 146
 Didžioji Britanija žr. Anglija
 Didžioji gt. (Vilniuje) 216, 217
 Didžioji Lietuva žr. Lietuva
 Diecezija Wileńska 491; žr. taip pat Vilniaus diecezija
 Ejguli /Eiguliai/ 397
 Eladė [Elada] 370
 Estija 336
 Europa 64, 68, 148, 222, 261, 262, 275, 291, 317, 321, 324, 365; Rytų Europa 142, 325, 336, 340; Vakarų Europa 24, 26, 56, 109, 144, 172, 186, 187, 257, 258, 261, 262, 267, 272, 281, 286, 288, 296; Vidurio Europa 142, 167, 257, 336; Vidurio–Rytų Europa 163, 169
 Europa środkowa žr. Europa
 Europa środkowa–wschodnia žr. Europa
 Frybūras (Freiburg) 146, 147, 329, 332, 334–336, 435
 Galicija 457
 Gardinas 70, 173–175, 180
 Gardino gub. 61, 111, 142, 143, 263, 334, 349
 Gargždai 111
 Garliava 273, 304, 305
- Carskoje Selo 53
 Chelmas 337
 Chersono gub. 81
 Ciurichas 295
 Częstochowa žr. Čenstakava

- GDL 497, 498; žr. taip pat Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
Girdiškė 447, 451
Girkalnio bžn. 126
Gouvernement of Kaunas 502; žr. taip pat Kauno gub.
Gouvernement of Suvalkai 508; žr. taip pat Suvalkų gub.
Gouvernement of Vilnius 508; žr. taip pat Suvalkų gub.
Grynkiškis /Grinkiškiai/ 393
Grodno žr. Gardinas
Großfürstentum Litauen 505; žr. taip pat Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
Gruzdžių bžn.126
Gruzija 72
Gubernja Koweńska 492; žr. taip pat Kauno gub.
Gubernja Suwalska 492; žr. taip pat Suvalkų gub.
Gubernja Wileńska 492; žr. taip pat Vilniaus gub.
- Haga 338
- Infliantai 186
Insbrukas 146, 473
Ispanija 327
Italija 173, 257, 260, 262, 300, 313, 320, 321, 327, 329
Ivanovka (k. Samaros gub.) 455
- Jaroslavlis 66
JAV žr. Jungtinės Amerikos Valstijos
Jozeftalio kolonija 81
- Jungtinės Amerikos Valstijos, JAV 222, 246, 271, 292, 317–320, 322, 324, 325, 327–330, 333, 335
Kaišiadorių vysk–ja 459
Kališo vysk–ja 379
Kalugos gub. 127
Kalvarija 304, 440
Kalvarijos aps. 312, 313
Kamajų m–kla 112
Kameneco vysk–ja 70, 93
Kapitulos namai (Vilniuje) 89
Karaliaučius 348
Karlsbadenas 68
Karmelitai (Kauno prms.) 279
Karintija 281
Kaunas 100–102, 104, 105, 107, 109, 110–112, 116, 123–125, 128, 137, 139, 180–183, 185, 217, 220, 222, 224, 225, 227, 229–232, 234, 235, 237–240, 249, 251, 253–255, 263, 267, 268, 270, 274, 276, 277, 279–281, 284–292, 294–296, 298, 300–303, 313, 322, 326, 339, 372, 405, 426, 440–443, 446, 448, 454, 461, 465, 468–470, 474, 476, 478, 479, 486, 487, 498, 506
Kauno aps. 132
Kauno ark–ja 465
Kauno augustinjonų vnl. 397
Kauno diecezija 176
Kauno gub. 107, 111, 132, 133, 138, 139, 142, 143, 200, 263–265, 270, 271, 276, 278, 279, 282–284, 292–294, 296–298, 300, 302, 310, 311, 315, 334, 349, 350, 355, 356, 412, 414–416, 425–428, 467, 492, 500, 508

- Kauno karmelitų bžn. 127
 Kauno kunigų sem–ja 113, 115, 116,
 118–120, 455, 461, 463, 471, 473
 Kauno metropolijos kurija 351
 Kazanė 347, 398
 Kėdainiai 264
 Kelmės m–kla 102
 Kęstaičiai 127–129, 131
 Kęstaičių p–ja 97, 128
 Kęstaičių bžn., vnl. 127
 Kielcų vysk–ja 214, 379
 Kijevas 62 (univ.), 393
 Kijevo gub. 62
 Kinija 327
 Klaipėda 116, 366
 Konstantinopolis 337
 Kowno žr. Kaunas
 Krakės 378
 Krakopolio gmina (Kalvarijos aps.)
 312
 Kražiai 97, 127–131, 264
 Kražių bžn., vln. 127–131
 Kražių p–ja 130
 Kremenecas 80 (licėjus)
 Kretinga 467 (dv.)
 Kretingos vnl. 111, 127, 137
 Krymas 467
 Kryžiaus kelio stotis (Samaros gub.)
 455
 Krokva 158, 162, 271 (univ.), 456,
 457, 478, 484
 Królestwo polskie žr. Lenkijos Kara-
 lystė
 Kruopių m–kla 100
 Kuliai 378
 Kurkliai 393
 Kurliandija žr. Kuršas
 Kuršas, Kuršo gub. 119, 202, 216,
 224, 334
 Kuršėnai 100 (m–kla), 264, 470
 Kurtuvėnai 470
 Kužlių altarija 81
 Laižuvos bžn. 126
 Latvija 336, 452, 466
 LDK žr. Lietuvos Didžioji Kuni-
 gaikštystė
 Lenkija 21, 56, 58, 67, 78, 94, 119,
 144, 153, 160, 170, 184, 188, 202, 211,
 219, 223, 257, 258, 286, 300, 319–
 321, 323, 325, 330–332, 334, 336–340,
 386, 400, 455
 Lenkijos ir Lietuvos valstybė 26, 27,
 336, 337, 396
 Lenkijos Karalystė, Lenkų Karalystė
 61, 143, 159–161, 174, 182, 183, 198,
 214, 268, 274, 300, 304, 310, 311,
 365, 394
 Lešnas 390
 Lydavėnų p–ja 378, 385
 Lidokiai /Lyduokiai/ 369
 Lydos aps. 203
 Liepoja 146, 148, 206, 207, 452, 476
 Lietuva žr. visoje knygoje
 Lietuvos Brasta 335
 Lietuvos bžn. provincija 453
 Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 (LDK) 3, 15, 56–58, 60, 61, 63, 64, 75,
 94, 95, 142, 143, 159, 165, 186, 207,
 331, 333–335, 337, 339, 489, 490, 492,
 493, 497, 498, 505
 Lietuvos Respublika 119, 331, 332,
 500; žr. taip pat Lietuva
 Lietuvos–Ukrainos federacija 335

- Liksna (prie Daugpilio) 146
 Lisabona 331
 Litauen žr. Lietuva
 Lithuania žr. Lietuva
 Lithuanian State žr. Lietuvos Respublika
 Lithuanie žr. Lietuva
 Litwa žr. Lietuva
 Liubavas 312
 Liublinas 334 (unija), 471 (univ.)
 Liublino vysk–ja 379
 Liuvenas 332
 Livonija 146
 Lomža 82 (piorų m–kla)
 Londonas 9, 219, 329
 Lozana 323, 326–329, 334, 335
 Luckas 78, 80
 Lucko vysk–ja žr. Lucko–Žitomiro vysk–ja
 Lucko–Žitomiro vysk–ja 70, 72, 93, 379, 461, 487
 Lukšiai 306
 Lvovas 152, 380

 Marijampolė 240, 272, 273, 304–307, 309, 311, 312, 453, 474, 485
 Marnos kautynės 339
 Maskva 62, 159, 217, 423, 433, 456, 483
 Matrega 459
 Mažoji Lietuva 28, 336; žr. taip pat Lietuva
 Mažoji Varnių seminarija 54
 Minskas 180, 181
 Minsko gub. 62, 142, 334, 349
 Minsko vysk–ja 37, 70, 72, 93, 379, 454, 458
 Mintauja /Jelgava/ 107, 206, 249

 Miunchenas 456
 Mogiliovas 56, 58, 67, 72
 Mogiliovo ark–ja 30, 68, 93, 157, 379, 453, 455, 457, 459, 463, 465, 467, 482–483, 487
 Mogiliovo gub. 142, 349
 Mogiliovo metropolija 461
 Mogiliovo vysk–ja 70, 72, 176, 242
 Mosėdis 206, 265, 452
 Moskva žr. Maskva

 Niederlitauen 505; žr. taip pat Žemaičiai
 Niščia (k. Vitebsko gub.) 146
 Novgorodo gub. 111, 242, 477

 Odesa 481
 Okeanija 328
 Olandija 327
 Osmanų imperija 142

 Padubysio aps. 81
 Pagiriai 264
 Palanga 464
 Panevėžio aps. 98, 124, 132, 301, 303, 415, 427
 Panevėžio m–kla 102, 104, 110, 1119
 139, 426, 427
 Panevėžio p–ja 127
 Panevėžio mokytojų sem–ja 294, 426, 433
 Panevėžys 272–274, 296, 427, 477
 Papilio m–kla 102
 Paryžius 162, 337, 339, 344
 Pastovio aps. 82
 Pasvalys 86
 Paurupės m–kla (Latvijoje) 452

- Pavyslys 264
 Peterhofas 74, 466
 Peterburgas žr. Sankt Peterburgas
 Petrapilis žr. Sankt Peterburgas
 Petrogradas žr. Sankt Peterburgas
 Pietraszuny /Petrašūnai/ 397
 Piotrkovo vysk-ja 379
 Pitsburgas (JAV) 325
 Plebaniszki 397
 Plocko vysk-ja 379, 477
 Plungė 116, 125, 126, 235, 237, 267, 465
 Podolės gub-ja 57, 60, 62, 72
 Podolės Kamenecas 45, 79
 Polockas 71
 Polocko jėzuitų akademija 32, 64, 79, 81, 83
 Polska žr. Lenkija
 Poznanė 460
 Prancūzija 19, 128, 162, 167, 258, 262, 318, 328, 332, 336, 337, 339
 Prūsija 222
 Pušaloto bžn. 405

 Raseiniai 18, 127 (bžn., vnl.)
 Raseinių aps. 124, 132
 Raseinių p-ja 385
 Reichenhalė 472
 Respublika žr. Lenkijos ir Lietuvos valstybė
 Rietavas 17, 112 (m-klā), 229, 457
 Rietavo dekanatas 374, 378, 392
 Ryga 146, 147, 456, 457, 462, 482
 Rymas žr. Roma
 Rytprūsiai 311
 Rytų Europa žr. Europa
 Rytų Indija 461
 Rytų Lietuva 436; žr. taip pat Lietuva

 Rodūnės dekanatas 174
 Roma 31, 64, 67, 73, 210, 219, 321–326, 332, 339, 455 (univ.), 460, 462, 463, 468, 472–475, 480, 482, 484–486, 491, 492, 501, 509
 Romos kurija 73, 102, 103, 110, 241, 454
 Rosja žr. Rusija
 Rossya žr. Rusija
 Rotušė (Vilniuje) 88
 Rožy 397
 Ruš 199, 216, 217; žr. taip pat Rusija
 Rusija, Rusijos imperija 8–10, 14, 15, 21, 31, 55–61, 63, 64, 66, 67, 69–71, 73, 75, 76, 80, 82, 84, 87, 90, 92, 94–96, 98, 102, 103, 108, 116, 121, 123, 125, 134, 142, 144, 145, 147, 148, 150, 155, 156, 158–160, 162, 164, 166, 167, 173, 174, 180, 181, 184–187, 189–192, 195–198, 200–202, 207, 210, 211, 214–219, 223, 252, 264, 268, 274, 275, 302, 318, 320–325, 327–330, 333, 336, 337, 346, 458, 366, 368, 410, 413, 414, 418–420, 422, 430–433, 436, 438, 451, 457, 459, 482, 488, 489, 496, 497
 Rusų Lietuva 335
 Rzeczpospolita žr. Lenkijos ir Lietuvos valstybė
 Rzym žr. Roma

 Samara 452, 455
 Samogitia 497; žr. taip pat Žemaitija
 Samogitian Diocese 501, 503; žr. taip pat Žemaičių diecezija
 Sankt Peterburgas, Peterburgas, Petrapilis, Petrogradas 9–12, 16, 17, 22, 32, 46, 47, 49, 50, 53, 56, 62–64, 66, 67, 72–75, 78, 83, 91, 95, 146, 147 (univ.),

- 157–159, 162, 167, 176, 187, 193, 202,
210, 214–219, 221, 222, 226–228, 230,
232, 236–239, 241, 244, 260, 271, 281,
295 (univ.), 320, 321, 324, 327, 336,
358, 380, 381, 413, 418, 420, 423, 426,
430, 433, 434, 441 (dvas. akad.), 443,
452, 453, 455, 456, 459 (kun. sem-ja),
466–468, 476, 478, 479, 482–484, 486
Saratovo (Tiraspolio) vysk-ja 147, 377
Savičiaus gt. (Vilniuje) 88
Sedos m-kla 100, 102
Sedos p-ja 10
Seinai 220, 224, 225, 227, 239–245,
255, 263, 269, 270, 305, 306, 356, 436,
442, 443, 460, 461, 485
Seinų diecezija 224, 242, 442, 485
Seinų kunigų sem-ja 226, 312, 455
Seinų vysk-ja 169, 205, 240, 244, 268,
269, 282, 310, 322, 326, 404, 440, 485
Sibiras 216
Siesikai 389
Simno gmina (Kalvarijos aps.) 312
Skandinavija 327
Skaudvilės m-kla 102, 139
Skuodas 17, 129, 378
Smalvos m-kla 136
Smilgių vls. 124
Sovietų Rusija žr. Tarybų Rusija
Subačiaus m-kla 133
Sūduva 435
Surviliškio m-kla 100
Suvalkai region žr. Suvalkija
Suvalkija, Suvalkų kraštas 272, 273,
300, 304–306, 311, 315, 435
Suvalkų gub. 200, 270–272, 274, 277,
292, 294, 303, 304, 307, 309–313, 315,
334, 465, 492, 500, 508
Svierlava 358
Svirlaukis 386
Šakiai 305
Šančiai (Kauno prmt.) 279
Šaukėnų m-kla 100
Šeduva 111
Šėta 264
Šiauliai 18, 107, 112, 113, 291, 292,
414, 427
Šiaulių aps. 100, 132
Šiaulių gimnazija 104, 109, 426
Šiaulių p-ja 127
Šiaurės Vakarų kraštas 110, 142, 143,
147, 155, 156, 158, 161, 176, 214, 215,
243, 351, 353, 403; žr. taip pat Lietuva
Šilalės m-kla 102
Šilalės p-ja 136
Šiluva 17
Škotija 327
Šveicarija 226, 318–320, 323–330, 332,
333, 335, 337, 338, 435
Švenčionių aps. 154
Šventasis Sostas žr. Vatikanas
Šv. Jono bžn. (Vilniuje) 88, 91
Šv. Jurgio bžn. (Vilniuje) 88
Šv. Kotrynos bžn. (Peterburge) 452,
453, 458, 460, 483
Šv. Marijos Ramintojos bžn. (Vil-
niuje) 88
Šv. Mikalojaus bžn. (Vilniuje) 440,
442, 487
Šv. Stanislovo bžn. (Romoje) 472, 473
Šventoji Žemė 389
Taboro kalnas 393
Tarybų Lietuva 271

- Tarybų Rusija 219, 328
 Taujėnai 102, 133 (m–kla)
 Tauragė 292
 Tėbai 461
 Telšiai 18, 264, 380
 Telšių aps. 79 (m–kla), 122, 132
 Telšių p–ja 127
 Telšių vysk–ja žr. Žemaičių vysk–ja
 Tilžė 226, 366, 412, 425
 Tytuvėnų bžn. 127
 Trakų aps. 203
 Tridento susirinkimas 14, 20, 102
 Troškūnų aps. m–kla 86
 Turkestanas 455
 Turkija 328, 366
 Tverės gub. 112
- Udrijos gmina (Kalvarijos aps.) 312
 Ukmergė 18, 296
 Ukmergės aps. 121, 132
 Ukraina 57, 60, 200, 335, 336, 481
 Upinos /Upynos/ bžn. 448
 Ustiužna (Novgorodo gub.) 477
 Utena 296, 378
 Užnemunė 255, 274, 308, 310–312
 Užpaliai 299
 Užpalių p–ja 299
- Vadžgirio p–ja 278
 Vakarų valstybės 366
 Vakarų Baltarusija 142; žr. taip pat Baltarusija
 Vakarų Europa žr. Europa
 Vakarų kraštas 99
 Varniai 17, 18, 346, 351, 360, 379, 380, 381
 Varnių kunigų sem–ja 54, 461
- Varšuva 182, 184, 219, 272, 274, 339, 344, 364, 393, 433 (univ.), 439, 477
 Varšuvos kunigų sem–ja 461
 Varšuvos vysk–ja 379, 455
 Vatikanas 73, 102, 110, 144, 147, 148, 150, 156, 157, 172, 181, 185, 197, 204, 210, 211, 213–216, 218, 248, 317–325, 330, 339, 455, 456, 458, 459, 461, 468, 472–474, 479, 480, 484–486, 492, 508, 509
 Watykan žr. Vatikanas
 Veiviržėnai 138, 139
 Veiviržėnų m–kla 98, 101, 102, 116, 136
 Veliuona 17
 Vestfalija 146
 Vidurio Europa žr. Europa
 Vidžiai 111, 122
 Vidžių bžn. 394
 Wielkie Księstwo Litewskie žr. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 Vienos kongresas 56
 Vienos univ. 295
 Viešvėnai 126
 Wilhelmstrasse (Berlyne) 333
 Vikaviškio vysk–ja 461
 Vilkijos bžn. 405
 Vilniaus kraštas 205, 332, 340, 345
 Vilniaus aps. 81, 143, 154
 Vilniaus diecezija 176, 491, 494, 499, 503
 Vilniaus gub. 18, 57, 61, 84, 111, 132, 142, 143, 192, 193, 198, 199, 263, 270, 276, 294, 313, 315, 334, 349, 492, 500, 502, 508
 Vilniaus kapitula 30, 215, 217
 Vilniaus kunigų sem–ja 29, 73, 74, 78, 80, 83, 455, 461, 487

- Vilniaus kurija 206, 340
 Vilniaus vysk-ja 10-12, 18, 25, 29, 52, 61, 64, 66, 68, 70-75, 84, 93, 109, 117, 143-146, 148, 151, 154, 160, 168, 169, 174, 185, 194, 206, 208, 212, 213, 217, 218, 239, 269, 270, 282, 313, 322, 505, 507, 511
 Vilnija žr. Vilniaus kraštas
 Vilnius 3-5, 8-13, 15, 16, 18-23, 29, 31, 36, 45, 47, 50, 53, 56, 59-62, 64-67, 70, 72-74, 77, 78, 80-83, 86, 89-91, 93, 94, 99, 103-105, 108, 109, 121-123, 125, 129, 136, 137, 141, 143, 155, 157-160, 162, 164-171, 174, 175, 178, 180, 181, 183-185, 190, 193, 194, 197, 200-207, 209-207, 209-213, 216, 218-220, 223-225, 230, 232, 238-240, 242-244, 246-250, 258, 270, 280, 289, 291, 300, 313, 314, 315, 331, 332, 334, 338, 339, 348, 350-352, 356, 358, 372, 380, 413, 426, 431, 434-438, 440-445, 467, 469, 471 (univ.), 475, 494, 501
 Vilnius bishopric 497; žr. taip pat
 Vilniaus vysk-ja
 Vilniußer Bistums 511; žr. taip pat
 Vilniaus vysk-ja
 Vitebskas 181
 Vitebsko gub-ja 142, 146, 157, 175, 334, 349
 Vloclaveko vysk-ja 379
 Vokietija 74, 162, 190, 191, 258, 262, 281, 295, 318, 327-330, 333, 336-338, 483
 Volynės gub-ja 62
 Volkovyskas 204
 Zarasai 112, 136
 Zarasų aps. 121, 132
 Zarasų pavietas 136
 Žagarė 100 (m-kla), 102 (m-kla), 264
 Žaliakalnis (Kauno prmst.) 279
 Žemaičiai, Žemaitija 3-5, 8, 11, 12, 16, 23, 55, 81, 93, 96-99, 101, 103, 105-107, 109, 111-121, 123, 125-127, 129-133, 135, 137, 139, 170, 171, 205, 231, 262, 263; 281, 344, 345, 347, 348, 351, 353, 359, 360, 363-374, 424, 428-430, 451, 453, 458-461, 479, 489, 497, 503, 505
 Žemaičių aps. 350
 Žemaičių diecezija 248, 490, 493, 495, 501, 503
 Žemaičių Kalvarija 125 (vnl.), 101, 125, 127, 137
 Žemaičių kunigų sem-ja 115, 119, 301, 343, 346, 455
 Žemaičių (Telšių) vysk-ja 10, 11, 17, 37, 54, 68, 70, 72, 84, 101, 109, 111, 113, 126, 127, 134, 136, 140, 141, 151, 180, 223, 282, 348, 353, 366, 367, 374, 376, 377, 379, 384, 391-393, 398, 404, 406, 416, 418, 436, 440-442, 452, 454, 455, 457, 463, 465, 469, 471
 Žemaitische Bistum žr. Žemaičių vysk-ja
 Žemaitkiemio p-ja 127
 Ženeva 337, 338
 Žiobiškis 361, 362
 Žiobiszkia žr. Žiobiškis
 Žitomiro vysk-ja žr. Lucko-Žitomiro vysk-ja

Вильна žr. Vilnius

Жмудь žr. Žemaičiai, Žemaitija

Западная Россия 101

Италия žr. Italija

Ковенская губ. žr. Kauno gub.

Литва žr. Lietuva

Москва žr. Maskva

Петербург žr. Sankt Peterburgas

Петроград žr. Sankt-Peterburgas

Понежежский уезд žr. Panevėžio aps.

Россия, Русская империя žr. Rusija,
Rusijos imperija

Санкт-Петербург žr. Sankt Peter-
burgas

Северо-Западный край žr. Šiaurės
Vakarų kraštas

Тильзит žr. Tilžė

Шавли žr. Šiauliai

APIE AUTORIUŠ

Arvydas Gaidys (g. 1957 m.). Baigė Vilniaus valstybinio universiteto istorijos specialybę. Tyrinėjimų tema – lietuvių katalikiškos draugijos 1905–1914 m.

Vytautas Jogėla (g. 1956 m.), istorikas. 1983 m. baigė Vilniaus universitetą. Šiuo metu dirba Istorijos institute Kultūros istorijos skyriuje. Tyrinėjimų tema: „Vilniaus Romos-katalikų dvasinė akademija“.

Algimantas Katilius (gim. 1959 m.), istorikas. 1985 m. baigė Vilniaus universitetą ir pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje. Domisi Seinų vyskupijos ir seminarijos istorija.

Regina Laukaitytė (g. 1959 m.), ist. m. dr., Lietuvos istorijos instituto Tautinio atgimimo ir Lietuvos Respublikos istorijos skyriaus mokslinė bendradarbė. Mokslinių interesų sritis: Lietuvių krikščionių demokratų partijos istorija.

Raimundas Lopata (g. 1965 m.), istorikas. 1990 m. baigė Vilniaus universitetą ir pradėjo dirbti Istorijos instituto Tautinio atgimimo ir Lietuvos Respublikos skyriuje. 1992 m. stažavosi Åbo universitete (Suomija) ir 1993 m. Madison-Wisconsino universitete (JAV). Šiuo metu baigia rengti monografiją „Mindaugas II. Lietuvos valstybingumo klausimas 1914–1918 m.“

Kazys Misius (g. 1942 m.), kraštotyrininkas, Lietuvos istorijos d-jos narys. Šiuo metu dirba Kultūros institute. Domisi Lietuvos miestelių istorija, lietuvių spaudos draudimo problema.

Aldona Prašmantaitė (g. 1956 m.), Lietuvos istorijos instituto mokslinė bendradarbė, 1990 m. apgynė ist. m. kand. disertaciją apie Vilniaus universiteto (1803–1832) vaidmenį skleidžiant mokslo žinias visuomenėje. Tyrinėja XVIII a. pab. – XIX a. I-osios pusės Lietuvos kultūros istorijos problemas. Rašo darbą apie Žemaičių vyskupą J.A.Giedraitį (1754–1838).

Juozas Skirius (g. 1957 m.). Baigė 1979 m. Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą. Humanitarinių mokslų daktaras. Vilniaus Pedagoginio universiteto docentas, Visuotinės istorijos katedros vedėjas. Tyrinėjimų tema – „Lietuvių diplomatijos 1914–1940 m. istorija“.

Ieva Šenavičienė (g. 1948 m.), fizikos-matematikos mokslų kandidatė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslinė bendradarbė. 1971 m. baigė Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą. 1979 m. apgynė disertaciją iš mokslo istorijos apie fiziką Lietuvoje 1920–1940 m. Mokslinių interesų sritis – XIX–XX a. Lietuvos mokslo ir kultūros istorija. Monografijos „Fizikos raida Lietuvoje, 1920–1940“ autorė.

Edvardas Vidmantas (g. 1929 m.), istorikas, bibliografas. Nuo 1975 m. dirba Istorijos institute. Svarbiausi darbai: „Lietuvos darbininkų periodinė spauda, 1895–1917“ (1979 m.), „Katalikų bažnyčia ir nacionalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“ (1987 m.).

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

IŠLEISTA:

1. Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos
Sietynas, 1990. 207 p.
2. Egidijus Aleksandravičius. Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje. Vilnius: Sietynas, Žaltvykslė, 1990. 128 p.
3. Lietuvos valstybės idėja (XIX a. – XX a. pradžia). Vilnius: Žaltvykslė, 1991. 505 p.
4. Liaudis virsta tauta. Vilnius: Baltoji varnelė. 1993. 585 p.
5. Simonas Daukantas. Vilnius: Viltis, 1993.
6. Juozas Čiulda. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 413 p.
7. Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1994.

RENGIAMA SPAUSDINTI:

8. Kontroversiškos asmenybės
9. Rimantas Miknys. Lietuvos Demokratų Partija
10. Egidijus Motieka. Didysis Vilniaus Seimas
11. Vladas Sirutavičius. Socialinė patologija ir XIX a. Lietuvos visuomenė
12. Mykolas Rōmeris
13. Raimundas Lopata. Mindaugas II (Lietuvos valstybingumo klausimas 1914 - 1918)
14. Antanas Kulakauskas. Lietuviška mokykla XIX a. viduryje
15. Saulius Pivoras. Lietuvių ir latvių tautinis pabudimas (XVIII a. vidurys – XX a. pradžia)
16. Lietuvių bajorija ir nacionalinis judėjimas

Li-191 Lietuvos atgimimo istorijos studijos / Red. kol.: E. Motieka
(vyr. red.) ir kt. - V., 1990-. 540 p [1]

T. 7: Atgimimimas ir Katalikų bažnyčia: Straipsniai. Studijos: [Apie aut., p. 542-543] / Sudaryt.: E. Motieka ir kt. - Katalikų pasaulis, 1994. - p. - Nugar. antr.: Studijos 7. - Str. santr. angl., lenk., vok. - Bibliogr. išnašose. - R-klės: p. 512-541. - ISBN 9986-04-021-3

UDK 947.45 (082)

SL 364. 1994 07 26. 34 sp. I. Tiražas 3000 egz.
Užsakymas 2925. „Katalikų pasaulio“ leidykla,
Pylimo 27, 2001 Vilnius.
Spausdino valst. „Aušros“ spaustuvė,
Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas
Kaina sutartinė